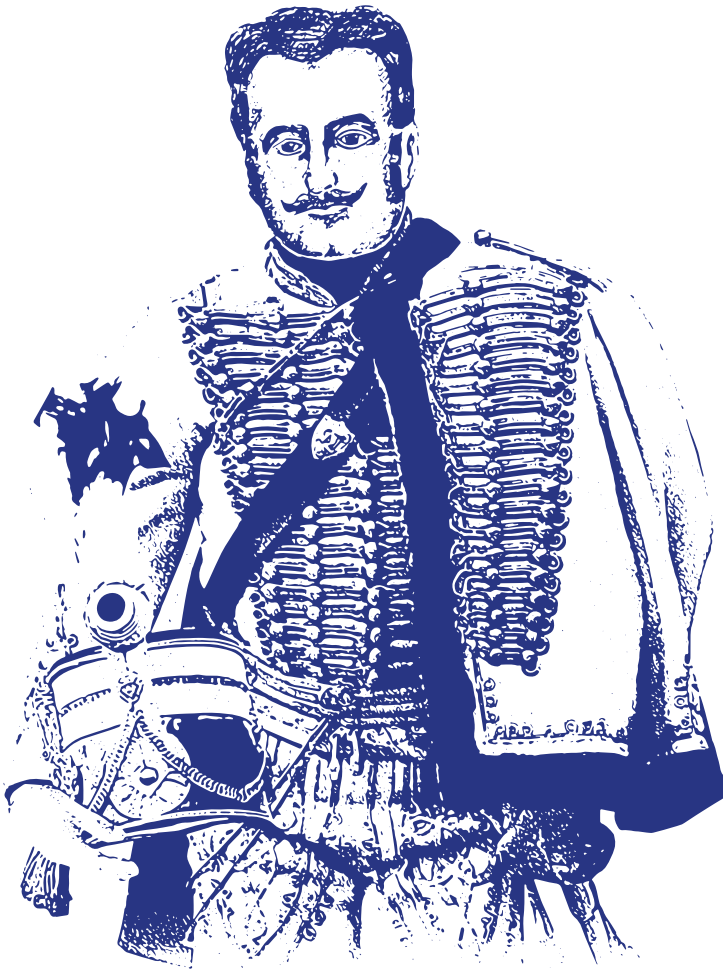

Süli Attila (szerk.)

JAKKÓ LÁSZLÓ HADTUDOMÁNYI MUNKÁI

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

JAKKÓ LÁSZLÓ
HADTUDOMÁNYI MUNKÁI

Sorozatszerkesztő
Padányi József

A *Pro Militum Artibus* sorozatban eddig megjelent művek:

TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):
A kínai hadtudomány klasszikusai
(Budapest, Dialóg Campus, 2018)

Raimondo MONTECUCCOLI:
A magyarországi török háborúkról
(Budapest, Dialóg Campus, 2019)

PERJÉS Géza:
Tiszt – Képzés
(Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020)

CSOMA Mózes:
Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea
(Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021)

JAKKÓ LÁSZLÓ HADTUDOMÁNYI MUNKÁI

Szerkesztette:

Süli Attila

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

BUDAPEST, 2021

Szakmai lektor
Hausner Gábor

Az ábrákat készítette
Nagy András

Szerkesztés © Süli Attila, 2021
Illusztrációk © Nagy András, 2021
© A kiadó, 2021

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Bevezetés</i>	7
<i>Az új hadi-tudomány lelke</i>	25
<i>Előszó</i>	27
<i>Első rész</i>	28
<i>Második rész</i>	128
<i>Hadi-fortélyok a' régieknél</i>	175
<i>Első könyv</i>	177
<i>Második könyv</i>	205
<i>Harmadik könyv</i>	244
<i>Negyedik könyv</i>	266
<i>Személynévmutató</i>	287
<i>Helynévmutató</i>	295
<i>Irodalomjegyzék</i>	301

I. kép. Zalárdi Jakkó László huszárcapitány
(Prozma Mihály festménye alapján)
Forrás: Nagy András rajza

BEVEZETÉS

JAKKÓ LÁSZLÓ HUSZÁRKAPITÁNY HADTUDOMÁNYI MUNKÁSSÁGA

A neves hadtörténész, Markó Árpád¹ 1951-ben az alábbiakat jegyezte a naplójába: „E kitérés után azonban most legutolsó nagyobb munkám ismertetésére térek át. Úgy emlékszem, még az 1950-es évek egyik napján felkeresett egy eddig nekem ismeretlen úriember, dr. Jakkó István nyugalmazott főtanácsos. Elhozta ősenek, Jakkó László huszárkapitánynak, aki a napóleoni háborúk alatt élt és harcolt, egy érdekes magyar nyelvű, hadtudományi kérdéssel foglalkozó, 1809-ben nyomtatásban is megjelent könyvét: *A haditudomány lelke*. Elmondta, hogy ősenek, ennek a derék író-katonának még van egy kiadatlan kézirati munkája az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, és nekik, a családnak birtokában van igen sok eredeti levele, írása, végrendelete stb. Azt kérdezte, nem volna-e kedvem ezzel a derék magyar író-katonával foglalkozni s megírni élete és tudományos működése történetét. Örömmel vállalkoztam erre, annál inkább, mert belelapozva a könyvbe láttam, hogy hiszen ez is egy kitűnő példa és adat lesz a magyar katonai nyelvtörténelem egyik fejezetéhez, mert abból a korból csak egy ilyen természetű munkát ismerünk, tehát érdemes lesz ezt a tudós katonát előhúzni a feledés homályából. Meglátogattam Jakkó Istvánt lakásán s áttanulmányozva az elém tárt családi leveleket, örömmel vettem át tőle feldolgozásra Jakkó kapitány sok eredeti, az olasz harcterről írt levelét, iskolai bizonyítványait stb. Mindebből kialakult lelki szemeim előtt egy érdekes katonaélet, amivel érdemes foglalkozni. Megkezdtem kutatásaimat, kerestem nyomát irodalomtörténeti helyeken is, mert kora neves íróival, Kazinczyval,² Virág Benedekkel³ s a műgyűjtő Jankovich Miklóssal⁴ levelezett. Még a székesfehérvári levéltárban is megtaláltam nyomát. Így tehát sikerült egy kb. 70-80 gépírásos oldal terjedelmű kis munkát összeállítani. Ezt a *Hadttörténelmi Közlemények*, vagy a *Századok* nagy terjedelme miatt nem közölte. Így azután megkérdeztem Barta István⁵ régi jó barátomat, aki a Történettudományi Intézetben az Akadémia kiadásában megjelenő sorozat: *Értekezések a történettudomány köréből* szerkesztője, nem volna-e lehetséges munkámat ott kiadni. Barta átolvasva a kéziratomat és a kedvező lektori

¹ Markó Árpád (1885–1966) katonatiszt, hadtörténész.

² Kazinczy Ferenc (1759–1831) költő, író, műfordító, nyelvújító.

³ Virág Benedek (1754–1830) tanár, költő, műfordító, történétíró.

⁴ Jankovich Miklós (1772–1846) műgyűjtő, történész.

⁵ Barta István (1910–1966) történész.

vélemény szerint is kiadásra alkalmas munkámat úgy emlékszem, 1958 elején átvette, de mindjárt megmondta, hogy legyen türelmes, mert nem tudja megmondani, mikor sikerül kéziratomat nyomdába adni. A sorozatból évente kb. négy füzetet adnak ki, abból legalább három kizárólag a mai modern történetsszemlélet szerint írt munkák számára van fenntartva s a régi történettel foglalkozó munkát, amiből szintén van az íróasztalában már néhány előbb beérkezett írás, csak nehezen sikerül neki a kiadványok sorába becsúsztatni. Megköszöntem így is, hiszen nekem mindegy, hogy mikor jelenik meg az írásom, a fő dolog, hogy elkészítettem, munkámat befejeztem s türelemmel várom megjelenésének lehetőségét. Végre 1960. július végén értesített, hogy kéziratom minden elbírálásra hivatott fórumon keresztülment s leadta az Akadémiai Kiadóba. De még így is várni kellett, amíg végre megkaptam a kiadótól az első korrektúrát s a füzet 54 nyomtatott oldal terjedelemben, ízléses formában, finom papíron 1961. január végén a könyvpiacba került. Nagy örömet okozott nekem ez a kiadás, amelyben nemcsak Jakkó kitűnő új, magyar katonai nyelvezetét állapíthattam meg és sok tőle készített helyes magyar műszót, hanem testvéreihez írt hosszú levelei a harctérről érdekes kortörténeti, katonakultúrára vonatkozó képet adnak.

Komoly hadtörténész életpályámat tehát egy szép kis könyvecskével fejezhetem be. De ezután sem teszem ölbé kezeimet, hanem amíg friss ésszel tudok dolgozni és látóképességem nem romlik, tovább dolgozom, csak hát persze most már csak kisebb, szűkebb tárgykörű munkákat igyekszem összeállítani. Kutatásaimnál főleg abban érzem a korommal járó hanyatlást, hogy a mélyebbre ható kutatás fáraszt és kevesebb eredménnyel is megelégszem, mint azelőtt. Ha egy probléma megoldásához elég érthető és elfogadható adatokat találok, azt mondom magamban: ez elég. Pedig talán nincs igazam és régebben nem is elégedtem volna meg ezzel a részeredménnyel, hanem tovább kutattam volna, amíg a kérdést gyökeresen nem tisztázom. Ha pedig most megelégszem a részeredménnyel, kitehetem magam annak, hogy valaki újabb adatokat találva munkámat jogosan lekritizálja. Én pedig utolsó éveimet nem akarom vitatkozásokkal, esetleg szaklapokban folyó polémiával keseríteni.”⁶

A fent idézett néhány sorban tulajdonképpen benne is foglaltatik a Jakkó László kapitány hadtudományi munkásságával kapcsolatos kutatások lényege. Markó Árpád hadtörténészi munkássága ugyanis felöleli a török kortól a dualizmusig tartó periódus fontosabb kérdéseit. Itt elég csak gondolnunk a Zrínyi Miklós hadtudósi műveinek bemutatására, az Udvari Haditanács elnökének, Hadik András tábornagy életpályájának feldolgozására vagy Kossuth Lajos hadtudományi tevékenységéről írt akadémiai doktori disszertációjára. Nem szabad megfélekezniünk a magyar katonai szaknyelv fejlődéstörténetéről vagy a Rákóczi-szabadságharc történetéről írt dolgozatairól sem.⁷

Réfi Attila történész így foglalta össze Markó ez irányú munkásságát: „Markó Árpád is aktív volt még ekkor, jóllehet meglehetősen háttérbe szorítottan. 1948-ban ugyanis visszaminősítették akadémiai tanácskozó tagnak, 1950-ben pedig megvonták honvédségi nyugdíját

⁶ KINCSES 2014; MÉSZÁROS 2014, I. k. 227–228.

⁷ KINCSES 2014, 7.

is. Helyzetében némi javulást jelentett, hogy az Akadémia 1953-ban kandidátusi címet ítél meg számára, majd 1965-ben a tudomány doktora fokozatot is megszerezte. 1966-ban bekövetkezett halála után azonban neve, évtizedekig méltatlanul feledésbe merült.

1957-ben szintén a Hadtörténelmi Közleményekben jelent meg tanulmánya Bercsényi Lászlóról, a kuruc főgenerális, Bercsényi Miklós dédunokájáról, egyúttal az azonos nevű Bercsényi Lászlónak, Franciaország marsalljának az unokájáról, aki apjával, Ferenc Antal tábornokkal együtt visszatért a Habsburg Birodalomba és császári-királyi huszártisztként szolgált.

1960-ban került kiadásra Markó egy másik huszár vonatkozású műve, *Egy elfelejtett magyar író-katona – Jakkó László huszárkapitány, 1780–1833* címmel. Szalárdi Jakkó László a 10. számú huszárezred tisztje volt, akinek a könyv katonai pályafutását is végig kíséri, különösen a napóleoni háborúk időszakát illetően, de életrajzának ismertetése, valamint számos levelének közlése mellett bemutatja tudományos tevékenységét is. Jakkó ugyanis a jelentőségét elsősorban az 1809-ben megjelent, a magyar katonai szaknyelvet sok értékes adalékkal gazdagító, *Az új hadtudomány lelke* című hadtudományos művének köszönheti. Ez egyébként a *Geist des neuern Kriegssystems* címmel 1799-ben Hamburgban megjelent, a híres porosz tábornok, báró Friedrich Wilhelm von Bülow öccse, báró Adam Dietrich Heinrich von Bülow által írt háromrészes munka részleges magyar nyelvű fordítása volt.”⁸

JAKKÓ LÁSZLÓ ÉLETÚTJA ÉS MUNKÁSSÁGA

Jakkó László 1781-ben született a Szatmár megyei Batiz községben,⁹ birtokos nemesi család sarjaként. A középfokú tanulmányait a nagy hírű debreceni református kollégiumban folytatta. Bár 1797-ben felvették a gimnázium akadémiai osztályába, a következő évben tanárának ajánlása mellett Lembergbe¹⁰ utazott a német nyelv elsajátítása céljából. 1799-ben megindult a megyékben a nemesi felkelés felállítása, így Jakkó nyáron hazatért, és beállt a Szatmár megyei inszurgensek közé. Rövidesen a gyalogászlóalj főhadnagya, majd parancsnoka ajánlására és megyéjének támogatása mellett hivatásos huszártiszt lett, közelebbről a császári-királyi 10. huszárezred állományába került. Az ezred tulajdonosai a korszakban az alábbi személyek voltak:

- 1773–1797: báró Barco Vince altábornagy, (1787-től) lovassági tábornok;
- 1797–1802: báró Mészáros János altábornagy;
- 1802–1814: báró Stipsicz József altábornagy, (1813-tól) lovassági tábornok;
- 1814–1840: III. Frigyes Vilmos porosz király.¹¹

⁸ RÉFI 2015, 232. Vö. ÁCS 2005, 101; BALLÓ 1985.

⁹ Ma Botiz, Románia.

¹⁰ Ma Lviv, Ukrajna.

¹¹ RÉFI 2014, 65.

Jakkó László katonai pályafutása az alábbiak szerint alakult.

1. táblázat. Jakkó László katonai pályafutása

Év	Rendfokozat
1801. július 1.	Alhadnagy
1809. február 16.	Főhadnagy
1813. augusztus 1.	Másodosztályú kapitány
1822. január 9.	Elsőosztályú kapitány

Forrás: MARKÓ 1960, 46.

II. kép. Középen huszár a 10. (Vilmos) huszárezredből
(illusztráció)

Forrás: KEDVES 1992

Jakkó mint az ezred toborzótisztje Temes és Torontál megyékben tevékenykedett. A békehelyőrségi szolgálat alatt bőven volt ideje az önképzésre, így kapcsolatba lépett a fentebb már említett Virág Benedekkel és Kazinczy Ferencsel. Az előbbi 1804 márciusában az alábbiakat írta Kazinczy Ferenc számára: „Zalárdi Jakkó László alhadnagy, hajdan debreceni diák, Dentáról, Tömös vármegyéből már kétszer járt hozzám. Isméretlen az ifjú előttem, de kedves, legyen örömdre.” Kazinczy Érsemjénről, 1804. március 12-én az alábbiakat válaszolta: „Ki az a Zalárdi Jakkó alhadnagy és mit ír? Ille se

profecisse, cui Cicero valde placebit,¹² ezt mondja Quintilian. Virág magához vonhatta, Zalárdi Jakkó nincs érdem nélkül.”¹³

A békeidőszak után rövidesen mozgalmasabb évek következtek. Az újabb Napóleon-ellenes koalíció 1805-ben jött létre Nagy-Britannia, a Habsburg Birodalom, az Orosz Birodalom és Svédország szövetségéként.

Bár a tengeren Nagy-Britannia flottája nem talált kihívóra, a kontinensen Napóleon villámgyorsan lerohanta és megsemmisítette az ellenfeleit. A sorozatos kudarcok következtében Ausztria békére kényszerült, amelyet 1805. december 26-án írtak alá Pozsonyban. A Habsburg Birodalom jelentős területi veszteséget szenvedett.

Jakkó 1805. augusztus 20-án intézett levelet édesapjához. Ekkor már egy hónapja voltak úton. Panaszkodott édesapjának, hogy mivel nem küldött pénzt, nem tudja magát kellőképpen felszerelni, és lovakat sem vásárolhat. Az ezred rövidesen az észak-itáliai hadszíntérre került, és bátran harcolt a Caldiero mellett vívott háromnapos csatában (1805. október 29–31.).¹⁴

A csatában az André Masséna vezette francia haderő szoros küzdelemben legyőzte a Károly Lajos főherceg¹⁵ vezetése alatt álló osztrák hadsereget. Károly Lajos főherceg parancsnoksága alatt itt harcolt a 2., 32., 33., 34., 37., 48., 51., 52. és 61. gyalogezred és a 2., 3., 5., 8., 9. és 10. huszárezred. A francia tábornoknak mintegy 37 ezer katonája, az osztrák főhercegnek 50 ezer embere volt. Masséna kezdte a támadást a magaslatokat megszállva tartó osztrákok ellen, de azok a faluban kitartottak egészen alkonyatig. Az éjszaka folyamán a főherceg elvitette a hadfelszerelést és a tüzéséget, 5000 embert hátrahagyott Karl von Hillinger vezérőrnagy parancsnoksága alatt, hogy fedezzék visszavonulását. Ez az erő teljes egészében fogságba esett a következő napon. Az osztrákok 3000 embert veszítettek (halottak és sebesültek összesen), és Hillinger hadtestét is beleértve 8000-en estek fogságba; a franciák közel 4000 embert veszítettek.¹⁶

A pozsonyi béke után Jakkó az ezredével Csehországban, majd Ausztriában állomásozott, később 1809-ben, az újabb háborúban ismét a hadszíntérre került. Ezen néhány békés évet azonban tudományos munkásságra használta fel. A fiatal huszártiszt ugyanis nem kevés aggodalommal szemlélte a magyar hadtudomány elmaradottságát. A 19. század elején csak két magyar hadtudományi munka jelent meg, az egyik Székér Joákim Alajos tollából. Munkásságát a reformkori magyar hadtudomány neves szakértője, Ács Tibor így értékelte: „Fő érdeme Székérnek az, hogy még abban az évben kiadta a XIX. századi magyar hadikultúra egyik első színvonalas, szintézis igényű hadtudományi munkáját is, melynek címlapján ez olvasható: *Hadi tudományok, melynek némely fő-tzikkelyjeit kézírásba foglalta egy nevét eltitkolni akaró tudós, és nagy méltóságú Hazafi. Eredeti valójában kiadta, és bevezetéssel megtoldotta Székér Aloysius Joachim most Nemes*

¹² „Akinék Cicero nagyon fog tetszeni, az [legyen tudatában annak], hogy fejlődött.” (Bíró Csilla fordítása.)

¹³ MARKÓ 1960, 9–10; KÁVÁSSY 1996.

¹⁴ MARKÓ 1960, 11–12.

¹⁵ Habsburg–Lotaringiai Károly Lajos tescheni herceg (1771–1847) császári tábornagy, katonai szakíró.

¹⁶ PIGEARD 2004, 170.

Splényi Gyalog-Regimentjének Tábori Papja. A könyv teljesen megegyezik egy feltehetően magas rangú tiszttal munkájával, melyet így tart nyilván az OSzK Kézirattára: *Hadi Feljegyzések. XVIII. sz. második fele. Egykorú kézirat számos ábrával*.¹⁷ A mű ismeretlen szerzőjét még nem sikerült azonosítani, sikerült viszont megállapítani, azt, ami eddig egyetlen kutatónak sem tűnt fel, hogy a *Hadi Feljegyzések* című kézirat és a *Hadi tudomány* című könyv ugyanaz a munka. Az anonim hadtudós saját katonai tapasztalatain kívül műve elkészítésénél merített II. Frigyes hadtudományi munkáiból, ami különösen kitűnik akkor, ha összevetjük azt az 1762-ben megjelent *A porosz király öfelségének hadművészeti tanításai tábornokainak* című könyvével. A szerző érzékelteti a hadügy változásait, de fejtegetéseiben XVIII. századi hadsereg-szervezési, raktározási és ellátási, hadviselési és hadművészeti elveket mutat be. Műve saját bevallása szerint is a stratégiát csak érintő, inkább a taktikát tárgyaló munka. Legértékesebb gondolata szerint, ha valaki »a Haditudományban egész tökéletességre akarna lépni, igen jó a Theoriát, és Praxist, az-az, a Hadi-tudomány állításainak esmeretét a tapasztalással egybe-kapcsolni.«¹⁷

Jakkó Csehy József¹⁸ huszártiszt bajtársa buzdítására nekikezdett 1807-ben az *Új haditudomány lelke* című művének, amelyet 1809-ben fejezett be. Ekkor jelent meg ugyanis a kézirat Pesten Hartleben Konrád Adolf kiadásában.¹⁹

AZ ÚJ HADITUDOMÁNY LELKE

Feljebb már utaltunk arra, hogy Jakkó Adam Dietrich Heinrich von Bülow báró²⁰ hadtudományi munkájának kivonatos fordítását adta közre.

Bülow 1757-ben született. A porosz és németalföldi hadseregekben való katonai szolgálatain után egy időre felhagyott a katonai pályával, és változatos életet élt: 1791-ben Észak-Amerikába utazott, ahonnan három év múlva tért vissza Európába. Ezután egymás után hagyták el a nyomdát a hadtudományi művei, amelyekben a korszerűtlenné vált feudális hadszervezetet kritizálta, és a francia forradalom modern hadseregét idealizálta.

1806-ban jelent meg a porosz katonai rendszert kritizáló munkája,²¹ amelyért a porosz kormány vád alá helyezte és börtönbüntetésre ítélte. Kolbergben,²² majd Rigában raboskodott, itt hunyt el.

A neves hadtörténész, Rázsó Gyula²³ szerint: „Rendkívül sajátos a szerencsétlen sorsú Bülow álláspontja, aki helyesen ismerte fel, mennyire elavult a porosz hadsereg, s hogy a francia forradalmi hadviselés vívmányait át kellene ültetni a porosz hadseregbe is,

¹⁷ Ács 2005, 99–100.

¹⁸ Csehy József (1778–1812) huszártiszt.

¹⁹ MARKÓ 1960, 14.

²⁰ Adam Dietrich Heinrich von Bülow (1757–1807) kilépett porosz katonatiszt, hadtudományi író.

²¹ BÜLOW 1806.

²² Ma Kołobrzeg, Lengyelország.

²³ Rázsó Gyula (1930–2007) hadtörténész.

s ezért »új« rendszert alkotott a hadtudományban. Rendszere azonban sem új, sem életképes nem volt. Tulajdonképpen a XVII. század óta kialakult hadművészetet fejlesztette tovább. Továbbra is a raktárak és a manőverezés fontosságát hangsúlyozta, a hadművelési vonalakhoz való szigorú ragaszkodást hirdette abban a korban, amelynek hadművészete éppen akkor szabadult fel a raktárak és a csata nélküli manőverek szigorú kötelékei alól. Másfelől viszont felismerte a forradalom hatalmas erkölcsi erejét s az akkor szinte robbanásszerűen előretörő nacionalista eszme jelentőségét, ezeket a hadtudományba is bele akarta illeszteni.”²⁴

A művét kivonatolva fordító Pongó János így értékelte a munkásságát: „Bülow egyike a legtöbbet vitatott katonai teoretikusoknak. Két társadalmi és katonai rendszer határán élt s ez a kettősség egész életművén áthúzódott. Különösen és bizonytalanul bár, de felismerte a forradalmi változások lényegét, a stratégiában és a hadkiegészítésben bekövetkezett forradalmi fejlődést. A tömeghadseregek, a támadó forradalmi stratégia rendíthetetlen híve. Következtetései azonban túlzottan doktrínérek, papírizűek. Jellemző, hogy a támadó, forradalmi stratégia legdöntőbb alapkérdésének a hadművelési vonal és az operatív bázis kapcsolatának geometriai törvényszerűségeit tartja. A hadműveletek célja szerinte nem az ellenséges hadsereg, hanem annak raktárai. »A raktár a hadsereg szíve, mely, ha megsérül, szétbomlik a hadsereg« – írja.

A háború vezetését nem művészetnek tekinti, mint a korábbi teoretikusok többsége, hanem tudománynak, melyben a matematikához hasonló törvényszerűségek uralkodnak.

Bülow nagy érdeme viszont, hogy nyomatékosan rámutat a katonai földrajz, a terep jelentőségére a hadászati tervezésben.”²⁵

2. táblázat. *Adam Heinrich Dietrich von Bülow legfontosabb művei*

<i>Eredeti cím</i>	<i>Magyar fordítás</i>	<i>Megjelenés helye és időpontja</i>
Über die Operationsplan der Alliierten im Feldzug 1794	A szövetségesek haditerve az 1794-es hadjáratban	–
Geist des neueren Kriegssystem	Az újabb katonai rendszer szelleme	Hamburg, 1799.
Prinz Heinrich von Preussen. Kritische Geschichte seiner Feldzüge. 1–2.	Henrik porosz herceg hadjáratainak története	Berlin, 1805.
Neue Taktik der Neuern wie sein sollte. 1–2.	Milyennek kell lennie az új harcászatnak	Lipcse, 1805.
Der Feldzug von 1805. Militärisch und politisch beleuchtet	Az 1805-i hadjárat katonai és politikai megvilágításban	Lipcse, 1806.

Forrás: a szerző szerkesztése

Ács Tibor megállapítása szerint: „A háború, a hadviselés, a katonai stratégia és taktika titkait elemző nagyszámú és sokrétű munkák és szakírók közül az Akadémia és tagjai hadtudományi munkálkodására meghatározó hatással négy hadtudós volt: Károly

²⁴ RÁZSÓ 1974, 85.

²⁵ PONGÓ 1974, 477.

főherceg, Adam Heinrich von Bülow, Antoine Henri Jomini és Carl von Clausewitz, akiket ma is a hadtudomány klasszikusának tekintenek, viszont a többi szakíró már szinte elfelejtették és munkáik csak hadtudomány-történeti érdekességet jelentenek.

A kilépett porosz katonatiszt, Bülow volt az első kora szakírói közül, aki kifejtette a magasabb hadvezetés, a stratégia új rendszerét *Az újabb katonai rendszer szelleme* című művében. Bülow noha az egyik legtöbbet vitatott katonateoretikus, mégis ő ismerte fel először kora hadügyi változásainak lényegét, a minőségi fejlődést a stratégiában és a hadkiegészítésben. Nevéhez fűződik annak megfogalmazása, miszerint a hadászat a politikanak, a harcászat a hadászatnak van alávetve. Bevezette a hadműveleti bázis, a hadászati szétbontakozás és más stratégiai fogalmakat. Ám művében túlhangsúlyozta a geometrikus hadműveleti formák jelentőségét. A stratégia alapkérdésének a hadműveleti vonal és a hadműveleti bázis kapcsolatának törvényszerűségeit, geometriai szabályait tartotta, hangsúlyozta a raktárak, a manőverezés fontosságát, valamint a stratégiai tervezésben a terep jelentőségét. A háború vezetését nem művészetnek, hanem tudománynak tekintette, melyben a matematikához hasonló törvényszerűségek uralkodnak. Híressé vált új katonai rendszere, bár több vonatkozásban nem bizonyult életképesnek, mégis új fejezetet nyitott a hadtudomány történetében.²⁶

Jakkó az eredeti mű első és harmadik részét fordította le, a politika és a hadviselés viszonyának kérdéseit tárgyaló második részt elhagyta.²⁷ Érdekesség, hogy az eredeti mű szerzőjét Markó nem ismerte, mivel a munka első kiadása a szerző nevének feltüntetése nélkül jelent meg. Markó kötetének ismertetője, Borus József²⁸ tévesen állította, hogy Markó a szerzőt Johann Wilhelm von Archenholz porosz századossal és hadtudóssal azonosította.²⁹

Jakkó fordításának értékét felbecsülhetetlenné teszi, hogy Zrínyi Miklós óta először adott közre magyar nyelven modern hadtudományi munkát. Ebben már hasznosíthatta az ekkor kezdődő nyelvújítás eredményeit.³⁰

A korabeli sajtóban a szerző így tudósított a művének megjelenéséről: „Az új hadi tudomány lelke. Fordította: Zalárdi Jakkó László, a báró Stipsits huszár regementjében főhadnagy. Kötve az ára 2 forint.

A magyar olvasó közönség nemes örömmel vett, némely haditudományt tanító könyveket, melyek mostanában a sajtó alól kikerültek. Mi is lehet természetesebb dolog annál, hogy egy olyan nemzet, melynek minden jussai és szabadságai, a katonai virtusokon fundálatnak, örömét jelentse, azon idő pontnak elérkezésén, melyben az ő vitéz fiai a személyes vitézség érdemeivel meg nem elégedvén, a hadakozás mesterségének tudományos princípiumok szerint való megtanulása által kíváncsiak azokra a hadi hivatalokra fel

²⁶ Ács 2005, 68–69.

²⁷ Ács 1995, 76.

²⁸ Borus József (1926–2006) hadtörténész.

²⁹ BORUS 1965, 580. Markó kötetét ismertette még: KÁVÁSSY 1963.

³⁰ MARKÓ 1960, 18–19.

emelkedni, amelyekkel egyedül lehet az olyan tetteket vinni véghez, melyeknek az egész haza boldogságára, és dicsőségére be folyások vagyon. A hadi mesterség annyi ezer meg ezerféle környülállások által módoztatik, hogy különböző természetű alkotó részeit, eleitől fogva igen nehéz volt egy systemába öszve³¹ állítani, vagy a hadi mesterséget tudományos rangra felemelni s azt változhatatlan princípiumokra állítani. Ezen nagy cél felé még eddig Bülow tett legszerencsésebb lépéseket. Ő azon változhatatlan princípiumokat, melyeken áll az új hadi mesterség alkotmánya, minden következesekkel együtt be foglalta azon könyvébe, melyet *Geist des neuen Krieg Systems* titulus alatt ki adott. Én ezen classikus munkát ezen cím alatt *Az új hadi tudomány lelke* magyar nyelvre fordítottam és kötelességemnek tartom, annak megjelenése felől a magyar vitézeket, és a magyar literatúra barátit tudósítani. Ezen munkának a feljebb említetteken kívül e következő ritka érdemei is vagynak, hogy ebben, mind a stratégia, mind a taktika, mely kettő teszi együtt véve a hadi mesterséget oly világos, és együgyű princípiumokra van állítva az új hadi alkotmánynak lelke és természete, oly foghatóan van le ábrázolva, hogy ennek egynéhány árkussaiból³² akármely olvasó is oly világos esméretet szerezhet magának az új hadi mesterség systemája felől, amelyhez hasonlóra más könyvekből, amelyekben hadi mesterség regulái ugyan öszve vagynak hordva, de az egész semmi változhatatlan princípiumokra nincsen állítva, soha szert nem tehet. Ami a M. szerzőt illeti előtte ezen munkának magyar nyelven való kiadásában egyéb cél nincsen, mint a haza literatúrájának áltáljában;³³ közelebbről pedig a katonai tudományos esméreteknek a hazában való elő mozdtítása. Aki az ő állapotját esméri, által láthatja, hogy nem volt szüksége ezen nemes és tiszta célt valami más mellesleg való cél által meghomályosítani.”³⁴

Végezetül a neves 19. századi történész, Márki Sándor³⁵ értékelését szeretnénk idézni: „Dumounez egy csapással meghódította Belgiumot s november 14-én Bruxelles-ben hadainak élén jelentette ki, hogy Belgium felszabadult az osztrákok uralma alól. A franciák hat hét alatt három jól szervezett (porosz, osztrák, piemonti) sereget vertek meg; s most már sejteni lehetett (amiről Zalárdi Jakkó László könyve a magyar közönséget 1809-ben tájékoztatta), miben áll »az új hadtudomány lelke«.”³⁶

JAKKÓ LÁSZLÓ CSALÁDI LEVELEZÉSE

1809-ben az európai hadszíntéren újabb háború kezdődött. Napóleon Spanyolországot hódoltatta, de a spanyol nép ellenállása és gerillaháborúja a francia haderő jelentős részét lekötötte. A spanyol ellenállás eredményein felbuzdulva Nagy-Britannia és Ausztria ismét

³¹ Öszve: össze.

³² Árkus: nagy terjedelmű, széttárt papír.

³³ Általjában: általában.

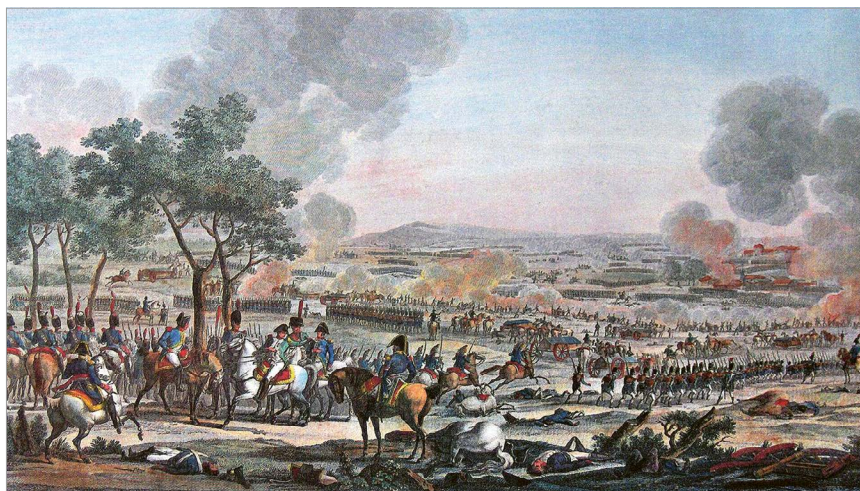
³⁴ Jakkó 1809.

³⁵ Márki Sándor (1853–1925) történész.

³⁶ MÁRKI 1910, 397; MARKÓ 1960, 29.

szövetséget kötött (ötödik koalíció, 1809). Napóleon azonban ezúttal is győzött (wagrami és győri csaták, 1809). A schönbrunni békében az Osztrák Császárság jelentős területeket veszített, s Napóleon rákényszerítette I. Ferenc császárt, hogy feleségül adja hozzá legidősebb leányát, Mária Ludovika főhercegnőt (Mária Lujza néven lett a franciák császárnéja).

Jakkó főhadnagy az ezredével a németországi hadszíntérre vonult a Rosenberg–Passau–Weng–Landshut–Dinzling–Eggmühl-útvonalon. Különösen vitézül harcoltak Aderklaa mellett, azután pedig a május 20–21-én vívott asperni csatában tüntették ki magukat. Ott voltak a híres wagrami csatában is (július 4–5.), majd pedig a hadsereg visszavonulását fedezték.³⁷

III. kép. A wagrami csata, 1809. július 7.

(Antoine Charles Horace Vernet és Jacques François Swebach litográfiája)

Forrás: <https://w.wiki/3VFL>

Az október 14-én kötött békeszerződés után az ezred eredeti állomáshelyére, a Bánságba vonult. Jakkó innen több levelet is intézett fivéréhez. Markó Árpád értékelése szerint: „Érdekes levelek ezek. Egy világosan látó, az eseményeket magasabbfokú műveltségével szemlélő, gondolkodó ember mondanivalói, aki minden magánlevelében közöl híreket, a pillanatnyi politikai és katonai helyzetről is.”³⁸

Jakkó az 1810. december 20-án Újpécscről³⁹ Pál testvéréhez írt levelében arról panaszkodik, hogy a hadsereg tisztikara és a huszárság helyzete siralmas. A létfenntartás és az előremenetel szinte lehetetlen, így már azon gondolkodik, hogy visszatér a polgári életbe.⁴⁰

³⁷ MARKÓ 1960, 20.

³⁸ MARKÓ 1960, 20.

³⁹ Ma Peciu Nou, Románia.

⁴⁰ MARKÓ 1960, 20.

IV. kép. III. Figyes Vilmos porosz király,
a 10. buszárezred ezredtulajdonosa
Forrás: TREUENFEST 1892

Bona Gábor hadtörténész, az 1848–49-es szabadságharc tisztikarának vizsgálatakor az alábbi összegző megállapításra jutott: „A kezdő tisztek fizetése sok esetben még a szűkös megélhetést is alig fedezte, ugyanakkor a »békehelyőrségi« szolgálatban előmeneteli lehetőség alig adódott. A kilépett tisztek vagy gazdálkodtak birtokaikon és bekapcsolódtak a helyi politizálásba, vagy az állami és vármegyei közigazgatásban vállaltak hivatalt.”⁴¹

Jakkó elkeseredése teljesen érthető. A 29 éves fiatalember már komoly harctéri érdemeket szerzett magának, az egészségi állapota megsínylette a háborús éveket, ugyanakkor előléptetésben nem részesült. Ennek ellenére mintegy 12 évig még tovább szolgált.

1811. március 5-én az Arad környéki Zádorlacról⁴² intézett ismét levelet a bátyjához. Ebből kiderül, hogy nemcsak komoly hadtudományi munkássággal, hanem annak népszerűsítésével is foglalkozott. Erről az idézett levelében így írt: „Nem a kérkedékenység”⁴³

⁴¹ BONA 2000, 11.

⁴² Ma Zădăreni, Románia.

⁴³ Kérkedékeny: kevély.

íratatá vélem azon levelemet, melyben a magyar orációt⁴⁴ megküldöttem néked, hanem a testvéri szeretetem közölte veled, hogy meglássad abból, hogy én henyélni nem szoktam. A német újságba az én nevem is világosan ki van téve, hogy ki készítette és ki mondotta el az orációt, s ha magyar újságokban okos szemérmetességem nem engedte, hogy önön nevemet feltegyem, a belső öröm elég jutalom énnékem! Én nem szűnök meg soha is a haza javára és dicsőségére valamit munkálkodni. A múlt esztendőben kijött classicus munkám után (amelyből reménylem, hogy egy exemplárt⁴⁵ kaphattál), most a regementbéli altiszteknek számokra készítek egy kis *Hadi Oktatást*, ugyanezen cím alatt magyarul és németül.”⁴⁶ Sajnos a fenti mű nem maradt az utókorra.

V. kép. Mantova ostromának korabeli térképe

Forrás: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, 1799 H IV a 935

⁴⁴ Oráció, szónoklat.

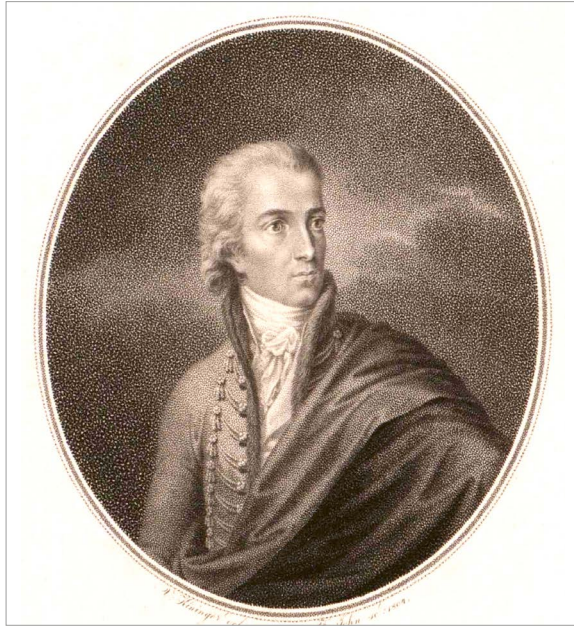
⁴⁵ Exemplár: példány.

⁴⁶ MARKÓ 1960, 22–23.

BEVEZETÉS

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* egyik 1810. évi számában az alábbi tudósítás jelent meg: „Augustusnak 19.-én Hartleben (Zsombolya)⁴⁷ jeles pompa napot tartott a Tsászári Királyi Stipsitz Huszár Regimentje⁴⁸ [...] medallia osztások voltak [...] Virézi emlékeztető pénzek, vagyis medálionok és arany pénzbeli jutalmakat osztottak ki azok között, akik az asperni és wagrami csatákban kitüntették magukat. Az ezred egyik »főtiszt Ura« beszédben üdvözölte a kitüntetetteket s a beszédet az említett folyóirat közli is.”⁴⁹ A fentiek alapján Markó feltételezte, hogy a beszédet tartó tiszt Jakkó lehetett.

1811-ben Jakkó két levelet írt Charleville-ből.⁵⁰ Továbbra is panaszkodik, hogy a családja nem küldött anyagi segítséget, illetve aggasztja, hogy birtokának haszonbérloje rosszul gazdálkodik. Antal öccse meglátogatta, és együtt tettek javaslatot a gazdálkodás javítása érdekében. A levélből az is kiderül, hogy Jakkó egy újabb munkán dolgozik.⁵¹

VI. kép. Kazinczy Ferenc portréja (ismeretlen szerző litográfiája)

Forrás: www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=7676530

Ez pedig egy katonadal-gyűjtemény volt. Virág Benedek az 1812. március 29-én Kazinczy Ferenchez írt levelében így tudósít erről: „Szalárdi Jakkó László Fő Hadnagy, Mart. 14d.

⁴⁷ Ma Jimbolia, Románia.

⁴⁸ Regiment: ezred.

⁴⁹ MARKÓ 1960, 24.

⁵⁰ Károlyliget (ma Bánátnagyfalu, szerbül Banatszko Veliko Selo / Банатско Велико Село, Szerbia).

⁵¹ MARKÓ 1960, 25–29.

költ levelében egy munkát ígért, amelyben hadi énekek és oratiók fognak lenni. Kért hogy én segítném őtet [...] a Magyar Huszároknak oktatásokra egy néhány könnyű, szép tüzes tábori dalokat szed össze, és nem sokára ki fogja adni. – Ez szent, igen szent gondolat. Amelyet több ifjainknak már meg mondtam, és örömmel ígértek segítséget. Kérlek, édes barátom, tedd meg, amit megtehetsz. Serkentsd a patakiakat, mennél előbb serkentsd...”

Kazinczy teljes támogatása mellett április 8-án továbbította a kérést Döbrentei Gábor⁵² részére. Felmerülhet a jogos kérdés, hogy mi volt Jakkó célja ezen mű kiadásával. Erre a választ maga adja meg az 1812. március 6-án, Újpécscről Döbrenteihez írt levelében. Eszerint:

„Szándékom Kedves Barátom! hogy a magyar huszárok oktatásokra, nemsokára egy könyvet adgyak sajtó alá s ennek hátuljára akarnék toldalékul, némely tábori dalokat ragasztani. Minthogy én magam rossz poéta vagyok, és még eddig ebben a materiában igen keveset írtak, némely jószívű hazafiak, nemzetünk jeles poétáit s azok között tégedet Kedves Barátom! akartalak alázatos kéréssel megkeresni, hogy Te is méltóztatnál, az én hazafíui buzgó igyekezetemet, tehetséged szerint előmozdítani.”⁵³

A kérdéses kézirat sajnos a mai napig sem került elő. Előkerült azonban egy 1812. május 16-án kelt, Döbrentei Gáborhoz intézett levele. Ebben Jakkó a maga és huszárai nevében megköszöni a Döbrentei által írt katonadalokat.⁵⁴ Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évfolyamában még egy tudósítás jelent meg a témában. Eszerint: „Szalárdi Jakkó László úr, főhadnagy a Stipsitz huszárjai között, egy kötet tábori dalokat s beszédeket szándékozik kiadni, hogy a magyar katona magyar hadi énekek által gyűljön csatázásra...”⁵⁵

1813-tól Jakkó az ezredével ismét hadszíntérre került. Az 1810-es évek elején gazdasági válság sújtotta Európát. Napóleon ennek megoldását a kontinentális zárlat szigorításában látta, ami konfrontációhoz vezetett Oroszországgal, és a császár hadjáratot indított Oroszország ellen (1812). Az orosz csapatok a „felperzselt föld” taktikáját alkalmazták velük szemben. Végül az orosz fővezér, Kutuzov a cár parancsára kénytelen volt csatát vállalni Borogyino falu közelében, mivel Napóleon már Moszkvát fenyegette. A borogyinói csatát egyik fél sem nyerte meg, mivel a cári csapatok visszavonultak, azonban a franciák jelentős veszteségeket szenvedtek, és a kiürített és felégetett Moszkvában nem tudták a sereg ellátását biztosítani. A Grande Armée az orosz télben nagy áldozatok árán tudott visszajutni, és csak maradékaik vergődtek haza: 600 ezer katona indult, ebből alig 20 ezer, más becslések szerint csupán 9000 tért vissza. A vereség és a válság hatására a meghódított népek ismét felkeltek. Orosz, brit, porosz, svéd részvétellel megalakult a hatodik koalíció, amelyhez rövidesen Ausztria is csatlakozott. Napóleon megpróbálta újjászervezni hadseregét, de az orosz hadjáratban elesett gyakorlott katonáinak nagy része, s csak új, fiatal korosztályokkal tudta feltölteni hadseregét. A hatodik koalíció tapasztalt, milliós hadseregétől a főként újoncokból álló francia haderő vereséget

⁵² Döbrentei Gábor (1785–1851) író, költő, az MTA tagja.

⁵³ GUPCSÓ 1982.

⁵⁴ GUPCSÓ 1982, 124.

⁵⁵ Idézi: MARKÓ 1960, 29.

szenvedett Lipcsénél (1813): a „népek csatájában” több mint 100 ezer halott maradt a csatatéren. A német szövetséges államok a csata után elhagyták Napóleont, a következő évben a szövetséges hadseregek bevonultak Párizsba (1814). A császár lemondott fia, II. Napóleon javára, őt magát Elba szigetére száműzték. A győztesek helyreállították az 1792-ben trónfosztott Bourbon-ház uralmát.

A két évig tartó háborúban Jakkó ezrede a Belső-ausztriai Hadseregcsoporthoz alárendeltségébe került. Elsődleges feladatuk volt egy Itália felőli francia támadás elhárítása. 1814-ben részt vettek Mantova, Legnano és Velence körülzárásában. 1815-ben Dél-Franciaországba vonultak és harcoltak, ezt követően az Elzászt megszállva tartó erők részét képezték.

Az 1814-ben írt leveleiből kitűnik, hogy a reuma egyre erőteljesebben kínozta őt, ráadásul a katonai pálya kilátástalanságai miatt ismételten a kilépést fontolgatta. Innen csak 1818 végén kerültek haza a Felvidékre. A regiment előbb Gömör, majd Borsod megyében volt elhelyezve.⁵⁶

EGY ÓKORI HADTUDOMÁNYI MUNKA MAGYAR FORDÍTÁSA

Jakkó Sextus Iulius Frontinus (i. sz. 30–70) ókori római író, hadvezér, politikus művét ültette át magyarra 1815–1817 között. Frontinus i. sz. 70-ben Róma praetora volt, később consul, majd legatus Britanniában. Elsősorban agrártudományi munkásságáról ismert, pontosabban több szakkönyvet készített Róma vízvezetékrendszeréről. Hadtudományi példagyűjteményének címe: *Strategematon libri IV*.

Az utóbbi műnek létezik egy kivonatos fordítása *A hadművészet ókori klasszikusai* című kötetben, amelyet a neves ókortudós-történész Alföldy Géza készített. A bevezetésben kifejtette, hogy „[a]z ókori hadművészeti irodalom a hadvezér feladatainak – és egyben a képzése irányának – két fő területét különböztette meg. A minden körülmények között egyformán érvényesítendő előírásokat, mintegy a hadvezér állandó feladatait a sztratégika fogalma alá vonták és ettől megkülönböztették a sztratégémata körét, amely a váratlan helyzetekben való helytállás, gyors elhatározóképeség, az ellenség megtevesztése, a pillanatnyi helyzetfelhasználás fogalomkörét foglalta magában. Az előbbi irányú kiképzést szolgálták a Taktika és Sztratégika címeket viselő »vezérkönyvek«, míg a képzés utóbbi célját a hellénizmus óta szívesen oldották meg hadtörténelmi példák összegyűjtésével...” Frontinus hadtudományi művével kapcsolatban kifejti, hogy az „az ókori hadvezérek híres hadicseleit, harcászati újításait, válságos helyzetekben tanúsított ötletes eljárásait foglalta össze. Műve anyagát csak részben merítette latin és görög történetíróktól, többet vett a korábbi hasonló jellegű, de ma már elveszett gyűjteményekből. Munkájának ránk maradt szövege csak részben származik szerzőnktől, sok benne a későbbi betoldás. Így valószínűleg nem tőle való az egész IV. könyv, amelyet

⁵⁶ MARKÓ 1960, 29–29.

az Előszóban a szerző nem is ígér. Frontinus műve különösen a 15–17. században volt kedvelt olvasmány, míg a 19. században túlságosan is kevésre becsülték [...]. Jelentősége főleg abban áll, hogy rendszerezetten állította össze az ókori nagy hadvezérek egyes harcászati eljárásait és olyan történeti események emlékét is fenntartotta, amelyekről többi forrásaink hallgatnak.”⁵⁷

Jakkó munkáját Markó Árpád így értékelte: „Ezt a könyvét ültette át magyar nyelvre Jakkó László, azzal a szándékkal, hogy azt nyomtatásban kiadja. Sajnos ez a munka nem jelent meg, csak egyetlen kézirati példánya maradt meg, amely a régi híres műgyűjtő, Jankovich Miklós (1773–1846) írói hagyatékával került a Nemzeti Múzeumba s ma az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában van.

Jakkónak egy 1817. november 1-én írt leveléből megtudjuk, hogy ő ezt a teljes kéziratot levél kíséretében megbírálásra Jankovichnak küldte el, hogy adja nyomdába. Hogy miért rekedt meg ez a munka Jankovichnál, nem tudjuk. Pedig kár volt azt nem kiadni, mert így az akkor amúgy is szegényes magyar katonai szakirodalom egy értékes munkával gyarapodott volna.

A négy részre tagolt munka érdekes hadtörténelmi példákkal magyarázza a háború előkészítésének, elindításának, a sereg harckészségének emelését. Példákat sorol fel a harc, küzdelem alatt előforduló esetekre, az ostromok alatt tapasztalt szép magaviseletre, végül a fenyegetésekről, mértékletességről, állhatatosságról mond »különb-különbféle tanácsáteleket«, jeleneteket a régi görög, római, macedón, pun stb. háborúkból. Gazdag példatár, amely a katonai élet minden vonatkozására felmutat tanulságos és követésre méltó példákat. Ha Jakkónak ez a kifogástalan szép magyarsággal megírt könyve nyomtatásban megjelenik, méltán sorolhattuk volna Zrínyi Miklós Vitéz Hadnagya mögé, amelyben Zrínyi szintén hasonló, ókori hadtörténeti példák gazdag sorozatát közli.”⁵⁸

Hogy Jakkó miért Jankovich Miklósnak küldte el a kéziratot, azt az 1817. november 1-jén hozzá írt leveléből tudhatjuk meg. A levél alapján feltételezhetjük, hogy Jakkó a neves tudóssal és műgyűjtővel szorosabb kapcsolatban állt. Maga a kézirat a későbbiek folyamán a Jankovich-hagyatékkal került a Nemzeti Múzeum Könyvtárába, majd pedig az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába. Ez egy autográf, letisztázott, korrektúra nélküli negyedréti méretű kézirat barna bőrkötésben, amely 276 oldalból áll.”⁵⁹

JAKKÓ LÁSZLÓ ÉLETÉNEK UTOLSÓ ÉVEI

Jakkó László huszárcapitány megviselt egészségi állapotban érkezett haza. Még néhány évet szolgált, majd 1822-ben kérte orvosi felülvizsgálatát és a katonai szolgálatból való végleges elbocsátását. Erre 1822. április 22-e után került sor Kassán.

⁵⁷ ALFÖLDY 1963, 630.

⁵⁸ MARKÓ 1959.

⁵⁹ MARKÓ 1960, 41.

BEVEZETÉS

Elsősorban a köszvény kínozta, így rendszeresen látogatta az észak-itáliai, majd később a felvidéki gyógyfürdőket. Bár a felülvizsgálatot végző orvos javasolta a nyugalománnyba helyezését, az indítvánnyal a legfőbb katonai irányító szerv, az Udvari Haditanács nem értett egyet. Az elutasító határozat 1822. június 6-án kelt Budán, aláírója pedig gróf Joseph Wenzel Radetzky altábornagy, helyettes magyarországi főhadparancsnok volt. Jakkó egészségi állapota azonban nem javult, így ismét felülvizsgálatra jelentkezett. Itt már nagyobb sikerrel járt, így 1823. február 15-étől évi 600 forinttal nyugalománnyba helyezték. Ezután véglegesen visszavonult a Bihar megyei Adorjánban⁶⁰ fekvő birtokára, és élete végéig gazdálkodott. 1825-ben feleségül vette Legényi Teréziát, aki egy nagybányai polgári családból származott, a házasságból nem született gyermek. Jakkó László 54 éves korában, 1833. február 15-én hunyt el Adorjánban. A helyi temetőben helyezték végső nyugalomra.⁶¹

VII. kép. Joseph Wenzel Radetzky tábornagy portréja
(Gabriel Decker-After Skallitzky litográfiája)
Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

⁶⁰ A mai Szalárd (Sălard, Románia) közelében.

⁶¹ MARKÓ 1960, 46–52.

A FORRÁSKÖZLÉS MÓDJA

Mindkét szöveg esetében törekedtünk a betűhű átírásra, mert 1832 előtt, azaz az első akadémiai helyesírás megjelenése előtt keletkeztek. Mivel a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* (Magyar Tudós Társaság, 1832) korszakhatárnak tekinthető, a régi magyar helyesírás termékei esetében szem előtt kellett tartanunk a minél pontosabb, betűhű átírást. A szükséges módosítások, emendálások lábjegyzetben kaptak helyet.

Mindkét kiadott szöveghez jegyzetek, valamint közös hely- és személynévmutató tartozik. Frontinus *Strategematája* esetében a személynévek meghatározását nagyban nehezítette, hogy míg a különböző latin nyelvű szövegkiadásokban a római név első tagját, vagyis az utónévnek megfelelő *praenomen* lerövidítve közölték, általában csak a kezdőbetű feltüntetésével (például C. Duellius, Q. Sertorius), addig Jakkó feloldotta ezeket a rövidítéseket, néhány esetben hibásan.

AZ ÚJ HADI-TUDOMÁNY LELKE

Fordította Zalárdi Jakkó László
A' Báró Stipsits Huszár Regementjében Fő-Hadnagy.
Pesten, 1809. Hartleben Konrád Adolfnál.

A Z
ÚJHADI-TUDOMÁNY
L E L K E.

FORDÍTOTTA
ZALÁRDI JAKKÓ LÁSZLÓ
A' Báró Stipsits Huszár Regimentjében
Fő-Hadnagy.

Pesten 1809.
Hartleben Konrád Adolfnál.

Qui secundos optat eventus,
dimicet arte non casu.¹
(Vegetius)

ELŐSZÓ

Ha az új Hadi alkotmány' természetéből, és tulajdonságából meg lehetne azt mutatni, hogy annak Fenéktételei² (principium) a' had' rendes céljával – mely leginkább Hódoltatás, és ország-bitangolás³ szokott lenni – egyenesen ellenkeznek; sőt ha a' hadakozó erők között nem felette nagy az egyenetlenség, a' védelmező Had' pártját segítik: Úgy ezen Principiumok' kifejtetése, minden bizonnyal, a' Háború' szerencsétlenségeinek megkevesedését vonná maga után, és ezen munka, már csak indító okára nézve is dicséretet érdemelne, ha mindjárt a' végrehajtás nem lehetne is minden részben tökéletes.

A' Hadimunkálkodások' (Operatio)⁴ Fenéklíneájának⁵ (Basis) rendtörvénye, – melynek kifejtetése, következtetései, és a' meglett Haditörténetekre való alkalmaztatása az én tárgyam, ezen munkában, – egy ilyen jótévő következésre vezet. Nem gondolom tehát, hogy haszontalan munkát cselekszem, ha ezen matériát megvilágosítom, annyiival is inkább, minthogy a' Szövetségesek' Hadimunkálkodásoknak Plánumáról⁶ Belgiumban, 1794ben Árchénholcz⁷ Úr, a' maga' Minervájában (1794-ben Juniusban) egy kis munkácskát nyomtatta ki, a' melyben ő ezen Tárgyról, csak rövideden⁸ szóll, de még is a' Hadakozást értők előtt, közönséges tetszetést nyert.

Tévelygés az, hogy a' Hadakozás' Tudományát tanulni nem kell, mivel annak célja az emberi nemzetségnek pusztítása. Mert Tudomány nélkül, a' Hadakozás minden cél nélkül való gyilkolódássá válna, a' mi éppen olyan haszontalan; mint végnélkül való kegyetlenség lenne. Ellenben, ha a' Hadi-Tudománynak valóságos Principiumai mindenütt egyaránt esméretesek volnának, úgy hamar felhagynánk a' Hadakozással, mint

¹ „Aki eredményt vár, okosan s jól küzdjön az immár.” (Bíró Csilla fordítása.) Vegetius (i. sz. 4. század) római hadászati író.

² Fenéktétel (principium): alapelv.

³ Bitangolás: elfoglalás, megszállás.

⁴ Hadimunkálkodás (operatio): hadművelet.

⁵ Fenéklínea: bázis.

⁶ Plánum: terv.

⁷ Johann Wilhelm von Archenholz (1741–1812) porosz tüzértiszt, hadtudományi író, a *Minerva: Ein Journal historischen und politischen Inhalts* történelmi-politikai folyóirat alapítója.

⁸ Rövided: rövid.

valamelly haszontalan dologgal; mivel a' Hadi-Seregek a' Hadakozás' Mesterségében, egyaránt gyakorlottak lévén, és egyenlő okossággal vezéreltetvén, eggyik a' másiktól semmit sem nyerhetne, és így a' Hadakozásnak czél nélkül való haszontalansága, szakadatlan Békességet szűlné; melly szakadatlan Békességgel, mint a' mi világunk' Emberei szelídebb gondolkozásának gyümölcsevel, kétség kívül még soká nem fognánk élni.

Egyébarát, én Hadi-Tudományról, és nem Hadi-Mesterségről szóllok; mert az első, csak vizsgáló-esmérete, vagy is Theoriája az utolsó, a' második pedig, az abból folyó Tanúság, vagy is haszonra való fordítása az elsőnek. – De nem tartóztatom tovább az Olvasót, előre való vizsgálódásokkal, hanem egyenesen a' dologra lépek.

ELSŐ RÉSZ

A' Hadimunkálkodás' Lineája Bázisának (Feneklineájának) kifejtése, és az új Hadi-Alkotmánynak a' Régitől; abból következő különböztető Jelei.

Első szakasz

Mi légyen tulajdonképpen, a' Hadimunkálkodás' Lineájának Talpköve.
Annak külömbsege, magától a' Hadimunkálkodás Lineájától.
A' Régieknek arra nem vólt szükségek.

Tagadhatatlan dolog, hogy a' Máiaknak⁹ Hadi-Seregeik, az Éleménynek irtóztató nagy bővsége¹⁰ nélkül el nem lehetnek. Melly sok Ló kell, a' lövészeknek (Munition)¹¹ azaz: a' Puskapor, az ón és vas-golyóbisoknak vitetésekre? Minden Batalionnak¹² van puskaaporos szekere, a' mellybe legalább is négy ló fogattatik; bár akármelly könnyű mezei Ágyút is, négy, a' nehezebbeket pedig, mint a' tizenkét, és több fontosokat, tizenkét, sőt huszonnégy lovak is vonják. Minden Ágyú mellett van ismét egy puskaaporos szekér, s talán több is. Ide járúl még az újabb Hadi-Seregek bujálkodása, mellyhez számlálom én a' kenyeret is. 1) Mert, ha a' Hadi-Sereg kétszer sült kenyérral tápláltatna, úgy a' Katona sokkal több időre hordhatna magával Eleséget; továbbá, Sütőkemenczékre sem vólna szükség, mellynek most mindég az Ármádia után kell járni, és a' Lisztet sem kellene a' Tárházakból (Magazin)¹³ a' Sütőhivatalhoz szállítgatni. Utóljára egy Peszmeggel¹⁴ megrakodott szekér, sokkal hosszabb időre való Eleséget hordhatna, mint akármelly lisztes, vagy kenyeres szekér.

⁹ Maiaknak.

¹⁰ Bővség: bőség.

¹¹ Munició: lőszer

¹² Batalion: zászlóalj.

¹³ Tárház (magazin): katonai raktár.

¹⁴ Peszmeg (Zwieback): kétszersült.

Továbbá, ha felgondoljuk, a' mái Hadi-Seregeknek szörnyű sok Bútyorait¹⁵ (Bagage),¹⁶ azokat a' sok lovakat, melyek azoknak hurczolására szükségesek. 2) Mert minden Tiszt, még a' legalsóbb rendű is, magával hordozza Sátorát, Ágyát, és több e' féle podgyásszeit. Minden Gyalog Tisztnek van három, négy's öt lova, szintén úgy, mint valamely Lovas Tisztnek. Mind ezek az új ízlés szerént való Ármádiát, nevetséges, nehéz mozdulású testé tészik, a' mellyel pedig nagy Hadi dolgokat akarunk véghez vinni.

A' Gyalogsághoz képpes nagy számú Lovasságról, melly a' mostani legújabb időkben szaporított meg elannyira, és pedig nem ok nélkül, nem is szóllottam. Itt még több a' Ló, mint az Ember. Ha kevesebbet emésztő Állatokat, mint p. o.¹⁷ Ökröket, vagy Szamarakat fordítanánk igára, valójában ezeknek, mint terehhordó¹⁸ barmoknak, nagy hasznokat lehetne venni, a' tábori Bútyoroknak, Ágyúknak, és több e' féléknek hordozásaikban. De a' Lovasságot, még is csak nem ültetjük Ökrökre, vagy Szamarakra, mert így ugyan rút hadi ábrázatot mutatna. A' mértékletes, és hideg Tartományokban Tevék nincsenek, különben, a' Háborúban ezeknek is nagy hasznokat lehetne venni, minthogy kevesebb takarmánnyal élnek, azonkívül nem csak egy, hanem több Embereket, sőt kis Ágyúkat is elhordozhatnak, 's minthogy a' Lovak őket tellyességgel nem szenvedhetik, az Ellenség' Lovassága tőlök szerteszéllyel szaladna. Elefántokat sem lehet elegendő számmal kapni, azonkívül az ő nagy testjek miatt, könnyen található célul szolgálnának az ágyúlövéseknek.

Tehát Lovakkal, még pedig igen nagy számú Lovakkal kell élnünk, és ezeknek tartásokra Széna, Szalma, és Zab kell. Ezek pedig olyan portékák, melyek nagy helyet foglalnak el, és a' nedvességtől is megromlanak. Erre való nézve nagy Épületekbe kell ezeket rakásra tuhasztani,¹⁹ hogy a' nedvességtől megőriztethessenek. A' Lisztet hasonlóképen óltalmazni kell a' nedves időtől, nem különben a' Lövészereket is. Egy szóval, az Ármádiának minden megkívántató szükségzeit. Nem szükség említenem, hogy a terehhordó és ígás Lovak mellé, azoknak gondviselésekre, és hajtásokra Kocsisok is szükségesek, melly által, a' Lóra és Emberre való Eleségnek száma nevededvén,²⁰ ezeknek számával, a' Hadi-Sereg szüksége is két annyira nevededik: először a' Barom', és másodszor az ember' eleségének nevededése által. 3)

Az Ármádia' megkívántató szükséges dolgainak illetén Egyberakását, vagy Tuhasztását, Tárháznak (Magazin) nevezzük. Szorosabb értelemben, a' Tárház téssen olyan helyet, mellyben Széna, Szalma, Zab, rakásra halmoztatik: Szélesebb értelemben, még a' Liszt is ide számláltatik; és ritkán találni olyan takarmányos Tárházat, a' hol Lisztbéli gyűjtemény is nem vólna, mivel e' két megkívántató dolgok egyenlőül szükségesek. A' Tárházakban Kenyér soha sincsen; mivel ez hamar megromlik, 4) és a' Sütökemenczék különben is az Ármádia, és a' Tárházak közzé szoktak helyezettetni, bár ha a' Sereg mindjárt a' Tárház mellett

¹⁵ Bútyor: hátbörönd.

¹⁶ Bagage: poggyász.

¹⁷ Példának okáért.

¹⁸ Tereh: teher.

¹⁹ Tuhaszt: felhalmoz.

²⁰ Nevededés: növekedés.

feküdne is. Egy tökéletesen kikészített²¹ Tárházban, Lövészeknek, Ruhabéli öltözeteknek, Fegyvereknek, Ágyúknak, és más e' féle gyűjteményeknek is, bővségesen fel kell találatni. Mert ha mindjárt ezen szükséges eszközök az Ország' belső részében, melyet úgy kell nézni, mint a' Hadakozó Sereg' Tárházát, készíttetnének, és ezekkel ott egész Tárházak megvólnának is rakva; mindazáltal szükség, hogy az Ármadához közelebb fekvő Tárházak is meg legyenek töltve e' féle Hadi eszközökkel, hogy az Ármáda' e' béli fogyatkozását ezekből hirtelenséggel ki lehessen pótolni. Gondolom tehát, hogy nem hibázok, ha azt mondom, hogy a' Tárház egészen kiterjesztett értelemben, teszi a' Hadi-Sereg' minden megkívántató szükséges eszközeinek tartóhelyét, bár mely sokfélék is légyenek azok.

Ha a' Schvarczburg-Sondernhauseni Herczeg,²² a Schvarczburg-Rudolstádi²³ Herczeget 5), Haddal megtámadná, ezeknek Hadi-Seregeik Tárházak nélkül is ellehetnének ugyan. De minthogy a' nagy Hatalmasságok, a' kik folytatnak egyedül háborúkat a' máj időben és az apróbbakat a' magok örvényekbe tekerik, Hadi Seregeiket olly szembetűnképpen megnevelték,²⁴ hogy két, háromszáz-ezer Emberekkel, sőt még többekkel is támadnak fel, ha mindjárt nem egy Hadi Seregben egyesítve is, de még is csak ugyan egy Háborúban, és gyakran egy Ország' Határán, és minthogy ezek a' roppant Seregek, olly tulajdonságúak, a' mint oda feljebb lerajzoltam; világosan kitetszik tehát, hogy az ellenséges Tartományban, a' takarmánynak erőszakos öszvehordása elegendő arra nem lehet, hogy azzal egy Ármádiát, csak rövid ideig is, ki lehessen tartani, és hogy a' szükséges holmikkal megrakott nagy Tárházakhoz kellekik folyamodni. Egyébaránt pedig, a' Hadi-Seregek' megszorítottatása az új Hadi Alkotmánynak szükséges következése, a' mint azt alább meg fogom mutatni.

Igaz ugyan, hogy az Ármádiának megkívántató szükségait, a' bujálkodásnak megszorítottatása által, meg lehet kevesebbíteni, ha p. o. a' Peszmeget (Zwieback) vesszük kenyér helyett szokásba, a' Hadnagyokat, s Zászlótartókat arra bírjuk, hogy dunyhás ágy nélkül menjenek Háborúba, bár akármi nehezen essék is az nékiek, és ha a' Kompániáknál²⁵ lévő Tiszteknek, csak egy szolga, s legfellyebb mindegyiknek csak egy lótartás engedtetik meg. Továbbá, ha őket arra szoríttanánk, hogy valamint a' Katonaság, úgy ők is gyalog járjanak, a' mi nékiek legkissebb alacsonyságokra sem lehet, mivel a' Római Főhadivezére is gyalog jártak Légiójok előtt. Utóljára ha a' Generálisoknak, és főbb rangú Tiszteknek, vagy is Stabálisoknak²⁶ Társzekereik' száma még sokkal szorosabb határba szoríttatna. Úgy gondolom, hogy ezek mind meg lehetnének, mely által a' Hadi-Sereg, sokkal mozgathatóbbá

²¹ Ellátott.

²² Schwarzburg-Sondershausen Fejedelemség – a Német Birodalomhoz tartozó fejedelemség volt, amely két egymástól elkülönített részből, az Oberherrschaftból és az Unterherrschaftból állt. Oberherrschaft Erfurt porosz kerület, Schwarzburg-Rudolstadt, Szász-Meiningen, Szász-Weimar és Szász-Coburg-Gotha közt a Tübingiai-erdő északi lejtőjén, míg Unterherrschaft Schwarzburg-Rudolstadt, Szász-Coburg-Gotha és Poroszország részei közt terült el.

²³ Felső-szászországi körzethez tartozó fejedelemség.

²⁴ Megnevel: megnövel.

²⁵ Kompánia: gyalogsági század.

²⁶ Stabális: törzstiszt.

lenne, és sokkal kevesebbe kerülne tápláltatása is; de mindazáltal, nagy Tárházak nélkül még is el nem lehetne lenni, mellyhez a' Sereg szinte le vagyon köve, még pedig olly felettébb, hogy mindazok, a' mellyeket ezen Írásban, az új Hadi-alkotmányról mondok, helyt fog találni.

Hogy ebben a' dologban, gyökerez, avagy csak szembetűnő változást is lehessen tenni, szükséges volna, először az Ármádiák' számát sokkal kevesebbre szállítani le, a' Lovasságot szembetűnőképpen megkevesebbíteni, a' Pattantyúsokat²⁷ csak nem egészen eltörlni, a' Gyalogságnak a' Puska helyett ismét Zsidát²⁸ avagy Láncsát²⁹ adni, egy szóval, a' Lövőfegyverek helyett, szűrő- 's vágó fegyvereket kellene hozni be újonnan. Látni való, hogy ez által a' Régiek' Hadi alkotmánya, vagy is Hadakozásaik' módja jönné fel, és ha ezen esetben, az én itten kifejegetett okoskodásaimnak helye nem lenne, az semmit sem bizonyíthatna én ellenem, mivel én azon Hadakozás' módjáról beszélek, melly a' mái időben szokásban van.

Ez a' változás egy ollyan munka volna, a' mellyet igen nagy vigyázással kellene elkezdeni, és a' mellyet már csak az ellene lévő vélekedések miatt is véghez nem lehetne vinni. Mert tegyük fel, hogy az Ágyúzószerek³⁰ nagy része nélkül ellehetnénk, és egy a' Régiek' módjok szerint felfegyverkezett gyengébb Sereggel, egy más az újabb Hadialkotmány szerint elrendelt erősebb Sereget, meggyőzhetnénk, a' mi ugyan felette kétséges, de még is azt az erős vélekedést vették már az emberek a' fejekbe, akár igaz, akár hamis legyen is az, hogy a' puskatűz' nagy ereje szerzi a' győzedelmet; ámbár a' tapasztalás már számtalan alkalmatossággal bizonytságot tett, mind a' Puska, mind az Ágyú csekély erejéről. Így tehát, egy a' Régiek' módjok szerint felfegyverkezett Hadi-Sereg már csak azon előítélet miatt sem állhatná ki a' próbát, hogy az Ágyúzószerek', és az apró fegyverek' tüze ellen, hasonló fegyverek nélkül, éppen semmit sem lehet tenni.

Ezenkívül csiklandós³¹ is volna ezen próbatétel. A' következtések, ha az szerencsétlenül ütne ki, sokkal veszedelmesebbek lennének; mint sem valaki első kívánna lenni ezen vakmerő próbatételben. Hogy utóljára, a' Hadnak a' régi alkotmányra való vissza vitele káros következtéseket szülne az Emberiségre nézve, azt alább meg fogjuk látni. Abban marad tehát, a' mint van, hogy nagy Tárházaknak kelleik felállítatva lenni, és hogy e' szükséges dolgon nem lehet segíteni.

Mivel pedig a' Tárházak, a' mint már említettem, nagy Épületeket kívánnak; arra való nézve, nagy városokban, a' hol illetén³² Épületek találtnak, szoktak helyhez-tettetni, avagy Békeség' idején építtetnek illetén Épületek ezen célra. Minthogy továbbá, a' Tárházaknak megtartatása, egy a' legfontosabb dolgok között, mivel azok nélkül az Ármadia megoszlásra³³ jut; erre nézve szükséges, hogy az illetén Tárhelyek, legalább is annyira megerősíttessenek, hogy ha az Ellenség, az Eleségnek felégetése,

²⁷ Pattantyús: tüzér.

²⁸ Zsida: dzsida.

²⁹ Láncsa: lándzsa.

³⁰ Ágyúzószér: tüzérségi eszköz.

³¹ Csiklandós: kényes.

³² Ilyen.

³³ Megszűnésre.

avagy elpusztítása végett, egy különös Csapat-sereggel hirtelen bé találna is ütni, azok bátorságban³⁴ megmaradhassanak.

De még ez mind nem elég, és legalább a' fő Tárházaknak olyan helyen kellett felállítatva lenni, a' mellyek elégségesképpen meg vannak erősítve, úgy hogy a' rendes ostromot is kiálthatják, és a' Vár, vagy Erősség nevet tulajdon értelemben megérdemlik.

Ennek okát imént láttuk. Való, hogy kerítetlen kis Városokban, sőt Falukban is állítatnak fel élés Tárházak. De ez mindenkor hiba. Mert az ellenség' szagúldózó vagy kóborló könnyű Csoportjai által azokat könnyen semmivé teheti, és ezt a' veszteséget, melly éppen nem csekélység, nem vólnánk kéntelenek szenvedni, ha ezen védelem nélkül való helyeknek, legalább sánczok által való megerősítésekről gondoskodtunk volna, mellyek az Ellenség' első rohanásait, legalább addig feltartóztathatnák, míg segítség érkezik. A' fő Tárházak többnyire csakugyan Várakban szoktak lenni. És hogy az újjabb időkben Várak nélkül el nem lehetünk, annak egy legfőbb oka az, hogy a' Tárházak bátorságban helyheztetve légyenek, több okait ennek ezen Írás' folyamatjából átláthatni.

Ha közel a' határszéleken várak nincsenek, hogy azok által az életes Tárok³⁵ bátorságban lehessenek, az arra mutat, hogy a' Háborúra nem készültünk, a' melly is nagy hiba. De a' hiba nem szab törvényt.

Az Ármádia mozgulásait, az a' Vár határozza meg, mellyben a' fő Tárház vagy, mivel a' Hadiseregek onnan tápláltatnak, s egyéb megkívántató szükségüket is onnan vészik, és mivel azt óltalmazni kell az Ellenségtől.

Az Ármádiának mindenféle mozgulása, mellynek célja közbevetetlenül az Ellenség, nevezetetik Hadimunkálkodásnak (operatio).

Közbevetetlenül mondom, mert külömben minden katonaútazást (Marsch) Hadimunkálkodásnak lehelne nevezni, pedig a' hadimunkálkodás több, sőt sok útazásokból áll, mellyek annak véghezvitelére vezető eszközök; ámbár gyakran eggyetlen egy útazással is végre lehet azt hajtani.

Továbbá, én megkülömböztetem a' Czélt, a' Tárgytól, mivel e' kettő külömböző. A' Cél távolabb, vagy killyebb fekszik, többnyire láthatatlan, és testetlenebb is, ha hogy szabad így szóllanom, mint a' Tárgy. A' Hadimunkálkodásokban, nem mindenkor talál az Ember egyenesen az Ellenségre, mint p. o. annak a' Szárnyára, avagy Hátára tett Fordulásokban³⁶ (Diversio). Itt az Ellenség gyakran nem Tárgy, mivel arra nem mindenkor botlunk; de csakugyan még is mindenkor az Ellenség a' Cél. Az Ellenségnek okozandó kár, a' Hadimunkálkodásnak közönséges célja, és ez, vagy amaz különös kártétel, a' mellyre a' felvett Hadimunkálkodásokban szándékozunk, ennek célja. Minden Hadimunkálkodásoknak célja a' Békesség, mellyet az Elségnek³⁷ okozott veszteségek által, magunkra nézve hasznossá, ő reá nézve pedig károssá igyekezőnk tenni. Ezen

³⁴ Bátorságban: biztonságban.

³⁵ Életes tár: eleséget tartó, gabonával rakott.

³⁶ Fordulás (diversio): elterelő hadművelet.

³⁷ Ellenségnek.

közönséges Célban bé vannak foglalva a' magános vagy egyes munkálkodásoknak céljai, melynek öszvefoglalt summájából áll a' nagy Operáció, azaz: maga a' Had. Ezen egyes munkálkodásokat úgy kell nézni, mint meg annyi Eszközöket, melyek a' közönséges Operációk' végrehajtására vezetnek; valamint az Útazások, melyekből az Operáció áll, mint meg annyi eszközök a' Hadimunkálkodásnak, következésképpen annak Céljának végre hajtására. Gyakran ugyan valamely Operációt egyetlen egy útazás által végre lehet hajtani; és ilyenkor az Útazás, és Operáció' céljai egyé léznek.

Az Operációt befejező legutolsó Útnak, mindenkor ugyanazon egy célja van magával az Operációval, valamint a' legutolsó hadi Operációnak is magával a Haddal.

A Célnak nagyobb, avagy kisebb fontossága különbözteti meg a' Hadimunkálkodást a' Katonai útazástól, nem pedig az időnek, és közhelynek mennyisége, minthogy gyakran egy Hadimunkát egyszeri menetelrel is végre lehet hajtani; a' mely esetben a' Célok együvé esnek. Sokszor egy rövid Menésnek nagyobb következése van, mint sem a' nagy; következésképpen, itten nem az idő, és nem a' közhely szab határt.

A' különbözkülömbféle Meneteleknek célja, melyekből áll a' Hadimunkálkodás, az, hogy az Út végre hajtasson. Ellenben a' Hadimunkálkodásnak célja messzebb van, és főbb nemű³⁸ is, mivel az, az egész Háborúnak kimenetelét irányozza.³⁹ Az Útazásoknak Céljai ezeknek alatta vagynak, és alacsonyabb rendűek is. A' Hadimunkálkodásnak, és Útazásnak nem mindenkor az Ellenség a' Tárgya, mert nem mindenkor kél csatára, vagy ostromra ott a' dolog, a' hol azok végeződnek, ámbár a' mint mondtam azoknak célja az Ellenség, vagy azok az Ellenségre nézve tételnek. Minden Hadimunkálkodásnak, és Katonai útazásnak tárgya, valamely bizonyos geográfiai pont; a' mely ott van, a' hol ezek végeződnek. Kell lenni egy bizonyos pontnak, melyet, ha elértünk, a' Hadimunkálkodásnak célja is el van érve. E' már a' Hadimunkálkodásnak Tárgya, vagy Objectuma, a' hol az megszűnik, és végre van hajtva.

Mivel pedig az Ármádia, a' Hadimunkálkodás' ideje alatt, az ő megkívántató szükségait, a' Várakban lévő fő Tárházakból vészi, a' mint már azt megmutattam, arra való nézve, az illetén Tárházakat általán fogva, mint a' Hadimunkálkodásnak Fundamentomát,⁴⁰ Subjectumát (Fenekpontját)⁴¹ és Bázisát (Feneklineáját) úgy kell nézni, még pedig kettős tekintetben. Először, mivel ezen szükséges eszközök nélkül élni, következésképpen semmit véghez vinni is nem lehet, az Ármádia pedig a' Tárházakból vészi azokat; másodsor, mivel ezeket a' megkívántató dolgokat, az Ellenségtől óltalmazni kell; következésképpen, egy nagy Ármádiának minden mozgásai a' fő Tárházak által határozódnak meg, avagy attól vészik eránnyokat. Egyébaránt azt említenem sem kell, a' mi a' fellyebb valókból is világos, hogy a' midőn életes Tárházról szóllok, akkor egyszersmind az azt befoglaló Várbéli Erősséget is alatta értem.

³⁸ Fontosabb.

³⁹ Irányoz: irányoz.

⁴⁰ Fundamentom: alap.

⁴¹ Fenekpont (subjectum): kiindulási pont.

Fentebb ugyan azt mondtam, hogy a' Tárház, a' Hadimunkálkodásnak Fenéklíneája; de én azt csak azért mondtam, hogy a' Fenéklínea' (Bázis) értelmét behúzhassam, és megérthessem. Külömben, egyetlen egy Tárház magában, soha sem elegendő Talpkő, melynek megmutatása, e' munkának tárgya. És minthogy a' külömbkülömbféle dolgoknak külömbkülömbféle Neveinek is kell lenni, tehát én ennekutána, egy olyan Lineát fogok Bázisnak, vagy a' Hadimunkálkodások' Fenéklíneájának nevezni, mely több, egymás mellett fekvő Tárházakon keresztül húzattatva gondoltathatik, annyiival is inkább, mivel a' hadi Operációknak mindenkor valami Figurát, p. o. egy háromszegű Rajzolatot kell formálni, a' mely háromszegű Figurának Fenéklíneája már az, a' mit én Bázisnak nevezek. Egy magános Tárházat pedig, hogy azt a' tulajdonképpen való Fenéklíneától megkülömböztessék, a' Hadimunkálkodás' Subjectumának, vagy Fenékpontjának fogok nevezni.

A' Hadimunkálkodás' Tárgyát (Objectum), vagy azt a' pontot a' hol a' végződik, lehet ismét egy másunnan kezdendő Hadimunkálkodásnak Fundamentomává tenni, de a' Régula' ereje szerint, a' mint oda alább meg fogom mutatni, csak akkor, midőn már a' Bázis, vagy a' Fenéklínea, azaz, azok az egy sorban álló Operáció subjectumok, melyek tészik a' Fenéklíneát, meg vagynak vetve, és el vagynak rendelve. Külömben a' Sereg veszedelemre teszi ki magát, a' messze való benyomulás által.

A' Hadimunkálkodás' Fenékpontjának, Fenéklíneájának, s' Tárgyának megfogásai, ezen előre bocsátott vizsgálódás által meg vagynak világosítva. És minthogy a' Munkálkodás' Fenékpontja, és Tárgya között mindenkor bizonyos Köznek, vagy Térnek kell lenni, melyet a' Hadiseregnek meg kell haladni, hogy a' Tárgyat elérhesse; innen természetesen következik a' Hadimunkálkodás' Líneájának⁴² megfogása.

Minthogy egy helyből a' másikba külömben nem lehet menni, hanem ha valamely Líneát meghaladunk, már az akár egyenes, akár görbe legyen; így a' Hadimunkálkodásnak is a' Fenékponttól, a' Tárgyhoz Línea hosszában kell történni. Minthogy elegendő oka nincsen annak, sőt helytelen dolog volna, a' két pont között szántszándékkal más Rajzolatot választani, holott a' Línea mindenkor a' legrövidebb út, még pedig azon mértékben, a' mint az az egyenességhez közelít. Az Ármádia tehát, Hadimunkájának Fenékpontjától, annak Tárgyáig, línea szerint mozog, minthogy attól sok függ, hogy hadi szándékát minél hamarabb elérhesse, és hogy mentül rövidebb idő alatt; mentül nagyobb közt meghaladhasson.

Csalhatatlan regulának lehet tehát azt tenni, hogy a' Hadimunkálkodás' Líneája a' mennyire lehetséges, egyenes legyen; ámbár szoros értelemben, az egyenes Línea elvont képzelet, és a' természeti világban nincsen is, azaz, szoros értelemben az utak egyenes Líneák nem lehetnek.

A' Hadimunkálkodás' Líneájának Értelmét még szorosabban szükséges meghatározni.

A' Hadimunkálkodás' Líneája azt az utat teszi, melyen a' megkívántató szükséges eszközök a' Tárházakból tereh hordó barmokon, avagy szekereken, az Ármádia után szállítatnak, és minthogy ezt az utat az Ellenség' megtámadásától szinte⁴³ úgy őrizni kell, valamint magát

⁴² Línea: vonal.

⁴³ Éppen, ugyanúgy, hasonlóan.

a tárházat, azon okból a' csapatoknak (Colon) útaxó lineájit, és az Ármádiának Fekvését is meghatározza. Következésképpen, minthogy az Eleséget szállító út, az első fontosságú, a' Csapatok' útja pedig csak második rangú, így az első kell a' Hadimunkálkodás' Lineájának (operations Linea) nevezni. A' fő esmértető jel az, a' mi a' dolgot meghatározza, és a' dolgot annál fogva kell nevezni, nem pedig az, a' mi meghatározott; t. i. a' fő jel által.

Mennyire lehessen a' Hadimunkálkodás' Lineáján a' Tárházaktól eltávozní, azt Tempelhoff⁴⁴ Generális az Ármádia' szükségéinek, és az időnek, mely alatt azok bizonyos távolságról az Ármádiához szállíttathatnak, felszámllása által törvény alá vonta. 6) De mivel ez, nem az én tárgyamhoz tartozik, azért is nem akarom azt a' Loyd' hét esztendő's Háborúról írt Históriajára tett Jegyzésekből kiírni, a' hol azt meg lehet olvasni.⁴⁵

Ha egy Fenékpontból, ugyanazon egy Tárgy felé két vagy több munkálkodó Lineák mennek ki, a' mi ugyan ritkán történik meg, ezeket az ő kezdeteknek, végződéseknék, és Céljoknak ugyanazonságára nézve elvont képzelet által csak egygetlen egy Operáció Lineának kell gondolni. Ezeknek Erányzásaik, többnyire egyenlők szoktak lenni, és e' kettő együtt Ellypsist, Héjányos-karéjt⁴⁶ formál; mert az igen rossz vólna, ha egymástól messze oldalt eltávoznának.

Külömbféle Munkálkodó lineák csak azok, a' mellyek külömbféle Fenékpontokból erednek, ha mindjárt ugyan egy Tárgyba jönnek is össze.

Ha az Ármádia a' fő Tárház' tövében fekszik, mint II-ik Fridrik a' Buntzelwitzi⁴⁷ Táborban,⁴⁸ Schweidnitz mellett, akkor az Operáció lineának nincs helye.

Ha az Ellenség az Ármádiát attól a' Vártól, a' hol a' fő Tárház van, hátra nyomja, ekkor többnyire megszűnik a' Munkálkodás' Lineája a' felé a' Vár felé. Mert ugyan is ha az Ellenség előnyomúl, és a' nevezett Erősséget hátrahagyja, avagy ostrom alá keríti, természet szerént, hogy akkor megszűnik tellyességgel. Ha pedig az meg nem esett is, mindenkor lehet attól tartani, hogy megesis; következésképpen, az Eleség' szállíttatása veszedelemre van kitétetve, hogy elfogattatik, és ekkor inkább az Ország' belső részéből szállíttatnak azok, mint sem az Ellenség' része felől. Egyébaránt, az ollyan Várat, mellyet az ellenség fenyeget, nem kell az Eleségtől megfosztani, és így, az abban lévő Tárházból, semmit sem kell más felé kitakarítani. De ha ennek csak ugyan meg kellene történni, akkor a' hátúlról álló Ármádia vólna a' Hadimunkálkodás Lineájának Objectuma, Ellen-tárgya.

Ha az Ármádia valamely Vártól, mellyben fő Tárház van, oldalra teszi mozdulásait, és más ollyan Várhoz közelít, melly a' Hadimunkálkodás' Fenéklíneájában (Básis) esik, ekkor a' Munkálkodás' Lineája, és a' Fenéklínea egyyüvé esnek, és az Ármádiához a' közelebb lévő Várból szállíttatnak az élelemre szükséges holmik, mivel a' távolabb valóktól könnyen elszakaszthatná az Ellenség. És ez az egygetlen egy eset, mellyben a' Hadimunkálkodás'

⁴⁴ Georg Friedrich von Tempelhoff (1737–1807) porosz hadtudós, királyi altábornagy. TEMPELHOFF 1801.

⁴⁵ LLOYD 1801.

⁴⁶ Héjány: hiány.

⁴⁷ Ma Boleślawice, Lengyelország.

⁴⁸ II. (Nagy) Frigyes porosz király megerősített tábora a hétéves háborúban, 1761-ben.

Lineája, és a' Bázis egygyüvé esnek. Egyébaránt, csak rövideden akarom itt megjegyezni, hogy az illetén egy közű Útazások legkönnyebben a' szélső szárnyakról szoktak esni. 7.)

Tulajdon értelemben a' Hadimunkálkodás' Lineáji azok, melyek a' Fenékponttól (Subjectum) vagy a' Fenéklíneában lévő több Fenékpontokról az ellenség országába bényúlnak, következésképpen támadólag valók. Én azt mondom, hogy az Ellenség' Tartománnýába előre, nem pedig az Ellenség felé, mivel az Ellenség' Ármádiája úgy is fekhetik, hogy a' tulajdon Országának hatáira hajtja szárnyát, nem pedig Hátát fedezi azokkal. Mert a' Hadakozásokban mindég az ellenség' Országa a' fő tárgy, vagy is inkább az Ellenség' Országában az a' Főhely, a' honnan az Ellenség' Serege megkívántató szükségeit, hogyha nem lehet közelebből, avagy közvetlenül is (indirecte), legalább közbevetőleg (directe) szokta vonni, vagy az a' hely, a' hol a' hadakozó Hatalom' Eleségbéli gyűjteménnyének⁴⁹ legnagyobb része le vagyon téve, hogy azt mindenestől fogva semmivé lehessen tenni.

A' Hadimunkálkodásokban tehát nem mindenkor arra van elő felé, a' merre a' fegyveres nép' arcza vagyon, azaz, a' merre az Űtközőrendnek, avagy a' Tábor' fekvésének Homlokrendje (Front),⁵⁰ és az útzó Csapatoknak Eleje áll, hanem a' merre a' Hadisereg' Lelkének erkölcsi arcza vagyon intézve. Az Ármádia' Lelke a' Vezér, avagy hogy illendőbben⁵¹ fejezzem ki, a' Vezérlőhatalom.

Minden Hadimunkálkodás tehát, három részekre osztathatik fel. Tudniillik: a' Hadimunkálkodás' Fenékpontjára, avagy annak Támaszára, a' Hadimunkálkodás' Lineájára, és az Ellentárgyra (Objectum). Hogy mindenféle Hadimunkálkodásnak több egymás mellett, és szinte egy Lineában fekvő Fenékpontokra kell épülve lenni, melyből lészen osztán a' Hadimunkálkodás' Lineája tulajdonértelemben, azt alább meg fogom mutatni. Láttuk immár, hogy a' Fenéklínea (Basis), és a' Munkálkodó hadi Línea, egymástól különböznek, noha sok érdemes hadi Írók, ennek értelmét nem eléggé világosan látszanak megkülömböztetni.

Ezek a' vizsgálódások, és meghatározások általjában szükségesek, hogy a' következendőket megérthessük. Hogy a' Régiek' Alkotmánnyának, vagy is Hadakozások' módjának, kiváltképpen a' Rómaiakénak, kik is minthogy az egész világot meghódították, úgy látszik, hogy a' legjobb mód szerént hadakoztak, egész más tulajdonsága lett légyen, minekelőtte tovább mennék, igen rövideden előadom.

A' Római Katona tizennégy napi eleséget hordott magával. Maga hordozta sátorát, és butyorát. 8) A Légióknak igen kevés Tisztjei voltak, és ezek az ő külső Készületeikben, ha a Tribunusokat⁵² 9), és Fő-Vezéreket kivesszük, igen keveset különböztek a' Közkatonától. 10) A' Rómaiak' Hadi népe, a' máiak' Hadiseregénél sokkal kevesebb volt. Legnagyobb száma, negyven, vagy hatvan-ezerből állott. Ehez a' kicsiny Sereghez képpes, a Lovasság is kevés volt. Pattantyúsok voltak ugyan, mert így lehet nevezni az akkori mesterséges Alkotmányokat

⁴⁹ Eleségbéli gyűjtemény: raktárkészlet.

⁵⁰ Homlokrend (front): arcvonal.

⁵¹ Illendő: alkalmas.

⁵² Tribunus: a római légiók legmagasabb rangú tisztje.

(machina).⁵³ Hanem ezek könnyű matériából,⁵⁴ fából, és kevés vasazásokból voltak készítve, 'ezenkívül még nem bizonyos, hogyha minden Útazásokban magokkal hordozták-e ezeket? Tacitus⁵⁵ említi ugyan, egy iszonyú mesterséges Alkotmányt, a' melly Bedriák⁵⁶ 11) mellett, egész Cohorsokat⁵⁷ 12) elseprett; de már csak az is, hogy ő ezt említi, arra mutat, hogy az valami szokatlan Tünetemény volt. József,⁵⁸ Zsidó Historikus is említi ilyen mesterséges Gépelyeket,⁵⁹ midőn a' Rómaiaknak a' Jéruzsálemi ostromláshoz való indulások' rendjét leírja. 13) Úgyde Vár-ostromlás volt tulajdonképpen való céljok a' Rómaiaknak.

Ebből a' környüállásból, hogy e' féle mesterséges Alkotmányokat, a' Katonák magok, mindenütt könnyen készíthettek, világosan kitetszik az, hogy azokat nem mindenütt hordozta magával a' Sereg. 14) Kevés Ló is kellett ezeknek vitettetésekre. Lövészereket, mellyek kövek valának, majd mindenütt találhattak.

Könnyen el lehet gondolni, melly kevés Élelemre volt szüksége az ilyen Hadiseregnek, az újabb Hadiseregekkel öszve hasonlítva; kivált minthogy a' Lovasság olly kevésből állott, a' Katona maga hordozta a' Tábori akadékokat (Impedimenta Castrorum),⁶⁰ és hogy sem Ágyúkat, sem tüzelő eszközöket magával nem hordozott. E' szerint a' Római Hadiseregek mindenütt feltalálhatták a' magok élelembéli szükségseiket, azokban az Országokban, a' hol hadakoztak, mellyeket a' Táborba takarítván, Eleségeiket több Hónapokra egybegyűjtván, abban igen könnyen megtarthatták. Azért az ő Táborjaik egyszersmind eleséges Tárházak, Útazólineájok pedig, egyszersmind Munkálkodólineája volt, és ez a' Haditest, annál erősebb volt, mennél függetlenebb lévén minden más külső szükségsektől, táplálódásának minden eszközét magába találhatta fel. Az eleségbéli gyűjteményeknek⁶¹ megőrzése szolgáltatott bizonyosan arra is alkalmatosságot, hogy Táborjaikat bésánczolták. Hogy pedig bésánczolt fekvéseket rendes négyszegletre formálták, mellyet ma egy nagy Földvárnak (redoutte)⁶² neveznénk, igen okosan cselekedték, mert így nem volt szükségek támaszkodó-pontokra, és mivel ez a' négyszegletű Rajzolat, (a' mint Rösch⁶³ Kapitány megmutatta) legalkalmasabb az óltalmazásra, ha egyszer minden ahoz való Lövő eszközökkel segítetik. Egyébaránt, több hely, avagy tágasság is vagyon abban, mint más akármelly szegű rajzolatban.

⁵³ Alkotmány (machina): hajítógép, balliszta, katapult.

⁵⁴ Matéria: tárgyi eszköz.

⁵⁵ Publius Cornelius Tacitus (i. sz. 56 k. – 120 k.) római politikus, történétíró.

⁵⁶ Bedriacumi csata, két útközet a négy császár évében, i. sz. 69-ben. Ma Calvatone, Cremonától mintegy 20 km-re.

⁵⁷ Cohors: 6, egyenként 80 fős centuria (század). Egy római légio 10 cohorsból állt.

⁵⁸ Titus Flavius Iosephus (37–100) zsidó történétíró, az ún. zsidó háború (i. sz. 66–70) idején a felkelők parancsnokainak egyike. Római fogságba került, de később elnyerte szabadságát, és Titus császár tanácsadója lett. Fontos történeti munkák szerzője, amelyek közül a legjelentősebb *A zsidó háború*.

⁵⁹ Gépely: gép.

⁶⁰ Tábori akadékok (impedimenta castrorum): tábori felszerelések.

⁶¹ Gyűjteményeknek.

⁶² Redoute: földvár.

⁶³ Jakob Friedrich Rösch (1743–1841) württembergi matematikus, hadtudós, történész, politikus.

Ámbár igazat mondott a' megholt Mauwillon⁶⁴ Obeslajdinánt⁶⁵ azon állításában, hogy az ilyen négyszegeletű Tábor forma mái időben az Ágyúk' tüzelése ellen meg nem állhatna. De abban hibáz, hogy ő abból akarja kihozni az új Hadakozás módjának a' régi felett való nagy hatalmát, és ha azt állítja, hogy a' Hadakozás' mestersége olly nagy tökéletességre vitettetett, hogy a' Régiek csak Gyermekek e' részben mihozzánk képpest. Én ellenben azt akarom megmutatni, de nem mindjárt itt, mert egyszerre mindent nem mondhatok, hanem majd alább, hogy a' Máiak' Hadakozások' módját, a' Régiekéhez hasonlítani sem lehet, ha azokat a' nagy következtetéseket gondolóra vesszük, melyeket a' Régiek olly csekély Eszközök által véghezvittek, most pedig az iszonyú nagy Erőnek is igen csekély láttatja van. Egyébaránt, még nem is tudtuk, hogyan kell az új Hadi-alkotmánynak Lelke szerént hadakozni. A' Hadak' Vezérei szüntelen hibáznak ebben, a' mint alább meg fogom mutatni. Így tehát kevés okunk vagyon a' dicsekedésre.

Egyébaránt, egy az új Hadi-mesterség' természetéhez alkalmaztatott Római Tábor forma, sokkal jobb is volna, mint a' Máiaktól bevett Görög Tábor forma. A' Buntzelvitzi Tábor, a' golyóbisos Hadimesterség szerént alkalmaztatott Római Tábor volt. Az ilyen Táborban az a' haszon van, hogy támaszkodó pontra nincs szükség, minthogy ennek tulajdonképpen Oldalai (Flanque) nincsenek, és ez által, mind a' négy oldal felé egyenlő nagy Homlokrendet (Fronte) lehet vetni az Ellenség ellen. Úgy de, azt fogják némely-lyek mondani, hogy így a' szegeletek igen gyengék lesznek; de ezeket nem nehéz csak nem megrámadhatatlanná tenni, és a' keresztben való tüzelés által, még inkább lehet az Ellenséget mindenfelől szorongatni, mint sem ha az csak egy oldalra ütött volna. Az ilyen Táborfekvésekben, csak arra kellene vigyázni, hogy valamelly Magasságot, vagy legalább ollyan helyet kell kiválasztani, a' melly felett más Dombok, Halmok nem uralkodnak. A' sűrűkemenczék, s a' t. a' Táborban bent lehetnek.

A' Görögök' Táborformája nem ilyen volt, hanem ollyan, a' millyet a' mai idő szokásba vett, melly szerént a' Sereg' szárnyai valamelly természeti Tárgyakra hajlattatnak, mivel azok többnyire nyitva vagynak, vagy ha bé vagynak zárva, csak rövid Homlokrendet vetnek, és így az egész Táborhely egy hosszú négyszegeletet formál. A' Görögök nem is mindenkor sánczolták bé Táborjokat, mint a' Rómaiak, melly az utolsónál igen hasznos volt, a' mit a' mi puha⁶⁶ Katonáinkal nem mertünk követni. De még is nagy Tárházakra nem volt szükség a' Görögöknek. Az ő kicsiny Hadiseregek, mellyben mondhatni, semmi Lovasság sem volt, Takarmányozás (Fouragiren) és rablás által igen könnyen eltarthatták magokat. Ezen apró Köztársaságoknak, mellyek ha egymás között meg nem hasonlottak volna, talám a' Római járom alá soha nem is kerültek volna, és jelesebb dolgokat mutathattak volna a' világnak. Hadakozásaik nagy részént rabló Portázásokból⁶⁷ állottak, minél fogva, a' Táborban nem sokáig maradtak, és a' melly táborozás hasonló volt

⁶⁴ Eleazar de Mauvillon (1712–1779) francia hadtudós, történész, politikus.

⁶⁵ Oberstleutnant, alezredes.

⁶⁶ Elpuhult, puhány.

⁶⁷ Portázás: portyázás.

a' Húronok⁶⁸ és Irokézenek⁶⁹ nemzetségének 15) Hadakozásához. A' Görögök soha sem voltak olyan nagy Hadakozók, mint ők magokról állították. Mihelyest a' Rómaiakkal háborúba keveredtek, azonnal oda lettek. Az ő Phalánxjokat 16) mindjárt semmivé tették a' Római Legiók.⁷⁰ Bizonyos dolog, hogy a' Görögök híres haditudók voltak, és pedig nagy mértékben, de még is csudálkozni lehet azon, hogy egy illy elmés Nemzet jobb állású Ütközetrendet, és jobb Fegyvereket nem tudott feltalálni, mellyel a' Rómaiak' fegyverének ellene állhatott volna, és hogy az Epaminondas⁷¹ Újjításai véle együtt elhaltak. Az Áthéné, és Lacedemonbéliék⁷² Ütközetrendjek csak a' Phalanxnak⁷³ megváltoztatása volt, és Fegyvereik igen hosszúk valának, a' nélkül, hogy a' rövid Fegyverek által illendőül segítettek volna: következésképpen mind azt érteni kell a' Görögökről, a' mit a' Maczedonok felől lehet mondani. A' Hadifenyítékben⁷⁴ pedig hasonlítani sem lehet őket a' Rómaiakhoz.

Nem volt a' Rómaiaknak, és a' Görögöknek a' Hadisereghez tartozó Élészázon kívül más Tárházra, sem Munkálkodó sem Fenéklíneákra szükségek, hanem a' Médusok, Persák,⁷⁵ 's több hasonló Nemzetek felől könnyen elhihetni, mivel ezeknek roppant Seregeik, nagy számú Lovassaik, és iszonyú sok Butyoraik 's Podgyászaik valának. Meg kell azt is vallani, hogy a' mi újabb Hadiseregeinknél is sok Persiai, és Médiai szokás vagyon, és hogy némelly tekintetben igen sokat hasonlítanak a' Xerxes⁷⁶ Seregéhez. Mindazonáltal még is sokkal mozoghatóbbak voltak ezek a' Napkeleti⁷⁷ roppant Seregek; mivel se Puskaport se Golyóbist, se pedig nehéz Ágyúkat magokkal hordozni nem kellett. Erre nézve, hadi Céljokat is sokkal serényebben végre hajthatták, nem is voltak a' Tárházakhoz a' Munkálkodó- és fenéklíneákhoz, a' Sütökemenczékhez, és több e' félekhez köttetve, mint a' Máiai' Ármádiájok. Ebben áll főképpen a' régi, és az új Hadimesterségnek különbsége.

Jegyzések

1) Azt állítják némellyek, hogy ha kenyér helyett Peszmeget (Zwiepack) hordana is magával a' Katonaság, még sem volna annak semmi haszna, mivel ha a' Peszmeget

⁶⁸ Huron: észak-amerikai őslakos törzs.

⁶⁹ Irokéz: észak-amerikai őslakos törzs.

⁷⁰ Legio: a római köztársaság és a korai császárkor legmagasabb katonai egysége (4000–6000 fő). Később a létszámuk 1000–1200 főre apadt.

⁷¹ Epameinondas (i. e. 418–362) thébai politikus, hadvezér.

⁷² Lakedaimón ókori görög városállam, amelynek központja Spárta volt. Tehát „a spártaiak”.

⁷³ Phalanx: az ókori görög hoplita hadviselés alapegysége. Több sor nehézfegyverzetű gyalogosból állt. A phalanx az úgynevezett ferde ék bevezetésének köszönhetően vált speciális felállássá, ahol az egyik, támadásra kijelölt szárny erősebb, mint a másik, amelynek a visszahúzódás a szerepe.

⁷⁴ Hadifenyíték: a hadsereg vonatkozó szigorú szabályok.

⁷⁵ Médék és perzsák.

⁷⁶ I. Xerxész perzsa nagykirály (i. e. 486–465).

⁷⁷ Napkeleti: itt közel-keleti.

megázik, elromlik. Úgy de a kenyér is elromlik, ha mindennap az esőn kell annak ázni. Hát nem lehetne-e a Peszmeget a nedvességtől megőrizni? Meg, – és pedig igen könnyen, ha hogy a Katonaság a vászon, és szőr tarisznya helyett, Vadásztáska forma Tarisznyát hordana. Az Oroszok kétszer sült kenyeret hordanak magokkal, melyet ők Szukhárinak neveznek.

2) Egy Prusszus⁷⁸ gyalog Regimentnél háborúnak idején 300. ló vagyon. Ennek a Gyalogságnak hatodrésztét tehát, Lovasságnak lehet venni.

3) Az abraknak mostani temérdekségét, sokkal kisebbre lehetne leszállítani, ha a Zab, Peszmeget formára készítettven, és a lovak azzal tápláltatnának. A Lovas Katona sokkal több időre hordozhatna eleséget a Lovára, és nem is volna olyan igen megterhelve. Nem különben a Katonának a Hús helyett lehetne befőzött Húslevest adni. – Ez ilyen forma. A Húst bé szokták főzni, úgy p. o. mint a Rákhéjjat, de az ilyen befőzött Hús, apró gomolyákba⁷⁹ csináltatik, és ha ebből egy darabot vízben kifőzünk, a legjobb hús-leves lesz belőle, mint a Rákhéből Rák-leves. Mivel a Hús tápláló ereje egészen koncentrálva van a gomolyában. – A kicsiny formában öszvenyomott, s egyenesített erejű eledelnek, valamint a Tengeri utazásokban, úgy a Hadban is igen nagy haszna lehetne. Azt a Lóra, és Emberre való Eleséget, melyet a Sereg magával viszen, az Ellenség Tartományában meg kellene kémélni,⁸⁰ míg más egyebet lehet kapni, és takarmányozni.

4) Kétség kívül való dolog, hogy a Peszmeget érdemli meg az elsőséget a kenyér előtt. Mert a Peszmeget eláll esztendeig, de a Kenyér csak néhány napig. Mind a Peszmeget, mind a Kenyér elromlik a nedvességben. Egyenlő nagyságban a Peszmeget jobban táplál, mint a Kenyér. A Háborúban ha Peszmegettel élne a Sereg, úgy Sütőhivatalra nem volna szükség, mivel lehetne egy esztendőre valót előre süttetni. Továbbá a Tárházakból, a Sütőhivatalhoz való hurczoltatása a Liszt szállíttatásának egészen elmaradna. Ennek vitetésére pedig olyan iszonyú sok Ló kíváncsi, hogy elbódul belé az elme, ha azt mind öszve akarja számlálni.

5) Két kis Herczegség Thüringában, most Szakszóniai Királysághoz⁸¹ tartozik.

6) Ez a Felszámlálás igen különbözöl ütne ki, mivel a különböző Ármádiáknál egyiknek több szüksége van, mint a másinak.

7) Az Ellenségnek útközben szárnyat nyújtani annyit tesz, mint mellette elmenvén, a Munkálkodáslineákat előtte felfedezni. Az az Ármádia; mely e szerint mellőzte el az Ellenséget, ha mindjárt nem úgy táborozott is, hogy szárnyát az Ellenség felé nyújtotta volna; de még is felfedezte ő az Ellenség előtt a Stratégiai, ha mindjárt Taktikai oldalát nem is. A Stratégiai oldal nem egyéb, mint a Fenéklíneával való közösülés,⁸² vagy a Munkálkodólinea, melyen az Eleség szállíttatik. Tökéletes igazságok vagyon tehát a

⁷⁸ Prusszus: porosz.

⁷⁹ Gomolya: gömbforma.

⁸⁰ Kémél: kémlel.

⁸¹ Szász Királyság; a Szász Választófejedelemség területén létrejött német állam, amely a Német-római Birodalom megszűnésétől (1806) az I. világháború végéig (1918) állt fenn.

⁸² Közösülés: közös részvétel.

Francia hadi Íróknak ebben, a' mellyből kitetszik, hogy a' Francziák már ez előtt száz esztendővel előbbre mentek a' Stratégiában, mint a' Németek most. És azt áttalában nem is lehet tagadni, hogy mi a' Francziákat a' Hadi-dolgokban tanító mestereinknek tarthatjuk. A' melly abból is kitetszik, hogy azoknak még szerencsétlen Találmányaikat is utánnok követjük. Ha felveszem p. o. a' Bagnétnak⁸³ behoztatását, és a' Zsidának eltöröltetését 's a' t.

8) Kevés Butyor jó, és szükséges, de a' Sátor éppen sürgősen. Sokkal jobb Kunyhókban, vagy Kajibákban táborozni, mint akármiféle Sátorban. A' hol Kunyhókhoz való matériálék, t. i. Fát, Szalmát, 's a' t. nem lehetne kapni, ott a' földbe kell Putrikát építeni. Egyébaránt a' Rómaiak' sátorai ökörbőrből valának készíttetve, következésképpen, sokkal jobbak valának a' vászonsátoroknál.

9) A' Tribunusok, a' Légióknak valának Fő-fő-Tisztjei, Ezeredes Kapitányai. Róma' építtetése után 310. Esztendővel választattak először, és Consuli hatalommal bírtak. A' Legionak alkotása pedig Rómulustól⁸⁴ vészi eredetét, és 9–10 ezer Emberből álló Seregnek lehet azt gondolni. Hadi-Mest. 1-ső Kötet.

10) Igen bölcs belső Alkotása volt ez a' Római Hadiseregnek, a' mellyben sok derék Al-Tisztek valának, és kevés Fő-Tisztek. – Egyébaránt a' Fő-Tiszteknek, kivévén, hogy finomabb Posztóból, éppen úgy kellene öltözködve lenni, valamint a' Közkatonáknak.

11)⁸⁵ Egy kis város, a' Ganges' tulsó részén való Félszigetben, Ázsiának Balaguato Tartományában.

12) A' Légióknak valának Osztályai a' Cohorsok, mellynek állítása' nemét, Márius⁸⁶ Főhadivezér hozta bé a' Rómaiaknál.

13) Ez az Útazórend 5–6 Szakaszokban (Sectio) esett.

14) Szinte e' szerint kellene a' Táborozásokban is Kunyhókat építeni, minthogy mindenütt kaphatni ahoz való eszközöket, nem pedig a' Sátort hurczolgatni a' Tábor után.

15) Északi Amériának Kanada Tartományában lakó vad pogány Nemzettség, a' kikről az Útazók azt írják, hogy Hadi-fogottyaikat⁸⁷ megeszik.

16) A' Phalánx, közönségesen egy olly Hadisereget jelentett a' Görögöknél, melly az Ellenség' megtámadására magát elég erősnek tartotta; különösen pedig tett egy paizsoknál fogva egymáshoz kapcsolt megbonthatatlan katonai Testet.

⁸³ Bagnet: szurony.

⁸⁴ Romulus a hagyomány szerint ikertestvérével – Remusszal – együtt Róma alapítója, a városállam első királya (ur. i. e. 753–716).

⁸⁵ Jakkó minden bizonnyal tévesen azonosítja az itáliai Bedriacum városát az egyébként ismeretlen ázsiai településsel.

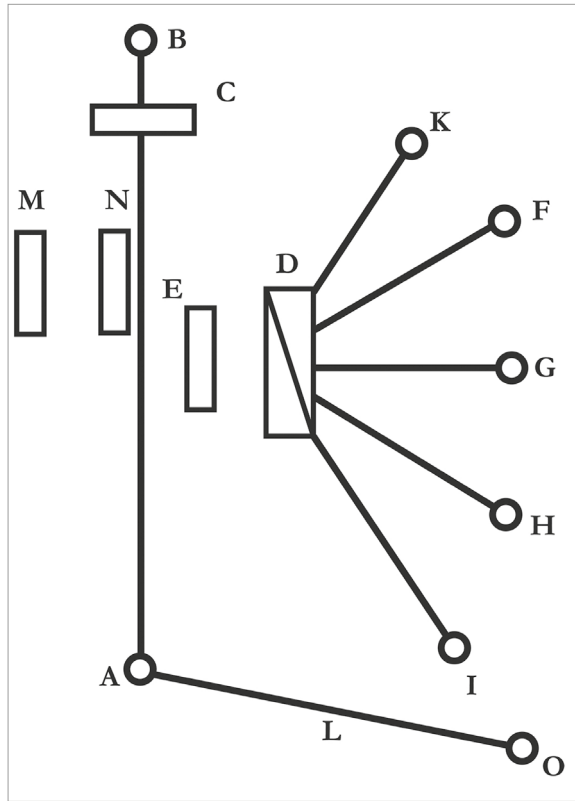
⁸⁶ Caius Marius (i. e. 157–86) római politikus, hadvezér. Jelentős hadseregreformot hajtott végre.

⁸⁷ Fogott: fogoly.

Második szakasz

Vizsgálódás a' támadó Munkálkodáslinea körül.
Az egyes Munkálkodáslineáról, mely csak egy Fenékponton
fundálódván nyúlik bé az Ellenség' Országába.

Láttuk már az előbbi Szakaszban, hogy az Operátio, vagy Munkálkodáslineák, tulajdon értelemben támadólag valók. Ebből a' következik, hogy az új Hadi-alkotmány' különböz-
tető czímerét, úgy leghamarább kifejthetjük, ha azt vizsgáljuk meg, hogy micsoda Rajzolat
(Figura) szerént kell az Ellenség' Országába felé munkálkodni. Itt tehát azt az Esetet vizsgál-
juk meg, melyben egy Fenékponttól, avagy egy Tárháztól, egy magános Munkálkodólineán
indulván meg, akarunk az Ellenség' Országába, a' felvett Tárgy felé előre nyomúlni.

1. rajz

P. o. az 1-ső Rajzolatban, A légyen a' Fenékpont (Subjectum), B a' Tárgy (Objectum), és C
a' Fenékponttól a' Tárgy felé nyomuló Sereg, világosan látjuk, hogy ha a' D alatt értetődő
Ellenség, az A és B Munkálkodáslinea ellen, a' C Ármádiának Háta megé kerül, a' nélkül, hogy

a' C Sereget egyenesen megtámadná, kivéven némely vakító Mozdulásokot, melyeket a' végett térszen ellene, hogy azt Fekvésébe annál inkább leköthesse, a' C sereg további előnyomulásában legottan megakadályoztatatik; sőt azonnal védelmező hadra kényszerítettik, a' mely koránt sem volt az ő Hadimunkálkodásának czélja. Mert minthogy az A B Munkálkodáslinea az az egyetlen egy Ut, melyen a' C Ármádiához Eleséget lehet szállítani, tehát néki szükségesképpen kell attól tartani, hogy a' D Ellenség ezt az egy utat el ne vágja, és az Eleséget a' szállítás közben el ne fogdossa. A' mely esetben, minthogy az új Hadiseregek, a' mint az első Szakaszban megmutattam, a' Tárházakból szállítandó Eleség nélkül, általánfogva fenn nem állhatnak, a' C Ármádia a' végső veszedelmet el nem kerülhetné,

A' C Táborn, ahoz az Emberhez lehet hasonlítani, a' ki minden Vagyonját egy vakmerő próba kockájára vetette, és a' kinek a' legkisebb ellenkező történetre is reszketni kell, a' mely ötet rossz kimenetellel fenyegeti.

Hasonlók a' Hadisereg' Munkálkodáslineáji, az Ember' testében lévő Inakhoz, a' melyektől függ a' Tagoknak mozgása. Ha a' Test' valamely Tagjának mozgása, csupán csak egy Inonn függ, mely ha ketté vágattatik, a' Tag elesik, és megbénul, annyival inkább kell tehát vigyázni, hogy az az egy In, minden sértődéstől mególtalmaztasson. Szint ilyen felettébb érzékeny része, a' támadólag hadakozó Seregnek is, az egyetlen egy Munkálkodáslinea, melynek az Ellenség' sértése ellen való megőrizésre az Ármádiának legnagyobb figyelmetességet kell fordítani.

Ha a' C Ármádia a' B fontos Helyet mely a' Munkálkodás' tárgya, már elfoglalta is, mihelyt a' D Ellenség az A B Linea ellen előnyomul, egyszeribe vissza kell néki egy Sereget küldeni az E-hez annak megakadályoztatására, hogy az A B Linea az Ellenség által ne vágattasson; úgy de ezen vissza küldés által, a' Sereg a' B-nél annyira meggyengül, hogy az a' B fontos pontot, az Ellenség' támadása ellen kétség kívül meg nem óltalmazhatja. Ha pedig a' B ostromlásában foglalatoskodna, minthogy külön küldött Serege által magát immár meggyengítette, az ostromlást félbe szakasztani kéntelenítettne. Ha pedig a' B körül sánczolt hely volna, melyből C az Ellenséget ki akarná hajtani, ez ezt meg nem merné támadni. Ha a' C Sereg a' B helyet még el nem érte, hanem csak útban volna az ellen, útját tovább nem folytathatná. Ez a' Munkálkodáslinea ellen tett Fordulás tehát, minden további támadó Operációknak végét szakasztaná.

Ha pedig a' C Ármádia, az A B Munkálkodólineának megtámadásával legkisebbet sem gondolván, a' B-nél állva maradna; így arra a' veszedelemre tenné ki magát, hogy nem csak az A-tól, hanem még az E-hez kiküldött Seregtől is elszakasztatik; mert a' C és E közt elég nagy Tér vagyon arra, hogy a' D alkalmatosságot találjon küldött Seregek által C-nek az E-től való elszakasztására, és nem csak C-nek hátúlról, hanem az E-nek oldaláról való megtámadására, és széllal verésére is. Lehetne ugyan mondani, hogy az E Sereg a' D Ellenséget megverheti, ezáltal az A B Munkálkodáslinea ismét felszabadíttathatik, és az Ármádiának, mind Oldala, mind Háta bátorságba helyeztethetik. De a' környűállás itt nem egyforma. Mert ha az E megverettetik, úgy a' C is oda vagyon. Ellenben, ha E a' Dt megverné is, ennek Hátrállása, és Tárházai a' maga' országában bátorságban vagynak: mert néki az F G H I nél bizonyosan vagynak Tárházai, melyektől ötet a' C Sereg soha el nem

szakaszthatja. Igaz ugyan, hogy a' *K* Tárházat a' *C* megtámadhatja, és a' *D* Ellenséget attól elzárhatja, de a' többieknek, kiváltképpen a' *GHI* Tárházaknak semmit sem árthat, mivel azok igen messze vannak a' *C* háta megett. Ha pedig a' *D* Ellenség ezekben a' helyekben Tárházakat nem állított, az az ő hibája, és azt bizonyítja, hogy nem készült illendőképpen a' Háborúra; és én itt úgy szóllok közönségesen, a' mint a' dolognak tulajdonképpen kell lenni, avagy a' mint a' Régula, és a' józan okoskodás hozza magával.

A' *D* Ellenség tehát a' *C* háta megett való Operálás közben soha sem tarthat attól, hogy Tárházaitól elszakasztasson. Mennél messzebb küld a' *D* Ellenség az *A* felé szakadék Csoportokat, vagy ha maga is egész erejével lefelé indul, a' *C* Seregnek annál inkább meg kell magát gyengíteni a' *B* tárgynál, mivel néki az *A B* Linea' egész kiterjesztése hosszába ki kell magát nyújtani, hogy az *A* ponttól el ne szakasztasson. Ezenkívül a' *D* Ellenség, a' *C* országába az *L* felé is tehet Hadifordulásokat, avagy magát az *At* is megtámadhatja, hogyha az olyan gyenge volna, hogy azt egy hirtelen rohanással el lehetne foglalni; mert ha az *A* olly erős volna, hogy egy rendes ostromot kiállhatna, úgy a' *C* vissza sietne az *A* felszabadítására. Ezenkívül az *AB* Munkálkodáslineát más oldalról, tudniillik az *M* felől is nyughatatlaníthatja az Ellenség, mert ő mindenfelől gyűjthet Hadisereget a' maga' országában. Így tehát a' *C* Ármádiának az *N*-hez is egy Sereget kell állítani és így a' helyett, hogy támadólag igyekezett operálni, egy hosszas négyszegület formában kell néki magát védelmezni, a' melly cél ellen való állapotban az által ejtette magát, hogy csupán egyetlenegy Linea hosszában tette a' maga' Hadimozgásait, melly az egyenestől keveset különbözik.

Mennyire távozzhat el az Ármádia a' maga' Tárházaitól az Ellenség' földénn, hogy mind ezen veszedelmeknek tárgyúl ki ne legyen tétetve, az igen sok körülállásoktól függ, és azt szorossan meg nem lehet határozni. Mindazáltal bátorkodom ezt így határozni meg, hogy a' Tárházaktól való távolságnak legalább három napi járó földnek kell lenni, kevesebb távolságra a' veszedelem soha nagy nem lehet, mivel egyetlenegy hátra felé tett mozdulás által az Ármádia' Oldalait és Hátát szabaddá teheti, és az Eleséget, melly utánna szállítatik, bátorságba helyeztetheti. A' haszon is igen csekély lehet egy ilyen rövideden nyúló Munkálkodásból, ha mindjárt ez által valamely fontos Várat ostrom alá vettünk volna is. De még azon esetben is, ha a' Sereg a' Tárházaktól nem messze munkálkodik, mindenkor lehet attól félni, hogy az Ellenség a' mi Országunkba az Ármádia' Oldalai körül Fordulásokat fog tenni; és ha mindjárt vagynak is olyan sor Erősségeink, mellyek Országunkat fedezik, ha vagyon is Fenéklíneánk (*Basis*), és az Ellenség is előttünk van, ekkor a' dolgok' fekvése ismét egyforma, és az Ellenség eggyet a' mi Váraink között meg szállhat, a' midőn mi az ő Várai között eggyet ostromolunk, és ekkor a' választja el a' dolgot, hogy mellyik Fél végzi el hamarább az ostromlást. Egyébaránt e' nem tartozik azon Erősségekhez (*Argumentum*),⁸⁸ mellyek által én azt akarom megmutatni, hogy egyetlenegy Linea hosszában, más mellesleg⁸⁹ Lineáktól

⁸⁸ Argumentum: bizonyítékul felhozott állítás.

⁸⁹ Mellesleg: mellék.

nem fedeztetve, veszedelmes minden Hadimunkálkodás, és én ezt csak azért említettem, hogy minden Eseteket előhozzak, és minden Ellenvetéseket kikerüljek.

Azt mondhatná itt valaki, hogy ha az Ország' Határainn olyan Várak vagynak, a melyek Fenéklíneául szolgálhatnak, ekkor minden veszedelem nélkül lehet az eggyes Linea' hosszában is munkálkodni; mert ezekben a' Várakban lévő Őrizetek, az Ellenséget hátúlról fenyegethetik, hogy ha az igen nagyon körül venne minket, mint p. o. a' D-nél, és ha mindjárt több Munkálkodólinák nem vólnának is felnyitva, de lehetne nyitni többieket is, és azon Várak felé mindenkor hátra lehetne húzódní. Úgy de ezen esetben, a' Hadimunkálkodásnak elegendő Fundamentoma, vagy Fenéklíneája van, és igaz értelemben az Ármádia' háta megett több Munkálkodáslineák vagynak nyitva, mellyeken az Eleséget vehet magához, ha mindjárt nem mindenik Lineán szállítatik is valósággal Eleség, elégnék ítéltetvén a' szállítás, eggyetlenegy Tárházból. De itt éppen más dologról van a' szó. Egy magános Munkálkodólinea szerént akkor dolgozunk, vagy operálunk, midőn p. o. az A mellett több Tárházak nincsenek, avagy ha a' Sereg azoktól a' Váraktól, a' hol a tárházak felállítatva vagynak, az Ellenség' Várai által el van szakasztva; mint p. o. a' D Ellenségnek 1 Erőssége, melly miatt az O Tárháznak, a' C mellett fekvő Ármádia semmi hasznát nem veheti, minthogy a' Munkálkodólineának éppen az útjában van, a' honnan a' C Eleséget hordathatna magának. Mert az Ellenség is épít Várakat azok ellen, a' mellyek a' mi Határszéleinkenn vagynak, hogy tudjon mit azoknak ellenekbe szegezni. Valamint az Ellenség' Seregének más Sereget szoktunk ellenébe állítani, hogy azt zabolába lehessen tartani. Legalább a' regula ezt kívánja. Az olyan tárházakat tehát, mellyektől a' Sereg az Ellenség' Várai által el van szakasztva, olybá lehet tartani, mintha nem is vólnának..

Hogy tehát az A B Munkálkodólineát meg lehessen fundálni, szükséges, hogy az A-n kívül még egynehány Várak, mellyek az A mellett fekszenek egy sorjában elfoglaltattanak. Lehet t. i. az A egy olyan Erősség, mellynek a' D Ellenség mást ellenébe nem szegezhet, és a' mellyet a' C Ármádia' Hadimunkálkodásának Fenékpontjául fordíthat, hogy abból előfelé munkálkodhasson, vagy pedig lehet az a' D Ellenségtől elvett Erősség is.

Az eggyes Munkálkodólinea káros vóltának vizsgálásában azért terjeszkedtem illy hosszason ki, mivel ez a' Fundamentom, a' mellyre a' következők építetnek. A' ki ezen két első Szakaszokban kifejtetett Principiumokat jóvá hagyja, nem tagadhatja az azokból folyó következtetéseket. Ezen felül, igen fontos ez a' dolog még azért is, mivel a' mai Fő-Vezérek, még pedig a' leghíresebbek, Hadi-intézeteik által azt mutatják, hogy ők ezt az egész állítást nem igaznak tartják, és az Ellenségnek szemközt való megtámadásáról többet tartanak, mint sem, hogy Hadifordulásokat tennének az ellen.

Azon vizsgálódásokból, mellyek itt közönségesen a' Hadimunkálkodás' Lineájának Theoriája, és különösen a' magános Munkálkodáslinea' természete körül tétettek, egyenesen következik a' Tanúság. De a' Tanítótételeknek (Theorema) nem rontani, hanem építeni kell, azoknak nem tagadóknak, hanem állítóknak szükség lenni, és az ezen Szakaszban kifejtett Elmélkedések, annyi határozó okokat foglalnak magokba, hogy

méltán just⁹⁰ vehetek magamnak az egész Szakaszból következő Tanúságot, ezen Tanítói-tételbe szorítani be. Tudniillik:

„A’ védelmező Hadban nem kell egyenesen az Ellenség’ ellenébe állani, és annak támadó Mozdulásait szenvedőleg (passive) eltűrni, hanem oldalaslag⁹¹ kell attól állásokat venni, és magunkat támadó Hadba tévén, annak Szárnyaira, vagy Oldalaira, és Hátára kell Hadifordulásokat tenni, és annak eleségbéli szállításaira kell figyelmetességünket fordítani, Homlokrendét (Fronte) pedig nem kell nyughatatlanítani, hanem ha csalfa megtámadásokkal akarjuk vakítani, és az által akadályoztatni, hogy Oldaláról, és Hátáról ne is gondolkozzon; az Ellenséget a’ Fekvésében le kell kötni, és az alatt a’ Tábor’ nagyobb részével az Ellenség’ tárházaira, és ha lehetséges, annak Országába kell Hadiforgásokat csinálni, melly Operatio, a’ mint látni való, az Ármádiának a’ Háta megett szokott megésmeni.”

Ennek a’ Tanítói Igazságnak megmutatása az elmondottakban vagyón befoglalva, és én áttalában azt a’ rendet fogom tartani, hogy először a’ dolgot megvizsgálom, s annak Igazságát megmutatom, és a’ Tanítói tételt, mint Rezultátumot⁹² azután következtetem.

Jegyzés

Ha az új Hadi Tudományban van valami Tanítói igazság, bizonyosan ez egy azok között, mellyet a’ vizsgáló Okosságból legtökéletesebben meg lehet mutatni, és a’ mellyet maga a’ tapasztalás is mindég megbizonyított.

Vagynak ugyan olly Haditörténetek, mellyeknek Következései ezzel az Állítással ellenkezni látszanak. De azoknak eredetét, sok helyekenn a’ nem akarásban, a’ Hadakozás’ regulái szerént való maga nem alkalmaztatásban, sok helyen pedig a’ Hadi reguláknak nem tudásában, és az ezt illendően való alkalmaztatáshoz való nem értésben kell keresni.

Vagynak ollyan történetek, a’ hol a’ környűllás a’ szónak legbővebb értelme szerént, a’ hol a’ Tartománynak tulajdonsága, a’ mellyben, – és a’ Népek természete, a’ mellyel Hadat fojtatunk, ezeknek a’ Reguláknak nem csak megváltoztatásokat, hanem tellyességgel az ellenkező alkalmaztatásokat mintegy áttalába parancsolják. De e’ nem rontja le a’ hadi Regulákat. És abból tellyességgel nem következik, hogy a’ Hadimesterséget Tudományra nem lehetne változtatni, jóllehet a’ tulajdon ítéletnek mindenkor ollyan nagy játéka marad, és azt állíthatjuk, hogy ez mindég Tudomány, és egyszersmind Mesterség marad. A’ Mesterség, alkalmaztatása a’ Tudománynak, a’ melly mindenkor az ítéletnek Hivatala.

Ha mindjárt változtatni kell is a’ hadi Törvényeket, abból azért nem következik, hogy a’ Hadnak mindenütt Regulája nem vólna, hanem hogy annak egy főbb Regula szerént, melly is a’ Modificatio (változtatás), kell megtörténni. Könnyű azokat az Eseteket közönségesen meghatározni, mellyek azt kívánják, hogy a’ Had’ reguláitól el kell távozni.

⁹⁰ Jus: jog.

⁹¹ Oldalaslag: oldalról.

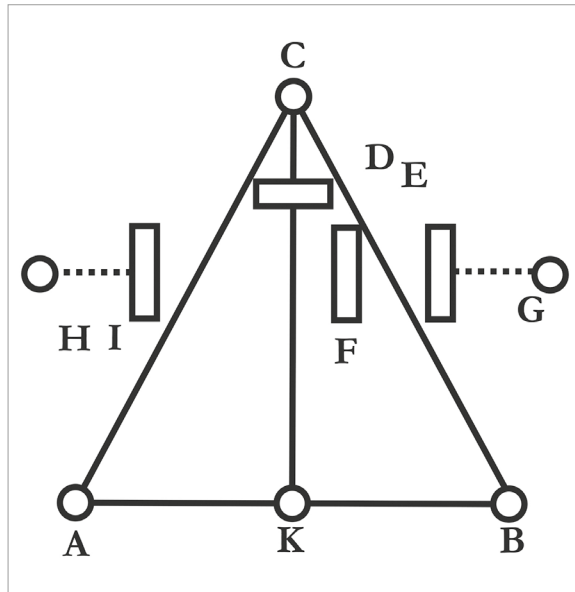
⁹² Rezultatum: siker, eredmény.

Tudniillik: az Ellenség' Vezérének tudós, vagy tudatlan vólta, annak gyávasága, a' Hadisereg' félelme, a' Katonafenyítékben való Fogyatkozás, a' Hadimozgásokban való ügyetlenség, mindezek just adhatnak egy Hadi-Vezérnek arra, hogy az olyan Ellenséget, a' melly nem ért a' Hadhoz, és az Ellenség' Oldalába, vagy Hátába hadifordulásokat nem mér tenni, ha ő a' maga' Szárnyával, és Hátával legkisebbet sem gondolván, mindjárt szemközt támadja meg az Ellenséget.

Harmadik szakasz

Azokról a' Munkálkodó Lineákról, mellyek csúcsos Háromszegeletbe, avagy 60, vagy kevesebb grádusú kisded karika metszésbe foglaltatnak.

A' Hadimunkálkodásnak ezen fekvése éppen olyan veszedelmes, mint az, a' melyet közelebb vizsgáltunk meg. Ha az a' két szélső Út, mellyen az Eleség szállítatik, a' Hadimunkálkodás' Tárgyában (Objectum) oly szegeletre rug össze, a' melly nem többet, vagy még kevéssel mér 60. grádusnál,⁹³ akkor hasonlóképpen nincsen elegendő Fenéklíneája a' Munkálkodólineának.

2. rajz

A' D Ármádia, a' C Tárgy ellen hasonlóképpen előbb nem haladhat, mielőtt az E Ellenség a' B C Munkálkodólinea felé, melly az A B C háromszegeletnek egyik oldalát teszi,

⁹³ Grádus: fok.

előnyomúl. (Rajz 2.) Mert így kéntelen a' *D* valamint az első esetben, úgy itten is a' *B C* Munkálkodólineának fedezése végett, az *F*-hez külön Seregeket hátra küldeni, minthogy ő az *E*-t, a' maga Tárházától, mely a' *G* vidékénn lehet felállítva, vagy a' mellynek ott szükség felállítva lenni, (lásd az előbbeni Czikkelyt) semmi módon el nem zárhatja. A' *D* Ármádia tehát, az Ellenségnek az ő Háta megé tett mozgulásai által, valamint azon esetben, midőn egy magános linea hosszába történt a' Hadimunkálkodás, úgy itt is védelmező Hadba ejtik. Azomban itt az a' haszon van, hogy az *E* az *A C*-t el nem szakaszthatja; mert ha *E* az *A C*-ig előnyomúl, úgy arra a' veszedelemre teszi ki magát, hogy a' *G* környékén lévő tulajdon Tárházától, a' *D* által elrekesztetik. Ezt az egy módot lehetne még próbálni, hogy az *A B C* hármasszegeletnek másik oldalára kellene általtörni, és így az *A C* Lineát ketté szakasztani, hanem a' *B C* Linea ugyan ezen okokból ismét felszabadúlna. Hanem az *E* Ellenségnek a' *H*-nál is lehet Tárháza, minthogy ő a' maga' Országában vagyon, és erről az oldalról ketté vághatja az *I* Sereggel az *A C* Lineát. E' szerint a' *D* Ármádiának ezen Sereg ellen is más külön Sereget kell hátra küldeni. Látni való tehát, hogy itt ugyanazon Esetek fordulnak elő, melyeket az előbbeni Szakaszban láttunk, és nem szükséges, hogy azokat újonnan előhozzam.

Minthogy ez a' háromszegeletű Rajzolat igen csúcsos, tehát azok a' Munkálkodólineák, mellyek a' Fenéklíneától a' Tárgyig nyúlnak, millyenek a' *K C* közép, a' *B C*, és az *A C* szélső Lineák igen könnyen ketté vágattathatnak, és ezt az *E* Ellenség, egy külön Sereg által igen könnyen végre is hajthatja. Következésképpen, a' Munkálkodólineák, nincsenek elegendőképpen megfundálva.

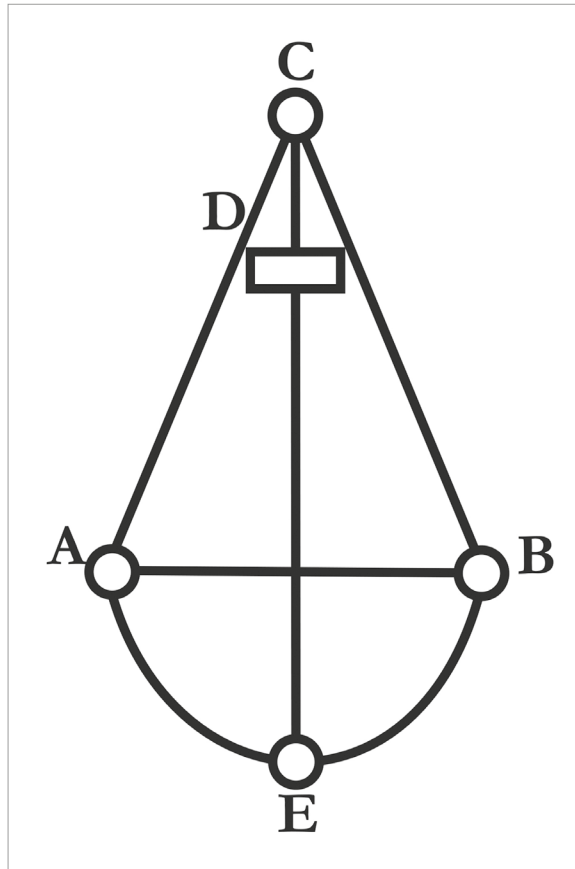
Sőt az *E* Ellenség egészen a' Hátára kerülhet a' *D* Ármádiának, úgyhogy az *A B* Fenéklíne néki tökéletesen a' háta megé esik, a' mellytől e' szerint a' *D* Ármádiát legkisebb maga' védelmeztetése nélkül egészen elszakaszthatja. Mert eleséget a' szárnyakról a' *G*-ből és *H*-ból szállíttathat magának, és a' Fenéklíneában az *A K B* Várakat apró vigyázó csoportokkal azon esetben szemmel tartja, hogy ha azoknak Őrizet-seregeik nem igen nagy számmal volnának, külömben lehetetlenség volna az Ellenséget egészen megkerülni.

Ha mindjárt az *E* ellenség a' *D* Ármádiától ezen szokatlan Fekvésben megverettetnék is, de még sem lehetne azt állítani, hogy az egészen oda vagyon, mert ő olyan távol áll az *A K B* Váraktól, hogy magát oldalaslag a' *G* és *H* környékére korán ismét visszahúzhatja. A' *D* Ármádia ezen veszedelmes fekvésből csupán csak egy vakmerő mérges ütközet, vagy pedig az ellenség' *G* és *H* tárházai felé való mozgulások által szabadíthatná ki magát. Ha a' *D* ármádiának eleséget szállító Lineái elegendőképpen meg volnának fundálva, úgy tellyességgel meg nem kerülhetné azt az ellenséget.

Ha a' *D* Ármádia egy olyan 60. grádustryi karika metszés formában munkálkodik, mint a' 3-dik Rajz *ABC* mutatja, ez által ő csak annyival nyér⁹⁴ többet, mint az egyenes Fenéklíneájú háromszegelet szerint való Munkálkodásban Rajz 2., hogy a' két Lineák *AC* és *BC*, mellyek a' karikametszést meghatározzák, rövidebbek, mint az *AC BC* oldalak Rajz 2., és így a' *D* Ármádia a' maga' *A* és *B* fő Tárházaihoz közelebb fekszik. De ezen hasznot ismét semmivé teszi az a' környúlállás, hogy mennél rövidebbek az *AC* és *BC* Lineák, annál közelebb kell

⁹⁴ Nyer.

az *A* és *B* pontoknak is egymáshoz feküdni, hogy ha a' *C* szegelet csupán csak 60. grádust foglal bé. Ehezképpest, mennél közelebb feküsznek az *A* és *B* Várak egymáshoz, annál rövidebb lesz a' Fenéklínea is, és annnyival inkább csak egy Erősségnek tarthatja azt az Ellenség, minthogy azok csak annyi akadályt vetnek néki, ha mindjárt azokat ostromlani kellene is, mintha csak egyetlen egy Erősség volna útjában. Mennél rövidebb már a' fenéklínea, annál inkább közeledünk az egyes Línea szerént való Hadimunkálkodáshoz. Így tehát a' *C* tárgynál formálódó Szegeletnek nagysága, melyet ezután Tárgyszegeletnek (Objectivvinkel) fogok nevezni, határozza meg a' Hadimunkálkodás jóságát, nem pedig az Eleség' szállító Lineájának rövidsége, mivel ez utolsó semmit sem használ, ha hogy a' Tárgyszegelet igen kicsiny.

3. rajz

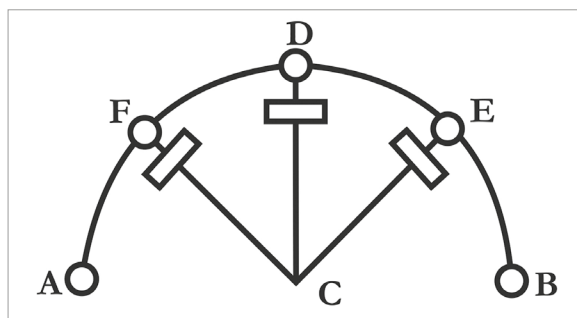
Egyébaránt az *A B* görbe Lineát, csak egy harmadik pont t. i. az *E* határozhatja meg. Az *E* Vár ugyan az *A* és *B* által az ellenség ellen tökéletes bátorságban van helyeztetve, de az *E C* között való eleségszállító línea semmivel sincs jobban védelmezve, mint a' *K C* a' 2-dik Rajzolatban, a' mellyről már szóllottam. Következésképpen a' csak annyit tesz, mintha

az *E* nem is volna, és az *ABC* egyenes linéájú háromszegelet volna, mellynek Fenéklínéáját az *A B* Linea formálja. Ennek oka pedig a' *C* Szegeletnek kicsinsysége a' tárgynál.

Negyedik szakasz

A' szélyel terjedő (divergens) Munkálkalkodólineákról.

Azok a' Munkálkalkodólineák, mellyek egy középpontból a' kerület felé, vagy egy kisebb karéból⁹⁵ más nagyobb karé felé, vagy egy rövid egyenes Lineából az egész kerületre terjednek szélyel, csak akkor hasznosok regula szerént, ha valamely védelem nélkül való Tartományt kell megszállani. A' Tatárok így cselekesznek, ha valamely Országot kirabolni, és elpusztítani akarnak. Hanem a' Tatárok Munkálkalkodólinea nélkül hadakoznak, minthogy arra szükségek nincsen. Eleségeiket Lóhátonn hordják magokkal, melly által még egy lépéssel előbb vagynak, mint sem a' Rómaiak Hadiseregeik, a' kiknek éleményes Tárházaik a' Táborban voltak. A' Tatároknak csak Útazólineájok vagyon. Ha ők valamely Tartományt ki akarnak rablani, ezt a' módot tartják. Egy Csoport-sereg kétfelé válik, az ismét négyfelé szakad, és így az előnyomulásközben hovátovább elszélednek, és utóljára az egész Országot csoportonként elborítják. Báró Tott⁹⁶ leírja egy Könyvében⁹⁷ hogy így pusztították el a' Tatárok új Szerviát,⁹⁸ a' hol ő maga is jelen volt.

4. rajz

Ha a' támadó Háborút illy szélyel terjedő Munkálkalkodással (operatio) kezdenők el, azt mutatnók az által, hogy a' Hadakozást tellyességgel nem értjük. Mert az illyetén

⁹⁵ Karé (carré): négyzet.

⁹⁶ François baron de Tott (1733–1793) magyar származású francia katonatiszt, diplomata.

⁹⁷ Jakkó jegyzete: „Ennek a' Könyvnek Cízimje: Baron Tott Memoires sur les Turcs et Tartars II. Vol. Amsterd. 1784.” [Tott 1784.] Az említett mű magyar nyelven is megjelent: Tott 2008.

⁹⁸ Amikor Tott a tatárokról ír, az a krími tatárokról vonatkozik. Új Szerbiának az Új Oroszország néven ismert betelepített területek azon részét nevezték, amely a kerszoni kormányzósághoz tartozott, és nagyobbbrészt szerb telepesek lakták.

Munkálkodásközben; a' Sereg mindenkor körül vagyon kerítve, és sem oldala, sem háta nincsen mególtalmazva az Ellenség ellen, a' Munkálkodólineák sem bátorságosok, az Ellenség pedig a' magát nem féltheti. A' következő Rajzolatok által szembetűnővé tett vizsgálódásokban ez eléggé meg lessz mutatva.

Igaz ugyan, hogy a' 4 dik Rajzolatban a' C D Munkálkodáslinea a' C E és CF által, azaz: az E és F-nél fekvő Seregek által jobban fedeztetik, mint az előbbeni esetekben, a' hol t. i. a' Hadimunkálkodások egy magános Linea hosszába, és egy csúcsos háromszegelet' formájába tétettek. Hanem a' C-ből az E D, és F felé nyúló három Lineák, az A és B felől jövő ellenség' mozgulásai ellen tellyességgel nincsenek mególtalmazva. Ezek ő néki hátul kerülhetnek, eleségszállító útait elszakaszthatják, és ezen ellenségnek az A és B felé való visszahúzódása minden esetre bátorságos. Ha már a' C Vár nincsen elegendőképpen megerősítve, hogy egy hosszas ostromot kiállhasson, úgy mind vissza kell térni a' Seregeknek, hogy a' veszedelmet elkerülhessék, mihelyest az ellenség az A és B felől a' C ellen csak legkisebb mozgulást téssen is.

De e' még mind nem elég; mert ha az ellenségnek az A és B-nél semmi Sereg nem volna is, és csupán az E és F-nél vonúlna alá az A és B kerületén a' C-től az E D F ellen előnyomult Seregek még is kénytelenek lesznek az A és B felé legottan egyközű⁹⁹ (paralel) óltalmazó mozgást tenni, és a' C körül szorossabb kerületet formálni.

A' Kerületenn (periphéria) álló ellenséges csoportok eggyesítvén magokat, mindég megtámadhatnak és semmivé tehetnek eggyet a' C-től előre nyomuló Osztályok közzül, ha a' távolság nem felette nagy. Mert jóllehet a' C-ből előfelé hadakozó Seregek rövidebb görbületű Lineán állanak, mint sem az ellenség, s' következésképpen hamarább eggyesülhetnek, de még is egy elnyert éjtszakai út által a' dolgot egyenlővé lehetne tenni. Az ellenség sem a' Hátát, sem Élelmét nem féltheti, minthogy az ő Fenéklíneája, mely az A B karikahajlás, elég hosszú. Őtet el nem szoríthatja az ellenség. De nem így van a' dolog a' C-ből előfelé hadakozó Seregekkel, a' mellyek, mennél inkább egy pontra vonúlnak, annál inkább óltalom nélkül hagyják eleségszállító útjaikat, és utóljára is eggyetlen egy Munkálkodólineára szorúlnak.

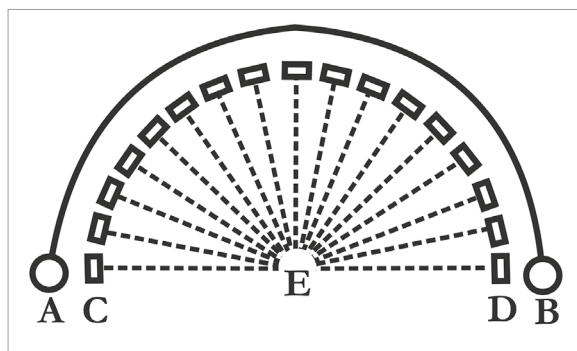
Az erőnek eggyeszerre több tárgyak ellen való felosztása azt okozza, hogy eggyik tárgy ellen sem lehet illendő hathatósággal dolgozni. Ez által csak magunkat gyengítjük, és az ellenségnek alkalmatosságot szolgáltatunk arra, hogy bennünket részenként verjen meg, és tégyen semmivé. Mert csak ott lehet szerencsés kimenetelt várni, a' hová több tehetős mivelő erőt fordítunk, mint sem a' mennyit az ellenség ellenünkbe szegezhet. Az erők' nagysága (massza) választja el a' dolgot. Az eggyesülésből erő, a' megoszlásból pedig erőtlenség származik.

Hasonló volna az illetén Hadakozás, annak az embernek cselekedetéhez, a' ki eggyeszerre százfélebe kap, és semmit sem végez.

Ha valaki a' Munkálkodólineákat az A és B felől meg akarván óltalmazni, az ellenség' fordulásai ellen erejét még több részekre szagatná, és az A B kerület ellen, Csoportokból mintegy Kerítést akarna vonni, C D, a' mint az 5-ik Rajz mutatja, ez által ő magát minden pontokon úgy meggyengítené, hogy sohol fontos dolgot nem mivelhetne, az ellenségnek

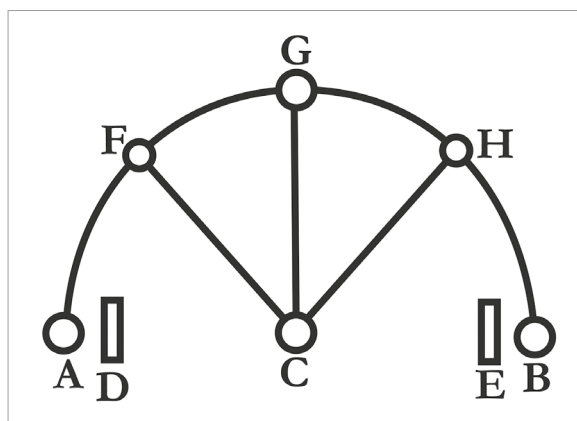
⁹⁹ Egyközű: párhuzamos.

alkalmatosságot nyújtana arra, hogy ötet részenként verje meg, és ez olly képtelen dolog volna, hogy szükségtelennek látom erről többet még csak szólni is.

5. rajz

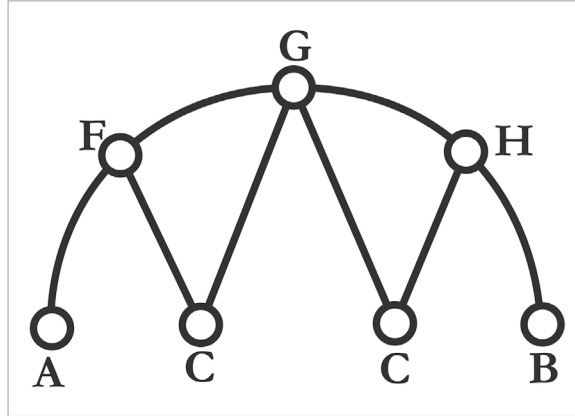
Igaz ugyan, hogy az A és B két Várakat, valamint az azok körül táborozó Seregeket is a' D és E Rajz 6. Seregek által szemmel lehet tartani, s ennél fogva megakadályoztatni, hogy azok az F G H felé munkálkodó Seregeknek hátul ne kerüljenek. De ebből ismét az a' hiba lesz, hogy az erőt nagyon széllyel szaggatjuk. Ez által az F G H felé támadólag hadakozó Seregek felette meggyengítettnek. De a' fő ok, melyre nézve az ilyen Munkálkodás semmit sem ér, ez, hogy mihelyt az ellenség F G H től Seregeit az AB kerületenn levezeti az A és B felé, azon célból, hogy ezen pontokat megerősítse; a' támadásra kirendelt Seregek egyszeribe kénytelenek lesznek magokat a' D és E osztályokhoz visszavonni, ennél fogva a' célzott támadó munkálkodást szükségesképpen védelmezőre kell változtatni.

6. rajz

Ha a' széllyel terjedő Munkálkodások két Várak által C C vagynak megfundálva, de ezek a' várak oly közel fekszenek egymáshoz, hogy az ezekből kinyúló Munkálkodólineák a'

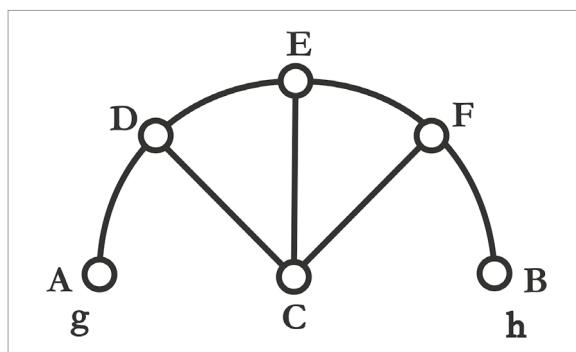
G tárgyban csupán csak 60. grádusnyi Szegelet alatt ütköznek össze Rajz 7. még ez által legkisebbet sem nyertünk; mert a' G felé hadakozó Osztály mindazon veszedelmeknek alá van vettette, melyeknek tárggyúl kitétetve lenni mondtuk oda fellyebb mind azon Hadimunkálkodásokat, melyek egy csúcsos három szegelet formában tétetnek. Ha pedig az F G H Osztályok munkálkodásait egygyüvé vesszük, ezen Munkálkodásnak éppen az a' hibája lessz, a' melly miatt minden szélyyel terjedő operatiók haszontalanok, a' mint legközelebb megmutattuk.

7. rajz

Egyébaránt, a' szélyyel terjedő Munkálkodás' tárggyainak olyan fekvésben kell egymáshoz lenni, hogy az a' Linea, melyet azokonn keresztül vonattatva gondolunk, ha nem éppen egész karika Lineát formál is, a' mint ezekben a' Rajzolatokban az A és B betűk mutatják, de még is attól ne sokat különbözzön. Ebben a' karika Lineában végződnek a' Munkálkodólineák, melyek mint meg annyi sugárok a' Várból, melly a' Hadimunkálkodásnak Fenékpontja, mint valamelly középpontból terjednek ki. A' szélyyel terjedő Hadimunkálkodásnak nem igen lehet két várbéli erősségnél több Fenékpontra alkotva lenni. És ezen Erősségeknek is szükségesképpen közel kell egymáshoz feküdni.

Továbbá magából a' dologból bizonyos, hogy az Ellenség az A és B pontoktól Rajz 8. a' g és h felé a' D E F ellen hadakozó Ármádiának Országába Hadifordulást tehet, ha hogy ő azt hasznosabbnak találja, mint sem a' D E és F háta megé kerülni, azoknak eleségszállító útjokat elzárni, avagy a' C ellen tenni mozgulásokat. A' g és h betűknél vagy lesznek erősségek, vagy nem. Ha nincsenek, úgy nyitva van az egész Ország az ellenség előtt; ha vagynak, a' mint a' regula szerént lenni is kellek, ekkor azok ellen az ellenség próbát tehet. Ámbár még sokkal jobbat tenne, ha a' C vagy annak Munkálkodólineája ellen tenne Fordulásokat. Ha pedig olyan erővel bír, hogy mind a' hármat (t. i. első, a g h Vár ellen, – másodikat a' C ellen, – harmadikat, az operatiólinea ellen való próbatételt) egyszerre végre hajthatja, még annál jobb.

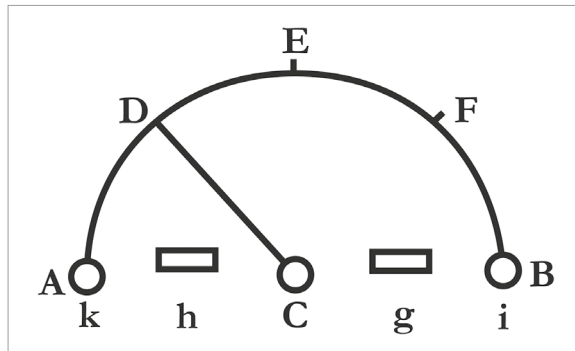

8. rajz

Ezek a' vizsgálódások szükségessé képpen arra a' következésre vezetnek az Olvasót, hogy minek-előtte az ember az A B karikálineán előre nyomúlna, szükséges, hogy az A és B két végső pontoktól magát megszabadítsa, és azokat a' Várakat, mellyek az én feltétele szerént azokonn a' pontokon vagynak, elfoglalja. Ez az Operatio igen veszedelmes lenne, hogy ha az eleségszállító Lineáknak csupán csak a' C-ből kellene kimenni. Mert így a' D E és F felől fogja azokat nyughatatlanítani az ellenség Rajz 9., s a' g és h-ig előnyomúlni, ahoképp, a' mint vagy az A vagy a' B Vár ostromlatik. Hanem az i vagy k felől, azaz, az A-t, vagy a' B-t ostromló Tábor' Országából lehet, sőt kell is eleséget szállítani, és a' Várívó Ármádiának az i vagy a' k tájékán bizonyoson lessz, vagy legalább kell lenni egy olyan Erősségének, mellyből ő maga szükségait hordattassa. Ezen esetben az A vagy B Várnak elfoglalása egyáltalában lehetséges munka lessz. Sokkal nehezebb volna ez a' munka, ha az i és k alatt Várak nem vólnának. Mert ha az Ármádia a' B-t ostrom alá veszi, így az ellenség az A felől a' k felé a' B-t ostromló Tábornak Országába Hadifordulásokat tehet, és annak a' Hátára kerülhet, ha hogy a' k alatt más valamely Erősség által meg nem gátoltatik.

Hogy ha immár az A és B-nek elfoglalása által a' szélső Szárnyak szabadokká lettek, akkor lehet az A C B Fenéklínia által megfundáltatván, a' támadólag való Hadimunkálkodást elkezdni. Mindazáltal az A és B-nek elegendő távolságra kell lenni egymástól, hogy az A és B betűkből kinyúló két szélső Lineák, a' támadólag való Operatióknak tárgyánál 60. grádusnál nagyobb szegelet alatt ütközzenek össze. Ha a' Sereg elég erős, legjobb volna az A-t és B-t egyszersmind ostrom alá venni, mivel az egy Hadi regula, hogy annyit kell cselekedni, a' mennyit csak lehetséges. Ez ugyan ritkán történhet meg, és a' követhető Regula ez, hogy ha más határozó okok nem adják elő magokat, (t. i. az első regulát, azaz, mind a' két Várnak egyszerre való elfoglalását lehetetlen követni, tehát az igaz regula mellyet követni kell ez, hogy) mindég a' legerősebb Várat kell legelőször is megtámadni; mert a' Táborozás elein mindég erősebb, és bátrabb szokott lenni az ember, mint sem annak vége felé.

A' Stratégiai törvény tehát e' következő: „Ha a' Fenéklínia olyan hosszú, hogy a két szélső Munkálkodólineák az Operatio' tárgyában 60. grádusnyi szegeletnél többet foglalnak be, akkor bátorsággal előre lehet nyomúlni, de előbb nem.”

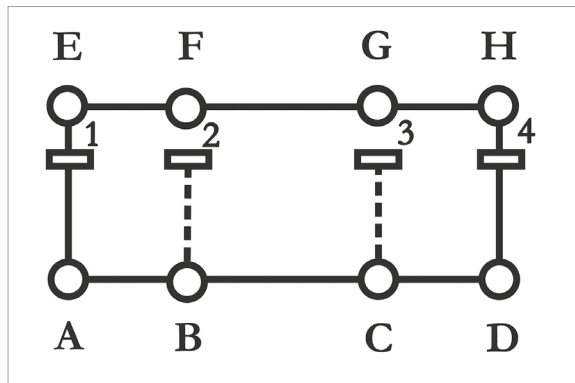

9. rajz

Ötödik szakasz

Az egyközű (parallel) Munkálkodó Lineákról.

Az előbbeni Szakaszban megmutattam, hogy a' Hadakozó Seregnek a' Fenéklínea által elegendőképpen meg kell fundáltatva lenni, minekelőtte támadólag kezdene dolgozni. Ha e' meg van, akkor bízást lehet az egyközű Operatio' Líneái szerént munkálkodni; azaz, több ugyan egy Líneában fekvő tárgyakat meg lehet egyszerre támadni, és a' melly Línea a' Fenéklíneával egyközűen nyúlik, melly tárgyakhoz olyan Munkálkodólineákonn is eljuthatni, a' mellyek hasonlóképpen egyközűen nyúlnak el egymás között. Lássuk tehát, ha czélos Hadimunkálkodás vólna-e az ilyen?

10. rajz

Az A D Línea Rajz 10. legyen a' Basis, mellyen az A B C D Várak, mint meg annyi Munkálkodólineáknak, ugyanannyi Fenékpontjai egy sorban állanak, mellyek az egyközű Líneákon lévő E F G H tárgyak, és az 1 2 3 4 Seregek felé terjednek ki. Itt kinekinek

az ütközik legelőször is elméjébe, hogy ez annyit térszen, mint egyszerre igen sokba kezdeni; következésképpen annak a Seregnek, a mely mind ezeket egyszerre akarja végrehajtani, igen nagy számúnak kellene lenni, az ellenségnek pedig igen gyengének, hogy ezt békúnyt szemmel kénytelen légyen elnézni.

Továbbá, az A D Fenéklíneának általellenébe fekvő E F G H tárgyak között kell legalább egynek lenni, mellynek elfoglalása, és birtoka, mind a többek felett leginkább szükséges, és a mely ellen nagyobb erőt is kell fordítani, mint a többiek ellen. Mert tökéletesen egyenlő dolgok nincsenek a természetben, és az E F G H Tárgyvárok, vagy Táborhelyek között, az egyik bizonyosan inkább kulcsa az ellenség Országába való bemenetelnek, mint a többi. Valamint a Csátákban az ellenség Ütközetrendjében már eleve kiválasztunk egy pontot magunknak, mellyet a Fekvés Kulcsának szoktunk nevezni, és a mely ellen fordítjuk főképpen az erőt. Ezen Pont feltalálásának mestersége, mindenkor nagy virtusnak tartatott a Vezérben, és e térsi legfőbb részét a katona-szemmértéknek. Hasonlóképpen az a Mesterség, mimódon kelljen feltalálni, azt a Stratégiai Kulcsot, ha szabad így szólni, vagy azt a fő tárgyat, melly ellen kell operálni, különös fontosságára nézve, nem csekélyebb esmértető Jele a Vezér Talentomának, s tökéletességének.

Minthogy ezen fő tárgy ellen, több erőt kell fordítani, mint a többek ellen, tehát arra bizonyosan nem marad elég erő, hogy a többeket is egyszerre meg lehessen győzni, ha néha rendkívül erősebbek vagyunk az ellenségnél. Ezen esetben, ha t. i. az ellenség alig merne ellenünk táborba is szállani, legjobb volna az egyközű Munkálkodólíneák szerint, széles Stratégiai Homlokrenddel (Front) az ellenség Országába berohanni, és annyit elfoglalni, amennyit csak lehet. De ezt az esetet fel se lehet tenni regulául. Ha olly Ellenféllel vagyunk dolgunk, a ki magát nem védelmezheti, akkor az igaz, hogy a hadarázás¹⁰⁰ mestersége haszontalan. Ezt azért tanuljuk, hogy a Viaskodás idején akár-melly bátor ellenséggel is szembe szállhassunk. Mai időben csak a nagy Hatalmasságok hadakoznak egymás között, a kik erejekre nézve nem felette különböznek egymástól.

Egy ollyan ellenség ellen tehát, melly magát védelmezheti, az illyen egyközű Líneák szerint széllyel terjesztett támadó Operatio mind haszontalan, és cél nélkül való, mind pedig veszedelmes volna. Haszontalan; – mert ennél fogva sem elég erőt nem lehet együtt tartani, hogy hathatósan lehessen dolgozni, sem időt nem lehet nyerni a tárgyról erősségeknek elfoglalására. Veszedelmes; – mert ha az ellenség érti a Hadimesterséget, ez neki mindenkor jó alkalmatosságot szolgáltat, hogy magát a védelmező Hadból támadó állapothoz tegye által.

Mert neki mindenkor hatalmában áll, erejét elnyert, avagy titkos utak által egy pontra összehúzni, az 1 2 3 4 Seregek között valamelyiket megtámadni, azt összevontani, Fekvésének Líneájából kinyomni, s így osztán a többieknek hátok megé kerül-vén, azoknak eleségszállító Líneájok ellen tenni fordulásokat. Mivel két Sereg közt benyomulni éppen ollyan képtelenség, mint két Bástyá között egyenesen a várfalakra

¹⁰⁰ Hadaráz: kézzel csapkod.

(Curtine) rohanni; tehát az 1 és 4 Szárny-csoportokat legnagyobb haszonnal lehetne megtámadni. Mert mihamarabb ezek elnyomattattak, a' középsők védelmező Hadba ejtetnek, minthogy nékiek azon kell iparkodni, hogy minél hamarább a' szárnyaik felé vethessenek arcot, hogy Munkálkodólineájokat fedezhessék, és magokat az öszveszorítottatástól mególtalmazhassák. De még hátrafelé is kell nékiek külön Seregeket küldeni, és utóljára egész a' fenéklíneáig vissza terjeszkedni, hogy az eleség' útjait annál inkább mególtalmazhassák. Ekkor osztán vége van a' támadó Háborúnak. De még is van az a' haszna az egyközűen munkálkodó Ármádiának, hogy mivel ő a' háta megett lévő Várak által, illendően megvagyon fundáltatva, nem bátorkodik az ellenség olyan messzire előmenni, mint a' fentebb illetett esetekben, tartván ne hogy ő maga rekesztessen el, sőt még az A és D Várakból, arra kényszerítheti őtet az ellenség, hogy a' maga Fenéklíneájára vissza siessen.

Ha az 1 2 3 4 Hadiseregek között nagy a' távolság, ekkor valamelyiket a' közbülső Osztályok közül legkisebb maga' védelmeztetése nélkül hátra nyomhatja az ellenség, és a' legközelebb lévő Munkálkodólineákat mindaddig nyughatatlankodtathatja, míg valamelyik az 1 vagy 4 Szárnycseregek közül segítségül érkezik. Mindazáltal ezen esetben oly nagynak kellene lenni a' távolságoknak, hogy a' Munkálkodólineákat mind együtt véve, alig lehessen úgy tekinteni, mint ugyanazon egy Operációhoz tartozókat. Azokat az eseteket, a' melyekben hasznos, és célerányos, három avagy több Munkálkodólineák szerint egyszersmind előnyomulni, már előadtam. Midőn egy magános tárgy ellen fordítjuk a' nagyobb erőt, a' többiek ellen pedig csak azért indítottuk meg a' Sereget, hogy az ellenség' figyelmetességét szélyel vonjuk, az éppen más neme a' Hadimunkálkodásnak, mint az, a' melyről itten a' szó vagyon. Hanem egyközű Lineák szerint operálni annyit térsen, mint több egymás mellett fekvő tárgyakat egyszerre támadni meg egész erővel.

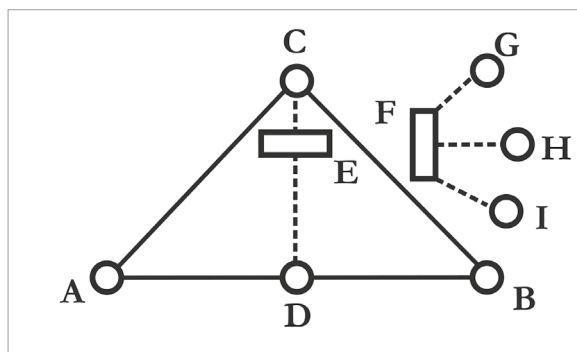
Mennél több részekre osztjuk a' Sereget, 's mennél több tárgyak ellen akarunk ugyanazon egy időben munkálkodni, annál rosszabb a' Hadimunkálkodás alkotása, annál tehetetlenebb lesz a' Sereg, valamely nagy dolognak végrehajtására, és mindenfelől igen gyengék leszünk, hogy a' csak valamennyire is öszvehúzódtott ellenségnek ellene állhassunk. Részszerént verettetünk meg, és tétetődünk semmivé, ha érti az ellenség a' Hadakozás' mesterségét. A' támadólag való Háborúban kerítés formára állítani a' sereget, valóban haszontalan dolog.

Ha az ellenség a' Tárgylíneán valahol az E H körül magát megerősíti, és a' másik fél is hasonlóképpen egyenesen az ellenség' ellenébe csoportosítja öszve a' maga' erejét, minekutánna annak mozdulása felől eleve tudósított, ebből származnak az egyközű utazások és, mind addig, míg ezek tartanak, legkisebb támadó mozdulásokat sem lehet tenni. A' Szárnyakról té 's tova való jövések, 's menések, arra nézve, a' ki támadólag hadakozik, és Országot akar hódoltatni, egészen cél nélkül valók; mely által azt nyeri, hogy nemsokára óltalmazó Háborúba ejti magát. Ezekből tehát azt hozhatjuk ki, hogy az egyközű támadólag való Munkálkodás nem tanácsos, kivévén azt az említett esetet, a' midőn t. i. sokkal fellyülhaladjuk Erővel az Ellenséget.

Hatodik szakasz

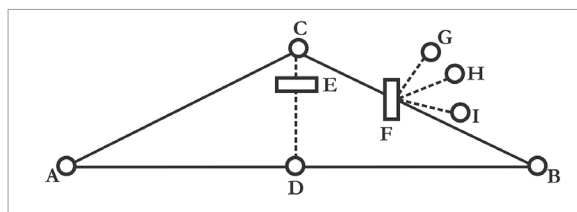
Azokról a' Munkálkodólineákról, melyek tompa hármasszegeletet formálnak, avagy 90, és több grádusú karikametszést foglalnak bé.

Ha a' mint eddig láttuk, az olyan Hadimunkálkodás által, melybe az eleség egygyetlen egy Lineán szállítatik, valamint az a' csúcsos háromszegletű Rajzolat szerént való Munkálkodás által is, a' támadó Hadban nehéz a' kívánt czélt elérni, ha a' szélyvel terjedő Munkálkodólineák szint olyan alkalmatlanok; ha szükség egy hosszú fenéklinea által a' Hadimunkálkodásnak fundamentomot vetni, és ha többnyire az egyközű Munkálkodólineák szerént operálni nem tanácsos, végtére ha kell lenni, egy olyan fő tárgynak, melyet hatalmunk alá kell hajtani, minekelőtte más egyébhez lehetne kezdeni; úgy nincs egyéb Hadimunkálkodó Rajzolat hátra, az olyan hármasszegeletnél, melynek a' két szélső Munkálkodólineákat formáló két oldalai az Operáció' tárgyában, egyenes avagy tompa szegelet alatt ütköznek össze, vagy ha a' Fenéklinea előre hajló görbületet formál, ugyan 90. grádusnyi karika-metszést foglal bé. Ez a' Rajz legtökéletesebb a' támadó Operációk' alkotására. Hanem ezt még elébb meg kell mutatni.

11. rajz

Az A B C egyenes szegű hármasszegeletben, Rajz 11. az A D B Fenéklineából a' C Tárgy felé munkálkodó E Ármádia, egész bátorságban lehet az eránt, hogy az Ellenség ötet sem el nem szakaszthatja, sem pedig eleség szállító útjait el nem foglalhatja, minthogy az F Ellenség a' B C Munkálkodáslineát, avagy ha a' másik oldalról jő az A Ct elvághatja ugyan, de a' C Dt vagy pedig azokat, melyek a' B és D avagy az A és D között vagynak, vagy lehetnek, ketté nem vághatja. Mert ha az Ellenség az E Ármádiának a' Háta megé nagyon bé kerül, vagy ha a' B C vagy az A C szélső lineákon keresztül mégyen, akkor ő maga rekesztetik el Fenékpontjaitól, a' melyek csupán csak a' G H és Inél lehetnek felállítva. Ha már az Ellenség a' C D Lineáig, vagy csak a' K pontig is elő nyomúl, mindjárt elszoríthatja ötet az E Ármádia a' G től egy könnyű külön Sereg által, az I és H től pedig a' B Várból szakaszthatatik el. Így tehát az esik verembe, aki másnak ásta azt.

12. rajz

Ha a' hármas Szegelet igen tompa a' mint azt az A B C mutatja, Rajz 12, ekkor még sokkal bátorságosabb lehet az E Ármádia a' C Tárgy ellen való Hadimozdulásaiban; tehát mennél nagyobb a' Szegelet a' C Tárgynál, melyet az ott össze rugó két szélső Munkálkodólineák formálnak, és a' melyet én Tárgyszegeletnek (Objectiv-Vinkel) nevezek, következésképpen mennél hosszabb a' Fenéklínea, annál kevesebb háborgatás nélkül folytathatja a' támadó Sereg a' maga Hadimunkálkodásait a' Tárgy felé. Mert az Élelem' szállításának elfogása végett, az ő háta megé tejendő Mozdulásai az Ellenségnek, semmiképpen sem okozhatnak félelmet ő nékie. Sőt az F Ellenség, már maga el van zárva a' G H I Tárházaktól, mihelyt ő a' B C Munkálkodólineáig előnyomul. Ő egy a' Várból kiküldött Sereg, vagy azon vidéken táborozó Csoport által arra kényszeríthetetik, hogy tulajdon Fenéklíneájára vissza térjen. Ha mindjárt a' C B, és A C Lineát elvágna is az Ellenség Rajz 11-12, még is nyitva maradnak az E Ármádiának a' CD, nem különben azok a' Munkálkodólineák, melyek a' Fenéklíneából az A és B között az E felé kiterjednek. Bár mely széles légyen is a' Fenéklínea, és bár mely nagy légyen is a' Tárgyszegelet, a' két szélső Munkálkodólineák ki vagynak tétetve az Ellenség' támadásainak. De ha mindjárt egyetlen egy Vár nem volna is a' Fenéklíneában, mind azáltal a' támadólag hadakozó Seregnek a' maga Fenéklíneáján lehetnek elegendő Tárházai, a' melyekből az Eleség' szálltatása mindenkor bátorságos lessz, ha a' Fenéklínea elég hosszú, következésképpen, ha a' Tárgyszegelet 90, avagy több grádusnyi.

Az E Ármádiának Országába nem tehet Hadifordulásokat (Diversio) az Ellenség; mert szint úgy lehetetlen néki a' B és D között bérontani, valamint két Bástya között a' Várfalra bényomulni nem lehet.¹⁰¹ A' B felől való oldalon bécsaphat ugyan, de ezen esetben az ő Básisa az E Ármádia Fenéklíneáját körülszárnyalja, a' melynek pedig nem kellene megtörténni, és a' mely azt mutatja, hogy Várakkal megrakott hosszú Fenéklíneának felette fontos hasznai vagynak.

Egyébaránt én szorossan meg nem határoztam, a' Tárgyszegelet mérték részeinek számát, mivel én csak a' Principiumot akartam megállítani,¹⁰² a' mely mindenféle esetekben sinórmértékül szolgálhat. A' Principiumot is a' környülállások¹⁰³ változtatják; én tehát nem

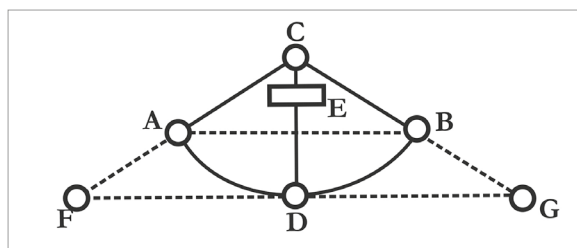
¹⁰¹ Jakkó jegyzete: „A' Stratégiának Bástyái a' Várak, sok helyett pedig, egy egész Ország is; így lehet p. o. Helvetziát napnyugoti Európa Bástyájának nevezni, minthogy az egy felől Olasz Országot, más felől pedig Német Országot fedezi.”

¹⁰² Megállapítani.

¹⁰³ Környülállás: körülmény.

egész szorossággal szabtam ki a' jó, és a' rossz között való határt, p. o. nem határoztam azt meg egy két grádusnyira, a' mi különben is szörszál hasogatásnál nem egyéb lett volna.

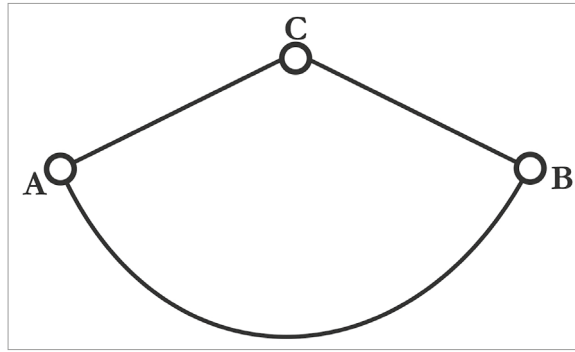
Azt mondtam p. o. hogy 60, és kevesebb grádusnyi Szegelet alatt történő Hadimunkálkodások semmit sem érnek, azonban meg kell engedni azt is, hogy 90 gráduson alól, vagy legalább a' 90-dik grádus körül, a' Hadimunkálkodások' alkotása csak nem minden esetekbe hibás. A' természeti világban, nem lehet a' dolgokat olly nagy szorossággal venni. A' 90-dik grádusnál kezdődik a' jó Hadimunkálkodás, noha én tulajdonképpen csak a' tompa szegeletű operációt tartom jónak. Hogy hány grádusa legyen a' Tárgyszegeletnek, azt csak az előforduló eset határozhattya meg. Ha valaki azt mondaná, ha tehát megakárnánk itélni, ha tanácsos é valamelly ostromot elkezdeni? vagy hogy valamelly Fekvésben bátorságba lehetünk é vagy nem, az Eleség utjától való elvágattatás felől? az én értelmem szerint nem kellene egyebet cselekedni, mint szegeletmérőn (astrolábium) a' Fekvéseket kiméretezni. Én erre azt felelném a' Földabroszon (mappán) a' Tárgyszegelet' nagyságát meg-mérni egyáltaljában szükséges, és ezt (t. i. Tárgyszegelet' nagyságát) ugyantsak jól fontolóra kell venni, minekelőtte támadó Munkálkodásban ereszkednénk. Egyébaránt a' csúfolódás, meg nem megczáfolás.

13. rajz

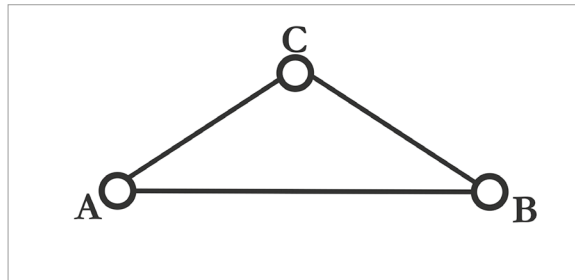
Ha a' Fenéklínea az Ellenség felé öblösen kanyarodik, következésképpen az E Ármádia az A B C görbe Lineának Segmentuma szerént fog dolgozni Rajz. 13, ez által csak annyival nyér többet, mintha egyenes lineájú hármas szegeletben munkálkodna, hogy az A és B végpontok között kinyúló minden munkálkodólineának ahoz a' részéhez, melly az öblös Fenéklínea, és az A B pontos Linea között terjed ki, az Ellenség nem is közelíthet. A' pedig ellenben káros, hogy az Operációlineák ezen esetben annyival hosszabbak, mintha az A B Pontoslínea volna a' Bázis, a' mennyi távolság van az A D B öblös Linea, és az A B pontos Fenéklínea között. Mennél hosszabbak már a' Munkálkodólineák, annál rendetlenebbül jönnek 's mennek a' Hadiszállítmányok (Transport), annál bizonytalanabbak azoknak megérkezések, és annál több költségbe is kerülnek.

Jobb volna tehát, ha az A B Pontoslínea volna a' Bázis, és ha a' D nem volna olyan messze hátra. Ha a' Fenéklínea egyenes volna, és úgy nyúlna el a' D pontokon keresztül, mint az F G Linea, ekkor sokkal könnyebben dolgozhatna az Ellenség az E Ármádiának a' Háta megé, minthogy ez az F G-től felette messze vagy, mintha az A és B volnának a' Fenéklíneának végső pontjai, a' honnan is ötet könnyebben el lehet szorítani a' Hnál fekvő Tárházától.

14. rajz

Ha a' Fenéklínea görbülete az Ellenség felé olyan öblösen kanyarodik be, hogy a' Tárgyszegelet egészen tompán esik ki, ekkor az igaz, hogy a' Munkálkodólínea Rajz 14. tökéletesen meg vannak óltalmazva. De ennek a' haszonnak úgy is helyek vólna, ha a' Bázis egyenes Líneájú vólna, mivel a' támadó Hadi-munkálkodásoknak bátorsága, csupán csak a' Tárgyszegelet' nagyságától függ.

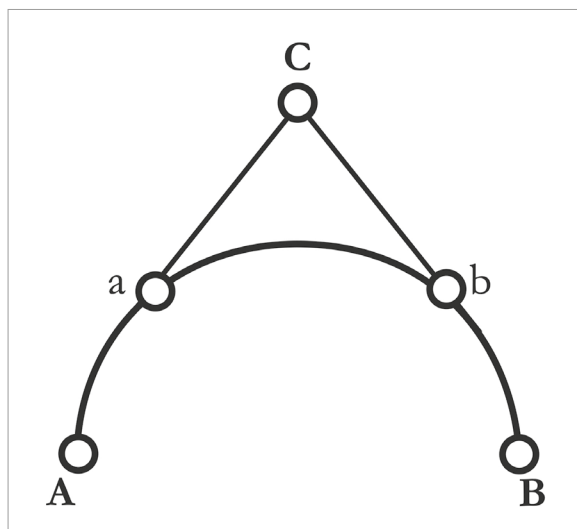

15. rajz

Rajz. 15. Ha a' görbe Línea az Ellenség felé domborodik ki, akkor ennek csak egy része szolgálhat Fenéklínea gyanánt, valamely Hadimunkálkodásban. A' 16-ik Rajzolatban nem az A B görbe Línea a' Bázis, hanem tulajdonképpen d e, minthogy az A és d, nem különben a' másik oldalon a' B és e egy Operációlíneában fekszenek, és a' C felé hadakozó Ármádia a' közelebb lévő d és e Tárházakból szállíttatja megkívántató szükségait, hogy ha ottan Tárházak vannak felállítva.

A' honnan tehát kihozhatjuk, hogy sokkal több függ a' Tárgyszegelet' nagyságától, a' mely határozza meg egyedül a' támadó Hadimunkálkodásoknak Jószágát, mint sem a' Fenéklíneának erányától, vagy formájától, noha ez utólsót is szükséges tekintetbe venni. Az eddig tett vizsgálódásokból következő Fenéktörvény (principium) tehát ez: „Minekelőtte valamely Tárgy ellen támadólag elkezdenénk operálni, legegősször is elegendő Fundamentomot kell vetni, vagy pedig már előre meg kell fundálva lenni, hogy a' két szélső Munkálkodólíneák, a' felvett Tárgyban 90, avagy több grádusnyi Szegeletet

formáljanak, hogy így ugyan annyi mértékrészű hármasszegeletben, avagy karika mettszésben lehessen munkálkodni.”

16. rajz

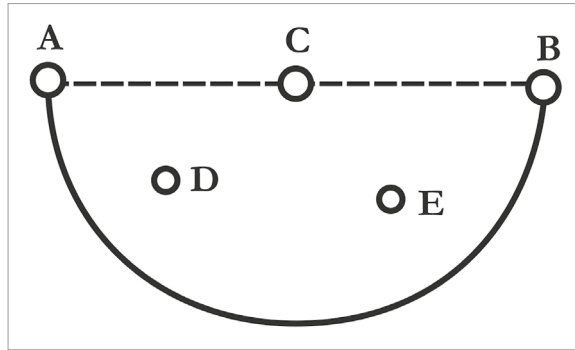
Hetedik szakasz

A' Fenéklíneának hasznos Eránnyáról, és Formájáról.

Minekutánna megmutattam, hogy a' Fenéklíneának elegendő hosszúságúnak kell lenni, hogy abból 90, sőt több grádusi Munkálkodószegelet jöjhessen ki, szóljunk már most magáról a' Fenéklíneának Eránnyáról. Igaz ugyan, hogy a' figyelmetes Olvasó az elmondottakból már ezt az egész dolgot magának elvonhatja, de különös Szakaszban csak ugyan nem volt még ezen materiáról elmélkedés, pedig ennek fontos volta megérdemli, hogy közelebbről megvizsgáltassék; annyival is inkább, minthogy a' Fenéklíneából előfelé menő Támadásokról már szóllottam, ez után pedig a' Hátrállásról, vagy valamely Seregnek a' Fenéklíneától a' maga Országá felé való visszavonulásról leszen szó, tehát a' rend úgy kívánja, hogy maga a' Fenéklínea is megvizsgáltasson, mely ezen kettő között (t. i. az előre nyomulás, és a' hátrállás közt) fekszik, hogy így a' Térnek egy részét is által ne ugorjuk.

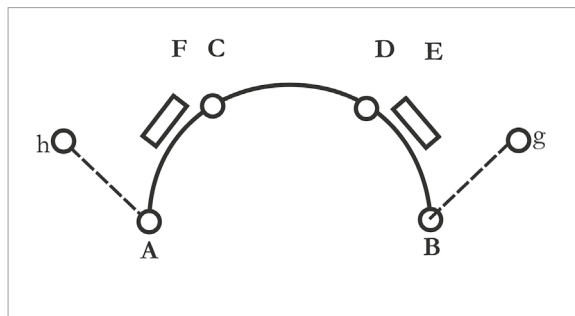
Minden kétségen kívül voló dolog, hogy a' görbe öblös Línea, mely az Ellenséget körül keríti, legalkalmasabb formája a' Fenéklíneának. Mert az A B Karéjlíneán belől Rajz 17. az Ellenség sohol állandó Fekvést nem foglalhat; mert mindenütt benne van a' Hálóban, úgy hogy csak meg kell fogni. Az A B görbületen belől levő Tartományt védelmezni sem lehet. Minden ezen belől fekvő Váraknak az Illyen módon megfundált

Sereg' kezébe kell kerülni, mert a' Cnél semmi Tárgyszegelet sem formálódik, hanem az az A B karika Felezőlineáján fekszik; egyéb bellyebb fekvő Várak pedig mint p. o. D és E már bé vagynak kerítve, és őket nem lehet védelmezni, ha az Ellenség okosan folytatja a' Hadat. Egyebet tehát nem tehet az Ellenség, minthogy az A és B két Várakat, melyek a' Fenéklíneának végpontján állanak elfoglalja, és a' görbe Lineát elcsonkítván, azt rövidebbé tégye. A' görbületen belől semmi támadómunkálkodások szerencsések nem lehetnek, és a' melly Ország így körül van kerítettve, a' már meg is vagyon hódoltatva.

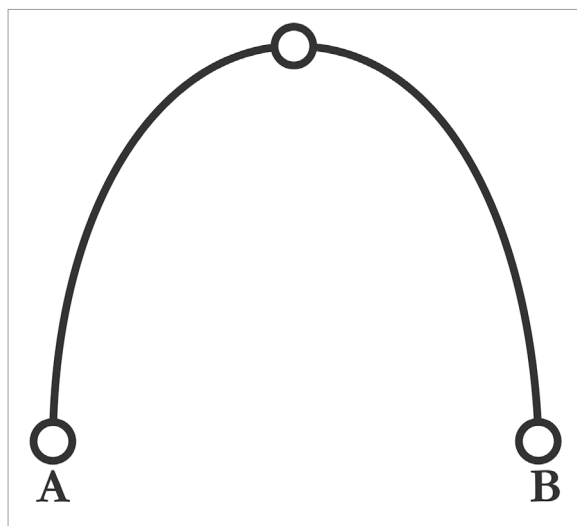

17. rajz

Ellenben, a' most megmagyarázott Példából kitetszik, hogy az olyan görbe Linea, a' melly az Ellenség felé kidomborodik, legrosszabb formája az Ország Határának, és a Fenéklíneának. Mert Rajz 18. a' C és D Várak, igen nagyon ki vannak tétetve az Ellenségnek, és még azokat tulajdonképpen meg sem lehet tartani az Ellenségtől, mihelyt azokat az E és F felől két Csapat Seregekkel (Colon) elvágja. Ezen Hadifogás ellen, egyebet cselekedni nem lehetne, hanem az A és B Várakból oldalaslag, és egy kevésbé elő felé kellene operálni, hogy az E és F Ellenséget oldalba, és hátba lehessen fenyegetni, az ebből következhető veszedelem által vissza fordulásra kényszeríteni, és a' g, vagy a' h tájékán fekvő Várak közül egyiket valamelyiket elfoglalni.

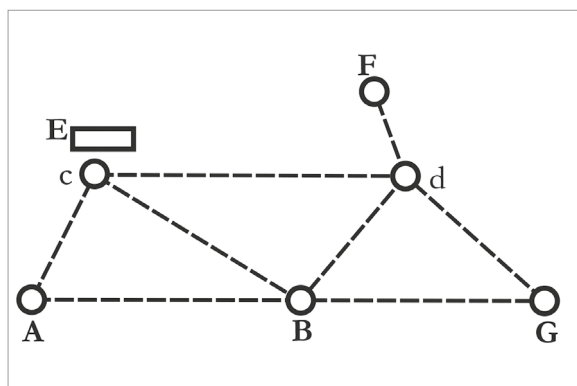
18. rajz

19. rajz

Mennél kijjebb hajlik már a görbe Linea, és mennél inkább hasonlít az egy Ellypsishoz, mint p. o. A B Rajz 19. annál inkább nem lehet a C eránnýába előfelé fekvő Várakat megtartani, és annál több helyek van az említett káros következtéseknek.

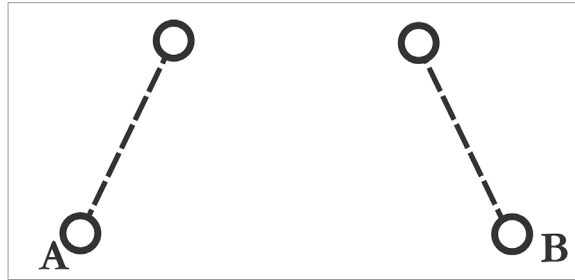
A' vegyes Fenéklíneát, a' melly ki's bé nyúló görbe Lineákból, avagy szegeletekből áll, a' mint azt a' 20-dik Rajzolat mutatja, egy olyan Várhoz lehet hasonlítani, mellynek falai Bástyákból, és oldalfalakból (Curtine) állanak. A' Fenéklíneának bényúló szegeletében, éppen úgy bé nem férkezhetik az ellenség, mint két Bástyá között, a' Várfalhoz. A' kihajló részek, vagy az ott fekvő c d Várak pedig nincsenek az ellenség' megtámadásának annyira kitétetve, mint az egy magános görbe Lineákban a' 19-ik Rajzolatban a' C betűnél lévő erősség, mert ha a' C megtámadatik is, a' d Várból könnyen lehet az E ellenség' Országába az F felé fordulásokat tenni.

20. rajz

Látni való tehát, hogy a' 20-ik Rajzolatban az A G Fenéklínea, két sor egyenes Líneában fekvő Várakból áll, t. i. a' c d az elsőben, az A B G pedig a' második rendben vagynak, a' mint azt a' kipontozott Líneák mutatják. Következésképpen, ennek a' Fenéklíneának éppen azt a' következtést lehet tulajdonítani, a' melyet az egyenes Fenéklíneától lehet várni.

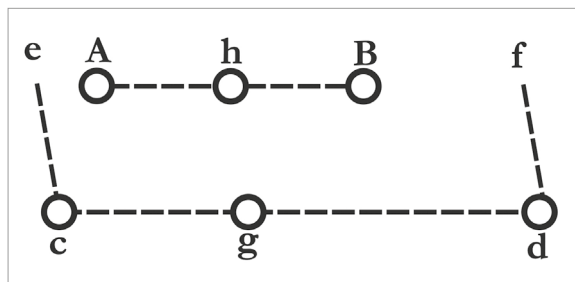
Ha a' Fenéklínea a' két végével előfelé nyúlik, a' mint a' 21-dik Rajzolat mutatja, az igen hasznos volna, ha az elől fekvő Várak oda vannak helyeztetve, a' hol a' Fenéklínea megszakad, azaz, valamelly nagy Folyóvíz, avagy a' Tenger által meghatározódik, 's következésképpen azt (t. i. a' Basist) körül szárnyalni nem lehet. Így ezek az előre fekvő Várak, egy győzhetetlen oldalt vetnek, mellynek hosszába semmi ellenség veszedelem nélkül el nem mehet, minthogy az ellenség ezen Várak által meg lévén fundálva az A és B között bérohanó Ármádiának háta megé annak az Országába igen veszedelmes következtésű Hadifordulásokat tehet, kivált ha erejét a' közép pontról fére húzza, azt inkább az A és B-nél gyűjti össze, és a' megtámadandó Ármádiának szárnyaira rohan.

21. rajz

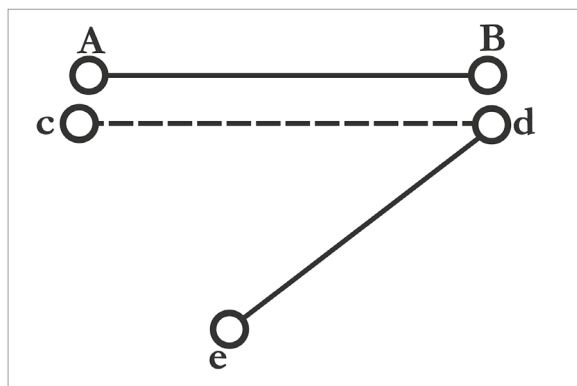
De ha a' két elől fekvő Várak nincsenek megfundálva, hanem mintegy a' levegőbe vannak függesztve, úgy látni való; hogy ekkor ők önként tészik ki magokat a' megtámadó ellenségnek áldozatúl, a' ki is őket igen könnyen elszakaszthatja.

Még egy egyenes Fenéklínea vagyon hátra, a' melyet meg nem vizsgáltunk, t. i. midőn az azt alkotó Várak mind egy Líneában fekszenek, a' melly Línea csak egy keveset hajlik el az egyenestől. A' melly Fenéklínea a' másikat körül szárnyalja, az a' legjobb.

22. rajz

A' 22-ik Rajzolatban, $a' c d$ Fenéklínea azért jobb, mint az $A B$, mivel $a' c d$ -nek által-ellenébe Várak nincsenek. Ehez képest az Ellenség' Országa $a' c$ vagy d előtt, melyek itt a' Hadimunkálkodásnak Fenékpontjai (subjectum) az e és az f felé egészen nyitva vagyon. Semmi Várak azt nem fedezik. Innen származik az a' Regula, hogy a' hol csak lehetséges, az Ellenség várainak által-ellenébe mindenütt Várakat kell építeni. Főképpen pedig a' Fenéklíneának végső Várai ellen szükséges más által-ellenbe való Váraknak lenni. Mert két Vár között, hogy ha nem igen messze vannak azok egymástól, nem könnyen lehet beférkezni, a' mint már azt sokszor említettem. Erre való nézve $a' g$ Vár elegendő $a' c$ és d között lévő hézaknak az $A h$ és B három Várak ellen való megoltalmazására.

23. rajz

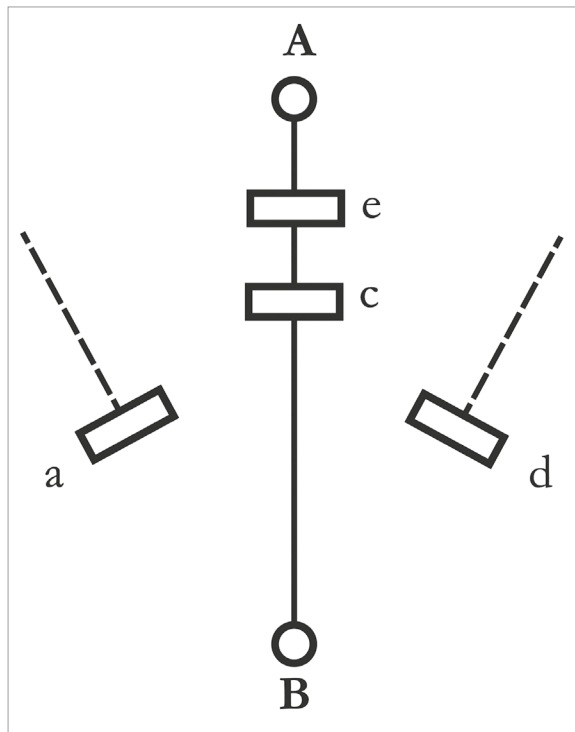
Ha a' Fenéklínea, a' más ellenébe lévő Fenéklíneától annyira eltávozik, hogy a' kettő egy szegeeletet formál, a' mint a' 23-dik Rajzolatban az $A B$ és $c d$ Lineák; ezen esetben látni való, hogy az A és c között fekvő Tartomány egészen nyitva van az Ellenség előtt. Ő ezt kóborló Seregei által kirabolhatja, vagy meg is szállhatja. E' meg nem történhetne, ha $a' c d$ Fenéklínea, az Ellenség' $A B$ Fenéklíneájával, mint az $e d$ pontos Línea egyközűen nyúlna el. Így fedezve volna az Ország mindenfelől. Igaz ugyan, hogy $a' c$ résző¹⁰⁴ erány-nyánál fogva, az Ellenség elől el van vonva, minthogy az A -ból, vagy az A -hoz legközelebb fekvő Várakból $a' c$ -ig, vagy a' Fenéklíneának $a' c$ -hez legközelebb fekvő részéig nyúló Fenéklíneák olyan hosszúak, hogy azokat könnyen keresztül lehet vágni. Erre nézve $a' c$ -vel könnyen fel lehet hagyni, és csak $a' d$ alá kell a' Sereget összehúzni, s főképpen $a' B$ ellen munkálkodni. De az Ellenség ugyan ezt teheti a' maga' részéről, és hasonló hasznos következással, sőt még néki az a' kedvező környüállása is van ezen felül, hogy ő az A és c között lévő Tartománnyal tetszése szerint bánhat. Regulául tehetjük tehát azt, hogy a' hol csak lehetséges, az Ellenség' fenéklíneájával mindenütt egyközű Fenéklíneának kell lenni.

¹⁰⁴ Rézsutt vagy résző: ferde.

A' Fenéklíneáról való Visszahúódásokról.

Az egyes hosszába való Visszahúódásokról, és azokról,
a' melyek csúcsos, avagy tompa szegelet alatt rúgnak össze.

Minekutánna a' Fenéklínea (Basis) által megfundált támadó Operációkról, és magáról a' Fenéklíneáról is értekeztünk, a' rend úgy hozza magával, hogy azon Hadimunkálkodásokról is értekezzünk, melyek a' Fenéklíneától hátrafelé történnek, vagy rövideden a' Hátrállásokról.

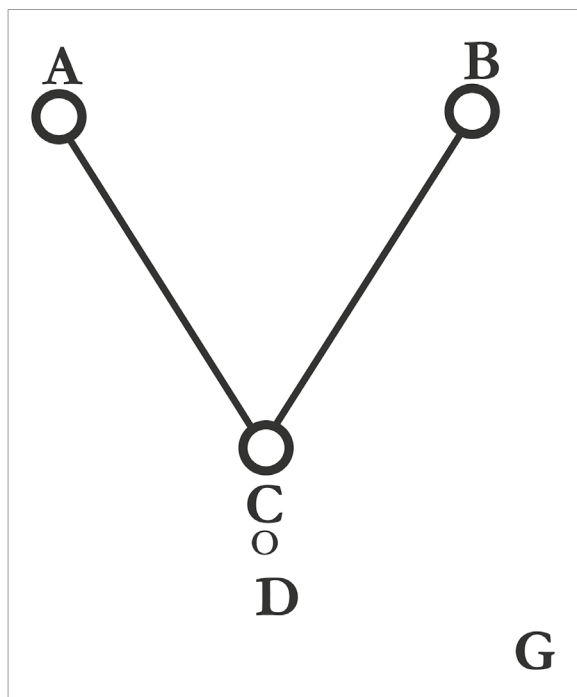

24. rajz

Egy magános Línea hosszába húzódni vissza, igen hibás dolog. Mert Rajz 24. ha a' C Ármádia az A-tól a' B felé az A B Líneán hátra vonúl, látni való, hogy ha az Ellenség annak (t. i. a' C Ármádiának) két szárnyaira a' dd felé két Csapat Sereget kiküld, egyszerűsmind erejének kisebb részét az e a' Sereg hátuljának háborgatására fordítja, hogy azt

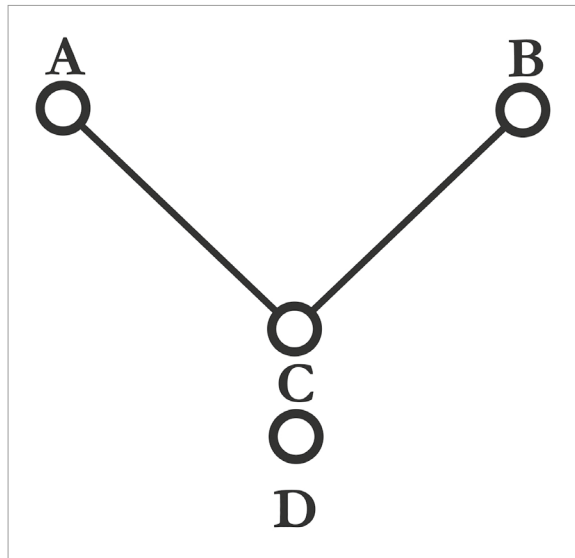
¹⁰⁵ Jakkó eddig a „szakasz” megjelölést alkalmazta erre a címfokozatra. A szövegközlésben a nyomtatvány következetlenségét követjük.

a' visszavonulásában késleltesse, látni való, hogy így a' C Ármádia a' B-től el lesz szakasztva, vagy az Ellenség még hamarabb megérkezik a' B-hez, mely esetben a' C egészen bé vagyon kerítve. Továbbá az A B Lineától jobbra, és balra fekvő Tartomány egészen az Ellenség' kezébe esik, pedig a' visszavonulásokban örömet annyi földet igyekezzünk fedezni, a' mennyit csak lehet.

25. rajz.

Szint olyan czél ellen való vólna, az egy pontra vont (concentricus) Visszahúzóadás is, mely szerint a' Sereg, egy kiterjesztett Fekvésből, más öszveszorúltabb Fekvésbe vonattatik öszve, oly formálag, hogy az A B két szélső Munkálkodólineák Rajz 25. a' visszahúzóadás Tárgyban a' C-nél csúcsos vagy a' 26-dik Rajzolatban tompa Szegelet alatt ütköznek öszve. Ennek a' Hátrállásnak éppen azon káros következései vagynak, melyek az egyenes Linea szerint való visszahúzóadásoknak. Nagyon hibázna tehát az a' Vezér, a' ki ilyen Hátrállásra határozná magát, valamelly fontos Helynek p. o. valamelly Fő Városnak a' C alkalmas Fekvésnek megszállása által való fedezése végett. Ha mindjárt a' D vólna is az a' Hely, a' hol a' C fedezésére kemény Fekvést lehetne foglalni, még is haszontalan lenne az ilyen Hátrállás, ha az Ellenség érti a' Hadakozást, és ha a' fentebb meg írt mód szerint, a' Szárnyakra tesz fordulásokat. Sokkal jobban lehet a' Hátunk megett lévő Tartományt fedezni, ha hogy az előnyomuló Ellenségnek szárnyaira támadunk, és a' védelmező Hadból támadó állapotba tesszük magunkat.

26. rajz

Az Ellenséget egy fekvésben elvárni, és annak megkerüléseit békével szenvedni, ez az, minél nyomorultabb Hadimunkálkodást gondolni sem lehet.

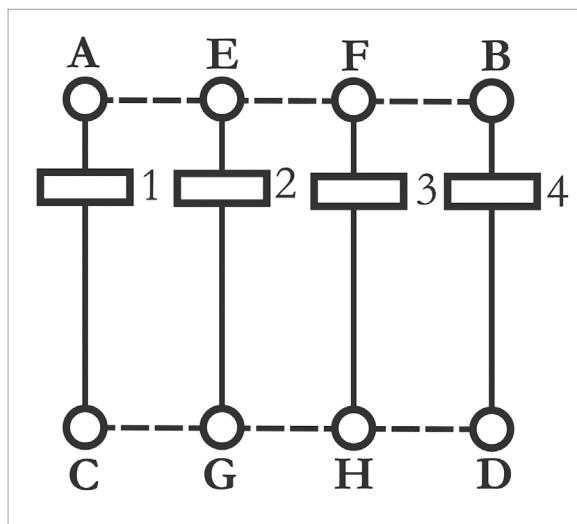
Kilenczedik szakasz

Az egy közű (parallele) és óldalerányi,
vagy Széllyelterjedő, (excentricus) Visszahúzódásokról.

Igaz ugyan, hogy az egyközűlineák szerént való Visszahúzódás, mint p. o. a' 27-dik Rajzolatban az A B Fenéklíneáról, mellyen a' Sereg az 1 2 3 4 Csapatokra vólt felosztva, az AC, EG, FH, BD, Lineák hosszába való Hátrállás sokkal jobb, mint sem az imént megvizsgált egy pontra vont (concentricus) Visszahúzódások, minthogy az egy közű Hátrállások által jobban lehet fedezni az Országot, mivel az ellenség a' Szárnyakra nem olly könnyen veheti magát; minthogy magunk is könnyen az Ellenség' Szárnyaira kerülhetünk, és az által előnyomulásának mindjárt akadályt vethetünk, és mivel az ő figyelmeztessége annál fogva sokfelé vonattatván, hogy hol mi történik? a' sebes előnyomulásban megakadályoztattatik. De lehetne még ennél is jobb Hátrállást tenni, hogy ha még egy Lépéssel tovább megyünk, és a' két óldalerányra húzódunk hátra.

Az egyközű Visszahúzódás annak a' Vélekedésnek szüleménnye, hogy valamely Hely legjobban fedeztetik, ha annak egyenesen ellene áll az Ember, és hogy az Ellenség' előnyomulásának az által leghamarább gátot lehet vetni, ha annak egyenesen ellenébe szegezzük magunkat. Valójában az igaznak is látszik, ha az Érzékekre

hallgatunk. De az Érzékiségek többnyire tévelygést tanítanak. Olyanok ezek, mint a' Bolygó tűz, a' mely vízre vezet. Így van a' dolog a' jelen való esetben is. Ez az állítás még a' Régieknél sem volt igaz. Annnyival kevesebbé lehet az a mái időben. Nem az által gátoljuk meg az előnyomuló Ellenségnek sebes mozdulását, ha annak leg-erősebb részének, tudniillik a' Homlokának (Front) állunk ellenébe, hanem inkább az által, ha annak leggyengébb részére, t. i. a' Szárnyaira, vagy oldalára (Flanque) helyeztetjük magunkat, és az által egyszer'smind annak Hátát, következésképpen annak Élelmét, és így közösülési Lineáját, mely a' mái Seregek' Erejének kútfeje, fenyegetjük.

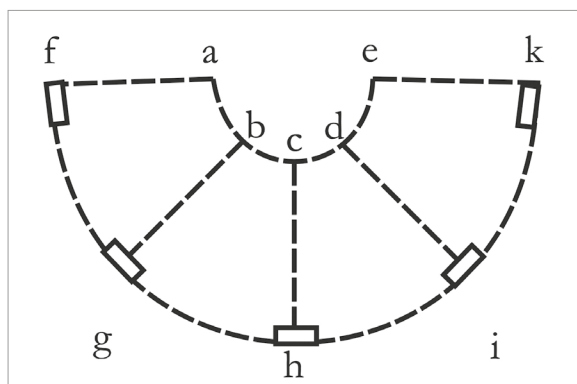

27. rajz

Errevaló nézve legjobbak a' szélllyel terjedő, vagy oldalaslag intézett visszahúzóda-sok. Hogy egy Ármádia a' 28-dik Rajzolat szerént, az *a b c d e* betűktől az *f g h i k* felé húzza magát hátra, így az Ellenség az *f k* kerületbe azon veszedelem nélkül, hogy *b e* ne kerítettessék, előre nem nyomúlhat. Ez a' dolog olyan világos, és már az elmondottakban olly sokszor előfordúlt, hogy papíros vesztegetés volna erről bővebben értekezni.

Régi törvény az a' Hadakozásban, hogy a' Hátrállásban a' Sereget több Csapatokra kell felosztani, azon okból, hogy az által az Ellenségnek figyelmetessége szélllyel vonattas-son. De hogy oldalerányokra kellessék hátra húzódni, az én tudtomra még ezt törvényül senki sem tette meg, holott pedig én úgy gondolom, hogy eléggé megmutattam, hogy ez egy a' legfontosabb Hadiregulák között.

Hogy az Ellenség Figyelmetessége megoszlásának tulajdonképpen mindig azon célból kell történni, hogy az által ő benne azt a' gyanút gerjesszük fel, mintha őtet hátúlról, vagy oldalba akarnánk megtámadni, a' már ezen Szakaszban meg van mutatva.

28. rajz

Hogy az öldalerányú Hátrállások legjobbak, a' természetesen következik csak azon Elmélkedésekből is, mellyek oda fellyebb a' széllyel terjedő (divergens), az egy magános Linea szerént, és a' csúcsos szegelet alatt való operációk' haszontalansága felett tétettek. Ha a' támadó Hadban, legjobbak az egy pontra öszveszolgáló Hadimunkálkodások, hasonlóképpen, és ugyan azon okból a' védelmező Hadban legjobbnak kell lenni a' széllyel terjedő Munkálkodásoknak. Mert e' két féle nemű Hadakozásokban, a' dolgok egymással ellenkeznek, minthogy a' támadólag, és védőleg való Hadakozásnak Interesszéje¹⁰⁶ egymással ellenkező tulajdonságú. Ámbár a' Hátrállások' természete a' fellyebbvalókból szükségesképpen következik, én mindazáltal egy magános Szakaszbán, ámbár igen rövideden értekeztem a' Hátrállások' természetéről, hogy az olvasót azon fáradságtól megkíméljem,¹⁰⁷ a' mellybe kerülhetne az dolognak magától való kifejtése.

Jegyzet

A' széllyelterjedő (excentricus) Visszahúzóadások' tudományát megvetették azok, a' kik az erőnek szüntelen való egybetartásán aggódnak. De ezek, a' mái Hadakozás' természetéről nem tudták azt elvonva gondolni magoknak, hogy csak akkor lehet az erőnek hasznát venni, ha az kiterjesztetik, avagy kifejtetik. Az egymás mellett álló emberek lehetnek, de azok nem, a' kik egymás' háta megett állanak.

A' mái Seregeknek igen kevés belső ereje van, hogy az Ellenségén mezítelen, és tüzelő Fegyver nélkül, csak a' sebes rohanás által keresztül ronthassanak.

Az új Phalanxnak sokféle gyengesége miatt szükséges kiterjeszkedni a' Seregnek, mivel mennél kevesebbre lehet menni a' Csatázásokkal, annál többre kell iparkodni a' Hadiforgások által.

¹⁰⁶ Interessze: érdek.

¹⁰⁷ Megkíméljem.

Én azt is Hadiforgásnak (Manoeuver) nevezem, midőn az Ellenség eleibe elszélesztett Csoportokat eresztünk, és azoknak hátok megett, mint valamely Kárpit megett, oldalt tesszük a' Hadifordulásokat, hogy az által az Ellenség' szárnyát bé lehessen keríteni. Az új Csatázások többnyire merő Hadifordulásokból állanak.

A' Stratégiai, és Taktikai Visszahúzódasok, mindenkor remekmunkának tartattak a' Vezérekben. A' Görögök' és Rómaiak' idejekben meg lehet hogy a' volt, midőn az Ütközetekből taktikai mód szerint visszahúzódni, – hogy ha az Ellenség üzőbe vette a' Sereget, és nem mint a' Laczedemonbéliek, a' győzelem' dicsőségével megelégedvén, tovább nem kergetett, – tellyes lehetetlenségnek kellett lenni.

Akkor csak a' Lovasság felé lehetett hátrálni. A' Római Gyalogkatona az ő kurta kardjával szüntelen az inába volt a' szaladó Ellenségnek, szüntelen a' sarkába lévén annak, mindegyik dőfés által ölt.

Xenophon,¹⁰⁸ tíz-ezer Görögjeivel egész Ázsián keresztül, hátra vonhatta magát, mivel csak a' Lovasság által üzettetett.

A' mái Ütközetekből pedig, melyek a' mint már mondtam, merő Hadiforgásokból állanak, nem nehéz kimenekedni. A' nagy ágyúk, és a' Lovas Seregek fedezik a' hátrálást. Ha a' Sereg hátrafelé, s egyszersmind oldalt, azaz szélyel terjeszkedve, és oldal erányosan húzza magát hátra, ekkor az üző Ellenségnek oldala, stratégiai, és taktikai mód szerint fenyegettetik olly formálag, hogy az Ellenségnek nem csak az ütközéssel fel kell hagyni, hanem még kétfelől Homlokrendet kell formálni.

Ez az a' titok, melly szerint kell a' képzelte megverettetésből dicsőséges győzedelmet húzni. Igen nevezetessé tenné magát mái időben az a' Vezér, a' ki az elvesztett ütközet után, az Ellenségnek két oldalát legelőször kerülné meg.

Igen szép regulákat ad erről Folárd;¹⁰⁹ csak képzelni kell, úgymond, hogy nem vagyunk megverettetve, és valósággal nem leszünk megverve. Ezenkívül a' mái Ütközetek, nem olly pusztítók, mint a' régiek valának.

Hogy pedig az elvesztett Ütközetből hasznót lehessen nyerni, és a' győzelem gyümölcseivel élni, taktikai, és stratégiai szélyel terjedéssel kell hátrahúzódni. Első fő tekintetű dolog a' Hátrállásban az, hogy az apró fegyver' és kartács' tüze alól kell minél előbb hátra húzódni. Hogy ez oldalerányosan essen meg, azt kívánni nem lehet. A' szélyel terjedő, oldalerányú (excentricus) Hátrállásnak határa ottan kezdődik, a' hová már az Ágyúk' ereje nem szolgálhat. Míg a' Sereg az Ágyú' lövésén belől vagyon, addig a' Hátrálás taktikai, ha kívül van, stratégiai lészen. Tulajdon értelemben vévén, ez legottan megszűnik Hátrálás lenni, mihelyt oldal Csapatokkal nyomulunk ismét előre.

¹⁰⁸ Xenophón (i. e. 434–355) athéni születésű katona, hadvezér és történetíró. A tízezrek azokat a görög zsoldosokat jelentik, akik az ifjabb Kürosz mezopotámiai hadjárata során vezetők nélkül maradva hazajutottak. Saját maguk közül választott vezérek egyike volt Xenophón.

¹⁰⁹ Jean-Charles de Folard (1669–1752) francia katona és katonai teoretikus.

Tizedik szakasz

Mitsoda következtetéseket lehet kihozni az eddig előhordott vizsgálódásokból, az új Hadi-alkotmány' természete felől.

Az eddig való vizsgálódásokból kitetszik, hogy az új Hadakozás módjának természetéhez képpest, sokkal jobb a' Tárházakat, és az azoktól az Ármádiáig nyúló szállító Lineákat tenni az Operáció' tárgyául, mint magát az Ellenség' Seregét. Ennek oka ez, mivel a' máj Hadiseregek' lételének kútfeje nem magában a' Seregben, hanem azonkívül vagyon. E' részbe hasonlók a' Hadiseregek a' mi Századunkbéli emberekhez, kik tulajdon bóldogásokat, és mintegy egész Lételeket a' külső dolgokban helyhezteszik, és nem önmagokban keresik. A' Tárház a' szíve a' Hadiseregnek, mellynek megsértődése¹¹⁰ által az összealkotott egész, t. i. az Ármádia semmivé tetetik. Az eleségszállító Lineák az Inak, mellyeknek elmetszése által az egész Haditest' mozgása megszűnik. Minthogy az eleség oldalfelől, és hátúlról szállítatik, abból a' következik, hogy a' Sereg' szárnyainak és Hátának kell lenni a' Hadimunkálkodás' tárgyának, mind a' támadó, mind a' védelmező Háborúban. 1) Ebből ismét a' következik, hogy az Ütközeteket, legalább a' Homlok ellen valókat, el kell kerülni. A' támadó Hadban sokkal hamarabb Hátrállásra lehet kényszeríteni az Ellenséget, ha annak Tárháza ellen, következésképpen, a' mint mondtam, annak a' szárnyai ellen munkálkodunk, mintha erőszakos Homlok megtámadással igyekezzük azt fekvéséből kitaszítani. Mert így ő újra más helyet foglal, mellyben ismét ellent fog állani.

Ha védelmező Hadat folytatunk, csak hamar kénytelenek leszünk általlátni, hogy minden az Ellenség' erényével egyközűen tett utak's mozdulások haszontalanok, és azok által az Ellenségnek gátot vetni nem lehet. Nincs olyan fekvés, akár mint légyen is az megerősítve, a' Homlok felől való megtámadtatás ellen, akár mint légyen is az megtámasztva, akár melly erős természeti akadályra (azaz Hegyre, Folyóvízre, Tengerre) légyenek is annak szárnyai hajtvá, és jól kiválasztva az Ország' fedezésére nézve, a' mellyből az Oldalakra (Flanque) tett Hadiforgások által csak hamar ki ne lehetne verettetni, kiváltképpen, ha az Ellenség nagyobb erővel bír. Erre való nézve, bátran leírhatom ezt a' regulát, ámbár ez új légyen, hogy védelmező Háborút soha se, hanem mindenkor támadó Háborút kell folytatni, azaz, az Ellenség' szárnyaira kell ütni, és annak a' háta megett munkálkodni.

Az okos Hadivezér, csekély erővel is hátrállásra, és védelmező Háborúra kényszerítheti a' nálánál erősebb Sereget, hogy ha annak Tárházait, és eleségszállító Lineáit támadja meg; annyival inkább, minthogy a' Munkálkodólineákhoz csak közelíteni kell, hogy az elrontassék, azaz, haszonvehetetlenné tetetessék. A' közönséges Regula tehát e' lessz: hogy az Ellenségnek nem egyenesen ellenébe, hanem oldalt kell állani. Az eddig kifejtetett Stratégiai Reguláknak Taktikára való alkalmaztatása, mellyről ezen első Résznek hátra lévő darabjában még bővebben fogok értekezni, ezen állításomat még jobban is meg fogja erősíteni 2).

¹¹⁰ Megsérülése.

Jegyzések

1) Azt minden általlátta eleitől fogva, hogy az Oldala, és a Háta legérzékenyebb, és legkönnyebben sérthetőbb része a Hadi-Seregeknek. De senki sem fáradozott benne, hogy annak okát kinyomozná. Ennek oka individuális, és collectuális egyszersmind; individuális az emberi testnek alkotására nézve, collectuális¹¹¹ pedig, az Ármádiának subsistentiájára¹¹² nézve. Ezen Fundamentomon nyugszik tulajdonképpen az egész Hadimesterség. Erről leszen még alább is szó.

2) Ez a Hadakozásnak legközönségesebb Fenéktétele, valamint a Hegyek között való Hadakozásnak közönséges Principiuma különösen ebben áll, hogy az Ellenségnek mindenkor magasabban kell állani.

A ki ezt az állítást tökéletesen tulajdonává teszi, igen szép dolgokat vihet véghez az a Hadban. Igaz ugyan, hogy ha mind a két részről egyaránt esméretesek, és egyenlő eszességgel vitetgetnének véghez mind ezek, úgy az Oldalakból utóljára is Homlokrend lesz. De ebben az új Homlokrendben találatnak ismét más oldalak, és így a Háború csak ugyan az oldalaknak megnyerésén való igyekezésben fog állani.

Tizenegyedik szakasz

A Stratégia, és Taktika közt való különbségről.

Minekelőtte a Taktikára alkalmaztatnám a Stratégiának reguláit, meg kell előbb határozni, hogy mi legyen, a mi értelmünk szerint a Stratégia és Taktika, s hol van e kettő között a határlinea.

Az a Tudomány, melly az olyan Hadimozgásokról tanít, mellyek a két egymás ellen hadakozó Hadiseregnek láthatárán kívül, vagy ha ez a határozás jobban tetszik, mellyek a nehéz Ágyúk kártévő erején, vagy az Ágyúlövésen kívül történnek, nevezetetik Stratégiának.

Az a Tudomány, melly az olyan Hadimozdúlásokról tanít, mellyek az Ellenség szeme láttára történnek, vagy ha így jobban tetszik, a nehéz Ágyúk mivelő erején belől eső Hadimozgásoknak tudománya, nevezetetik Taktikának.

Én ugyan az Olvasó tetszésére bízom, ha a Láthatár helyett, az Ágyúlövésének távolságát veszi fel azon határlineául, a mellyen belől a Stratégiai Mozdúlások, Taktikai mozgódásokra változnak; de ha nékem választani kellene, a két határlinea között, én a Láthatárt, azaz, azt a Határt, a mennyire a szem beláthat, választanám, e következő okokból: Az utazó Csapatoknak (marsch Colonne) Ütközetrendbe való kifejtődzése a Taktikához tartozik. Ez a Munka pedig mindenkor az Ágyúlövés

¹¹¹ Közösségi.

¹¹² Subsistentia: életfenntartás, fennmaradás.

ellen kívül szokott végre hajtani, ha hogy a' Vezér a' Roszbachi történetet¹¹³ meg nem akarja érni.

Ha a' Csatatok (Colonne) kifejtődését, vagy a' Felvonulást (aufmarsch) 1) nem a' taktikai, hanem a' stratégiai operációkhoz számláljuk, akkor a' Nyelv' szokása ellen vétünk, a' minek ugyan semmi határozó következése nem lenne, kivált még most, midőn a' Taktika' és Stratégia' megfogásai, olly kevés szorossággal vagynak meghatározva. De úgy látszik, hogy az okosság' törvényei is szükségessé teszik azt, hogy mind azon mozgódások, melyek a' védelmezésre alkalmas állapotban, azaz, rendbe zárkózva, és Lineába igazodva az Ellenségnek közel léte, vagy az attól való félelem miatt tétetnek, hogy az Ellenségtől megtámadtathatnánk, a' taktika mozgódások közzé számláltassanak. Valójában ez legjobb különböztető jele a' Taktikának. Következésképpen, az Ütközet előtt való Felvonulásnak, vagy rendbe állásnak is Taktikának kell lenni. Hanem ez még sem esik mindenkor az Ágyúlövésének határában, de mindenkor az Ellenség' Táborának Láthatárán belől; mert ugyan furcsa dolog volna az, ha a' Sereg már messzire felvonúlna, és Ütközetrendbe nyomúlna előfelé, mikor még nincsen mit félni az Ellenségtől. Ez mind a' regula ellen volna, és annak semmi bizonyító ereje nincsen itten.

Ha valaki a' Láthatár, mint ollyan végpont ellen, a' melyen belől esendő¹¹⁴ Mozgások, a' taktikai Mozgódásokhoz tartoznak, azt az ellenvetést tenné, hogy a' kiküldött Szaguldók (Patrouill)¹¹⁵ által az Ellenséget egész mértföldnyire bé lehet látni, arra azt félelem, hogy itten tsak az Ellenség' Ármádiája fő-Seregének Homloklineájáról, mint a' szemlélő álló pontjáról való látásról vagyon a' szó. A' Szem' Láthatára, csak nem minden esetekben messzebb terjed, mint a' legnagyobb Ágyúknak mivelő Ereje.

Vagynak ugyan ollyan esetek, melyben ollyan közel állunk az Ellenséghez, hogy kéntelenek vagyunk magunkat védelmező állapotba helyheztetni, még sem láthat minket az Ellenség, mint p. o. ha erdőben, vagy éjtszakának idején az Ellenséghez közel állunk. De ezek csak képzelt kifogások: Mert ha mindjárt nem láthat is minket az Ellenség, de azért láthatárában vagyunk annak, és éppen erről volt a' szó.

Még közönségesebb lenne a' Taktika' meghatározása így: a' Taktika a' Hadiseregek' állásinak, és mozgódásainak mestersége, midőn az Ellenséghez olly közel vagyunk, hogy a' hirtelen való megtámadástól félvén, védelmező állapotban, azaz igazodva, és egygyüvé zárkózva kell magunkat tartani.

Még szorossabban meg lessz határozva a' dolog, hogy ha az Ellenségtől való távol-ságot, csupán csak a' Látás határozatjára szorítjuk.

Ha mind azt Taktikának akarnánk nevezni, a' mi közvetetlenül a' harczolással egybe van köttetve, és itt ismét azt akarnánk előhozni, a' mit már a' Hadimunkálkodások' céljáról, és azoknak tárgyairól az első Szakaszban mondtam, hogy t. i. taktikai Operációk mind azok a' Hadimunkálkodások, melyeknek tárgya az Ellenség, azok

¹¹³ Az 1757. november 5-én vívott rossbachi (ma Braunsbedra, Németország) csata.

¹¹⁴ Esendő: leendő.

¹¹⁵ Szaguldók (patrouill): felderítők.

pedig stratégiai Operációk, melyeknek célja ugyan mindenkor az Ellenség, de tárgya nem; úgy még e' következendő nehézséget kellene megfejtetni: hogy a' Csapatoknak az Ütközetre való útja nem taktikai, hanem stratégiai munka, mivel ez legkissebbet sem különbözik egyéb stratégiai Munkálkodásoktól. Azomba ennek valósággal az Ellenség a' tárgya, még pedig olyan közbevetetlenül, a' mint csak lehet. És így ez a' határozás igen sokat foglal magába.

Erre nézve, azok a' Hadimozdúlások, melyek a' harczolást közvetlenül illetik, nem lehetnek mind taktikai Munkálkodások. Hanem a' harczolásközben esendő mozdulások, és az Ütközetrendben való első kifejtődés valósággal a' taktikai Munkálkodások közé tartozik. Ezen utolsó meghatározás pedig igen keveset foglal magába.

Mert ugyan is lehet az Ellenség' Ármádiája, és annak szeme előtt taktikai mód szerint tenni a' Hadiforgásokat, úgyhogy bizonyosan el lehet véle hitetni, hogy ötlet meg akarjuk támadni, pedig koránt sem ez a' célunk, hanem valami más szándékunk vagyon. E' Taktika! Úgyde itten nincsen Harcz. Hogy kell hát ezt érteni?

Következésképpen, nincs egyéb megkülönböztető jele a' Taktikának a' Stratégiától annál, hogy a' taktikai Operációkban, a' Hadiseregek a' megtámadásra, és védelmezésre mindig készen vagynak, a' stratégiai Operációkban pedig a' Seregek mindig utazó, vagy megindítható állapotban vagynak, minthogy a' Stratégia egy helyből, másba való mozgásokból áll, melyből származik a' mozgás állapotja (Marsch), és a' nyugalom', vagy Taborozás' állapotja (Lager). A' Taktika az Ellenségnek közel léte, vagy még szorossabban meghatározván, a' Láthatárban való létele, vagy annak azon belől való tartása, vagy gondolása által tételik szükségessé. A' Stratégia pedig az Ellenségtől való távol létel által. A' Táborba való bészállás a' szorosságokon¹¹⁶ (Defilee) való általmenetel, a' melyek többnyire taktikai formára szoktak megesni, a' most mondottakat világosan bizonyítják. Mert itten azt a' lehetőséget tesszük fel, hogy az Ellenség könnyen megtámadhat bennünket, minthogy annak sem közel, sem távol létét bizonyosan nem tudhatjuk. Itt azt képzeljük, hogy az Ellenség csak annyira van tőlünk, hogy azt szemmel is be láthatjuk, és így véletlenül rajtunk csaphat. Ha bizonyosan tudjuk, hogy az Ellenség igen távol van, úgy félre szoktuk tenni az előre nézés' reguláit, kivéven azt, hogy ha a' Sereget akarjuk gyakorolni.

A' Táborozás nem tartozik a' Taktikához. Mert jóllehet hogy a' Sereg ebben ki van fejtve, és terjesztve, következésképpen magát sokkal jobban védelmezheti, mint az utazó Csapatokban, de ez csak azért van, hogy annál könnyebben lehessen a' nyugalom' állapotjából, a' melyben van a' Sereg a' Táborban, a' védelmező állapotba általmenni, ha a' Tábor az Ellenség hirtelen megtámadná. Mert ha Sátorban ülünk, úgy nem védelmezhetjük magunkat. Erre nézve, a' Táborozásokban is, a' midőn Harczra kél a' dolog, elébb talpra kell állani, sort formálni, felvonulni, azután oltalmazó állást venni, és a' Seregnek védelmező állapotba kell magát helyheztenni, ezek pedig a' Taktikának

¹¹⁶ Szorosság: hegyszoros.

Czikkelyei. Ehezképpest, nem a' Taktika' része a' táborozás, valamint az Ütközőrendnek kifejtődése előtt való utazás is nem ahoz tartozik.

A' Stratégia tehát az a' mestersége a' Hadiseregek' állásának, és mozdulásainak, midőn még messzire vagyunk az Ellenségtől, hogy annak megtámadásától nem félhetünk, és a' verekedésre sem szükséges felkészülve lennünk. Szorossabban meghatározván: A' Stratégia, a' Látáshatározatján kívül eső Hadimozdulásoknak tudománya.

A' Stratégia eddig leginkább a' Hadifortély' tudománnyának tartott. Én ugyan nem vizsgálom, ha ez a' Magyarázat nem felele meg a' Görögszó Etymológiájának? De merem azt állítani, hogy ez a' határozás (definitio) igen keskeny értelmű, ha hogy a' Hadifortély alatt többet nem akarnánk annál érteni, mint a' mennyit a' nyelv' szokása szerint, azon eddig értettünk. A' Stratégia, Vezérség' mesterségének is fordítottatott. De a' Vezérség' mestersége az egész Hadat magába foglalja, a' Had pedig Stratégiából, és Taktikából áll, a' mellyet egymástól külön kell választani, mivel ezek egymástól különböző dolgok. Vagyon tehát arra okom, hogy határozásomat igaznak állítsam.

A' Stratégia két fő részekből áll, tudniillik: Katonai utazásból (marsch), és Táborozásból (Lager). A' Taktika is két fő részekből áll, t. i. Kifejtődésből, vagy Rendbe formálódásból, és Harczból, vagy is Támadásból és Oltalmazásból. Mind ezeket összevévén, tészik a' Hadat.

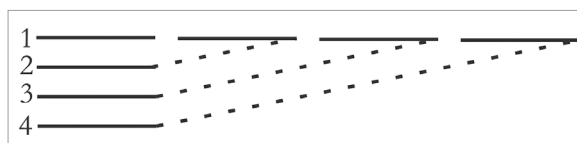
A' Várak' megtámadása, és oltalmazása is bizonyosan nem egyéb mint Taktika. Még pedig a' Várvívás' Taktikája. Az Ellenségnek közel léte miatt, jóllehet a' Sereg nincsen mindég igazodva, és zárkózva, de sokkal alkalmasabb védelmező állapotban tartatik még is, mint a' Stratégiai Operációkban.

A' Taktika' Szolgáló-leánya a' Stratégiának. Ama' hajtja végre azt, a' mit emez elkészített. Ő a' Stratégiának Ultimatum, minthogy az ebben végződik, avagy mintegy ebbe öntődik ki. A' Taktika akkor kezdődik, a' mint már fellyebb említettem, midőn a' Csapatok az Ütközet előtt kifejtődnek, ha pedig a' Táborban támadja meg a' Sereget az Ellenség, akkor, midőn az Ütközőrendbe kiáll, és a' Tábor előtt sort formál. Az eddig tett Mozdulások mind a' Stratégiához valók, a' mi pedig annakutánna következik, a' mind a' Taktikához tartozik.

Ennek az első Résznek hátra lévő darabjában azt fogom megvizsgálni, ha vallyon az eddig kifejtetett, és a' mint gondolom, eléggé meg is bizonyított stratégiai Törvényregulákat nem lehetne-e a' Taktikára alkalmaztatni? Melly ha megeshetik, akkor ezen Állítások még sokkal nagyobb bizonyóságot fognak nyerni. 2)

Jegyzések

1) Aufmarsch, Felvonulás. Én ezen kitételt soha semmi Litteratortól nem hallottam, és egy hadi Könyvben sem olvastam, de én ezt igen helyesnek tartom. Mert gondoljuk meg csak az Aufmarsch' külömbkülömb neveit. A' mi Aufmarschaink történnek vagy a' Massából, vagy a' Colonnéból, vagy pedig az úgy nevezett Auflaufen szerint, p. o. Massa,

itt láthatni való, hogy minden Lineák 1, 2, 3, 4 felfelé vonulnak, t. i. az első Linea felé, még pedig valósággal vonulnak, mert a' Vezérlő szó' ereje szerint is (*ziehet euch rechts, oder links*¹¹⁷) a' Magyar-nyelvben a' Vonúláson mindenkor diagonális,¹¹⁸ vagy oldalas, nem pedig Homlokmozgás értetődik; ezenkívül a' Hadisereg mindég hosszú Lineába mozog, a' Linea' mozgása pedig, úgymint a' melly a' nehézség' ideáját involválja,¹¹⁹ legalkalmasabban Vonúlással tétetődik ki, mintha t. i. a' Sárnyas ember (*Fliegelmann*) vonná a' maga' directiója után a' mozgó Lineát.

2) A' Stratégiának, és Taktikának, nem különben a' nagy és apró Harczoknak egy neműségét (Homogenitas) mindenütt fellehet találni. A' ki jól érti a' nagy Hadakozásokat, érti az, az apró Harczokat is. Hát nem a' nagy Hadhoz tartozik é a' Szagúldóknak (Patrouille) elrendeltetések is? Leg alább a' Vezérnek tudni kell, az alatta való Húszár Tiszteknek rendes útasításokat adni. Minden jó Vezérek, derekason tudták folytatni az apró Harczokat a' magok Seregjeknél. Ők tudták kiket kell próbákra ki küldözni.

Tizenkettődik szakasz

A' Harczlineáról, vagy Ütközetről, úgymint az Útazás, és a' Tűzlineának Básisáról, és ezen utólsóról, mint a' Taktikai Oporáció Lineáról.

A' Stratégia a' Had' folytatását, a' Fenéklíneának fundálásán kezdi, mellyet a' Had' Elementuma¹²⁰ kifejtésének, avagy Stratégiai Felvonulásnak is lehet nevezni. A' Taktikának első kezdete a' Harczlíneának, vagy is az ütköző rendnek kifejtése. Az első, t. i. a' Stratégia, a' Munkálkodólíneának, az utolsó, – a' Taktika pedig, az Utazás,¹²¹ és Lövőlíneának vét¹²² fundmentomot. Ezek mind hasonlítanak egymáshoz. De a' Fenéklínea mindenkor megmarad, az Ütköző Fenéklínea már többnyire a' Háború előtt meg van vetve. Ezek különbségek a' kettő között. Ha a' Háború kezdetekor Várakkal megrakott Fenéklíneánk nincsen, a' mint ezen esetben oda fellyebb megmutattam, hogy a' Hadakozás első munkájának a' Fenéklínea felállításának, vagy annak az Ellenségtől

¹¹⁷ Jobbra vagy balra húzza magát.

¹¹⁸ Diagonális: átlós.

¹¹⁹ Involvál: magában foglal.

¹²⁰ Elementum: elem.

¹²¹ Utazás (Marsch): menet, hadmozdulat.

¹²² Vet.

való elfoglalásának kell lenni, valamint minden Harcz előtt, egy Ütköző rendet kell kifejtetni. Ebben ismét felette nagy Hasonlatosság van, a' két dolog között.

Ütlineák, melyek az Ütközetrendből, mint annak Fenéklíneájából, előfelé kiterjednek, szint annyin vagynak, mint a' mennyi Katonák állanak az első sorban, az az egyenlők azok, a' róták¹²³ számával, minthogy ezek tészik azt az utat, mellyen a' róták támadásra kiindulnak. Ezen Utazólineákból lesznek azután, minekutánna az Ellenséghez közelebb állunk, leg alább a' Gyalogságnál a' Tűzlineák, minthogy a' Tűzitaktika béhozásától fogva, a' Gyalog Ütközetekben közönségesen, az Ellenséget nem a' Vágás, Szúrás, Döfés, Verés, hanem a' Puskapor' erejétől messze vettett golyóbisok által igyekezzük állásaiból kivetni, s kihajtani. Valamint a' Stratégia általjában Taktikára változik, úgy változnak a' Taktikai Utazólineák is compulsiolíneákra,¹²⁴ melyek teszik a' Gyalogságnál, az éppen most említett Tűzlineákat. De minthogy a' nagy Ágyúk igen messzire szolgálnak, tehát a' Tűzlineák is majd olyan hosszúak, mint az Ütlineák. Néma, az az Puskaszó nélkül való Ütlineákkal, ha néha az Ellenséget orozva akarjuk megtámadni, nem igen sokra mehetne az Ember, ha a' Sereg egyszer Hadirendbe állott. Ehez képeest csupán csak a' Tűzlineát kell megvizsgálás' tárgyává tenni, hogy egyszer'smind, az Utazólineák' Theóriája is, meg légyen fejtve.

A' Tűzlineákról hasonlóképpen meglehet azt mutatni, a' mit a' Stratégiai Hadimunkálkodások' líneájáról megmutattunk, t. i. hogy az egy pontra erányzott Lövések jók és hasznosok, a' széllyel terjedő Lövések pedig, haszon nélkül valók.

A' Taktikai Út, és Tűzlineák' egész theoriájában nincsen egy Eset is olyan, mellyet az egy magános Eleség szállító Linea hosszába való Stratégiai Operációval össze lehetne hasonlítani. Oka ez, mivel mindegyik róta, a' mint azok az Ellenség ellen nyomúlnak, egy Út', és Tűzlineát formálnak, és mivel a' Taktikai Munkálkodásokban, mindég kifejtetnek a' Seregek, minekelőtte valami próbatételt végre akar az ember hajtani. Mert ugyan is, ki támadná meg, egy rótahomlokkal a' kiterjesztett Ellenséget? Az Eleség szállítása pedig, csak nyílt úton eshetik meg. Másként nem lehetne Szekerekkel, és tereh-hordó Barmokból a' Tárházaktól gyakran sok mértföldnyi Messzeségre lévő Ármádiához eljutni. Mert ha ez lehető volna, úgy az Eleség' szállító Csapatokat is Líneába fejténénk ki, és ekkor, mindegyik Szekér, avagy mindegyik terh-hordó Barom, egy különös Munkálkodólineát formálna. De minthogy ez meg nem eshetik, tehát az Eleség' Szállításának, a' mint már fellyebb is mondtam, nyílt úton, Csapatokba kell történni. Erre nézve lehetséges, az egyetlen egy Stratégiai Operációkba, az Eleséget egy magános Líneán szállítani.

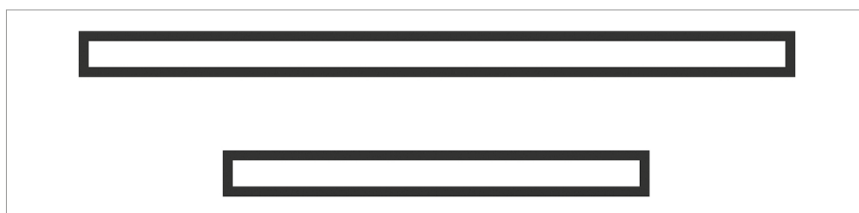
Ha a' Tűzlineákat az Ágyúkra szorítanánk, és azt mondanók, hogy csak az Ágyúból tett Lövés formál Tűzlineát, ámbár az egész Sereg Líneába áll, ezen állítás nem volna igaz, mivel minden róta hasonlóképpen előre mozog, és tüzel; következésképpen Tűzlineát formál; ezen kívül nevettséges is volna egy egész homlok rendre, melly több Ágyúkkal

¹²³ Róta: egy sorba állított gyalogság.

¹²⁴ Compulsio: kényszerítés. A kifejezés leginkább „kierőszakoló”, „kényszerítő” vonalakként adható vissza, amely lehet tüzéség, gyalogság, vagyis akik kényszerítenek, illetve csapást mérnek az ellenségre. Nincs magyar megfelelője.

meg van rakva, csupán csak egy Ágyúval akarni tüzelni. Ez az egy Ágyú kétszég kívül nem sokára darabokra törettenék.

Hanem olyan Esetek vagynak a Taktikában, melyet a csúcsos, vagy 90 grádusnyi-nál kisebb Tárgyszeget alatt történő, továbbá a széllyel terjedő, és egy pontra szolgáló Stratégiai Operációkkal helyesen össze lehet hasonlítani. A csúcsos tárgyszeget alatt történő Hadimunkálkodásokat azon taktikai munkával lehet össze-hasonlítani, midőn egy sokkal keskenyebb Homlokrenddel, egy más sokkal hosszabb Homlokrendet támadunk meg. Mert ez a Szeget, melyet a két szélső Tűzlineák formálnak, hogy ha azokat az Ellenség Homlokrendével össze ütközni képzeljük, itten semmit sem tesz, mert azt a Szeget a Lövőnek távolsága határozza meg.

29. rajz

Ha mind a két oldala körül van szárnyalva a Seregnek, a mint a 29-dik Rajzolat mutatja, akkor azon szerencsétlenségnek vagy a Sereg kitétetve, a melynek alá van vettette a Stratégiai Munkálkodásokba az a Sereg mely eléggé meg nincs fundálva. Ekkor körül van véve a Sereg, az az Oldalba, és Hátba támadtatik meg az Ellenségtől.

De miért tartjuk azt olyan nagy szerencsétlenségnek, ha a Sereg körül szárnyaltatván, Oldalba, és Hátba támadtatik meg? Úgy látszik, hogy ennek okát még mind eddig senki sem határozta meg, és világosan meg nem magyarázta. Miért van annak oly káros következtése; ha a Stratégiai Operációkban az Ellenség, Oldalt, és hátul kerül, már azt megmutattam. Hát a Harczokban, vagy a Taktikai Operációkban miért? Azt most, minekelőtte tovább mennék, akarom megmutatni. Ezt a vélekedést már közönségesen úgy vették be az Emberek, mint valamely felfordíthatatlan Igazságot, de még is soha sem nyomozta azt senki is, a legelső okokig.

Az ember úgy van alkotva a Természettől, hogy ő magát oldalról, és hátulról nem védelmezheti. Igaz ugyan hogy a kezek, a melyekkel az Ember magát főképpen védelmezi, a két oldalon vagynak, de azokkal egyenesen oldalra, annyival inkább hátra felé semmit sem lehet művelni, Innen van az, hogy az Ellenfélt könnyű meggyőzni, ha oldalt, sőt még könnyebben, ha hátul áll annak az Ember.

Az összealkotott Egésznek hasonló tulajdonságának kell lenni, mint a Részeknek, a melyből az áll. Egy Batalion, egy Hadisereg's a t. minthogy ezek emberekből állanak, oldalról, és hátulról legkevesebbet védelmezhetik magokat.

A Hadakozás Mestersége, hasonló a Fegyverforgatás mesterségéhez is, mely szerint az ember a maga ellenfelét egy ponton nyughatatlanítja, az alatt más helyen, hol

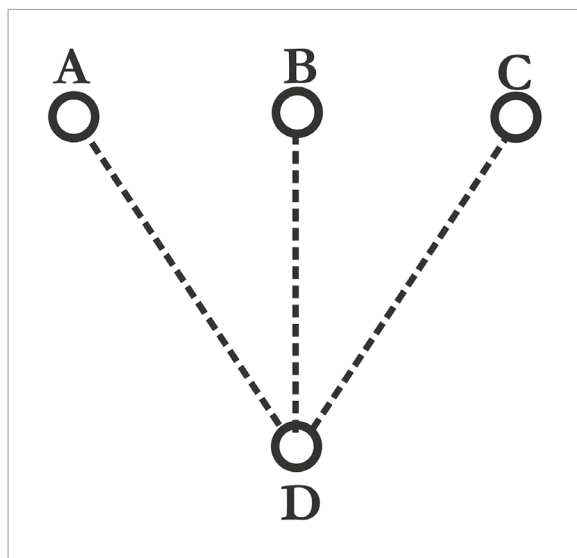
az Ellenség magát fedezetlen hagyta, végre hajtja a' szúrást, Ez a' Fegyverforgatás' mesterségben Fortélynak, a Hadimesterségben pedig ámító mozdulásnak (Demonstratio) nevezetik. Mind a' kettő ugyan egy Fenéktörvényen nyugszik, és az embernek személyes alkotásán fundálódik.

Még kevesebbé védelmezheti magát az ember, ha előlről, oldalról, hátúlról, külömbkülömb féle személyektől egyszerre megtámadtatik. Így meg kell hódolni, még pedig minekelőtte a' Verekedés már elkezdődne, az Ellenkezők nagyobb részének futásra kell vetemedni. Ha pedig távol Csatázások tartatnak, a' millyenek többnyire a' Gyalogság' minden Csatázásai, az új Hadakozás mestersége szerint, ekkor is éppen ez a' dolog kimenetele, minthogy a' Golyóbisok, a' mellyek ma a' Vágás, és Szúrás helyett szolgálnak, szint olyan veszedelmesek, mint a' vagdalkozások.

Ellenben, ha öltre kerül a' dolog, még könnyebb a' nagyobb szám ellen győzedelmeskedni. Mert a' nagyobb erő, és könnyű forgások által helyre lehet állítani az egyenlő mértéket. Eggyet az oldalt levők közül le lehet ütni, még pedig olly hirtelenséggel, hogy annak csak egy szerencsés Vágás, vagy Szúrás kell, 's meg esett; ez által már megszabadította a' maga oldalát, minekelőtte a' többiek eggyen erőt vehetnének. Csak hogy több serénység, nagyobb erő, több virgoncság, és nagyobb bátorság kíváncsatik ahoz, hogy a' több szám' nagyobb erejét így semmivé lehessen tenni. Az illyen eggyes Viaskodásokban többet tesz a' személyes tulajdonság, mintsem a' szám' nagysága. Innen van az, hogy a' Régieknél a' szoros Hadifenyíték, és Taktika többet tett, mint mi nállunk. Ennek köszönhatték a' Rómaiak az ő Diadalmaikat. De minthogy a' mái időben, a' Gyalogság csupán csak lő, és a' Lövőlineák választják el az Ütközetet, ennél fogva, az erkölcsi, és testi tulajdonságok tekintetbe sem vétetnek. Egy kis Gyermeke is agyon löhet egy Óriást. A' mostani időben, a' sokaság' száma választja el a' dolgot; ha az úgy van elrendelve, hogy akadály nélkül löhet. Há tehát az Ellenség egészen békerítettik, és annak minden Embere három Lövőlineának lészen Tárgya, annak el kell vagy esni, vagy szaladni.

Rajz 30. Az egy pontra vont (concentricus) Lövőlineának száma választja el tehát a' dolgot, 's minthogy pedig löni nem lehet, hogyha egymás háta megett áll az Ember, ebből a' következik, hogy egymás mellé kell állani, hogy az Ellenséget a' nagyobb Tűznek terhe alatt el lehessen nyomni. Egy Sereg Katonaság, a' melly egymás háta megé van állítva, vagy mély állásban van formálva, ha mindjárt nagyobb számmal volna is, csak ugyan meg nem álhatna egy más gyengébb, de illendően tüzelő Lineában kifejtett Sereg előtt 1) Erre való nézve, az egymás mellett szélyel állás, vagy a' vékony, és hosszú Hadirend, nem olly helytelen, mint Ritter¹²⁵ Folárd állítja. Sőt ez szükséges következése a' tűzi Hadi Alkotmányoknak, és ennek természetéhez van az alkalmaztatva, és mihelyt a' 'Tüzelés' természetével megismerkedtek az Emberek, a' Hadirendet egyszeribe vékonyabbá, és hosszabbá kellett formálni. Az Emberi Lélek, magától jött ezen gondolatra, a' nélkül, hogy annak igaz okát közelebbről érzette volna.

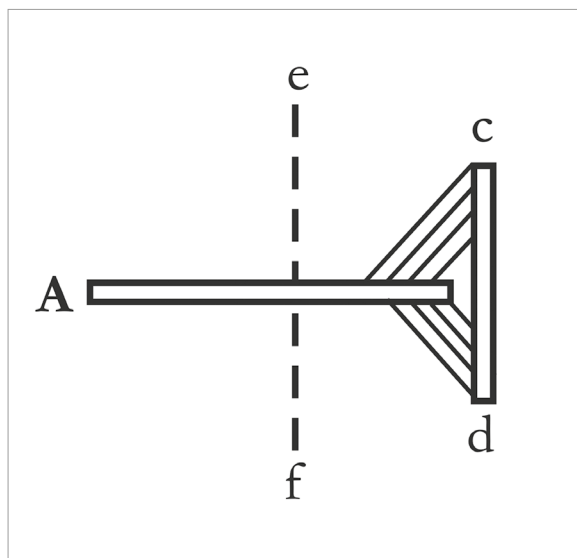
¹²⁵ Ritter: lovag.

30. rajz

A' vékony állás, húzta maga után azt az elkerülhetetlen fogyatkozást, hogy a' Sereg' Szárnyai, vagy Oldalai, olly rendkívül gyengék lettek. Ezt megmutogatni nem szükség. Ha már az Ellenségnek illy formájú meggyengült Szárnyát megtámadjuk, úgy néki meg kell bukni. Mert bárha sokkal gyengébbek volnánk is az Ellenség egész Seregénél, még is mindenkor erősebbek vagyunk (az az, az Ellenséget Oldalba véve, békerítve tarthatjuk, és az egy pontra intézett Lövőlineák által, elnyomhatjuk) mint sem az ő egész Hadinépe, a' melyet a' Szárnyakon állíthat ellenünkbe. Mert Rajz 31. az AB Linea, mellynek B Szárnyát a' c d Ellenség megtámadta, magát a' c d ellen egyközűen ki nem fejtheti, hogy ha a' c d szakadhatatlanul az A felé előnyomúl. A' Seregnek ez a' Szárnya, a' mint látszik, mindég körül vagon véve, és felfelé nyomattatik, az az, mindnyájoknak az A felé kell szaladni. Azoknak, kik az e f Lineán akarnak ellent állani, idejek nem lészen arra, hogy magokat formálhassák. Mert a' tűz-lineák által, mind előlről, mind két oldalról körül lévén fogattatva, lehetetlenség hogy ők az illy nagyobb, és pontra intézett Tüzelésnek ellene állhassanak.

Jöllehet a' Lovasság nem lő, mindazonáltal, éppen így van azzal is a' dolog a' Szárnyakra nézve. A' Lovaskatona sem védelmezheti magát, ha jobbról balról, és szemközt egyszerre megtámadtatik. Pedig e' történik meg minden Oldalba megtámadott Lovassággal, melly két, avagy legfellyebb három Rendben van állítva. A' Lovasság ugyan hamarább kifejtheti magát Lovainak gyorsasága által, mint sem a' gyalogság; hanem az Ellenség' Lovassága is, melly a' Szárnyakat megtámadja, sebesebben nyomúl a' B-től Rajz 31. az A felé, mint sem a' Gyalogságtól kitelhetne, ha hogy a' c d Gyalogságból állana. Lehetetlenség tehát, hogy a' Sereg, az e f között való Lineán magát formálhassa. Mert az egész Sereg öszvenyomattatik, és legnagyobb rendetlenséggel az A felé kéntelenítettik hanyat homlok szaladni.

31. rajz

Ezen igazságok olly nyilvánvalók, és ezekről az Emberek, ámbár homályosan, úgy meg vagynak győződve, hogy mind a' Gyalogság, mind a' Lovasság megszabad, mihelyt két oldalban támadja meg az Ellenség, kivált, ha az tüzessen rohan előre.

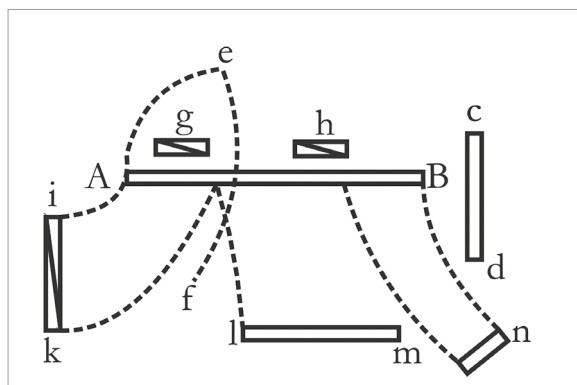
Következésképpen, egész Homlokrenddel (Fronte) kell igyekezni az Ellenség' Szárnyát békeríteni. Azon hasznokhoz, melyek az Ellenséghez taktikai körül szárnyallásából következnek, Stratégiai okok is járúlnak, e' miatt az Ellenségnek nem csak az Ütközet alatt taktikai, hanem az Ütközet után Stratégiai szerencsétlen következésektől is kell tartani.

Mert ha ő oldalra nyomattatik, az által egy, avagy több Munkálkodó Lineája bizonyosan fedezetlen marad. Az a' Fél osztán, a' melly az Ellenség' oldalának körűszárnyallása, és megtámadása által győzedelmessé lett, könnyen módját ejtheti, hogy csak gyenge számú kiküldöttei által is, az Eleség' szállításait elfogdoshassa, az Ellenséget tárházaitól elszakaszthassa, vagy annak Országában Hadifordulásokat (Diversio) is tegyen. Nem sok képző¹²⁶ erő kívántatik, hogy mind ezt világosan által lehessen látni. Erre nézve a' Taktikai egypontra intézett Út, és Tűzlineák még szükségesebbek a' dolog' szerencsés kimenetelére, mint sem a' Stratégiai egypontra vont Munkálkodólineák. Mert ha egypontra vont Lövőlineákkal érdekelhetjük az Ellenséget, úgy mindég bé vagyon az kerítve, és annak oldalába vagyunk.

Ezen okból adják fel a' Várak magokat, ha egyszer ostrom alá keríttenek. Mivel az Ostrom alatt lévők tüzelése széllyel terjedők, azért is csekélyebb miveletűek. A' Várivók' tüzelése pedig, kik az Erősséget békerítve tartják, minthogy ollyan kerületbe állanak, a' melly a' közép pontról távolabb esik, egy pontra szolgál, és ugyan ezért sokkal is hathatósabb ereje vagyon annak, és a' mellynek húzamos ideig ki sem lehet

¹²⁶ Képzelő.

állani. Ezért van olly ritkán jó kimenetele a' Vár óltalmazók kicsapásaiknak is, minthogy azok szélyyel terjedő Taktikai Munkálkodások.

32. rajz

Hogyha erőtlenebbek vagyunk mint sem az Ellenség, akkor legjobb annak az oldalára fordulni, hogy ha nem inkább akarjuk a' Harczot kikerülni, és inkább az Ellenség' élme ellen tenni Hadiforgásokat, mely is többnyire tőlünk függ. De ha az Ellenséget oldalba támadjuk meg, annak Homlokrendjét a' regula szerént szüntelen foglalatoskodtatni kell. Mert megtörténhetne, hogy az Ellenség, ha kivált az ő Lineája igen hosszú volna, időt nyerhetne arra, hogy a' Lineák azon a' részén, mely a' megtámadott szélső szárnynak ellenében van Rajz 32, mind azt a' mi az A felé fekszik az e és f Lineán újonnan Homlokrendbe állíthatná, minekelőtte még a' B oldalát megtámadó c d Ármádia a' többeket zavarodásba hozhatta volna. Ezen esetben a' dolgok egyenlők lennének, mivel ebből Homlokütközet támadna, a' mellynek kimenetele mindenkor bizonytalan. 2)

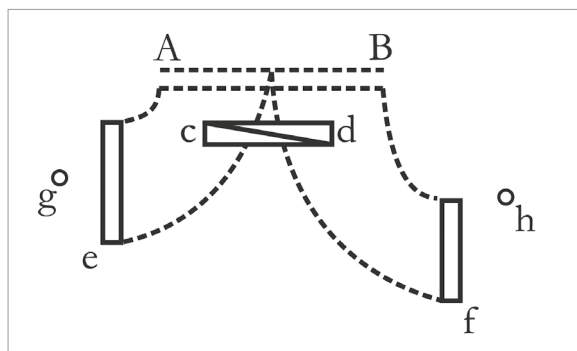
De ha az A B Lineát a' g és h külön küldött Seregek által foglalatoskodtatjuk, s az alatt, a' c d nagyobb erővel annak oldalát támadjuk meg, így az A B Lineának egy része sem formálhatja magát az e f Lineán, minekelőtte a' g és h megverettetett, és ennek végrehajtására bizonyosan idő nem lenne, kivált ha a' c d sebesen nyomúl előre. Mellyre nézve az A B Ármádia, légyen bár ő erősebb, még is helyesen fog cselekedni, ha ez úttal oda hagyja az Ütközet' mezejét, minthogy illy veszedelmesen körül van vétetve. Nem kellett volna néki annyira bocsátani a' dolgot, és nem kellett volna időt engedni az Ellenségnek, hogy az illy hasznos intézeteket tehessen. Ő néki kellett volna inkább az Ellenséget megtámadni, mert a' megtámadásban mindenkor az erősebb részén van a' nyereség.

A' hátrállást külömbkülömbféle pontokra kellene intézni az Ármádiának, tudniillik: a' bal szárnynak az i k, a jobb szárnynak az l m felé kellene vonúlani, ha t. i. a c d el nem vágta az útát. Külömben a' jobb szárnynak, vagy is a' B-hez legközelebb fekvő részének az n felé visszavonúlani, hogy a' c d Ellenséget a' d-nél fekvő bal szárnya végett félelemben tartsa. Az illetén több pontokra osztott hátrállások által elgátoltatik az Ellenség az üzéstől. És ne

is próbálja azt cselekedni, ha azt nem akarja, hogy őtet vegye oldalba az Ellenség, és ha az egy pontra vont Lövőlineáknak nem akarja magát tárgyúl kitenni.

A' széllyel terjedő pontokra intézett taktikai Hátrállások, szint olyan hasznosok, mint a' több pontokra szagatott stratégiai visszavonulások. Az első, az öszveszolgáló út, és tűzlineák által oldalról és hátulról fenyegeti az Ellenséget, és azt az Űzésben akadályoztatja. Az utolsó pedig a' Munkálkodólineák végett ejti félelembe az Ellenséget, és az előnyomulástól hátra tartóztatja.

Ebből tehát a' következik, hogy az nem igen nagy szerencsétlenség, ha valamelly Ármádia a' közép ponton támadtatván meg, kétfelé szakasztatik. A' Régieknél meg lehet hogy ez veszedelmes volt; de arról majd alább szóllunk. Hanem a' Maiaknál koránt sem olly veszedelmes, a' mint azt Folárd állítja. Igaz ugyan, hogy akkor, midőn ezen jeles Író a' maga' Tudomány-alkotmányát közönségesse¹²⁷ tette, a' Tüzelés' taktikája nem volt még úgy kifejtődzve, és tökéletesítve, mint most vagyon. Akkor még a' régi, és az új Hadi-alkotmány között kétségesen lebegtünk. A' Hadimesterség' ezen bizonytalan állapotában ollyan fogyatkozásokat fedezett fel az élesen látó Folárd, melyek őtet szükségképpen arra a' gondolatra vezették, hogy a' Hadimesterséget a' Régiek' hadakozás' módjához kellene hasonlítóvá tenni. Ő még az akkori időben nem tudhatta, hogy ez a' régi Hadimesterségre való visszamenetel lehetetlenség.

33. rajz

Ha valamelly Ármádia a' közepén megszakasztott, akkor több pontokra kell néki húzódní hátra, t. i. az e és f felé, a' mint azt a' 33-dik Rajzolatban meg lehet látni. Ez által a' c d Ellenségnek, melly az A B kipontozott lineát derékba megtámadván, azt megbontotta, minden további való előmenetele meg vagyon akadályoztatva. Mert a' c d Ellenség az e és f között előre nem mozdúlhat. Minthogy mind a' kétfelől oldalba vétetne. És így néki mind az e és f felé arcot kell vetni. A' Tábornak illetén fekvésében az e és f Seregek' kiküldött Seregei által a' c d-nek Országába annak Tárházai ellen, egy szóval annak a' hátába hasznos Hadiforgásokat tehetnek. Az e és f Seregnek a' szárnyakról

¹²⁷ Közzé.

az A és B tájékára csak különös Seregeket kell küldözni. Vagy pedig jobbra és balra útát tenni, ha hogy $a' g$ és h alatt Tárházakat állított fel, a' melyek az A és B felé tétetett oldalaslag való Útazások által az Ellenség előtt fel nem fedeztetnek, és $a' c d$ Ellenség' próbatételei ellen is bátorságban maradnak. Sőt $a' c d$ -t is egyenesen megtámadhatják, minthogy mind kétfelől az oldalában vagynak annak. $A' c d$ Sereg leghelyesebben cselekeszik, ha az $e f$ Ellenségnek az A és B felé nyúló szárnyait támadja meg, 's azok ellen térszen Hadimozdulásokat, és az által azokat arra kényszeríti, hogy ismét az $A B$ fekvésbe forduljanak vissza Homlokelekkel.

A' mai Hadban igen ritkán szokott megesni, hogy a' középben lett megtámadás által a' két szárnyak egymástól külön szakasztassanak, minthogy az e' féle megtámadások az új Hadi alkotmányoknak Lelkével tellyességgel ellenkeznek. Sőt inkább ez igen kíváncsi környülállás volna arra nézve, a' ki az e' féle hibát tudja maga' hasznára fordítani. Az elmondottak elegendőképpen megbizonyítják azt, bár melly újnak tetszik is némelyek előtt az egész állítás. Folárd, kinek Systémájáról a' következő szakaszban fogok értekezni, különösen sokat tart az illetén megtámadások felől.

Ha vissza tekintünk a' 32-ik Rajzolatra, egy pillantással általláthatjuk, melly hasznos következhési vagynak annak, ha az Ellenséget oldalba támadjuk meg. Mert az oldalba való megtámadások által meggátoltatik az Ellenség, hogy több pontokra szaggatott Csapatokban olly könnyen nem hátrálhat, a' mit pedig, ha előről támadtatik meg, kényne szerént megcselelkhet. Csupán csak az A , vagy az $i k$ környékén lehet több pontokra osztott Hátrállást tenni, és a' visszahúzódnak után egy pontra vont állást foglalni. Látni való, hogy az n felé nem lehet hátrálni, és hogy az $l m$ felé való hátrállás is igen bajos. Így tehát csupán csak több pontokra osztott, és $a' c d$ Ellenségre nézve egy pontra vont békerítő Fekvést csak az A tájékán lehet az Ármádiának foglalni; és ekkor a' két Tábor függőerányban¹²⁸ (perpendiculariter) áll előbbeni Homlokrendjén, és ott, a' hol annak előtte a' szárnyak állottak, mellyben mind a' két résznek egyenlő haszna van. Mert $a' c d$ Sereg, hogy ha balra útát térszen, az $A B$ Ármádiának Országába kedvező Fordulásokat tehet, avagy külön Sereg-osztályokat küldhet oda, az $A B$ Ármádia pedig, a' melly ekkor az i és k környékén fog állani, ugyan azont cselelkheti az Ellenségre nézve.

Az Ellenségnek derékba való megtámadásában, és az arra következő több pontokra osztott visszahúzódnásokban, a' Sereg a' győzedelem után is, mind a' két oldalról bé van kerítve, és tellyességgel semmit sem tehet az Ellenség' Országá, avagy annak Tárházai ellen. Sőt ellenben a' mint már mondtam, a' szárnyakról egyenesen oldalt kell néki útát tenni, avagy külön Seregeket kénytelenítettik kiküldeni, sőt ha még a' szükség úgy kívánja, hátrafelé is Seregeket kell néki szaggatni, hogy a' szárnyait ismét bátorságba helyeztethesse, és hogy az Ellenséget ismét egyközű állásra kényszeríthesse. Látni való tehát, hogy az Oldalaknak megtámadása, mindenkor hasznosabb, mint sem az Ellenségnek derékba való megtámadása.

¹²⁸ Függőerányban: függőlegesen.

Ennekfelette, a' mai mód szerént való Hadakozásban, ha megverettetik a' Sereg, csak ugyan nem tétetik tenkre,¹²⁹ mint a' régieknél. Azok az emberek, így szól Folárd, kik az Ütközet mezején ide's tova szaladgálnak, még nem hóltak meg. Valójában azt lehet állítani, hogy csak azt kell képzelni, hogy az ember nincs megverettetve, és valósággal nem lesz megverettetve. Az elestek' vagy meghóltak' száma, soha sem felette nagy. A' sebesseké¹³⁰ mindenkor nagyobb szokott lenni; úgy de ezek ismét felgyógyúlnak. De sok Lövő-eszköz vész el, azt fogja valaki mondani. Úgy de ezt ki lehet újra pótolni. Továbbá, ha az ember maga támadja meg az Ellenséget, ekkor a' nehéz Ágyúkat hátra kell vitetni, mivel ha egyszer mind a' két Fél puskatűzbe keveredett, azokkal nem lehet többé lövöldözni. Végre Loyd Generális kétségbe is hozta azt, hogy ha szükséges e oly sok nehéz Ágyúkat vinni az Ütközetbe? Ez a' Hadi Író azt állítja, hogy a' négy, hat, 's a' nyolcz fontos Ágyúk szint olyan szolgálatot tésznek, és ezeknek vitettetése sokkal könnyebb.

A' máj Ütközetek meg nem erőtléníthetik oly igen az Ármádiákat, hogy azok néhány napok múlva ismét egymás ellen ne támadhatnának. De ez sem szükséges. Mert ha az Ellenség' oldalába, és annak háta megé stratégiai Mozdulások tétetnek, úgy az Ellenség' győzedelme tökéletes soha sem lehet. Ha pedig erősebbek vagyunk, a' mint én a' 32-dik Rajzolatban a' c d által oldalba megtámadtatott, és meg is győzetett A B Ármádiát erősebbnek tettem, illykor nincs könnyebb, mint a' gyengébb Ellenséget, mindjárt az elvesztett Ütközet után, ismét jó móddal támadni meg. Csak hogy el kell azt felejtetni, hogy meg vagyunk verettetve, 's legottan támadólag kell viselni a' Háborút, és az Ellenséget oldalról és hátúlról kell igyekezni körülfogni. Az erősebb részén mindenkor több haszon van a' Hadiforgásokban. A' gyengébb meggyőzheti az erősebbet, de utóljára csak ugyan az erősebb lesz a' hatalmas. Csak hogy védelmező állapotban ne maradjon, hanem ellenkező háborút folytasson.

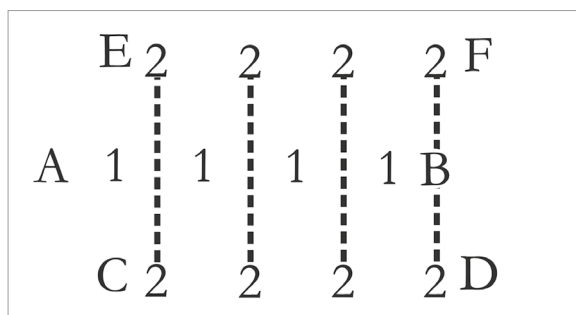
Az Ellenség' Homlokának foglalatoskodtatására, a' midőn oldalba igyekezzük azt megtámadni, nem sok ember kíváztatik. Még sokkal foganatosabban, és kevesebb néppel, végre lehet azt hajtani, mint sem a' 32 dik Rajzolatban a' g h betűknél kijelelt öszvezárkózott Csoportok mutatják, t. i. az egymástól elszéllvedve harczoló Seregek által. Ez a' harczolás, azaz lövöldözés' neme téski az új módi, az úgy nevezett könnyű Gyalogság' foglalatosságát, melyet a' Francziák a' múlt revolúció Háborúban Tirallirozásnak¹³¹ (Bújkálásnak) neveztek. Ennek köszönhetik a' Francziák az ő Hadakozásoknak szerencsés történeteit, és annak szerencsés folyamatját. Hanem az a' mód, mely szerént erre a' tirallirozásra a' könnyű Gyalogság taníttatik, nem a' legjobb. Az egész kitanítás erőltetett, és a' célznak nem felel úgy meg, mint azon más mód, a' melyet én fogok előterjeszteni. Az első mód e' következendőben áll; A' Legénység két rendbe formáltatik, és egymástól szélllyel állíttatik, oly formálag, hogy két ember közt, a' mint a' 34-dik Rajzolat mutatja, közhely maradjon. A' második Rend az első Sor' hízakjain áll, és annak mintegy az oldalát fedezi. Ha az Ellenséget meg kell támadni, akkor a' C D második Sor az A B első Rendnek hízakjain

¹²⁹ Tönkre.

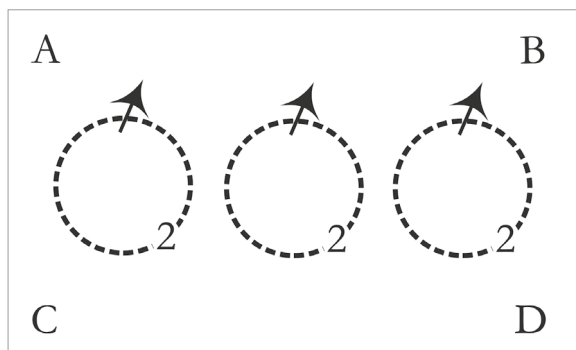
¹³⁰ Sebesültek.

¹³¹ Tirallirozás: gerillaharc.

az *E* és *F* felé előnyomúl, és puskáz. Ha pedig hátrálni kell, akkor ismét az *E F* mégyen keresztül az *A B* Sor' hézakjain vissza a' *C D* felé. Ebben az a' nyereség van, hogy ez által hosszabb Homlokrendje lesz az a' Seregnek, mintha könyök könyököt érven, öszvezárkozva maradt volna. Másodsor: ezen mód szerént, sokkal kegyetlenebb puskatüzet lehet indítani, minthogy minden Katona szabadon a' szomszéd emberétől nem akadályoztatván czélozhat, és alkalmasabban is lőhet, mint az öszvezárkozott Rendekben, és az ilyen tüzelés szakadhatatlanúl foly. Harmadsor: Annyi ember nem veszhet el, minthogy az ellenség' részéről sok golyóbisok a' köz hézakokon csapnak keresztül.

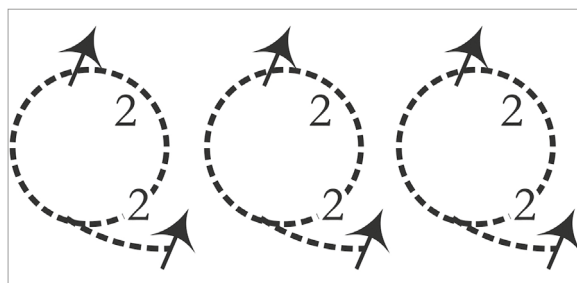
34. rajz

35. rajz

A' második módnak is hasonló hasznai vagynak, hanem sokkal nagyobb mértékben. E' szerént a' szét állított Katonaság nem egy Lineára mozog, hanem karikára, illetén formán: Ha az első sor *A B*, az az, az első Rendben álló Emberek, Fegyvereiket kilőt-ték, balra fordulnak, és a' második Sorban állott hátúlsó Embereknek a' helyekre hátra szaladnak, a' kik is ugyan azon szempillantásban az első Sorban állt Előzőembereknek (*Vordermann*) a' helyekre előre szaladnak, és lőnek, az alatt emezek újra töltnek, és ismét előre szaladnak. Így az 1-ső szám, a' 2-dik-nak, a' 2-dik pedig az 1-sőnek a' helyére fut, és ez így megy változtatva. Így szokott a' Lovaskatona is Oldalazni, vagy Szárnyalazni

(Flanquieren). Ebben szüntelen mozgásban vannak a' Katonák, a' melly az ellenséget zűravarban hozza, és a' Legénység nincsen annyira kitétetve az Ellenség golyóbissainak, mint az első mód szerint valóban, minthogy az itt egy helyben nem áll, és nem egyenes Linea szerint mozog. Ez a' mód ugyancsak addig jó, míg az Ellenség egy helyben áll. De ha az megszaladt, akkor legjobb az egyenes Linea szerint előre nyomulni, és abban szakadatlan tüzeléssel puskázni, a' mint azt a' 34-ik Rajzolat elő adja.

36. rajz

Ha hátrállani kell, akkor a' második szám Rajz 36. mindég kisebbkisebb kerületet csinál, minthogy néki nem kell olly messzire előre szaladni, mint az 1-ső számnak, avagy csak oda kell néki menni, ahol az első sorbéli Emberek állottak. Ellenben, az 1-ső szám alatt valóknak, hogy ha Fegyvereiket ki lőtték, még azon túl kell szaladni, a' hol a' 2-dik számbéliek állottak; és így változtatva, a' szüntelen való tüzelés alatt a' Sereg hátra halad.

Az ezen mód szerint való Hátrállásban, csupán csak az a' haszon van, hogy mivel az Emberek szüntelen mozgásban vagynak, az Ellenség' golyóbissai őket olly könnyen nem találhatják, mint az egyenes Linea szerint való általhúzóadásokban. Továbbá ehez nem kell annyi sok ember, mint az Ostábla¹³² formán (en echequier) állított rendhez, minthogy ebben, a' Sereg messzebb kiterjeszkedhetik.

A' ki ez ellen azt mondaná, hogy az összezárkózott Lineának tüze csak ugyan hatásosabb, az illyen szélyvel szórt Csoportok' puskázásánál, gondolja meg, hogy csupán csak az Ellenség' Homlokrendjének foglalatoskodtatásáról szóllottam, míg az alatt vagy az egyik, vagy mind a' két szárnyakra intézett valódi Ütközetek megtétetnek. Én azt tartom, hogy az Ellenségnek mindég a' Szárnyait kell egész erővel megtámadni, és annak Homlokát csak nyughatarlankodtatni kell. Erre pedig a' rendetlen tüzelés mindenkor legalkalmasabb. Ez által az Ellenségnek mindég igen sok sebessei lesznek, bárha kevesen maradnak is halva. Csak hogy ezek a' szélyvel szórt Csatázók, vagy Tirállörök bátor szívvel légyenek, s minél közelebb szívalkodjanak¹³³ az Ellenséghez, és ne lőjjenek mindjárt, mihelyt valamit vesznek észre a' Láthatáron, mint ezt a' Francziák gyakran cselekedték.

¹³² Ostábla: egyik tagja annak a táblajátékcsaládnak, amelyet jellegzetes, 24 háromszögből álló táblán játszanak 2 x 15 koronggal és dobókockával.

¹³³ Szívalkodik: nyomul.

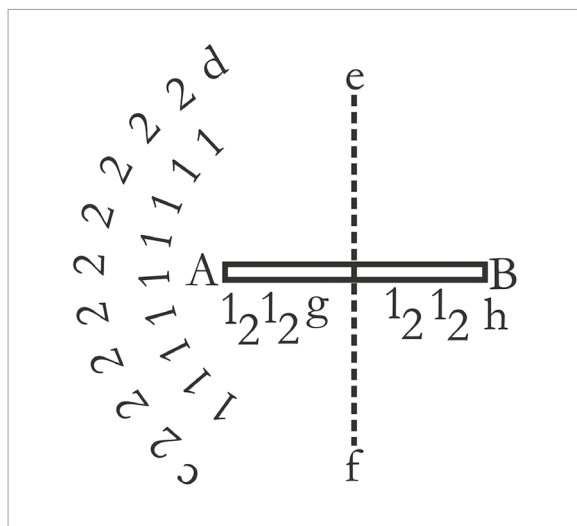
Arra az Ellenvetésre, hogy a' Lovasság az illetén széllyelszórt Gyalogságot könnyen semmivé teheti, azt felelem, hogy ezt Lovassággal, mellynek a' második rendbe kell állítva lenni, szükség segíteni. A' Hátrállásban a' Bujkállók gyorsan vissza húzzák magokat a' védelmező Lovasságon keresztül, és így fedezve vagynak.

Én azt akarnám, sőt sokkal jobb is volna, ha a' Tirállörök a' hátrahúzódást inkább sebes futtában, és minden rend nélkül vinnék véghez, mint sem halkal, és lövöldözgetve, avagy a' fellebb megírt mód szerént. Csak hogy arra kell vigyázni, hogy a' Lovasság, mindég közel legyen hozzájuk, hogy ha szükséges, leg ottan segítségjekre lehessen. De szint oly sebes futással kell nékiek a' megtámadásra is újjonnan előre rohanni. Mind ezek az újj Hadakozás Mesterségének Természetébe vagynak. Ha pedig az Ellenség' Lovassága üldözni kezd, ebből Lovas Harcz kerekedik, a' mellyben a' Tirállöröknek is segíteni kell a' magok Lovasságjokat. Ha Erdők, Cserék¹³⁴ vagynak közel, ha a' vidék Árkokkal, Bokrokkal, és más egyéb akadályokkal van megszagatva, akkor nem is szükséges, hogy közeli Lovasság legyen. Mert ha magokat ezek közzé bévehetik, az Ellenség' Lovassága azon túl nem árthat nékiek. Innen ismét sűrűen lövöldözhetnek ki felé, és bátorságban vagynak, a' midőn az Ellenségben sok kárt tesznek. Így sokkal jobban lehet az Ellenség' Homlokrendjét foglalatoskodtatni, mintsem öszvezárkózott Seregekkel és ágyúzásokkal.

Az Ellenségnek illetén foglalatoskodtatása, igen arányos, ha mindjárt az Ellenség' szárnyait nem akarjuk is megtámadni, hanem csak Hadiforgásokat akarunk csinál-
gatni; p. o. Útazásunk Eránnyát akarjuk elpalástolni, vagy Útat akarunk nyerni, vagy az Ellenségnek Eleség' szállíttatása után törekedünk, 's több e' félék. Azt fog-
ják némellyek mondani, hogy az Oldalak' (Flanque) megtámadásában is, jobb volna öszvezárkózott Csoportokkal jelenni meg, minthogy így nagyobb erejű tüzellehet az Ellenségnek ellent állani, és a' Lineák is jobban öszve vagynak szorítva. Én arra azt felelem, hogy ha egyszer a' támadó Sereg az Ellenség' oldalban, és oly közel van, hogy azt apró tűzi Fegyverrel is bé lehet érni, akkor már mindegy, akár széllyelszórt, akár öszvezárt Csoportokkal csatázzon, mert már ekkor meg van az Ellenség veret-
tetve, hogy amaz sebesen rajta rohan. Ezen kívül a' széllyelszórt csatázásokban, több Lövőlineák is vagynak, mint sem a' mennyit azoknak az Ellenség ellenébe szegezhet, minthogy az már bé van kerítve.

Az A B Ellenség Rajz 37. nem egy könnyen formálhatja magát az e f Lineában, ha egyszer'smind annak Homlokeleje is a' g h által foglalatoskodtatik, a' minthogy azt szük-
séges is foglalatoskodtatni. A' Lovasságnak pedig, a' mint már fellebb is mondatott, nem kell messzire lenni, hogy amazok Támadását segíthessék.

¹³⁴ Cserjék.

37. rajz

Ha valaki azt mondaná, hogy az össze zárt Rendekből Szakaszokként (peleton), és Batalionként adandó Tűznek, csak ugyan nagyobb ereje van, minthogy egész Csoportok lönek ugyan azon egy szempillantásban, és egyszerre igen sok golyóbisok lövettetnek ki, mint sem a' rendnélkül való Futótűznek (Lauf-feuer), gondolja meg, mitsoda tanúságot téznek erről majd minden régi Katonák, hogy tudniillik minden Csátában a' Gyalogság' rendes tüzelése csak hamar tűzzé válik, és a' Szakaszokként való tüzelés félbe szakad. Lehetnek ugyan példák, hogy Batalionként, és Szakaszokként egyszer, kétszer, rendes tüzet adott a' Gyalogság, de csak addig, még az Ellenség vissza nem felelt; ha pedig az Ellenség is visszatüzel, már ekkor mind a' két részről Futótűzzé válik a' rendes Tüzelés.

Az össze zavart Rendeiben pedig, nem lehet olly hathatós a' Futótűz, mint a' szélllyel-szórt Csátázásokban, a' hol a' Katona elszéledvén, több hasznát tudja venni testbéli személyes tehetségének, a' hol ő jobban célozhat, és jobban lőhet, mintha szomszéd embereitől össze van szoríttatva. Ennek felette, a' Gyalogság csak gondolomra szokott célozni, a' szerént szokta a' Fegyvert kiszegezni, a' mint a' test alkotása hozza magá-
val, melly által csak bizonyos messzeségre találhat. Ha egyszer túl van azon a' ponton az ember, mellyre a' vizarányú¹³⁵ lövés esik, már akkor egész bátorsággal lehet menni. Utóljára a' Batalionként, és Szakaszokként való tüzelés igen keveset ejt el az elszélesztett Sereg között. A' golyóbisok' nagy része mind köztök repül el.

Azt mondhatná itt valaki, hogy én a' Taktikai Mozgások különböztető Czimerét, a' zárkozott, és igazodott formába helyheztetem, és minthogy az illetén rend nélkül való puskázások, sem zárkozott, sem nem igazodott Rendeikkel történnek, tehát az én elhatá-rozásom szerént azok Taktikai mozdulások nem lehetnek. Én arra azt felelem; Először:

¹³⁵ Vizarányú: horizontális.

hogy a' felvonulás (aufmarsch) Taktikai formába esik meg, az az: igazodva, és öszvezárkozva van az alatt a' Katonaság. Az öszvezárkozott Lineákból, szélléd el osztán a' Sereg, és abból lesz a' széllýszórt Csoportokkal való Támadás. Másodsor: Jól gyakoroltatva kell lenni a' Seregnek, hogy mihelyt szükséges, mint p. o. a' sebessen rohanó Lovasság ellen, mindjárt öszve tudjon zárkózni, igazodni, és rendes Haditestet formálni. Harmadszor: A' Lovasságnak csak ugyan öszvezárkozott rendekkel kell a' megtámadást véghez vinni; mert hogy a' Lovasságnak is jó volna szélléd Csapatokban tenni a' támadást, én azt soha sem állítottam. Negyedsor: Lehet széllýszórt Csoportokkal tenni a' támadást, úgy hogy a' Rendek ne legyenek öszvezárva, de azomban a' Lineában az igazodásnak helye lehet, és azon kell is igyekezni, hogy Rend tartasson; következésképpen, a' támadás ezen nemében is, van olyan Jel, mellynél fogva azt, Taktikai munkának kell tartani. De én magam sem elégszem meg ezen Ellenvetésre tett Feleletekkel. Mert rendetlen Csoportokkal, zárkózás, és igazodás nélkül is az Ellenségnek egészen az apró Fegyver¹³⁶ tüze alá lehet vonulni, sőt előre is lehet menni, valamint a' Törökök cselekesznek. Való, hogy ezt Taktika mesterség nélkül való Csatázásnak lehet mondani. De ezt egyszer'smind, Stratégiának sem lehet tartani. Ezen esetre nézve, én arra a' legközönségesebb határozásra térek vissza, hogy t. i. Taktika Operációk mind azok, mellyek, az Ellenség Seregének Láthatárán belől történnek.

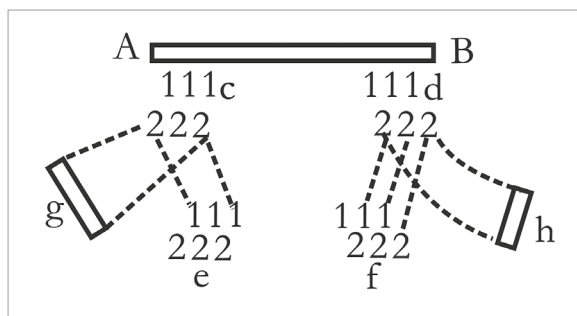
Ezen széllýszórt Csoportokkal való Hadakozás' neme legjobb a' gyakoroltatlan Gyalogságra nézve, hogy azt tűzben lehessen vezetni. Ezen esetben, az a' legjobb Hadiregula, hogy a' gyakoroltatlan Seregekkel, a' gyakorlott Seregek ellen minden Ütközeteket ki kell kerülni, különösön pedig, a' közönséges nagy Ütközeteket. A' próbálatlan Hadiseregekkel, csak Hadiforgásokat (Manoeuver) kell csinálni, t. i. az Eleség szállításának útjait kell elvágni, a' Tárházakat kell megtámadni, az Ellenség' Tartományában annak oldalába, és hátába Hadifordulásokat (Diversio) tenni. 3) Az alatt pedig hasznos, és szükséges is, az Ellenséget előlről foglalatoskodtatni. Azt pedig, az éppen most előadott mód szerint, legjobban végre lehet hajtani. Sőt még ebben annyi rendre sem kell vigyázni, mint a' fellyebb megírt széllýszórt Gyalog verekedés nemében. A' Katonákat csak arra kell megtanítani, hogy kell a' Föld' minéműségének¹³⁷ hasznát venni, hogy kell az Ellenséghez hason mászva lopódszkodni, hason fekvé löni, és tölteni; hogy kell a' Fák által magokat védelmezni, s fedezgetni, az árkokban gödrökben, s horpadásokban elbújni, a' bokrok közzé elrejtőzni, s onnan láthatatlanul, és az Ellenség' golyóbissaitól bátorságba helyeztetődve ki felé lövöldözni. A' fiatal Ember hamar megtanúlhatja ezt. Ha az idő megengedi, általjában szükséges, hogy a' Hadiseregek Taktikai mód szerint is öszvezárkozott, és egymáshoz igazodott tagokba való mozgólásokba gyakoroltassanak. De ha még is egynek a' kettő közzül el kellene maradni, inkább az öszvezárkozott Gyalogság' Taktikája maradjon, minthogy az Új Hadialkotmány szerint, a' nélkül egy általjába ellehet lenni, következésképpen, ha nagyobb számmal vagyunk, mint az Ellenség. De annyira csak ugyan kell gyakorolni az újjonnan szedett Seregeket is, hogy az Oszloprendből

¹³⁶ Mivel a szerző a lovasság elleni harcról ír, feltehetőleg a karabélyra és a pisztolyra gondol.

¹³⁷ Minéműség: jellegzetesség, milyenség.

(Colonne) Ütközőlineába, kitudjanak fejtőzni. Továbbá Kompániákra, Batalionokra, és Szakaszokra kell azokat felosztani, és mindenüvé annak rendje szerint Tiszteket kell rendelni, minthogy belső alkotás nélkül, nem lehetne azokat igazgatni. A' Lovasságot ellenben, egyáltalában szükséges gyakorolni öszvezárkózzott, és egymáshoz igazodott megtámadásokba, és rányargalásba, vagy bévágtatásba. Mert a' Lovasság Ereje egyedül az öszvezárkózzott testel való sebes rohanásban áll; mellynek a' vékony Rendbe állított Gyalogság nem egy könnyen álhat ellent. Ezen kívül a' lovasságnak nagy számmal kell lenni, kivált ha a' Háború piaccza¹³⁸ sík föld.

Annak a' Gyalogságnak, a' mellynek rendtetése Rajz 38. az A B Sereg Homlokának foglalatoskodtatása, nem szélyvel terjedve, avagy oldalaslág, hanem egyenesen az e f felé kell magát hátra húzni, minthogy a' cél éppen az, hogy az A B Ármádiánaak figyelmetességét a' maga szárnyairól elfordítsuk, s az által a' valóságos szándék, annál inkább el legyen fedezve. De ha valójában hátrállani kell, és az A B Sereg' Homlok elejét nem akarjuk tovább foglalatoskodtatni, hanem inkább az Üzéstől igyekezzük azt eltartóztatni, s egy úttal annak két szárnyait fenyegetni, ekkor a' Hátrállásnak szélyeloszolva, vagy két oldalra vonúlva, a' g és h betűk felé kell megtörténni.

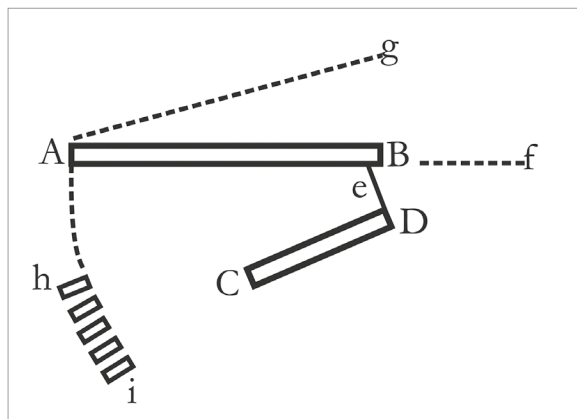

38. rajz

Már megmutattam, hogy az Ellenség' oldalát másként nem kell megtámadni, hanem ha egyszermind annak Homlok-elejét is foglalatoskodtathatjuk. Mert különben az Ellenség az e és f nél egyközü állást foglalhatna magának; és az által azt a' hasznót, mellyet az Ellenség' oldalának megtámadásából reménylhetünk, kezünk közzül kieresztenők, és így a' dolog ismét egyformán fogna állani, mind a' két Seregre nézve. Az Ellenség' fekvésének elejét zárt rendű Seregek által foglalatoskodtatni, a' mint azt a' 32-ik Rajzolatban a' g h betű alatt láttuk, soha sem olyan hasznos, mint elszélesztett könnyű Gyalogsággal, de ezt, hogy ha a' környék megengedi, Lovasság által kell segíteni. Ezen mód szerint sokkal jobb az Ellenséget megtámadni, mint sem eggyüvé függő résző Lineákkal igyekezni azt körül szárnyalni, a' mint a' 39-ik Rajzolatban láthatni.

¹³⁸ Háború piaca: hadszíntér.

A' rézső Lineát Epaminondas találta fel, későbbben előkereste Ritter Folárd, és magasztalta azt, és II-ik Fridrik¹³⁹ haszonra fordította. Azt mondám oda fellyebb, hogy a' körül-szárnyalló megtámadás, mert ha az előre nyomulás előtt már készen nincs a' körül-szárnyallás, úgy az előre nyomulás közbe magunk tesszük ki Oldalainkat az Ellenségnek, a' mint ezt a' D e kipontozott Lineácska mutatja. Mert mihelyt az A B az f felé oldalaslag mozdúl, a' D Sereg már oldalba van vétetve. Az A g Linea közzé is hátra húzhatja magát ez az Ármádia, melly által a' C D-nek oldalba való megtámadását semmivé teszi, és ő vette a' C D t szárnyal körül. De még is ez utolsó hadifogást nem mindenkor lehet véghez vinni, hogy ha az Ellenség közel vagyon, és ha Lovasságból áll.

39. rajz

Az A B Ármádia még más támadó Mozdulást is tehet az A-nál való jobb szárnyával, a' C Ellenségnek bal szárnya ellen, ha t. i. Szakaszokkal jobbra útát tészén, melly által a' C-nek oldalába fordul, a' mint azt a' h i Oszloprend mutatja. 'S mi lesz ebből? Az, hogy a' C D az A B t a' B bal szárnyán oldalba veszi, és az A B a' C D-t balról a' C-nél veszi oldalba. Az A B Seregnek bal szárnya, vagy is a' B felé álló fele része meg fog verettetni, és a' C D-nek bal szárnya hasonlóképpen el nem kerülheti a' megverettetést; és így az Ütközet után mind a' két Sereg egyenesen szemközt fog egymással állani előbbeni Homloklékvésében, minthogy egy tekeredés esett a' Homloklinéán. Ha az A B Sereg érti a' Hadimozgásokat, bizonyosan e' lesz a' következés. De a' bal szárnyát sem verheti meg az Ellenség, ha az A g Lineára vissza siet. Mert ha az ember hátrafelé, s oldalaslag mozog, úgy elejébe vághat a' körül szárnyalló Ellenség, de ha egyenesen húzza magát hátra, úgy meg nem előzheti. Mert ha valaki előtt szaladunk, éppen olly sebességgel szaladhatunk előre, mint az a' ki kerget bennünket, ha pedig jóval elébb megindultunk, úgy hamarabb a' célra érünk, mint a' kergető. Mindazáltal Gyalogsággal Lovasság ellen, a' melly is az elsőt utól érven megállítná, és verekedésre kényszerítené, nem különben Lovassággal az Ellenség' Lovasságának szeme előtt nem lehetne

¹³⁹ II. (Nagy) Frigyes porosz király (1712–1786).

ezt a' Hadimozgást véghez vinni, mivel az űző Ellenség megtámadhatná a' futót, és meg is szoríthatná, még minekelőtte az A g fekvés új Lineán magát rendbe szedhetné.

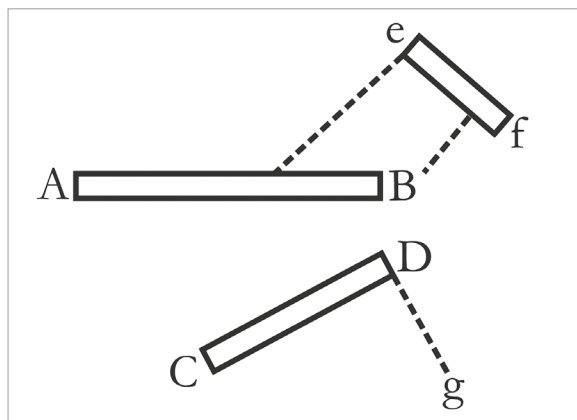
Szakadatlan részű Lineával, mint a' C D mutatja támadni meg az Ellenséget, még minekelőtte annak oldalain állanánk, egyátallába cél ellen való dolog. Míg p. o. a' D szárny legalább is az ftájékán az A B Homlokrendjének hosszában áll; de még e' sem volna elég, hanem szükséges, hogy a' megtámadó Sereg' szárnyával már jóval a' háta megett légyen az ember az Ellenségnek, hogy azt megszoríthassa, különben semmi se lesz a' dologból, ha t. i. az Ellenség tud észszel élni. Ezen esetben szükséges az Ellenség' Homlok-elejét, de kivált azt a' szárnyát, melyet az ember nem akar megtámadni, foglalatoskodtatni és nyughatatlanítani, a' mint már arról szóllottam, és a' mint Epaminondas Mantineánál¹⁴⁰ 4) cselekedett. Hogy lehessen pedig azt legalkalmasabban véghez vinni, vélekedésemet már arról is előadtam.

A' Sereg' szárnyának az A g Lineába való hátra formálását, mely által az oldalba való megtámadtatást akarjuk elkerülni, valamint a' több Homlokrendek' elválasztatását is nem szükséges, hogy az ember éppen az új Taktikában szokásba vett mód szerint cselekedje, mivel ehez rövidebb úton is el lehet jutni. Tudniillik azt a' Rótát, mely a' Kanyarodásnak tengelye, vállal az új Igazodásnak pontjára kell fordítani, és a' többieket a' szerint kell hátra igazítani, a' Homlokrendnek legkisebb megbontása nélkül. És így mindenik róta, a' mint sorjába következik, az igazodásnak új Lineáján, egyik a' másik mellé áll. Ha messzire kell hátra tekeredni, akkor az igaz arczal kell megfordulni, de ezen esetben is hamarább véghez lehet ezt vinni a' Róták' felfutamodása, mint sem a' Lineák szerint való Kanyarodás által. Gyakran láttam én gyakorlatlan Seregeket is, a' kik ezen mód szerint egy szempillanat alatt elváltoztatták Homlokképvéseket. Az emberek szaladhatnak rótánként, mivel nem szükséges, hogy egymáshoz zárkozva maradjanak. Ha pedig messzire akarunk hátra új fekvést foglalni, és mind a' két szárnyának ki kell a' sarkából mozdulni, ezt is szintűgy véghez lehet vinni a' sebes felfutamodás által, mint az elsőt, minekutánna az új igazodó pontok kimutattattak, egyéb rendet nem szükség tartani, hanem hogy kiki a' maga' szomszéd emberét megtartsa, zárkozva, és egymáshoz igazodva lenni nem szükség. Így sokkal hamarább lehet új Hadirendet formálni, mint a' szokásba vett taktikai mód szerint.

Ha a' Gyalog Sereg az elszéledésben, és hirtelen Lineába formálódásban gyakoroltatva van, és a' Vezérek a' föld fekvésének minden természetét magok' hasznára tudják fordítani, úgy a' zárkozott Lineában előnyomuló Ellenség' Gyalogsága már oldalba van véve, és bé van kerítve, minekelőtte még szükséges rendelkezéseket tehetett volna az ellen. Minthogy az összevezárkozott hosszú Lineák, csak lassú lépésekkel haladhatnak előre. Az ilyen Lineák az igazodást illendően meg nem tarthatják, és összevezárkozva sem maradhatnak, ha sebesen, avagy ha csak erőssen kell is kilépni. Innen van az, hogy az összevezárkozott húzomos Hadirend igen lassan, és nehezen mozog, a' könnyű Gyalogság pedig fekvését sebes futtában elváltoztatja, a' két sorú Lineában könnyen rendbe igazodik, ha hogy eleve megtanítottak arra az emberek, hogy

¹⁴⁰ Epameinondasz thébai hadvezér i. e. 362-ben nagy sereggel érkezett a Peloponnészoszra, ahol a mantineiai csatában összezsapott Spárta, Athén és szövetségeseik egyesített erejével. A hadvezér a csatát megnyerte, de Epameinondasz elesett.

össze ne keveredjenek, hogy ismét könnyen egymás mellé találjanak, és egymás után Rendbe álljanak, a' hogy annakelőtte állottanak. Két sorú Lineába mondom: mert a' Tüzelőlineának soha sem kellene három sorban állani. A' nyomó erő által való bérontásra három sor kevés, tüzelésre pedig, melyben csupán a' kiterjedéstől függ a' dolog, igen sok.

40. rajz

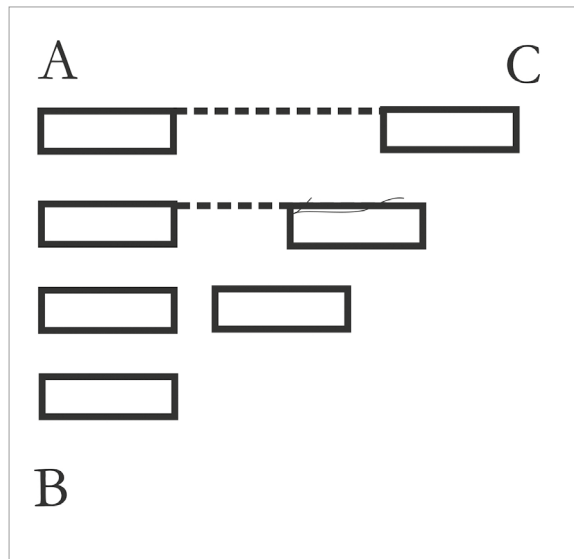
De még a' Rendek' formálását sem látom én szükségesnek. Mert tegyük fel, hogy Rajz 40. az A B Ármádiát, a' C D részsútt álló Sereg meg akarja támadni. A' B bal szárny az e f felé, mely a' közép résztől elszakasztatva, vagy is oldalaslag fekszik, egészen elszéllvedve visszavonúlhat, s annakutánna az adott Jelre ismét visszafordulván, Sor rend formálgatás nélkül, sebes futással a' D jobb szárnyat megtámadhatja, azaz, minthogy már a' körül van szárnyalva, azt három felől kemény puskatűz záporával egészen elboríthatja, minekelőtte a' D Sereg a' D g horgas rendnek formálása eránt szükséges intézeteket tehetne. De vigyázni kell, hogy az Ellenség' Lovassága közel ne légyen, vagy pedig, hogy a' magunk' Lovassága által zabolában tartasson. Ha pedig az Ellenség' Lovasságától lehetne tartani, ekkor Oszlopirendeket (Colonne) kell formálni, a' melyről majd alább léssen szó.

Ha a' megtámadásokat, és hátrállásokat ezen mód szerint elszéllesztve, s széllyel szórva vinnők véghez, a' mely legkissebb kárunkra sem lenne, ha hogy a' Gyalogság számos Lovasság által segítettne és fedeztetne, így a' taktikai Mozdulásoknak (Evolutiones) nagyobb része, legalább a' Gyalogságnál elmaradhatna. De még is az utazó Csapatoknak Ütközetrendbe való taktikai kifejtődéseket csak ugyan tanulni kellene. Ezeket pedig legkönnyebb volna róták-ként való felvonulással, vagy felfutamodással véghez vinni, ha t. i. az okosság kívánná, hogy a' Sereg jobbra avagy balra tett egész megfordulással masírozzon, az utazás közben is; utazás közben mondom, mert Ütközetrendben is lehet e' szerint oldalaslag való menéseket tenni.

A' milyen szükséges a' Seregnek Lineába kiterjeszkedni, szint olyan szükséges az utazásokban (marsch) mennél rövidebbre összehúzódni. Milyen hosszúak lennének pedig a' Csapatok, ha azok jobbra vagy balra tett fordulással, csak két vagy három ember szélességű Homlokrendel utaznának. Mennyi idő kellene úgy arra, míg ez a'

hosszú Hadirend kifejtőzködhetnek? Mert mennél mélyebb, avagy hosszabb a Csapat, annál több időt kíván annak kifejtődése is. Erre nézve a Csapatoknak olyan széles Homlokelejeének kell lenni, a millyent csak lehetséges azoknak adni, és a hol csak a hely engedi, öt, hat ember szélességű Homlokrenddel kell útazni. A Rómaiak hatával útaztak, a mint Zsidó Jósef Histórikus beszéli.

Tudni való, hogy ha a Sereg oldalról indul meg, avagy egyközű (parallele) útat tesz az Ellenséggel, hogy ilyenkor egy negyedrésznyi kanyarodás által Homlok, és egyszerűsmind Hadirendbe állhat. E pedig igen hirtelen megesik, minthogy csak egynehány lépés kívántatik arra, hogy a Sereg szakaszok a magok felosztott helyeikre állhassanak. Erre nézve, a hol csak lehet, mindenütt ezen módszerént kell útazni a Sereggel.

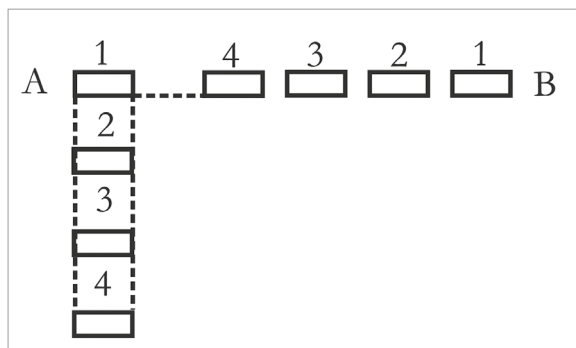
41. rajz

Ha pedig az Ármádia egyenesen, avagy függő rendel nyomúl az Ellenség Homlokeleje ellen, elébb a Csapatoknak ki kell fejtőzni, a melyre sokkal több idő kívántatik. Mert az Osztály szakaszoknak kell menni a három szegeletnek mind a két Kathetussán,¹⁴¹ vagy pedig a Hypothenusének¹⁴² egész hosszán, hogy az Ütközetlineában a magok helyekre jöhesse-
nek. Ha a közönséges mód szerént, az oldalvonulás (deploiren) által fejtődzik ki a Sereg, ekkor Rajz 41. mindegyik Osztályszakasznak végig kell menni a hármasszegeletnek két kisebb oldalain, úgyhogy az Osztályoknak a B-től az A-ig, az A-tól a C-ig annyi közhelyet kell meghaladni, mintha az A-nál álló avagy oda eső Osztályszakasztól távoznának el.

¹⁴¹ Kathetuss: befogó. A derékszögű háromszög belső, 90°-os szöge melletti két oldal.

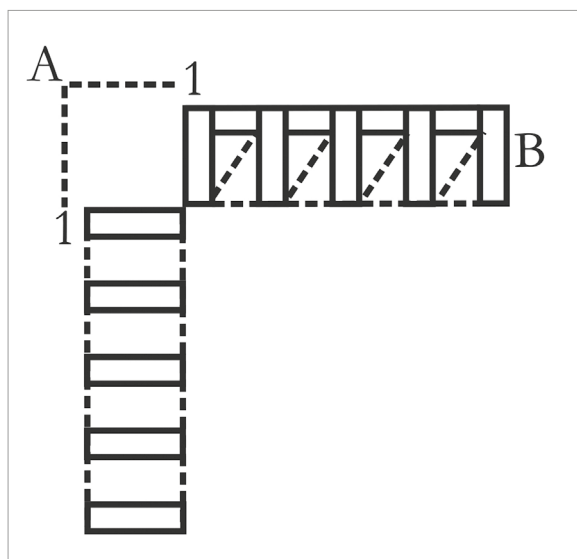
¹⁴² Hypothenus: átfogó. A derékszögű háromszög 90°-os belső szöge melletti két oldal a befogó, a derékszöggel szemközi oldal az átfogó, amely minden esetben a leghosszabb oldal.

Az A Osztály csupán csak az A C Lineán mégyen végig, a' B Osztály pedig, a' melly most helybe marad, minthogy a' többek ahoz igazodnak, csak az A B Lineán mégyen végig, a' több Osztályoknak pedig, mind a' két Lineából kell vagy többet, vagy kevesebbet meghaladni.

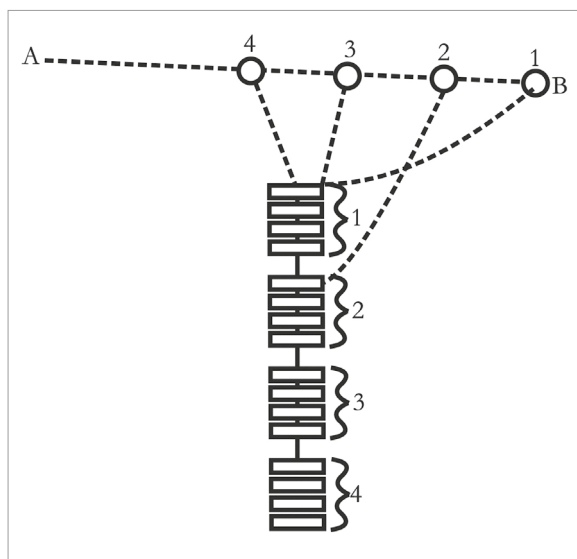

42. rajz

Rösch Kapitány egy új nemét találta fel a' kiterjeszkedésnek (Deploiren), melly legkönnyebb, következésképpen, a' legjobbnak látszik. A' Szakaszok a' menés közben az A B igazodó Linea felé Rajz 42. rendes köz távolságot tartanak egymás között. Mihelyt a' Szakasz 1 az A B igazodó Lineára ér, azonnal egész Arczal jobbra, avagy balra megfordúl, ahoz képpest, a' mint a' kiterjeszkedés jobbra avagy balra parancsoltatik. A' Szakasz 2. egyenlő lépéssel nyomúl egész odáig, a' hol az első, vagy azt megelőző Szakasz megfordúlt, és hasonlóképpen egész arczal megfordúl. Ezt követik a' 3-ik 4-dik, és a' több Szakaszok. Meghaladván tehát mindegyik Szakasz a' maga köz távolságát (Distantia), az igazodó Lineára kiérnek minekelőtte az ezt éppen megelőző Szakasz jobbra vagy balra megfordulván, oldalaslág elhúzódot. Ez által az ember annyi időt nyér, a' mennyi a' Kanyarodáshoz (Svenkung) megkívántatott volna, tudniillik: Rajz 43. a' Szakaszok egyről egyig az igazodó Lineánál körül meg körül kanyarganak, oly formálag, hogy mindenik Szakasz, a' jobb vagy a' bal szárnyával az igazodó Lineára masírozik, jobbra avagy balra egy negyedrésznyi Kanyarodást téssen, a' midőn attól annyi távolságra van, mint a' millyen széles az ő Homlokeleje, és így minekutánna a' Szakaszok' szélső szárnyai az igazodó Lineán masíroznak, egy negyedrésznyi Kanyarodás által Lineát, avagy Hadirendet formálnak. Az alatt tehát míg a' Szakaszok' tagjai az A B Lineán kanyarganak, ők magokat, a' míg egész Homlokrendel a' nevezett Lineára előnyomúltanak, egészen megfordulván, annyira a' mennyire az ő Homlokeleje kiterjed, oldalt félre húzhatják, következésképpen ez által a' kifejtődzésnek céljához, melly is a' Felvonulás, sokkal előbbre ment volna az ember. Mert az 1-ső Szakasznak még egyszer egy negyedrésznyi Kanyarodást kell balra tenni, míg a' Homloklineát elérheti, holott pedig a' Rösch Kapitány által feltalált Kiterjeszkedés' módjában Rajz 42. a' megállás, és arczvetés által mindjárt meg van fordúlva a' Linea. A' Kanyarodáshoz több lépés kívántatik, minthogy az karikára esik meg. A' Kanyarodás, két kijelelt pont között mindenkor hosszabb szokott lenni, mint az egyenes Linea.

43. rajz

44. rajz

A' 42-dik és 43-ik Rajzolatban előadott Kiterjeszkedés' módjában a' Sereg az egyenes szegű háromszegeletnek két legkissebb oldalát haladja meg. A' Pruszsusok azt a' módot kapták fel, melly szerint a' Sereg a' kifejlődzés alkalmatosságakor csupán csak a' Hypothenusán mégyen végig. Ezt ők Adjutánt aufmarschnak nevezik.

Az Adjutánsok,¹⁴³ vagy más lóháton lévő Tisztek vágatva (galop) nyargalván szokták kimérni azt a' köztért, a' mennyi egy Batalionnak szükséges, és a' gyakorlás által, szinte tudják, hogy mennyi Hely kell annak az igazodó Lineában, hogy Ütközőrendbe felállhasson Rajz 44. Ennekutánna, mindegyik Batalion kibontakozik az Oszloprendből, és egyenesen a' maga' Adjutánsára masiroz, ki is az A B igazodó Lineán, az 1. 2. 3. 4. szám mellett, annak közjeleléséül megállapodik mindenütt, a' míg a' Sereg egészen kiterjeszkedik. Mihelyt az első Szakasz, vagy is az Oszloprend' eleje az Adjutánshoz érkezett, a' már előadott mód szerint, azonnal kiterjeszkednek. Ha a' Homlokelejének kimérésében nagy hiba nem esett, e' szerint a' Felvonulás hamarabb véghez megy, mint az előbbeni mód szerint, minthogy a' Hypothenusa rövidebb, mint a' két Kathetusok.

Itt van helye, hogy az igazodó pontokról, a' mely között a' Sereg Hadirendben szokott felindulni, egy két szót előhozzak. A' hét esztendő Hábórában, rendszerént minden Ütközetben Hadirendbe formálódott a' Sereg, a' nélkül, hogy az igazodó pontokra ügyelt volna. Valósággal nincs is könnyebb, mint Hadirendet formálni, ha az ember láthatja az Ellenséget, nincs könnyebb, mint azt elkerülni, hogy annak szárnyat ne fordítsunk, hanem hogy egyközű Fekvést foglalhassunk véle. Ezenkívül nem is függ attól semmi is, hogy vallyon tökéletesen egyközű állást foglaltunk-e az Ellenségtől, vagy pedig a' két ellenséges Linea egy két grádustryra eltávozik az egyközűségtől, kivált egy olyan nagy távolságra, mint a' kiterjeszkedés szokott megtörténni, a' mely is mindig az Ágyúlövésén kívül, vagy egynehány ezer lépésnyire szokott megéssni az Ellenségtől. Továbbá, e' szerint valahányszor az Ellenség a' maga' Fekvését változtatja, a' mely gyakran igen hirtelen szokott történni, mindannyszor más más igazodó pontot kellene felvenni. Gondolom, hogy erre nem igen sokat ügyelünk a' Hábórában, 's még is meg lehet akadályoztatni, hogy az Ellenség a' szárnyakat meg ne keríthesse. Csak az Ellenség' fekvését kell megsejlelni, és könnyű osztán véle egyközű állást venni. Körül belől mondom, mert éppen olyan lehetetlen itt mindent Matematikus szorossággal meghatározni, mint a' millyen szórszál hasogatás volna azt kívánni, vagy az ilyen aprólékosságot fontosnak tartani.

El lehet tehát az ember ilyen igazodó pont nélkül; és a' Sereg' Felvonulása közben, minekutánna az Ellenség' fekvését jól megvizsgáltuk, egyedül a' Földtájékának természetéhez, és annak hasznaihoz, melyet a' Vidék mint egy újjal szokott mutatni, kell magunkat alkalmaztatni. E' két utolsó, és az Ellenségnek fekvése határozza meg azt, hogy mit kell elfoglalni, és mit nem. Félbe szakadás nélkül való Hadirendet formálni, a' mint már fellyebb megmutattam, átallyában szükségtelen.

A' Csapatoknak (Colonne) ütköző rendbe való kifejtődése, az Ellenségtől távol, legalább is az Ágyúk lövésén kívül szokott megtörténni, melyet a' már Ütközetrendben álló előljáró Sereg fedez. Legalább ez a' regula: A' síkon a' Lovasság fedezze a' Csapatok' Felvonulását. Bizonyosan véghez lehet tehát vinni ezt a' Hadimunkálkodást, és nem is szükséges, a' mint közönségesen szoktunk vélekedni, hogy mindenekben a' taktikának szoros reguláihoz szabja magát az ember. Egyébaránt ez a' Hadimunkálkodás egyedül

¹⁴³ Adjutáns: magas rangú tisztek, tábornokok mellé beosztott segédtsízt, szárnysegéd.

az, melyben a' mint már említettem, az öszvezárkózott gyalog taktika elkerülhetetlenül szükséges. A' több Hadimunkálkodások pedig, széllyelszórt gyalog Csatazások által mind meg eshetnek. Minthogy pedig az útazó Csapatoknak kifejtődését csupán az Ellenségtől távol akkor lehet véghez vinni, midőn annak megtámadása előtt bátorságban lehetünk, tehát ebben sem kell, a' mint már említettem, olyan szoros pontosságra vigyázni, mint az Ütközet alatt való Mozdulásokban, melyre nézve nem szükség a' Katonaságot a' masírozás' mesterségében, és a' testnek egyaránt való tartásában olly sok idő alatt gyakorolni, mint a' mennyit szoktunk a' zárkózott taktika' tanításában elvesztegetni.

Pedig ez a' legnehezebb a' Katona-tanításban, és e' kíván legtöbb időt. A' Fegyvertöltést, és Lövést, csak ugyan tanítani kell a' Katonának, de másképpen, mint a' hogy a' Gyalogságnál szokásban van. Mert nem úgy lő ma a' Gyalog katona, mint külön személy, hanem mint az öszve alkotott Egésznek tagja. Az elszélesztett verekedésekben a' Tirallirozásban, mint különös Tagnak úgy kell néki löni tanulni. Tudni kell néki czélozni, és találni, a' mely annyival könnyebben esik ebben, minthogy testének szabad forgásában a' mellette lévő emberektől nem akadályoztatik. Ezen kívül fekvé is kell néki töltetni, és löni tanulni; nem különben, hogy kell magát a' fák által az erdei Csatazásokban fedezni, és az Ellenséget láthatlanul lelőni. Tudni kell néki a' föld' minéműségét is haszonra fordítani, az árkokba, a' bokrok közzé a' völgyezetekbe elbújni, és onnan kifelé lövöldözni. Én nem tagadom ugyan, hogy a' Gyalogságot mind az öszvezárt, mind pedig az elszélesztve verekedő gyalog-taktikára, vagy a' Tirallirozásnak fortélyaira egyaránt meg lehetne tanítani, és tökéletességre vinni. Hanem csak az a' kérdés, ha megállhat-e egymással ez a' két tökéletesség egy mértékben, és ha lehetséges e azt elérni? Továbbá az a' kérdés, ha hogy e' kettő közzül szabad a' választás, vallyon nem a' Tirallirozás' mestersége érdemi-e meg az elsőséget? Az újonnan szedett Katonákat könnyebb megtanítani erre, mint az Ütközőrendbéli öszvezárt, és igazodott haditesttel való taktikai mozgásokra, és minthogy az elszélesztett csité patékban e' nélkül el lehet lenni, ha a' sík vidékekben számos Lovasságunk vagyon, nem lenne tehát cél ellen való, ha csak erre taníttatna a' Hadisereg, a' másik pedig inkább abba hagyattatnék, kivévén a' Csapatoknak könnyű kifejtődések' módját, a' melyek áttalában szükségesek. Egyébaránt az úgy nevezett nehéz gyalog-taktikának tanítása sem telik annyi időbe, a' mint gondoljuk, ha minden híjávalóság abból kimaradna, mert vagynak ollyan Hadi Könyvek, melyekből a' Katonát 42. nap alatt ki lehet tanítani. Ha pedig ugyan azon egy gyalog Seregnél tökéletességre nem lehetne vinni ezt a' két nemét a' Csatazásnak, tehát könnyű, és nehéz Gyalogságra kellenék őket felosztani, hogy így az első csupán csak a' Tirallirozásban, az utolsó pedig az öszvezárkózott Hadimozdulásokban gyakoroltatnék, és a' könnyű Gyalogság számának szint annyinak kellene lenni, mint a' nehéz Gyalogságénak. Az új Hadimesterségnek természete azt kívánja, hogy még nagyobb száma legyen a' könnyű, mint sem az úgy nevezett nehéz Gyalogságnak.

A' Lovasságnak pedig öszvezárt és igazodott sebes rohanásokban kell az Ellenség ellen gyakoroltatva lenni, hogy hasznát lehessen venni. És az a' kérdés mindég fenn marad, ha ellent állhat-e ennek a' mái mód szerint felfegyverkeztetett Gyalogság. Az, hogy még a' Folárd' alkotmánya szerint állított Csapat Sereget vagy Oszlopirendet is megbonthatja, és öszve is konczolhatja egy vitéz Lovas Sereg bár mely hideg vérrel igyekezzék is az magát

védelmesni, arra mutat, hogy a' Bagnétos puska alkalmatlanná teszi a' gyalog Sereget arra, hogy a' Lovasságnak még a' legjobb helyzetésben¹⁴⁴ is (positio) ellene állhasson.

Egy jeles példát találunk erre a' Francia revolutió háborúban. Az 1794-ik esztendőbeli Táborozásnak a' vége felé, midőn Herczeg Hóhenlóhe¹⁴⁵ Vezérlése alatt Kaiserslautern¹⁴⁶ vidékén a' Pruszsusok a' Francziákat megverték. Három Francia Batalion látván, hogy a' Pruszsus Lovasságtól mindenfelől körül vétetett, egy nagy Csatatba formálta magát, olly szorossan, hogy azoknak útazó Szakasszai között legkisebb nyílás sem vala. A' Pruszsus' Katt Dragonios Regementje,¹⁴⁷ sebes nyargalással rohant a' Francziákra, de a' Csatat olly nagy bátorsággal óltalmazta magát, hogy kénytelenítették a' Dragoniosok közikbe bevágni, és a' Csatat rövid idő alatt semmivé tétetett.

Látni való ebből a' példából, hogy igazsága van Folártnak, hogy ő a' Csatatokra osztott Gyalogságot Zsidával, avagy Alabárdokkal fegyverkezteti fel, a' mellyek közzé Puskákat, és Bagnétokat is elegyített, hogy így a' hosszú fegyvert a' rövid fegyver által lehessen segíteni.

Ha tehát a' Csatatba (oszlopi-rendbe) formált Gyalogságot így öszveronthatja a' Lovasság, mit nem tehet a' vékony két három sorból álló Gyalogsággal? A' Puskatűz' pártfogói azt fogják ugyan mondani, hogy a' vékony sorban álló Batalion sokkal több golyóbissal fogadhatja a' rohanó Lovasságot, mint a' Csatat. De e' csak akkor esik meg, midőn egy keskeny Homlokelejű Lovasság, egy nagyobb Homlokelejű Gyalogságot támad meg, melly is jobbra balra czélozván, a' rézső Lövés által tűzlineáit a' maroknyi Lovasságra egy pontba egyjezteti. Ha pedig egyforma a' Lovasság' Homlokeleje, a' Gyalogság' Homlokelejével, ekkor a' rézső lövésnek nincs helye, és így a' támadó Lovasság annyi tüzet szegezhet a' megtámadott Gyalog Csatat ellen, mint ennek vékony állított Batalionja; mert amannak is löhetnek a' három első sorai.

Sok ollyan példákat lehet ugyan előhozni, a' hol a' Lovasság a' vékony rendű Gyalogság előtt meg nem állott. De ennek bizonyosan mindég a' volt az oka, hogy a' Lovasság nem igen nagy bátorságot mutatott. Az Ütközetekben forgott Lovas Tisztek, megegyezőleg erősítik, hogy a' Lovasság többnyire akkor szokott visszafordulni, mikor már a' Gyalogság' tüzeit kiállotta, azaz, a' mikor már attól nem igen sokat lehet félni. Ez igen különös dolog. Itt egyszerre igen sokat, és igen keveset tesz a' Lovasság. Ha a' lövés után jól sarkantyúba veszi a' Katona a' Lovát, és neki bocsátja a' kantarszárát, bizony belé vág a' Ló a' Gyalogságba. Közönségesen a' Lovat okozzák¹⁴⁸ a' Katonák, hogy nem akar neki menni, és szerencsére ez a' szegény pára nem tudja magát védelmesni. De azt tagadni nem lehet, hogy a' Ló egy Hadra termett állat, és a' Bagnétba is bátran belé nyargal, a' mint azt gyakran lehet tapasztalni a' Háborúban, ha hogy szabad akarajára bocsátatik. Tudjuk a' Római Lovasokról, úgy tartom a' Szamnitesekkel¹⁴⁹ való Ütközetben, hogy

¹⁴⁴ Helyzetés: helyzet.

¹⁴⁵ Friedrich Ludwig Hohenlohe herceg (1746–1818) porosz gyalogsági tábornok.

¹⁴⁶ Az 1794. május 23-án Kaiserslauternnél vívott csata.

¹⁴⁷ A porosz Katt dragonyosezred.

¹⁴⁸ Okoz: okol.

¹⁴⁹ Ókori közép-italiai nép. Róma számos háborút viselt ellenük az i. e. 4–3. század folyamán.

lekantározta Lovait, és az Ellenségnek rettenthetetlen Gyalog Serege közzé bérontott, jól is ütött ki a' dolog. A' Rendek között öszveszorított Lovak, úgy tartom, hogy nem is egy könnyen állapodhatnak meg a' Futásban. Egy magános Gyalog Katona, a' Bagnétos Puskával a' sík helyen is tudja magát védelmezni, egy magános Lovas ellen, de más képpen van a' dolog a' rendbe formált Lovas Csoporttal, ha az a' mái Gyalog Seregekre rohan.

Hány Gyalog Karékat vert már szélllyel a' Lovasság, jól lehet a' Gyalogság rettenthetetlen bátorsággal viselte magát, és hányszor verte vissza a' Lovasságot a' tüzelés által a' Gyalogság? Én csak egynehány Példát hozok elő. A' Szakszoknak¹⁵⁰ Langenszaltzánál¹⁵¹ 14 Batalionból álló Négyszegletjei (Quarreé), ámbár magokat vitézül védelmezték, a' Huszárok által szélllyel veretettek, és elfogdostattak. Fouquet¹⁵² Generális alatt, Landszutnál¹⁵³ a' Prusszusok egy Négyszegletet formálnak, a' melly közzé az Austriai Lovasság bévágott, azt nagy részént levagdalta, és Fogságra ejtette. A' Francia Háborúban Quesnoytól¹⁵⁴ nem messze 1793-ban, az Austriai Lovasság a' Francziáknak egy egész Karréjokat levagdalta, és elfogdosta. Találatnak még több hasonló Példák a' Háborúkban. Ellenkező Példák is vagynak. A' Prusszusok Mantenfel¹⁵⁵ nevű Regementje, Neustadtól fogva Neisséig¹⁵⁶ húzta magát Négyszegbe hátra, a' Laudon Lovas Seregének gyakori megtámadása alatt, és semmi módon bé nem vágthatott. A' Prusszusok Crousacz nevű Regementje, háromszor kergette meg a' Francia Karabélyosokat 's a' t.

Ha az e' féle támadások rosszul ütnek ki, azt kellene megvizsgálni, vallyon nem a' Lovasság é a' hibás? Próbák által még nincs világosságra hozva ez a' dolog, és jóllehet én általában azt hiszem, hogy a' Lovasság meggyőzheti a' mái mód szerint felfegyverkezett Gyalogságot, ha ennek a' Föld fekvése nem kedvező; mindazáltal tellyességgel nincs szándékom, hogy a' dolgot, egyedül meghatározzam, hanem a' Hadidolgokban tudós Férfiakra bízom, és kérem, hogy tapasztalásaikat, és ítéleteket tegyék közönségessé a' Világ előtt, hogy a' dolgot meg lehessen határozni.

A' Gyalogságot pedig az a' kedvező környűllás teszi a' Lovasság elébe, hogy a' Lovasság számtalan sok vidékeken nem dolgozhatik, a' Gyalogságnak ellenben, minden vidékekben hasznát lehet venni. Itt pedig azt kell megjegyezni, hogy az árkos, és közbeszakadt vidékekben az elszélesztve hadakozó Gyalogság többet téssen, mint az öszvezárkózott csoportok.

De a' bizonyos, hogy a' Gyalogság erőtlenségének homályos érzése szolgáltatott az újjabb időkben a' Lovasságnak a' Gyalogsághoz képpest, illy szerfelett való megszorítására alkalmatosságot. Mert az Ellenség' kikémlelését, még a' síkon is, mellyre ugyan nem sok példát találni, szint úgy véghez lehet Gyalogsággal, valamint Lovasság által vinni,

¹⁵⁰ Szászok.

¹⁵¹ Az 1761. február 15-i langensalzai csata.

¹⁵² Heinrich August de la Motte Fouqué (1698–1774) porosz gyalogsági altábornagy.

¹⁵³ Az 1760. június 23-án vívott landeshuti (ma Kamienna Góra, Lengyelország) csata.

¹⁵⁴ Le Quesnoy település Franciaországban.

¹⁵⁵ Helyesen: Manteuffel.

¹⁵⁶ Utalás az 1761. évi sziléziai harcokra. Neustadt ma Prudnik, Neisse ma Nysa, mindkettő Lengyelországban.

és az erdős, berkes, és közbenszakadt vidékekben, legjobb, és csupán csak Gyalogsággal lehet Szaguldót jártatni. Ezen kívül, a' Lovasság sem tesz nagyobb napiútakat, mint a' Gyalogság; és így a' Lovasság felyül haladó Erejének homályos Értelmét, ha hogy annak az Ütközetekben a' Föld fekvése akadályára nincsen, melyet is a' Gyalogság vékony állású rendjének, és a' Puskával s Bagnéttal való felfegyverkeztetésének, és annak, hogy a' rövid Fegyver, hosszú fegyverrel nincs összevekeverve, és segítettve, kell tulajdonítani; ezen felyül haladó Erőnek homályos Érzelme okozta mondom a' Lovasságnak megsokasíttatását 5).

Úgy tartom, hogy a' Lovasság' megszorítottatása átaljában szükséges volt. Mert ha egy Hatalmasság megnevelte volna a' maga Lovasságát, a' másik pedig nem, ez ugyan rosszúl hadakozott volna az elsővel. A' Gyalogságot, a' mint mostan van alkotva és felfegyverkeztetve, soha sem kell egészen magára hagyni, a' nélkül hogy Lovasság közelibe ne legyen tartalékúl, a' visszahúzóadás' alkalmatosságakor pedig, hogy annak segítségére lehessen, és Hátrállását fedezhesse, kivált ha az Ellenségnek Lovassága vagyon, avagy ha a' Környék, a' Lovasság több nemére nézve is tellyességgel nem alkalmatlan. Az Ángliai, és Hannóverai¹⁵⁷ Gyalog Gárdának vitéz Példája, kik is a' Mindennél¹⁵⁸ esett Ütközetben, a' Franczia Lovasságot egy sík helyen, ugyan derekason megverték, ebben semmi hátrózásúl nem lehet, minthogy azokat a' környülállásokat bizonyosan kellene tudni, hogy miképpen viselte magát ez a' Franczia Lovasság, és ha nem tett é valami különös hibát.

Ebből tehát a' következik, hogy a' Lovasságnak átaljában a' Gyalogság háta megé kell állítódnia, hanem ha, másképpen nem kívánják a' környülállások. Mert ha az Ellenség' Gyalogsága megett, Lovasság is vagyon, és a' mi Gyalogságunk rendtelenségbe hozatott, úgy ezt az Ellenség semmivé teheti, hogyha ő a' maga Lovasságát, a' Gyalogsága eleibe vonja, és a' mi Gyalogságunkat meglepi, ha t. i. azt Lovasság nem védelmezi. Igaz, hogy nagy akadályára van a' Lovasság' leg főbb erejének, mely a' gyors mozgásokban áll, ha a' Lovas Csoportok Gyalog Csoportokkal elegyítettnek öszve; de a' Föld fekvésének természetéhezképpest vegyített Hadisereg, igen nagy haszonra van, és a' Lovasságnak sincsen legkissebb akadályoztatására. Ha p. o. a' Gyalogság, a' Bokrokat, a' Cseréket,¹⁵⁹ a' Dombokat elfoglalja, a' Lovasság pedig, az azok között lévő sík helyekre állíttatik. Ekkor osztán a' Lovasság, a' mely két Bástya között mintegy köz falt (Curtine) formál, a' Gyalogság tüze által segítettik. Szinte e' szerént lehetne a' Táborozásokban a' Lovasságot állítani, minthogy annak mindenkor a' Gyalogság háta megett, és nem a' szélső szárnyakon kell feküdni, ha néha két oldalról Gyalogság volna mellette, a' melynek tüze a' Homlok eleje előtt keresztül kasúl járna, a' mely által megöltalmaztatik. Mert a' Táborban szükség, hogy a' Gyalogság óltalmazza a' Lovasságot, minthogy e' sokkal későbbben nyomúlhat ki, és későbbre álhat Ütközet rendben, mint a' Gyalogság és így ha az Ellenség hirtelen támadná meg, a' veszedelmet el nem kerülhetné. Ha ugyan már Lovon vagyon, ekkor sokkal derekasabban védelmezhet a' Lovasság akár mely térhelyet,

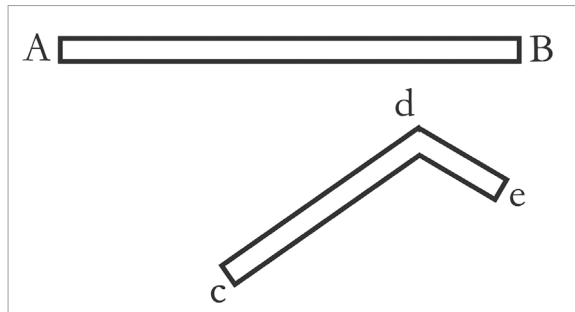
¹⁵⁷ Hannover.

¹⁵⁸ Az 1759. augusztus 1-jén Mindennél (ma Németország) vívott csata.

¹⁵⁹ Cserjéket.

mint sem a' Gyalogság; de a' míg erre jönne a' dolog, addig nyergelni, Lóra ülni, és sorba kell állani, a' Gyalog Katona ellenben csak kezébe kapja Fegyverét, 's készen van, és lőhet. Erre való nézve kell a' Lovasságot a' Táborban Gyalogság által fedezni, akár az éppen most megírt mód szerint, akár pedig annak Háta megé állítván azt.

Tehát a' Föld fekvése tulajdonságának kell meghatározni, hogy hová kellessen az Ütközet napján a' Lovasságot állítani. Ha a' Lovasság apró Gyalog Csoportokkal vegyítetik össze, úgy ő meg akadályoztatik a' sebes Mozdulásokban, ha pedig a' Gyalogság' Háta megett áll, akkor nem. Sőt a' megtámadás' alkalmatosságakor, bátorságot gerjeszt a' Gyalogságban, mivel ez látja, hogy segítség van hátul, és annak Hátrállását is könnyű Mozgásokkal fedezi. Mert a' Gyalogságnak a' Lovasság között való keresztül húzódásában, melyre nézve Hézakoknak kell lenni a' Századok között, semmi nehézség sincsen; a' Tirallírozók pedig, ezt sebes futással is véghez vihetik. A' Csapatonként való Útazásokban, igen hasznos a' Seregeket összevegyíteni; kivált ha a' Föld' természete változó, a' mint többnyire szokott lenni. Ott ahol merő síkság vagon, a' Lovasságnak kell legközelebb járni az Ellenséghez, az Erdők, és Hegyek között a' Gyalogságnak, a' változó természetű környékekben pedig, a' szerint, a' mint a' Vidék változik, most a' Gyalogságnak, majd a' Lovasságnak kell elől menni, és erre nézve kell az Útazócsapatokban két nemű Seregnek egymás között elegyítve lenni, hogy mindjárt azt lehessen előrántani, a' melyikre szükség vagon. Ha a' Lovasság mind elől mégyen, a' Gyalogság pedig mind hátul, és történne, hogy az utolsót kellene előre állítani, de ez igen sok időben telne, a' míg megeshetne. Erre való nézve, a' mint már mondtam, az Utazásokban, a' hol a' Csoportok' Eleje az Ellenség felé vagon fordítva, mind a' két nemű fegyveres Népnek elegyedve kell állani. A' szélső Szárnyakról tett egyközű Útazásokban e' nem szükséges. Mert itt az a' nyereség, hogy a' Csapatok egymáshoz közel útazhatnak, mivel felvonulniok nem kell, hanem csak felkanyarodni, és mindjárt Csatarendben áll a' Sereg. És így a' Lovas Csapat könnyen helyet cserélhet a' keresztül húzódás által, a' szerint a' mint szükséges, hogy egyik, vagy a' másik Sereg utazzon legközelebb az Ellenséghez.

45. rajz

Vissza térek ismét a' Rézső Lineának vizsgálására, melytől a' gondolkodás' fonala, hogy t. i. „Az Ármádia egyik szarnyának az Ag Lineában való Hátravonattatása (Lásd a'

39-dik Rajzolatot) mely által az oldalba való megtámadtatást akarjuk elkerülni.” s a t. egyvevéssé¹⁶⁰ messze távolított; és itt egy más résző Linea c d Rajzolat 45. egy horgas renddel d e van előttünk, mely által a' d oldalba való megtámadtatást igyekezzük eltávoztatni, hogy így abban az esetben ha az A B a' szárnyról balra tenne útát, a' körül szárnyalló Ellenségnek a' d e Lineával ellene lehessen állani, és hogy mind azt vissza lehessen nyomni, a' mi a d rendnek végét megkerülné, és annál kijebb terjeszkedni akarna. Ez a' horgas rendben álló Linea, minekutánna az Ellenséget visszaverte, avagy ha előtte semmi sem volna a' c d résző Homlok elejének hosszába vissza kanyarodik, és az Ellenséget oldalba veszi. Illyen forma állása volt Epaminondásnak, Mantinea mellett, de minthogy ő a' résző Linea szárnyával szakasztotta ketté az Ellenség' közepét, melyet mái nap cselekedni nem lehet, tehát néki ugyancsak azon kellett lenni, hogy az Ellenség' két szárnyát megakadályoztathassa, hogy öszve ne kanyarodhasson, és az ő Csapatját bé ne keríthesse. A' Caesar résző Lineája Phársali¹⁶¹ mellett ismét más volt, és csak védőleg volt alkalmaztatva. 6)

A' Lissánál¹⁶² esett Ütközetben a' Lovasság jobb szárnyának végére, egynehány Gratéros¹⁶³ Batalionok e' szerént voltak állítva, kik is a' Vürtembergereket¹⁶⁴ hátra verték, és még több hasznos dőlgoakat is vittek véghez. De mégis az a' hibája van az illyen Ütközet rendnek, hogy ez egy felől oldalt vet az Ellenségnek, melyet osztán az Ágyúkkal hosszába lehet löni, ezen kívül öszve is lehet tolni. Ha az A B Linea a' c d résző Homlokot körül szárnyalná, ekkor mind a' c d-t, mind pedig a' d e-t oldalhosszába lehet löni. Ha pedig a' körül szárnyalás jó messze kiterjesztethetik, ekkor a' d e-t egészen körül kerítheti az A B-nek körül szárnyalló része, egy jobbra való kanyarodás által. Mindazáltal igen hasznos az, ha a' Sereg' szárnyán illyen hátra hajtott horgas rend vagon,¹⁶⁵ kivált mikor szakadatlan résző Homlok renddel akarjuk megtámadni az Ellenséget, azon esetben ha még annak egészen az oldalába nem vólnánk. Sőt ez szükséges is egy átaljában. Egyébaránt, valamelly próbált Ellenséget e' szerént támadni meg, soha sem tanácsos, mivel ezt a' támadó a' fellyebb említett ellenkező módok által éppen olyan haszonvehetlenné teheti, mint a' szakadatlan horgas rend nélkül való résző Lineát.

A' résző Ütközet rend megtámadandó szárnyának oldalát egy Négyszegelet (Quarree) által is Rajz 46. lehetne fedezni. De egy öszvezárt Négyszegeletnek két oldalát mindenkor oldalt hosszába (enfiliren) löheti az Ellenség, mint az e f-t, és a' d g-t. E' pedig nem kis veszedelem. Továbbá egy Négyszegelet, sokkal lassabban haladhat, mint a' Lineába álló Gyalogság.

¹⁶⁰ Minden bizonnyal elírás, helyesen: „egy kevésé.”

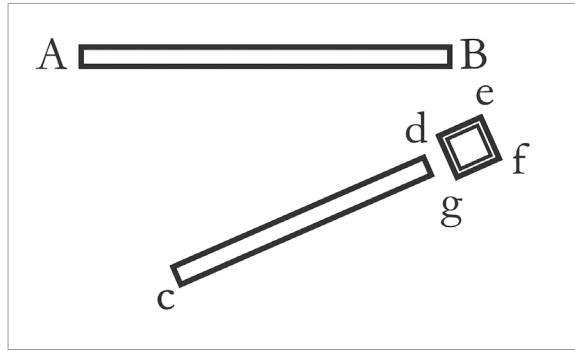
¹⁶¹ Az i. e. 48. augusztus 9-i, C. Iulius Caesar és Cn. Pompeius Magnus között vívott pharszaloszi (ma Fárszala, Görögország) csata.

¹⁶² Az 1757. december 5-én vívott leutheni (ma Lutynia, Lengyelország) csata.

¹⁶³ Gratéros: gránátos.

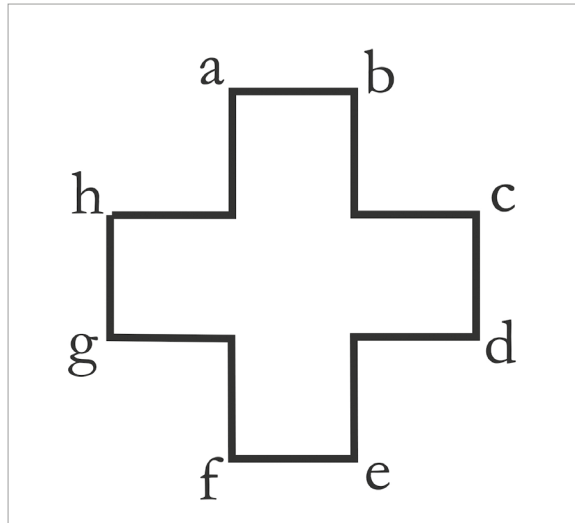
¹⁶⁴ Württembergieket.

¹⁶⁵ Vagyon.

46. rajz

A' Parallelogramum¹⁶⁶ ugyan sebesen mozoghat, de annak hosszú oldalainak semmivel sincs több védelmeztetése mint egy magános Lineának, valamint a' Négyszegletnek mind azon oldalai, mellyeket más oldal Linea nem fedez, és minthogy az oldalak rövidek, könnyen bé lehet azokat keríteni.

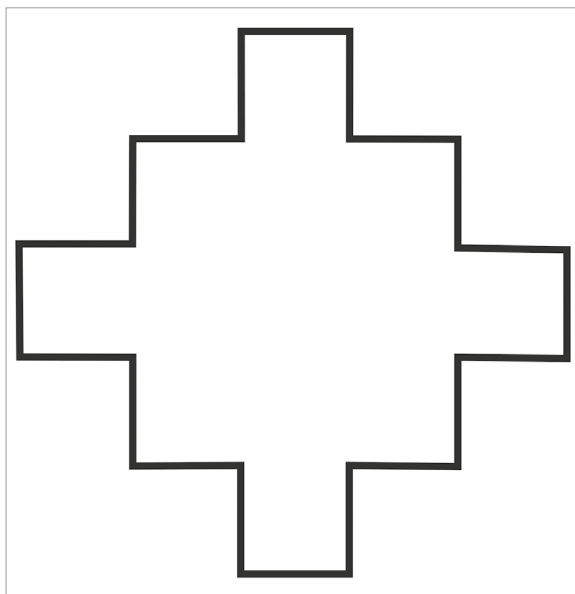

47. rajz

A' Parallelogramum oldalainak védelmezése tehát mindég gyengébb, mint az egyenlő oldalú Négyszeglet-é. Az úgy nevezett horgas borgas Hadirend (Cremaillere), a' melly néhány Esztendőkkel ez előtt jött fel a' Pruszsus Armádiánál szokásba, és a' melly hasonló a' 47-dik Rajzolathoz, egy sokkal több oldalú mesterkélt Figúra, mint sem hogy

¹⁶⁶ Parallelogramum: olyan négyszög, amelynek szemközti oldalai egyenlő hosszúságúak és párhuzamosak. A szemközti váltószögei is egyenlőek.

az könnyen mozoghatna. Ezt az Ellenség minden felől oldalhosszába lőheti. De még mesterségesebb formájú a' 48-dik Rajzolatban kijelelt csipkés Hadirend. Valósággal azt kérdehetné, hogy miért inkább Rózsa, vagy Tőzek-virág formájára nem állítjuk a' Hadisereget, a' mint Tilke¹⁶⁷ a' Chinabéliek¹⁶⁸ felől állítja.

48. rajz

Azzal, hogy ennek a' Hadirendnek annyi sok ágát bugát¹⁶⁹ vagy oldalakat csináltak, hanem hogy a' Négyszegeletnek oldalai egymást védelmezzék, a' nélkül, hogy a' Katonának rézsőn kellene tüzelni. Az igaz hogy a' Katona nem lő rézsőn, ha egyenesen előtte van az Ellenség. Senki se kívánhat tőle annyi Felebaráti szeretetet, hogy inkább a' szomszéd Emberét mencse meg az Ellenségtől, mint sem magát védelmezzék. De a' keresztbe való Tüzelést ilyen forma szegletes állás által nem igen nyerhetjük meg. Ezen kívül ott, a' hol a' két Homlok' Eleje szegeleltre rug öszve, sok róták nem lőhetnek, ne hogy egyik a' másikat főbe lőjje, ha a' szegelet kevésből több 90 grádustryinál. Ha pedig tompa, úgy a' keresztbe való tüzelés is nem sokat ér.

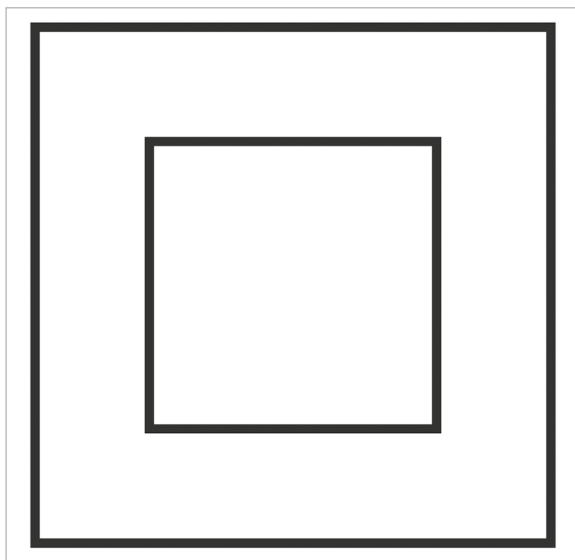
A' Négyszegeletet (Quarree) még is e' szerént meg lehetne erősíteni, a' Lovasság ellen. Ha t. i. a' harmadik Rend (Glieder), a' más kettőtől elválasztatván, belőlről egy különös Négyszegeletet formálna.

¹⁶⁷ Johann Gottlieb Tielke (1731–1787) százsz katonatiszt és hadtudományi író. TIELKE 1775–1786.

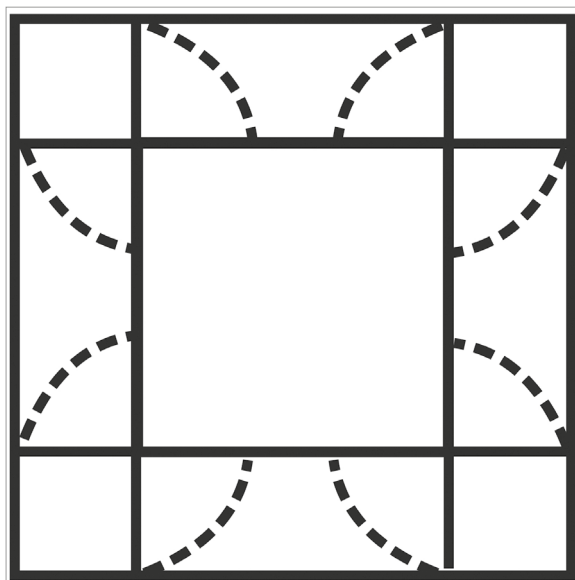
¹⁶⁸ Kínaiak.

¹⁶⁹ Ágát-bogát.

Ha az Ellenség' Lovassága a' Karénak valamelly szegeletére rohanna, és azt ostromlaná, akkor ez a' belső Négysegűrend jobbra, 's balra kanyarodván a' mint azt a' pontos Lineák mutatják, egy öblös Szegeletet formálnak, és az által az Ellenséget, a' keresztbe való tüzeléssel ismét vissza lehet verni.

49. rajz

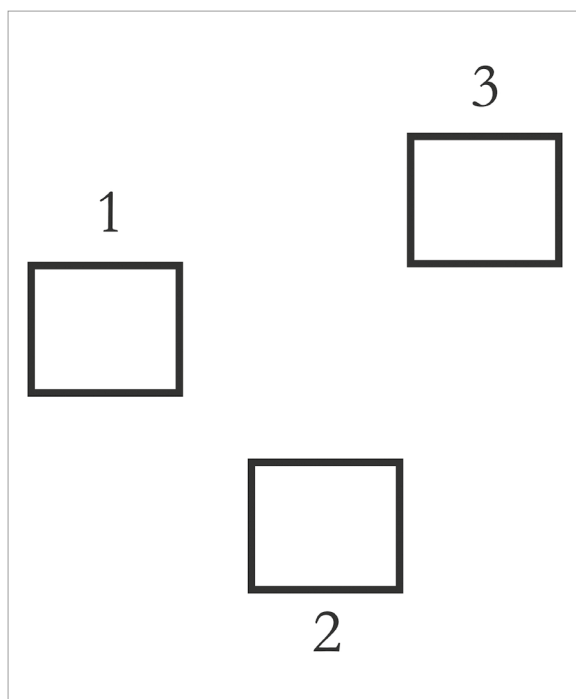

50. rajz

Hanem az okoson vezérelt Lovasság soha sem, vagy igen ritkán szokta a' Négyszegűrendnek a' szegeletét ahol vagynak az Ágyúk ostromolni; ha pedig annak az oldalát támadja meg, és a' harmadik rend külön van állítva, akkor annyi hasznót nem téssen, mintha egygyüvé volna zárkozva. Hanem ebből az a' haszon származna, hogy egy rendbéli tűz, mindég tartalékba maradna. Ha a' Négyszegű rend hat, vagy több rendekbe állítatna, sokkal erősebb lenne. Hát miért már nem inkább Csapatokba (Oszlopokba) formáljuk a' Sereget? a' melly Állás neméről a' következő Szakaszban fogok értekezni.

Sok Hadi Írók javasolták, hogy több apró Négyszégelekben kellene hátra húzódni. De csak egy két Batalionokból álló apró Karéknak kellene ezeknek lenni, azon kívül arra is kellene vigyázni, hogy a' hátrállás közben, egymás között olly kölcsönös mozgást tarcsanak, hogy az oldaltvaló tüzelések által egymás oldalát fedezhessék.

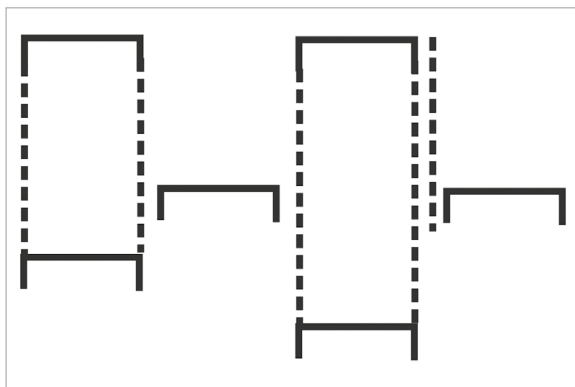
Rajz 51. 1 2 3. A' 3-dik szám alatt való Karéj, az 1-ső szám alatt lévő Négyszegületnek Homlokelejét, az 1-ső pedig a' 3-diknak a' Hátát, és a' 3-diknak Homlokelejét; a' 2-dik szám alatt lévő Négyszegület pedig az 1-nek, és 3-diknak a' Hátát, védelmezheti oldalt Lövései által. E' mind szépen esik a' gyakorló helyen, de az üldöző és kergető Lovasságnak ostromló Támadásai előtt ugyan nehéz volna megtartani ezt a' Mesterséges Állást a' Négyszégeleknek kölcsönösön egymás között, és az oldalt való Lövések által, még a' magok Emberei közöttül lehetnének agyon egy nehányat. A' Hadhoz értők, a' Gyalogságnak Négyszegű Hátrállását, sokkal alkalmasabbnak tartják, mint az Ostábla formán való Hátrállásokat.

51. rajz

A' Hátrállásnak ez a' neme Rajz 52. oly esméretes mindenek előtt, hogy azt leírással magyarázgatni nem szükséges. Még a' békesség gyakorlásokban is elvész az Osztályszakaszok közt való köztávolság, kivált ha annak valamelyik Szárnya vissza tartóztatatik, és a' Hátrahúzóadás közben, az egész Homlokrendnek fére¹⁷⁰ kell csavarodni, Rajz 53. hogy az által az üldöző Ellenséget a' szárnyának elkerítettése végett félelembé ejtsük, a' melly széllyel terjedő, vagy is oldalrányos visszahúzóadás, a' mint már fellyebb említettem, a' legjobb Fenéktételekkel megegyez.

A' ki apró fegyvertűz közt forgott, és magát kéntelen hátrahúzni, nevetséges dolognak tartaná a' hátrállást ilyen öszvezárt rendben akarni végre hajtani. Illyenkor minden szalad, a' legnagyobb rendetlenséggel, külömben szépszerént oda sem hagyhatná a' csata' Mezejét. Erre nézve szükséges, hogy a' Gyalogság háta megett mindenkor Lovasság álljon készen Hadirendben, a' melly annak hátrállását fedezze, ezenkívül a' Gyalogságnak a' Lovasságon való keresztülhúzódása nem jár oly sok veszteséggel, a' mint gondoljuk, hogy ha sietséggel hátra szalad. Mert így hamarább kimenekszik az ember a' tűzből, ha a' kapcza szorúl. Csakhogy a' szaladó Gyalogság alkalmas helyeken, Erdőkben, s Dombokon, s a' t. igyekezzék magát újonnan, és minél hamarább rendbe formálni, s ha ekkor újra megtámadja az Ellenséget, nagyobb bátorságot fog mutatni, mintha lassú lépésekkel czammogva húzalkodna hátrafelé, és a' mellett számos embereket vesztett volna, mivel a' lépésenként való hátrállás egy haszontalan dolog, a' sebes hátra takarodás, és újonnan való sort állás pedig hasznosabb bátorság' jele. Ha fedező Lovasság nincsen közel, akkor szükséges, hogy a' Gyalogság a' sík helyeken együtt maradjon, külömben egészen tenkre tétetne. Ha pedig csak ágyúz az Ellenség, melyet már a' mái időben Utközetnek szoktak nevezni, ekkor ugyan könnyű szép rendel hátrahúzódni még akkor is, ha a' Kartács' pusztító tüze elől kellene takarodni.

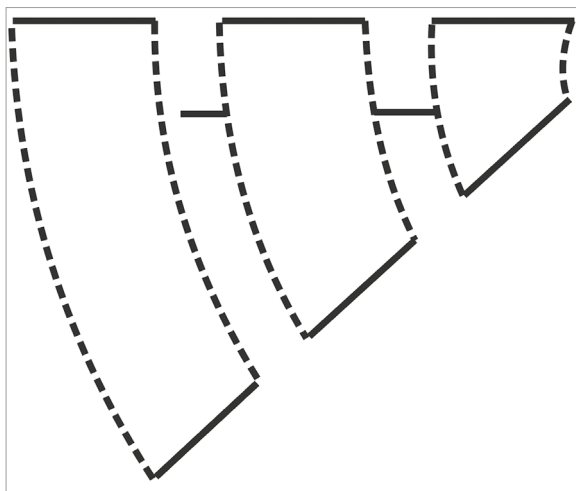
52. rajz

Ha pedig a' körülállás csak ugyan megengedi, hogy a' Taktika' regulái szerint, rendszerént való Hátrállást tegyünk, ekkor is legjobb, minthogy legkönnyebb az egész Hadirendel

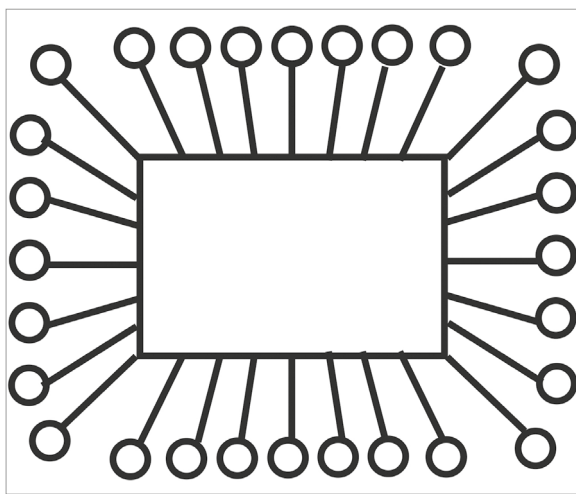
¹⁷⁰ Féltre.

egyszerre megfordulni, és azzal hátra takarodni. E' szerint hamarabb kiverekedik a Sereg a' tűzből, mint az ostáblás (koczkás) hátrállások által, és könnyebb is a' rendet megtartani.

Az elszélesztett könnyű Gyalogság által békerített Négyszegű rendnek sorsa, Rajz 54. egy szánakozásra méltó állapot. A' könnyű Gyalogság' minden lövése egy pontra intéztetvén, a' Négyszegületé pedig szélllyel terjedő lévén, következésképpen, az elsőnek nagy, az utolsóinak pedig csekély ereje vagyon. A' Négyszegület rendjei csak hamar meg fognak ritkúlni, és a' hibázhatatlanul czélzott puska lövéseknek kemény zápora által csak hamar vége lessz az egész karéjnak.

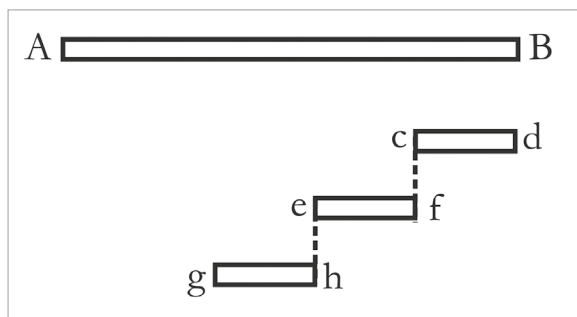

53. rajz

54. rajz

A' rézső Homlokelejének számtalan változtatgatásai között a' grádicsos Lineákkal való rézső megtámadás (attaque en echelon) mellyet II-ik Fridrik talált fel, leghíresebb. Illő tehát, hogy erről is szöljak. De szabad légyen előre megjegyeznem, hogy Fridrik egy Ütközetet se nyert a' grádicsos Hadirend által. Hogy Fridrik Leuthennél győzött, nem a' grádicsos rendnek, hanem annak, mivel az Ausztriaiaknak a' szárnyokba került, lehet tulajdonítani. Czondorfnál¹⁷¹ a' Pruszsusok' Lineájának bal szárnya, lépcsős (grádicsos) rendel akart próbát tenni, de az rosszul ütött ki, és az előre taszított 8. Batalionból álló Előljáró Sereg (Avantgarde) se volt grádicsoson állítva. A' tapasztalás tehát még eddig nem bizonyította meg, hogy ez alkalmas neme volna az Ellenség' megtámadásának. Sőt Rösch Kapitány megmutatta, hogy ezt a' thésisben az okosság szerint sem lehet helybehagyni.

55. rajz

Ő megmutatja, hogy a' grádicsos Hadirendnek minden honnan fellyülhaladó tűzzel lehet ellene állani. Mert Rajz 55. a' c d grádicsos lépcsős rendet, a' c oldalba löheti az Ellenség, ha az A B Lineához egy lövésnyire közeledik, még pedig fellyülhaladó tűzzel fogadtatik. A' c bal szárny mivel látja, hogy b é vagyon kerítettve, és oldalról lövertetik, lassan lassan egy hátra felé hajló görbületet fog formálni, hogy nem oldalt, hanem inkább szemközt légyen néki az Ellenség. Az A B Lineának lövő Osztályait (Peloton), a' c d grádicsos rendnek c oldalát az e f grádicsos rend fel nem tartóztathatja a' tüzeléstől; mivel igen messze vagyon, hogy hasznosan lőhetne, ezekivül az f-hez közel fekvő két Osztályszakaszok alkalmasan nem is lőhetnek, ha a' grádicsos rend 300. lépésnyire vagyon egymás után, attól tartván, ne hogy a' c d grádicsos rendnek c szárnyát lövöldözzék össze. Az A B Lineának szemközt álló két Osztályai minden akadály nélkül lőhetik tehát a' c oldalát. Igaz ugyan, hogy ha a' grádicsos rendek, kissébb távolságra, p. o. 50. avagy 100. lépésnyire következnek egymás után, akkor ezt a' veszedelmet el lehet kerülni, de egyszersmind az a' haszon is elvész, mellyet a' grádicsos rendel való megtámadásból reménylhetni. Ennek haszna ugyan is ez, hogy a' Homlok (Front) megszagattatása által, annak csak egy része tétetik ki a' veszedelemre, a' midőn a' több Osztályok hátra hagyattatnak. Ez a' haszon nincs meg a' szakadatlan rézső ineával való támadásban; mert ha ezt egyszer zürzavarba hozza az Ellenség, úgy az egész

¹⁷¹ Az 1758. augusztus 25-én vívott zorndorfi (ma Sarbinowo, Lengyelország) csata.

Linea rendetlenségbe jő. Továbbá, a' megtámadásra kiindúlt első, és az azt közelebből követő grádicsos rendek, megduplázott Lineák, és az ott egy pontra vont Ágyúk által felette igen megerősíthetnek, a' hátra hagyattak pedig gyengébbek is lehetnek. Ennyiből áll a' grádicsos (lépcsős) Hadirendnek haszna; melyből a' következik, hogy az e' féle megtámadások csupán csak a' gyenge Félnek valók, az erősebb ellen. Mert a' melyik Fél erősebb, a' legerányosabban cselekedezik, ha az Ellenség' Homlokelejeének, 's egyszersmind a' két oldalának békerítettése eránt térsen hathatós intézeteket.

Ha pedig kevés köztávolsággal következnek a' grádicsos rendek egymás után, úgy nagyobb része a' Lineának mind egyszerre keveredik tűzbe, és a' szélső szárny nem tartóztatatik hátra. Erre nézve, 200–300 lépésnyire kell azoknak egymástól elmaradni, ekkor pedig látni való, hogy mindegyik grádicsos rend, mihelyt a' puskatűz alá érkezett, oldalba lövettetik. A' duplázott Lineák, ha azok Gyalogságból állanak, semmit sem érnek; mert a' míg az első helyt áll, és meg nem verettetett, addig a' másik semmit sem tehet, ha pedig az megszaladt, attól lehet tartani, hogy az első Lineának, a' másodikon való által húzódása rendetlenül mégyn véghez, 's zavarodásba hozattathatik mind a' két rend, és a' szaladók a' hátúlsó rendet is magokkal együtt elragadják.

Hol találunk arra példát, hogy a' második Hadirendben álló gyalog Sereg, az elvesztett Ütközetet helyre állította, és a' megverettetett első Rendnek helyébe állott volna? A' grádicsos vagy lépcsős Rendnek első Osztálya a' regula szerint el nem kerülheti a' megverettetést, minthogy egy pontra egyjesített tűzzel fogattatik körül. Ha pedig karra kerül a' dolog,¹⁷² a' mit ugyan fel se lehet tenni, ekkor, ha az A B Lineának egy Osztálya a' c d grádicsos rendnek az oldalába kanyarodik, midőn annak Homlokeleje ostromoltatik, azonnal meg lesz verettetve, míg a' 2- vagy 300. lépésnyire távol lévő e f grádicsos rend, vagy is a' c d grádicsos rendnek második Lineája megérkezhetik. E' szerint egyik grádicsos (lépcsős) rendet a' másik után annyival könnyebben megverheti az A B Linea, minthogy, ha a' c d megtámadtatott, a' többinek az oldalába lehet kerülni.

Ha az A B Lineának jobb szárnya a' hátra tartóztatott grádicsos rendnek megtámadására kiindúl, ebből Homlokrendel való ütközet kerekedik, melyet a' szerencse fog elválasztani; vagy pedig az erősebb oldalba vészi a' gyengébbet, melyben bizonyosan az első fog diadalmaskodni. A' részső állású Hadirendet igen könnyű mindenütt hasznaltanná tenni; a' grádicsos Hadirend pedig sehol sem ér semmit.

Az első Hadirendben álló Gyalogságnak háta megett a' második Hadirendben álló Lovasságnak azért van igen nagy haszna, mivel az üzőbe vett szaladó Ellenségnek Gyalogságát igen hamar széllýszórhatja. Nem külömben az első Hadirendben előtte álló saját Gyalogságoknak visszahúzódását, sőt szaladását is fedezheti.

A' második Hadirendben álló Lovasság tehát egyátallýában nagy erőt ad a' megtámadásokban, de a' gyalog Seregnek második Gyalogságból álló rendje semmit sem, a' mint már megmutattam.

¹⁷² A szöveggörnyezet alapján „átkarolásnak” értelmezhető a kifejezés.

Ha a' Gyalog Sereg koczkáson, vagy ostábla formán (en echequier) áll, akkor keresztülhúzódhatik az első szaladó Hadirend, ha igen nagyok a' hézakok, a' nélkül, hogy a második Hadirendet legkisebb zavarodásba hozhatná, de nem így van a' dolog, a' hosszú vékony Hadirendekkel.

A' Lovasság sokkal erősebbé teszi a' megtámadást, ha a' Gyalogság háta megett a' második Hadirendben áll, mintha ő előtte két avagy több gyalog Hadirendek állának; először azért, mivel közelebb vagyon, és oda lehet őket fordítani, a' hová szükséges; másodszor azért, mivel ő a' legelső gyalog Hadirendet az általhúzódásnak akadályai miatt igazán mondván legkisebbé sem segítheti. A' honnan a' következik, hogy az Ütközőrendnek csak két Lineából kell állani, egyiknek Gyalog, a' másíknak pedig Lovasságból, annyival is inkább, minthogy két gyalog Hadirend (Treffen) egymás után semmit sem ér. Ha pedig egészen az Ágyúlövésén kívül áll a' Gyalogság, azon esetben új Tartalékseregnek (reserve), nem pedig második Hadirendnek lehet azt tartani. Úgy látszik tehát, hogy a' megkettőztetett gyalog Lineák által a' grádicsos Hadirendnek tulajdonított nagyobb erő csak képzemény.

Igaz ugyan, hogy az egypontra egyesített Ágyúk igen nagy erőt adnak a' megtámadásokban. Hanem az Ágyúkat az egyenes Hadirendek között is szintűgy öszve lehet csoportosítani. A' grádicsos rendel való támadásban az Ágyúk nem a' c d, hanem az e f Osztály előtt szegeztetnek ki, hogy így az A B nek azon részét, a' melyen a' c d-től oldalba vétetvén hátra igyekeznék kanyarodni, és egy horgot próbálna formálni, oldalhosszába lehessen löni.

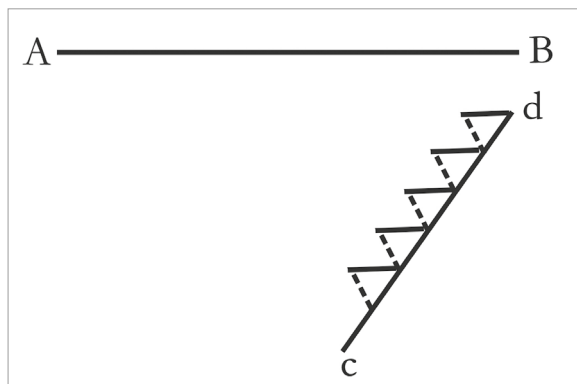
Az előnyomulás közben oldalaslag való húzódás, azaz részső lépés, vagy is oldalt való vonulás által lehetetlen az Ellenség' oldalát megkerülni, ha hogy már a' felvonulás közben eleve körül nem szárnyaltatott az, ha az Ellenség egyik valamelyik szárnyával oldalt mozdúl. Mert ő ugyan azon idő alatt mindég nagyobb tért meghalad, mint sem az Ellenség az ő részső lépéseivel, abból az okból, mivel az első csupán csak egyenesen lép előre, az utolsó pedig előre, és oldalt is egyszersmind, a' melly által a' haladás késleltetik, az első a' Cathétuson, az utolsó pedig a' Hypothenúsán, a' melly mindenkor hosszabb, mégyen keresztül. Következésképpen, az e' féle körül szárnyallások által, midőn t. i. már a' Sereg Ütközőrendben elindúlt, semmiképpen sem lehet bódogúlni, ha az Ellenség okoson tudja magát viselni.

Még ez egyet kell megjegyezni, hogy a' grádicsos rend annyiban is jobb a' szakadatlan részső Lineánál, hogy az első, hanemha az előre való nyomulásban felettebb körülszárnyalta volna az Ellenséget, nem vét szárnyat az Ellenségnek, mint az utolsó. Mert a' részső Linea egy kanyarodás által való grádicsos rendnek formálása által több egyközű Lineákká változik.

A' grádicsos rend helyett tehát, a' melly sok tekintetben még rosszabb, mint a' szakadatlan egyközű Lineák, sokkal jobb volna az Ellenségnek oldalait támadni meg, és az alatt annak Homlokrendjét csak nyughatatlankodtatni. Az Ellenség' Homlokelejét külön Seregek által kell foglalatoskodtatni, az oldalaknak megtámadását pedig messziről az Ellenség' Láthatárán kívül a' Csapatoknak arányos útaztatása által stratégiai mód szerént kell elrendelni. Valamint az Admirál is,¹⁷³ még messziről szokott intézeteket

¹⁷³ Admirális.

tenni, hogy mi módon nyerhesse el a' szelet az Ellenségtől. A' lövés' határán belől tejendő Hadiforgások, egy próbált Ellenség előtt haszontalanok. Erre nézve gondolom én, hogy a' Créfeldi¹⁷⁴ és Frejbergi¹⁷⁵ Ütközetek a' Hadimesterségnek nagyobb remekjei voltak, mint a' Leutheni Csata.

56. rajz

A' Seregeknek külön Szakaszokra való felosztatása, a' három korpusokba való megtámadásnak vizsgálására vezet engemet, a' mit Folárd dicsér, Loyd pedig legjobbnak tart. Előre is azt jegyzem meg, hogy igen ritkán szükség a' Hadiseregnek egy Osztályát három Korpusnál, avagy három fő Csapatnál többre osztani. Kettővel az Ellenség' oldalai ellen tétetnek mesterséges Hadiforgások, a' harmadikkal pedig annak Homlokeleje foglaltoskodtatik. Így tesz az, aki erősebb. Ha pedig gyengébbek vagyunk mint az Ellenség, így szóll Folárd és Loyd egyenlő megegyezéssel, akkor ez a' három Korpus az Ellenség' két szárnya és közepe ellen állittatik. És így a' hármas szám itt is legjobb.

Folárd a' középső Korpusssal az Ellenség' közepét akarja általtöretni, a' szárnyon való két Korpusal pedig az Ellenség' szárnyait igyekezik megakadályoztatni, hogy azok a' mi oldalunkra ne kanyarodhassanak. Hanem, a' Folárd' Hadirendállásának módjáról a' következő Szakaszban lessz tulajdonképpen értekezés.

A' Loyd Generális' állása nemében is sok új gondolatok vagynak. Ő két Lineából álló Hadirendet javasol; az elsőben a' Gyalogságot négy sorban, a' másodikban pedig a' Lovasságot állítja. De a' mi egy illy tudós nagy Hadi emberben igen különösnek tetszik, az, hogy ő a' Zsidákat 300. lépésnyire kívánja az Ellenségtől a' puskára felsrófoltatni,¹⁷⁶ és azzal támadni meg az Ellenség' Gyalogságát. Gondolom, hogy ha egyszer a' golyóbis sűrűn füttyöl, abba marad a' Láncsának felsrófolgatása. A' szárnyon lévő két Korpusokat Loyd Generális főképpen a' Centrum (közepe) fedezésére rendeli. Ezeknek az ő gondolatja

¹⁷⁴ Az 1758. június 23-án Krefeldnél vívott csata.

¹⁷⁵ Az 1762. október 29-én Freibergnél vívott csata.

¹⁷⁶ Felsrófoltatni: felcsavarozni.

szerént többnyire Lovasságból kell állani, mellynek apró gyalog Csapatokkal kell megvegyítettve lenni. Ezen híres Hadi Írónak vélekedése szerint tehát az illy módon elrendelt Gyalogság legkönnyebben ellent állhat a' Lovasságnak, és a' három sorú Gyalogság ellene nem állhat az ő négy sorú Rendjének, és Lándzsája szúrásinak.

Ezzel tehát előadtam ebben a' Szakaszban a' Taktika' tárgyairól való vélekedésemet. Nékem Taktikát írni szándékom nem volt, külömben az illetett Tárgyakat mind különös Szakaszokban kellett volna előadni, melly által ez a' Könyv igen megnevekedett volna, a' mi pedig az én czélom ellen volt. A' Taktikának számos Tárgyai, a' mellyekről gondoltam, hogy kell valamit mondani, okozták, hogy ez a' Szakasz a' többekhez képest leghosszabb lett. Nem is tudom, miért kellene mind egyformáknak lenni minden Szakaszoknak. Az egymásból folyó Matéria határozza meg a' Könyv' Szakasszait, vagy annak elosztását. Ebben a' Szakaszban előfordult Tárgyaknak előadásában valami tökéletes rendszert nem tartottam, hanem a' gondolatok egymásból folyása szerint elmélkedtem. Ez az oka, hogy a' résző Lineának vizsgálását egy ízben elhagytam, és azt másutt újra elkezdtem. Ha valaki azon vélekedésemet, melly szerint az öszvezárt Gyalog Taktika, és a' szélyelszórt Csoportokkal való verekedés, vagy Tirallirozás között az utolsóinak tulajdonítom az elsőséget, különböző vakmerő ítéletnek tartaná, mentségem légyen ezen Könyv: *Betractungen über die Krigskunst*,¹⁷⁷ 's a' t. mellynek Szerzője a' hét Esztendő Háborúban szolgálván, a' Gyalogság' Csatázásairól ilyenképpen szól: „A' regulának bizonyos rendszabásai szerint való Csoportok', Osztályok', Batalionok' egyszerre való tűzadásairól nem is lehetett gondolkodni. Legfellyebb egyszer lőtt így valamelyik Szakasz, azután mindjárt elkezdődött köztök a' rendetlen tüzelés, a' szerint, a' mint kiki hamarább készen lehetett a' töltéssel. Ekkor is sokszor megesett, hogy a' hátulsók az elsőket nyakszirtba lötték; az első sor soha se térdepelt le; öt, hat, sőt több sorok is formálódtak gyakran. A' Hadi Linea egy rendetlen Csoporttá vált. A' Fővezérek és Generálisok csak várták, hogy mit csinál már ez a' rendetlen Sereg, előre vagy hátra indul-e? 's a' t. És így ez a' szép rendben álló Sereg, mindég rendetlenséggel lőtt.” És mind ez, az akkori híres Pruszsus Gyalogsággal történt. Egy más Pruszsus Gyalog Főtiszt, a' ki hasonlóképpen a' hét Esztendő Háborúban szolgált, hitelesen bizonyította előttem, hogy ő csak egyszer látta életében, hogy egy Szakasz (peloton) a' maga' Tisztjének vezérlő szavára annak rendje szerint lőtt, de a' Tiszt is a' maga' Szakasz' tüze által halva maradt. Ha tehát a' Hadiseregek a' Csatázásokban elszélesztve verekednek, senki azt nekem rosza nem magyarázhatja, ha azt javaslom, hogy a' Katonaság ezen verekedés módjára rendszerént megtaníttattasson, és ha én a' regula szerint való Tirallirozást a' rendetlen, és csupán csak a' körülállások által szükségessé tétetődött Tirallirozásnak eleibe tészem.

Az ezt követő Szakaszban a' Folárd' Hadialkormánnyának vizsgálásához kezdek.

¹⁷⁷ Georg Heinrich von Berenhorst (1733–1814) porosz katonatiszt és hadtudományi író műve: BERENHORST 1798.

Jegyzések

1) Úgy látszik, Folárd nem vette jól tekintetbe ezt a fontos ellenvetést a maga Kolon systemája ellen. – Kétség kívül való dolog, hogy a Kolonok¹⁷⁸ (oszloprendek) azokat, a kik előttök állanak, fére nyomhatják, és könnyen előre nyomúlhatnak; úgy de szélyszozt Csoportokkal verekedő Ellenség azzal nem gondol. E' kitér az útból, mint a Párthusok,¹⁷⁹ és a futásközben sebesít, mint a Coquette Leányoknak¹⁸⁰ kaczer pillantása. Mindegyik jól czélozott lövésre hullanak az emberek a sűrű Csoportból. Még több kárt okoznak azok a Seregek, melyek nem a Csapatoknak Homlokeleje előtt állanak, és előttök hátrálnak, hanem a Csapat szárnyain, és annak a háta megett csatangolnak, és közikbe lövöldöznek. Ezek – ha a Csapat meg nem áll, egy lövéstől se félhetnek, és hideg vérrel puskáznak közikbe. Ezeknek, azért hogy lóhessenek, nem szükség megfordulni, mivel azt úgy is alkalmasan megtehetik. Mindenik lövés elkerülhetetlenül fog találni, és ha a Csapat mozgásban van, úgy tellyességgel vissza nem is lóhet. Ha pedig megáll, úgy az ő lövéseknek az elszélesztett csatangoló Puskásokra, a kik is egymást szüntelen váltogatják, semmi, avagy igen csekély haszna leszen, ő közzülök pedig minden lövésre hullanak az emberek, ha hogy ezek a Puskások löni tudnak; és így az ő képzelt győzedelmek, melyet az előre való nyomulásban lenni gondoltak, leszen az ő megverettetéseknél oka, és így a Kolon csak hamar megoszlásra fog jutni.

Folárdnak semmi képzelődése nem lehetett a szélyszozt Csoportokkal való tüzeletről, vagy Tirallirozásról, minthogy ez ő utánna mintegy száz esztendővel, most nem régen a mi időnkben jött fel szokásba.

2) Erre nézve nem látszik nekem olly szépnek a Leuctránál¹⁸¹ (egy kis Helység Boeotiában) való Ütközet, mint a Mantineánál (Görögországnak Arkadia Tartományában lévő Helység) való Győzelem, sem pedig a Leuthennél (Berathban¹⁸²) úgymint a Créfeldnél (Franciaországnak Roer Departamentben) való Ütközet.

Ha az Ellenségnek oldalában függőlineában (perpendiculariter) állunk, úgy ő ki nem menekedhetik a hálóból, hanem ha Seregének egy részét feláldozza, és a többivel hátra takarodik. Így cselekedett Marschal Stoinville,¹⁸³ Wilhelmsthálnál,¹⁸⁴ egynehány Batalionokat vetett Lord Granby¹⁸⁵ elejébe, a kik is mind egy lábíg az Ütközet mezején maradtak, a többek pedig hátrállás által szabadították meg magokat.

¹⁷⁸ Kolon: hadoszlop.

¹⁷⁹ Ókori iráni nép, az i. e. 3. századra Krésziphón (a mai Bagdad közelében) központtal hatalmas birodalmat hoztak létre az Óperzsa Birodalom törzsterületein.

¹⁸⁰ Coquette lány: hiú, kacér lány, akinek a fortélyai csődöt mondtak.

¹⁸¹ A Thébai vezette Boiótiai Szövetség és Spárta között i. e. 371-ben vívott leuktrai csata, amely az utóbbiak katasztrofális vereségével végződött.

¹⁸² A zárójelben szereplő szó jelentése ismeretlen.

¹⁸³ Jacques Philippe de Choiseul-Stainville (1727–1789) francia marsall.

¹⁸⁴ Az 1762. június 24-én vívott wilhelmsthali csata.

¹⁸⁵ John Manners, Marquess of Granby (1721–1770) brit fővezér a hétéves háborúban.

3) Különös vakmerő ítéletnek látszik első tekintettel, hogy éppen gyakorlatlan Seregekkel javaslom tétetni a' Hadiforgásokat; pedig nincs ennél bizonyosabb, a' mint azt a' textusban megmutattam. Mert ha értjük a' verekedés' mesteriségét, a' Hadiforgások mindég halalmunkban vagynak, és így olyan nagy virtus az új Hadakozásokban gyakorlott Seregeket vezérelni, mint hajdanában vala.

4) Mantinea egy kis város Arkádiában. Híres Epaminondas győzedelméről, és haláláról, a' hol a' Harczban elesett:

5) Tudva lévő dolog, hogy az Európai Lovasság soha sem tészén nagyobb útát a' Gyalogságnál, és hogy egy jobban alkotott, és gyakorlott Gyalogság nagyobb útát is tehetne. Mindazáltal, itt a' Lovasság' pártjára kell hajolnom, és azt meg kell vallani, hogy mi igen sokat tulajdonítunk a' föld' minémiségének természetére nézve a' Gyalogságnak. Egy jó könnyű Lovasság derekason szaguldózhat a' hegyek és erdős vidékek között is, csak hogy mindenkor könnyű Gyalogság légyen melléje adattatva. Minden szaguldózó Csoportot úgy kell tekinteni, mint egy kis Ármádiát, és olly formán kell annak az útazást, és az Állásokat is tenni, valamint egy nagy Seregnek, minthogy itt a' külömbség nem a' mennyiségben, hanem a' minémiségben áll. A' nagy és kicsiny Seregeknek, nem külömben a' nagy, és apró Harczoknak egy neműségét senki sem vette még eddig jól fontolóra, mivel a' Tárgyak' simplicálását¹⁸⁶ nem értették, és azt gondolták, hogy a' dolognak mennyisége, azaz, a' nagy szám, vagy a' nagy erő, a' dolog minéműségét, azaz, tulajdonságát, vagy az esmértető jelt is megváltóztatja.

6) A' Caesar' rézső Lineája igen alkalmas, ha az Ellenség' Homlokelejét akarjuk megtámadni arra, hogy az oldalba való megtámadást elkerülhessük. De szükségtelen, és így káros is, ha már az Ellenség Homlokelejének véghosszán függő Lineában állunk, 's következésképpen az Ellenség már veszedelmes körülállások között van, még a' megtámadás előtt. Ez utolsó esetben jobb hasznát lehetne venni az erre kirendelt Seregnek, ha hogy az, az Ellenségnek körülkerítésére, 's visszahúzódásának elrekesztésére fordíttatnék. A' hol az Ellenség' megtámadása nagy haszonnal jár, ott az egész Seregnek támadásra kell indulni.

Egy három szakaszban osztott Seregnek, mellynek középső Osztálya az Ellenség' megtámadására van kirendelve, igen nagy hasonlatossága van Caesar'nak Pharsáliánál hátra tartóztatott Ütközőrendjével. Ezek a' Corpusok az oldalakat fedezik, egyszersmind az Ellenségnek vélek általellenbe lévő Homlokelejét is letartóztatják, hogy a' támadásra kirendelt középső Seregnek az oldalába ne kanyarodhasson. Folárd és Loyd hasonló elrendelést javasolnak, de én azt ítélem, hogy ez nem egyez meg annyira az új Had' természetével, mint amaz, mellyben a' Sereg' Homlokeleje két Csapat Sereg által lekötetvén, 's az alatt a' harmadik Sereg függőerányosan az Ellenség oldala ellen nyomul.

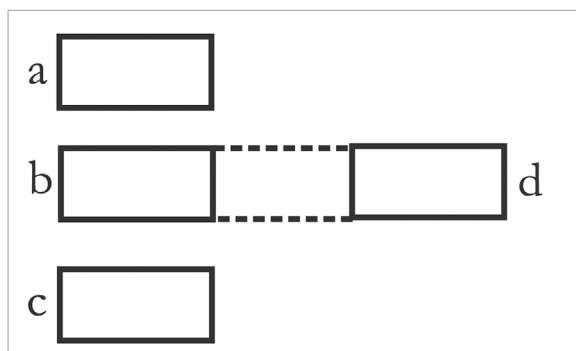
¹⁸⁶ Simplificálás: leegyszerűsítés.

Tizenharmadik szakasz

A' Folárd' Kolonjairól.

A' vékony sorú Gyalogság oldalainak gyengesége valami olyan mód felől való gondolkozásra vezette Folártnak élesen látó Lelkét, melly által ezen a' bajon segíteni lehessen. Ő a' három, vagy a' négysorú Gyalogságnak Homlokelejét is (Front) éppen olyan gyengének találta, mint annak oldalait, mert az első gyengeségből származott a' második. A' mélyen állított Hadirend legalkalmasabb módnak látszott ő előtt, melly által a' vékony rendű Gyalogságot meg lehessen győzni, és így született az ő Kolonja, a' melly egy Csoport Gyalogságból áll, mellynek Rótáiban, vagy mejjében sokkal több ember van, mint annak a' Rendjeiben (glied), vagy szélességeiben, avagy a' melly Kolonnak hosszabb az oldala (Flanque), mint Homloka.

Az utolsó ugyan csupán csak a' több Osztályokból avagy Batalionokból álló Kolonokban szokott megtörténni. Mindegyik Osztály külön külön egy négyszegeletet formál. Rajz 57.

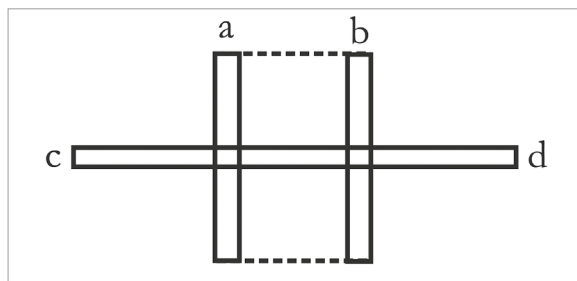
57. rajz

Folártnak a' legnagyobb Kolonja is csak három Osztályból áll, mint Rajz 57. a b c. Ezeknek az Osztályoknak az a' haszna, hogy a' b Osztály a' d felé oldalt húzódhatik, melly által keresztbe való tűz támad, minthogy a' d az a'-nak, és c-nek két oldalát hosszára, vagy oldalba löheti. Ezenkívül ha egy, vagy több Osztályok oldalt mozdúlnak, avagy ha a' jobbra vagy balra való megfordulás által a' Kolon oldala Homlokelejévé változik, a' megbontott Ellenséget öszveszoríthatják, minthogy az Ellenség' Homlokelejének külön szakasztott részei szárnyal esnek az ekképpen oldalt mozdúlt Osztályoknak.

A' középen megszakasztott Ellenségnek oldalba vételét, vagy öszvetolását ilyen módon viteti véghez Folárd a' maga' Kolonjaival.

A' Kolon, Rajz 58. fél jobbra és félbalra fordúlván, egymástól hosszára kétfelé válik, mint az a és b, minekutánna az Ellenségnek c d Lineáját keresztül törték volna, és mind a' két Fél azon vagyon, hogy a' c d-nek megbontott oldalait öszveszorítsa. Itt meg kell azt jegyezni, hogy Folárd ezen helyen megesméri az Ellenség' békerítettetésének, vagy a'

hosszabb Homlokrendnek hasznát, minthogy az ő Kolonja, melynek hosszabb az oldala, mint a' Homlokeleje, az Ellenség' Gyalogságát, a' melyet ő csak négy sorra határoz, és e' szerént annak az oldalán csupán csak négy emberből álló szélességnyi Homloka vagyon, ezen mozdulása által mindenkor körülzárnivalva tartja.

58. rajz

Az Ellenség' Seregén keresztül rontott Kolonoknak oldalt való mozdulása, mely által azok kétfelé válnak, nem olly könnyű, és nem olly egyszeres, következésképpen nem is ollyan alkalmas, mint az 57-dik Rajzolatban az Osztályok által előadott oldalt való mozdulások. Lehetetlenség, hogy ez a' Kolon a' verekedés közben rendetlenség nélkül ketté válhasson.

A' Kolonok ellen egy ellenvetést lehet tenni, de a' mely nékem éppen nem látszik fundamentomosnak. Azt mondjuk ugyan is, hogy az egymás háta megé állított emberek nem tolják egymást előre, mint tolatik az ék a' fejsze' üttelése által; mivel minden emberben magában lévén az önként való szabados mozgásnak oka, kiki magában egy állandó és némelly tekintetben egymástól független egészet főrmál. De meg kell gondolni, hogy az elől állóknak nagy okok vagyon arra, hogy előre nyomuljanak; mert a' Kolon hátúlja utánok rohanván előre kényszeríti őket. Ha tehát az elől lévők megállanak, avagy előre nyomulni nem akarnának, az utánok rohanó nagyobb Erő által a' földre dönttetnek és öszvetapostatnak. Ha valamelly hirtelen felnyitott kapuban egy csoport Sereg árvíz módjára bérohan, kénytelenek az elsők a' szerént menni, a' mint az árvíz nyomja őket. Innen van az, hogy a' mélyen állított gyalog Sereg, a' két három sorból állót szélllyel verheti, és hogy az első az utólsón erőt vesz, minthogy három ember húsznak ellent nem állhat. Mert ha mindjárt tizenhármat leölt vólna is mindegyik az Ellenség közzül, de elfáradván a' viaskodásban, a' tíztől meggyőzethetetik. De még verekedésre se kelhet a' dolog; mert a' sebesen rohanó mély Csoportnak nyomattatása által ez a' három sorban álló rend a' maga' állásából hátra nyomattatik, minekelőtte még a' tusakodás elkezdődne.

De ha a' vékony rendű Ellenség az előre nyomuló Kolon' elejének semmit se szegez ellenébe, hanem annak oldalát támadja meg, ekkor másképpen üt ki a' dolog. Legpusztítóbb eszköze a' Kolonnak a' Tirallirozás, vagy is az elszélesztett verekedés. Mondhatni, hogy egy lövés sem esik híjába, minthogy egy sűrű sokaság közzé lő az ember. Csak ki kell térni a' Kolonnak az útjából, valahányszor az előre rohan, és nem kell közel

bocsátani, hanem elszélesztve kell körüllötte forgolódni, és a' rendeletlen tüzelés által szorongatni, s erejét fogyasztani, és így a' végső veszedelmet el nem kerülheti. De ha több Kolonok vagynak egymás mellett, a' mint egy nagy Seregnél külömben nem is szokás, és ha a' Kolonok' segítségére Lovasság áll a' második rendben, ekkor ugyan lehetetlen a' Kolonok közzé bérontani, hogy annak oldalát, és hátát lehessen tűz közzé venni. Hanem ekkor nagyobb mértékben kell azt cselekedni, a' mit az elébb kicsinyben, említettem. A' Kolonok támadását és csapását bévárni nem kell, hanem oldalaslag kell attól húzódni, és annak az oldalait kell fenyegetni. Igaz ugyan, hogy ezek a' mozdulások csak akkor tétethetnek, mikor még az Ellenségtől távol vagyunk. Minthogy minden Ütközetet ki lehet kerülni, ha oldalt, és egyszersmind hátra húzódunk, annakutánna az Ellenség oldalaira ismét előrohanunk, tehát ez által a' Kolonokban való állásnak haszna, mellynek csak a' közvetlen Csatázásokban vagy on helye, semmivé tétetetik. A' sík helyeken Lovasságnak kell fedezni ezeket a' mozdulásokat, és ha a' Kolonban álló Sereg a' maga' Lovasságát előre küldi az Ellenség ellen, ekkor két Lovasság közt támad csata, mellyben a' Haszon mind két részről egyforma.

Azt az ellenvetést is teszik a' Kolonok ellen, hogy a' Kolonok a' Kartácsnak keresztbe való tüze áttal egészen semmivé tétetnek, minthogy a' kartács-golyúbisok egy olly sűrű Csoport között iszonyú pusztítást tesznek. E' tagadhatatlan dolog. De azt is meg kellene gondolni, hogy a' hosszú vékony sorú Batalionok is hasonlóképpen öszverontathatnak a' kartáccsal keresztül kasúl tüzelő Ágyúk által. Eléggé bizonyítják ezt a' Torgaui,¹⁸⁷ és más egyébűtt történt Ütközetek. A' hosszú Homlok egy nagy lövő cél, a' mellyet könnyebb megtalálni, mint egy kolonnak keskeny Homlokelejét, jóllehet az utólsóban a' golyóbisok sokkal nagyobb pusztítást okoznak. De a' Kolonok' hézakai között sok golyóbisok keresztül mennek, mellyek a' hosszú Lineában álló Gyalogságot mindenűtt találják. Azt is meg kell gondolni, hogy a' Homlok' eleje közt lévő, keresztbe tüzelő Ágyú-battériákat¹⁸⁸ nem egy könnyen lehet megtámadni, és hogy azok ellen, ha egyszer kartáccsal lőnek, semmit sem lehet cselekedni. Lovassággal még hamarább lehetne szerencsés kimenetellel ellenek valamit kezdeni, minthogy ez gyorsabban halad, következképpen, nincsen olly sokáig a' tűz alatt. Látni való, hogy mind ezek azt mutatják, melly fontos Sereg légyen az új Hadialkotmánynak módja szerint a' Lovasság.

A' Kolon a' Lovasság ellen legjobb állású Hadirendnek látszik. De hogy még itt be lehet abba törni, az a' Gyalogság' mostani felfegyverkeztetésének hijánosságától látszik eredni. Bizonyítja ezt az előbbeni Szakaszban említett 1794-ik Esztendőben Kaiserslautern mellett történt Csatában a' Pruszsus Lovasság által öszvevagdaltott Francia Kolonnak példája. Ha a' hosszú dárdákkal felfegyverkeztetett Csatat Sereg, így szóll Folárd, rövid fegyverekkel segítettetik, akár micsoda Lovasságnak is megmozdúlhatatlanul ellene állhat. De ha a' Lovasság Ágyúkkal jön, úgy annak tüze által megbontatik

¹⁸⁷ Az 1760. november 3-án vívott torgauai csata.

¹⁸⁸ Battéria: ágyúüteg.

a' Kolon, és a' Lovasságtól öszvekonczolatik,¹⁸⁹ ha hogy tulajdon Lovassága által nem óltalmaztatik. Ez újonnan azt bizonyítja, hogy mióta a' Hadakozás tűz által folytattatik, azolta minden haszon a' Lovasság' részére hajlott, mely által az a' Gyalogságot mindenütt, a' hol a' föld' természete megengedi, meggyőzheti.

Úgy látszik tehát, hogy egy a' mái mód szerént vékony Hadirendben álló Gyalogság ellen igen hasznosan lehet mivelni Kolonokkal való megtámadás által, ha hogy a' Linea számos ágyúzó sánczok, és számos egy sorban kiszegezett Ágyúk által, a' mellyekből keresztbe lehet tüzelni, nem védelmeztetik. De meg kell azt is vallani, hogy mivel a' Kolonok sebesebben előnyomúlhatnak, mint sem a' hosszú kiterjedt Lineák, ehez képest, kevesebb is valamiben ő reájok nézve, az Ágyúknak kártévő ereje. Kétségen kívül marad az mindenkor, hogy a' Lovasság ellen a' Kolon a' legjobb állású Hadirend. Csupán csak az elszélesztve verekedő Gyalogság veszedelmes ő reá nézve. Úgyde a' Tiralőrök tüze éppen olyan veszedelmes a' vékony hosszú Hadirendben álló Gyalogságra nézve is, és így ez semmi fundamentomos Ellenvetés különösen nem lehet a' Kolonok ellen. Az új Taktikusoknak kritikái csekély fundamentomon épülnek, ha a' Folárd' Kolonjáról vagyon a' szó.

Ezen remek Elmének az a' tanácsa, hogy a' Lovasságot a' második Hadirendbe, vagy a' Gyalogság' háta megé kell állítani, már megesmertetett jónak lenni. De az a' mód, melly szerént ő a' Lovasságot mélyen állítja, azt mutatja, hogy ő soha se volt Lovaskatona. Továbbá, mintegy megköti ő a' Svadronokat¹⁹⁰ a' közék állított gyalog Seregek által. De minthogy a' hézakok közzé állított Csoportoknak, az ő gondolatja szerént, könnyű Gyalogságnak kell lenni, ez által az akadály mindjárt nem leszen olyan nagy, minthogy azoknak Lovasokkal való együtt futásban gyakoroltatva kell lenni. Igaz, hogy felette hasznos dolog, ha a' Lovasságot mindenkor Gyalogság segíti. Az utólsó, és az ezt megelőző Háborúban a' Francziák Lovassaikkal Tirallőrök, vagy is könnyűszerű Gyalogság is járt mindenütt. Így hadakoztak a' régi Germánusok, így mások is, és valóban Gyalogság nélkül semmiféle Lovas Sereget se kellene kiküldeni.

Az új Hadialkotmánynak természetéhez képest, csupán csak az elszélesztve való verekedést, vagy Tirallirozást lehet előbbvalónak tenni a' Kolonok rendjénél. Hol Csapatokban, hol pedig elszéledve verekedni, legjobb módnak látszik én előttem.

Folárd rendkívül kedvellője volt a' könnyű szerű Hadakozásnak. Bizonyítja ezt az a' csudálkozás, mellyel ő Sertóriust¹⁹¹ tiszteli. Sokat tart ő az eleség' elfogásáról, az Ütközeteknek elkerülésekről, az Ellenség oldala, vagy háta megé tejendő Fordulásokról, az éjjeli nyughatatlankodtatásokról's a' t. Ha most élne, midőn már az új Hadialkotmány nagyobb tökéletességre vitettetett, még jobban megerősödne ő ebben a' vélekedésben.

¹⁸⁹ Öszvekoncol: darabokra szed.

¹⁹⁰ Svadron: lovas század.

¹⁹¹ Quintus Sertorius (i. e. 126–73) római hadvezér, aki Sulla diktatúrájával szemben önálló államot szervezett Hispaniában, amelyet végül Nagy Pompeius vert le.

Tizennegyedik szakasz

Miben különbözik a Régiek' Taktikája a Máiakétól.

A Régiek' Stratégiájoknak a Máiakétól való különbözőségét, mely csupán csak a szükséges eleség' mennyiségének különbségéből következik, már az első Szakaszban előadtam. Lássuk már most röviden a Régiek' Taktikájoknak, a Máiakétól való különbözőségét is.

A fő különbség ebben áll, hogy a régi vágó, szűrő, és öklöző Taktika volt, a má pedig lövő Taktika. Ebből a kútöböl ered minden. Innen van az, hogy a Régieknél a nagyobb testi erő, és nagyobb virgoczság választották el a győzedelmet, a mint már a tizenkettődik Szakaszban láttuk, ezért kellett a Sereget mélyen, avagy hosszú egymás után való sorokba állítani, hogy így a nagyobb nyomás által hátra tartóztathasson az Ellenség, avagy hogy az újonnan előállott, és minden félbeszakadás nélkül egymás után érkező Harczolóknak nagyobb száma által, a náluknál kevesebb rendben álló Ellenségen győzedelmeskedhessenek. Innen lett a Régiek' Seregeinek keskeny Homlokeleje, mert akkor nem lehetett félni, a keresztbe való tüzeléstől, minthogy azt bátran állíthatjuk, hogy a Régiek' lövésének ereje koránt se volt olly hathatós, mint a Máiaké.

Ezért lehetett a Régieknek az Ellenség közepét keresztül rontani, a mi által az Ütközet mindég elválasztott, jöllehet Cannánál¹⁹² rosszul ütött ki ez a próba 1). A Régiek az Ellenségnek oldalt való húzódásaira nem is ügyeltek, minthogy a Sereg' oldalát vagy hátát nem félthették, mely ellenek stratégikusan az eleség' elfogásában határozódik meg.

Akkorban az Ütközetek' megnyerése végett szokott az Ellenség mozgulásokat tenni, és az inkább a Katonáknak vitézségektől, mint a Vezéreknek mesterséges Hadimozgulásaitól függött. Caesárt nem lehet annyira Ütközetjeinek mesterséges állításánál, és a mozgulásoknak alkalmas voltánál fogva csudálni, mint azért, hogy ő a maga Hadiseregébe igen nagy Hadi Lelket, s tüzet, és tulajdon személyéhez határ nélkül való ragaszkodást tudott önteni.

A Régiek' Ütközetei sokkal véresebbek voltak, minthogy a mély állású Hadirend, és mérges viaskodás, a mely mind két részről az öreg Katonáknak erkölcsi nagy tulajdonságok, és erejek végett sokáig tartott, szükségesképpen nagyobb öldöklést, és vérontást okozott, ellenben a Máiak' Ütközeteinek vége van, mihelyt egyik Fél a másikat körül szárnyalja. Ezenkívül a puskatűz koránt sem öl meg annyi embert, mint a kézi verekedés. A Máiak' Hadiseregei között ritkán történik, és kevés ideig is tart a kardal való verekedés az alkalmatlan fegyver miatt. Egyedül a Lovasság száll kardra, midőn a gyalog Sereg közé bevág, és ez igen véres szokott lenni az utólsókra nézve. A sok szegelekre hornyolt bagnetos puska tellyességgel nem arra való, hogy azzal vagy annak ágyával paskolni lehessen, ha két gyalog Sereg egymással összeütközik.

Továbbá, ha a Régiek öltre mentek, a Csata után a megverettetett résznek lehetetlen volt magát rendbe visszahúzni. Nem kell itt a tíz-ezer Görögöknek példáját, és más

¹⁹² A második pun háború idején, i. e. 216-ban Hannibal fényes győzelmével végződött cannaei csata.

ollyanokat előhozni, melyeket csupán csak némely környüállások' kedvező együtt mívelésének lehet tulajdonítani. A' Régieknek nem is volt számos Lovasságok, a' mely által a' szaladó Gyalogságot fedezhették volna. Egyébaránt a' Régiek' Lovassága az akkori mód szerint felfegyverkezett, és rendbe szedett Gyalogság ellen semmit sem is tehetett.

A' futó Gyalogkatonát, a' szinte olly sebesen futó és üldöző Ellenség levagdalta; innen lett az öldöklés rendszerént olly iszonyú. A' megállapodásról nem is lehetett gondolkodni, minthogy Ágyúsánczok nem voltak, a' melyeknek oltalma alatt ismét öszve lehetett volna gyülekezni, és rendbe állani. Az üldöző Ellenség erre nem hagyott időt. Mert nem minden régi Nemzetek voltak ollyan nemes lelkűek, mint a' Lacedemonbéliek, kik is megelégedvén a győzelemnek dicsőségével, tovább nem üldözték az Ellenséget.

Ha a' Folárd' Kolon systémáját közönségesen bévénné a' világ, abból rendkívül véres Ütközetek támadnának. Eliszonyodik az ember, ha két mélyen állított Csapatokat képzelt magának egymás ellen viaskodni. Az igaz, hogy a' Kolonok csak hamar zavarodásba jönnének, és rendetlenül tüzelő Csoportokká változnának. Mert a' mái időbéli gyalogság az ő öltözete, és fegyvere miatt nem formálhat olly kemény öszveálló Haditestet, mint a' Régieké, a' kik a' Paizsok által mintegy egymáshoz voltak lánczolva. Továbbá, a' mái fegyverek sem alkalmasok a' kézzel való verekedésre. A' sokáig tartó gyalog Csatázások, akkor is, valamint most, elszéllesztve való verekedéssé, Tirallirozássá változnának; azt nem is említvén, hogy az új hadi mód szerint a' közel való Ütközeteket igen könnyű elkerülni.

A' Cannai Ütközet' példája azt mutatja, hogy a' bészárnyalás a' Régieknél is hasznos volt. Tacitus Annálisának¹⁹³ harmadik Könyvében, a' LXXV-ik Részben leír egy Történetet, melyből világosan kitetszik az, hogy az egy pontra egyésített támadólag való Hadimunkálkodásoknak, és az Ellenség' békerítettetésének igen nagy haszna volt a' Régiek' Hadakozásának módjában is. „Takfarínásnak¹⁹⁴ 2) így szól Tacitus, szokása volt a' maga' Seregét külömbkülömb Csoportokra osztani fel, mely által azt nyerte, hogy könnyen elillanthatott, ha megtámadtatott, és egyszersmind az által a' mi Seregeinket kelepczébe keríthesse. A' Rómaiak' Vezérei tehát három részre osztották a' Sereget, melynek egyike Cornélius Scipióra¹⁹⁵ Bloesus¹⁹⁶ Al-Vezérére bízattatott, hogy azzal oda siessen, a' hol Takfarínás a' Ceptinusok¹⁹⁷ Tartománnyát pusztítja, avagy hogy a' Garamentusokhoz¹⁹⁸ által ne szökhessen. A' második Seregnél a' Blaesus fíja volt¹⁹⁹ a' Vezér, és a' Cirtének²⁰⁰

¹⁹³ Publius Cornelius Tacitus (i. sz. 55 k. – 120 k.) római történetíró főműve. Eredeti címén: *Ab excessu divi Augusti*.

¹⁹⁴ Tacfarinas a Tiberius császár ellen föllázadt numidiaiak vezére. Publius Cornelius Dolabella consul győzte le i. sz. 24-ben.

¹⁹⁵ A tekintélyes család Publius Cornelius Lentulus Scipio nevű tagja (i. e. 15 k. – i. sz. 52), Tacfarinas felkelésekor az Africa provinciában állomásozó IX. legio parancsnoka.

¹⁹⁶ Quintus Iunius Blaesus (? – i. sz. 31) Africa proconsula, Tacfarinas legyőzője.

¹⁹⁷ Jakkó elírása, Leptis/Lepcis Magna (ma Lebda, Líbia) településről van szó.

¹⁹⁸ Garamantes. Az ókorban a mai Líbia területén élő afrikai nép.

¹⁹⁹ Két fia volt: Publius Sallustius (26-ban consul) és Lucius Iunius (28-ban consul).

²⁰⁰ Cirta ókori város Numidia északnyugati részén, a mai Kaszentína (Algéria) közelében.

Tartománnyának megszabadítására küldtetett, a' mellyet ezek a' Rablók nyomorgattak. A' Fővezér Blaesus középén ment a' Sereg' Lángjával, és azokat a' helyeket, mellyeket szükségesnek ítél, megerősítette, besánczoltatta, és az által az Ellenséget megrekesztette, és minden igyekezeteinek gátot vetett, melly által azt nyerte, hogy akárhová fordult Takfarinás, mindenütt a' Római Seregekre bukkant, annak vagy az elejére, vagy az oldalára, vagy pedig a' hátúljára találkozott, melly által az ő Serege között sokan levágattak, és elfogattak. Ez után Blaesus a' Sereget több apróbb Szakaszokra szaggatta, és ezeknek vezérléseket próbált vitézségű Századosokra bízta. Elmúlván a' Nyár, ő nem húzta vissza a' maga Seregét, sem pedig téli szállásokra Ó Áfrikába, a' mint szokás vala, nem bocsátotta; hanem minek-utánna, valamint a' Háborúnak kezdetén, sok új Erősségeket építtetett, Takfarinást, a' ki szüntelen változtatta a' maga' fekvését, szaguldozó Csoportok által nyomoztatta, kik is a' pusztáknak rejtek helyeit jól megismerván, ötten mindenütt felkurkázták, míg utóljára ennek a' Harambasának²⁰¹ az Öttse elfogattatván, maga is, (t. i. Takfarinás) visszavonta magát."

Ebből az előadott Haditörténetből kitetszik, melly hasznos volt légyen a' Régieknél is az Ellenségnek szárnyal való bekerítettése, és ha külön Seregek munkálkodtak annak oldalai körül. De minthogy a' Régieknek Hadiseregeik olly nagy számúak, és olly sokat emésztők nem voltanak, hogy azok nagy Tárházak nélkül akárhol is el nem élhettek volna; koránt sem félhettek annyira a' hátok megé teendő Hadifordulásoktól, mint a' Máiak' Hadiseregei, kik is, ha ez végrehajtatik, tökéletes tehetetlenségre juttattatnak. Úgy látszik tehát, hogy a' Régiek' és Máiak' Taktikájának minden különbsége ebből a' kútforrásból származik, hogy a' Régieknél a' Győzelem' szükséges feltétele volt a' nagyobb belső, vagy személyes Erő, a' Máiaknál pedig a' nagyobb kiterjeszkedés.

Tizenötödik szakasz

Következők.

Az eddig tett vizsgálásokból e' következendő Fenéktörvényei következnek az új Hadimesterségnek. Tudniillik:

A' Tárházak elkerülhetetlenül szükségesek, nem kölömben az Erősségek, mellyekben a' Tárházak vagynak oltalom végett.

Elmulhatatlanul szükséges, hogy a' Határszéleken egy Lineában fekvő sor Várak legyenek egymás mellett.

Az Ellenség ellen támadólag hogy bátorságosan lehessen munkálkodni, szükséges a' Fenéklíneában fekvő két szélső Váraknak olly távolságra lenni egymástól, hogy az ezekből az Ármádia felé kiterjedő Munkálkodólineák az Operáció' tárgyában, vagy pedig az operáló Ármádánál legalább is 90. grádusnyi szegelet alatt érjenek össze, azaz, mindenféle Hadimunkálkodásnak Fenéklíneára kell fundáltatva lenni.

²⁰¹ Harambasa: fegyveres rablók vezére.

Az Ellenség sokkal jobban megakadályoztattatik az előre való nyomulásban, ha annak oldalt, és nem szemközt állunk.

A' támadó Hadimunkálkodást soha se kell tűrni; azaz, védelmezőleg szenvedni: hanem támadóra kell fordítani a' Háborút, és az Ellenség' oldala, és háta megé kell fordulásokat tenni.

Az egyközű oltalmazó állásokat, útazásokat mihelyt lehet, el kell hagyni, és Hadifordulásokkal kell élni.

Az Operáció' tárgyává inkább az Ellenség' Tárházait, mint sem magát az Ellenség' Seregét kell tenni.

Látni való ezekből a' stratégiai Regulákból, hogy mit, és mit nem kell cselekedni; a' mi t. i. ezekkel ellenkezik, az mind nem jó. Nem kell p. o. egy magános Linea' hosszában, avagy csúcsos szegelet alatt, azaz, elegendő Fenéklinea nélkül operálni 's a' t.

Valamint a' támadó Munkálkodásoknak egy pontra egyesítette kell lenni; úgy ellenben, a' szélyel terjedő, és oldalerányos hátrállások legjobbak.

A' Stratégiának minden reguláit, lehet a' Taktikára alkalmaztatni, ha a' Fenéklineát Ütközőrendre, a' Munkálkodólineát pedig, útazó, és lövőlineákra változtatjuk.

Az Ütközetet mindég el lehet kerülni, ha az Ellenséget magunkhoz közel nem bocsátjuk.

Soha se kell veszteg várni az Ellenség' megtámadását, hanem támadó mozgódásokkal elébe kell indulni, ha mindjárt a' hely' fekvése a' legjobban meg volna is erősítve.

Nincs olly fekvés, a' mellyet meg nem lehetne kerülni.

Az Ellenség' Homlokelejét csupán csak foglalatoskodtatni kell, az alatt egyik, vagy mind a' két oldalára kell fordulni.

Igyekezni kell az Ellenséget körülfogni, azaz, nagyobb Homlokrendel kell ellene kiszállani.

Ha egyszer oldalt vagyunk az Ellenségnek, már az akkor be van kerítve, ha mindjárt ő sokkal számosabb is.

Sokkal jobb elszélledve, tirallirozva, mint összezárt, és igazodott Rendel hadakozni, a' melly úgy is rendtelenségbe hozattatik.

Minthogy az elszéllesztett verekedésekben, a' Tirallirozásban, sokkal jobban kiterjeszkedhetik a' Sereg, tehát annál könnyebb az Ellenség' oldalát megtámadni.

A' Gyalogságot mindenütt Lovasság védelmezze.

Legjobban lehet védelmezni a' Gyalogságot, ha a' Lovasság a' második rendben áll.

Lovasság ellen legjobb Hadirend a' Kolon.

Tehát legjobb vagy elszéllesztve, Tirallirozva, vagy pedig Kolonokkal ütközni meg.

Mindazáltal, a' tapasztalás bizonyítja, hogy a' Lovasság által a' gyalog Kolonok is meggyőzöttetnek, ha a' Lovasság bátor, a' melly a' Gyalogság felfegyverkeztetésének híjánosságától vagyon.

Erre való nézve, a' Gyalogság sehová se állíttassék oltalmazó Lovasság nélkül, még az olyan helyeken is, a' hol a' Lovasság nem dolgozhatik.

A' Csatákból való visszahúzóadásoknak szélyelterjedve, és hirtelenséggel kell megtörténni, a' Lovasság' fedezése alatt. Ha Lovasság fedezi a' hátrállást, rend nélkül is megeshetik az.

Ha a' Csátát elvesztettük, egyszeribe támadólag való Munkálkodásról kell gondolkodni. Csak el kell hitetni magunkal, hogy nem vagyunk megverettetve, és valósággal nem lészünk megverettetve. A' nagy Ütközeteket kerülni kell, és inkább Csitépatékkal, és Hadiforgásokkal kell élni az Ellenség ellen.

MÁSODIK RÉSZ

A' Fenéklínea Principiumának, a' megtörtént, és jövőendőben megtörténhető haditörténetekre való alkalmaztatása.

Első szakasz

Azon időpontról, melyben a' Fenéklíneának (basis)
Principiuma ki kezd fejtőzni.

Gyakran vólt már szó arról ebben a' Könyvben, hogy a' Régiek' Hadi Operatiói Fenéklínea nélkül nem szűkölködtek. A' Római Hadi-Sereg, egy magában álló Test vólt, a' mely a' külső dolgoktól, legkisebb függésben sem vólt, minthogy az ő fennmaradásának forrása, tulajdon magában találtatott fel. A' Római Hadi-Sereg, egy mozgó Tárház vólt.

Ezenkívül, tellyes bizodalommal lévén, a' magok nagyobb erköltsi, és testi erejekben, gyakorlottságokban, jobb Fegyvereikben, bizonyosok lévén a' felől, hogy minden vélek szembeszálló Ellenséget bizonyoson meggyőznek, a' békerítettéssel nem gondoltak.

Igaz, hogy ezt, a' Görögök felől hasonló mértékbe nem lehet állítani; hanem őket az ő Hadi-Seregeiknek kitsynysége, Lovasságaiknak kevés száma, és talán az ő mértékletességek is tették függetlenekké őket a' Tárházaktól. A' Napkeleti Nemzeteknek, úgy szólván semmi Lovasságok sem vólt, és ha némellyek közzűlők, mint a' Párthusok, egyedül tsak lóháton hadakoztak, ez könnyű Lovasság vólt, a' mely mindenkor a' zöld fűben tanyázzván, rakás takarmányra nem vólt szüksége; valamint a' Tatároknak, a' kik még ma is ellehetnek Tárházak nélkül, minthogy az ő pusztító Táborozásaik, vagy inkább Kóborlásaik, sokkáig nem tartanak.

A' Római Birodalom elpusztítói, vagy úgy Jelentek meg, mint Tatár könnyű Lovasság, vagy pedig, mint a' Germánusok, Frankok, és más Nemzetek, tsak nem minden Lovasság nélkül. Ezeknek sem vólt tárházakra szüksége, sem Munkálkodólinéakra (Operationslínea) következképpen Fenéklíneára sem.

A' következendő közép időben, a' Hadakozás apró lovas Tsoportokkal való ragadozássá vált, és a' vólt a' vitéz, a' ki egy pántzélos szekeres Lovon, mint valamely vasas almárium,²⁰² talpig pántzélba öltözve, a' maga Ellenfelének Lántsával való szúrásai ellen,

²⁰² Almárium: ajtós vagy fiókos szekrény.

bátran, és keményen tudott ülni. A' keresztes Háborúban pedig, újra számos gyalog Sereget találunk, de élelembéli rendszer (Systema) nélkül, mivel a' nagy Hadi-Seregek után, nehéz, és puskaporral járó Ágyúk nem hordoztattak. A' puskapor feltalálása után, második Mahomed²⁰³ élt először Konstantinápolnak ostromlásakor,²⁰⁴ egy, vagy több nagy Ágyúkkal. Azt is mondják, ha jól emlékezem, hogy a' Genuaiak²⁰⁵ lőttek volna már ez előtt Ágyúkkal. Ez ugyan, nem olyan fontos dolog, akár melyik lett legyen is az első. A' Hóhenzoller Házból²⁰⁶ származott Brändenburgi első Választó Fejedeleme,²⁰⁷ egy Ágyúval vette meg a' nyakas Nemeseknek Kastélyvárait. Ezek, majd mind egy időbeli Történetek. De mely sok idő kellett arra, míg a' Tűzi alkotmány, csak néminemű képpen is, tökéletességre ment? Úgy látszik, hogy a' Törökök tettek ebben legelőször hasznos lépéseket, mert második Solimán²⁰⁸ alatt, a' Török Gyalogság legjobb volt Európában. Hanem ők ezen tsekély előmenetel után, csak megmaradtak a' tökéletesebbedés' ezen alacsony léptsőjén, avagy ismét erről is vissza hanyatlottak. A' harmintz Esztendő Háborúban,²⁰⁹ még bizonytalanság közt lebegett a' Tűzi-alkotmány, és a' régi Systéma, melyet Gustáv Adolf,²¹⁰ a' maga Újjíttásaival el nem törölhetett. Ebben a' különös Háborúban, semmi nyomát nem találjuk, valami bizonyos törvényeken fundált Alkotmánynak. A' Hadi-Seregek igen kitsinyek valának, és ragadozásból éltenek, azért volt az olly irtóztató háború. Gustáv Adolf, Pomerániából²¹¹ Baviáriába,²¹² s onnan ismét Szakszóniába²¹³ futkos szerte széllyel. Ő Tábor helyet foglal, a' hátamegett, a' hol folyó víz van. Torstensohn²¹⁴ egyik végétől a' másikig bégárja Német Országot. A' Svédok, most a' Rajna mellett, majd Tseh Országba, majd ismét alsó Szakszóniába kóborognak. A' Veimári Fejedeleme, úgy hadakozik, mint valamely kóborgó Szerentse-próbáló, állandó Hely nélkül, sohol²¹⁵ Rend, Systéma, vagy Cél, vagy Plán, nem látszik, mindenütt csak a' nagy zűrzavar.

Az éles látású Marschal Türenne²¹⁶ hozta legelőbb is rendbe ezt a' zavart. A' Fenéklíneának Principiumát az 1674-dik és 75-dik Esztendőbeli tsudállásra méltó Táborozásokban találjuk fel. Az újjabb Históriákban, ezeket lehet első Táborozásoknak nevezni.

²⁰³ II. Mehmed török szultán (1432–1481).

²⁰⁴ Konstantinápoly (ma Isztambul, Törökország) 1453-as eleste.

²⁰⁵ Genova.

²⁰⁶ Hohenzollern porosz uralkodóház.

²⁰⁷ I. Frigyes brandenburgi választófejedelem (1371–1440).

²⁰⁸ II. Szulejmán török szultán (1642–1691).

²⁰⁹ 1618–1648.

²¹⁰ II. Gusztáv Adolf (1594–1632) svéd király, újjászervezte a svéd tüzérséget.

²¹¹ Történelmi régió a mai Lengyelország és Németország északi területén, a Balti-tenger déli partján, a Reknitz, Odera és Vistula torkolatánál.

²¹² Bajorország.

²¹³ Szászország.

²¹⁴ Lennart Torstensson (1603–1651) svéd tábornok.

²¹⁵ Sehol.

²¹⁶ Henri Turenne (1611–1675) francia marsall, hadvezér.

Az előtt a' Hadi Vezérek, tsak eggyes jeles Hadi tettek által tették magokat híresekké, a' mellyek ugyan különös remek elmére mutattak, de a' mellyeket a' Történetek' Lánczában úgy lehet tekinteni, mint egyedül álló Eseteket. A' Hadi-Mesterségnek két tanító Mestere Montekukuli,²¹⁷ és Türenne mutattak legelőszőr példát a' világnak arra, hogy kelljen Systéma szerént a' Táborozás' plánumát kikészíteni, és azt hiba nélkül végrehajtani.

Tizennegyedik Lajos²¹⁸ alatt, a' Tüzi alkotmány, nagy tökéletességre vitettetett. Vauban²¹⁹ szerette az Ostrom-taktikát, a legfontosabb változást, a' mellyből osztán a' többiek eredtek, a' Zsidának eltörlése, és a' Bajonétnak feltalálása okozta, melly által a' szúró, és vágó Fegyver-alkotmány semmivé tétetett, és a' Tüzi-taktikának következő tökéletesebbedésére az első fundanentum megvettetett. E' legnevezetesebb idő szakasz, a' Hadi mesterség' Históriájában. Ekkor támadt legelőszőr, tulajdonképpen szólván az új Hadi alkotmány. A' Fegyverek' változásának, szükségesképpen változást kell okozni, a' Hadi mesterségben.

Az örökségért való Háborúban,²²⁰ találni annak nyomát, hogy meg kell magát fundálni (basiren) a' Seregnek. Hertzeg Eugen,²²¹ és Malborough²²² öldalt fekvő Várat is foglaltak el, minek előtte előre nyomúltak volna. Így tartották elfoglalva Lillét,²²³ Sz. Ómért,²²⁴ 's több Várat, midőn Landreszit²²⁵ ostromlották, de még sem voltak eléggé megfundálva, mert különben nem lett volna semmivé az ő Plánumok, a' Dénainnál²²⁶ esett Történetek által. XII-dik Károly,²²⁷ semmit se tudott a' Fenéklíneáról. Az ő Hadi-Pályáját egy olyan tudományos munkához lehet hasonlítani, a' mellynek eggyes részei különkülön tekintvén szépek, de nintsenek egy Egészbe foglalva, és Plánum szerént elrendelve. Az ő viselt dolgai nem egyebek, hanem egy katonai remek elmének mindent feldúló kitsapongásai, az ő Hadakozása pedig nem egyéb, hanem egy fitzko vitéznek Plánum nélkül való Leventesége. Az ő Duna vizén való általmenetelét,²²⁸ a' Nárvánál²²⁹ esett Ütközetét, a' Lengyel Országi Tsatáit, minden Hadi-ember tsudálhatja. Még a' Benderi²³⁰ történet is megérdemli, hogy

²¹⁷ Raimondo Montecucoli (1609–1680) itáliai születésű német-római hadvezér, hadtudós.

²¹⁸ XIV. Lajos francia király (1635–1715).

²¹⁹ Sébastien Le Prestre de Vauban (1633–1707) francia marsall, hadmérnök, hadtudományi író.

²²⁰ Spanyol örökösödési háború (1701–1714).

²²¹ Savoyai Jenő herceg (1663–1736), korának legnagyobb hadvezére.

²²² John Churchill, Marlborough első hercege (1650–1722), a britek fővezére a spanyol örökösödési háborúban.

²²³ Lille 1708. december 8-án adta meg magát a brit–osztrák seregnek.

²²⁴ Saint-Omer, Franciaország.

²²⁵ Landrecies, a várat Savoyai Jenő ostromolta, de Villars marsall 1712. július 24-én felmentette.

²²⁶ Claude-Louis-Hector de Villars francia marsall 1712. július 23–24-én nagy győzelmet aratott az osztrák főserég felett Dénainnál.

²²⁷ XII. Károly svéd király (1682–1718).

²²⁸ A nagy északi háború (1700–1721) eseményei.

²²⁹ Az 1700. november 20-án vívott narvai (ma Észtország) csata.

²³⁰ XII. Károly 1713-ban Bendernél (ma Bender vagy Tighina, Moldova) összecsapásba bonyolódott a törökökkel, és sikerült elmenekülnie.

azt az apró portázó Seregek' Vezérei, megolvassák. Minémű segítő eszközöket talált ő fel, a' maga lakó Házának erősítésére, és őltalmazására? De az ő Planum nélkül, ide 's tova való kóborlása, és végezetre, az Ukrániába való menetele, egy Kozák' javaslására, szoros kritika alatt vagynak. A' Pultava²³¹ mezején elvesztette ő Hadinépét, egyszer'smind ditsősségét, és szerentsjét is, minthogy Fenéklínea nélkül ment volt oda.

A' Spanyol Örökség felől támadt Háború formálta ki azt a' katona remek elmét (Genie), a' ki a' Tüzi-taktikának tökéletesítésére többet tett, mint minden egyébb Hadi-Vezérek; mert e' nélkül soha sem lett volna második Fridrik katonai értelemben híres Ember. A' Deszszaui Hertzeg²³² tehát, a' legfontosabb revolúcióknak mivelő eszköze, ha azokat úgy tekintjük, mint az új Hadi-alkotmány következeit, és ezek az ő olly nagy változást okozott találmányai, nem egyebek, mint a' vas puska-veszsző, és az egyenlő Lépés.

Tsak a' vas puska-veszsző adhatta az apró Tüzi fegyvernek azt a' mivelő erőt, melly azokat olly rettenetessékké tette; mert még Folárd, a' ki ezt nem esmérte, megvetéssel szóll az ő idejebéli puska-övések' erejéről. Az egyforma Lépés, hasonlóképpen a' puska tűz' tökéletesesbbitésére volt feltalálva; mert a' Seregnek hosszú Lineákban kellett mozogni, hogy hathatósan tüzelhessen. Hihető, hogy a' Rómaiak esmérték az egyenlő Lépést, az ő katonai Lépések kétség kívül nem egyébb volt, mint a' milyen a' mái Gyalogságnak Lépéstartása. Az újabb időkben, valamint más egyebek, úgy a' katonai Lépés is feledékenységre ment volt; a' Deszszaui Hertzeg, azt nem kereste elő, mert ő tudatlanabb volt, mint sem ő, a' Rómaiak' Hadi-mesterségéről valamit tudott volna, hanem magától találta azt fel. A' négy sorú állásnak, három soros állásba való által változtatás is, az ő munkája volt. Mind ezek, igen nagy mértékben tökéletesítették a' tüzelést. Második Fridrik, a' Deszszaui Hertzeg' Találmányát nagyobb tökéletességre vitte. Fridrik után, a' Gyalogtaktika talán még jobban is hozzá alkalmaztatott az új Hadi-alkotmány Lelkéhez; de tsak ugyan a' Deszszaui Hertzeg vetette meg mind ezeknek a' fundamentomát.

Második Fridrik, a' Deszszaui Hertzeg által kiformált Gyalogságot mozgathatóbbá tette, de a' melly által egyszer'smind a' Tüzelés rendetlenebbé lett, ő alatta annak belső ereje megkevekedett, a' körül szárnyallásban való készség pedig nevedett. Az ő Gyalogságát ezennél nem lehetett az Ütközetbe osztályonként olly renddel tüzelni látni, mint Molvitznál.²³³ Hanem e' helyett a' Kolonokat tanította hírtelenséggel kifejtetni – az Ellenség oldalait körül szárnyalni – a' mellyben való készség által nyerte ő meg minden Ütközeteit, és mindezek közelebb, közelebb vezették az új Alkotmányt, a' tökéletes megéréshez.

Ha mindjárt a' Tirallirozás, legjobban megegyez is az új Hadakozás módjának természetével, a' mint én azt valósággal hiszem, ha mindjárt a' rendetlen gyalog ütközet, leg-Czélerányosabb is, olyan formán mint a' könnyű Gyalogságnak Tszatázása, de még is először, a' zárkózott lineákban való Gyalog-taktikát kellett tökéletességre vinni,

²³¹ Az 1709. július 7–8-án vívott poltavai (ma Ukrajna) csata.

²³² I. Lipót anhalt–dessau herceg (1676–1747) porosz tábornok, a porosz gyalogság reformja köthető a nevéhez.

²³³ Az 1741. április 10-én vívott mollwitzi (ma Małujowice, Lengyelország) csata.

minekelőtte a' Tüzi-alkotmánynak legújabb változásaira által lehetett menni. Mert nagy dolgok egyszerre nem esnek meg, hanem egymásután. Ezen kívül, a' mint már az első Részben is említettem, az összevezárhozott Gyalogtaktika nélkül egészen el nem lehet lenni. A' II-dik Fridrik Systémája, a' legújabb Taktikát kifejtette, és mindegyik a' Desszaui Hertzeg fontos találmányán fundálódik.

A' két első Sziléziai Háborúban,²³⁴ nem találjuk, hogy a' Fenéklíneának Principiuma ki lett volna fejtve, sem hogy azt II-dik Fridrik követte volna. Fridrik nem kezdette volt olyan fényesen a' maga Hadi-Pályáját, mint Kondé Hertzeg,²³⁵ jóllehet hogy idővel ő ezt sokkal felyűl múlta. Molvitznál, az Ütközet mindjárt megnyerettetett, mihelyt a' Király a' Tábornoktól elment, még pedig a' vas puskaveszsző által, melyet a' Deszszaui Hertzeg talált fel, minthogy ez adott nagyobb nevelő erőt a' Prusszusok' tüzének. Az egyforma Lépés is tehetett valamit; mert a' Prusszus Gyalogság, mindenkor igazodva, 's összevezárhozva volt, és úgy tette a' maga Hadi-forgásait, valamint a' gyakorlólhelyen. A' Tsászlau²³⁶ Ütközetben, már több előre tett rendelést, és gyakorlottabb Lovasságot találunk, mint Molvitznál. Második Fridrik volt a' maga Lovasságának alkotója, nem pedig a' Gyalogságnak, a' mint azt hibáson hiszik némelyek. A' Lovasságot minden Hadi Vezérek között ő vitte legközelebb a' tökéletességhez. Ő előtte a' Svadronyok²³⁷ szüntelen ügetve forogtak, és tüzeltek, a' helyett, hogy Karddal dolgoztak volna. Igaz, hogy néki derék Lovas Tisztjei voltak, p. o. Góltz²³⁸ és Szeidlitz²³⁹ Generálisok, a' kik is az ő kormánya alatt formálták a' Lovasságot, Szeidlitz ugyan, azon időszakaszban, a' melyről itt szó vagyon, még nem volt jelen. Annyi bizonyos hogy a' Prussus Lovasság, mindenféle Lovassereg között, legközelebb tudott nagy Osztályokkal mozdulásokat tenni.

Egyébb eránt, az első Sziléziai Háborúban, még semmi nagy Vezéri talentomokat kifejtőde nem találunk. Fridrik a' maga Históriájában²⁴⁰ ótsárolja Schverin Generálist,²⁴¹ hogy ő minden módon csak azon volt, hogy felső Sziléziát fedezni kell, és hogy csak azért kívánt segítő Sereget, hogy azt véghez vihesse. Ennek tulajdonítja a' Király mind azokat a' hátrálló mozdulásokat, melylyek a' Mollvitz Ütközet előtt történtek. De úgy látszik, hogy Schverin abban az időben jobb Generális volt, mint a' Király, és hogy ő néki tökéletes igazsága is volt.

A' második Sziléziai Háborúban Fridrik Tseh Országot, melyet nagy hirtelenséggel foglalt el, kezei között meg nem tarthatta, minthogy a' mint maga a' Király írja Marschal Traun²⁴² sokkal okosabb Vezér volt önállánál. Azomban az Ország természete is oka

²³⁴ Az első sziléziai háború 1740–1742, a második 1744–1745 között zajlott.

²³⁵ II. Louis de Bourbon-Condé herceg (1621–1686), francia hadvezér.

²³⁶ Az 1742. május 17-én vívott tschaslaui (ma Čáslav, Csehország) ütközet.

²³⁷ Svadron.

²³⁸ Georg Franz Konrad Freiherr von Goltz (1704–1747) porosz lovassági tábornok.

²³⁹ Friedrich Wilhelm von Seydlitz (1721–1773) porosz lovassági tábornok.

²⁴⁰ *Geschichte des Siebenjährigen Krieges*.

²⁴¹ Kurt Christoph Graf von Schwerin (1684–1757) porosz vezértábornagy.

²⁴² Otto Ferdinand Graf von Abensperg und Traun (1677–1748) osztrák tábornagy.

annak, hogy a' Pruszsusok télnek idején meg nem maradhatnak egy könnyen Tseh Országban. Mert a' téli Szállások lántzát, egy folyó víz sem fedezi, és azok a' Hegyek, a' mellyek Tseh Országot Austriától elválasztják, nem elegendők arra, hogy óltalmazó kőfalt formáljanak. Az a' Lántz, mellyet a' Pruszsusok, Tseh Országba vonhatnak, igen rövid, és a' Morva Ország felől való Operációkkal Hátba vétethetik. Ezért kellett a' Pruszsusoknak Morva Országot is elfoglalni, a' benne lévő Várakkal együtt, sőt egészen a' Dunáig kellett nékiek előre nyomulni, hogy Tseh Országot fedezhessék.

Ide járúl még az is, hogy Tseh Orzágnak Szakszónia, és Sziléziafelé a' Pruszsusok' háta megett, nagyobb Hegyei, és akadályosabb Szorosságai²⁴³ vagynak, mint Austria és Morva Országfelé. Ezek a' közösülést meg szaggatják, a' Szállítmányok' megérkezéseket késleltetik. Azt is fel kell még utóljára gondolni, hogy a' Pruszsusok Tseh Országban igen meszsze, az Austriaiak pedig, igen közel vagynak, a' magok Erejek' közép pontjához; következésképpen, Austria rövid idő alatt nagyobb massát gyűjthet össze, és e' szerint a' Pruszsusokat vissza verheti.

Az Austriaiak 1745-ben egészen a' Sziléziai térségeig nyomultak volt bé. A' Fridebergi Ütközetben²⁴⁴ fejtette ki II dik Fridrik legelőszőr a' résző Linea rendjét.

A' Soóti Ütközetben,²⁴⁵ a' Táborban támadtatott meg Fridrik véletlenül. A' Lovasság rendkívül való gyorsasága, mellyel az magát rendbe formálta – a' Király Lelkének jelenvalósága – a' Góltz Generális okossága, a' ki a' körül szárnyalló Ellenséget Lovassággal széllyel verte, szabadította meg a' Seregét a' végső veszedelemből. A' melly végső veszedelem, elkerülhetetlen lett volna, ha Printz Károly²⁴⁶ meg nem állította volna a' Sereget, és a' helyett, hogy Ágyúztatott, tüzessen rajta hajtott volna.

Egyébberránt, ez az Ütközet azt mutatja, hogy a' tökéletességnek mitsoda nagy grádusára vitte II-dik Fridrik már a' Sziléziai Háborúban a' maga Lovasságát.

A' Keszszeldorfi Ütközetet,²⁴⁷ egy okos Mozdulás által nyerte meg a' Deszszaui Hertzeg, a' ki is a' maga Gyalogságának tettetett hátrahúzódása által, a' Szakszokat, a' magok' sántzaikból kitsalta, a' kiket is a' Lovasság oldalba vévén, mind levagdalta.

Ebben a' második Sziléziai Háborúban, még nem láttzik hogy kifejtődött volna a' Fenéklíneának Principiuma.

A' hét Esztendő Háború, az az idő pont, a' mellyben az a' fontos Fenéktétel kifejtődött. Az újjabb időkben, ez a' legnevezetesebb Háború, ha hogy a' Frantzia revolúciónális Háború még nem több, és e' formálta ki illy nagy mértékbe a' tüzelés' Alkotmányát. Mert az ebben tett próba tételek, szolgáltatnak alkalmatosságot a' Taktikának következő jobbítására. A' második Sziléziai, és a' hét Esztendő Háború között való időbe, vitte Fridrik a' maga katonai Talentomát, a' figyelmetes elmélkedés által tökéletes

²⁴³ Szoros.

²⁴⁴ 1745. június 4-én vívott hohenzollerni (ma Dobromierz, Lengyelország) csata.

²⁴⁵ Az 1745. szeptember 30-án vívott soori (a mai csehországi Hajnice település közelében) csata.

²⁴⁶ Károly Sándor (1712–1780) lotaringiai herceg, osztrák tábornagy.

²⁴⁷ Az 1745. december 15-én megvívott kesselsdorfi csata.

megérésre. A' két első Háborúban nem úgy állott ő fel mint nagy Hadi-Vezér, hanem a' hét esztendő's Háborúban, már úgy jelent meg, mint nagy Hadi-mester.

Ennek a' Századnak²⁴⁸ közepetája, áltáljában nevezetes vólt, a' sok fontos Történetekre nézve, mellyek a' következő nagy változásoknak Fundamentomát megvetették. Az időnek ez a' Szakaszsza, epokát tesz a' Hadi-mesterségben. D'Alembert²⁴⁹ azt jegyzi meg, hogy mindegyik Századnak a' közepén nagy változások szoktak történni.

Az én véleményem szerint tehát, a' hét Esztendő's Háború az az idő pont, mellyben a' Fenéklíneának Principiuma ki kezdett fejlőzni. Második Fridrik a' szerzője ezen változásnak a' Hadi-mesterségben; mivel ő hozta közelébb a' Tűzi-alkotmányt a' tökéletességhez. Jóllehet az ő újjításai, és előlépései, a' fentebb említett Deszsaui Hertzeg Találmánnyán fundálódnak. Ő vetette meg azt a' Fenék-követ, a' mellyre Fridrik épített. A' Tüzelés-taktikájának tökéletességénél fogva, az Ármádiáknak megkellett nevelkedni, mivel ennél fogva, a' Hadi-Seregeknek jobban ki kell magokat terjeszteni; ez okozta a' Lovasság megszorodását is, látván immár a' Gyalogságnak gyengeségét, e' pedig az Ágyúk' megszorítottatását vona maga után, és mind ezeket összevevén a' Hadi-Seregek' szükségéit megnevelték, a' nagy Tárházakat szükségessé tették, és mind ezeknek a' következőse, a' Fenéklíneának Principiuma lett.

Második szakasz

Az 1756-dik Esztendőbeli Táborozás.

Második Fridriknek Szakszóniát elkellett foglalni, hogy Tseh Országot szerentsés kimenetellel megtámadhassa, és a' Szakszokat elébb összekellett néki rontani, a' míg az Austriaiaktól, segítséget kaphattak volna. Mindezeket olly nagy sebességgel, és okos munkálkodással vitte ő véghez, hogy ezeknél a' Caesar Táborozásai sem lehetnek fényesebbek. Azon három Kolonnak elrendelése, a' mellyel Fridrik Szakszóniát körül fogta, a' Hadi-mesterségnek egy remekje vólt; mert ennél fogva a' Szakszóniai Sereg, sehol fekvést nem foglalhatott a' maga Országában, a' nélkül, hogy Tseh Országtól el ne rekesztett, és el ne fogattatott volna. Minthogy pedig a' magok Országokban maradtak meg, és ottan foglaltak Tábor-helyeket, a' helyett, hogy legnagyobb siettséggel Tseh Országfelé húzódtak volna vissza, elzárattattak; mert a' Pruszsus Király, olly nagy sebességgel jött elejekbe, hogy ők Tseh Országfelé el nem szaladhattak.

Tempelhoff fontos okokkal tájfolja meg Lloyd Generálist,²⁵⁰ azon Jegyzésekbe,²⁵¹ mellyeket ezen Táborozás Históriajára tett, a' midőn ez a' Hadi-történeteknek éles

²⁴⁸ Jakkó megjegyzése: „E volt az 1758-dik esztendő.”

²⁴⁹ Jean le Rond d'Alembert (1717–1783) francia filozófus, matematikus, mérnök.

²⁵⁰ Henry Humphrey Lloyd (1718–1783) walesi származású katonatiszt, osztrák, majd porosz tábornok.

²⁵¹ LLOYD 1801.

látású megítélője, elragadtatván a' képzelődés' elevenségétől, a' Királyt ótsárolja, hogy miért nem futott egyszeribe Szakszóniából Tseh Országon keresztül egész a' Dunáig előre Ármádiájával. Tempelhoff Generális megmutatja, hogy a' Királynak legfellyebb 66,000 Emberrel legalább is 70,000 Austriaiakat kellett volna Tseh Országból, a' hol minden környűllások a' Pruszsusok ellenére voltak, egészszen a' Dunán túl verni. Azt is megmutatja, hogy ezen 70,000 Emberről álló Seregnek a' Pruszsus Ármádiát szükségesképpen által kellett volna verni, a' Dunától fogva egész Szakszóniáig, és mitsoda Hátrállása lehet pedig télnek idején a' pruszsiai Seregnek Tseh Országon keresztül? Hozzá teszi azt is, hogy ez alatt a' Szakszóniaiak, veszedelmes fordulást tehettek volna a' Pruszsus Ármádának Háta megé, mely által a' Pruszsusok a' Szakszok' előbbeni állapotjokra jutottak volna.

Lloyd Generális nem esmérte a' Munkálkodólineáknak természetét, a' melyet Tempelhoff Generális fejtett ki legelőszsör, minden egyéb Hadi-írók között. Nem értette ő azt a' Kalkulust,²⁵² hogy mennyire lehet a' Seregnek bizonyos időre a' maga Tárházától a' tápláltatásra nézve eltávozni. Azért tsinál ő ilyen óriási Plánumokat, a' melyek ugyan a' képzelődésnek tágas Játék szint nyitnak fel, de a' katonai Kalkulusnak szoross próbáját ki nem állják. Tehát helyesen jegyzi azt meg Tempelhoff Generális, hogy Lloyd szint olyan könnyen állíthatta volna azt is, hogy a' Király küldhetet volna egy Sereget a' Dunától, Ukránián keresztül Moskauba, valamint a' Dunától, más Sereget ennek a' Folyó-víznek forrásafelé, és Magyar Országra egy más külön Serget a' Frantziáknak, és a' Magyaroknak zabolába való tartásokra. Jól mondja azt Tempelhoff Generális, hogy az illetén óriás Lépések, tsak papirossan lehetségesek.

Úgy láttzik közönségesen, hogy Lloyd Generális, a' Hadi Operációknak megitéllésében, és a' Munkálkodó lineának tudománnyával esméretlen volt, jóllehet a' Fenéklínea Principiumát láttzatik is esmérni, ámbár ő ezt a' Principiumot sehol se fejt ki világoson, és ezt, az Olvasónak az ő Okoskodásaiból tsak el vonni lehet.

A' Lloyd Generális ótsárlása tehát, semmiképpen sem érdekelheti Fridrik Királyt. Ellenben igen böltsen tselekedte ő azt, hogy Szakszóniától messze nem távozott, valameddig a' Szakszóniai Seregek el nem voltak fogva. A' Szakszok elfogattatása után, egész erővel beronthatott volna Fridrik Tseh Országba, ha hogy a' tél meg nem akadályoztatta volna. Egyébaránt ezt a' tsendesség idejét, hasznosabb volt az Ármádiának Szakszóniában, öszveszerzett segedelmek által való megerősítéseire fordítani. Minden intézetek remekesek voltak tehát ebben a' Táborozásban, sőt még a' Lovositznál²⁵³ történt Ütközet sem hibás, ha a' környűllásokat megfontoljuk. Ha tehát II-dik Fridrik, az első Háború kezdetével úgy mutatta is magát, mint egy keveset ígérő Tanítvány, de a' harmadik Háborúban úgy jelent már meg a' Világ piatzán, mint tökéletes Hadimester.

²⁵² Kalkulus: számítás.

²⁵³ Az 1756. október elsején vívott lobositz (ma Lovosice, Csehország) csata.

Harmadik szakasz

Az 1757-dik Esztendőbeli Táborozás.

Tseh Országot Szakszónia, Lausitz, és Szilézia veszi körül; annak Határa ezen Tartományokfelé egy ki hajló görbe Lineát formál. Tseh Országot, egy hármasszegelet formába lehet gondolni, a' mellynek Fenéklíneája, a' szélesség 50-dik grádussá, a' mint a' Tseh Országot keresztül hasítja, a' melly Fenéklínea, mintegy 40, 45 Német mértföldet térszen, és mellynek két oldalai, Tseh Ország Határának legfelsőbb tsútsánál Lausitz felé, mint egy 90 grádusnyi szegeletre rugnak öszve.

Ebből a' következik, hogy az Austriaiak' Operációi Tseh Országból a' Pruszsusok ellen széllyel terjedők, és haszon nélkül valók. Lásd erről az első Résznek negyedik szakaszát, a' hol a' széllyel terjedő Munkálkodásokról vagyon szó. Én Pruszsia ellen mondom; mert előre feltésem, hogy ha Pruszsia Austriaival hadat folytat, Szakszóniát mindenkor előre elfogja foglalni.

Ebből továbbá a' következik, hogy a' Tseh Országból tejendő támadó Operatiók, annál kevesebbé lesznek megfundálva, mennél közelébb jutnak azok, ezen hármasszegelet' tsútsához. Mert akkor olyan hármasszegeletű Fenéklíneának az oldala között munkálkodnak, a' mellynek 90 grádusa nintsen. Egy hármasszegeleten épült, hármasszegelet, semmi különös Figurát nem térszen. Mert az illetén egyenes szegeletű hármasszegeletre fundált munkálkodó hármasszegeletek annál hegyesebbek lesznek, mennél tovább távoznak el a' Fenéklíneától. Következésképpen, mind azoknak a' veszedelmeknek alája vagynak vettelve, a' mellyeket a' tsútsos hármasszegeletű Operációkról mondtam. Lásd az első Résznek harmadik szakaszát.

Minthogy pedig Tseh Országnak ez a' tsútsos szegelete, Lausitz felé vagyon, bátorodnék azon okból, Lloyd Generális vélekedésének ellene mondani, hogy Lauitzon keresztül leghamarább végre hajthatják az Austriaiak a' magok Operációjokat, a' Brandenburgi Ház²⁵⁴ ellen. Igaz ugyan hogy ekkor a' Pruszsia Birodalom szíve ellen való munkálkodás iránya, de ezen szívet, nem egy könnyű volna elérni. Mert a' Hadi plánumok' kikészítésében, nem csak a' nyomó Erőt, vagy mivelő erőt, hanem az ellen nyomó, vagy ellenmivelő erőt is számba kell venni. Elmeget az ember Berlinbe Lauitzon keresztül, ha senki nem áll ellent; de ellenkező esetben, elrekesztethetik az operáló Sereg avagy Tseh Országba vissza kell annak sietni, minekelőtte csak valamennyire távozhatott volna is.

Hogy Berlinig elő lehessen nyomulni, elébb az egész Elbe vizének Deszsauig alá felé, következésképpen Dresdnak is kellene birtokába lenni. A' másik oldalról pedig, elkerülhetetlenül szükséges, hogy Glogau el légyen foglalva. Még e' mellett sem lehet Berlinbe megmaradni, ha csak Magdeburg is elnints foglalva.

Általába szólván, Lloyd Generális nem vészi elegendőképpen tekintetbe a' maga Plánumában, hogy hát az Ellenség mit tehet a' maga részéről mi ellenünk? Az igazság

²⁵⁴ Porosz uralkodóház.

eránt viseltető szeretetből bátorkodom ezt mondani; bár mely igaz tsudállója légyek is, ennek a' nagy hadi Embernek.

Tseh Ország Határának ezen formájából még az is következik, hogy az Austriaiak' Operációjok legjobban megvagnak fundálva, ha hogy ők ennek a' tsútsos szegeletű Határhozálainak közepe tájáról nyúlnak ki előre, és így ha Sziléziának, és Szakszóniának közepe felé vagnak intézve.

Hanem Szilézia felé, nem tsak egyedül a' magos Hegyek, a' mellyeknek a' Pruszsusok vagnak hatalmába, hanem még a' Tseh Ország ellen Szilézia felől bátya formába kirugó Glatzi Grófság is, az erőss Glatz Várával együtt, mint egy meggyőzhetetlen akadályokat formálnak, és az alatt míg az Austriaiak Sziléziát megtámadják, a' Pruszsusok Szakszóniából Tseh Országba béüthetnek, és a' Szilézia ellen operáló ármádiának a' Háta megé kerülhetnek. Avagy ha az Austriaiak Szakszóniát is egyszer'smind megtámadják, ekkor széllyel terjedve operálnak, és ha felgondoljuk, mitsoda erőt állíthat ellen az Ellenség, nem lehet szerentsés kimenetelt reményleni.

Ebből tehát a' következik, hogy a' Pruszsusok Tseh Ország ellen igen hasznos támadó Operációkat tehetnek. Sőt Tseh Orzágnak azt a' részét, melly Egertől²⁵⁵ észak felé Grulichig egy lineát gondolván, vagy a' szélességnek 50. grádussán fekszik észak felé igen nehezen lehetne megtartani, ha a' Pruszsusok a' magok Erejeket Tseh Ország ellen összevonják, és azt igazán haszonra fordítják, minthogy az, az Ellenséges Határoktól egészszen körül vagon kerítettve. Hogy pedig a' Pruszsusok télnék idején Tseh Országba meg nem maradhatnak, annak más oka van, és én már arról szóllottam.

Egy Königsgrätznál,²⁵⁶ az Elbe háta megett fekvő Ármádát Homlokba lehetetlen volna megtámadni; de hát nem lehetne é annak jobb, avagy balszárnyát Hadifordulások által, abból a' Fekvésből kimozdítani, ha egy különös Sereg általküldetne az Elbe vizén? Ha a' jobb oldalon tétetnek ezek a' Hadifordulások, akkor a' Morva Országba fekvő Sereget, egy más Pruszsus Seregnek kellene foglalatoskodtatni.

Mindazonáltal megvallom, hogy a' Königsgrätznál fekvő Ármádának oldalai körül ilyen Hadi forgásokat tenni igen nehéz volna, és talán haszontalanok is lennének, ha az Eleség Prágából szállíttatik. De ha Szakszóniából operál a' Pruszsus Ármádia, akkor ez a' Táborfekvés hátúlról már bé van kerítve, és így ezt oda kellene hagyni.

Igaz ugyan, hogy ez a' Táborhely, nem meszsze van előre attól a' Határlineától, mellyet én Tseh Országban a' Pruszsusok, és az Austriaiak között lévő Munkálkodásnak határául felvettem, tudniillik a' szélességnek 50-dik grádusát. Mihelyt a' Szakszóniából operáló Pruszsus Ármáda, Prágánál van, mindjárt oda kell ezt a' Fekvést hagyni, és az ottan táborozó Ármádának Dél felé Tseh Orzágnak geografiái, és Hadi Diameterére,²⁵⁷ az a' szélességnek 50-dik grádusára kell hátra húzódni.

²⁵⁵ Ma Cheb, Csehország.

²⁵⁶ Königgrätz. Ma Hradec Králové, Csehország.

²⁵⁷ Diaméter: átmérő.

Ellenben ettől a' grádustól dél felé, az Austriaiak' részén vagynak a' kedvező Hadi operációk, nem tsak azért, hogy ők ott közelebb vagynak, a' magok erejeknek forrásához, hanem azért is, mivel az ő Határaik, t. i. Morvának, Austriának, és Oberfaltznak²⁵⁸ Határai – a' hol azt tehetik, a'mit akarnak, Tseh Ország felé kanyarodik bé, következőképpen azt békerítik, és ha a' Pruszsusok innen a' Duna felé előre operálnának, úgy a' körülkerítettetés veszedelmének tennék ki magokat, következőleg egészszen elrekesztethetnének.

Ha tehát a' Pruszsusok, és az Austriaiak tsupán tsak Tseh Országba folytatják a' Hadat, akkor nehezen tarthatná meg, Austria ennek az Orzágnak észak felé az 50-dik gráduson felyűl fekvő részét a' Pruszsusok ellen. A' Pruszsusok pedig, ettől a' Lineától dél felé, semmit se tehetnének az Austriaiak ellen. A' melly Táborhelyek ettől a' Lineától Észak felé esnek, nem lehetnek bátorságosok a' Pruszsusok kiütései ellen, sőt még azon helyeken fekvő Várakat is, könnyen meglehetne venni, a mellyeket Lloyd Generális javasol, ha azok nem olyan erőssek, hogy hat hónapig²⁵⁹ tarthatnák magokat. Mert a' Pruszsusoknak lehetlenség télen által megmaradni Tseh Országban, valameddig az fedetlen Ország marad. De ha Szakszónia, és Szilézia Határszéleire Várak építtetnek, és azokat a' Pruszsusok elfoglalják akkor egészszen más formán üt ki a' dolog, és a' Pruszsusok megfészkehetik magokat Tseh Országban, ha t. i. a' Várak olyan erőssek, hogy az Austriaiak azokat egy télen ismét vissza nem vehetnék. Az a' Vár, a' mellyet Lloyd Generális Fridlandnál²⁶⁰ javasol építtetni, minthogy az egy kirúgó szegeletre esne, a' több Váraknak megvételevel egygyütt a' Pruszsusok' kezébe kerülne, minthogy az egészszen elszakadva feküdne a' többtől.

De az Austriaiak óltalmazhatják Tseh Országot, ha nem más helyen, ha tudniilik támadó Fordulásokat tésznek Morvából, Szilézia ellen, ha hogy elég erőssek ugyan azon egy időben Neisze,²⁶¹ és Kózel²⁶² felé, ha pedig nem eléggé erőssek, egyedül tsak Neisze felé intézván a' mozdulásokat. Felső-Szilézia, és Morva Ország Határa, körül belől egyenes, és így itt egyyik Résznek sintsen, a' másik felett nagyobb hazna. Hanem még is az Austriaiaknak Glatz²⁶³ felé egy Csapat Sereget hátra kellene tartani, ha Neisze felé operálnak, hogy a' hátokat, azaz, az Ólmítzi²⁶⁴ Várral való Közösülést, és a' magok' bal oldalát fedezhessék; mert az a' kirúgó kerület, mellyet a' Glatz Grófság formál, és annak közepén az erőss Glatz Vára, igen hasznosok a' Pruszsusok részére. Azomba felső Szilézia ellen, a' hol a' hegyek is, az Austriaiak' Hatalmába vannak, még leghamarább lehetne ezeknek valamit próbálni, és Sziléziának elfoglalását Neisenek, és Kózelnek megvételevel kellene elkezdni. Glatz és Schweidnitz²⁶⁵ Várat pedig, tsak foglalatoskodtatni, és Neiszenek, 's Kózelnek elfoglalása után az Ódera mentében aláfelé operálni,

²⁵⁸ Oberpfalz.

²⁵⁹ Hónapig.

²⁶⁰ Friedland. Ma Frýdlant v Čechách, Csehország.

²⁶¹ Neisse.

²⁶² Cosel. Ma Kędzierzyn-Koźle, Lengyelország.

²⁶³ Ma Kłodzko, Lengyelország.

²⁶⁴ Olmütz. Ma Olomouc, Csehország.

²⁶⁵ Schweidnitz. Ma Świdnica, Lengyelország.

Briget,²⁶⁶ és Breszlaut²⁶⁷ elvenni, és annakutánna Schveidnitzot támodni meg. Hogy ezen a' módon az Austriaiak Sziléziának birtokába jutnának, azt én éppen nem állítom, én csak azt mondom, hogy ezen a' módon legbátorságosabb volna nékie operálni.

Krakautól²⁶⁸ Kózel felé hasznos Fordulásokat tehetnek az Austriaiak; hanem erről majd alább szöllok.

Semmiképpen sem lehet tehát, hibául tulajdonítani az Austriaiaknak, hogy ők 1757-ben 20,000 emberből álló Sereget Morvában hagytak, sőt abba hibáztak, hogy több Népet nem hagytak ott, és hogy erejeknek nagyobb részével Morvából Neisze, és Kózel felé nem tettek támadó operációt; az alatt még a' Pruszsiai Király, Tseh Országba előre nyomúlt. Átalyába fellehet azt venni Fenékregulául, hogy ha minket az Ellenség egy ponton megtámad, mi más ponton tégyünk ő ellene támadó fordulásokat. Ott pedig, a' hol megtámadtatunk engedni kell. A' tsupa szenvedőleg való óltalmazás, mindenkor káros szokott lenni. A' Massák csak úgy nyilatkoztathatják hathatóságokat, ha azok taszítatnak előre.

Ehez képpest az Austriaiaknak Tseh Országba hátra kellett volna vonúlui éppen akkor, a' midőn Morvába előre nyomúltak. Nékiek az egész Ármádia bal Szárnyát, vagy az egész Tseh Országban fekvő Sereget, egész a' szélesség 50-dik grádussáig hátra kellett volna vonni, de azomba az Utóljáró-sereggel, a' Pruszsusok Előljáró-seregét kellett volna foglalatoskodtatni, hogy azok a' sebes hátravonulás által gyanúsokká, és vigyázókká ne tétessenek, dél felé az 50-dik grádusig. Nékiek az Ármádia bal szárnyát hátra kellett volna tartóztatni, az alatt a' jobb Szárnyal megtámadták az ellenséget, és azt a' mit rendszerént a' Taktika szerént viszünk véghez, Stratégikosan hajtani végre. Kikellett vonni az őrző Sereget Prágából, melyet a' következő Hátrállás után, csak ugyan oda kellett volna a' Pruszsiaiaknak hagyni.

A' Tseh Orzági Hátrállás alatt, az egész Erőt öszve kellett volna Bétsbe szedni, hogy az által a' Tseh Orzági Ármádia megerősítetvén, a' Pruszsusokat az előre ellátható Hátrállásban, keményebben lehessen üzni, és hogy a' Morva Orzági Ármádia meggyengítésére ne légyen szükség. Igaz hogy úgy vélekedhetünk, hogy egy olyan okos Hadi-Vezér, mint II-dik Fridrik, mindjárt felhagyott volna a' Tseh Orzági Operációval, mihelyt meghallotta volna, hogy az Austriaiak, Neisze ellen törekednek, hogy annak segítségére lehessen. A' mellyből kitetszik, hogy ő az által védelmező Háborúba esett volna.

Az Austriaiak tehát, két hibát ejtettek: egyik hogy, ők az Ármádiát Tseh Országba öszveszorították, az erőt ki nem fejtették; másik, hogy szenvedőleg viselték a' védelmező Hadat, és sehol se támadták meg az Ellenséget. Mind az a' mit Lloyd Generális tanátsol, a' Tseh Orzági szorosságok' elfoglalására nézve, haszontalan lett volna, a' Fridrik derekason kikalkulált Plánuma ellen, melly szerént ő négy különös Tsapatokkal ütött bé Tseh Országba. Fridriknek ez a' Plánuma, a' Fenéklineának regulái szerént volt elrendelve. Mind a' négy Kolónok, egyszerre ütöttek bé, a' melly sokkal jobb volt, mintha egy igen nagy Sereg tsapott volna bé egyetlen egy nagy ponton, más felé pedig különös Seregek

²⁶⁶ Brieg. Ma Brzeg, Lengyelország.

²⁶⁷ Breslau. Ma Wrocław, Lengyelország.

²⁶⁸ Krakkó.

rendeltettek volna, a' mellyek az előre nyomuló Kolónoknak két oldalán tsak védelmezőleg viselvén magokat, az Ellenség' Fordulásaira vigyázzanak. Mert ezekhez egyszer'smind elő nyomuló Kolónok, az Ellenségnek mindennemű állásait, a' mellyet az tsak vehetne valamelyik ellen, körülfogva tartják. Átaljában, már előre nagyobb mivelő Ereje van a' mozgásba lévő, mint sem a' nyugvó Erőnek. A' nyugvó erőnek csupán tsak ellenmivelő ereje van, és nagyon hibás vélekedés az, hogy ha egy Sereg a' másik kárával igen megerősítetik, a' meggyengültet tsak védelmező állapotba kellene hagyni. Mert a' Mozgás által, mint egy nagyobb Erőt nyér a' Sereg. Ha a' Sereg olyan gyenge volna, hogy vakmerőség volna azzal támadásra indulni, tsak ugyan rosszszabbul ütne ki a' dolog, hogy ha vesztég maradvá támadtatna meg erősebb Ellenségtől.

A' Prágánál való hátrállást is, a' hol t. i. rakásra tódultak a' Hadakozás' regulái ellen tették az Austriaiak, melly azt tanítja, hogy a' Hátrállásnak szélyel terjedőnek kell lenni. Prágát inkább védelmezni se kellett volna nékiek, minthogy úgy is felkellett azt adni. Inkább vissza kellett volna nékiek az Austriai Határookra húzódni, hogy egyesült erővel, ismét előre nyomúlhassanak; mert ha az Ember hátra megy, és ismét előre futamodik, sokkal nagyobb Ugrást tehet.

Prágánál ütközetbe²⁶⁹ se kellett volna nékiek ereszkedni, minthogy azt tudni kellett nékiek, hogy a' Pruszsusok akkor sokkal nagyobb számmal voltak. Mert éppen ezen okból indított Fridrik arra, hogy ütközetre kényszerítse. A' Prágai ütközet határozó volt: de még is négy hét múlva már olyan erővel voltak az Ausriaiak, hogy a' Pruszsusokkal újjonnan megütközhettek. A' régieknél, egy ilyen nagy Ütközet, a' hol mind a' két Fél egész Homlok rendel verekedett, a' meggyőzötetett Félnak erejét, egész Esztendei Táborozásra alkalmatlanná tette volna. A' mellyből látni lehet, hogy az Új Hadialkotmányban, elválasztó Ütközetek nem lehetnek.

Tempelhoff Generális, az Ármáda' tápláltatásának legelőszőr ő maga által principiumra állított theoriájából, és felfordíthatatlan kiszámlálások által megmutatja, hogy a' Lloyd Generális tanátsa, mellyet ő Fridrik Királynak a' Prágai Ütközet után ad, hogy t. i. Károly Hertzeget 50,000. Emberrel hadja háta megett, és nyomúljon elő a' Dunáig, megmutatja mondom, hogy ez a' tanáts nem tsak tsudálatos, hanem végrehajthatatlan is. Ő megmutatja, hogy egy Ármádia tsak annyira távozhatik el, a' maga fő tárházától, hogy az Eleséghordó Szekerek, azt a' Hijjánosságot, a' melly a' Sütő-kamaráknál, a' ki hordás által történik, harmad nap alatt ismét új Lisztel kipótolhatják, és hogy a' Kenyérhordó Szekerek, a' Sütő-hivatalról az Ármádiához 6 nap alatt megfordúlhassanak. E' pedig tsak az az akadály, a' mellyet a' Kenyér okoz: de a' Takarmánybéli nehézség még sokkal nagyobb. Meri²⁷⁰ egy 100,000. Emberből álló Ármádánál 48,000. Ló vagyon, és hogy ennek az Elesége mindenkor kész kéznél legyen, ahoz 4,500. szekér kívántatik. Tegyük már most ehez, a' Liszt szállítatására megkívántató 2,000. Szekereket, 6,500. Szekér léssen, és mindenik Szekérre négy négy Lovat számlálván 26,000 re mégyen a' Lovak

²⁶⁹ Az 1756. május 6-án vívott prágai csata.

²⁷⁰ Mert.

száma. Tempelhoff Generális ennek a' 26,000. Lónak az Eleségét számba sem vette, és arról sem emlékezik, hogy ha egyszer az Ármádia zöld fűvön nyaral, azután ősszelre²⁷¹ takarmányos Tárházat nem rakhat. A' következés tehát az, hogy két három napi járó földnél tovább nem lehet az Ármádiának eltávozni a' Tárházaktól.

A' Pruszsiai Királynak Prágától való vissza vonulása annyiban érdemel dicséretet, hogy ő a' maga Seregét külömb külömb féle Csapatokra osztotta. De minthogy ezek a' Seregek, igen közel voltak egymáshoz, a' Hátrállás nem lehetett szélyel terjedő, a' Fenéktétel törvényre szerént tehát jobbat is lehetett volna tenni, mint a' volt, a' mi történt. Szakszónia felé, az Elbe vizének balpartjára, és Szilézia felé kellett volna a' Királynak hátra húzni az Ármádiát, a' Lauzitz felé menő útát pedig, egészen nyitva hagyni az Austriaiak előtt. Ha ide bé mentek volna, úgy őket ellehetett volna rekeszteni. Amúgy pedig, mind a' két oldaltól fenyegette volna őket az Ellenség, és ugyan nagy vigyázással mentek volna előre.

Más részről pedig, minekutánna látták az Austriaiak, hogy a' Pruszsiai Király egyenesen húzódik hátra, azaz, hogy ő a' maga erejének nagyobb részével az Elbe vizének napkelet felé való Partján tsinál szélyel terjedő Mozdulásokat, akkor az Austriaiaknak, az Elbe vizének bal partjáról Sziléziát, és Szakszóniát kellett volna megtámadni. A' Sziléziai Várak igen tsekély őrizet alatt voltak ekkor, és a' mint Tempelhoff Generális beszéli, mivelhogy Tseh Ország, igen nagyon kivolt élve, a' Pruszsiai Király a' Szilézia felé operáló Austriaiaknak a' Háta megé sem kerülhetett volna. De talán még Várakat is foglalhattak volna ők el, a' míg a' király Lauzitzon keresztül segítségre érkezhett volna. Más felől pedig ha az Elbe vizének napnyugoti partján operáltak volna az Austriaiak, úgy a' Frantzia Sereggel is egyesíthették volna magokat. De mind a' két Fél a' rosszabbakat választotta, t. i. hogy a' legnagyobb Erőt Lauzitz Határára vonták össze. Különös dicséretet érdemelnek, az Austriaiak, hogy a' Pruszsiai Hertzeg oldalába külön Seregeket küldöttek ki. Lloyd Generális, a' maga Históriájában ahol erről a' Hátrállásról szól, gyönyörű, és tudománnyal telyes Jegyzékeket téssen, hogy melly hasznos légyen külön választott Seregeket küldeni ki, az Ellenség oldalaira.

Lássuk már most a' Béverni Herczeg²⁷² Hadimunkálkodásait. Lloyd Generális azt a' tanácsot adja a' Herczegnek, minekutánna a' Görliczi²⁷³ fekvést el kellett néki hagyni, hogy Liebenthalnál,²⁷⁴ nem messze Greifenberghhez,²⁷⁵ a' Sziléziai Hegyek között foglalna magának táborhelyet, hogy az által az Austriaiaknak Sziléziába való bérohanásokat megakadályoztassa. Lloyd Generálisnak ez a' gondolatja azt mutatja, hogy ő a' Stratégiai szemmértékkel a' legnagyobb mértékkel bírt. Márennél derekabbat, s' jobbat gondolni sem lehet, és valósággal az Austriaiak egy tapott se merlek volna Sziléziába előre

²⁷¹ Őszre.

²⁷² Friedrich Karl Ferdinand von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1729–1809) a hétéves háború idején porosz, majd brit, végül dán szolgálatban álló tábornok.

²⁷³ Görlicz.

²⁷⁴ Ma Lubomierz, Lengyelország.

²⁷⁵ Ma Gryfów Śląski, Lengyelország.

nyomúlni, hanem ha magokat tulajdon Fenéklíneájoktól kész akartva elakarták volna szakasztani. A' Liebenthali Tábor mindenkor az oldalakba, és hátok megett volt nékiek. Ha Breszlauban kevés őrizet volt, oda a' Herczeg egy külön Sereget küldhetett volna. Ha az Austriaiak, a' Béverni Herczeg előtt egy erőss Sereget hagytak volna, és az Ármádia több részével Breszlau felé indultak volna, a' Herczeg, a' kinek még akkor is bizonyosan volt 30,000 Embere, ha mindjárt Breszlauba, és Schveidnitzba elegendő őrizet Sereget küldött volna is, még is megtámadhatta, és megverhette volna az előtte álló Sereget, és ha ez megtörtént volna, ugyan veszedelmes állapotra jutott volna az Austriai Ármádiának az a' része, a' mely Szilézia felé nyomult. Mert ez a' Sereg az Ellenséges Várak által körül kerítetve, a' maga Tárházaitól, és Országától elszakasztatva lett volna. Mely veszedelmes állapot legyen pedig ez, immár láttuk!

Az Austriaiak' Operációjok, csak akkor fundálódott meg tökéletesen Sziléziában, mikor Svaidsnitzot elfoglalták. Mi eshetett volna rajtok, ha a' Király még a' Vár megvétele előtt, a' mely magát csakugyan tovább tarthatta volna, ide érkezett volna! Talán az egész Ármádik fogságra esett volna. Sokkal jobban cselekedett volna tehát a' Béverni Herczeg, ha Liegnitzból,²⁷⁶ minekutánna Breszlauba elégséges Őrizősereget küldött, ismét a' maga jobb oldala felől Szakszónia felé operált volna, mely által az Austriaiakat az Élelem és közösülés fenntartására nézve félelembbe ejtette volna, minthogy Breszlau felé vonta Seregét. Miért nem állott a' Herczeg az Ódera vizén túl, Breszlau megé? Lehetetlen azt a' Várat megvenni, a' mellynek a' Háta megett egész Ármádia áll. A' Prusszusok jobb szárnya Stratégiai pont-eránnának²⁷⁷ (point de vue) Cseh Országban Lauban,²⁷⁸ Marklissza²⁷⁹ és Friedland között kellett volna esni. Bár mely újnak látszik is ez az én értelmem, mindazáltal olyan feltételen fundálódik ez, a' melyet én már az első Résznek második Szakaszában megmutattam, t. i. „A' védelmező Hadban, nem kell egyenesen az Ellenség ellenébe állani, hanem oldalaslag kell attól állásokat venni, és magunkat támadó Hadban tévén, annak Oldalaira, a' Határa, és Eleségbéli Szállítmányaira kell munkálkodni.”

A' Prussziai Királynak az a' Hadioperációja, mely szerint ő az Ármádiának előbb a' jobb oldalát, a' Francziák ellen való húzódás, és a' Rosbachi Ütközet által, azután pedig a' bal oldalát, a' Szilézia felé való visszavonulás, és a' Lisszai nagy Ütközet²⁸⁰ által megszabadította, az ő munkásságának, és Haditalentomának remekjei, és jövőben is sinórmértékül szolgálhatnak a' hasonló szorult környüállások közt. Csupán csak egy hirtelen megtámadás által szabadíthatja meg egy Sereg a' maga oldalát, az erősebb Ellenségtől. Igaz ugyan, hogy e' semmit sem használ, ha az Ellenség érti a' Hadat. Mert ő mindenkor kikerülheti az Ütközetet, ezt a' kétségbe esetteknek egyedül való menedék helyét, és így a' gyengébbnek akár elébb, akár utóbb meg kell magát adni.

²⁷⁶ Ma Legnica, Lengyelország.

²⁷⁷ Ponterány: irány.

²⁷⁸ Ma Luban, Lengyelország.

²⁷⁹ Ma Leśna, Lengyelország.

²⁸⁰ Az 1757. december 5-én Lissánál (ma Wrocław része, Lengyelország) vívott csata.

A' Lisszánál esett Ütközet volt ezen Esztendőbéli számos Ütközeteiről híres táborozásban az utolsó. És én magam sem tudom, ha találtaik é ebben az egész Hadi Históriában egy Esztendő, a' mellyben olly sok nagy Ütközetek történtek volna mint ebben. A' Szövettséges Seregek felől pedig, csak azt az eggyet jegyzem meg, hogy jobb lett volna a' Cumberlandi Herczegnek²⁸¹ Braunschweig felé voúlui hátra, mint sem magát a' Tengerre szoríttatni engedni.

Negyedik szakasz

Az 1758-dik Esztendőbéli Táborozás.

Hátra van még azt megvizsgálni, hogy a' Prusszus Királynak Schweidnitz visszavétele után, nem inkább az Oroszokat kellett volna é megtámadni, mint sem Olmutzot ostromlani?

Ezen célnak elérésére, a' Visztulán mehetett volna ő által, vagy hogy az Oroszokat, akik az alsó Visztula körül, és Napkeleti Prussziába²⁸² szerteszéllyel tanyáztak, szállásaikon megtámadja, vagy pedig ennek a' Folyóvíznek Napnyugoti partján állíthatta volna Seregét, hogy az Oroszok, a' Visztulán által ne mehessenek. Pózenben²⁸³ pedig Tárházat állíthatott volna fel, és azt megerősíthette volna.

A' Király, az ő esméretes gyorsasága által az első cél, t. i. az Oroszok véletlen megtámadását, még minekelőtte azok összevevőrdtek volna, könnyen elérhette volna. De az a' kérdés, ha lehetséges lett volna é Lengyel Országban keresztül olly iszonyú út tenni, Tárházak nélkül? Azt meg kell vallani, hogy ez nem kicsiny nehézség; mert ámbár ezen próbatételre 30,000. Ember elégséges lett volna, de a' mái időben csak egy kis Hadisereg sem utaz Ágyúk, és Bútorok nélkül; és ámbár Lengyel Ország jó Gabona termő Föld, de minthogy kevésbé népes, az Élésre megkívántató eszközök felette széllyel vagynak terjedve, s' erre való nézve, nem is lehet azokat hamar összevordani. Ha a' Sereg, csak a' könnyű Ágyúkat vitte volna is el magával, és a' nehéz bútorok hátra hagyattak volna, még is sok Takarmányra, és sok Kenyérre lett volna szükség. Erre való nézve, a' második plánum, t. i. a' Visztula Napnyugoti partjainak megszállása sokkal jobb vólt, és ezt úgy gondolom, könnyen végre is lehetett volna hajtani.

Az haszontalan Ellenvetés, hogy Lengyel Ország Neutrális Tartomány vólt. Ha az Oroszok, nem tartották tiszteletbe ezt a' Neutrálitást, miért respectálta volna a' Prussziai Király? És jobb is, hogy egy ollyan Státus,²⁸⁴ a' melly magát nem védelmezheti, Ellenség, mint sem hogy Neutrális légyen.

²⁸¹ William Augustus, Cumberland hercege (1721–1765) brit–hannoveri tábornok.

²⁸² Kelet-Poroszországban.

²⁸³ Ma Poznań, Lengyelország.

²⁸⁴ Státus: állam.

Krakaut meg kellett volna a' Királynak erősíteni, és Katonasággal rakni, Varsaut²⁸⁵ hasonlóképpen. A' Generális Dohna²⁸⁶ Seregének, a' Visztula alsó részére kellett volna nyomulni, és ha lehetséges lett volna Dántzigot²⁸⁷ is elfoglalni. Az Oroszok, kiknek Tárházaik nem lévén, csak Junius vége felé indulhattak útnak, ebben a' sebességgel végre hajtott hódoltatásokban, legkisebb akadályt sem tehettek volna a' Prusszusoknak.

Ez által a' Király Lengyel Ország, és Prusszia azon egész részének birtokába jutott volna, melly a' Visztula jobb oldalán fekszik. Melly sok új Katonákat, és Eleséget kapott volna ő ebből a' Tartományból! A' Visztula egy természeti Határt formált volna az Oroszok ellen, a' mellyen túl azok, nem egy könnyen bátorkodtak volna menni, kiváltképpen ha Krakau, és Varsau, csak hirtelenében is meg lett volna erősítve, és a' Prusszusok Dántzigot is elfoglalták volna.

A' második Lineában pedig Pózen Várát kellett volna megerősíteni, és abban Fő Tárházat állítani.

Így ha mindjárt a' Visztulán által mentek volna is az Oroszok, de Pózennél tovább nem mehettek volna, és ezen Hadimunkálkodás által, egyszer'smind Brandenburgiát, és Pomerániát is meg lehetett volna oltalmazni.

E' szerént Pózen, és Kolberg, egy második sor Vár Lineát formáltak volna, a' mellyen az Ellenségnek nem lehetett volna által menni.

E' szerént, a' Király kerekébb formába vehette volna azt az Tartományt, mellyet néki fedezni kellett, mellynél fogva a' Munkálkodólineák rövidebbek, és a' védelmezés hathatósabb lett volna.

A' Király ezt az egész Tartományt, az egész Háború alatt minden kétségen kívül megtartotta volna, és semmi lehetőséget sem látni benne, hogy mi módon foglalhaták volna azt vissza az Oroszok. Az a' veszedelmes állapot, a' mellyben az 1761-dik Esztendőben Fridrik az Austriaiak' és az Oroszok' szövetséges együtt való munkálkodások által helyzetetett, soha sem történt volna meg, sem pedig a' Czondorfí, Züllichauí,²⁸⁸ és Frankfurti²⁸⁹ Ütközetek meg nem estek volna.

A' békekéség kötésbe, bizonyosan megtartotta volna a' Király ezt a' Tartományt, kivált ha Napkeleti Prussziát a' Lengyeleknek által engedte volna, az Orosz Császárné²⁹⁰ is örömet nézte volna azt, ha Napkeleti Prusszia a' Lengyelek' kezébe esett volna, hogy így ezen Országnak jövőendőbeli elfoglalása, alkalmatosságával ez a' tenger melléki Tartomány is, a' mellynek bírása az Orosz tengerpartokat, a' Báltengeren²⁹¹ igen megneveli, kezére juthasson.

²⁸⁵ Varsó.

²⁸⁶ II. Christoph von Dohna (1702–1762) porosz tábornok.

²⁸⁷ Danzig. Ma Gdańsk, Lengyelország.

²⁸⁸ Az 1759. július 23-án vívott züllichauí (ma Sulechów, Lengyelország) csata.

²⁸⁹ Az 1759. április 13-án, a Frankfurt melletti Bergennél vívott ütközet.

²⁹⁰ I. Erzsébet (1709–1762) orosz cárnő.

²⁹¹ Balti-tenger.

Igaz hogy idővel Prusszia, ennek a' Tartománynak nagyobb részét megkapta, és Napkeleti Prusszia is kezébe maradt. De nem tudom, ha vallyon Szendimir²⁹² Krakauval együtt, mellyet most Prusszia nem bír, és kétszég kívül bírhatna, ha a' Király az 1758-dik Esztendei Táborozást ezzel az Operációval kezdette volna el – nem tudom, mondom, ha fel nem ér e Ó és Új Napkeleti Prussziával?

Továbbá vegyük fel azt is, hogy a' Fridrik Administrációja mennyire felemelte volna ezen Tartományokat, és hogy ennél fogva Prusszia már 1763-ban egy eléggé megfundált Hatalmassággá lett volna, hogy Pomerániát, Brandenburgiát, és Sziléziát az Oroszok nem pusztították volna ki, és hogy annyi véres ütközetek nem mocskolták volna a' Prussziai Háborúnak Krónikáját.

Ezek lettek volna a' Lengyel Országi Operációnak jól tévő következesei, a' helyett hogy a' Prusszusok Ólmutz alá mentek, a' melly Hadimunkálkodás nem volt elegendő-képpen megfundálva.

Ha mindjárt a' Király ezt az én Plánumomat nem választotta volna is, mindazáltal nem lett volna néki szükséges az Orosz Sereget egyenesen szemközt támadni meg, és vélek megütközni, midőn ők Bradenburgiában dőzsöltek, és Küstrint²⁹³ ostromlották. Sokkal hamarabb kényszeríthette volna ő Hátrállásra az Oroszokat, ha azoknak a' Hátok megé, és Élelem-hordó Lineájok ellen tett volna mozdulásokat, ha Pózen felé inkább, és az ő Tárházaikat ottan elfoglalta volna. Hihető, hogy ez által az egész Orosz Ármádiát végső veszedelembé hozta volna. Mert előttök a' Dohna Generális Serege lett volna, Hátokmeget, a' Királyé. És így minden Élelemtől megfosztattak volna. Egy természetlen, és tulajdon magok által elpusztított Tartományban meg nem maradhatott volna egy 80,000 Emberből álló Sereg, és kivált az Orosz Sereg, a' melly temérdek Szekereket, és Lovakat hurczol magával. Mire jut pedig egy Ármádia Élelem, és Takarmány nélkül? Megoszlik, és az Ellenség' prédájává lészen.

Ha a' Vezér, olyan állapotban van helyheztetve, hogy kéntelen az Ellenséggel megütközni, az annak bizonyos jele, hogy ő már az előtt hibát ejtett. A' Czondorfi Ütközetet ellehetett volna kerülni, ha a' Prusszusok hibát nem ejtettek volna.

Az Austriai Fővezér Daunnak²⁹⁴ az a' bátor eltökélése, melly szerént ő Cseh Országból Szakszóniába vitte Seregét Drezdának elfoglalására, különös dicséretet érdemel. Hogy nem Neisszét vette inkább ostrom alá, azt igen bölcsen cselelte, minthogy Szakszónia közelebb volt, és Drezdát könnyebben ellehetett foglalni. Hogy pedig ő azt meg nem tudta venni, az itten semmit sem bizonyít, hanem maga a' Plánum megérdemli a' dicséretet.

Ha mindjárt az Austriaiak Drezdát elfoglalták volna is, azért még ők nem lettek volna Urai az Elbe Vizének Magdeburgig. Annyival kevesebbé vehették volna hatalmok alá Magdeburgot, mert a' Prusszus Tartományok hadi tekintetben olyan erőssen vagynak

²⁹² Sandomir. Ma Sandomierz, Lengyelország.

²⁹³ Küstrin. Ma Kostrzyn nad Odrą, Lengyelország.

²⁹⁴ Leopold Joseph von Daun (1705–1766) osztrák tábornagy.

alkotva Austria ellen, hogy Magdeburgot csak akkor lehet ostrom alá venni, ha Szilézia el volna foglalva, vagy legalább, a' Sziléziai Várak mind, kivéven Glogáut.

Mert ha Szilézia el nincs foglalva, az Austriaiak Magdeburg ellen, egy olyan hegyes Szegelet alatt kéntelenek operálni, hogy annak elegendő Fenéklíneája soha sem lehet. Mert a' Munkálkodólinea igen hosszú lévén, szükségképpen sok felé kell annak kanyarogni, és nem csak az Erő közép pontjától, hanem még az Ország' Határától is messze eltávzik. Itten a' Munkálkodólinea ez Elbe.

Magdeburg megvétele nélkül pedig semmit sem tehetnek az Austriaiak, a' Prussziai Státus szíve a' Marchionátus²⁹⁵ ellen. Valameddig Szilézia el nincs foglalva, mind addig ez lehetetlen. Szilézia elfoglalása pedig, mind addig felette kétséges, míg a' Hadat Prusszia csak magával Austriával folytatja. Ezen kívül Szilézia felől, a' Magdeburgot ostromló Austriai Ármádiának felette hosszú Operációlineáját, ha mindjárt a' mint említettem Drezda el lett volna is foglalva, ketté lehetett volna szakasztani. És így annak el kellett volna veszni.

Ezen Esztendőbéli Táborozásban legszebb volt a' Herczeg Ferdinánd'²⁹⁶ Táborozása, a' mellynek mind Plánumát, mind végrehajtását lehetetlen nem csudálni. A' ki két hónap alatt Stádétól,²⁹⁷ a' Rajnán egy nállánál sokkal számosabb Francia Ármádiát által vert. Ez a' Példa mutatja, melly veszedelmes légyen, a' maga Határától messzire eltávznai a' Seregnek. Szép volt különösön a' Herczeg Ferdinánd, a' Rajnán való által menetele. A' Créfeldi Ütközetet úgy lehet tekinteni, mint a' Sereg kirendelésének remekét! Miként foglalatostodtatja két kis Sereg a' sokkal számosabb Ellenségnek Homlokelejét, míg az alatt egy harmadik Sereg, függő erányba annak oldalát megtámadja, és megveri. Csak a' Freibergi Ütközet volt még olyan szép Plánumára nézve, mint ez a' Créfeldi Ütközet.

Herczeg Ferdinánd, a' Francziák Tárházai ellen nem munkálkodhatott, mivel azok elegendőképpen meg voltak fundálva, és sokkal erősebbek is valának. Néki tehát okosság volt az Ellenséggel megütközni, ez által megpróbálni, ha nem lehetne-e jó darabra vissza nyomni az Ellenséget? Azomban látni lehet ezen Példából, millyen kevés hasznok van a' szerencsés Ütközeteknek is a' nagyobb számú Ellenség ellen, és hogy millyen kevés határozó Ütközetek lehetnek, az új Hadakozásokban. Mert ámbár Herczeg Ferdinánd győzött Créfeldnél, de még is vissza kellett néki a' Rajnán takarodni, még pedig a' Francziáknak az ő Hadai ellen tett ravasz próbatételeik miatt, a' mellyeket ámbár az Imhoff²⁹⁸ Generális okossága, és vitézsége semmivé tett, mindazáltal csakugyan veszedelmes lett volna elvárni, hogy az Ellenség még egyszer hasonló próbákat tégyen.

A' Herczeg Ferdinánd' Táborozása azt mutatja, hogy egy okos Generális gyakorlatlan Sereggel is nagy dolgokat vihet véghez. Mert a' szövetségesek Tábora külömb-külobm féle apró Státusoknak egyenetlen Seregeiből, és újjonnan szedett, de bátor, és vitéz Katonákból állott.

²⁹⁵ Marchionátus: határgrófság.

²⁹⁶ Ferdinand, Friedrich Karl von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern.

²⁹⁷ Stade.

²⁹⁸ Philipp von Imhoff (1702–1768) braunschweig-wolfenbütteli altábornagy.

Ötödik szakasz

Elmélkedés, az ezen Haború többi Táborozásairól,
és magáról az egész Háborúról.

Ezen Háborúnak utolsó Esztendeiben a' Henrik Herczeg²⁹⁹ őltalmazó Táborozása, a' Herczeg Ferdinánd Szakszóniában, nem különben Fridrik Királynak 1761-dikben Sziléziában tett szép rendű mozdulásai, mely által az Austriaiaknak, és az Oroszoknak egyesületeket megakadályoztatta, az ő jól kiválasztott Táborhelyei, kiváltképpen Bunczelvitz mellett, és az a' szép Plánium, mely szerint az Oroszokat tulajdon Tárházaiknak felpredállások által Hátrállásra kényszerítette, ezek valójában a' legszebb Történetek, az új Hadi-Krónikában.

A' második Fridrik Ütközetei, nem annyira érdemlik meg a' hadat értők csudálkozását, mint azok a' rendelések, melyeket ő azoknak megnyerésére tett. Mert ha ezeket az Ütközeteket ellehetett volna kerülni, akkor azokat úgy kell tekinteni, mint egy kétségbe eső Ember' vakmerő próbatételeit, a' ki vagy Halál, vagy győzelem által igyekezik végetvetni a' szerencsétlen állapotnak.

A' Halál magát a' Királyt személyesen kisegítette volna ugyan ezen Kelepczéből, de a' Státus feldaraboltatott volna, és milyen zűrzavart okozott volna ez, Európa politikai alkotmányában! Mivel a' mái időben egy nagy Hatalmasság, öszve nem rontathatik a' nélkül, hogy a' többiek is meg ne rázkódtatnának az által; valamint egy Planétát ki nem lehet a' helyéből mozdítani a' nélkül, hogy az Egésznek alkotmánya meg ne bomoljon.

A' Kúnersdorfi,³⁰⁰ vagy a' Frankfurti Ütközet nem történt volna, ha a' Király 1765-ben Lengyel Országban még egy Hadioperációt tett volna. De ennek Sziléziából, az Orosz Tábor háta megé kellett volna akkor tájban intézve lenni, midőn az Oroszok a' Marchionátus felé előnyomultak, és a' Dohna Generális Lengyel Országi Hadimunkálkodásai semmit sem használhattak volna, minthogy azok egy sokkal számosabb Ellenségnek Homlokeleje ellen voltak intézve. De ha a' Király, az Oroszokat egészen az Óderáig előre bocsátotta volna, és az után Sziléziából hátúlról támadta volna meg, és Tárházaiktól elszakasztotta volna őket, így azoknak ütközet nélkül el kellett volna veszni, és ilyen Hadimunkálkodás, szint olyan dicsőséges, szint olyan példa nélkül való, valamint hasznos lett volna. A' Király az által vissza nyerte volna Napkeleti Prussziát, és Lengyel Orzágnak nagyobb részét; mert más Orosz Ármádia nem volt jelen, a' mely abban az Esztendőben, vagy tálán még a' következőben is, ellent álhatott volna néki.

Látni való tehát, hogy a' Prussziai Király sokkal dicsőségesebbé tehetné volna a' maga Táborozásait, ha ő azon principiumok felől meg lett volna győzetve, hogy a' védelmező Hadban, nem egyenesen az Ellenség' ellenébe kell állani, hanem annak oldalai körül, és Háta megé kell Hadifordulásokat tenni, és hogy ha gyengébbek vagyunk az Ellenségnél, akkor

²⁹⁹ Henrik porosz királyi herceg (1726–1802), hadvezér.

³⁰⁰ Az 1759. augusztus 12-én vívott kúnersdorfi (ma Kunowice, Lengyelország) csata.

annak az oldalára kell magunkat fordítani, és hogy még ezen esetben is bé lehet keríteni az Ellenséget, okosan elrendelt csapatok által, ha tudniillik az Ellenség nem érti a' Hadakozást.

A' mint látszik, az Oroszok ezt a' Hadat felette hibáson folytatták a' Prusszusok ellen. Mert nékiek először is a' Visztula mentébe annak napkeleti partján kellett volna Stratégiai Lineát formálni, az az, annak hosszába kellett volna nékiek kiterjeszkedni, és Tárházakat állítani. De minthogy ők ezt elmulatták,³⁰¹ és csak az alsó Visztulán fundálták meg magokat, és úgy nyomultak előre, a' most említett veszedelemre tették ki magokat, hogy Tárházaiktól elrekesztettek, mihelyest a' Visztulától csak valamennyire is eltávoztak. Kiváltképpen Krakaut kellett volna az Oroszoknak megerősíteni, azt Katonasággal keményen meg-
rakni, és abba Tárházat állítani. Krakautól kellett volna nékiek a' Fő Hadimunkálkodást kiindítani, a' mellynek Tárgya közel lett volna. Mert az Odera vize Lengyel Ország felől megtámadhatatlan, és az ellene teendő Hadimunkálkodások annál nehezebbek, mennél közelebb fekszik az Operálás' Tárgya, az Óderának a' Tengerbe való szakadásához. Ennek sok okai vagynak. Először: Mivel az Ódera Lengyel Ország felé öblösen kanyarodik. Ha az ember ebbe a' Kanyarodásba béereszkedik, az az, Ha az Óderának Glogautól fogva való része ellen operál, ide értvén Glogaut is egészen a' Tengerig, már akkor körül van kerítve és hátba van véve, mihelyest az Ellenség Sziléziából Pózen felé, vagy az ott körül belől lévő Vidék ellen mozgólásokat tesz. Másodsor: az Ódera egész sor Várakkal meg van rakva. Illyenek p. o. Kózel, Brieg, Breszlau, Glogau, Küstrin, és Stettin,³⁰² ezek a' Várak, mind az Ódera partján fekszenek. Harmadsor: Ez az egész Tartomány, Napkelet felé nagy darab helyen homokos, és terméketlen.

Erre való nézve, kell elébb az Óderát megkerülni, ha az ember a' Visztula felől akar operálni; az az, a' felső végén kell azt megtámadni, tudniillik Kózelt kell elfoglalni. Ha Breszlaut, és Brieget a' nélkül támadnók meg, hogy Kózelt elébb el nem foglaltuk, úgy bátorságban nem lehetünk, hogy az ellenség Kózel felől, hátulról meg ne kerüljön bennünket. Tehát mind az Oroszoknak, mind az Austriaiaknak szükséges Szilézia elfoglalását Kózel' megvételevel kezdeni el. Az Austriaiaknak pedig, még Neisszt is, el kell elébb venni. Kózelt ezen Háborúban az Austriaiaknak, és Oroszoknak egyesített erővel kellett volna ostromolni. Csupán ezen a' módon lehet Sziléziát elfoglalni, t. i. Neisszének, és Kózelnek megvétele után, az Ódera fojtába³⁰³ munkálkodni, annakutánna Brieget, és Breszlaut elfoglalni, míg az alatt más Austriai Seregek Glatz Várát békerítve tartják, és Landszhútnál³⁰⁴ csalfa mozgólások tétetnek.

Az Oroszok, és az Austriaiak ezen egész háborúban abban hibáztak leginkább, hogy több Csapatokra nem osztották az Ármádiát, és hogy mindenkor egy rakáson tartózkodtak, következésképpen az Erőt ki nem fejtették, a' mellynek annál fogva semmi haszna nem lehetett.

³⁰¹ Elmulasztották.

³⁰² Ma Szczecin, Lengyelország.

³⁰³ Folyása szerint.

³⁰⁴ Landeshut. Ma Kamienna Góra, Lengyelország.

Az Erő kifejtése alatt, én nem azt értem, hogy a' Sereget apró Csoportokra fel kell osztani, vagy abból mint egy vékonyan nyúló kerítést formálni. Az ilyen cselekedetek ellen már szólottam az előbbeni szakaszokban. Egy Hadivezérnek tudni kell, hová szükséges külön Seregeket küldeni, a' mellyek közzé szint úgy nem férhatja bé magát az Ellenség, valamint a' Vár falakra két bástya között, és a' melly külön küldött Seregek közzül egyet sem támadhat meg az Ellenség, hogy a' többinek eggyesült ereje által Oldalba, és Hátba ne vétessen. Tudni kell egy Hadivezérnek, a' maga erejét czélosan osztani fel. És ebben áll az egész Hadimesterség.

A' Hadiseregnek czélos felosztásában szép példát adott Herczeg Ferdinánd a' Mindení Ütközet előtt. A' nagy Ármádiát két Tagba (Corpus) osztotta; mert Vangenheim³⁰⁵ Generális különösen állott. Az Ellenség' bal oldalába, és annak Háta megett az örökös Herczeg³⁰⁶ állott, és az Ellenség' Élelmét fenyegette.

Lübeknél egy másik Sereg állott, a' melly az örökös Herczeggel a' közösülést tartotta fenn. Ezen Fekvés által minden felől bé volt kerítve az Ellenség. A' nagy Ármadia is a' Vangenheim Seregével együtt az Ellenség ellen egy öblös kerületet formált. A' Tüzilineák mind egy pontra voltak erányozva. E' sokat tett, az Ütközet megnyerésére!

A' Mindení Ütközet után való Hadimunkálkodása a' Herczegnek, a' Francziák bal oldalára azt bizonyítja, hogy ő különös Stratégiai szem mértékkel bírt, a' melly által az Ellenséget szüntelen hátrálló mozgódásokra kényszerítette. Úgy látszik ugyan, hogy a' Herczegnek a' Mindení Ütközet előtt, a' Vézer³⁰⁷ folyó vizének Napnyugoti oldalát elkellett volna hagyni Hannovera fedezése végett; de ez igen nagy hiba lett volna. Mert így a' Francziák bátorsággal béüthettek volna Hannoverába, ha Vesztfáliába megfészkelhették volna magokat, ha Lipstádot,³⁰⁸ és a' mint Tempelhoff Generális megjegyzi, kiváltképpen Münstert, Oznabrüköt,³⁰⁹ Mindent, vagy Hamelnt, elfoglalva tarthatták volna. Míg e' meg nem történt, szüntelen attól kellett nékiek tartani, hogy ha az Ellenség az ő bal oldalokra Hadiforgásokat téssen, úgy a' Franczia Országgal való közösülést elvesztik. Ebből úgy tetszik a' ki, hogy a' Franczia Generálisok, ebben a' Háborúban, mind abba hibáztak, hogy Erejeknek nagyobb részével nem Vesztfáliába, hanem Hassziában³¹⁰ munkálkodtak. Azért igyekezett Herczeg Ferdinánd is, a' maga bírtokában megtartani Vesztfáliát, hogy az Ellenség bal oldalának megkerülése által, annak Közösülését szüntelen fenyegethesse, és az által azt Hátrállásra kényszeríthesse. Ha pedig túl ment volna a' Herczeg a' Vézer vizén, úgy mind elvesztette volna ezeket a' jó alkalmatosságokat. Ugyan ezen okból voltak haszontalanok ebben az egész Háborúban a' Francziáknak minden azon próbatételeik, mellyeket ők a' szövetségeseeknek bal oldala ellen tettek.

³⁰⁵ Georg August von Wangelheim (1638–1718), braunschweig–lüneburgi választófejedelem, gyalogsági tábornok.

³⁰⁶ William Augustus, Cumberland hercege.

³⁰⁷ Weser.

³⁰⁸ Lippstadt.

³⁰⁹ Osnabrück.

³¹⁰ Hessen.

Hogy a' széllyelterjedő Hátrállás hasznos voltának megmutatására azt hozom fel például, hogyha Marschal Contades³¹¹ a' maga Seregét két felé osztotta volna, mellynek egyike a' Vézer folytába Kasszel – a' másik pedig Münszter felé húzódott volna vissza; ekkor a' szövetségesek semmi féle mozdulásokat nem tehettek volna a' Francziák' bal oldala ellen. És a' szövetséges Ármádia, egy lépést se tehetett volna előre a' nélkül, hogy annak jobb szárnya azon Francia Osztálynak, a' melly Münszter felé húzódott, ki ne lett volna tétetve.

Azt az Ellenvetést formálhatná valaki, hogy külön küldött Seregek által akarta II-dik Fridrik Maxennél³¹² Hátrállásra kényszeríteni az Ellenséget, de ez a' külön küldött Sereg elfogattatott. Erre azt lehet felelni, hogy ez a' külön küldött Sereg el nem fogattatott volna, ha a' Király a' maga Táborával az Elbe vizétől távolabb jobbra az Austriaiaknak bal oldalához közelebb vonúlt volna, melly által a' Maxennél álló Sereg az Ármádiával közösülésben maradt volna.

Vallyon a' Torgaui Ütközetet³¹³ nem lehetett volna-é elkerülni? ez ismét olyan kérdés, mellyre a' Haditudósok ellenkező módon felelnek. Úgy látszik először is, hogy mivel az Austriaiak' Munkálkodólineája igen hosszú volt, azt könnyen ketté lehetett vágni. Akár hol választott volna is a' Prussziai Király az Elbe vize mellett Fekvést, a' mind olyan természetű lett volna, hogy a' miatt az Austriaiak kéntelenek lettek volna a' Torgaui Fekvéseket elhagyni, vagy leg alább igen messze hátra Seregeket külön küldeni. Ha a' Király egy választó Ütközetet akart próbálni, az a' kérdés, ha vallyon nem lehetett volna-é Drezdát meghágással elfoglalni? Ha Drezda, a' Prusszusok kezébe esett volna, úgy az Austriai Ármádia végső veszedelembé jutott volna. Mert mindenkor el lehet azt az Ellenséget rekeszteni, és a' Háta megé tejendő Fordulások által vissza verni, a' melly egy Munkálkodólinea szerént hadakozik, és maga Határától igen messze eltávozott. Ha a' Prussziai Király mind addig téli Quártélyra³¹⁴ nem szállhatott, valameddig az Austriaiak Torgau mellett feküdtek, úgy ez a' kérdés támad, ha vallyon nem lehetett volna é Czélerányos Hadiforgások által az Austriaiak' hosszú Munkálkodólineáira hátulról operálni, avagy Ütközet által őket kimozdítani a' fekvésből? és e' kettő közzül melyik függött inkább a' szerencsétől? A legrosszabb környűállás itt a' volt, hogyha szinte elvesztették volna is az Austriaiak az Ütközetet, azért nem lett volna nékiek szükség Cseh Országba visszahúzódni, valamint azt sem lehet gondolni, hogy a' Prusszusok végső veszedelemre jutottak volna, ha mindjárt elvesztették volna is Torgaunál az Ütközetet. Máii időben nem igen sokat határoznak az Ütközetek.

Ennek a' Háborúnak vizsgálásában én csupán csak olyatén történetek körül elmélkedem, a' mellyek még az én tudtomra nem voltak eléggé megvizsgálva, és a' mellyek, az első részben kifejtetett Fenéktételeimnek megbizonyítására tartoznak. Azomban ez a' Háború, a' mellyben olly sok nagy Ütközetek történtek, az, melly a' dolog új rendjének

³¹¹ Louis Georges Érasme de Contades (1704–1795) francia marsall.

³¹² Az 1759. november 21-én vívott maxeni csata.

³¹³ Az 1760. november 3-án vívott torgau csata.

³¹⁴ Quártély: szállás.

Fundamentomát megvetette, mely szerint, a' nagy Ütközeteknek a' Had' piacczáról el kell tűnni; mert ez (az újjítás) a' Tüzalkotmány kifejlődések, és tökéletességre menetelének szükséges következtése, a' melyre pedig, ezen Háborúban tétettek legnagyobb Lépések.

Hatodik szakasz

Vizsgálódás azon Háborúk körül, melyek a' hét esztendő Háborútól fogva,
a' Francia Revolúció Hadig történtek.

Az Orosz, és a' Török Háború³¹⁵ a' Fenéklínea principiumának helyes voltát bizonyítja. Az Orosz Sereg, a' Dunán túl meg nem fészkelheti magát, és még azt lehetne kérdeni, ha valyon nem képtelen gondolat-e Európai Török Országnak meghódolása, ha mindjárt a' Törökök tudatlanok is, és rossz Hadirendtartás van is közöttök. Úgy gondolom, hogy az Eleségbéli szükség miatt lehetetlenség volna túl menni a' Hémus³¹⁶ hegyén, Konstánczinápoly felé.

A' Baváriai Örökség ellen való Háborút³¹⁷ nem is lehet Háborúnak nevezni. Mind a' két Fél, kiszállott ugyan Táborba, de nem azért, hogy folytassa a' Hadat, hanem hogy mindegyik megmutassa, hogy készen van a' Hadra.

Második Fridriknek az a' Plánuma, melyről a' maga Históriájában említést téstzen, és a' mely szerint a' Morva vize megett egészen Pozsonyig lehetne terjeszteni a' Had' piacczát, a' józan okosság ellen vagyton. Mert ez a' Hadimunkálkodás, minden fenéklínea nélkül volna, még akkor is, ha ő Olmutzot elfoglalná. Így tehát abból semmi sem lehet.

Úgy látszik, hogy Princz Henriknek a' Cseh Országban,³¹⁸ a' Gábeli szorosságon³¹⁹ való béménettelre elegendő oka nem volt. Azt semmi ok szükségessé nem tette. Miért választott ő olyan rossz utat, midőn jobb úton is bémehetett volna Cseh Országba? Nem lehetett volna-e inkább, többes számú Csoportokkal egyszerre béütni? Mi lett volna abból, ha Laudon, Princz Henriket egyszeribe megtámadta volna, míg ő a' Gábeli szoros útba bajoskodott? Azt pedig könnyen megtehetette volna.

Úgy látszik, hogy ez a' Király Parancsolatjából esett, hogy ő a' Princz Henrik Seregével eggyesülhessen, és talán, hogy az Austriai két Tábor, egymástól elszakaszt-hassa. De ez egy olyan plánum, a' melyet lehetetlenség volt végrehajtani. Egy szóval semmi sem történt olyan ebben a' Háborúban, a' mely érdemes volna a' megjegyzésre.

³¹⁵ 1768–1774-es orosz–török háború.

³¹⁶ Balkán-hegység.

³¹⁷ A bajor örökösödési háború (1778–1779).

³¹⁸ 1778-ban II. Frigyes parancsára Henrik királyi herceg porosz erővel benyomult a' szász és cseh területekre.

³¹⁹ Gábeli-hágó.

Az Amerikai Háború,³²⁰ a' melly sok tekintetben alig érdemel említést, felette emlékezetre méltó, és rend kívül fontos annyiban, hogy itt kezdődött egy új politikai, és Hadi Epoka.³²¹ Én csak Hadi-tekintetben akarom ezt megvizsgálni. Ebben a' Háborúban sehol sem estek Ütközetek, hanem csak apró Csaták. Csupán csak könnyű Seregek' Harczai, a' mellyek igazi előképei, a' jövődöbéli Hadakozásoknak.

Nem akarok én itt az Ánglus Vezéreknak hibáiról szólni, hogy hányszor volt az nekik hatalmokban, hogy azon egy maroknyi Népnek, a' melly az Amerikai Státusok' szabadságát óltalmazta, egyszeri megtámadása által, véget vetni a' Hadakozásnak. Olvashatni erről bővebben Freistäti von Nord Amerika³²² című munkában. Én magának a' Hadivezérnek Vashington³²³ Generálisnak hivatalos tudósításai szerint, tettem ítéletemet, a' mellynek hitele esméretes lévén, gondolom hogy az ellen senki nem fog semmit is mondani.

A' Trentáni,³²⁴ és Princetoni³²⁵ Hadiforgások remek-munkák voltak, és követésre méltó példáulul szolgálhatnak azoknak a' Hadivezéreknak, a' kik gyengébb Sereggel, sokkal erősebb Ellenség ellen, védelmező Hadat folytatnak. Vashington Generális, a' maga kevés Népével az Ellenség Oldalára, és Háta megé fordult, és annak Fenékleináját fenyegette 's a' t.

Más jeles Történet, nem is esett ebben a' Háborúban.

Mindazonáltal szép dicséretet érdemel Montgommerynek³²⁶ Kanadába tett Hadi-próbatétele, és Árnold³²⁷ Generálisnak csakugyan Kanadába való bemenetele.³²⁸ Azomba a' mint mondám, katonai tekintetben különös emlékezetre méltó az Amerikai Háború, mivel ebben jött fel legelőször a' szélllyel szórt Csoportokkal való Hadakozás, a' Tirallírozás. Az Amerikai Riflentzek,³²⁹ vagy is kemény Stucczosok,³³⁰ a' melly egyedül hasznavehető része az Amerikai Katonaságnak a' Háborúban, ezen mód szerint hadakoztak. Az Ellenséghez hason mászva lopózkodni, látatlanul löni azt le, 's azután elszaladni, és megszaladás közben is az Ellenség között kárt tenni, ebben állott az ő mesterségek.

Dicséretes még ebben a' Háborúban az Ángliai Ministeriumnak az a' plánuma is, melly szerint a' Kanada Ármádiát, az Új Yorki³³¹ Ármádiával öszvecsatoltatta, hogy

³²⁰ A 13 észak-amerikai gyarmat harca a brit uralom ellen (1775–1783).

³²¹ Epoka: korszak.

³²² *Der Freistaat von Nordamerika*. 1797.

³²³ George Washington (1732–1799) a függetlenségi háborúban az amerikai csapatok főparancsnoka, később az Amerikai Egyesült Államok első elnöke.

³²⁴ 1776. december 26-án az amerikai hadsereg kisebb győzelmet aratott a brit csapatok felett Trentonnál (New Jersey).

³²⁵ 1777. január 3-án az amerikai hadsereg kisebb győzelmet aratott a brit csapatok felett Princetonnál (New Jersey).

³²⁶ Richard Montgomery (1738–1775) ír születésű brit katonatiszt, később a kontinentális hadsereg vezérőrnagya.

³²⁷ Benedict Arnold (1741–1801) vezérőrnagy a kontinentális hadseregben, később a britek oldalára állt. 1775.

³²⁸ Riflentz: messze hordó puská (rifle).

³²⁹ Stucz: golyós vadászpuska.

³³⁰ New York.

az által, az Amerikai Kolóniákat egymástól ellehessen szakasztani. Hogy ez el nem sült, egyedül Hóve³³² Generális volt az oka, hogy ő t. i. Philadelfiába³³³ ment a' helyett, hogy északra, a' Hudson³³⁴ vizétől felfelé munkálkodott volna. Bourgogne Generális³³⁵ el nem fogtattott volna, ha Hóve Generális néki elejébe ment volna. De még ezt a' Plánomot jobbá lehetett volna tenni, ha az Ánglusok egyszer'smind Bosztont³³⁶ is elfoglalták volna.

Lloyd Generális egy csálthatatlan Plánomot ad elő, melly szerint Új Angliát³³⁷ meg lehetne hódítani, és a' mint ő állítja Új Angliának meghódoltatásával, északi Amerikának hátra lévő része is, az Ánglusok' hatalmába vissza esne, mivel csupán csak ott uralkodott Republikánus Lélek. Ő azt akarja, hogy Rhode-Iszlandba,³³⁸ és Bosztomban Seregek szállítassanak, a' mellyeknek erről a' két pontról az Ország belső része felé kellene operálni, midőn az alatt, egy más Seregnek, Kanada felől a' Hudson vize hosszába kellenek elnyomulni. Az igaz, hogy ez által az Amerikaiak' mozgulásai mind szélllyel terjedőkké lennének. Mert ha az egyik Csapatot megtámadják, akkor a' másiktól vétetnék Hátba. Azomban úgy látszik, hogy az Ánglusoknak Új Yorkot is meg kellett volna szállani, ha egész Új Angliát el akarták foglalni.

Úgy látszik, hogy az Ánglusoknak ebben a' Háborúban, minden Tengeri kikötő helyeket, legalább a' fontossabbakat, meg kellett volna rakni Katonákkal. És talán egyedül ezen mód által, lehetett volna egészen meghódoltatni ezt a' kereskedő Nemzetséget. Minden Európával való közösüléstől elvágattatván, lehetetlen lett volna ezen Kolonistáknak megélni. Azt nem lehet állítani, hogy az Ánglus Hadi hajók az ő partjaikat bészárva tartották; mert egy olly hosszú Tenger partot nem lehet bészárva tartani. Ha az ő kikötő-helyeik őrizet alatt tartattak volna, úgy az ő Hajókázások meglett volna fojtva.

Ezen Plánum végrehajtására; 20,000. ember elegendő lett volna, az Ánglusok pedig 30,000-nél is többet tartottak Amerikában.

Mivel pedig, minden apró kikötő-helyeket nem lehetett volna zárva tartani, tehát az ilyeneket el kellett volna pusztítani. E' végre, mindenik Őrizetsereg mellé, egynehány Hadi hajókat kellett volna adni, hogy a' küldendő Osztályokat, egyik partról a' másikra, által lehessen szállítani. Egyszer'smind a' Tengerpartok hosszába is, kellett volna préda Hajókkal leskelődni, és még az egyes Amerikaikat is, a' kik alattomban kiakartak volna lopószkodni, el kellett volna fogdosni. E' szerint a' Francia Országgal való közösülés egészen megszakadt volna, pedig csak e' tartotta fel ebben a' Háborúban az Amerikánusok' Erejeket, és Reménységeket.

³³² William Howe (1729–1814) a brit csapatok főparancsnoka az amerikai függetlenségi háború idején.

³³³ Philadelphia, Pennsylvania.

³³⁴ Hudson.

³³⁵ John Burgoyne (1722–1792) brit tábornok a hétéves háború és az amerikai függetlenségi háború idején.

³³⁶ Boston, Massachusetts.

³³⁷ Új-Anglia az Amerikai Egyesült Államok egyik földrajzi régiója, amely Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island és Vermont államokat foglalja magában.

³³⁸ Rhode Island.

Egy az Anya Ország' bujálkodásihoz, és pompa szükségeihez szokott Coloniális Tartományt, legkönnyebben lehet az által engedelmességre kényszeríteni, ha annak az Anya Országgal való kereskedését ketté szakasztjuk. Egy önnön hasznát szerető kereskedő Népet csak úgy lehet meghódoltatni, ha annak külső kereskedését semmivé tesszük.

Az Amerikánusok a' legnagyobb nyomorúságba estek volna ezen intézeteknél fogva. Mert ők nem tudták még ekkor ez életre megkívántató dolgokat magok megkészíteni. Micsoda dühös lármát indítottak volna ezek a' támadás' Fejei ellen, kivált ha a' Király részén lévő nagy számát meggondoljuk. Ők bizonyosan magok büntették volna meg, a' Támadás' szerzőit, és térdén álva könyörögtek volna az Ángusoknak a' bocsánatért, és a' Békességért.

Az Ánglusoknak megkellett szállani Katonasággal Virginiában Bosztont, Rhodeislandot, Új Yorkot, Philadelfiát, és Norfolkot. Mertha Norfolk, a' mely éppen a' Chesapeákbáj³³⁹ Torkolatjánál fekszik, meg van rakva Katonasággal, úgy annak az Öbölnek, minden kikötő-helyei bévannak zárattatva. Délfelé pedig Charlestovnbba,³⁴⁰ és Szavannáhba,³⁴¹ Örizet Sereget kellett volna szállítani. A' 20,000 embert eképpen kellett volna felosztani.

Boszttonba	4000,
Rhodeiszlandba	2000,
Új Yorkba	4000,
Philadelfiába	3000,
Norfolkba	3000,
Charlestovnbba	3000,
Szavannáhba	1000,
	20,000. ember.

Ha valaki nem hinné is, hogy az Amerikaiak' meghódoltatására elégséges lett volna csupán csak a' kikötő-helyeket zárni bé; azt csak ugyan minden megengedheti, hogy ez a' meghódoltatás, minden kétségen kívül való lett volna, ha az Ánglusok egyszer'smind a' hegyeket is, elfoglalták volna. Mert így a' Tenger, és a' Hegyek közt hosszan, és keskenyen nyúló völgyekre szoríttatván az Amerikánusok, lehetséges lett volna nékiek, tovább függetlenségeket megtartani.

Ezen Hadimunkálkodásra pedig 10,000. ember elegendő volt, és ennek Kanadából kellett volna kiindulni. Helyesen cselekedtek tehát az Ánglusok, hogy 1776 ban, az Amerikánusokat Kanadából ismét kihajtották. A' hegyek nem egy Déli abroncson, (Meridiánus) nyúlnak Északról Dél felé, hanem Északi Napkelet, és Déli Napnyugot között fekszenek. Kanada, és azok a' Sor-erősségek, melyek az Ánglusoknak Fenéklíneául szolgáltak, Dél felé hajólnak, következésképpen, a' Munkálkodólineák

³³⁹ Chesapeake-öböl.

³⁴⁰ Charleston, Dél-Karolina.

³⁴¹ Savannah, Georgia.

a' Hegyek felé nem sokkal hasznosabbak, mint Napnyugot felé. E' nagyon könnyítette a' Hadimunkálkodást.

Nem kell azt gondolni, hogy a' sivatag helyeken nem lehetne Katonasággal utazni. Mert a' Folyóvizek, könnyítik a' Hadiküldemények szállításokat. Ezerötszáz, legfellyebb ezernyólczszáz Emberrel, keresztül lehet menni akár mely sivatag pusztaságokon is, és ennyi Ember, ott egész Ármádiát téssen. Kanada felől, a' legnagyobb csapatnak, a' Hudson vize mentében, kellett volna operálni. Ennek legalább is 3,000. Emberről kellett volna állani. Ha tehát ugyan azon üdőben az Új Yorki 4,000. emberből álló Örizetből, 2,000, a' Víz mellett felfelé küldetik, ha a' Bosztoni Örizetsereg ugyan annyit, és a' Rhodeiszlandi Örizet 1,000 Embert küld ki a' Szárazra, így az Új Ángliai Polgár Katonaság négy egy pontra egyesülve munkálkodó Csapat Seregek által vétetetik Hátba. Maradandó Fekvést sehol sem foglalhatott volna magának, ezen négy Csapatok között. Meglátni ezt, mihelyt a' Geographiai abroszra tekintünk. És így meg kell hódoltatni Új Ángliának. Hogy pedig ezt zabolába lehessen tartani, az alatt míg a' Tengerpartok Örizet alatt vagynak, Hortfordnál³⁴² Konnektikutba,³⁴³ egy jó forma Erősséget kellett volna építeni. Más Kolóniákból pedig segítséget nem várhatott Új Ánglia, mert ezek is szintűgy meglettek volna támadtatva.

Igaz ugyan, hogy ezek a' Hadimunkálkodások, egy magát védelmezni tudó Ellenség ellen haszontalanok volnának. Ha ez az Operálás, Európaiak ellen volna intézve, a' kik sokkal nagyobb hadakozó Lélekkel bírnak, mint az Amerikai Kolonisták, úgy ezt csak kinevetni kellene. Tehát az Amerikai Ánglusokra nézve, nincs helye a' Fenéklínea principiumának, minthogy magokat nem védelmezik.

Én csak azért hoztam elő ezt a' Hadakozást nem szerető Nemzettséget például, hogy megmutassam, hogy kifogások is vagynak, de a' mellyek azért, a' regulát el nem rontják.

Hetedik szakasz

Francia Háború. 1792-dik Esztendőbéli Táborozás.

Éppen nem célom, hogy ennek a' Háborúnak politikai oldalát illessem. Csupán katonai tekintetben akarom azt megítélni. Azért nevezetes ez a' Háború, mivel ebben az Új Hadialkotmány sokkal jobban kifejtőzve jelenik meg mint minden előbbeni Háborúban.

Én azt az idő pontot veszem fel, midőn a' Prusszus Ármádia már Francia Ország' határain állott. Ez a' Táborozás semmit sem bizonyít a' Prusszus Hadivezére' Katonai talentomi ellen, mivel ez a' Hadakozás' minden regulái ellen folytatott. Braunschweigi Herczeg,³⁴⁴ azt csak tudhatta, a' mit minden Ember mindjárt által lát, hogy egy

³⁴² Hartford, Connecticut.

³⁴³ Connecticut.

³⁴⁴ Friedrich Karl Ferdinand von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern.

Hadakozóseregnek az Ellenség' Várait, és Ármádiáját a' maga Háta megett hagyni nem kell, hogy egy Hadisereget nem lehet Levegőbe eggyik helyből a' másikba szállítani, és hogy az embereknek enni is kell. Ha mindjárt a' Herczeg, a' hét Esztendő Háborúban olly számos jeleit nem mutatta volna is a' maga Haditalentomának; ha mindjárt az ez után következő Táborozásokban, az ő tudományos mozdulásai, és fortélyos állásai által, a' maga nagy Vezéri hírét sérelem nélkül meg nem tartotta volna is, még sem lehetne néki tulajdonítani ennek a' Táborozásnak hibáit, csak azon okból is, mivel azok igen nagyok. Tehát más helyen, a' politika szövevényében kellezen csudálatos tüneménynek okait keresni.

Erre való nézve, nem is kellene a' Prusszusoknak Kámpániába³⁴⁵ való meneteleket katonai tekintetbe itélni meg, minthogy az hamis politikai okoskodáson fundálódott.

Nem így van a' dolog Dümouriez³⁴⁶ Generálisra nézve. Ennek a' Francia Hadivezérnek nem lehettek ollyan politikai okai, a' mellyek őtet attól eltartóztatták volna, hogy a' Hadakozás' regulái szerint ne folytathassa Hadimunkálkodásait. Legalább nem vólt véle kéntelen. És ha mindjárt lettek volna is okai, az nem tartozik mi reánk, mert néki köteleességében állott, hogy politikai vélekedésének, és öszveköttetésének a' Haza' védelmezésére, és a' katonai operálásokra semmi befolyást ne engedjen. Ezen okból vehetek én just magamnak, hogy az ő Vezéri lépéseit egyedül katonai szempontból vizsgáljam meg, és reszrehajlás nélkül megítéljem, ha az ő Kámpániai Táborozása, a' mellyet ő védelmező Hadremekének nevez, valósággal olly nagy dicséretet érdemel-e? Én az ellen nem szólok, hogy egy Generális magát ne dicsérje, és miért ne is dicsérné azt, a' mi dicséretet érdemel, ha mindjárt ő maga cselekedte is azt? Sőt inkább az ellenkező viseletet (t. i. az önnön gyalázást) valami tettetett szemérmetségére lehetne magyarázni, a' mellyet, mint valamelly lárvát,³⁴⁷ csak azért húz valaki képére, hogy az alatt az önnön szeretetet annál titkosabban eltakarhassa. A' nyílt szívű egyenesség sokkal inkább illik egy Katonához. Én örömet hallgattam vólna Nagy Sándort, midőn a' bor mellett indulatos elragadtatással a' maga' Tetteit beszéllette. Hanem e' mellett is szabad hideg vérrel megítélni, ha a' Hadivezér méltó jusson dicsekedik-e?

A' Francia Sereg igen derék fekvésben vólt akkor, midőn a' Prusszusok Franciaországba bementek. Kellerman³⁴⁸ Metznél, Lafayette,³⁴⁹ majd annakutánna Dümouriez Szedán³⁵⁰ mellett. Valentziánál,³⁵¹ Nederland³⁵² ellen, egy másik Sereg

³⁴⁵ Champagne.

³⁴⁶ Charles François Dumouriez (1739–1823) francia tábornok a forradalom idején.

³⁴⁷ Lárva: álarc.

³⁴⁸ François Christophe de Kellermann (1735–1820) francia marsall a napóleoni háborúk idején.

³⁴⁹ Gilbert du Motier de La Fayette őrgróf (1757–1834) francia főrend, tábornok. Az amerikai függetlenségi háborúban a gyarmatok oldalán harcolt, a francia forradalom egyik szellemi atyja, fontos politikai szereplője.

³⁵⁰ Sedan.

³⁵¹ Valenciennes.

³⁵² Hollandia.

állott, és Cüstine³⁵³ Landaunál³⁵⁴ táborozott. Éppen ezen Táborfekvéseket javasolja Loyd Generális is, a' ki ennek a' Háborúnak minden történeteit előre megjövendőlte, a' mint majd alább említés leszen arról, a' melyek által kelletik Franciaországnak északi határát védelmezni. És éppen így is kellett annak lenni. Kiváltképpen a' Kellerman' fekvése igen jó volt Metz városa mellett. Ez által a' Prussziai Seregnek végső veszedelembé kellett esni, ha hogy ezek a' szerint, a' mint, hogy úgy is cselekedtek, Thionville, és Szedán között nyomultak bé Franciaországba. De Dümouriez elvonta Kellermant Metztől, még pedig egy nagy kerülő úton, hogy véle eggyesülhessen! E' volt első nagy hibája Dümourieznek.

Ha valaki azt mondaná, hogy mit parancsolt Dümouriez Kellermannnak? Hiszen nem ő csinálta ennek a' Táborozásnak egész Plánját? Voltak ott Hadi Bízatosok a' Konventtől, a' kik azt talán úgy parancsolták? Én arra azt felelem, emlékezetet se tévén arról, hogy a' Dümouriez' tanácsának legnagyobb befolyása volt, úgy hogy helyes okokból gyaníthatjuk, hogy az ő tanácsa szerint állíttatott meg az egész Plán; Dümourieznek, a' ki olly felette dicséri ezt az esztendőbeli Táborozást, Kellermannnak Metz Városától való elhívattatását, és magával való eggyesülését is szükségesképpen jóvá kell hagyni.

De hát mit kellett volna cselekedni Kellermannnak Metz Városa alól? Azt az Ausztriai kicsiny Sereget kellett volna néki megtámadni, a' mely Thionvillet bombákkal ostromlotta. És azt meg is tehette volna, minthogy nagyobb erővel volt. Annakutánna ennek a' kicsiny Seregnek ellenébe, és Luxemburg ellenébe egy kis Sereget állítván, a' nagyobb résszel Trier és Kóblentz³⁵⁵ felé kellett volna fordulni, és ezt a' két Várost elfoglalni. Ehez pedig semmi se kívántott: mert Kóblentzben mondani majd semmi Őrizet sem volt. Vagy pedig Seregének nagyobb részével Luxemburgot, és a Thionvillétől visszatérített Ausztriaiakat kellett volna szemmel tartani, és Kóblentz felé különös Seregeket küldeni ki.

Igaz hogy az Ausztriai Sereg Thionvillétől a' Moza³⁵⁶ folytában, Trier, és Kóblentz felé vontatott volna magát hátra, és nem Luxemburg felé, a' mely egész bátorságban volt. De ekkor Kellerman mind azokat a' szállítmányokat, a' melyek a' Luxemburgi Tárházból a' Prusszus Ármádiához küldettettek, elfogdoshatta volna. És, mi lett volna ebből az Ármádiából? Avagy mire jutott volna az, ha az Ausztriai Sereget Thionvillétől Luxemburg alá lehetett volna nyomni, mely által Kóblentztől elrekesztetvén, ez a' Város a' Francziák' birtokába esett volna, és hihető, hogy Ehrenbergsteinnal eggyütt, a' hol mondani semmi Őrizet nem vőlt, míg az alatt Cüstine Maintzot,³⁵⁷ és Frankfurtot elfoglalta volna? Hová hátrált volna a' Prusszus Ármádia? Talán Belgiumba? Erre mindjárt kész a' felelet, mihelyt azt megvizsgáljuk, hogy mit kellett volna Dümouriez Generálisnak az alatta lévő Francia Hadi erővel cselekedni, de előre jegyezzük meg, hogy a' Prusszus Ármádiának a' Páris felé való utazással egyszeribe fel kellett volna hagyni, mihelyt annak

³⁵³ Adam Philippe Comte de Custine (1740–1793) francia tábornok.

³⁵⁴ Landau in der Pfalz.

³⁵⁵ Koblenz.

³⁵⁶ Mosel.

³⁵⁷ Mainz.

csak hírét hallotta volna is, hogy Kellerman az Ausztriaiakat Thionvillénél megtámadta, ha mindjárt a' megtámadás rosszúl ütött volna is ki. Kellermannak Thionville felé való mozdulása által mindjárt védelmező Hadba vettek volna a' Prusszusok. A' mely azt mutatja, hogy az Ellenség' hála megé való Fordulásoknak felette nagy hasznai vagynak.

Mihelyt Dümouriez a' Lafayette' Ármádiájának vezérlését általvette, Haditanácsot tartott. Dillon³⁵⁸ Generális azt tanácsolta, hogy Belgium felé kellene Hadifordulásokat tenni, mivel azt, az Ausztriaiaknak kevés Hadinépek lévén ott, minden bizonyonnyal el lehetne foglalni. Ez igen okos tanács volt. Ezen Hadifordulás által, mindjárt meggátoltattak volna a' Prusszusok a' Páris felé való meneteltől. Ha e' szerint a' Dümouriez' Ármádiája, a' Valentziánál álló Hadisereggel együtt, Belgiumot elfoglalta volna, a' míg Kellerman az Ausztriaiakkal Thionvillénél verekedett, és vagy Luxemburgot, vagy pedig Kóblentzet ostromlotta; így a' Prussziai Ármádia csupán csak a' Móza, és a' Rajna között lévő Árdeni³⁵⁹ erdőn húzhatta volna magát keresztül, a' mely hátrállás eleség, és takarmány nélkül csupa lehetetlenség lett volna. Semmivé tétetett volna ez a' szerencsétlen Sereg. És micsoda szerencsés Táborozás lett volna ez a' Francziákra nézve? Ehez hasonlót nem mutathattak volna az újabb Historiák. És micsoda csekélységek azok ehez képest, a' mit a' Francziák cselekedtek!

Kellerman Generálisnak nem kellett volna addig megmozdulni, míg a' Prusszusok az Árdeni erdő' szorosságában által nem mentek, és Kampániába b' nem nyomultak. Ha ekkor támadta volna meg őket, el nem kerülheték volna a' veszedelmet. De meg kell ellenben azt is jegyezni, hogy a' Prusszusok nehezen mentek volna Kampániáig, mind addig, míg Dümouriez Szedánál állott, és annyival inkább nem, ha Belgiumot megtámadta volna.

Csak a' szele annak a' hírnek, hogy Kellerman Thionvillénél megtámadta az Ausztriaiakat, mindjárt Luxemburgig hajtotta volna hátra a' Prusszusokat, és így elkerülték volna a' veszedelmet; de Dümouriez is kevesebb vérontással jutott volna Belgiumhoz ez úttal, mint annakutánna történt.

Ezen célhoz képest, csak nem a' Móza folytában kellett volna néki operálni. Mert az Ausztriaiak, a' kik ekkor Rysszelnél³⁶⁰ állottak, tartván attól, hogy Németországtól elvágattatnak, oda hagyták volna Belgiumot, és a' Móza felé takarodtak volna, de a' hol Dümouriez Generálisnak már meg kellett volna őket előzni, és így két Sereg közzé szoríttatván, kéntelenek lettek volna magokat feladni. Illy dicső következése lett volna annak az operáció plánumnak, ha mindjárt a' Prusszusok jókor kihúzták volna is magokat a' kelepczéből, hogy a' veszedelmet elkerülhessék.

A' Prusszusoktól éppen nem lehetett félni, hogy ők a' Dümouriez' operációját Belgiumban háborgatni fogják. Mert ő reájok nézve legfontosabb dolog lett volna a' Kellerman' Ármádiája ellen szegezni magokat. Továbbá, a' Cüstine' mozdulásai mindég tovább csalogatták őket napkelet felé, hogy a' Prusszia Tartománnyal való közösülést el ne veszessék. Úgy de az Ausztriai

³⁵⁸ Arthur Dillon (1750–1794) ír születésű francia ezredtulajdonos, a jakobinus diktatúra idején kivégezték.

³⁵⁹ Ardennek (Belgium).

³⁶⁰ Lille (flamand nyelven Rysel).

Sereg Clairfayt³⁶¹ Generális alatt egészen Dümouriez ellen dolgozott volna. De ez, csak 10,000-ból sem állott, és így annak Munkálkodásai nem lehettek volna veszedelmesek. Mert ha Dümouriez Givet, vagy pedig Bouvines mellé egy Sereget állított volna, úgy elszakasztotta volna Clairfaytot Luxemburgtól, ha Námur felé indult volna. Ez hátba jött volna néki, midőn az alatt Dümouriez előlről támadta volna meg őtet, Clairfayt Generálisnak meg kellett volna magát adni. Ezért lehetett volna Dümourieznek bátran Lüttichig,³⁶² sőt egészen a' Rajnáig előnyomulni, Clairfaytot a' Givet, vagy Bouvines mellett álló Sereg zabolába tartotta volna. Látni lehet tehát, hogy Szedántól fogva Givetig a' Móza folytában fekvő várak mely felette segítették a' Dümouriez Generális Hadimunkálkodásait.

Dümouriez egészen a' Rajnáig mehetett volna. Mert a' Prusszusok semmit se tehettek az ő jobb oldala körül, minthogy nékiek a' Cüstine' Serege ellen kellett menni. Ha Kellerman a' Prusszusokat az ő hátrállásokban követte volna, és mindenütt utánok nyomult volna, úgy ő Kóblentzet is elvehette volna, és a' Francziák még ebben a' Táborozásban elfoglalhatták volna a' Rajna vizét Bazeltől fogva egész Hollandiáig.

Lássuk már most, mit cselekedett Dümouriez valósággal? Azt, a' mit azok a' Hadi Vezérek szoktak cselekedni, a' kik inkább az érzési benyomásokat követik, mint sem a' fontoló okosságot. Ő egyenesen az Ellenség ellenébe állította Seregét, még pedig egy olyan Ellenség' ellenébe, a' mely előtt ő magát rendetlen Csoportjával a' síkon meg nem mutathatta. Dümouriez sokkal nagyobb Hadi-Vezér, Bonaparte 1797-dik Esztendőbeli Táborozásának megítélésében Ausztria ellen, a' mely ez alatt a' cím alatt Spectateur du Nord³⁶³ nyomtatott ki, mint sem ebben a' Táborozásban, a' mellyel olly felette igen magasztal.

De még sincsen egészen mentség nélkül Dümouriez: által látta ő a' Dillon Generális' tanácsának jóságát, hogy t. i. Belgiumba kell béütni; de ő attól tartott, hogy ha látják a' Párisi Lakosok, hogy ő a' Várostól messze távozik, az Ellenség pedig az ellen előre nyomul, őtet mint Haza árúlót, a' Fővezéri hivatalból levetik, és fejét veszik. Valójában szánakodni lehet egy olly generálison, a' kinek a' Népámítók parancsolnak. Hanem Dümouriez Generális dicséri a' maga' Táborozását, és így semmivé teszi azt a' kedvező ítéletet is, mellyet ő felőle azért hozhattunk volna, hogy a' Dillon Generális igen bölcs tanácsát jóvá hagyta; Ő dicséri azon intézeteket, mellyeket ő a' Népámítók' rendelkezései szerént, tett. Következésképpen, úgy kell nekünk ezeket venni, és megítélni, mint az ő tulajdon intézeteit.

Dümouriez Generális tehát szemközt állott az Ellenségnek, a' helyett, hogy annak az oldalára operált volna. Ennél, a' mit Dümouriez cselekedett, sokkal jobb volt még az a' tanács is, mellyet egy Morey nevű Ángus tett, hogy t. i. a' Franczia Sereg Szedánnál álljon meg, és a' Prusszusokat, hogyha Páris felé előnyomulnának, várják bé, és hátulról támadja meg. A' Szedánnál való fekvés által egészen hátra tartóztatott volna a' Prusszus Ármádia az előre való meneteltől. Ez igen derék fekvés. Kénszeríteni lehetetlen

³⁶¹ François Sébastien Charles Joseph de Croix Clerfayt (1733–1798) vallon származású, Habsburg szolgálatban álló tábornagy.

³⁶² Liège.

³⁶³ Jakkó jegyzete: „Azt tartják, hogy Dümouriez volna Szerzője ennek az illy czímű Újságnak.”

lett volna őket ebben az Ellenségnek; mert ez folyóvíz, és Várak által van fedeztetve. Az a tanács, melyet ugyan ezen Haditanácsban egy Francia tett, hogy t. i. Bar sur Aubenél³⁶⁴ kellene fekvést foglalni, sokkal oktanabb, mint sem itt említést érdemlenez.

Dümouriez Generális azt gondolta, hogy a Prusszusokat előről fel fogja tartóztatni; de éppen úgy ütött ki a dolog, a mint azt előre is el lehetett látni. Clairfayt Generális keresztül vágta magát a Dümouriez Generális bal oldalán, melyre az egész Francia Tábor a legnagyobb rendtelenséggel megszaladt. Oda vagyunk! El vagyunk árultatva! Elfogott az Ellenség! Mentse magát kiki a hogy lehet! Halál, és átok az Áruló' fején! A tábori bútörök, a Lovasság, a Gyalogság, az Ágyúk mind össze vagnak zavarodva; így festi le Dümouriez Generális a Francziáknak ezt a hátrállásokat.

Hogy a Francia Sereg itt megszaladt, annak nem Dümouriez volt az oka, hanem maga a Sereg. A Prusszusok alig érhatték utól őket; de minekútánna egynehány Svadrony Huszárok utánnok nyomultak, a Francia lovasságot vissza verték; azonban az Ágyúk tüze alá értek, ismét vissza fordultak. És ebből áll az egész történet.

Valminál³⁶⁵ ismét öszveszedte Dümouriez a maga Seregét, és egyesítette magát Kellermannnal. Ő feddi a Braunschveigi Herczeget, hogy csak ágyúztatott, és őket egész erővel nem támadta meg, hogy így Kellermant is megverhette volna. A meglehet; de mi haszna lett volna ennek a győzedelemnek? Talán az, hogy a Chalóni³⁶⁶ Tárházakat el lehetett volna foglalni? De mi haszna lett volna ennek is? holott a Chalonból való minden Hadi Operálás szélllyel terjedő, a világnak mind a négy szegeletei felé. Ekkor az Ellenség Országának közepette külön szakadtak volna a Prusszusok. Mennél tovább nyomultak volna előre, annál bizonyosabb lett volna az ő veszedelmek. A Valminál esett győzedelem³⁶⁷ után még is vissza kellett volna húzódnia a Seregnek egészen Verdünig.³⁶⁸ Az a Generális, a ki az embereket kéméli, nem ütközik meg az Ellenséggel haszontalan. Úgy látszik tehát, hogy a Prusszusok csupán azért nyomultak elő Valmiig, hogy láthassák, vallyon nem állanak-e el a Francia linea Seregek, és nem csapják e magokat ő hozzájuk? Talán azért állottak egynehány napig veszteg, hogy annak az Ármádiának a pulzusát kitapogathassa. Másképpen, ezt okosan kimagyarázni nem lehet. Minekútánna a Braunschveigi Herczeg Valmiig előnyomult, mit is tehetett volna egyebet annál, mint-hogy ismét sebesen visszahúzódjon.

Ha mindjárt a Prusszus Ármádia Párizsig mehetett volna is, még se kellett volna azért annak előnyomulni, ha csak azt nem látta, hogy a Francia Sereg nagyobb része az ő részére hajlik. Külömben elrekesztetett, és elveszett volna.

Mihelyt tehát a Prusszusok azt látták, hogy a Francia Ármádia a Respublika pártja mellett nyilatkoztatja ki magát, jobbat nem tehettek, minthogy mentül sebesebben

³⁶⁴ Bar-sur-Aube.

³⁶⁵ Valmy.

³⁶⁶ Châlons-en-Champagne.

³⁶⁷ Az 1792. szeptember 20-i valmyi csata.

³⁶⁸ Verdun.

lehet, magokat hátra húzzák. Hanem Dümouriez Generálisnak nem kellett volna ezt a hátrálást, olyan csendes szemmel nézni, hanem eggyesülvén Kellerman Generálissal, ennek a betegség, és éhség által elgyengült Ármádiának utóljáró Seregét egész erővel, és a legnagyobb hevesseggel kellett volna mindúntalan megtámadni, és az úton szüntelen háborgatni. Így egészen szélllyel szórhatták volna őket, és helyre ütötte volna az előbbeni hibáját. Dümouriez azt mutatta meg, hogy ő nagyobbra becsülte a maga' hasznát a Haza' javánál, minthogy ő abban a reménységben ment Belgiumba, hogy ő ott egy igen fényes Hadi Pályát fog folytatni, és talán független Úrrá is teheti magát, ezért engedte ő által Kellermannak a Prusszusok kergetését, a ki őket pedig nem kergette.

Átaljában, felette lágyan folytatták a Francziák ebben az egész Táborozásban a Háborút, hogy ha öszve hasonlítjuk azt, a mit ők tettek az Ellenségnek annyi sok hibái mellett, azzal, a mit tehettek volna. Ebben az egész Kámpániai Táborozásban egyetlen egy Hadimozdulás sincs, a mely dicséretet érdemelne.

Egészen másképpen jelenik meg Cüstine Generális. Én ugyan nem vizsgálom, ha ő a Manitz³⁶⁹ felé tett Fordulását illendő munkássággal vitte-e véghez, ha nem foglalhatta volna-e el egy úttal Koblentzet is, a mely a Prusszus Ármádiát igen nagy zavarodásba hozta volna; de az ő Hadimunkálkodásai szépek voltak. Loyd Generális előre megmondotta, hogy ha Franciaország határát Landau, és Szedán között megtámadná valami Ellenség, a Francziák Landauból Maintz felé Hadifordulást fognak tenni.

Cüstinének abba kellett bízni, hogy majd Kellerman Generálistól fog segíttetni; mert az első azon panaszkodik, hogy az ő Serege igen gyenge volt. De Kellerman nem tett tellyességgel semmit is. Talán még is elfoglalhatta volna Cüstine Koblentzet; mert mondani majd mi Őriző Sereg sem volt benne.

De Maintzból Koblentz felé hosszabb volt az út, a Rajna' bal partján pedig rövidebb volt; de itt meg a Rajna esett közbe. A Koblentz Várának elfoglalására rendeltetett Sereget a Rajnán leszállítani nem lehetett, minthogy az ellenség Rheinfelset és St. Goárt³⁷⁰ elfoglalva tartotta. Tehát nem lehet Cüstinét ócsárolni, hogy ő Koblentzet el nem foglalta, ha hogy az ő gyenge hadi erejét, az időt, és a helyet, mely alatt, és a melyen ezen Operációnak végbe kellett volna menni, tekintetbe vesszük; de ellenben, lehet Kellermant dorgálni, hogy ő a Prusszusokat olly csendesen engedte eltakarodni.

Hanem már mind az, a mit Cüstine a Rajna' jobb partján tett, méltó gyalázást érdemel. Hogy ő Frankfurtot mindenütt megrakta Katonákkal, a nagy hiba volt, mint-hogy azt csakugyan meg nem tarthatta; hogy pedig ollyan gyengén rakta azt meg, és azt a gyenge Őrizet-Sereget haszontalan feláldozta, a megfoghatatlan képtelenség. Az ő fekvése, Maintz és Frankfurt között felette veszedelmes volt. A Prusszusok könnyen elszakaszthatták volna ötet Maintztól, midőn az alatt Seregét előlről foglalatostokdatták volna. Hogy ezt a Prusszusok elmúlasztották, nagyon hibáztak. Mert így a Cüstine'

³⁶⁹ Mainz.

³⁷⁰ Sankt Goar.

Seregének, vagy meg kellett volna magát adni, vagy pedig a' Ménus³⁷¹ vizébe szorúlt volna, a' melyre az ő jobb szárnya volt hajolva.

Minekeltötte a' Dümouriez Generális Belgiumban való Táborozásának vizsgálására mennénk által, jegyezzük meg, hogy Szabaudiának³⁷² meghódoltatását, nem a' Francziák győzedelmes fegyverének, hanem a' Pedemontziumi³⁷³ Seregek' gyávaságának kell tulajdonítani, a' kik is elszaladtak, és az Ellenséget az Országba bébocsátották. Továbbá, meg kell itt jegyezni azt a' különös környűllálást, hogy Montesquiou³⁷⁴ Generális, minekutánna egy Tartományt meghódított, elszökött.

Dümouriez a' Gemappei³⁷⁵ győzelemmel kezdi Belgiumi Pályáját. Én ezt nem nevezem Ütközetnek, hanem Csatának; mert magának Dümourieznek bizonyítása szerint, a' két részről legfellyebb is 5,000 re ment a' holtaknak, a' sebeseknek, a' fogottaknak, és szökötteknek száma. A' harczolók nagy száma, és a' nagy veszteség, a' mely a' két részről esik, külömbözteti meg a' Csatát az Ütközetől.

Következésére nézve Ütközetnek is lehetne nevezni a' Gemappei Csatát; mivel az által hódoltatott meg Belgium. De én azt állítom, hogy ezen csata nélkül is szint olyan hamar kezekbe esett volna Belgium a' Francziáknak.

Soha se lehet dicsérni azt a' Csatát, a' melyet el lehetett volna kerülni. Hogy itten ismét elő ne hozzam azon Operatio plánumot, melyet Dümouriernek választani kellett volna, és a' mely szerint Belgiumot már az előtt régen meghódoltathatta volna, azt állítom, hogy még a' Gemmappéi csata idején is elfoglalhatta volna Dümourier Belgiumot, a' nélkül, hogy azt az Ütközetet szükség lett volna próbálni.

A' Valence³⁷⁶ Generális' Serege elegendő lett volna ezen célra, ha hogy az a' Móza folyóban alá felé operált volna, mely által az Austriaiak Németországtól elszakasztattak volna.

Minthogy Dümourier sokkal erősebb volt, külön Sereget küldhetett volna ki az Austriaiak' oldalaira, és az alatt azoknak Homlokelejébe is más Sereget állíthatott volna. Ez által ők egyik Fekvésből, a' másikba nyomattattatik volna hátra, még pedig egy olyan sík földön, ahol állandó fekvést nem lehetett foglalni.

E' szerint az Austriaiaknak vagy a' Moza felé Valence Generális ellenébe kellett volna külön Seregeket küldeni, hogy a' Német Országgal való közösülést fentarthassák, és ekkor könnyű lett volna az erősebb Dümouriernek³⁷⁷ az Austriaiak gyenge maradványokon győzedelmeskedni, vagy pedig egészen oda hagyták volna azon reménység' fejebe a' Német Országgal való közösülést, hogy majd a' következő táborozásban, új segítő Seregekkel erősítetvén meg az Ármádia, azt ismét vissza foglalhatják, és Hollandia'

³⁷¹ Majna.

³⁷² Savoya.

³⁷³ Piemont.

³⁷⁴ Anne-Pierre de Montesquiou-Fézensac (1739–1798) francia tábornok, író.

³⁷⁵ Az 1792. november 6-án vívott jemappes-i csata (ma Belgiumban).

³⁷⁶ Jean-Baptiste Cyrus de Valence (1757–1822) francia tábornok a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején.

³⁷⁷ A nyomtatványban innentől kezdve a név ebben az alakban fordul elő.

határára Bréda,³⁷⁸ Herczogenbusch,³⁷⁹ s a t. vidékeire vonták volna magokat hátra. Mind ezen esetekbe, csak ugyan elvesztették volna ők Belgiumot.

Lloyd Generális azt állította, hogy a Francziák egy Táborozásban, mindég elfoglalhatják Belgiumot. Ezen Háborúbéli két Táborozás ezt eléggé megmutatta.

Igen könnyű volt Dümouriernek, nagyobb erővel Csata nélkül is elfoglalni Belgiumot. De hát miért ütközött meg? Talán ő nagy kedvellője az Ütközetnek? Az ilyen kedvellések, a mások életén, és Tagjain vásároltatnak meg. Ezek pedig drágák.

Dümourier is akart talán nyerni egy Ütközetet. Ő meg is nyert egy Csát, nagyobb erővel a gyengébb Ellenség ellen. Ha a kicsiny Sereg diadalmaskodik az Ütközetekben, a nagyobb számú Ellenségen, az a dicsőség, nem pedig ha a nagyobb a kisebbben. Melly kicsinynek tetszik az a Gemappei Csata, ha azt a II-ik Fridrik Ütközeteivel összehasonlítjuk!

De még e mellett is megverettetett volna Dümourier, ha hogy az Austriai Generális, a Csata előtt való este, megtámadta volna ötöt a Táborba. Ő maga azt mondotta, és úgy is gondolkodott, hogy az Ellenség ötöt megtámadja, a mint az ő Montgoy³⁸⁰ nevű Adjutánsa nékem beszéltette. A Francziák elvesztik többnyire bátorságokat, ha megtámadtatnak. *Sauve qui peut!* (mentse magát a ki mentheti) ezt kiáltották volna a Francziák a Táborban.

Azt írja Dümourier Generális ezen történet felől, a Konventhez, a maga tudósításában, hogy ő midőn az Ellenség Sánczait megakarta volna támadni, Csapatokra formálta a Sereget. Én ez alatt olyan Csapatokat értek, a millyenek a Folárd Systémája szerint való Csapatok. Montjoy Úr a Dümourier Adjutánsa pedig, hitelesen bizonyította nékem, hogy szó se volt a Csapatokkal való támadásról, hanem szokott mód szerint, Lineával támadtatott meg az Ellenség. A Folárd Kolonjai szerint igen jó lett volna itt, az Ellenséget megtámadni.

Ha miért nem támadtatta meg Dümourier az Austriaiak bal oldalát, a Haville,³⁸¹ vagy is Hatry³⁸² Generális Osztálya által, a melly a mint ő maga mondja, ott állott a helyett, hogy ágyúztatott az Ellenség ellen?

Az Austriai Sereg, a Gemappei Csata után mindjárt elkezdett hátrállani, és annak utóljáró serege csak holmi aprólékos Csatákba ereszkedett, és egynehányszor ágyúztatott, azért hogy a Tábori akadékok kivitetésekre út, és időt nyerhessen. Hogy Dümourier Generális egészen a Rajnáig elő nem ment, ő arról nem tehet, mert az ő Ármádiája a Francia Hadi-Minister által, ki az ő Ellensége, és rossz Hazafi volt, szántszándékkal megakadályoztattott.

Ebben az egész Táborozásban, nincsen egyéb dicséretre méltó, mint Cüstine Generális Hadifordulása. A Prusszusok Hadimunkálkodásai olyanok, hogy azokat

³⁷⁸ Breda, Hollandia.

³⁷⁹ Herczogenbusch. Ma 's-Hertogenbosch, Hollandia.

³⁸⁰ Ismeretlen személy.

³⁸¹ Louis-Auguste Juvénal des Ursins d'Harville (1749–1815) francia hadvezér a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején.

³⁸² Olivier Harty (1746–1823) ír származású francia hadvezér a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején.

katonai tekintetbe nem is lehet megítélni, ha csak politikai okokhoz nem folyamodunk, hogy azoknak cselekvés módjokat csak néműnőmű képpen is megmagyarázhassuk, annyival inkább, minthogy egy derék Hadi-Vezértől vezéreltettek. Álmélkodva kell szemlélni, hogy egy Ármádia Fenéklínea nélkül, Oldalait, és Hátát fedező Sereg nélkül, egészen Kámpániáig előnyomúl. De még nagyobb csudálkozással kell azt nézni, hogy ez a ' Sereg békével és minden egyéb veszteség nélkül, azon kívül a ' mit a ' betegség által szenvedett, a ' melly ugyan szembetűnő volt, épségben ismét vissza jön, és Frankfurtnál téli-kvartélyokra száll. Ha a ' Francia Vezérek értették volna a ' Hadakozást, úgy ezt az Ármádiát, egészen öszveronthatták volna, minekutánna ez Kámpániáig bátorkodott előmenni. Széllyel kellett volna annak szoríttatni, és fogságra esni. Nagy gyengeség volt a ' Francziáktól, hogy azt végre nem tudták hajtani.

Nyölczadik szakasz

Az 1793-dik Esztendőbéli Táborozás.

Ennek a ' Táborozásnak elején ismét feltaláljuk Dümourier Generálist, a ' ki éppen abban foglalatoskodik, hogy az Ármádiát, a ' mint ő maga mondja, egy Tőfokon³⁸³ bújtassa által Hollándiába, hogy azt meghódoltassa. Jóllehet az a ' tőfok, a ' mellyen ennek az Ármádiának által kell bújni, Hadi-eretnység, és ámbár igazság szerint, mennél tágasabnak szükséges lenni a ' kapunak, a ' mellyen valamely Tartományban béekarunk rontani: mindazáltal, ezt csak hadjuk abba, minthogy ebben a ' Tartományban, a ' mellyet igen könnyű védelmezni, a ' Lakosok magokat nem védelmezték, a ' mint az a ' Braunscheveigi Herczegnek az 1787-ik Esztendőbéli Táborozásából kitetszik, és minthogy az Ország' nagyobb része a ' Francziák pártján volt. Igaz ugyan, hogy szállottak által Ángliai Segítőselegek, de ezek későn érkeztek olyan számmal, hogy Hollándiát azon Ármádia ellen, a ' melly egy tőfokon bújt keresztül, fedezhessék, és mególtalmazhassák. Úgy vegyük tehát fel, hogy Dümourier Generális meghódoltathatta Hollandát, minthogy könnyű volt azt neki meghódolni.

De ezen hódoltatást még valami másnak kellett volna megelőzni, elébb Clairfayt Seregét kellett volna a ' Rajnán által verni. Dümourier egy nagy Logikai hibát ejtett, megváltoztatván a ' principiumot, előre tette azt, a ' minek utóljára kellett volna következni. Ő nem bírt katonai szemmértékkel, ha azt gondolta, hogy meghódoltathatja Hollándiát, ha Clairfayt, a ' ki minden nap erősítő Seregeket vont magához, és már útnak készült, a ' Rajnán innen marad is. Ha ő Belgiumot elfoglalhatta volna, Chairfayt ötet Francia Országtól elrekesztette volna. A ' Clairfayt Seregének, megkellett tehát elébb verettetni, és a ' Rajnán által költözni, minekelőtte Hollándiát meglehetett volna támadni. A ' következés a ' lett, a ' mit könnyen előre ellehetett látni. Tudniillik, Clairfayt sebesen előnyomúlt, és a ' Dümourier' Seregét öszveszorította, még minekelőtte az a ' tőfokon által bújhatot

³⁸³ Tőfokon. Utalás Máté evangéliuma 19,24 versére.

volna. A' milyen hibás volt a' plánum, olyan hibás volt a' végrehajtás is. Dümouriernek, azt az Ármádiát, a' mely Clairfayt Generálist szemmel tartotta, Roer mellé kellett volna Táborba szállítani. Ő ugyan azt mondja, hogy ezt meg is parancsolta, de nem engedelmeskedtek néki. Úgy de, megérdemlette volna ez a' dolog, hogy maga béírja, és összevonja az Ármádiát, minekelőtte még Hollándiát megtámadta volna? De ő ezt nem cselekedte. Ő az Ármádiát szerteszéllyel hagyta téliszállításokon, és úgy cselekedett, mintha Princz Kóburg,³⁸⁴ a' ki ekkor a' Clairfayt Seregénél a' Fővezérseget által vette, a' világon se volna, és minden meggondolás nélkül indúlt, Hollándiának elfoglalására.

Princz Kóburg dicséretre méltó sebességgel nyomúlt elő, megtámadta a' Francziákat téliszállásaikon, megverte őket Áldenhófnél,³⁸⁵ Másztrikot³⁸⁶ felszabadította az Ostrom alól. Az egész Francia Ármádia megszaladt. Oda hagyták Tárházaikat, s a' t. Erre felébredt Dümourier hollandiai álmából. És ugyan törte a' fejét, a' midőn ezt a' rossz hírt meghallotta, hogy miképpen szállítsa által a' Sereget, a' Moerdyk vizén. Általlátta már most, hogy valamint Hannibált,³⁸⁷ csak Kárhágóba lehetett meggyőzni, úgy Hollandiát is csak a Kóburg meggyőztetése által lehetne elfoglalni. Általlátta azt is, hogy ennek a' Hódolásnak nem Hallandiában, hanem Német Ország felől, vagynak legnagyobb akadályai.

Dicséretre méltó munkássággal sietett ő a' megverettetett szemmeltartó Ármádiának maradványát összevgyűjteni, azt felbátorítani, és az Ellenség ellen vezetni. Elszánt cselekedetek által igyekezte a' maga hibáját helyreállítani. És ez az ő Hadipályájának legszebb része.

Az első dicséretre érdemes Haditettek ebben a' Háborúban az Austriaiak gyors Hadimunkálkodásaik egészen a' Néérvindeni³⁸⁸ Csatáig. A' Braunschweigi Herczeg, Fridriknek együtt való munkálkodása, és kiváltképpen Venló Várának elfoglalása, az ő katonai szemmértékének, és munkásságának tanúi.

Azokat a' Csatazásokat, a' melyek Néérvindennél,³⁸⁹ és más egyéb helyeken Márcziusnak 18-kán történtenek, nem lehet Ütközetnek nevezni, minhog azok az apró fekvések' Lánczának egész hosszába estek, mivel a' két Ármádia olly hosszan terjedt ki, hogy Dümourier Generális, csak estve felé tudhatta meg, hogy az ő bal szárnya meg van verve. Ahol az Ármádiának egyik szárnya, a' másikhoz csak Kurirok által tehet hírt, ott az apró fekvések' csatazásai egymással függésbe nincsenek, és egy Egésznek, nem lehet azokat tartani. Dümourier e' miatt a' széles kiterjedés miatt az Austriaikat bé nem keríthette. Gondolhatni tehát, hogy mindent véghez vitt, a' mit csak lehetett. Szép mozdulások éppen nem estek ezen Csatába; mert csak a' Homlokrendek csaptak össze. Úgy látszik, hogy mind a' két rész vitézül harczolt egymással, ki vevén a' Francia Sereg' bal szárnyát, a' mely egészen megszaladt. Nevezetes volt itten az Austriai Lovasságnak, a' Francia

³⁸⁴ Friedrich Josias von Sachsen-Coburg-Saalfeld herceg (1737–1815) osztrák tábornagy.

³⁸⁵ Aldenhoven (1793. március 1.).

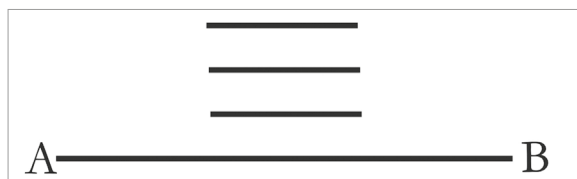
³⁸⁶ Maastricht.

³⁸⁷ Hannibal Barca (i. e. 247–183 k.) a második pun háborúban a karthágói seregek fővezére, a történelem egyik legjelentősebb hadvezére.

³⁸⁸ Az 1793. március 18-án vívott neerwindeni csata.

³⁸⁹ Neerwinden.

Lovasság ellenvaló állása, a' melly is több számú Lovas Osztályokat formált, a' mellyek egymás után öszvezárkozott oszlop rendbe voltak formálva, valamint ez a' rajz mutatja:

és ezt az Oszloprendet az A B Linea segítette. Ez az Oszlop rend, mindent öszverontott, a' mi csak eleibe akadt; csak hogy szükséges mindenkor arra is vigyázni, hogy az illetén Oszloprendeknek az oldalai is bátorságba helyheztetessenek az Ellenségnek megtámadásai ellen.

Sem arról a' Verekedésről, a' melly a' Néérvinden Csata után való nap, az Utóljáró Seregek között történt, – sem Dümourier Generálisnak a' Francia Határok felé való húzódásáról, – sem pedig az ő elszökéséről, hogy a' Robespierre³⁹⁰ Bárdját elkerülhesse nem szóllok. Ő néki szükségesképpen hátra kellett húzódni ebben a' Tartományban, ahol egy Űtközet elválasztja a' Had' szerencsáját, és ahol erős Táborhelyeket nem lehet foglalni. De még is megeshetett volna ez a' Hátrállás, a' a' Lys, és a' Schelde vize felé; mert Flandriában, ezeknek a' folyó vizeknek a' háta megett, az akadályos vidék miatt igen kemény fekvéseket lehet foglalni? egy megvertetett Ármádiával, a' Sereg egyik részével a' Francia Határokra Condé felé, a' másik részével pedig, a' Lys, és a' Schelde vize megett kellett volna hátrállani. Ez a' Fekvés körül fogja az Ellenséget, és a' Hátrálás is, széllzel-terjedő lett volna.

A' Dümourier Irásából, és maga' viseletéből a' tetszik ki, hogy ő nagy tudományú Ember, de az ő tudományos esmérerei nincsenek Systémába alkotva, és világos Principiumokra véve. Minden szempillantatban látszik egy fényes sугár, az ő ítéleteiben, az ő rendeléseiben és végrehajtásaiban, de a' melly egyszerre ismét elalszik. Az ő tudományai sok félék, és gazdagok; de a' mellyek rendbe szedve nincsenek. Az ő erkölcsi tulajdonsága valódi Francia könnyűvérűséggel van vegyítve, melly szerént ő, minden szempillantatban új plánumokat csinált, a' mellynek vezérlő csillaga, úgy látszik hogy mindég az ő személyes haszna volt, és ez külömben is megakadályoztatta volna őtet, szándékának egyenes követésében, ha mindjárt az ő esméreteinek bősége, Systéma szerént lett volna is elrendelve. Az illetén álhatatlanság, egy eleven Fűnek és egy gyenge Karakternek tulajdonsága, a' mellyet a' vezérlő erkölcsi principiumoknak³⁹¹ hijánossága okoz, és abból származik, hogy a' szív hajlandóságai, egy pontra nincsenek eggyesülve, a' melly eggyesülés szokott egyedül erőt adni, az indulatoknak. Mert a' ki sok félét kíván, egyet se kíván erőssen, hogy azt az óhajítás' erőssége által megnyerhesse. Egy Francia se mutatta ki jobban, a' Francia Karaktert, mint Dümouriez.

³⁹⁰ Maximilien de Robespierre (1758–1794), a jakobinus diktatúra vezéralakja.

³⁹¹ Principiumoknak.

Valenciának megvételeig, nem tudom mit tehettek volna jobbat a' Szövetségesseregek, mint a' mint cselekedtek. Valahányszor megtámadtattak, mind annyiszor vissza verték a' Francziákat, és midőn Fámárnál³⁹² Májusnak 23-kán ők támadták meg a' Francziákat, ezek ekkor is megverettettek. A' Fámárnál esett verekedés is, az apró Csoportok' fekvései láneába³⁹³ történt csatázás volt.

A' Szövetségések Táborának kettészakasztását, Dünkirchen³⁹⁴ elfoglalása végett, lehet minden következett szerencsétlenségek' okául tartani. Minthogy egy hiba, több hibát szokott maga után vonni, úgy itt is a' tellyesedett bé. Maubaugét³⁹⁵ (olvasd Mombest), és annakutánna Givet Várát el kellett volna foglalni, hogy a' Német Országgal való közösülés fentartódjon. Ha Givet el volt foglalva, úgy egyszersmind a' Móza vizének is birtokába estek. Annakutánna, még ebben az Esztendőben Ryssel Várának ostromlásához kellett volna fogni; mert ha mindjárt Valenciennes, Maubeug, és Givet el lett volna is foglalva, de még is a' Francziák Flandriát mindaddig elvehették volna, míg Ryssel is a' Szövetségések' birtokába nem lett volna. Igaz ugyan, hogy ezen esetbe is, lehetett volna Arczot vetni a' Schelde vize felé, és úgy operálni, mivel az Ármádia' bal oldala, Valenciennes, Maubeuge, s a' több Várak által volt fedezve. De Ryssel Várának birása nélkül, nem lehetett volna Flandriát fedezni. Ha a' Szövetségések, ezeket a' Várakat, még abban az Esztendőbeli Táborozásban el nem foglalták, úgy a' következőben, midőn a' Francziák felyül haladó Erőt gyűjtöttek össze, ebből semmi sem lett volna. A' mellyből kitetszik melly felette nehéz volt a' Szövetségés Ármádiának, ezeken a' Határokon hadakozni. A' Német Országgal való közösülésnek fen tartása fontosabb lett volna, mint az Angliával való eggyesülés, a' melly végett akarták a' Szövetségések Dünkirchent elfoglalni. E' mindég nyitva maradt volna egész Hollandián keresztül. De mint hogy minden Szövetségés Párt, elébvalónak tette a' maga hasznát, a' Közhaszonnak, ebből a' lett, hogy eggyesült erővel soha se lehetett dolgozni.

Cüstine, a' Rajna mellyékén váratlan hibákkal folytatta a' hadat. Mert annál fogva, a' mit ő az elmúlt Esztendőbeli Táborozásban cselekedett, valójában jobbat lehetett volna tölle várni. Ő a' Prusszusokat meg nem akadályoztatta a' Rajnán való általmenetelben. Pedig ezek csak 20, s egynéhány ezeren voltak; mert az ő pótló Seregeik, és újonnan szedett Katonáik, még akkor meg nem érkeztek. Cüstine könnyen megtámadhatta volna őket, az által való menetelben; melly által őket igen veszedelmes állapotba ejtette volna. De ő e' helyett mást cselekedett, tudniillik Landauba, egészen a' Veisenburgi³⁹⁶ Lineáig futott, olly nagy siettséggel, hogy 10,000. embert otthagyt, a' kik magok elegendők lettek volna arra, hogy a' Prusszusokat széllyel verhessék, és ezek Maintzba húzták magokat.

Ezután Maintz Várának ostromlása következett. Dicsérik a' Várbeli Örizetseregnek gyakori kiütését. De minthogy a' Várbéli Örizet is, majd csak ollyan erős volt, mint

³⁹² Az 1793. május 23-án vívott famars-i ütközet.

³⁹³ Lineába.

³⁹⁴ Dunkerque.

³⁹⁵ Maubeuge.

³⁹⁶ Wissembourg.

az Ostromló Ármádia, hát miért nem ütött ki egyszerre, és miért nem ütközött meg? Annyival könnyebb lett volna nékiek ezt a' Hadifogást meg tenni, minthogy az Ellenség Maintztól a' Rajna által volt elszakasztva. A' volt leg szebb tette a' Maintzi Őrizetseregnek, hogy a' Kalkreuth³⁹⁷ Generális Fő Hadiszállását véletlenül megtámadta.

Maintz fel adta magát, minek előtte még a' második paralella kinyitott volt. E' még annál is korábban volt, mint a' mint a' Várak mostani Komendánsai,³⁹⁸ magok között meg egyeztek, hogy mikor kell feladni a' Várat. Mert többnyire akkor szokott a' Vár feladattatása meg esni, midőn már a' fedett Útakat elfoglalta az Ellenség. A' Konvent Komisszáriusok³⁹⁹ megunták volt már magokat a' Várban, és kijöttek volna. Azt adták okúl, hogy nincsen a' betegeknek orvosságok. Elég rossz. Hát miért nem gondoskodtak annak idejében rólla?

Némelly Haditudósok azt állították, hogy Maintznak megvétele után, a' Prusszusoknak Saarlont⁴⁰⁰ kellett volna elfoglalni, e' meglévén, azután a' Fugéziai⁴⁰¹ Hegyek közzé menni. Úgy de elébb Thionvillét, és Landaut kell el foglalni, minekelőtte itt előre lehetne nyomulni. Mert csupán Saarlouis által nincsen ez az Operáció megfundálva. Landautól mindég lehet annak az Ármádiának Hátára, és bal oldalára operálni, a' mely a' Fugéziai hegyek közzé veszi magát. Erre azt lehetne felelni, hogy Landaut egy Ármádiának zárva kellene tartani, midőn az alatt a' másik Ármádia előnyomúl. De hát ha ezt az ostromló Sereget az Ellenség széllyel veri? Valyon nem kell-e a' plánumok' csinálásában, azt is számba venni, hogy mit tehet, és mit fog az Ellenség a' maga részéről az ellen cselekedni? Hát nem kell-e minden lehetséges erőket felszámolni? Ha egyszer Landaut el foglaltuk, úgy lehet Landau és Thionville közt előrenyomulni, Thionvillét még azért is szükséges elfoglalni, hogy az Ármádiánk jobb oldalára a' Móza vize mentébe, Trier, és Köblentz felé téjendő Hadifordulásai ellen bátorságban lehesünk. Úgy látszik, hogy Saarlouis, inkább maradhatna elfoglalatlan. Mindazáltal, ha Metz birtokunkban nincsen, és pedig ennek a' fontos helynek elfoglalása, nem egy könnyen eshetne meg, még is el kell foglalni Saarlouist, hogy a' Fogéziai hegyek között való Ármádiának a' Hátát, és a' jobb Oldalát lehessen fedezni. Álzárziának⁴⁰² meghódoltatására, a' Fogéziai hegyek közzé való bemenetel, azért szükséges elmúlhatatlanúl, mivel a' Völgy annak hatalmában esik, a' kinek a' hegyek birtokában vagynak. Én csak azt állítom, hogy addig ide bé nem lehet menni, még a' Sereg magát meg nem fundálta, mely pedig Landau, Saarlouis, és Thionville megvétele által, eshetik meg. Mire jutna az az Ármádia, a' mely a' Fogéziai hegek közzé van ereszkedve, midőn az alatt az Ellenség a' Landaunál, és Thionvillénél fekvő Ostromló Sereget széllyel verné, és az Ármádiát Oldalba és Hátba venné, annak Élelmét, melyet azonkívül is nehéz a' Hegyek között az Ármádia után szállítani, ketté vágná! Melyik Sereg tenné ki magát erre a' veszedelemre. Úgy de egy elfoglalt Erősség, kíváltképpen ha Segítő sereg van mellette, gátot vehet az ellenség' fordulásainak.

³⁹⁷ Friedrich Adolf von Kalckreuth (1737–1818) porosz tábornagy.

³⁹⁸ Kommendáns: parancsnok.

³⁹⁹ Komisszárius: biztos, megbízott.

⁴⁰⁰ Saarlouis.

⁴⁰¹ A Vogézek hegylánca.

⁴⁰² Elzász.

Pichegrü⁴⁰³ vezérlete alatt a' leghelyesebb principiumok szerint operáltak Alzátziában a' Francziák. Az Ellenséget szüntelen való fellázzasztások⁴⁰⁴ által fárasztották el. Ez egy olyan neme a' hadakozásnak, melly szerint a' gyakorlatlan Seregeknek, legjobb a' gyakorlott Seregek ellen hadakozni. Ha erősebbek vagyunk az Ellenségénél, úgy minden éjtszaka más részét lehet a' Seregnek a' fellázzasztásra elővenni, míg az alatt a' többiek nyúgosznak. Ez által könnyen össze lehet rontani az Ellenséget, minthogy szüntelen fegyver alatt kell annak állani. Így történt itt is az Austriaiakkal.

Kilenczedik szakasz

Vizsgálódás a' Francia Háborúnak következő Táborozásai körül.

Az Austriaiak' első Hadilépései Belgiumban 1794-ben, a' Fenéklinea' principiumának helyes voltát sokkal inkább bizonyítják, mint más akármely Haditörténetek. Ez a' Táborozás egész egy magyarázó könyv lehet arról.

Midőn az Austriaiak Landreszi ellen mentek, nem csak Várat hagytak oldalvást, jobbra Rysselt, 's a' t. balra Givetet, Manbeuget, 's a' t. hanem még az Ellenség' Ármádiájának nagyobb részét is. Az Ármádia' két oldalának, és a' Németországgal való közösülés' elfedezése végett, csupán a' Hannoverai csekély Sereg maradt hátra, Mucron⁴⁰⁵ mellett. Az egész Hadisereg pedig előre ment, mint egy szoros zsákba, Landreszinek, ezen haszontalan Várnak elfoglalása végett. Az elmúlt esztendőben igen széllyel volt szórva a' hadi Erő. A' Hadisereg gyenge örjező lánczá volt csinálva, és apró csoportokból mintegy kőfal volt formálva. Mostan pedig az egész Erő összevázattatott.

Pichegrü a' maga' erejének nagyobb részével a' Szövetségesek' jobb oldalára vonult fel. Jourdan⁴⁰⁶ pedig azoknak bal oldala ellen operált. Lehetetlen az új Hadialkotmány' természetéhez képest alkalmasabb operáció Plánomot a' Francziáknak ezen táborozásbéli plánumoknál kigondolni, melly szerint ők Belgiumot meghódoltatták, és az által a' Loyd Generális' ítéletét megbizonyították, a' ki azt állította, hogy a' Francziák egy Táborozás alatt bizonyosan meghódoltatják Belgiumot.

A nagyobb erőt csupán csak úgy lehet igazán haszonra fordítani, ha azzal szüntelen az Ellenséget körül szárnyalni igyekezzük. Így cselekedtek a' Francziák ebben a' Táborozásban, melyet igen könnyű volt ő nékiek véghezvinni, minthogy az Austriaiak a' szárnyakról középre vonták össze a' sereget, és Landreszi felé mentek.

A Landreszi ellen való menetel az oka ennek az egész Táborozás' szerencsétlenségének, a' melly a' Szövetségeseket egészen a' Rajnán túl szüntelen üldözte. Ha Pichegrü elevenebben

⁴⁰³ Jean-Charles Pichegru (1761–1804) francia tábornok.

⁴⁰⁴ Fellázzasztás: kifárasztás.

⁴⁰⁵ Mouscron.

⁴⁰⁶ Jean-Baptiste Jourdan (1762–1833) francia marsall.

dolgozott volna az egész Erővel a' Szövetségesek' oldala és háta ellen, hihető, hogy egészen szélylyel verettettek volna a' Szövetséges Seregek. Abba hibázott, hogy előlről is megtámadta őket. Azt állítják, hogy ez az ő rendelése ellen esett, és hogy ő csak tettetett Támadásra adott volna parancsolatot, de csakugyan igen nagy Sereget állított ő fel a' Szövetségesek' Homloka ellen.

Egyébaránt, sok, és többnyire véres Csatak estek ebben a' Táborozásban, de Ütközet egy sem történt. Az Austriaiak' tudósítások szerint, a' mi Fleurusnál⁴⁰⁷ történt, a' csupán csak ágyúzás volt. Kóburg Herczeg azt mondja, hogy ő a' Sereget egész a' kartácstűzbe bévezette; de minthogy engedni kéntelenítettett, tehát azt ismét hátra vona, minthogy Chambre már különben is által volt adva, a' mellynek az ostrom alól való felszabadíttatása lett volna pedig az egész Ütközetnek a' célja. E' pedig nem Ütközet.

A' Szövetségesek' nagyobb részének Hollandia' határára kellett volna hátra vonulni, a' Rajna felé pedig csak egy kisded Sereget küldeni, hogy Németországot az Ellenség' szagúldozásai, és portázásai ellen lehessen mególtalmazni. Ez által Hollandia, és Németország is fedezve lett volna egyszersmind. Mi módon támadhatták volna meg a' Francziák Németországot mind addig, míg a' Szövetséges Ármádia Belgiumot, és annak Franciaországgal való közösülését fenyegette? Hollandia még a' következő Télben sem hódoltatott volna meg, ha hogy azt az egész Szövetséges Sereg fedezte volna. Hanem ezt a' Rajna felé való hátrállást az érzéki bényomás okozta, melly szerint úgy látszik első tekintettel, hogy valamely Ország jobban fedeztetik, ha az előtt egyenesen állunk, mint sem oldalt. És éppen ellenkezőleg van a' dolog. Bréda, Herczogenbusch's a' t. felé kellett volna a' Szövetségesek' legnagyobb részének hátrállani, a' másik részének pedig a' Rajna, és a' Móza között kellett volna megtelepedni, a' jobb szárnyát Venloóra támasztani, és Másztrikba egy erős Őrizet-sereget és egy jó Várvezért szállítani.

Flandriába is a' Schelde vizétől napnyúgot felé egy meglehetősen Sereget kellett volna küldeni, hogy ebben a' szövevényes Tartományban, a' Francziák' egy része szüntelen foglalatoskodtasson. Ennek a' Seregnek a' háta megett lettek volna a' Hollandiai Erősségek, és ha a' szükség úgy hozta volna magával, a' Tengerre bátorságosan lehetett volna néki hátrálni. Egy szóval, a' Szövetségesek' hátrállásának észak felé, és napkelet felé kellett volna megessni, még pedig szélylyel terjedve.

Három részre kellett volna osztani a' Szövetséges Sereget; úgyhogy annak jobb szárnya Flandriába, a' közepe, a' mellynek legerősebbnek kellett volna lenni, Bréda, és a' Móza között, a' bal szárnya pedig Venloó, és a' Rajna közt vett volna fekvést. A' közepének támadó mozdulásokat kellett volna tenni és azon igyekezni, hogy a' Belgiumi Térésen egy Ütközetet megnyerhessen, melly által helyre lehetett volna hozni, a' mit vesztek. Ezt pedig könnyű lett volna a' Szövetségeseknek az ő nagyobb számú Lovasságok által véghezvinni.

A' Rajna mellett a' Prusszusok' részéről Möllendorf⁴⁰⁸ Feldmarschal, a' Keiserlautern⁴⁰⁹ jeles operálás által kezdette el a' Francziák ellen a' táborozást. Ő két

⁴⁰⁷ Az 1796. június 26-án vívott fleurusi csata.

⁴⁰⁸ Wichard Joachim Heinrich von Möllendorf (1724–1816) porosz tábornagy.

⁴⁰⁹ Kaiserslautern.

oldalról támadta meg az Ellenséget, a' melly követésre méltó példa lehet abban, hogy miképpen kell a' gyengébb Ellenséggel bántani. Ezt a' táborozást Herczeg Hóhenlohe rekesztette bé egy szép győzelemmel, melly a' Franciáknak 10,000. emberbe került.

Nem tudom, ha Kocziusko⁴¹⁰ érdemel-e olly nagy csudálkozást az ő viselt hadi cselekedetei végett, mint a' mellyet közönségesen tulajdonítanak néki. Szükségesképpen kellett ő néki napnyúgoti – és napkeleti Prusszia felé Hadifordulásokat tenni, és az ő rendeletlen Seregével a' gyakorlott Prusszusok ellen a' csatázásokat kikerülni. A' Prusszusok nem mentek volna Warschauba, ha Kocziusko jobbra, alá felé, Prusszia ellen indúlt volna. Az ő Hadifordulásainak Szilézia felé egyéb haszna nem lett volna, hanem hogy az Odera vizéig előnyomúlt volna; mert az Odera mellett fekvő Várak ellen semmit se tehettek volna a' Lengyelek.

Kocziusko Generális is azt hitte, hogy legjobban lehet valamelly helyet fedezni, ha egyesesen annak ellenében áll. Ő is úgy vélekedett a' védelmező Hadról, hogy az Ellenségnek minden, mozdulásait szenvedőleg el kell várni, és azután az ellen egyközű mozdulásokat kell tenni. Ő azt fel nem gondolta, hogy egy védelmező Táborozásnak a' legelevenebb támadó munkálkodásokból kell állani, és hogy ha másképpen foly a' védelmező Had, az merő semmiség, a' mellynek a' szünet nélkül való hátrállás lészen a' következése, ha hogy az Ellenség ért a' Hadhoz. Nevetségesek az illetén állások, ha hogy azok által az Országot akarjuk védelmezni. Sőt lehetetlenek is; mert mindenkor meg lehet azokat kerülni, ha a' Homlokeleje foglalatoskodtatik. Tehát Prusszia önként ajánlotta magát Kocziuskónak a' megtámadásra, és Kocziuskónak oda kellett volna vonni az Erőnek nagyobb részét.

A' Franciáknak 1795-ben Németország ellen való Táborozása, a' katonai erőtlenség' valóságos eredeti képe. Kiváltképpen Pischegrű Generális igen gyáván viselte magát. Az Austriaiak mozdulása Vetzlár⁴¹¹ felé, a' Francziák' bal oldala ellen, igen okosan volt kigondolva. Hogy Clairfayt Generális a' Francziák Táborát Maintz előtt hirtelen, és véletlen megtámadta, ez egy remek munka volt. De még is jobb lett volna, ha Düsseldorfot foglalta volna el. Mivel ezt a' Fenéklíneának Principiuma tanítja.

A' Franciáknak Németországban való Táborozása 1796-ban, a' Loyd Generális' azon állítását bizonyítja, hogy a' Francziáknak nehéz magokat napkelet felé a' Rajnától megtartani, és csak nem lehetetlenség nékiek Austria' határa ellen valamit kezdeni. Hogy pedig azt lehessen állítani, hogy a' Generális Moreau⁴¹² hátrállása a' hadimesterségnek remekje lett légyen, azt kellene megmutatni, hogy ő a' hátrállásközben minduntalan keményen megtámadtatott, s mindenütt nyomba üzetetett, és hogy az ő háta megett nem csupa öszvetódúlt Parasztok voltak, a' kiket egy két ágyúlövessel széllyel lehet kergetni.

Bonapártának Olaszországi sebes hadi lépései nevezetesen, és fényesek. De még eddig egy hadhoz értő szemmel látott Tanú sem írta le ezt a' Táborozást. Az Austriaiaknak

⁴¹⁰ Tadeusz Kościuszko (1746–1817) lengyel születésű katonatiszt, hadmérnök. Tábornokként harcolt az amerikai függetlenségi háborúban, később az 1794-es lengyel felkelés vezetője.

⁴¹¹ Wetzlar.

⁴¹² Jean Victor Marie Moreau (1763–1813) francia tábornok.

főképpen a' Génuai⁴¹³ birtokokat kellett volna megtartani. És az ő Seregeknek nagyobb részét ebbe a' vidékbe a' bal szárnyra kellett volna vonni, hogy azt a' közép Tengerig kinyújthassák. Ez által megakadályoztattak volna a' Francziák a' part hosszában való kiterjedésben, következésképpen a' magok' megfészkelésekben, és az Austriaiak' bal szárnyának békerítésében. Így attól tarthattak volna a' Franciaországból, és Szabaudiából Pedemontziom felé előnyomuló Francia Csatat-seregek, hogy hátra vétetnek, hogyha messzire előnyomúlnak Olaszországba. Egy szóval, mihelyt oda hagyták az Austriaiak Genua vidékét, hogy magokat egy pontra vonhassák, már előre lehetett látni Olaszországnak elvesztését.

Az Austriaiaknak Mántua'⁴¹⁴ felszabadítása körül tett sikertelen próbatételei, a' Fenéklínea principiumának helyes voltát bizonyítják. Mert Tyrolisból,⁴¹⁵ és Austriából Olaszország felé minden Hadimunkálkodások széellyel terjedők.

Jeles Jegyzéseket nyomtattatott ki Dümourier a' Spectateur du Nord francia Journálban Bonaparténak az Austriaiak ellen való 1797-ik esztendei Táborozása felől, a' mellyben ő is megismeri a' Fenéklíneának principiumát, és megmutatja, hogy Bonapárte addig bé nem üthet Austriába, míg a' Tyrolisi szorossakat el nem foglalja.

De még tovább lehet menni ebbe a' matériába, mint Dümourier. A' Had' regulái szerént, addig bé nem üthetett volna Bonaparte Austriába, míg egész Tyrolist meg nem hódoltatta. A' szoros általjárások' elfoglalása erre magába nem elegendő. Mert az általjáró helyeket meg lehet kerülni, és meg is cselekedték azt a' Tyrolisi Lakosok. Csak némelly része volt ezeknek az általjáró helyeknek elfoglalva, még is kiűzettettek a' Francziák Tyrolisból, és Laudon Generális⁴¹⁶ már útba volt, hogy Bonapárte Generálist Olaszországtól elszakassza, minthogy annak a' háta megett foglalt Táborhelyet. Bonapárte jól látta a' maga' veszedelmes állapotját, és ejtett hibáját; azért kötött fegyverszűnést.

Jól jegyzi azt meg Dümourier, hogy azt az erősítő Sereget, mellyet a' Rhénusi⁴¹⁷ Ármádiától elvontak az Austriaiak, Tyrolisba kellett volna küldeni. Különös dicséretet érdemel a' Károly Fő-Herczeg' Lintz felé való hátrállása, hogy azt nem a' Bécsi, hanem a' Lintzi országútra vette. Ha a' Tyrolisi Ármádia elég erős volt, úgy Bonapárte megérte volna a' Kaudiniai szorosság közt esett Rómaiak' veszedelmét.

Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy Bonapárte semmit se tehetett volna Austria ellen, ha mindjárt a' Békesség meg nem köttetett volna is. Tyrolis szint olyan kirugó határt formál Olaszország felé, mint a' Glátzi Grófság Csehország ellen. Valamint két bástya között nem lehet a' Várfalára menni, azonképpen nem lehet Tyrolis, és a' közép Tenger között az Ármádia oldalának és hátának veszedelmeztetése nélkül bérontani. A' Bástyát, azaz Tyrolist kellene legerelőbb elfoglalni, ennek elfoglalása pedig lehetetlenség, ha illendően óltalmaztatik, és elegendő Hadisereg vagyon benne.

⁴¹³ Genova.

⁴¹⁴ Mantova.

⁴¹⁵ Tirol.

⁴¹⁶ Ernst Gideon von Laudon (1716–1796) osztrák tábornagy.

⁴¹⁷ Rajnai.

Hihető, hogy Németországban az Austriai határokig bényomúlhattak volna a' Francziák; de itten vége szakadt volna az ő előmeneteknek. Ismét a' Rajna felé való sebes hátrállást kellett volna nékiek elővenni, a' mellynek oka az elmondottakból kitetszik.

Hasznos lett volna Németországban az Austriaiak részéről, ha magokat minden ellentállás nélkül, egészen az Austriai határokra vonták volna vissza. A' Francziák szélyvel oszolván, ekkor ismét egész erővel előre kellett volna rohanni az Austriaiaknak, és a' hátrállókat sebesen, és tüzesen üzni.

A' mi az Angliába való kiszállást illeti, én abban hihetetlen Tamás vagyok. Loyd Generális azt mondja, hogy a' kiszállások egyébre nem valók, hanem mint egynehány tyúkólakat kirablani. Mert a' kiszállás után minden operálás szélyvel terjedő. Következésképpen, az Ellenség körül kerítheti a' kiszállókat. Mindenkor több embert állíthat elő az Ellenség a' maga' Országában, mint sem a' kiszállott Fél. A' Francziák azt állítják, hogy van egy pont az Angliai Tengerpartokon, a' mellyről a' kiszállott fél Angliának minden ereje által sem veretethetnék vissza. Bár legyen úgy, ezen esetben ez a' hely Gibráltár volna, de a' melly még az Ország' meghódoltatására nem elég volna. Innen csakugyan szélyvel terjedve kellene operálni, és eggyetlen egy pont nem csinál Fenéklíneát.

Az Angliába való kiszállhatás igen bizonytalan, minthogy az Anglusok sokkal nagyobb Tengeri erővel bírnak, mint a' Francziák, és a' kiszállók' eggyesülhetése, a' magok' Országával, a' fellyebb említett fellyűl haladó erő miatt, mindenkor kétséges lenne.

A' Normándiai Korts⁴¹⁸ kiszállott ugyan Angliába;⁴¹⁹ de még akkor a' legnagyobb Hajók is csak csónakok voltak a' mostaniakhoz képpest. Minden pontokon ki lehetett azokkal szállani, minthogy mindenfelé volt elegendő vize az apró Hajóknak. Egy Ütközet elválasztotta Angliának sorsát; de micsoda különbség van a' mostani, és az akkori Hadakozás' módja között, azt már megmutattam.

Ha valaki azt mondaná, hogy micsoda Ármádiát vezérlettem én, és micsoda Ütközetet nyertem meg, hogy itten a' Hadivezérek' bírójává tészem magamat, annak azt felelem, hogy egy ilyen ellenvetés, a' mostani philosophusi Században nékem felette váratlan. Czáfolja meg, ha tudja, az én okoskodásaimat, és személyemnek hagyjon békét.

Némelly Fenéktételeket, és következtetéseket helybe fognak hagyni, némellyeket pedig vakmerő ítéletnek nevezni, p. o. hogy én az egyközű védelmező Hadat egészen megvetem; hogy én azt mondom, hogy minden Fekvést meg lehet kerülni; továbbá, hogy az Ütközetet mindenkor el lehet kerülni; hogy a' védelmező Hadban támadó Fordulásokkal kell élni; hogy kiváltképpen azt állítom, hogy csupán szélyvel szórt Csoportokkal is lehetne mái nap verekedni, és hogy az újabb időbéli Hadat, a' hadi massáknak nyomására, és ellen nyomására szállítottam le.

⁴¹⁸ I. Vilmos – más néven Hódító Vilmos – Normandia hercege, majd Anglia királya (ur. 1066–1087).

⁴¹⁹ 1066-ban.

HADI-FORTÉLYOK A' RÉGIEKNÉL

Négy könyvekben. Sextus Julius Frontinus' munkáiból magyarázta
Zalárdi Jakkó László a' csász. kir. Fridrik Wilhelm prusziai király
nevét viselő tizedik huszár regementben kapitány 1817. esztendőben.

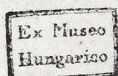
MADI-FORTÉLYOK

A

RÉGIEKNÉL.

NÉGY KÖNYVEKBEN.

SEXTUS JULIUS FRONTINUS'

MUNKÁIBÓL

MAGYARÁZTA

ZALÁRDI JAKKÓ LÁSZLÓ

A

CSÁSZ: KIR: FRIDRIK WILHELM

PRUSZIAI KIRÁLYNEVÉT VISELŐ

TÍZEDIK MUSZÁR REGEMENTBEN

KAPITÁNY.

1817.

ESZTENDŐBEN.

ELSŐ KÖNYV

Mutató tábla

I^{so} rész. Hadi szándékunk' eltitkolásáról.

II^{ik} rész. Az Ellenség szándékának ki kémleléséről.

III^{ik} rész. A' Hadi seregek' elrendeléséről.

IV^{ik} rész. Miképpen kell az Ellenség' nyughatatlankodtatásainak ki tett helyeken, a' sereget által vinni.

V^{ik} rész. A' veszedelmes helyek között való kimenekedésről.

VI^{ik} rész. Az Utazásokban vetett Lesekről.

VII^{ik} rész. Miképpen kell a' szükségét kipótolni, hogy abban fogyatkozás ne láttasson.

VIII^{ik} rész. Az Ellenség egygyességének szélllyel vonatztatásáról.

IX^{ik} rész. A' Katonák pártütésének letsendesítéséről.

X^{ik} rész. Miképpen kell a' Seregnek, az ütközetrevaló, helytelen, és alkalmatlan időben tett kívánságát meg akadályoztatni.

XI^{ik} rész. Miképpen kell a' Sereget az Ütközetre fel serkenteni?

XII^{ik} rész. Az ellenkező Jelekből származott félelemnek eloszlatásáról a' Katonák között.

Első rész

Hadi Szándékunk' eltitkolásáról.

1. Márcus Porcius Cató,¹ meggyőzővén a' Spanyolországi² városokat, úgy vélekedett, hogy ezek idővel ismét feltámadnak, mivel az ő kőfalaikban bizakodnak: írt ennek okáért, mind egyik városnak, hogy az erősségeket rontsák le, haddal fenyegetvén őket, ha tüstént nem engedelmesskednek. A' Leveleket ezen városoknak, ugyan egy nap küldettette szélllyel. Mind egyik város, külön kapott parantsolatot. Az öszveesküvés, engedetlenekké tehetné volna őket, ha a' dolog közönségesen esett volna tudtokra mindnyájoknak.

¹ Marcus Porcius Cato Maior (i. e. 234–149) római consul, censor és történetíró. A konzervatív római erkölcsök harcos védelmezőjeként őrzi a történelmi emlékezet.

² Vagyis hispaniai.

2. Himilc³, a' Poenusok⁴ Vezére, hogy ő véletlenül érkezhessen meg a' maga hajós Seregével Szitziliába, nem vette közönségessé, hogy merre vészi útját; hanem azon Táblákat, a' mellyekre fel vólt írva, hogy merre akar menni, a' Kormányozóknak petsét alatt általadta; és meg parantsolta, hogy azt senki ne olvassa, hatsak a' tengeri főkapitány hajója,⁵ a' szélveszek által, másfelé nem vitettetik.

3. Cájus Laelius,⁶ Syphaceshez⁷ küldetödvén követségbe, néhány Tribunusukat, és Századosokat, Szolgák és tselédek helyett Kémlelőknek elvitt magával, a' kik között Lúcius Statóriust, kit is, minthogy ez az ellenség' táborában gyakran meg fordúlt, 's az ellenség között némelylek reá esmértek, hogy e' béli állapotját eltitkolhassa, mint Szólgáját, bottal megütögette.

4. Tárquinius Superbus⁸ pater, megöldösteni szándékozván a' Gabinusok⁹ Fejedelmeit, minthogy azt senkire nem akarta bízni, a' Követnek, kit fia küldött vala hozzája, semmit se felelt, hanem a' Kertben haragosan sétálgatván fel' s alá, a' Mákszálak' legmagossabb fejeit veszszövel tsapkodta le. A' Követ felelet nélkül térvén vissza, az ifjú Tárquiniusnak megjelentette, a' mit látott, hogy atya tselekedett: Ő mindjárt elérte, hogy ugyanazt kell az Elöljárókkal tselekedni.

5. Cájus Caesar,¹⁰ gyanakodván az Egyiptomiak' hűségében, bátorság színe alatt, a' Városokat, 's kézimíveket, és a' szabad közönséges vendégségeket kezdette meglátogatni, azt akarván azzal mutatni, hogy ő kedvellője a' kies helyeknek, és melly igen szeretné az Alexándriak' szokások szerint végezni az életét: és így ezen tettetése közben, segítséget szerzett magának, 's Egyiptomot elfoglalta.

6. Ventídius¹¹ a' Párthusokkal való háborúban, a' Pácusok' Királya¹² ellen hadakozván, midőn megtudta volna, hogy az ő Frigyesének¹³ láttzó Népek között, egy Pharnéus nevű, Cyrresteni¹⁴ születésű ember mindent, a' mi ő nálla történik, a' Párthusoknak tudokra adna, ilyen mesterséggel fordította a' maga hasznára ezen

³ Himilco (? – i. e. 396) karthágói hadvezér, a punok hatalmát Szicília jelentős részére kiterjesztette.

⁴ Punok, azaz a karthágóiak.

⁵ Sorok között: „praetoriális hajó.”

⁶ Caius Laelius (i. e. 3. század) római hadvezér, Scipio Africanus egyik alvezére a második pun háború (i. e. 218–201) idején.

⁷ Szüphax a numidiai maszaiszülioszek királya (ur. i. e. 215 k. – i. e. 203 k.).

⁸ Lucius Tarquinius Superbus (? – i. e. 495) a hagyomány szerint Róma hetedik, egyben utolsó királya, zsarnoki uralma felkeléshez és a monarchia megdöntéséhez vezetett. Melléknevének jelentése „gőgös”.

⁹ Gabii (ma Osteria dell'Osa) latiumi város lakói.

¹⁰ Caius Iulius Caesar (i. e. 100–44) római hadvezér, dictator, hadtudományi író, a császárság alapjait megvető egyeduralom létrehozója a Római Birodalomban.

¹¹ Publius Ventidius Bassus (i. e. 1. század) római hadvezér, sikerrel hadakozott a parthusok ellen.

¹² Félrefordítás. Az eredetiben: „adversus Pacorum regem”, azaz Pakórosz király ellen. I. Pakórosz parthus hercegről, II. Oródész fiáról és társuralkodójáról van szó (? – i. e. 38).

¹³ Frigyes: békében élő, szövetséges.

¹⁴ Kürrhésztika a szíriai térség északnyugati része, a mai Aleppó környéke.

barbarusnak¹⁵ hitetlenségét: hogy ő úgy színlette dőlget, mintha ő attól, a' mit leginkább kívánna, félne, hogy meg ne esne, a' mitől pedig félne, hogy éppen a' történe meg. Azontörte tehát az eszét, hogy a' Párthusok addig által ne mennének az Euphrates¹⁶ folyóvizén, a' míg az Légiói, mellyek Cappadóciába, a' Taurus' hegyén túl valának, meg nem érkeznének, ezen hitszegőt okoson környül vette, hogy szokott hitetlensége szerint, a' Párthusoknak azt jóvállaná, hogy a' Zeugma hegyén vinnék által hadi seregeiket, a' hol az út leg rövidebb vólna, és a' merre a' holt Euphrates foj. Mert, ha amarra jönnek úgymond, úgy ő a' halmok' használása által, az ellenség' ijjasait¹⁷ mesterségesen elkerülheti, attól pedig felette igen félne, hahogy a' sík mezőre telepednének le. Ezen állítás által eltsábitatván a' barbarusok alútakon, kerüllővel hadiseregeikkel ugyan meg érkeztek, és míg ezek a' széles ki terjedésű partoknak elfoglalásában, 's a' nagy munkával készült hidaknak öszve állításában, és más egyéb eszközök elkészítésében, negyven napoknál tovább foglalatoskodnának: az alatt Ventídius öszvehúzta a' maga seregeit, kik is a' Párthusok' eljövetelék előtt három nappal hamarabb meg érkeztek, és vélek megütközvén, a' Pácusokat meg győzte, és levágta.

7. Mithridates,¹⁸ környül sántzoltatván Pompéjustól,¹⁹ azon jártatta elméjét, hogy más nap felszedvén a' sátorfát, tovább szaladhasson: ezen szándékának eltitkolása végett szélesebben, és egészszen az ellenség' sántzáig küldözött ki legeltetni, ragadományt²⁰ keresni, és hogy a' gyanút magától eltávoztathassa, sokakkal a' beszélgetést is máskorra rendelte. Az egész Táborban sűrjen²¹ tüzeket rakattatott, 's éjfélt után, hadi seregét, az ellenség tábora előtt ki vezette.

8. Caesar Domitiánus Augustus Germánicus Császár,²² midőn a' felfegyverkezett Németeket²³ el akarta nyomni, jól tudván, hogy majd nagy készüléttel indítnának ezek hadat ő ellene, ha hogy annyi sok vezérek' jövetelét eleve megtudhatnák, útját a' Gallusok adóalá vetésével palástolta. Melly szinességnek áll-ortzája alatt, őket véletlenül haddal megtámadván, ezen iszonyú nemzetnek vad kegyetlenségét meg törte, és tartományait el foglalta.

9. Claudius Néró,²⁴ midőn Hasdrubált,²⁵ és annak seregét az előtt, míg ez magát ötsével, Hannibállal öszve nem kapcsolná, akarná tenkre tenni,²⁶ sietett, hogy Lívius

¹⁵ Jakkó jegyzete: „Barbarusoknak nevezettek a' Rómaiaktól mindazon Népek, kik az ő nyelveken nem szóllottak; a' Görögöktől mindazok, kik az ő törvényeket 's szokásaikat nem követték.”

¹⁶ Eufrátesz.

¹⁷ Íjászeit.

¹⁸ VI. Mithridatész pontoszi király (ur. i. e. 120–63).

¹⁹ Cnaeus Pompeius Magnus (i. e. 106–48) római államférfi, a történelem legnagyobb hadvezéreinek egyike.

²⁰ Ragadomány: zsákmány.

²¹ Sűrjen: sűrűn.

²² Domitianus császár, teljes nevén Imperator Caesar Domitianus Augustus (ur. i. sz. 81–96).

²³ Germánok.

²⁴ Caius Claudius Nero (i. e. 247 k. – 189 k.) római consul, a második pun háború egyik hadvezére.

²⁵ Hasdrubal Barca (i. e. 245–207) karthagói hadvezér, Hannibal testvére.

²⁶ Tönkretenni.

Salinátorral,²⁷ az ő tisztitársával, kire a' hadvezérlés vala bízva (az alatta lévő férfiakhoz kevés bizodalommal viseltetvén) magát öszve tsatolhassa, e' mellett azt sem akarta, hogy Hannibál elől való eltávozását, a' kivel szemben feküdt, az ellenség észrevenné, tíz ezer katonákat a' vitézebbek között maga mellé kiválogatot, és a' hátrahagyott Alvezéreknek megparantsolta, hogy ugyan azon tanyákat, és őrállásokat tartsák meg, a' Tábornak ugyan azon formája maradjon meg, és ugyan annyi tüzek égjenek benne, hogy Hannibál valamit ne gyaníttson, és a' hátramaradtt kevés Népet meg támadni bátorkodjon. Minekutánna titkolt utazásai után Umbriában²⁸ Pajtással magát öszvetsatolta volna, a' Tábornak killyebb való kiterjesztését sem engedte meg, hogy a' Poenusok az ő megérkezésének neszét észrevennék, az ütközetet is addig halasztotta, míg a' Konzulok seregének öszve kaptsolatása felől bizonyossá tétetődött. És így Hasdrubált, ki a' dolog felől semmit se tudott, kettős erejű sereggel megtámadván meggyőzte, és Hannibálhoz is hamarább vissza fordult, mint sem az ellenség' hírmondó postája. Melly szerént ugyanazon egy titkos szándékkal, a' Poenusok' két legokosabb vezére között az egyiket megtsalta, a' másikat pedig megverte.

10. Themistócles²⁹ szorgalmatosan intette az ő hazafiait, hogy a' város kőfalának felépítésével, – mellyet a' Lacedémóniaiak' parantsolatjokra lerontottak, – sietnének. A' Lacedémóniaiak követeket küldöttek hozzája, hogy a' dólgot akadályoztatná meg, a' kiknek ő azt felelte, hogy ő maga személyesen fog ezen helytelen vélekedésnek megtáfolása végett közöttök meg jelenni: és el is ment Lacedémonba. Itten színlett betegeskedése alatt, egy darab időt eltöltvén, midőn észre vette volna, hogy az ő magavonogatása gyanússá lett, akkor, arról kezdett vélek versengeni, hogy ő közöttök hamis hír terjedt volna el, és arra kérte őket, hogy küldenének valakit a' főbbek között, a' kinek, Athéné erőssíttetése felől hinnének. Azomban írt az ő hazafiainak alattomban, hogy azokat a' kik odafoznak menni, magoknál addig letartóztatnák, amíg az egész munka elvégződvén, a' Lacedémónbélieknek nyilván meg lehetne vallani, hogy Áthéné meg van erőssítve, és hogy ezeket a' fő embereket addig vissza ne ereszzék, a' míg ő vissza nem botsáttatik: mellyet a' Lacedémóniaiak örömmel meg is tselekedtek, nehogy egynek elvesztéért, sokak halálával³⁰ lakolnának.

11. Lúcius Fúrius,³¹ veszedelmes helyre vezetvén bé hadiseregét, hogy e' béli nyughatatlanságát eltitkolná, nehogy a' többiek e' miatt félelembe esnének, lassan lassan másfelé vette útját a' sereggel, mint ha nagyobb kerüllővel akarná megtámadni az ellenséget,

²⁷ Marcus Livius Salinator (i. e. 254 – 191 k.) római consul, az illír háborúk és a második pun háború egyik hadvezére.

²⁸ Közép-itáliai terület a mai Perugia környékén.

²⁹ Themisztoklész (i. e. 524 k. – 459) athéni politikus, hadvezér, a perzsák legyőzője a szalamiszi (ma Szalamína, Görögország) tengeri ütközetben (i. e. 480). A háború után száműzték, és a perzsa birodalomban talált menedékre.

³⁰ Halálával.

³¹ Ezen a néven több római consul is volt.

egyszer hirtelen megfordítja az egész megindult hadi sereget, mely a' dolog felől, hogy mi történik semmit se tudott, és őket épen vissza vitte.

12. Metellus pius,³² kérdeztetvén egykor Spanyolországban, hogy mit fog következendő nap cselekedni? így felelt: a' felső ruhámat is meg égetném, ha tudnám, hogy azt ki beszéli!

13. Márcus Licinius Crassustól³³ tudakozván egy valaki, hogy mikor indítja meg a' Táborn? így felelt: talán félsz, ha hallod a' Kürtölést!

Második rész

Az Ellenség szándékának ki kémleléséről

1. Scipió Africánus,³⁴ a' Syphaceshez küldött követtségnek alkalmatosságán kapcsán, Laéliussal néhány válogatott Tribunosokat³⁵ és Századosokat szolgálai ruhákban kiküldött, kikre a' Király erejének kikémlelése biztatott. Hogy ezek a' Tábor' fekvését annál szabadabban meg vizsgálhatnák, egy lovat szántsándékkal elbotsátottak, és azt annak szaladgálása közben kergetvén, a' sántzoknak nagy részét meg kerülték: melyet minekutánna bémentek, a' Tábor felgyújtottak, és a' hadakozásnak vége szakadt.

2. Quintus Fábius Maximus,³⁶ a' Hetruscusok³⁷ ellen való hadban, midőn a' Római Vezérek még nem esmerték a' Kémlelésnek fortélyos útját, s módját, az ötsét, Fábius Caésót, ki a' Hetruscusok' nyelvén jól beszélt, Tusciai öltözetben, a' Ciminiai erdőkön, hol még ekkor római katonák nem jártak, túl küldötte. Mely dologt ő olly okossággal, és serénységgel vitt véghez, hogy minekutánna ezen erdőkön keresztül ment, és észre vette volna, hogy az Umbrusok, Camertesek a' római névhez nem volnának idegenek, azokat szövetséges társaikká tette.

3. Észrevéven a' Káthágóbéliek, hogy Sándornak³⁸ az ő tettei olly nagyra nevedtek, hogy már Áfrikát is haddal fenyegetné, egy Rhódusi Hamilcár nevű, gyors eleven pólágtársokat számkivettetés színe alatt, a' Királyhoz küldöttek, hogy ő minden módon

³² Quintus Caecilius Metellus Pius (i. e. 128 k. – 63) római consul, hadvezér. Sulla és Marius polgárháborújában Sulla oldalán harcolt, majd eredményesen hadakozott Sertorius ellen Hispaniában. Quintus Caecilius Metellus Numidicus fia, akiért annak száműzetése idején annyira állhatatosan küzdött, hogy elnyerte a „hűséges” (pius) melléknevet.

³³ Marcus Licinius Crassus (i. e. 115–53) római hadvezér, az első triumvirátus (i. e. 60–53) egyik tagja Caius Iulius Caesar és Cnaeus Pompeius Magnus mellett.

³⁴ Publius Cornelius Scipio Africanus (i. e. 236/5–183) minden idők legnagyobb római hadvezéreinek egyike, Hannibal legyőzője.

³⁵ Jakkó megjegyzése: „A Tribunosok a' Légióknak valának Főfő tisztjei, Ezredes-Kapitányai.”

³⁶ Quintus Fabius Maximus Rullianus (i. e. 4. század) római consul, a samnisi háborúk fővezére.

³⁷ Etruszkok.

³⁸ III. Alexandrosz (Nagy Sándor) makedón király (ur. i. e. 336–323).

igyekezne magát annak barátságába béfújni: a' mellyet ő midőn megnyert volna, ennek szándékát hazafiainak tudtokra adta.

4. Ugyan ezen Kárhágóbéliek, követtség színe alatt néhány férfiakat Rómába küldtek, akik hosszas időig ott múltatnának, és a' Rómaiak szándékát kitanúlnák.

5. Márcus Cátó³⁹ Spanyol országban, minthogy más képpen nem juthatott az ellenség szándékának kipuhatolásához (tapogatásához), parantsolatot adott, hogy háromszáz katonák egyszersmind tsapnának bé az ellenség' tanyájaira, és elfogdosván egynéhányukat közzülők, minden bántódás nélkül a' táborba vigyék őket. Kikis kinzóra vonattatván, minden titkokat ki vallottak.

6. Cájus Márius⁴⁰ Konzul, a' Cimbriai, és a' Németországi háborúban,⁴¹ a' Gallusok, és a' Ligúriaiak hűségetek próba köre tévén, Leveleket küldött hozzájuk, a' mellyeknek külső borítékján a' volt megparantsolva, hogy azoknak le petsétlett belsőjét, egy bizonyos idő előtt felne bontsák: ezeket a' leveleket annakutána, a' megrendelt idő előtt viszkivánta töllők, és minthogy azokat felbontva, és ismét le petsételve találta, észre vette, hogy ők ellenséges dőlgekben intselkednek.

Van más Kémlelés módja is, mellyel a' Vezérek minden külső segítség nélkül élhetnek. Mint:

7. Aemilius Paullus⁴² Konzul, a' Hetrúriaiak ellen való hadban Poplónia⁴³ városánál, midőn seregét a' síkságra le szállítaná, látván távolról, hogy nagy sokaságú madarak sebes repüléssel az erdőből felkerekedtek, mindjárt észre vette, hogy ottan valamelly lesben lévő sereg lappang, mint hogy a' madarak egyszerre igen sokan, és öszvekavarodva röppentek fel. Leg ottan Kémlelőket küldött ki, és úgy találta a' dőlgot, hogy tíz ezer Bójusok,⁴⁴ a' rómaiak' seregének megtámadására ottan lesben valának, kiket is más oldalról, mint a' melly felől őket várták, néhány ki küldött Légiókkal környül fogott.

8. Hasonlóképpen tselekedett Tisamenus Orestes' fia,⁴⁵ hallván, hogy az ellenség a' természettől erős Hegyek tetejét elfoglalta, kémlelőket küldött ki, hogy miben volna ott a' dolog; ezek viszkivánta térvén, nem találták úgy a' dőlgot, a' mint vélekedtek: tehát útnak indult a' sereggel, 's egyszer látja, hogy a' gyanús hegyek' tetejéről temérdek sok madarak röppentek fel egyszerre, és szüntelen kóvályognak, 's le szállani sem akarnak,

³⁹ Marcus Porcius Cato Maior. Lásd feljebb.

⁴⁰ Caius Marius (i. e. 157–86) római politikus, hadvezér. Jelentős hadseregreformot hajtott végre.

⁴¹ A kimber háborút i. e. 113–101 között vívta a Római Köztársaság a kimberek és a teutonok proto-germán törzseivel, amelyek északról római kontroll alatt álló területekre vándorolva összecsaptak a rómaiakkal és szövetségeseikkel.

⁴² Már a Frontinus-szövegben is hibásal szerepel „Aemilius Papus” helyett. Quintus Aemilius Papus (i. e. 3. század) római consul, hadvezér

⁴³ Populonia ókori etruszk város, a mai Piombino közelében.

⁴⁴ Boii, a Pó-síkságon élő kelta törzs.

⁴⁵ Tiszaemenosz mitikus uralkodó, Argosz, Mükéné és Spárta királya. A Hérakleidák visszatérésekor vereséget szenvedett, a győztesek pedig maguk között osztották fel a Peloponnészoszt.

tehát úgy vélekedett, hogy ottan bizonyosan ellenséges sereg ólálkodik, melyre nézve, seregét más felé vezette, és a' lesben állókat el kerülte.

9. Hasdrubál, Hannibálnak bátyja, Livius, és Nérónak öszve kaptasolt serege felől, jól lehet azt ezek kettős erejű sereggel alakozták, meg tudta, hogy ő a' hitvánabb lovakat, az utazásban, és a' fehérebb, vagy feketébb testű embereket az útban kijegyezte.

Harmadik rész

A' Hadiseregek' elrendeléséről.

1. Macedóniai Sándornak roppant hadiserege lévén, mindenkor úgy rendelte ki azokat, hogy hadirendekel ütközheszen meg.

2. Cájus Caesar' Serege, a' hazafiakkal való háborúban⁴⁶ öreg katonákból állott, tudván ellenben, hogy az ellenségnek fiatal új katonái vólnának, mindég hadirendekkel igyekezett megütközni.

3. Fábius Maximus, Hannibál ellen hadakozván, a' szokatlan ütközeteknek ki menetelétől tartván, a' bizonytalan veszedelmeztetésekkel felhagyott, és tsak Olaszországnak⁴⁷ megöltalmazását, vette tárgyul magának, mely által a' Cunctátori, vagyis Késedelmeskedő nevet, 's annálfogva, egy leg nagyobb hadi vezér hírt szerzett magának.

4. A' Byzantiumiak⁴⁸ Filep⁴⁹ ellen hadakozván, minden bizonytalan ki menetelű ütközeteket szorgalmatosan elkerültek, sőt a' határszélek' védelmezését is abban hagyták, és a' városok' erősségei közzé vették bé magokat, mely által azt nyerték, hogy Filep az ostromlásnak késedelmes várakozásaira reáúnván, eltávozott.

5. Hasdrubál Gisgónak fia,⁵⁰ a' második Punicumi hadban,⁵¹ a' Spanyolországban meg győzött Sereget, melyet Publius Scipió keményen sarkal vala, kerített városokra osztotta fel. Mellyből a' lett, hogy Scipió, nehogy a' sok városok' ostromlása által magát szélllyel szaggassa, seregét inkább téli szállásokra vitte vissza.

6. Themistócles, Xerxes⁵² hadának megérkezésével, látván, hogy az Áthénébéliek, se gyalog ütközetekre, sem a' határszélek' védelmezésére, sem az ostromlásokra elegendők nem vólnának, azt tselekedte, hogy az Aszszonyokat, és gyermekeket Troezenába,⁵³ és más kerített városokba küldötte, 's oda hagyván a' városokat, a' szárazon való háborút, tengeri hadakozásra változtatta által.

⁴⁶ Az i. e. 49-es polgárháború.

⁴⁷ Itália.

⁴⁸ Büzantion ókori görög város a későbbi Konstantinápoly területén.

⁴⁹ II. Philipposz makedón király (ur. i. e. 356–336).

⁵⁰ Hasdrubal, Gisco fia (? – i. e. 202) karthagói hadvezér a második pun háború idején.

⁵¹ A második pun háború, i. e. 218–201.

⁵² I. Xerxész perzsa nagykirály (i. e. 486–465).

⁵³ Troizén (ma Trizína) ókori argoliszi város az Epidauruszi-öbölben.

7. Ugyan e' szerint tselekedett, ezen városban Pericles,⁵⁴ a' Lacedémóniaiak ellen.

8. Látván Scipió, hogy Hannibál Olaszországból ki nem mozdúl, seregét Áfrikába szállította által, és a' Kárhágóbélieket arra a' szükségre hozta, hogy Hannibált vissza hívták. Így, a' Haza' határáról, az ellenség' földére, által vitte a' háborút.

9. Minekutánna a' Lacedémóniaiak Decélia⁵⁵ várát megerősítették volna, és onnan ők az Áthénéieket gyakorta háborgatnák, ezek is hajós sereget küldöttek ki, Pelopponézus'⁵⁶ nyughatatlankodtatására: mellyből a' lett, hogy a' Lacedémóniaiaknak Decéliába fekvő serege vissza hívatott.

10. Caesar Domitiánus Augustus Császár, midőn a' Németek az ő szokások szerint, berkes, ligetes, és homályos rejték helyek közzül ostromolnák olykorolykor a' Rómaiakat, és az erdők' rengeteg mélységében keresnek bátorságos menedék helyeket, százhusz ezer lépésnyire túl ment a' határon, melly által nem tsak a' hadakozás' állapotját megváltoztatta, hanem az ellenséget is maga hatalma alá hódította, megfosztván őket menedék helyektől.

Negyedik rész

Miképpen kell az ellenség' nyughatatlankodtatásainak kitett helyeken
a' sereget által vinni.

1. Aemilius Paullus⁵⁷ Konzul, midőn Lucániában⁵⁸ a' partozatok mellett lévő szoros úton vezetné hadiseregét, és a' Tárentumiak hajós seregekkel ólálkodván ő utána, 's ötet skorpiókkal⁵⁹ támadnák meg, seregének oldalait az ellenség' fogottyaival fedezte be, mellyet látván az ellenség, a' nyilazástól magát meg tartóztatta.

2. A' Lacedémóniai Agesiláus,⁶⁰ midőn prédákkal megterhelve térne vissza Frigiából,⁶¹ az ellenség pedig ötet nyomban kergetné, és a' helynek alkalmatosságához

⁵⁴ Periklész (i. e. 495 k. – 429) athéni politikus, sztratégoszi (hadvezér) minőségben hosszú ideig a városállam életének irányítója. Nevéhez köthető Athén aranykora. A peloponnészoszi háború idején a városban kitört járvány áldozata lett.

⁵⁵ Dekeleia ókori attikai démosz Attika és Boiótia határán, ma Athén városnegyede.

⁵⁶ Peloponnészoszi-félsziget.

⁵⁷ Ismét téves megjelölés, bizonyára „Aemilius Papus” helyett. Lásd feljebb.

⁵⁸ Az oszk nép által lakott, a Tírrén-tengertől a Tarantói-öbölhöz terjedő terület.

⁵⁹ Skorpió: hatalmas számszerűhöz hasonlóan működő ókori fegyver, amely vashegyű nyilakat lőtt ki. A merev karokat hátrafeszítették, az energiát pedig két függőlegesen összesodort kötél vagy ínkötég tárolta. A húr kiengedésekor 350 méternél is távolabbra lőtte ki a nyilat, nagy sebességgel.

⁶⁰ II. Agészilaosz spártai király (ur. i. e. 400 k. – i. e. 360 k.). Hosszú uralkodása alatt nagyhatalommá tette Spártát, de a rövid életű hegemonia bukását is ár kellett élnie (katasztrófális vereség a thébaiaktól i. e. 371-ben Leuktránál). Élete végén Egyiptomba szegődött el szoldosvezérnek, és Afrikában is halt meg.

⁶¹ Phrügia Közép-Anatóliában.

képpest, seregét is nyughatatlankodtattatná, seregének mindkét oldalára fogottakat állított ki, kiket is megakarván kémélni az ellenség, a' Lacedémóniak útát kaptak, az általmenetelre.

3. Ugyan ez, a' tenger szorossait elfoglalva tartó Thébéiek ellen, – ahol keresztül akart vala menni, ilyen fortéllyal élt, hogy útját más felé vette, mintha Thébé városa ellen igyekezne. A' Thébéiek megrémülvén, a' kőfalak' erősítésére siettek. Ő pedig, újjonnan visszafordult, és a' merre eleinte szándékozott, most minden ellentállás nélkül keresztül ment.

4. Nicóstratus,⁶² az Aetóliak⁶³ vezére, látván, hogy az Epiroták⁶⁴ határaitra való bé járáások igen szorossak volnának, olyan mutogató mozdulásokat tett, mintha ő egy valamely helyen akarna bérontani, a' mellynek védelmére, az Epiroták egész sokasággal összefutottak, itt egy kevés népet hagyván hátra, hogy az ott lévő sereg maradását alakoznál, maga pedig, a' több sereggel, ott, a' hol nem is várták, ment keresztül.

5. A' Persiai Autophradates,⁶⁵ midőn Pisidiába⁶⁶ vinné hadi seregét, de már némelly szorossakat elfoglalva tartanának a' Pisidiaiak, tettetett általmenetelének nyughatatlankodtatása alatt, visszahúzta a' Sereget, mellyet midőn a' Pisidiaiak elhittek, ő éjtszaka egy erős sereget, ugyan azon helynek elfoglalására ismét vissza küldött, és más nap, az egész hadi népével eggyütt általszállott.

6. Filep a' Macedóniaiak' Királya, Görög országba menvén, midőn meg hallotta volna, hogy a' Thermopylák⁶⁷ már elfoglaltattak, és Aetóliából éppen akkor Követek jöttek volna hozzája, békesség felől való alkudozás végett, ezeket le tartóztatta, maga pedig nagy utazással a' szoroshelyekre sietett, tudván hogy most az őrállók bátorságban lésznek, ezek a' Követek' vissza jövetelére várakozván, ő az alatt véletlenül általment a' Thermopylákön.

7. Iphicrates,⁶⁸ az Áthéniek' vezére, a' Lacedémóniai Anaxíbus⁶⁹ ellen, a' Hellespontuson,⁷⁰ Abydonnal⁷¹ által ellenben, midőn néki olly helyeken kellene által vinni hadi seregét, mellyek ellenséges tanyák által volnának elfoglalva, és az általjáró helynek egyik oldalát a' hegyek' meredekségei tennék hozzájárúlhatatlanná, más oldalát pedig a' tenger mosogatná, egy darab időre itten letelepedett, míg hidegebb napok kezdenének lenni, mint sem szokott, 's ennél fogva, senki se gyanítván rólla semmitis, néhány erős

⁶² Közelebből nem azonosítható személy.

⁶³ Aitólia. Hegyvidéki terület a Korinthoszi-öböltől északra.

⁶⁴ Épeirosz, a mai Görögország északnyugati és Albánia déli részén fekvő ókori görög terület lakói.

⁶⁵ Autophradatesz (i. e. 4. század) Lüdia perzsa tartományi kormányzója (szatrapa).

⁶⁶ Kis-ázsiai régió Anatólia délnyugati részén.

⁶⁷ Thermopylai-szoros.

⁶⁸ Iphikratész (i. e. 418 k. – 353 k.) athéni hadvezér, a hopliták mellett a könnyűfegyverzetűekre (peltasztészek) építő hadseregreformja miatt emlékezetes.

⁶⁹ Anaxibiosz (i. e. 5. század) spártai tengernagy (nauarkhosz).

⁷⁰ Dardanellák.

⁷¹ Abüdosz. Ma Çanakkale, Törökország.

katonákat kiválogatott, kiket is olajjal, és jó borral feltüzelvén, nékiek azt parantsolta, hogy a' tenger' szélét jegelnék bé, és azoknak darabjain általúsznának, és így a' szoroshely őrállóit, hátúlról véletlenül elnyomta.

8. Cnéjus Pompéjus, midőn a' véle szemben álló ellenséges sereg miatt, egy valamely folyóvizén által nem mehetne, azt parantsolta, hogy a' sereg a' Táborban szüntelen fel, 's alá jöjjön 's menjen, mellyáltal arra a' vélekedésre hozta az ellenséget, hogy a' Rómaiak, sehol se találhatnak magoknak az általmenetelre helyet, egyszer egy ponton hírtelen rajta ütött, 's azon által ment.

9. Macédóniai Sándor, midőn Pórus,⁷² az Indusok' Királya, a' Hydászes⁷³ folyóvizén által nem akarná ereszteti az ő seregét, szüntelen a' vízfélé szagúldóztatott; 's ezen szokott portázása által, – mellyet Pórus, a' túlsó partról mindenkor szemmel tartott, – tzélját elérte, és egy felsőbb helyen, siettséggel által szállott a' sereggel.

Ugyan ez, midőn az ellenség' ellent állása miatt az Indus vizén által nem mehetne, különböző helyeken lovas seregeket állítatott bé a' vízbe, kikis általmenetellel fenyegetnék az ellenséget, 's a' midőn így várakozással figyelmetességbe tartatnának a' barbarusok, más egy kevés hátrább fekvő szigetet, eleinte egy kisedet, annakutánna nagyobb számú sereggel elfoglaltatott, 's onnan a' túlsó partra által szállította őket. Melly maroknyi seregnek elnyomattatására, midőn az ellenségnek egész serege öszvetódúlna, ő a' vizen másutt, szabad lábbal általment, és az egész sereget öszvekaptsolta.

10. Xenophon,⁷⁴ a' víznek túlsó partyát elfoglalt Árméniaiak, vagyis Örmények ellen, két általjárhelyet kerestetett ki, az által menetelre; 's midőn az alsó helyről visszaverettetett, akkor a' felső helyen ment által. Midőn innenis vissza nyomtatott volna, az ellenségnek segíttségrevaló érkezése által, akkor az alsó helyen ment keresztül, meg parantsolván, hogy a' Katonaságnak egy része ott maradjon, és majd midőn az Örmények, az alsó rév' védelmére visszafordúlnak, akkor ezek a' felső helyen száljanak által. Az Örmények el hitték, hogy ezek mind az alsó révhez letakarodtak, de a' hátrahagyatott sereg által meg tsalattattak. Ezek, midőn senki ellent nem állana, az általjárho helyeket elfoglalták, és azoknak is, a' kik más általjárho helyen keltek által, segíttségek lettenek.

11. Appius Claudius⁷⁵ Konzúl, az első Punícumi hadban,⁷⁶ midőn Rhégiumból, Messánába⁷⁷ által nem szállíthatná seregeit, a' kikötőhelyet őrző Poenusok között, azt a' hamis hírt terjesztette szélllyel, hogy ő ezt a' nép' jóvá nem hagyásából kezdett háborút tovább nem fojtathatja, e' mellett, azt is színlette előttök, hogy az Olaszországi hajós

⁷² Pórosz ind király (i. e. 4. század).

⁷³ Hüdaszpész a Jhelum folyó ókori görög neve.

⁷⁴ Xenophón (i. e. 434–355) athéni születésű katona, hadvezér és történetíró. A tízezrek azokat a görög zsoldosokat jelentik, akik az ifjabb Kürosz mezopotámiai hadjárata során vezetők nélkül maradva hazajutottak. Saját maguk közül választott vezérek egyike volt Xenophón.

⁷⁵ Appius Claudius Caudex (i. e. 3. század) római consul, hadvezér, Appius Claudius Caecus öccse.

⁷⁶ Első pun háború, i. e. 264–241.

⁷⁷ Messzéné ókori görög település Szicíliában, ma Messina.

sereg, ő ellene feltámadott. A' Poenusok el hitték, hogy ő útnak indúlt, fekvéseikből ki mozdultak, 's a' megfordúlt hajókat egészen Szitziliáig kergette.

12. A' Lacedémóniai vezérek, elvégezvén magok között, hogy Syracusába⁷⁸ hajókáz-zanak, de a' Poénusok' ólálkodó hajóitól voltaképpen félvén, ezt a' fortélyt gondolták ki, hogy a' nállok fogvalévő Punicumi tíz hajókat, mint győzedelmesekeket fel tziprázták, 's a' hajók előtt előre botsátották, mellyeket részszerént oldalaiknál, részszerént annak faránál fogva, a' többiekhez hozzálántzoltak, és ezen alakozás által megtsalván a' Poenusokat, közöttök által eveztek.

13. Filep, midőn az úgy nevezett Cyanéi tenger szorossán,⁷⁹ az Áthénébéliek hajós seregei miatt, mellyek a' védelmezésre alkalmas helyeket őrzék vala, kereszt-től nem evezhetne, írt Antipáternek,⁸⁰ hogy Thráciát⁸¹ pártütésre lázzasztaná, a' hátra hagyott őriző sereget fogdosná el, és mindeneket abban hagyván, utánna sietne: azomban úgy intézte dől-gát, hogy ez a' levél, az ellenség' kezébe kerüljön. Az Áthénéiek ebből azt láttattak hinni, hogy a' Macedóniaiak' titkait ki tudrák, tehát hajós seregeiket vissza húzták. Filep pedig, minden ellentállás nélkül felsza-badította a' tenger' szorossait.

Ugyan ez, midőn Chersonésust,⁸² a' melly juss szerént, az Áthénébéliekhez tartozott, az által menő helyet megszálvá tartó Byzántiumi, Rhódusi, és Chiusi⁸³ hajós seregek miatt nem foglalhatná, az el fogott hajóknak vissza adásával, mint az ő közötté, és a' Byzántiumiak között (a' kik okai valának a' hadakozásnak) tejendő békesség alkudo-zásának zálogával, igyekezett őket összeengesztelni, hoszszú ideig alkudozván véllek a' békesség' kívánságairól, a' békesség' feltételeiben szántsándékkal mind addig gántso-skodott, míg az alatt hajós sereget készítettett, és azokkal a' tengerszorossain, készületlen lévén az ellenség, hirtelen által szállott.

14. Az Áthénéi Chábriás,⁸⁴ midőn a' Sámiumi⁸⁵ kikötőhelyben, az ellenség őrjező hajós serege miatt, bé nem szállhatna, parantsolatot adott, egy néhány hajóknak, hogy a' kikötő hely mellett evezzenek el, úgy vélekedvén, hogy az őrjező sereg, majd üldözőbe vészi azokat, melly fortély által őket ki tsalván, a' hátra maradott hajókkal, a' kikötőhelyet, minden ellent állás nélkül elfoglalta.

⁷⁸ Szürakuszai ókori görög település Sziciliában, ma Siracusa.

⁷⁹ Bizonyára szövegromlás vagy félrefordítás. A latin eredetiben „quae Στενὰ appellantur” áll, a szövegben szereplő görög szó (sztena) pedig csupán annyit jelent, hogy „szoros”, azaz a Hellészpontosz.

⁸⁰ Antipatrosz (i. e. 400 k. – 319) II. Philipposz és III. Alexandrosz hadvezére, utóbbi halálát követően a trónkövetelők (diadokhoszok) egyike.

⁸¹ Trákia.

⁸² Kherszonészosz.

⁸³ Khiosz.

⁸⁴ Khabriasz (? – i. e. 357) athéni hadvezér.

⁸⁵ Szamoszi.

Ötödik rész

A Veszedelmes helyek között való kimenekedésről.

1. Quintus Sertórius,⁸⁶ Spanyol országban, midőn őnéki a' hátúlról sarkalló ellenség elől, egy előtte fekvő folyó vizen kellene által menni, annak partyán, fél hóld formájú sántzokat tsináltatott, 's azokat mindenféle tűzgerjesztő matériákkal megrakván, felgyújtatta, és így elzárván magától az ellenséget, a' vizen szabadon által ment.

2. Hasonló módon nyitott útát magának általmenetelre a' Thébei Peloppidás,⁸⁷ a' Thessalónikai háborúban,⁸⁸ mert ő a' tábornak tágas ki terjedésű fekvését, a' part felett öszvehúzta, és annak ágas bogas fákkal, 's más egyebekkel megrakott sántzait felgyújtatta; 's a' tűz által el szakasztatván az ellenség, a' vizen által költ.

3. Quintus Lutátius Cátulus⁸⁹ seregét üldözöbe vévén a' Cimbreszek, az az egy reménysége vala hátra a' kiszabadulásra, ha hogy azt a' folyóvizet, mellynek partyát az ellenség elfoglalva tartja vala, felszabadítja, mellyre nézve ő, egy közellevő hegyen seregét a' képpen mutogatta, mint ha ő ottan táborát akarna ütni: megparantsolván azonban a' Katonának, hogy bútýoraikat felne öldozzák, tergenyéiket⁹⁰ lene rakják, senki a' maga rendjéből, és zászlójától elne távozzon: hogy pedig az ellenségnek e' béli hijedelmét annál inkább megerősíthetné, néhány kalyibákat tsináltatott, az ellenség szemeláttára, e' mellett tüzeket rakatott, néhány sántzokat is tsináltatott, néhány katonákat fát hordani kiküldött, hogy azokat láthatná az ellenség: ezt mind igaznak lenni gondolván a' Cimbreszek, ők is táborba telepedtek: 's a' midőn a' szomszéd szántó földekre élelemre való keresgélés végett, szerte széllyel terjednének, alkalmatosságot nyújtottak ezáltal Catulusnak, nemtsak a' folyó vizen való által menetelre, hanem az ő táborjoknak nyughatatlaníttatására is.

4. Croézus,⁹¹ midőn a' Halyn⁹² vízén által nem gázolhatna, sem hidat, sem hajókat, nem lévén elegendő fája, nem készíthetne; tehát a' tábor felső része felől hátúlról árkot ásatott, és a' víz folyását a' sereg' háta megé vette.

5. Cnéjus Pompéjus Brundisiumnál, midőn Caesártól sarkaltatna, és már eltökéllette volna magában, hogy Olaszországból ki mégyen, és a' háborút másuvá viszi által, a' sereget hajókra szállította, némelly utakat bérekesztetett, némellyeket kő falakkal elkerítetett, némellyeket árkokkal bé vágatott, 's azokon imitt amott, rekesztő helyeket tsináltatván, azokat rostély formára vesszőkkel bé borította, 's földel megrakatta; a' kikötőhely felé vivő

⁸⁶ Quintus Sertorius (i. e. 126–73) római hadvezér, aki Sulla diktatúrájával szemben önálló államot szervezett Hispaniában, amelyet végül Nagy Pompeius vert le.

⁸⁷ Pelopidasz (i. e. 4. század) thébai hadvezér és politikus.

⁸⁸ I. e. 364-ben.

⁸⁹ Quintus Lutatius Catulus (i. e. 149–87) római consul, a kimberek elleni háború egyik vezére.

⁹⁰ Tergenye: málhás nyereg.

⁹¹ Kroisosz.

⁹² Halüsz folyó a mai Törökország területén, mostani nevén Kızılırmak.

béjáró helyeket, által eresztgetett gerendákkal elrekesztette, és azokat sertefákkal⁹³ sűrűn környül vévén, nagy munkával bátorságossá tette. Midőn ezek e' szerént készenvóltak, a' város megtartásának színmutatására, néhány nyilasokat, a' kőfalak' tetejére ritkán ki állítgatott, a' sereg többi részét, minden zaj nélkül hajókra szedte; mellyet midőn a' nyilasok meg tudtak, hogy már a' többiek hajókra szállottak, és elúztak, ők is apró hajókra szállván, utánok eveztek.

6. Cájus Duilius⁹⁴ Konzúl, vakmerően bé evezvén a' Syracúσαι kikötőhely' tor-kába, az ellenség, a' béjáró helyre lántzot vettetett, 's őket bészárta, hogy ő magát ki szabadíthassa, a' katonákat mind a' hajó farába gyűjtötte össze, és így az evezőknek nagy erőlködése által, a' hanyat dűjtött hajó előre indítattott: felemelkedvén e' szerént a' hajó' orra, a' lántz felett keresztül tsúszott: e' meglévén, a' katonák a' hajó orrának lenyomására ismét vissza tértek, mellynek aláfelé sűjyedő nehézsége által, a' hajók a' lántz felett keresztül eveztek.

7. A' Lacedémóniai Lysánder,⁹⁵ midőn az Áthénébéliek ki kötő helyében, az ellenség' hajóitól elboríttatván, egész seregével együtt, ostrom alá fogattatott volna, a' tengernek legszorosabb torkolatjánál, alattomban a' partra kiszállította a' katonákat, és a' hajók alá kerekeket vettetvén, a' közelebb lévő Monychiumi révbe által szállította.

8. Hirtulėjus,⁹⁶ Sertóriusnak vitzekapitánnya, midőn Spanyolországban két meredek hegyek között hoszszú, 's szoros útakon bé ment volna kisded hadi seregével, és meg tudta, hogy az ellenség nagy sereggel siet utánna, a' hegyek között kereszt árkokat hányszerített, 's a' sántzokat holmi egygetmásokkal megrakván felgyűjtatta, 's az ellenséget magától elrekesztvén, kiszabadúlt.

9. Cájus Caésár, a' hazafiak között való hadaklozásban Áfránius⁹⁷ ellen vezetvén hadi seregét, és midőn magát veszedelemnélkül vissza nem húzhatná, úgy a' mint a' sereg meg állapodott, az első, és második hadirendet hátúlról, alattomban munkára fordította, 's véllek tizenöt lábnyi árkot ásott, a' mellybe a' fegyveres katonák, magokat alkonyodáskor bévonták.

10. Az Áthénéi Pericles, olyan helyre szoríttatott a' Pelopponésusiak által, a' melly mindenfelől szörnyű meredekség által völt környül vétetve, és tsak két ki járó hely vala rajta, ennek egyik oldalán, az ellenség' elrekesztése végett, egy igen széles árkot hányszerített, a' másik oldalán pedig, mezsgyét tsináltatott, mintha azokon akarna ki rontani. Az ostromlók megsem gondolták, hogy a' Pericles' serege, azon a' széles nagy árkon, a' mellyet készítetett átmehetne, mind a' mezsgyék örjezésére állottak ellenébe, Pericles

⁹³ Sertefa: a nádtető szélén kissé kiálló, lécebe szúrt fák, amelyek a nádszegély tartódeszkáját támasztják meg.

⁹⁴ Caius Duilius (i. e. 3. század) római consul, flottaparancsnok az első pun háborúban.

⁹⁵ Lüsztandrosz spártai nauarkhosz (tengernagy) a peloponnészoszi háború (i. e. 431–404) idején.

⁹⁶ Lucius Hirtuleius (? – i. e. 75) Quintus Sertorius legatusa az utóbbiról elnevezett sertoriusi háború (i. e. 80–72) idején

⁹⁷ Lucius Afranius (? – i. e. 46) Cnaeus Pompeius Magnus legatusa, a thapszoszi vereséget követően kivégezték.

pedig a' már előre elkészített hidakat, az árkokra hányván, ott vezette ki seregét, a' hol senki sem állott ellent.

11. Lysimachus,⁹⁸ a' ki egy volt azok közzül, a' kire a' Sándor' kintse reá maradt, midőn azt parantsolta volna, hogy a' sereg, a' magasabb halmokat foglalja el táborhelynek, de alattvalóinak értetlenségek miatt, az alsóbb dombokat szállották meg; attól tartván, hogy az ellenség a' felsőbb halmokról alá ne rohanjon, a' sántzokon belől, még háromsoros árkokat hányatott, e' mellett minden sátor körül, hasonló árkokat készítettván az egész tábort környül sántzoltatta, a' bójáró helyeket, a' hol az ellenség béüthetne, sántzokkal körül ásatta, egyszersmind földdel, s' ágasbogas fákkal, mellyek az árkokra fellyül hányattattak, bérakatta, s' hidakat tsináltatván azokon, sebes ki tsapással, a' felsőbb halmokra ki szállott.

12. Titus Fontéjus Crassus,⁹⁹ Spanyolországban, midőn háromezer emberrel zsákmányolni ki indúlna, és veszedelmes helyek közzé jutván, Hasdrubáltól környül fogattatott volna, tsak az első hadirendnek adta tudtára szándékát, alkonyodáskor, midőn az ellenség e' féle meg lepettetés felől nem is gondolkodott, annak tanyáin keresztül vágta magát.

13. Lúcius Fúrius,¹⁰⁰ veszedelmes helyre vezetvén hadiseregét, és e' béli nyughatatlanságát eltitkolni akarván, hogy a' többiek félelembe ne esnének, lassan lassan, más utat vett, mintha kerüllővel akarná az ellenséget megtámadni, a' sereget pedig, melly a' dolog felől, hogy mi történik, semmit se tudott, hirtelen meg fordította, és minden baj nélkül vissza vitte őket.

14. Publius Décius¹⁰¹ Tribunus, a' Samnitésekkel való háborúban,¹⁰² azt jóallotta Cornélius Cossus¹⁰³ Konzúlnak, midőn öt veszedelmes helyek között lepte volna meg az ellenség, hogy a' közel lévő halmoknak elfoglalására egy maroknyi seregetskét küldene ki, s' magát ajánlotta a' kiküldendő sereg' vezérének, különböző helyekre szálllyal vonattatván az ellenség, a' Konzúl az ostrom alól feleresztődött, Décius pedig környül fogattatott. Décius a' szoross bójárohelyeken éjtszaka kitsapott, s' minekutánna az ostromlás alól fel szabadúlt volna, mind magát, mind a' Konzúl seregét, minden baj nélkül ki mentette.

15. Ugyan e' szerént tselekedett Cálpurnius Flamma¹⁰⁴ Atilius Calatinus Konzúl¹⁰⁵ alatt, midőn látná, hogy a' sereg, egy olyan völgybe telepedett volna le, a' mellynek felsőbb

⁹⁸ Lüszimakhosz (i. e. 360 k. – 281) makedón hadvezér, egyike a Nagy Sándor halála után szétszakadt birodalom uralkodóinak (diadokhoszok), királyságának központja Thrákia volt.

⁹⁹ Szövegromlás, az eredeti Frontinus-szövegben itt Caius Fonteius Crassus neve szerepel.

¹⁰⁰ Bizonyára Lucius Furius Camillus (i. e. 4. század) római dictator és consul, a hírneves hadvezér Marcus Furius Camillus fia.

¹⁰¹ Publius Decius Mus, az idősebb (? – i. e. 340), római consul, hadvezér, a Vezúv-hegyi csatában feláldozta magát a győzelemért. Az ifjabb Publius Decimus Mus (lásd lejjebb) apja.

¹⁰² I. e. 343-ban, az első samnítisz háborúban.

¹⁰³ Aulus Cornelius Cossus Arvina (i. e. 4. század) római consul és dictator, a samnítiszok elleni háború egyik vezére.

¹⁰⁴ Marcus Calpurnius Flamma (i. e. 3. század) római katonatiszt, az első pun háború egyik hőse.

¹⁰⁵ Aulus Atilius Calatinus (i. e. 3. század közepe) római consul, dictator, az első pun háború egyik hadvezére.

oldalait az ellenség mindenfelől megszállotta, magát ki kérte, 's háromszáz katonákat maga mellé vévén, őket előre meg intette, hogy szokott vitézségek szerint a' sereget védelmezzék, 's a' veszedelemből mentenék meg. Ő a' völgy' közepéig lerothant, 's midőn ezeknek elnyomására, az ellenség minden felől alá szállana, hosszas, 's kemény viaskodásaik által, az ellenséget feltartóztatták, mely által időt, 's alkalmatosságot nyújtott a' Konzúlnak arra, hogy hadi seregét elvihesse.

16. Lúcius Minócius¹⁰⁶ Konzúl Liguriában,¹⁰⁷ szoros helyek közzé szállítván le seregét, midőn már mindnyájan a' Caudinai veszedelem' példáját forgatnák szemek előtt, a' Numidiai segítő Seregeknek, – melyek mind az ő magok, mind pedig lovaik' éktelensége miatt, útállatosok valának, – parantsolatot adott, hogy az ellenségre torkon verve rajtok rohanjanak.¹⁰⁸ Az ellenség mindjárt eleinte megijjedett, és hogy többé ne háborgattassanak, tanyáik közzé vették bé magokat. A' Numidiaiak, hogy az ő meg utáltatásokat, 's kigúnyolásaikat annál nagyobbra neveljék, lovaikról szánt szándékkal le bukdostak, és ezen tréfa által, mintegy néző játékkal mulatgatták őket. A' mely furtsa történetnek szemlélésében, a' barbarusok annyira elmerültek, hogy a' sor, és rend is meg bomlott közöttük. Midőn a' Numidiaiak ezt észre vették, lassan lassan utánnok nyomultak, egyszer sarkantyú közzé kapván lovaikat, az ellenségnek oda hagyott tanyáikon keresztül rohantak; kikis midőn az ellenségnek közel lévő szántóföldjeit potsékolták, kéntelenítettek a' Ligúriaiak, a' magok vagyonjaiknak védelmezésére, a' többieket is elvonni, és a' bészárt Rómaiakat ki botsátni.

17. Lúcius Sullát,¹⁰⁹ a' két egymással frígyes nép között való hadakozásban, Aesernia¹¹⁰ mellett, szoross helyek között lepte meg az ellenség, 's ennek seregével, melyet Mutilus¹¹¹ vezérlett, együtt való beszélgetést kért magának, és a' békesség feltételeiről alkudozott vélek, de haszontalanul; azomban észrevévén, hogy az ellenség, a' frígy meg nem köthetése végett, a' vigyázattal alább hagyott, éjtszaka elindúlt, hátra hagyván a' kúrösöket, kik is az örváltások' felosztásának jeleit, a' hátra hagyattattak' elhíttetésére időnként megfűjnak, és a' negyedik felváltáskor, utánnok sietnének, egész hadi seregét minden tábori akadékokkal, és hadi szerszámokkal együtt, épségben, bátorságos helyre által szállította.

¹⁰⁶ Hibás megnevezés Quintus Minucius helyett. Quintus Minucius Thermus (? –i. e. 188) római consul és hadvezér.

¹⁰⁷ Liguria, északnyugat-itáliai régió.

¹⁰⁸ Frontinus eredeti szövege: „iussit adequitare faucibus”, azaz „megparancsolta, hogy lovagoljanak a szorosokhoz”.

¹⁰⁹ Lucius Cornelius Sulla Felix (i. e. 138–78) római hadvezér. Nevéhez katonai sikerei – elsősorban Iugurthával és Mithridatészszel szemben – mellett a Caius Mariusszal vívott polgárháború és véres kezű diktatúrája köthető.

¹¹⁰ Aesernia ókori szamnizs város, ma Isernia.

¹¹¹ Caius Papilius Mutilus a szamnizsok vezére a szövetséges háborúban (i. e. 91–88).

18. Ugyan ez, Árchelaus¹¹² Mithridatesnek hadi vezére ellen hadakozván Cappadociában, nemcsak a' veszedelmes helyhetések által, hanem az ellenség' sokaságától is szorongattattatván, a' békességről kezdett alkudozni véle, közbe tévén a' szövetség' bizonyos idejéig való napot is, melyáltal az ellenség elvonattatott a' maga igyekezetétől, és ő, a' bajból kiszabadult.

19. Hasdrubál, Hannibálnak bátyja, midőn a' mortoványos¹¹³ berkek közzül ki nem mehetne, minthogy azoknak torkolatjait az ellenség elfoglalva tartja vala, békességről kezdett alkudozni Claudius Néróval, a' ki azt el is fogadta, és őtet, hogy ki botsátja, hahogy Spanyolországból ki takarodik; de ő a' békesség feltételeiben patvarkodó kifogásokat tévén, még néhány napokig tovább maradt ottan, mely idő alatt szorgalmatos munkálkodása által a' szorulatokra, melyekre az ellenség nem vigyázott, gerendákat rakattatott keresztül, és azokon botsátgatta le a' seregét csoportonként. Maga pedig, eltakarodván a' többiek, könnyen utánnok szaladott.

20. Spartacus,¹¹⁴ azt az Árkot, mellyel őtet Márcus Crassus környül kerítette, a' levágott fogottaknak, és marháknak holt testyekkel éjjel megtöltötte, és azon ment keresztül.

21. Ugyanez, Vesvióban¹¹⁵ ostromlattatván, erdei venyigéből lántzokat fonattatott, a' melyeken ott, a' hol a' hegy leg meredekebb vala, s annál fogva őrizetlen maradt, le botsátkozott, s nemcsak hogy innen ki menekedett, hanem úgy meg is ijjesztette hátulról Clódiust,¹¹⁶ hogy néhány Kohorsok, és a' Gládiatorok közzül, hetvennégyen vágattattak le.

22. Ugyanez, midőn őtet Publius Varínus¹¹⁷ Prokonzul, egy valamely városba bészárta volna, a' Kapuk elébe, egymástól nem messzire karókat verettetett a' földbe, és a' holt testeket ruhákkal, és fegyverekkel felöltöztette, s azokhoz állítgatván, hozzájok kötöztette, hogy a' távolról nézők azt gondolnák, mintha azok, valamely ellenséges őrállók volnának, az egész táboron végig tüzeket rakattatott. Ezen tsali képek által, eltsábittatván az ellenség, seregét éjtszaka tsendesen ki vezette.

23. Brásidás,¹¹⁸ a' Lacedémóniaiak vezére, Ámphipolin¹¹⁹ városa mellett, el nyomattatván az Áthénéieknek nagyobb számú sokaságok által, sántzokkal magát környül

¹¹² Arkhelaosz (? – i. e. 63 előtt) pontoszi katonatiszt, VI. Mithridatész hadvezére.

¹¹³ Ismeretlen kifejezés, a szövegkörnyezet alapján „ingoványos”.

¹¹⁴ Spartacus (i. e. 111 k. – 71) a források szerint thrák születésű gladiátor, a harmadik rabslavgaháború kiobbantója és vezetője.

¹¹⁵ Vezúv.

¹¹⁶ Caius Claudius Glaber (i. e. 2–1. század) római praetor, a Vezúv-hegyi csatában (i. e. 73) vereséget szenvedett Spartacus csapataitól.

¹¹⁷ Publius Varinius (i. e. 1. század) római hadvezér, sikertelenül harcolt a Spartacus vezette felkelőkkel szemben.

¹¹⁸ Braszidasz (? – i. e. 422) spártai hadvezér a peloponnészoszi háborúban, az Amphipolisznál vívott ütközetben (i. e. 422) elesett.

¹¹⁹ Amphipolisz ókori görög város Makedóniában.

vette, hogy az ellenség' sokasága, a' hosszas karikába való állás által, annál inkább meggyengülhessen, és a' hol leg ritkábban állottak, ott rontott rajtok keresztül.

24. Iphicrates, Thráciában, alacsony helyekre szállítván le táborát, azomban ki kémleltette, hogy az ellenség, a' szomszéd halmokat, – a' honnan az ő megtámadtatására könnyen lejöhetne, – elfoglalva tartja, parantsolatot adott, a' táborban hátra hagyatott kisdéd seregnek, hogy éjtszaka sok tüzeke rakjanak; azután a' sereget ki vitte, 's őket a' fent említett út mellé elrendelvén, a' barbarusokat azon keresztül botsátotta: bé tsalattatván e' szerint az ellenség, azon veszedelmes helyek közzé, a' hol eleinte ő vala, seregének egyik részével, őket hátulról megtámadta, és levagdalta, a' másik részével pedig táborát ütött.

25. Dárius,¹²⁰ hogy a' Scythákat¹²¹ elmenetelével megtsalathatná, ebeket és szamarakat hagyott hátra a' táborba, ezeknek ugatását, és ordítását hallván az ellenség, elhitették magokkal, hogy Dárius a' táborban van.

26. Hasonló módon tsalták meg, a' Ligúriaiak a' Rómaiakat, kikis törökkel külömb külömb helyekre túlkokat kötözgettek az élő fákhöz, melyeknek gyakori bögései által, azt akarták alakozni, hogy az ellenség a' táborban tartózkodik.

27. Hannó,¹²² bézarattatván az ellenségtől, a' kiűtésre leg alkalmasabb helyet, könnyen égő szerekkel környül rakatván, azt fel gyújtatta, és midőn az ellenség a' többi ki járó helyeknek elfoglalására tsalattatna, ő a' lángon vitte keresztül a' katonákat, előre meg intvén őket, hogy ortzáikat paizzszaikkal, lábszáraikat ruházatjokkal fedeznék bé.

28. Hannibál, hogy a' szükségből, és a' veszedelmes helyek közzül, a' nyakán lévő Fábius Maximus elől kimenekedhetne, az ökrök szarvai közzé venyige tsumókat kötöztetett, azokat meg gyűjtatván, éjtszaka szerte széllyel botságtatta, az ökrök a' szaladgálás, és a' gyulladozó tűz¹²³ által öröngésbe hozattatván, fel's alá nyargalóztak, melyáltal a' hegyeket, a' hol a' tábor feküdt, egészen megvilágosították, a' Rómaiak, kikis ennek kikémlelésére öszvefutottak, eleinte úgy vélekedtek, hogy elárúltattak; de midőn a' dolog bizonyos voltát Fábiusnak meg jelentették volna, ő, a' lesek' félelme miatt, seregét a' táborban együtt tartóztarta. Hannibál pedig, minden ellentállás nélkül, egész seregével együtt el takarodott.

Hatodik rész

Az Utazásokban vetetett Lésekről.

1. Fulvius Nobilior,¹²⁴ midőn Sámniumból Lucániába vinné hadiseregét, és a' szököttek-től meg tudta volna, hogy az ellenség, az ő tsak akkoriban gyűjtött új seregét megakarja

¹²⁰ I. Dareiosz perzsa nagykirály (ur. 522–486).

¹²¹ Szkíták.

¹²² Hanno. Az egyik leggyakoribb karthagói személynév, azonosítása bizonytalan.

¹²³ Fölötte a sorok között: „gerjedző láng.”

¹²⁴ A személy nem azonosítható megbízhatóan.

támadni, eggyet a' legerősebb Légiók közül előre elküldött, a' tábori akadékokat pedig azon okból hátul hagyta, hogy alkalmatossága lehessen néki, az ellenség békeríttetésére, kikis a' tábori bútorokat, s egyetmásokat akarták fel prédálni. Fulvius a' fent említett Légióból,¹²⁵ öt Kohorsot¹²⁶ jobbra, ötöt pedig balra, az út mellé lesbe állíttatott, és így mindkét oldalra ki terjesztvén seregét, a' prédállásra esett ellenséget bészárta, és levagdalta.

2. Ugyanez, midőn ötet az ellenség az útjában hátúlról sarkallaná, és az előtte lévő, bárha nem olly felettenagy folyóviznek közben szakasztása, de még is, annak sebes folyása miatt, az által menetelben hátráltatódna, a' folyó vizen innen egy Légiót lesbe elbújtatott, hogy majd az ellenség az ő maroknyi seregét fel se vevén, gondolatlan merészséggel, annál bátrabban fogja üldözni. E' meglévén, az ezen tzelra elrejtetett Légió, meg támadván lesből az ellenséget, azt szörnyen meg is verte.

3. Iphicrates Thráciában, midőn a' vidék minéműségéhez képpst, hosszú oszloprendben¹²⁷ vezetné, megindult hadi seregét, és tudtára adattatott volna, hogy az ellenség tüstént meg akarja ötet támadni, néhány Kohorsokat, az úttól két oldalra, hadirendbe külön állított, a' többiekkel pedig, útját siettetvén, futásnak eredett. Átkelvén az egész sereg a' szoros helyeken, néhány válogatott vitézeket maga mellett meg tartott: és az ellenséget, a' melly már úgyis elvölt fáradva, nyugott, és jól elrendelt sereggel megtámadván, levágta, és a' prédátólis megfosztotta.

4. A' Bójusok, a' Litániai erdőben, hol a' Római hadiseregnek kellett által utazni, az élő fáknak töveit alól annyira bé vagdalták, hogy tsak kevés tartaná fenn azokat, a' míg le nem döntetnének: a' Bójusok, külső helyekre bújván lesbe, midőn az ellenség az erdőbe bé érkezett, a' közelebb álló fákat meg mozdítván, ezek a' többieket is öszve döntögették; és így a' döntés, s romlás tovább tovább terjedvén a' Rómaiak' fejek felett, ezeknek nemkeves seregeket eltörlötték.

Hetedik rész

Miképpen kell ki pótolni a' szükségét, hogy abban fogatkozás ne láttzasson.

1. Lúcius Caecilius Metellusnak,¹²⁸ nem lévén hajói, a' mellyeken az Elefántokat által szállíthatná, hordókat kötöztetett eggyüvé, s azokat meg hidlásoltatta,¹²⁹ s az Elefántokat ezekre állítván, úgy küldötte azokat, a' Siculumi¹³⁰ tenger szorossain által.

¹²⁵ Jakkó jegyzete: „Egy Légió, olly választot hadisereg volt a' Rómaiaknál, melly hatezer és száz gyalogból, és hétszáz harminz lovasokból állott.”

¹²⁶ Jakkó jegyzete: „A Kohorsok a Légióknak valának osztályai.”

¹²⁷ Felette a sorok között: „tsapat.”

¹²⁸ Lucius Caecilius Metellus (i. e. 290 k. – 221) római consul, dictator, az első pun háború egyik hadvezére.

¹²⁹ „Iunxit dolia constravitque tabulatis” – hordókat kapcsolt össze, és deszkázattal befedte.

¹³⁰ Szicília.

2. Hannibál, midőn az Elefántokat egy igen mély folyóvíznek a' révébe, semmiképpen bé nem hajthatná, sem elegendő hajói, sem talpoknak való fák, a' mellyekből tutalyokat készíthetne, nem vólnának, azt parantsolta, hogy egyet a' legvadabb Elefántok közül sebessítenének meg a' füle alatt, és az a' ki azt meg sebessítette, tüstént úszon a' vizen keresztül, és tovább szaladjon. A' megbúsúlt Elefánt, üldözőbe vétén az ő meg sebessítőjét, a' vizen által úszott, és a' többi Elefántok is, annak példájára egymás után által úsztak.

3. A' Káthágói vezérek, hajókat készítettén, midőn kötelekhez való hárs nem vólna, az Aszszonyok lenyírett hajaikból készítettek köteleket.

4. Ugyan e' szerént tselekedtek a' Massiliaiak,¹³¹ és a' Rhódusiak is.

5. Márcus Antónius,¹³² ki bújdosván Mutinából,¹³³ paizs helyett fahéjjakat adatott a' katonáknak.

6. Spartacusnak, és az ő hadi seregének paizszsai venyigéből voltak, a' mellyek bőrrel valának bé borítva.

7. Nem léssen illetlen helyen, úgy ítélem, ha itten előhozom Macedóniai Sándornak azon nemes tselekedetét, a' ki az Áfrikai pusztákon utazván hadi seregével, és nagy szomjúságot szenvedne, egész hadával együtt, midőn ő néki egy Katona, vizet hozna a' sisakjában, és azt a' jelenlévők' láttára a' földre ki öntötte, hasznosabnak tartván a' maga meg tartóztatásában példát mutatni, mintsem abból részesülni.

Nyóltzadik rész

Az ellenség' egyességének széllyel vonattatásáról.

1. Coriolánus,¹³⁴ az ő kárhoztatásának gyalázatját, haddal akarván boszszúlni, a' Pátriciusok szántóföldjeinek pusztítását megtiltotta, a' Plebéjusokét pedig tűzzel vassal pusztította, hogy az által a' Rómaiak' egyetértését megzavarhassa.

2. Hannibál, hogy Fábiust, kinek se erkölcsre, se hadi mesterségre párja nem vólt, a' nép előtt rosz hírbe keverhesse, az ő szántó földjeit a' prédállástól megkéméltette, a' többiekét pedig pusztította, Ő ellenben, hogy hűségét a' hazafiak előtt, a' gyanúságtól

¹³¹ Massalia görög város Galliában. Ma Marseille, Franciaország.

¹³² Marcus Antonius (i. e. 83–30) római hadvezér, Iulius Caesar híve, majd a második triumvirátus (i. e. 43–32) tagja.

¹³³ A mutinai háború egyike volt a római polgárháborúknak i. e. 44 decemberétől i. e. 43 áprilisáig Marcus Antonius volt consul, illetve a republikánusok és Octavianus szövetsége között Mutina (a mai Modena) környékén. A szövetség által megnyert háború végeztével Octavianus szakított a köztársaságiakkal, és a Caesar-párt egységét helyreállítva létrejött a második triumvirátus.

¹³⁴ Cnaeus vagy Caius Martius Coriolanus (i. e. 6–5. század) római hadvezér. Száműzték, ezért Róma ellenségeinek oldalára állt, és a városállam ellen vezette hadaikat, de saját anyja és felesége könyör-gésére elállt az ostromtól. A történetből Shakespeare írt tragédiát *Coriolanus* címen.

megmenthesse, nagylelkűségével azt tselekedte, hogy a' maga birtokait, közönségesen kihírdettette.

3. Quintus Fábius Maximusnak ötödszöri Konzulságában, midőn a' Római nép ellen a' Gallusok, Umbrusok, Hetruscusok, és a' Sámnitesek seregei öszveszövetkeztek volna, a' kik ellen ő maga is Apennínus¹³⁵ hegyén túl Sentinátéban,¹³⁶ a' tábornot megerősítette, Fúlviusnak,¹³⁷ és Postúmusnak,¹³⁸ a' kik akkoriban város igazgatók voltak azt irta, hogy seregeikkel Sitiumhoz¹³⁹ menjenek. E' meglévén a' Hetruscusoknak, és Umbrusoknak, a' magok tartományaiknak védelmezésére kellett el távozni. Fábius a' hátramaradott Sámniteseket, és Gallusokat, az ő haditársával Déciussal¹⁴⁰ együtt meg támadván, őket meg győzték.

4. Márcus Cúrius¹⁴¹ a' Sabinusoknak iszonyú nagy számmal öszvegyűjtött seregeik ellen, kikis a' magok határjaikat elhagyván a' Rómaiakét akarták elfoglalni. Cúrius egy tsapat sereget, titkos úton a' Sabinusok' határára béküldött, kik is azoknak szántóföldjeiket szerte széllyel pusztítanak, és falukat mindenfelé gyújtogatnak. A' Sabinusok, hazájok pusztításának meg gátolására vissza tértek. Melly által Cúrius azt nyerte, hogy az ellenségnek üressen hagyatott határait, nem csak szabadon pusztíthatta, hanem annak seregét is, minden ütközet nélkül viszszafordította, és az elmaradozott katonákat le vagdalta.

5. Titus Didius,¹⁴² nem bízhatván eléggé a' maga kisded seregében, és hogy a' segítségül várt Légióknak megérkezéséig húzhatván az ütközetet, tudván azt is, hogy az ellenség immár ezeknek elejekbe ment, öszvehívatta a' sereget, és azt parantsolta nékik, hogy ütközetre készüljenek, azomban szántszándékkal gondatlanabbúl őriztette a' fogottakat, kik közzül néhányan utat halasztván, a' magok feleiknek bé jelentették, hogy az ellenség ütközetre készül. De hogy ezek, az ütközet kétszéges kimenetele miatt, erejeket széllyel ne szagatnák, a' lesbe vett Légióknak meg támadtatását abban hagyták, és a' segítségül várt Légiók, a' legkisebb akadály nélkül, mind egyaráig meg érkeztek Didiushoz.

6. A' Punicumi hadban, néhány városok a' Rómaiaktól elpartolván, annakutánna a' Poenusok birtokába estek, midőn ezek kezeseket adtak közüllök a' Rómaiakhoz, és azokat elébb akarták volna vissza kapni, minekelőtte tőlök el állnának, úgy tettették

¹³⁵ Appenninek.

¹³⁶ Sentinum ókori város Umbriában. Ma Sassoferrato, Ancona közelében.

¹³⁷ Cnaeus Fulvius Maximus Centumalus (i. e. 340 k. – 260 k.) római consul, a harmadik szamnisz háború (i. e. 298–290) egyik hadvezére.

¹³⁸ Lucius Postumius Megellus (i. e. 345 – 260 k.) római consul, a második (i. e. 326–304) és a harmadik szamnisz háború egyik hadvezére.

¹³⁹ A Frontinus-szövegben „ad Clusium” szerepel, azaz Clusiumhoz (ma Chiusi).

¹⁴⁰ Publius Decius Mus, az ifjabb (? – i. e. 295), római consul, a sentinumi ütközetben esett el. Az idősebb Publius Decius Mus fia.

¹⁴¹ Manius Curius Dentatus (? – i. e. 270) római consul, a szamniszok legyőzője. A fordításban hibásan Marcus praenomennel szerepel.

¹⁴² Titus Didius (? – i. e. 98) római consul, hadvezér.

a' dólgot, mintha a' szomszéd tartományokban, pártütés támadott volna, melyet a' római követeknek kellene le tsillapítani, ezek, követeket küldvén hozzájuk, azokat, mint viszont zálogot, magoknál letartóztatták, és addig viszsza se eresztették, míglen az ő követek viszsza nem bortsáttatódtak.

7. Midőn a' Rómaiak' követei, Ántióchus Királyhoz küldetődtek, és Hannibál is a' Kárhágó bélieknek meggyőztetése után éppen a' Királynál volna, kit is ő tanátsával a' Rómaiak ellen bújtotgatótt alattomban, de a' követek, Hannibállal gyakorta együtt beszélgetéseket tartván, az által azt tették, hogy Hannibál a' Király előtt, – a' kinél ő egyébbaránt különös kedvességben, és a' háborúban való okos fortélyai, és próbált hadi tapasztalásai végett, nagy haszonra volt, – gyanúságba esett.

8. Quintus Metellus,¹⁴³ Iugurtha¹⁴⁴ ellen hadakozván, a' hozzá küldött követeket megvesztegette, hogy néki a' Királyt árúlnák el. Midőn más rendbéli követek jöttek volna hozzája, azokkal is hasonlóképpen bánt. A' harmadik versbéliekkel¹⁴⁵ is ugyan azon szerént tselekedett. De Iugurthának megfogattatásáról kevés előmenetelt ígért az álnokság; minthogy elevenen akarta őtet kézrekeríteni; hanem sokan lévén rajta, őtet mégis meg kapták; mert minekutánna, az ő Király barátjaihoz írott leveli elfogattattak volna, észre vette abból az egész dólgot, így minden tanátsadástól meg fosztatva lévén, annakutánna barátokat magának nem szerezhethett.

9. Cájus Caesar, midőn egy el fogott vízfordótól megtudta volna, hogy Áfránus, és Petrėjus¹⁴⁶ azon éjjel a' táborral elakarnak indulni, hogy ő, seregnek legkissebb nyughatatlaníttatása nélkül meg akadályoztathatná az ellenség' szándékát, mindjárt alkonyodáskor készülő jelt fúvatott, és az ellenség' tábora mellett nagy tsertetéssel, és ostopartogtatással hajtatta el öszvéreit, azt is meg parantsolván a' hajtásároknak, hogy szüntelen lármázzanak, és kiabáljanak, mellyáltal őket, a' táborba le akarta kötni, és azt színleni, hogy a' Caesar' tábora útnak indúlt.

10. Scipió Áfricánus, hogy a' Hannibál' segítségére érkező sereget, minden tábori eleségével együtt elfoghassa, Márcus Thermust¹⁴⁷ küldötte elejébe, maga pedig segítségül ment utánna.

11. Dionysius,¹⁴⁸ Syracúzának kegyetlen uralkodója, midőn iszonyú nagy sokasággal jöttek által Sztiziliába az Áfrusok,¹⁴⁹ hogy ő ezeket ostrom alá szoríthassa, a' várakat

¹⁴³ Quintus Caecilius Metellus Numidicus (i. e. 160 k. – 91) római consul, a Iugurtha elleni háború (i. e. 112–106) egyik hadvezére, Metellus Pius apja. Rendíthetetlen becsületessége miatt száműzésbe kényszerült az egyre korruptabb Rómából, de később – nem kis részben fiának köszönhetően, aki ezzel elnyerte a „hűséges” (pius) melléknévet – visszahívták.

¹⁴⁴ Iugurtha numida király (ur. i. e. 118–105).

¹⁴⁵ Vers: alkalom.

¹⁴⁶ Marcus Petreius (i. e. 110–46) római politikus és hadvezér, Pompeius híve és Caesar ellenfele a kettő polgárháborúja során.

¹⁴⁷ Feltételezhetően Quintus Minucius Thermus. Lásd feljebb.

¹⁴⁸ I. Dionüsziosz (i. e. 432–367) a szicíliai görög polisz, Szürakuszai türannosza.

¹⁴⁹ Itt karthagói katonák.

szinmutatásúl több helyeken megerősítette, és a' várőrző seregnek, melyet Dionysius igen tsekély számra szállított le, meg parantsolta, hogy mihelyest az ellenség megérkezik, az erősségeket azonnal adják fel, és ők, elbatsáttatván, titkon mennének vissza Syracuzába. E' szerént kéntelenek voltak az Áfrusok az elfoglalt váraikban, nagyszámú őrzősereget tartani; kiket Dionysius már tsak hasonló számú erejére nézve is meg támadhatott, és meg is győzött, 's minek utánna egész seregét öszve húzta, az ellenséget minden felől megtámadván, őket egészszen szélllyel verte.

12. A' Lacedémóniai Ágesilaus, midőn Tissaphernes¹⁵⁰ ellen indított volna háborút, úgy tette magát, mintha ő Cáriába¹⁵¹ akarna menni, és inkább az ottan lévő hegyes völgyes vidéknek alkalmas volta által, kívánna az ellenségnek sokkal nagyobb számú lovassága ellen hadakozni. Ezen szándékának mutogatása által Cáriába vonta Tissaphernest, maga pedig Lydiába,¹⁵² mely az ellenségnek fővárosa vala, bérontott, és az ott lakó őrizetsereget elnyomván, a' Király' kintsét is magáévá tette.

Kilentzedik rész

A Katonák pártütésének letsendesítéséről.

1. Aeilius Mánlius¹⁵³ Konzúl, midőn megtudta volna, hogy a' Katonák Cámpániában, az ő téli szállásaikon öszveesküdtek volna, hogy az ő házigazdájokat megöldössék, és azoknak jószágait feldúlják, azt a' hírt terjesztette szélllyel, hogy a' sereg az ő mostani téli szállásán tovább is meg fog maradni, mely által az öszveesküdteknek szándékjokat zűrzavarba hozta, 's Cámpániát a' veszedelemtől megmentette, és a' bűnösöket egymás után megbüntette.

2. Lucius Sulla, midőn a' Római hazafiak' Légiói is veszedelmes pártütésekkel dühöd-nének, okossággal hozta helyre a' dühösködőknek elméjeket. Siettséggel hirdetést tett, hogy az ellenség jelen vagyon, és hogy kiki fegyverre kapjon, lármát fúvatott. A' lázzadás letsendesedett, mindnyájan az ellenség ellen való védelmezésről gondolkodván.

3. Cnéjus Pompeius, midőn az ő katonái a' Májlandi¹⁵⁴ tanátsbelieket megöldösték, hogy a' sereg támadást ne indítson, tehát nemtsak egyedül a' bűnösöket vonattatta feleletre, hanem ollyakat is kevert közeikbe, kik a' vétekben részesek nem voltak, 's ezek is

¹⁵⁰ Tissaphernész (i. e. 445–395) perzsa államférfi, Lüdia és Iónia satrapája.

¹⁵¹ Kária az ókorban Kis-Ázsia tizenkét tartományának egyike volt, délnyugaton, Lüdia és Lükia között fekvő területeken helyezkedett el.

¹⁵² Lüdia, latinosan Lydia, akkádul Ludu ókori anatóliai államalakulat volt, amely Phrügia bukásával párhuzamosan emelkedett fel az i. e. 7. században, azonban a rohamosan erősödő Perzsa Birodalomnak már nem tudott ellenállni.

¹⁵³ Az eredeti Frontinus-szövegben Aulus Manlius neve szerepel, de Livius ugyanezt a történetet Caius Marcus Rutilius consulhoz köti (Liv. VII. 38–39.).

¹⁵⁴ Mailand Mediolanum, azaz Milánó német neve.

szintúgy, valamint a' többiek kérdőre vonattattak. Így a' vétkesek nem félhettek annyira, minthogy külön sem vóltak választatva a' többiektől, és hogy úgy láttzott, mintha ők, nem is a' vétek miá,¹⁵⁵ hívattattak volna a' törvényszék elébe, 's ennél fogva bátorsággal megjelentek, és az ártatlan lelki esméretűek, magok figyelemmel vigyáztak a' vétkesek' őrizésére, nehogy azoknak elszökések által, ők magok keverődjenek a' bajba.

4. Cájus Caesar, midőn az ő hadiseregei közzül, néhány Légiók pártütöttek volna ő ellene, elannyira, hogy a' fel lázzadt párt ütők miatt, ő maga is veszedelembe láttzattott forogni, félelmét eltitkolván, a' Katonák között meg jelent, és azok eránt, a' kik elbotsáttatásokat kívánták, haragos tekintetet mutattván, az elmenetelre való szabadságot nékiek megengedte. Az el botsáttattak, megbánt tselekedeteik által, elégtételt adtak a' Császárnak, az engedelmesek pedig, a' további szolgálásban megmaradtak.

Tizedik rész

Miképpen kell a' Seregnek, az Ütközetre való helytelen,
és alkalmatlan időben tett kívánságát megakadályoztatni.

1. Quintus Sertórius, önnön tapasztalásából meg tanulván, hogy ő semmiben sem mérkőzhetik a' Rómaiak' egész hadiseregével, de hogy a' vezérlése alatt lévő vad nemzetet, kik észnélkül kívánták az ütközetet, ebben megintené, két, egy igen erős, és egy igen gyenge lovat hozatott elejekbe, nemkülömben, két hasonló, egy erős, és egy gyenge ifiút hívattatott elő: az erősebbnek azt parantsolta, hogy a' gyenge lónak az egész farkát törné el, a' gyengébb ifiúnak pedig azt, hogy az erősebb lónak a' farkát eggyenként szaggassa ki. Midőn a' gyengébb ifiú azt, a' mi néki parantsoltatott véghez vitte, az erősebbik pedig a' gyengébb lónak farkával haszontalanul küszködne, így szóllott Sertórius: Katonák! a' Római Kohorsok természetét, ezzel a' példával akartam néktek meg mutatni: győzhetetlen minékünk az egész Római hadisereg, bár ha egyszerre támadnónk is azt meg; de szaggatni, és vesztegetni fogjuk azt, ha részenként támadjuk meg.

2. Ugyan ez, mindőn látná, hogy az ő serege észnélkül kívánná az ütközetre való jel adatást, és ha meg nem ütközne, a' parantsolatot is által fogja hágni, a' Lovas seregnek engedelmet adott, hogy az ellenség' ingerlésére tsitépatékra ki mehetnek, ezen tsatázók helyébe, ismét másokat küldött ki, és így őket egymásután mind vissza vont: ekkor, mindnyájok előtt, noha minden kárbéli büntetés nélkül megmutatta, hogy minő haszontalan kimenetele lett légyen, ezen olly igen óhajtott verekedésnek, kikis annakutána, engedelmesebbek lettek ő eránta.

3. A' Lacedémóniai Ágesilaus, midőn a' Thébieiek ellen, a' partokra szállította volna táborát, és azt is megtudta volna, hogy az ellenség' serege, sokkal nagyobb számmal volna, mint sem az övé, mellyre nézve seregét az ütközetre való kívánságtól elakarván

¹⁵⁵ Miatt.

tartóztatni, azt mondotta nékik, hogy az Istenek ő néki azt felelték, és azt parantsolták, hogy tsupán tsak a' halmokról hadakozzon; és így tsak kevés őrző sereget hagyván a' partokon, az ellenség mozdulásainak szemügyen való tartására, a' halmokra felszállott: melyet a' Thébéiek félénkségre magyarázván, a' folyóvizen általmentek, és mivel úgy gondolkoztak, hogy ezen kevés őriző sereget onnan könnyen elűzhetik, a' többieket annál hevesebben kezdték üldözni, de a' helynek alkalmatlan volta miatt, a' kissebbszámú sereg által, meg győzettek.

4. Scoryló,¹⁵⁶ a' Dácusok¹⁵⁷ vezére, tudván azt, hogy a' Római nép, a' hazafiak között való hadakozás miatt egyenletlenségben volna egymás között, de mégsem ítélte jónak, őket kísértő megtámadásokkal próbálgatni; mivel úgy gondolkozott, hogy a' külső hadakozás által, ismét helyre álhatna a' hazafiak között az egyesség, hogy tehát a' Dácusokat ebben megínthesse, a' köznép elébe két ebet botsáttatott, kikis midőn egymás között kegyetlenül marakodnának, egy farkast eresztet reájok, melyre az ebek, mindjárt felhagytak az egymás között való tzivakodással, és a' farkasra rohantak; mely példa adás által, annakutánna sem engedte meg a' Dácusoknak, hogy a' Rómaiakon erőszakoskodjanak.

Tizenegyedik rész

Miképpen kell a' sereget, az Ütközetre fel serkenteni.

1. Márcus Fábius,¹⁵⁸ és Cnéjus Mánlius¹⁵⁹ Konzúl, a' Hetruscusok ellen való hadakozásban, midőn a' seregek, a' közöttök esett támadások miatt, az ütközettől magokat vonogatnák, a' Vezérek, szánt szándékkal addig színlették az ütközettelvaló késedelmeskedést, míglen a' Katonák az ellenségnek pirongatásai által kényszerítettén, magok kívánnák a' hartzot, és meg is esküdtek, hogy győzedelmesen térnek onnan vissza.

2. Fulvius Nobilior, midőn a' Sámnitések nagyszámú hadi seregeik ellen, kikis az ütközetnek szerentsés ki menetele eránt, már előre fel fuvalkodtak, az ő kevés hadi népével megütközni kéntelenítetne, úgy tette a' dólgot, mintha ő az ellenségnek egy Légióját, már előre megvesztegette volna, hogy az ellenséget elárulják; melynek nagyobb elhíttetésére, a' Tribunusoknak, a' Századosoknak, és más fő rendű tiszteknek azt parantsolta, hogy mindegyikőjök, tollók kitelhetőképpen, akár aranyban, akár ezüstben, annyi summa pénzt hordanának öszve, a' melyből az árúlok' jutalmát kilehessen fizetni: és azoknak, a' kik erre pénzt adnának, azt ígérte, hogy a' győzelem után, azonfelül még bő jutalmat is fognak kapni. Mely jóvallása által, a' Rómaiakban bátorságot, gyorsaságot, és bizodalmat gerjesztett: és tsak hamar megütközvén, ditsősséges győzedelmet nyertek.

¹⁵⁶ Scorilo, talán Decebalus dák király apjával azonos személy.

¹⁵⁷ Dákok.

¹⁵⁸ Marcus Fabius Vibulanus (i. e. 5. század) római consul.

¹⁵⁹ Cnaeus Manlius Cincinnatus (i. e. 5. század) római consul.

3. Cájus Caesar, a' Németek és Árióvistus¹⁶⁰ Király ellen való ütközetben, midőn az ő katonáinak kedve, nem kevés zavarodásba jött volna, így szólott beszédében hozzájuk; E' mái napon, tsak a' tizedik Légió vitéz tetteinek vettem hasznát: a' mellyből a' lett, hogy a' tizedik Légióbéliek, mint megkülömböztetett vitézi bátorságoknak, 's magok viseletének tanú bizonyága által, a' többiek pedig, azon széken által, hogy netsak másoknak tulajdoníttassék a' ditséret, a' vitézségre ösztönöztettek.

4. Quintus Fábius, jóltudván, hogy a' Rómaiak olyan büszkék, és olyan szabad lélekkel bírnak, hogy ők a' gyaláztatás által, mindjárt boszszúállásra gerjednek fel, és hogy a' Poenusoktól, sem valamely igasságos dólgot, sem, mint rendes emberekhez illő tselekedetet várni nem lehet, követeket küldött hozzájuk Kárhágóba, kik a' békesség' feltételei felől vélek alkudoznának; de midőn a' követek, igasságtalanságokkal, és illetlen boszszantásokkal telyes válaszszaal térnének Fábiushoz vissza, a' római sereg, tüstént felgerjedett az ütközetre.

5. Ágésilaus, a' Lacedémóniaiak' vezére, midőn Orchomenától,¹⁶¹ a' szövetségeseinek' városától nem messze táborba szálván, meg tudta volna, hogy sokan a' katonaság között, az ő betesebb javaikat, a' várbéli erősségek közzé rakták le, megparantsolta, a' városiaknak, hogy semmitis, a' mi az ő seregéhez tartozna, magokhoz vissza ne vennének: minthogy tudvalévő dolog az, hogy a' katona, tüzesebben hartzol, ha tudja, hogy minden vagyonjáért kell nékie hadakozni.

6. Epaminondas,¹⁶² a' Thébéiek' vezére, a' Lacedémóniaiak ellen hadakozván, hogy katonáit nemcsak személyes bajnoki vitézségre, hanem haragos indulatra hozhatná, azt jelentette ki előttök, az ő hadi beszédében, hogy a' Lacedémóniaiak, azt végezték magok között, hogy ha győzedelmek lesznek, minden férfi személyt megöldösnek, 's azoknak feleségeiket, gyermekeikkel együtt, szolgaságra viszik, és Thébé városát, a' földig le rontják: mellynek ki hirdetésére úgy felindultak a' Thébéiek, hogy az első ütközetben meggyőzték a' Lacedémóniaiakat.

7. Leutychidas,¹⁶³ a' Lacedémóniaiak vezére, ütközetet tartván ugyan azon a' napon, a' mellyen az ő frigyesei, az ő hajós seregeikkel győzedelmeskedtek, ámbár még semmit sem tudott, a' meg lött¹⁶⁴ győzelem felől, még is, közönségesen ki hirdette, hogy ő volt a' győzedelmes, melly által álhatatosabbak lettek a' katonák az ütközetben.

8. Acilius Postúmius,¹⁶⁵ a' Latinusokkal tartott ütközetben, két ifjagnak lóra festett képeinek felmutatása által, elevenítette fel, az ő katonáinak szíveket, azt mondván, hogy Cástor és Pollux¹⁶⁶ nékie megjelentek, és így állította helyre a' hanyatló ütközetet.

¹⁶⁰ Ariovistus (i. e. 1. század) a szvébek germán törzsének katonai parancsnoka.

¹⁶¹ Orkhomenosz ókori görög település Boiótiában.

¹⁶² Epameinondasz.

¹⁶³ II. Leótükhidasz (i. e. 545 k. – i. e. 469 k.) spártai király, i. e. 479-ben döntő tengeri győzelmet aratott a perzsák felett Mükalénál (ma Samsun Dağı, Törökország).

¹⁶⁴ Meglett.

¹⁶⁵ Szövegromlás Aulus Postumius helyett. Aulus Postumius Albus Regillensis (i. e. 5. század) római hadvezér, a Regillus-tavi csatában legyőzte a latinokat.

¹⁶⁶ A Dioszkuroszok, azaz Zeusz fiainak latin nevei (Castor görögül Kasztór, Pollux pedig Polüdeukész). Mitikus spártai hercegek, Helené és Klütaimnésztra ikeröccsei.

9. A' Lacedémóniai Árchidámus,¹⁶⁷ a' Árcádiaiak ellen hadakozván, a' táborba öszve rakatta a' fegyvereket, és azok között, titkon éjszaka lovakat vezetett környűl, mellyeknek nyomait reggel mutogatván, mintha ottan Cástor, és Pollux jártak volna lóháton, 's ezzel biztatgatta a' népet, hogy ezek segítségűl jelen lesznek nékiek az ütközetben.

10. Pericles, az Áthénéiek vezére, minekelőtte az ütközetre ki indulna, és egy sűrű homályos berket, a' melly egyéb aránt pusztá volt, és az Isteneknek vala felszentelve, de különben mind a' két résznek seregét, onnan szépen bé lehetett látni, kijegyzett volna magának, ide egy iszonyú nagy magosságú embert, nagy tiszmban, bársonyos köntösben, tiszteletreméltó hajfűrtökkel, fehér színű lovakkal befogott szekérben felállítatott, a' melly szekér, az ütközetre adandó jelnek alkalmatosságával, előre vonattatna, és őtet Pericles néven szállítván meg, fent szóval kérné őtet, és egyszersmind azt is mondaná, hogy az Istenek segítségűl vannak az Áthénéiek mellett, mellyre az ellenség, minek előtte még a' nyilazás elkezdődött, hátat fordított.

11. Lúcius Sulla, hogy készebbé tehesse a' Katonákat az ütközetre, azzal vakította őket, hogy az Istenek előre megjelentették néki a' jövődőket: és minekelőtte ütközetre botsátkozott, a' sereg' láttára, könyörögve kérte az Istenektől azt a' kevés, de sokat jelentő jelt, mellyet a' Delphi Oráculumtól¹⁶⁸ kapott, hogy a' néki megígért győzedelmet siettetnék.

12. Cájus Márius mellett, mindenkor egy Syriai¹⁶⁹ bűbájos asszony vala, és úgy tudta magát tettetni a' nép előtt, hogy ő attól eleve meg tudja a' hartzolásnak kimenetelit.

13. Quintus Sertórius, vad nemzetek béli, és buta elméjű katonákkal hadakozván, egy jeles formájú fehér nőstény szarvast hordozott Lusitánián mindenütt magával, a' melly felől azt állította előrtök, hogy ő attól mindeneket megtud, hogy mit kell tselekedni, vagy pedig elkerülni, hogy a' barbarusok ennek, mint valamely Istenségnek mindenekben engedelmeskednének.

14. Macedói Sándor, áldozatot tartván, a' barombélné nézéséből jövődőlő papnak a' kezét, valamely festő kenőttel bé íratta, a' Pap az állatnak béle alá tevén a' kezét, a' reá írott betűket a' meleg máj magába beszívta, mellyek természet szerint Sándornak győzedelmet jelentvén, azt a' Király a' Katonáknak elejekbe mutatta, melly által az ő kedveket nevelte, mintha néki az Istenek győzedelmet ígértenek volna.

15. Ugyan e' szerint tselekedett Sudines, barmok béléből jövődőlő,¹⁷⁰ midőn Eumenes,¹⁷¹ a' Gallusokkal akarna meg ütközni.

16. A' Thébéi Epaminondas, a' Lacedémóniaiak ellen hadakozván, katonáinak bizodalját, vallásbéli dolgokkal igyekezett feltüzelní, ki is azon fegyvereket, mellyek a' Templomokban ékességűl valának felfüggesztve, éjtszaka le szedette, és azzal bízatta a' katonákat, hogy az Istenek is követni akarják az ő útját, hogy a' hartzolóknak segítségűl lehessenek.

¹⁶⁷ II. Arkhidamosz spártai király (ur. i. e. 476 – i. e. 427 k.), a Spárta vezette szövetség egyik fővezére a peloponnészoszi háború kezdetén.

¹⁶⁸ Delphoi jósda.

¹⁶⁹ Szíriai.

¹⁷⁰ Szudinész (i. e. 3. század) babilóniai béljós a pergamoni uralkodók szolgálatában.

¹⁷¹ II. Eumenész pergamoni király (ur. i. e. 197–157).

17. A' Lacedémóniai Ágesilaus, midőn néhány olyan Persák estek volna hozzá fog-ságra, kiknek köntösök felette irtóztató vala;¹⁷² valahányszor ezek felöltöztek, mindannyi-szor mezítelenül mutogatatta őket a' katonák előtt, hogy azoknak fehér, és mindenkor csak árnyékban ülő puha testjeiket utálnák meg.

18. Géló,¹⁷³ Syracúzának kegyetlen uralkodója, a' Poenusok ellen hadat indítván, midőn számos fogottakat, és kiváltképpen a' segítő sereg közzül sok beteget fogott volna el, a' kik igen feketék valának, őket mezítelenül állította a' katonák elébe, hogy azáltal útálatba hozná őket.

19. Cýrus,¹⁷⁴ a' Persák Királya, hogy ő népének indulatját, az ellenség ellen feltü-zelhetné, őket egésznap erdővágással fárasztotta: más nap pedig, gazdag vendégségeket adatott nékiek, s hozzájuk menvén, azt kérdezte tőlök, melyik tettzene inkább nékiek? midőn ezek jobbnak állítanak a' vendégeskedést, hiszen úgy mond, ezt, mind könnyen elérhetitek: de mégis külömben szabadok és bódogok nem lehettek, ha csak meg nem hódoljátok a' Médusokat:¹⁷⁵ melly által őket, az ütközet' kívánására fel tüzelte.

20. Lúcius Sulla, midőn Piraeánál¹⁷⁶ Árchelaus Mithridatesnek Alvezére ellen hada-kozna, és a' katonák felette restek, és tunyák vólnának, nehéz munkákkal fárasztgatta őket, mindaddig, míg arra kényszerítették, hogy utóljára magok kérnék az ütközetre való jel fúvatást.

21. Fábíus Maximus, attól tartván, hogy a' sereg, a' hátrállásra rendeltetett hajókban bizakodván, kevesebb álhatatossággal fog hartzolni, tehát azokat, minekelőtte az ütkö-zet elkezdődne, felgyújtatta.

Tizenkettődik rész

Az ellenkező jelekből származott félelemnek eloszlatásáról,
a' Katonák között.

1. Scipió, Olaszországból Áfrikába szállítván által hadi seregét, midőn a' hajóból kilépne, elesett, és látná, hogy a' katonák azon megrémültek vólna, meg rezzent félelmeket, nagy lelkűsege és állhatatossága által ezen intő beszédre fordította; Örüljete, úgy mond, Katonák: Áfrikát nyomtam le.

2. Cájus Caesar, midőn hirtelen akarna a' hajóba bészállani, el bukott; Kézzel tar-talak, így szól, anyaföldem: melly magyarázatjával azt jelentette, hogy még meg fogja látni azt a' földet, a' honnan elútaék.

¹⁷² „[Q]uorum habitus multum terroris praefert” – az öltözetük félelmet keltett.

¹⁷³ Gelón Szürakuszai türannosza (?– i. e. 478).

¹⁷⁴ II. (Nagy) Kürosz perzsa király (ur. i. e. 559–530), az Óperzsa Birodalom alapítója.

¹⁷⁵ Médek.

¹⁷⁶ Pireusz.

3. Titus Semprónius Grachus¹⁷⁷ Konzúl, a' Picentesek¹⁷⁸ ellen vezetvén hadi seregét, midőn egy hírtelenvaló földindulás által, mind a' két fél nagy zavarodásba jött volna, intő beszédével bátorította fel a' sereget, és arra vette őket, hogy a' babonás vélekedés miatt, meg rémült ellenséget, azonnal támadnák meg, és meg támadván, megis győzték őket.

4. Sertórius, midőn valamely hírtelenvaló tsuda történet által az ő Lovasságának paizszsai kívülről, és a' Lovaknak szügyei vérrel borítottak volna bé, ezt ő arra magyarázta a' Katonák előtt, hogy az a' jel győzedelmet hozánd néki, minthogy ezen külső részek, szoktak leginkább befetskendeztetődni az ellenség' vérével.

5. A' Thébi Epaminondas, látván hogy a' katonák nagyon megszorodtak volna azon, hogy az ő dárdájáról lefüggő ékesség, a' szél által egy Lacedémóniai embernek a' sirjára vitettetett. Ne féljetez úgy mond Katonák! A' Lacedémóniaiaknak végső romlását jelenti ez: mert a' sírok halotti pompák által ékesíttetnek.

6. Ugyanez, midőn éjjelenként az égről a' tsillagok lefutnának, és az ezt látó katonákat, ijedésbe hoznák: így bátorította őket; ezt a' világosságot úgy mond, az Istenek mutogatják nekünk.

7. Ugyanez, midőn a' Lacedémóniaiak ellen, ütközetre menne, és az ő setzelszéke,¹⁷⁹ a' melyben ül vala, feldült volna,¹⁸⁰ és azt a' felháborodott katonák, közönségesen szomorú jelnek magyaráznák; sőt inkább úgy mond, nem engednek az Istenek veszteg ülni.

8. Cájus Sulpicius Gallus,¹⁸¹ hogy az ő katonái, a' közelgető hóldfogyatkozást, valamely különös tsuda történetnek ne tartanák, azt előre megmondotta nékiek, hozzá tévén a' hóldfogyatkozásának okát, és módját is.

9. A' Syracúza Agathócles,¹⁸² a' Poenusok ellen hadakozván, midőn ugyan azon égi jegynek hasonló fogyatkozása, mint valamely természet ellen való tsudállatos történet által, az ő katonái az ütközet' napján rémülésbe estek volna, hogy mi okból történjen az, nékiek, megmagyarázta, és egyszersmind arra intette őket, hogy mind azok, mellyek e' szerént, a' természet rendjében történnek, nem tartozik az ő feltett tzéljokhoz.

10. Pericles, midőn az ő Táborába, egy mennykő letsapott volna, és a' katonák azon meg rettennének, öszvegyűjtetvén a' sereget, mindnyájoknak szemeláttára, két követ öszve tsapott, és abból tüzet ütött, mellyre a' felháborodott katonák letsendesedvén, őket meg oktatta, hogy hasonlóképpen esik a' menykőítés a' fellegeknek egymáshozvaló súrlódásaik által.

¹⁷⁷ Minden bizonnyal már Frontinus is tévesen kapcsolta az eseményt Gracchus nevéhez, az itt említett hadvezér feltehetően Publius Sempronius Sophusszal, az i. e. 268-as év egyik consuljával azonos (vö. Flor. I. 19.).

¹⁷⁸ Az észak-itáliai Picenum lakói.

¹⁷⁹ Setzel széke: karosszék.

¹⁸⁰ Szétesett.

¹⁸¹ Caius Sulpicius Gallus (i. e. 2. század) római hadvezér a harmadik makedón háború (i. e. 171–168) idején.

¹⁸² Agathoklész szürakuszai türannosz (ur. 317–289).

11. Az Áthénéi Timótheus,¹⁸³ a' Corcyriaiakkal¹⁸⁴ hartzolván a' tengeren, az ő kormány hajtójához, a' ki már az elindúlt hajós seregnek a' hátra térésre jelt akara adni, mivel egyget az evezőlegények közzül ptrüszszenteni hallott, így szóllott; Talán tsudálkozol, hogy ennyi ezer ember közzül, egy által fázlódott?

12. Az Áthénéi Chábriás, hajós seregekkel hadakozván, midőn az ő hajója előtt egy mennykő letsapott volna, melly tsudállatos történeten, a' katonák megrettentenek. Most kell inkább úgy mond, megütköznünk, midőn a' leg hatalmasabb Isten, Jupiter, mutatja, az ő Isteni erejének jelenlétét, a' mi hajós seregünknek.

MÁSODIK KÖNYV

Mutató tábla

I^{so} rész. Az Ütközet idejének megválasztásáról.

II^{ik} rész. Az Ütközet helyjének kiválasztásáról.

III^{ik} rész. A' Hadiseregeknek el rendeléséről.

IV^{ik} rész. Az ellenség hadi seregének zavarodásba hozásáról.

V^{ik} rész. A' Lesekről.

VI^{ik} rész. Az ellenségnek kibotsátásáról, hogy a' bé zárattatás által, kétségbe esvén, az Ütközetet meg ne újítsa.

VII^{ik} rész. A' szerentsétlen eseteknek eltitkolásáról.

VIII^{ik} rész. Az Ütközetnek helyre állításáról, a' vezéri álhatatosság által.

IX^{ik} rész. Az Ütközet' szerentsés kimenetele után, az ellenség maradványainak semmivé való tételéről.

X^{ik} rész. A' szerentsétlen eseteknek megjobbításáról, ha hogy rosszszúl esett volna ki az ütközet.

XI^{ik} rész. A' kétségés gondolkodásúaknak, hűségben való meg tartásáról.

XII^{ik} rész. Mit kellessen a' Tábor körül tselekedni, ha a' jelenvaló seregekben elégséges bizodal munk nintsen?

XIII^{ik} rész. A' megfutamodásról.

Első rész

Az Ütközet idejének megválasztásáról.

1. Publius Scipió, Spanyol országban hadakozván, midőn megtudta, hogy Hasdrubál, a' Poenusok' vezére, a' maga seregével reggel éh gyomorral indúlt volna ki az ütközetre,

¹⁸³ Timotheosz (? – i. e. 354) athéni hadvezér.

¹⁸⁴ Korküra (ma Kérkira vagy Korfu, Görögország) népe.

seregét hét óráig a' táborban tartóztatta, meg parantsolván nékiek, hogy nyugodnának, és ennének: midőn azomban, az ellenség, éhen 's szomjan, várakozással fárasztatódna a' fegyver alatt, és már visszsafelé akarna indulni a' táborba, ekkor hirtelen rajtok vezette a' sereget, 's vélek meg ütközött, és megis győzte őket.

2. Metellus Pius, midőn Spanyol országban hadakozott Hirtulėjus ellen, ki már jókor hajnalban, tsatázó rendbe szedett seregekkel indult ki az ő sántzainak ostromlására, nagy forróság lévén azonnapon, Metellus a' maga seregét, a' táborba pihentette, egészen hat óráig, és így a' nap hévségétől el tikkadván az ellenség, a' friss, és újj erejű sereg által könnyen meggyőzethettek.

3. Ugyan ez, Sertórius ellen hadakozván Spanyolországban, midőn Pompėjussal öszvetsatolt táborát, az ütközetre gyakorta el-ki rendelgetné, és az ellenség nem bírhatván e' kettőnek hadiseregével, az ütközettől magát vonogatná; de mégis egykor, midőn látná, hogy a' Sertórius katonái, nagy indúlatoskodással, vállaikat meg mezítelenítvén, 's lántsáikat fel 's alá forgatván dühösködve kívánnák az ütközetet, jobbnak ítélte ekkor, az ellenség' indúlatoskodásának engedni, 's a' sereget hátra vonni, és meg nem ütközni: ugyanezt jóvallotta¹⁸⁵ Pompėjusnak is, hogy azon szerént tselekedjen.

4. Postúmius Konzúl Szitziliában, midőn az ő tábora, a' Kárhágó béliekétől, tsak mintegy háromezer lépésnyire feküdne, és a' Kárhagóbéli Diktátorok naponként egészen a' Rómaiak' erősségeik elejébe vezetnék ostromló seregeiket, Postúmius, tsak kevés számú sereggel, és könnyű tsatázásokkal állott ellent szorgalmatosan a' sántzokon, midőn az alatt a' többiek készen nyugodtak belől az erősségeken, a' melly szokást már mint egy fel se vettek a' Poenusok; de ő előbbeni szokása szerént, midőn az ellenségnek reája való rohanásának, egy maroknyi sereggel, ismét ellent állana, és őket hat óráig éhen 's szomjan, szüntelen fárasztgatván, tovább fel tartóztatná, mint sem máskor, és már visszsafelé akarnának térni, ekkor az ő nyugodt seregével, a' már fentebb említett alkalmatlanságok által, megrongált ellenséget, tökéletesen megfutamtatta.

5. Az Áthénéi Iphicrates, minekutánna kikémlelte volna, hogy az ellenség, mindenkor ugyan eggy időben szokott főzni, 's enni, parantsolatot adott a' maga seregének, hogy ők is idején ennének, és jól lakva vitte őket a' hartznak, kik is meg támadván az ellenséget, azt úgy lekötötték, hogy az se meg nem ütközhetett, se pedig el nem távozhatott. Hanyatlani kezdvén az idő, a' sereget a' táborba vissza vitte, és őket fegyver alatt tartotta. Elfáradván az ellenség, nem annyira az állongás, mint az éhség, és koplalás által, leg ottan a' test' táplálása, és az evés, ivás után láttanak. Iphicrates újjonnan elővezetvén a' maga seregét, az ellenségnek rendetlen táborát szerentsésen megtámadta.

6. Ugyanez, midőn a' Lacedémóniaiak' közel lévő táborával több napokig szemközt állana, és észrevette volna, hogy mind a' két fél, egy bizonyos időben szokott fáért, és ragadományért ki járni, egy nap, a' tábori szolgálkat, és szakátsokat küldötte ki katona ruhában fát, és ragadományt keresni, a' tsatázó katonákat pedig, hátra tartóztatta; és midőn az ellenség, ezen dolog végett, szerte szélllyel járkálgatna, annak táborát meg tsapta,

¹⁸⁵ Javasolta.

és bévette, azon fegyverteleneket pedig, a' kik nyalábjaikkal, innen amonnan a' lármára vissza futottak, könnyen el fogdosta és le vagdalta.

7. Virginius¹⁸⁶ Konzúl, a' Volscusok tartományában, látván egykor megszűnően,¹⁸⁷ hogy a' széllyel terült ellenség, nyakrafőre előfelé szaladna, az övéinek azt parantsolta, hogy nyúgodjanak, és le ütött dárdáikat tartsák kezekben. Ekkor, a' lihegve 's pihegve futó ellenséget, seregének egész erejével meg támadván, vissza verte őket.

8. Fábius Maximus, tudván, hogy a' Gallusok, és a' Sámnitesek, az első megtámadásokban erősebbek szoktak lenni, az ő seregének fáradhatatlan lelke pedig, a' tsatázás' késedelme között, még inkább inkább tűzbe jönne, azt parantsolta a' katonáknak, hogy ők azzal elégednének meg, ha az ellenséget, annak első rá rohanásában feltartóztathatják, és őket inkább a' késedelmeztetés által igyekeznének fárasztgatni: ezek így meg lévén szerentsésen, segítséget is küldhetett a' maga seregének, és az első megtámadásban¹⁸⁸ egész erővel tsapván az ellenségre, őket széllyelverte.

9. Filep Chaeróniánál,¹⁸⁹ megemlékezvén arról, hogy őnéki olyan hadinépe vagyon, melly a' hosszas katonáskodás által, mindenféle szenvedésnek neki edződött, az Áthénieieknek pedig ugyan gyors, eleven, de gyakorlatlan, és tsak a' megtámadásokban erőszakoskodó katonái vólnának, tehát szánt szándékkal húzta, 's halasztotta az ütközetet; majd hírtelen jelt adatván az ütközetre, a' már lankadni kezdő Áthénieieket le vagdalta.¹⁹⁰

10. A' Lacedémóniaiak, bizonyossá tétetödvén a' kémek által, hogy a' Messénieiek¹⁹¹ olly dühös haragra fakadtak, hogy feleségeikkel, 's gyermekeikkel együtt mennének az ütközetre,¹⁹² tehát máskorra halasztották az ütközetet.

11. Cájus Caésár, a' hazafiak között való hadakozásban, midőn ő az Áfránius', és Petrėjus' környül sántzott seregét szomjúsággal epesztené, melly miatt ezek, elkeseredvén, minden akadályokat felyülhaladva, az ütközetre ki szállottak, ő a' maga seregét hátra tartóztatta, úgy ítélvén, hogy ez mostanság alkalmatlan idő vólna a' megverekedésre, a' midőn az ellenség haragra gerjedett, és kéttségbe vagyon esve.

12. Cnéjus Pompėjus, ütközetre akarván kényszeríteni, a' megfutamodott Mithridatest, az éjtszakát választotta, a' velle való megverekedésre, hogy az által a' szaladó Ellenséget letartóztathassa; melly intézete által, arra kényszerítette az ellenséget, hogy megütközzön.

¹⁸⁶ Aulus Verginius Tricostus Caeliomontanus (i. e. 5. század), az i. e. 494-es év egyik római consulja, a volscusok elleni háború egyik hadvezére.

¹⁸⁷ Messziről.

¹⁸⁸ Fölötte a sorok között: „tsatarenddel.”

¹⁸⁹ Khairóneia ókori görög település Boiótiában.

¹⁹⁰ I. e. 338-ban.

¹⁹¹ Itt a peloponnészoszi Messzénéről (ma Meszíni), a Spártával határos és vele a kezdetektől ellenséges államról van szó. Spárta több háború során fokozatosan bekebelezte Messzénét, amely csak i. e. 371-ben, a spártaiak katasztrofális leuktrai vereségét követően nyerte el újra önállóságát.

¹⁹² Az ütközetbe.

E' mellett úgy állította ki táborát, hogy a' Ponticusok¹⁹³ a' hóld világa felé fordítottván, szemeikkel jól nem láthattak, az ő serege pedig, tisztán, és világosan szemlélhette az ellenséget.

13. Tudja kiki, hogy Iugurtha, a' ki az ő virtusaiért emlékezetet érdemel a' Rómaiaktól, hogy ő mindég estenden szokott megütközni az ellenséggel, azért, hogyha az ő serege meg futamtattatna is, az éjtszakának setéttsége által, magát elrejtethné.

14. Lucullus,¹⁹⁴ Mithridates, és Tigranes¹⁹⁵ ellen hadakozván, nagy Örmény országban, Tigranocerta¹⁹⁶ mellett, midőn néki tizenötezer fegyveres seregénél több nemvólna, az ellenség pedig, megszámlálhatatlan sokasággal bírva, 's emiatt magok magoknak akadályokra vólnának, ő hasznára fordította ezen alkalmatlan nagy sokaságot, mert az ellenségnek még el nem rendelt hadiseregére reá tapott, és őket úgy szélyvel verte, hogy magok a' Királyok, elhányván czimereiket, kéntelenítettek elszaladni.¹⁹⁷

15. Tibérius Néró,¹⁹⁸ a' Pannonok ellen hadakozván, midőn ezen vad nemzetek, már hajnalkor ki indultak az ütközetre, ő a' maga seregét hátra tartóztatta, és az ellenséget akkoriban gyakran járó köd, és záporessők által, addig engedte ázni, 's verettetni, míglen látná, hogy az essőzés, és állongás által nemcsak elfáradtak, hanem elis kedvtelenedtek, jelt adatván az ütközetre, őket megtámadta, és meg győzte.¹⁹⁹

16. Cájus Caesar Galliában, midőn meg tudta vólna, hogy Áriovistusnak, a' Németek' Királyának az a' szokása, és mint egy bé vett törvénnyé vólna, hogy a' katonák hóldfogytakor nem hadakoznak; ekkor ütközött meg velük leginkább, és a' babonáskodó ellenséget, mindenkor meg győzte.

17. Divus Vespásiánus Augustus,²⁰⁰ szombat napon támadta meg a' Zsidókat, a' midőn nékiek, semmiféle nagy dologot nem szabad tselekedni, és őket mindenkor meggyőzte.

18. A' Lacedémóniai Lysánder, Aegospotámós²⁰¹ mellett, az Áthénéiek ellen hadakozván, olyan rendelést tett, hogy az Áthénéiek' hajói, mindenkor egy bizonyos időben nyughatatlaníttatnának, de a' melly hajós seregek, a' magok fekvésekbe ismét vissza térjenek. Ez a' dolog mint egy szokássá vált közöttök, és midőn az Áthénéiek az ő vissza

¹⁹³ Pontosziak.

¹⁹⁴ Lucius Licinius Lucullus (i. e. 118–56 k.) római hadvezér, a mithridatészi háborúk során jelentős területeket hódított meg keleten. Élvehajász életvitele miatt a „lucullusi lakoma” kifejezés őrzi az emlékezetét.

¹⁹⁵ II. (Nagy) Tigranész armeniai király (ur. i. e. 95–55), uralkodása alatt keleti nagyhatalommá tette királyságát.

¹⁹⁶ Tigranokerta, az ókori Armenia fővárosa. Pontos helye vitatott, feltehetően a mai törökországi Silvan környékén.

¹⁹⁷ I. e. 68-ban.

¹⁹⁸ Tiberius Claudius Nero, a későbbi Tiberius császár. Teljes nevén Tiberius Caesar Augustus (i. e. 42 – i. sz. 37).

¹⁹⁹ I. e. 9-ben.

²⁰⁰ Vespasianus császár, teljes nevén Imperator Caesar Vespasianus Augustus (ur. i. sz. 69–79).

²⁰¹ Aigospotamoi. Egy kisebb vízfolyás görög neve a Hellészpontosznál.

térése után, a' magok hajóiknak öszve gyűjtésére el széllednének, szokás szerént ő is ki terjesztette a' maga hajós seregét, és ismét vissza vonta őket; Midőn ekkor az ellenségnek nagy része szokás szerént széllyel oszlana, a' hátra maradtakat meg támadván le vagdalta, és minden hajóikat elfoglalta.²⁰²

Második rész

Az Ütközet helyének ki választásáról.

1. Márcus Cúrius²⁰³ látván, hogy a' Pyrrhus²⁰⁴ Király kifejtődött Falanxjainak²⁰⁵ ellent nem állhat, minden módon azon volt, hogy szoross helyek között ütközhesen meg vélle, a' hol a' sűrűn öszve torlott Sereg, maga magának volna akadállyára.

2. Cnéjus Pompéjus Cappadociában, magas halmokat választott táborhelynek: a' honnan a' föld hajlásának, és menedekségének²⁰⁶ segítettége által, az ellenségnek reája való rohanását meg akadályoztathatta, és így az aláfelé való rohanás által, könnyen meg győzhette Mithridatest.²⁰⁷

3. Cájus Caesár, Pharneces²⁰⁸ Mithridatesnak fia ellen hadakozván, dombos halmozatokra rendelte ki, tsatázó seregeit, a' melly fortélyos állás, kész győzedelmet szerzett néki. Mert a' magas helyekről, az alant lévő barbarusokra ellővellett dárdák, tsak hamar vissza fordították őket.

4. Lucullus, nagy Örmény országban, Tigranocertánál, Mithridates, és Tigranes ellen hadakozván, a' közellévő halmoknak sík tetejét, seregének egy részével hirtelen elfoglalta, és onnan rohant alá, az alatta fekvő ellenségre, az ellenség' lovasságát oldalfélt támadta meg, kiketis tsak hamar megfordítván, a' gyalogságotis ugyanazon részről vette üldözőbe, és egészzen széllyel vervén őket, fényes győzedelmet vett rajtok

5. Ventidius,²⁰⁹ a' Párthusok ellen hartzolván, addig elő sem vezette a' Sereget, míg az ellenség ötven lépésnyire nem volna hozzája; ekkor egy hirtelenvaló elő szöktetés által, olly közel jött hozzája, hogy a' nyilakat, mellyekkel az ellenség meszsziről lövöldözött, közel esvén immár alája, fortélyoson ki került, melly okosság által, mint hogy

²⁰² I. e. 405-ben.

²⁰³ Helyesen Manius Curius: Manius Curius Dentatus (lásd feljebb).

²⁰⁴ I. Pürrhosz épeiroszi király (ur. i. e. 297–272), az ókor egyik legjelentősebb hadvezére. Nevét a súlyos veszteség árán kivívott diadal megnevezésére szolgáló „pürrhoszi győzelem” kifejezés őrzi.

²⁰⁵ Jakkó jegyzete: „A' Falánx, közönségesen egy bizonyos hadi sereget jelentett a' Görögöknél; különösen pedig tett egy paizsoknál fogva egymáshoz kapcsolt megbonthatatlan katonai testet.”

²⁰⁶ Meredekségének.

²⁰⁷ I. e. 63-ban.

²⁰⁸ II. Pharnakész pontoszi király (ur. i. e. 63–47).

²⁰⁹ Publius Ventidius Bassus. Lásd feljebb.

ez, magához a' sereghez is némű némű belső bizodalmat mutatott, az ellenséget tsak hamar meg győzte.²¹⁰

6. Hannibál Numistronnál,²¹¹ Márcellus²¹² ellen hadakozván, táborának oldalait, a' méjj, és meredek utakhoz fektette, 's a' helynek természetével, mint valamely erősséggel élván, ezen híres, 's nevezetes vezért is meg győzte.

7. Ugyan ez, Cannánál, midőn meg tudta volna, hogy a' Volturnus patakán, minden más folyó vizeknek természete ellen, reggelenként, olly erős szél szokott fújni, hogy az, a' homok, és fővényes tetőket szerte széllyel szórja, tehát a' szerént rendelte ki, hadi seregét, hogy a' szélnek egész ereje, az ő seregének hátba, a' Rómaiaknak pedig artzúl szemközt fújna. Melly alkalmatlanság, olly tsudállatosan munkálkodott az ellenség ellen, hogy azt a' híres Cannai győzedelmet szerzé néki.

8. Márius, a' Cimbresekkel, és a' Teutónusokkal, egy megrendelt napon meg ütközvén, seregét elébb étellel 's itallal jóltartotta, annak utánna a' tábor' elébe állította őket, hogy az ellenséget, bár ha mi kevés távolságra is, el szakaszthatná, és hogy őket, a' jövés 's menés által fárasztgatná, 's vesztegetné inkább, melly fárasztás mellett, mégmás alkalmatlanságot is szerzett ő nékik, úgy rendelvén el tudniillik, a' maga tsatázó rendjeit, hogy a' barbarusok' serege a' napnak, szélnek, és a' pornak állanának szemközt.

9. A' Lacedémóniai Cleomenes,²¹³ az Áthénéi Hippiás²¹⁴ ellen, a' kinek sokkal nagyobb számú lovassága vala, ilyen fortéllyal élt, hogy ő azt a' síkságot, a' hol az ütközetnek kellett volna lenni, széllyel hányott fákkal, 's tőkékkel igyekezett akadékoskás tenni, és az ellenség lovasságát az által meg gátolni.²¹⁵

10. A' Hiberusok Áfrikában, iszonyú nagy sokaságú ellenség által fogadtattak, és attól féltek, hogy bé kerítettnek, tehát egy ollyan folyóvíz mellé helyeztették magokat, a' melly azon tartományban meredek 's magos partozatok között foj vala; kikis e' szerént hátúlról, a' folyóvíz által, védelmeztetődvn, az által imitt amott, némelly pontokon, erősebbek lettek, úgy hogy a' szomszéd határookra is bé tsapkodtak, és az ellenség' seregét, mindegylábig széllyel verték.

11. A' Lacedémóniai Xántippos,²¹⁶ egyedül a' táborhelynek megváltoztatása által fordította meg a' Punícumi hadnak szerentséjét; mert midőn, a' már kétségbe esett Kárhágó béliektől, jutalom reá bírás által, megtudta volna, hogy az Áfrusok, a' kiknek sokkal nagyobb számú lovasságok, és több Elefántjaik volnának, a' halmokat elfoglalták,

²¹⁰ I. e. 38-ban.

²¹¹ Numistrum, város Lucaniában. Numistrumi csata: i. e. 210.

²¹² Marcus Claudius Marcellus (i. e. 270 k. – i. e. 208) római consul, a galliai háború (i. e. 225) és a második pun háború (i. e. 218–201) hadvezére.

²¹³ I. Kleomenész spártai király (ur. i. e. 519 – i. e. 490 k.), uralkodása alatt Spárta görög nagyhatalommá vált.

²¹⁴ Hippiasz, Peiszisztratosz fia, athéni türannosz (ur. i. e. 527–510).

²¹⁵ I. e. 510-ben.

²¹⁶ Xanthipposz (i. e. 3. század) spártai születésű karthagói zsoldosvezér az első pun háború (i. e. 264–241) idején.

a' Rómaiak pedig, kiknek erejek a' gyalog seregekben vala, a' mezőket szállották meg, ő a' Poenusokat szállította a' síkságra, kikis az ő Elefántjaik által a' Rómaiak' hadirendjeit széllenyelődülván, a' széllenyel vert sereg, a' Numidiaiak által űzőbe vétetődüvén, azoknak seregeit levagdalta, és így egy napon, mind vizen, mind szárazon győzedelmeskedett.

12. Epaminondas, a' Thébéiek' vezére, a' Lacedémóniaiak ellen hadakozván, parancsolatot adott a' Lovasságnak, hogy ezek, az ellenség' homlok rendje előtt fel 's alá nyargalának, mellyáltal, az ellenségnek szemközt, iszonyú nagy port tsináltak, és úgy tudta magát előttök tettetni, hogy ő leg elébbis lovas seregeivel fog meg verekedni, 's így az ellenséget várakozásba tartván, a' gyalogságot arra az oldalra vezettette környűl, a' honnan az ő lovassága, aláfelé nyargalt, és az ellenségnek a' hátába esvén, őket észrevétetlenűl hátúlról meg támadta, és le vagdalta.

13. Háromszáz Lacedémóniaiak, a' Persáknak megszámlálhatatlan sokasága ellen, a' Thermopylákat megszállották, a' mellyeknek szoross bójáró helyeibe, a' szorossághoz képpest, tsak kevés számú ostromlók férhettek bé, hogy közelebről hartzolhassanak egymással; mellyre nézve, ámbár hasonló számú ellenség verekedett légyen is itten ő vélek, de mégis felyülhaladták őket a' Lacedémóniaiak vitézséggel, 's az ellenségnek nagy részét levagdalták; és őket semmi módon meg sem győzhették volna, hatsak az áruló Ephialtes²¹⁷ Trachinius,²¹⁸ a' hátokra környűl nem vezette volna az ellenséget, melly szerént osztán elnyomattattak.²¹⁹

14. Themistócles, az Áthénéiek vezére, midőn látná, hogy sokkal hasznosabb volna Görögországra nézve, ha hogy ő Xerxesnek nagy sokaságú hajóival, a' Salaminiai²²⁰ szorossak között ütközne meg, de ezt az ő hazafiaival elnem tudta hitetni; tehát okos elméssége, és fortélyoskodása által azt tselekedte, hogy a' Görögök, az ellenség által kényszerítettnek a' magok hasznoknak tselekedésére: mert ő tettetett árúltatás' színe alatt, Xerxeshez küldött, azzal az izenettel, hogy az ő hadi népe a' szaladásról gondolkodik, és hogy ő néki sokkal terhesebb lenne jövendőbéli állapotja, hogyha a' városokat egyenként akarná ostrommal meg támadni. Melly okos fortélyával azt tselekedte, hogy az ellenség serege, egyrésztől szüntelen nyughatatlanságban tartatódott, midőn egész éjtszakákon által, őrállásokat tartottanak a' táborban, másrésztől pedig, hogy az ő serege reggel friss erővel tsaphatott öszve, a' megnevezett, és az őrállások által megrontsolt ellenséggel, még pedig ott, a' hol ő kívánta, a' hol Xerxes, az ötet fellyűl haladó nagyszámú hadával nem hadakozhatott.²²¹

²¹⁷ Ephialtesz (i. e. 5. század) félig-meddig mitikus figura, a görög–perzsa háborúk hírhedt árulója, aki a perzsa sereget a Thermopülait védő spártaiak vonala mögé vezette.

²¹⁸ Trakhiszből (ókori polisz Görögország középső részén) származó.

²¹⁹ I. e. 480-ban.

²²⁰ Szalamisz.

²²¹ I. e. 480-ban.

Harmadik rész

A' Hadi-seregek el rendeléséről.

1. Cnéjus Scipió²²² Spanyolországban hadakozván Hannó ellen, Intibilis városánál²²³ midőn észre vette volna, hogy a' Káthágó béliek hadi serege, úgy volna elrendeltetve, hogy annak jobb szárnyán a' Spanyolok – a' kik ugyan erőss. és izmos katonák, de a' kik a' más ügye mellett hadakoznak, – bal szárnyán pedig az Áfrusok – a' kik erejekre nézve ugyan gyengébbek, de álhatatosabb szívű katonák, – állanának: tehát az ő seregének balszárnyát hátravette, és a' jobb szárnyával, melyet válogatot katonákból rakott össze, rézső renddel ütközött meg az ellenséggel. Minekutánna az Áfrusokat vissza verte, és megszalasztotta, a' Spanyolokat, kik a' hátrállás alatt, mint valamelly nézők, tsak úgy állottak, könnyen reá kényszerítette a' feladásra őket.

2. Filep, a' Macedóniaiak' Királya, az Illyriaiak ellen viselvén hadat, midőn észre vette volna, hogy az ellenség seregének homlokrendje, az egész hadi sereg közzül kiválogatot katonákkal volna körül vétéve, oldalai pedig gyengébbekből állanának; ő is, seregének erősebb vitézeit a' jobb szárnyra állította, és az ellenségnek a' balszárnyát támadta meg, melly által az ellenségnek egész tsatázó rendje zavarodásba hozattatván, győzedelmet vett rajtok.

3. A' Thébéi Pammenes,²²⁴ megvizsgálván a' Persák' tsatázó rendjeit, 's látta hogy az ő legerősebb seregeik, a' jobb szárnyra vagynak állítva, ő is hasonló módon rendelte el a' maga seregét, az egész Lovasságot tudniillik, a' legerősebb gyalogsággal együtt, mind a' jobb szárnyra, a' gyengébbeket pedig, az ellenségnek legerősebb serege ellen állította, megparantsolván nékiek, hogy az ellenségnek első reájok való rohanására vissza szaladnának, és az erdős, 's szövevényes helyek közzé vonnák hátra magokat; így az ellenség' serege meg tsalattatván, az ellenkező erő által, ő seregének leg jobb részével, tudni illik a' jobb szárnyal, az ellenségnek egész hadi rendjét bé kerítette, és szélyel verte.

4. Publius Cornélius Scipió, a' ki annak utánna vezetéknevvel Áfricánusnak is nevezetett, Spanyolországon Hasdrubállal a' Poenusok vezérével hadakozván, több napokig egymás után, ilyen renddel vezette seregét az ütközetre, hogy a' közép rendbe, az erősebb vitézeket állította: de mint hogy az ellenség is, éppen hasonló renddel szállott ki ő ellene az ütközetre, Scipió azon a' napon, a' mellyen fel tette magában, hogy meg ütközik, a' seregek elrendeltetésének sorját meg változtatta, és az erőseket, azaz, a' Légiók' Seregéből valókat, a' szélső szárnyakra helyeztette, a' könnyű szerű fegyvereseket pedig, a' közép rendbe, de valamivel hátrább vonva, állította. Így a' szélső szárnyakkal,

²²² Cnaeus Cornelius Scipio Calvus (? – i. e. 211) római hadvezér, a második pun háború idején Ibériában harcolt a karthágóiak ellen.

²²³ Feltehetően szövegromlás, Emporion (ma Empúries, Spanyolország) helyett.

²²⁴ Pammenész (i. e. 4. század) thébai hadvezér.

mellyekkel már ekkor ő hatalmasabb vala, az ellenség, gyengébb oldalait fél hórd formán álló hadirendekkel támadván meg, őket széllyelverte.

5. Metellus Spanyol országban, azon ütközetben, a' melyben Hirtuléjust meg győzte, midőn meg tudta volna, hogy ennek leg erősebb Kohorsai, a' hadirend' közepére állítottak, ő a' közép rendet hátra vont, hogy az, elébb meg ne ütközzön az ellenséggel, míg a' szárnyak egymással öszve nem tsapnának, és az ellenség' közepét mindenfelől bé nem kerítenék.

6. Artaxerxés,²²⁵ ilyen fortéllyal élt a' Görögök ellen, a' kik midőn Persidiába²²⁶ bé ütöttek, és ötet nagy számú seregeikkel felyül haladnák, hogy ő az Ütközet rendet, sokkal szélesebbre terjesztette ki, mint sem az ellenség, és a' homlokrendbe, a' lovasságot, a' szárnyakra pedig a' könnyű szerű fegyvereseket állította, és így a' hadirend' közepével, készakartva lassan lassan haladt elő felé, mely által osztán az ellenség' seregét környül fogta, és levágta.

7. Ellenben, Hannibál, a' Cannai Ütközetben, a' Sereg' szárnyait hátra vont, a' közepét előre vitte, és a' Rómaiakat az első megtámadással vissza nyomta. Azomban megparantsolta, hogy a' hadi rend közepe, vagy dereka, az ütközet alatt, midőn a' sereg' két szárnya egymás ellen nyomúl, csak lassan lassan haladjon elő felé, a' két szárnyak ellenben, sebesebben nyomúljanak előre, mely szerint, a' hevesen üzőbe vett ellenség, minden felől öszve szoríttatván, az ő seregének közepére toltatott öszve; Hannibál, öreg és próbált katonákkal hadakozván, a' Rómaiakat szörnyen meg verte.

8. Livius Salinátor,²²⁷ és Claudius Néro, ilyen mesterséggel éltek, midőn Hasdrubál, a' második Punicumi hadban az ütközetre való kényszerítetést el akarná kerülni, és tsatázó rendjeit a' szövényes halmokra, 's a' szőlő termő helyek háta megé rendelné ki; ezek a' magok erejeket kétrészre, a' szárnyakra osztották fel, a' homlokrend' elejét üressen hagyták, mely szerint az ellenség mind két oldalról környül kerítettve, meg támadtatott, és meg győztetett.

9. Hannibál, minekutánna Claudius Márcellus által gyakor²²⁸ ütközetekben megverettetett volna, most egy újabb mód szerint rendelte el táborát, hogy tudniillik, annak szárnyai hegyek, – tók – vagy más hasonló helybéli erősségek által óltalmaztatódtak, a' tsatázó hadirendeket pedig, a' szerint rendelte el, hogy ő, csak nem minden kár, és veszteség nélkül hátra húzhatta, az említett erős helyhetések közzé, a' Rómaiak elől, a' maga seregét, a' hátrálló ellenséget pedig, minden felől szabad tettzése szerint, nyomban üldözhetette,

10. A' Lacedémóniai Xántippus, Márcus Attilius Régulus ellen hartzolván Áfrikában, a' könnyű szerű fegyvereseket, az első hadi rendbe állította, a' sereg' virágát pedig segítő seregül hátra hagyta: meg parantsolván, a' segítő seregeknek, hogy ki lóván

²²⁵ II. Artaxerxész Mnémón perzsa nagykirály (ur. 404–358). Mellékneve jó emlékezőképességűt jelent.

²²⁶ Perzsiába.

²²⁷ Marcus Livius Salinator. Lásd feljebb.

²²⁸ Gyakor: sorozatos.

dárdáikat, az ellenségnek engednének; és minekutánna, soraikba ismét vissza állottanak, tüstént kétfelől az ellenség oldalaira szaladnának, és a' szárnyakról ismét előre rohanjanak, hogy így, a' sereg lángjától²²⁹ már felfogott ellenséget ők magok keríthessék bé.

11. Hasonló képpen tselekedett Sertórius Spanyolországban Pompéjus ellen.

12. A' Lacedémóniai Cleándridás,²³⁰ a' Lucániaiak ellen, szoross rendbe állított csapatokat formált, hogy a' sereg, sokkal kevesebbnek láttzadjon. Bátorságban lenni vélvén magát az ellenség, ő az ütközet alatt terjesztette ki, a' maga hadi rendjeit, s az ezek által mindkét oldalról bé kerített ellenség, semmivé tétetett.

13. A' Lacedémóniai Gástron,²³¹ midőn a' Persák ellen, az Égyiptomiaknak segítségül jött volna,²³² tudván hogy a' görög katonák, ugyan erősebbek, de a' Persáktól mégis inkább félnének, a' Görögöket, – meg változtatván az ő fegyvereket, – az első hadi rendbe állította, s midőn ezek, hathatósan, és nagy álhatalossággal hartzolnának, az Égyiptombeli Seregeket, küldötte nékiek segítségül. A' Persák, midőn a' Görögöknek, kiket Égyiptomiaknak lenni gondoltak, ellent állának, és már hartzolnának, hirtelen meg érkezvén a' nagy sokaság, melyet ők Görögöknek lenni véltek, rémülésbe jöttek, és az ütközetet oda hagyták.

14. Cnéjus Pompéjus Albániában, látván hogy az ellenség, számlálhatatlan sok Lovassággal bírna, azt parantsolta a' katonáknak, hogy a' szorulatok között, a' halmok' hátamegett sisakjaikat fedeznék bé, hogy azoknak ragyogása által, az ellenség őket észre ne vehetné, annakutánna a' Lovasságot a' síkságra szállította, mintegy eleibe vetve az ellenségnek, meg parantsolván azomban nékiek, hogy az ellenségnek első reájok való rohanására, leg ottan nyargaljanak vissza, és mihelyt a' gyalogságra bukkan az ellenség, azonnal a' két szárnyakra nyomulnának. Midőn ezek, e' szerént véghez mentek, és a' lovasság a' síkságról el takarodott, a' gyalogság között hirtelen tsata támadt, és így a' szorulatok közzé bétsalattatván a' vakmerő ellenség, váratlan tsatázásokkal közben közben megtámadtatván, öszvekontzoltattak.

15. Márcus Antónius, a' Párthusok ellen hadakozván, a' kik véghetetlen sokaságú nyilakkal borították el az ütközetben az ő seregét; ilyen fortélyt gondolt ki ellennek, hogy ő a' maga seregét, – a' kikkel már előre tekenő formájú paizsokat tsináltatott, a' melyeken felül, által botsátván ezek a' nyilaikat – a' földre le ültette, és minden vesztesége nélkül napról napra így fogyasztatta az ellenséget.

16. Hannibál, Áfrikában Scipió ellen hadakozván, midőn az ő hadinépe Poenusokból, Olaszokból,²³³ és más külömbféle nemzetbéli segítő seregekből állana, e' képpen rendelte ki az ütközetet; az első tsatarendbe nyóltzvan Elefántokat állíttatott, hogy azok az ellenségnek hadirendjeit zűrzsavarba hoznák, ezekután, a' segítő Gallusokat,

²²⁹ „Exceptumque hostem a robustioribus...” – az erősebbek által elfogott ellenséget.

²³⁰ Kleandridasz (i. e. 5. század) spártai születésű hadvezér. Hazájából száműzték, ezért a dél-itáliai Thurioiban (ma Sibari, Olaszország) telepedett le.

²³¹ Gasztrón (i. e. 4. század) spártai zsoldosvezér Egyiptomban.

²³² Az i. e. 360-as években.

²³³ Itáliai népek.

Ligureseket,²³⁴ Baleáreseket,²³⁵ és Maurusokat,²³⁶ s ezeknek a' hátok megé a' Poenusokat állította azért, hogy amazok el ne futhatnának, kikis az ellenségnek kitétetve lévén, ha mindjárt azokat nem vesztegetnék is, de legalább fárasztanák: ezek után a' maga hadinépét, és a' Macedóniakat, kik majd a' már elfáradt Rómaiakat fogják friss erővel fogadni, a' második tsata rendbe állította; az Olasz sereget, a' kiknek hitetlenségektől félt, és tunyaságoktól tartott, leghátul állította, minthogy ezeknek nagyobb részét erőszakkal fatsarta ki Olaszországból. Scipió ezen formájú állás ellen, a' Légiók' virágait,²³⁷ három tsatarendbe állította, a' homlokrendbe a' dárdásokat, a' válogatot vitézeket, és a' Triáriusokat²³⁸ helyeztette, a' Kohorsokat egymáshoz nem tsatolta, hanem minden Zászlóaja között, bizonyos hézakokat hagyott, hogy azokon az ellenségtől hajrandó Elefántok, a' sor' és rendek' megzavarása nélkül, könnyen által botsáttathatnának. Ezen köz helyeket, egymástól szélllyel álló könnyűszerű seregekkel töltötte ki, hogy a' tsatázó rendek között üresség ne láttasson; megparantsolván ezeknek, hogy az Elefántokkal való megtámadtatáskor, vagy óldalt, vagy hátra húznák magokat. A' Lovasságot a' szárnyakra osztotta fel, úgy hogy jobbról a' Római Lovassággal Laelius,²³⁹ balról pedig a' Numidiaiakkal Massinissa²⁴⁰ rendeltetett ki: egy illy okos ütközeti elrendelés kétszáz kívül győzedelmet szerezhetett Scipiónak.²⁴¹

17. Árchelaus, Lúcius Sulla ellen hadakozván, hogy az ellenséget zavarodásba hozhassa, a' homlok rendekbe négy lovú kaszás szekereket helyeztetett, a' második tsatarendbe a' Macedóniai Falánxokat, a' harmadikba a' rómaiak' szokása szerint, a' segítő seregeket, – kiknek versenyességekben legtöbbet bízhatott,²⁴² – állította, össze vegyítvén ezekkel a' szökevény Olasz Nemzet bélieket; a' könnyű szerű fegyveresek leghátul állítattak. A' két szárnyakra a' Lovasságot, mellyel feles számmal bírt vala, helyeztette, hogy azáltal az ellenséget békeríthesse. Ezek ellen, Sulla, mindkét oldalról nagy szélességű árkokat hánjatott, és azoknak fokait védelmező bástyákkal meg erősítette, azért hogy az ellenségnek, vagy az ő számos gyalogsága, vagy annak fellyül haladó lovassága által bé ne keríttethessen. Az után a' gyalogságból három tsata rendeket formált, hézakokat hagyván közöttök, a' könnyű szerű fegyvereseket, és a' Lovasságot leghátul állította, hogy azokat odafordíthassa, a' hová a' szükség fogja kívánni. Ezek után, a' zászló háta megé rendelt, zászló őrző vitézeknek, kikis a' második tsatarendbe állítattak, megparantsolta, hogy feles számú karókat verjenek sűrjen, és jó erőssen a' földbe, a' mellyeken belől kaszás

²³⁴ Ligúrok.

²³⁵ Baleáriak.

²³⁶ Mórok.

²³⁷ „Robur legionis” – a legio színe-javát.

²³⁸ Triarius: szó szerint „harmadik”, a legképzettebb veteránok közül kikerülő dárdás, nehézfegyverzetű római katona, aki a legio csatarendjében a harmadik sorban állt.

²³⁹ Caius Laelius. Lásd feljebb.

²⁴⁰ Masszinissza numida király (ur. i. e. 202–148), Róma szövetségese a második pun háborúban.

²⁴¹ I. e. 202-ben vívott zamai (ma Jama, Tunézia) csata.

²⁴² „Quorum pervicaciae fidebat” – akiknek bízott a helytállásában.

szekereknek meg érkezésekkor, a' Zászlók elébe rendeltt, zászló őrző vitézeknek hadi rendje vonattatott hátra. Végére azt is meg parantsolta, hogy a' közönséges lármára, a' könnyű szerű vitézek, és a' könnyű szerű fegyveresek a' nyilakkalvaló lövöldözést tüstént kezdenék el. Mindezek így elrendeltetvén, az ellenség' kaszás szekerei, a' karók közzé kevergődtztek, vagyis a' lármára, és nyilazásra megrémülvén, a' magok seregei közzé vissza fordultak, és a' Macedóniaiak' hadi rendjeit, zűrzavarba hozták. Midőn ezekre Sulla tsendesen állana, és Árchelaus a' Lovasságot előrevitte volna, a' Rómaiak is az ő Lovasságaikkal hirtelen előre nyomultak, s őket vissza verték, és rajtok tökéletes győzedelmet nyertek.

18. Cájus Caesar, hasonló módon levert tzölöpökkel fogadta, és tartóztatta fel a' Gallusok' kaszás szekereit.

19. Sándor, Árbelánál,²⁴³ jóllehet az ellenségnek nagyszámú sokaságától tartott, de seregének vitéz magaviseletében bizakodván, úgy rendelte el hadi seregeit, hogy azok minden felé artzal állanának, hogy így az ötet békeríteni igyekező ellenség ellen, mindenfelől hartzolhatna.²⁴⁴

20. Paullus,²⁴⁵ a' Macedóniaiak' Királya Persen²⁴⁶ ellen hadakozván, a' megkettőztetett Falánxokat, a' tábor derekára állította, s azokat könnyű szerű hadakkal vette környúl, és mind a' két szárnyra Lovasságot helyezettett, ezenkívül hármashadit formálték formára, s ezek közzé ottan ottan könnyű szerű fegyvereseket is állítottatott. De látván, hogy ezen nemű állásával, az ellenségen erőt nem vehet, és azt egészen meg nem verheti, azt parantsolta, hogy hátrálnának meg, hogy ezen tettetett hátrállás által, az ellenséget, azon szövevényes helyek közzé, melyeket már készakartva keleptzének előre kikerestetett, bétsalhatná. Midőn a' hátrállóknak gyanús ravaszkodások mellett is, a' Falánxok jó rendben nyomulnának utánna, a' balszárnyán álló lovasságnak parantsolatot adott, hogy a' Falánxok' külső része²⁴⁷ mellett, sebes vágatással keresztül nyargalnának, és ki szegzett fegyverekkel, sebes reá rohanással törnék össze az ellenségnek szeges dárdáikat: ezen ki szegzett nyilak által, meg fosztatván fegyvereiktől a' Macedóniaiak, a' tsatázó rend közöttök összebomlott, és hátat adni kéntelenítettek.²⁴⁸

21. Pyrrhus, Áscolumnál,²⁴⁹ a' Tárentomiak mellett hadakozván, a' mint Homérus²⁵⁰ is ír erről egy versében, hogy az erőtlen gyenge sereget középbbe vette, ennek jobbszárnyára,

²⁴³ Arbela egy ókori település görög neve az Óperzsa Birodalomban. Ma Erbil, Irak.

²⁴⁴ I. e. 331-ben.

²⁴⁵ Lucius Aemilius Paullus Macedonicus (i. e. 229 k. – i. e. 160) római consul, a Makedón Királyság meghódítója.

²⁴⁶ Helyesen Perszeusz: Makedónia királya (ur. i. e. 212 k. – i. e. 166), Püdnánál vereséget szenvedett a rómaiaktól (i. e. 168), amelyet követően Makedónia római uralom alá került.

²⁴⁷ Felelte a sorok között: „széle.”

²⁴⁸ Harmadik római–makedón háború (i. e. 171–168).

²⁴⁹ Asculum. Ma Ascoli Piceno.

²⁵⁰ Iliász IV. 299; Ammianus Marcellinus XXIV. VI. 9.

az Epirótákkal a' Sámnitések, a' balszárnyára, a' Salentinesekkel²⁵¹ együtt, a' Brútiusok,²⁵² és Lucániaiak, a' tsatarend közepére pedig a' Tárentínusok²⁵³ állítottak, a' Lovasság az Elefántosokkal együtt, segítő seregeknek rendeltettek. Ezek ellen, a' Konzulok, igen alkalmasan osztották fel a' Lovasságot a' szárnyakra, a' Légiók, az első hadi rendbe, és segítő seregeknek rendeltettek, a' kik közzé segítő seregek is egyelítettek.²⁵⁴ A' két fél, mintegy negyvenezerből állott. Pyrrhus seregének fele része odaveszett, a' Rómaiak közzül pedig öt ezeren estenek el.²⁵⁵

22. Cnéjus Pompéjus, Cájus Caesar ellen, mikor Palepharsalusnál²⁵⁶ megütközött, hármass hadi rendet formált, és mind eggyik hadi rendnek a' szélteben, tíz-tíz sorok valának. A' Légiókat, az ő vitészekhez képpes, és a' jelesebb vitézeket a' szárnyakra, és középre helyeztette, a' közöttök lévő hézakokat, új katonákból álló seregekkel pótolta ki, a' jobb szárnyra hatszáz lovasokat, állított, minthogy az Enipéa²⁵⁷ vize azon vidéket, mind folyásával, mind pedig kiáradásával közben közben megszagatta, és akadályossá tette; a' többi Lovasságot, a' segítő seregekkel együtt, a' balszárnyra helyeztette, hogy onnét a' Iulianus seregét megkerülhesse. Ezen hadi rendelések ellen, Iulius Caesar is, hármass tsata rendet formált, a' Légiókat a' homlokrendekbe helyeztette, a' balszárnyát, hogy az ellenség meg ne kerülhesse, tók, – s motsárok mellé fektette. A' jobb szárnyra, a' Lovasságot állította, melyek közzé, olyan gyorsaságú gyalogokat elegyített, a' kik a' lovas hartzolások' módja szerint voltak gyakoroltatva. Ezekután, hat Kohorsokat hagyott hátra segítő seregül, a' szükséges esetekre: ennek jobb szárnyát résző lineára állította, és arrafelé fordította, a' merről az ellenség' lovasságát várja vala. Ez az állás leg több hasznot tett azon napon a' Caesar' győzedelmére: mert a' Pompejus' Lovasságát véletlen kirohanásával vissza kergette, és a' többieknek az öldöklésre által engedte.²⁵⁸

23. Caesar Augustus Germanicus²⁵⁹ Császár így bánt a' Cattusokkal,²⁶⁰ midőn ezek, a' Lovassággal való ütközetet, az erdők közzé lett futamodásaik által, olykor olykor széllyel szaggatnák, és el széllesztenék, a' maga Lovasságának azt parantsolta, hogy mihe-lyest ők az e' féle akadályokhoz érkeznek, lovaikról azonnal ugradozzanak le, és gyalog tsatázásokkal hartzoljanak. Melly nemű verekedésből a' lett, hogy a' Caesar' győzedelme, mindenütt, és minden helyen tsudáltatott.

²⁵¹ Salientini: Tarasz – latin nevén Tarentum – dél-itáliai görög város (ma Taranto, Olaszország) környékén lakók.

²⁵² Brutti vagy bretti ókori dél-itáliai néptörzs a mai Calabria területén.

²⁵³ Tarasz/Tarentum lakói.

²⁵⁴ Elegyítettettek.

²⁵⁵ I. e. 279-ben.

²⁵⁶ Palaipharszalosz (jelentése „Ó-Pharszalosz”) ókori görög település Thesszaliában.

²⁵⁷ Enipeusz (ma Enipéasz) folyó Görögországban.

²⁵⁸ I. e. 48-ban.

²⁵⁹ A névalak alapján Caliguláról van szó, de a történet valójában Domitianus császárhoz (ur. i. sz. 81–96) kötődik (vö. Suet. *Domit.* 6.).

²⁶⁰ Germán nép.

24. Cájus Duilius, látván hogy a' Kárthágóbéliek' könnyen mozgó hajós seregei, az ő nehéz hajóit, az ütközet elől való elállással, mindenkor megjádásodtatják,²⁶¹ a' Katonákat vitézségre tüzelte, és olyan vas horgokat gondolt ki, a' mellyekkel, ha valahol, valamely ellenséges hajót meg ragadhattak, hidat vetvén reája, azon a' hajókra által mentek, és az ellenséget, önnön hajóikban közelebről öldösték meg.

Negyedik rész

Az ellenséges hadi seregeknek zavarodásba való hozásáról.

1. Midőn az ifjú Papírius Cursor²⁶² Konzúl, igaz vitézséggel, és nagy álhatatossággal har-
tzolna a' meg átkodott Sámnitek ellen, seregének tudta nélkül, parantsolatot adott Spúrius Nautiusnak,²⁶³ hogy ő egy néhányakat a' szárnyon álló sereg közzül, nemkülömben néhányakat a' Lovászok közzül, kikis öszvérekre vóltak felültetve, maga mellé venne, és azokkal ágas-bogas fákat vonszoltatván magokután a' földön, nagy zohogással, és tsitépatékkal nyargaljanak a' halmokon keresztül lefelé, kiket midőn ő meglátott, így kiáltott fel előttök, íme az ő Pajtása, a' ki az ellenségen győzedelmet vejénd, jelen vagyon, s inkább ti magatok igyekezzetek elnyerni a' jelenlévő győzelemnek ditsőségét: erre a' Rómaiak, tellyes bizodalommal néki bátorodtak, a' Sámnitek pedig, a' nagy por miatt elrémülvén, hátat adtak.²⁶⁴

2. Fábius Rullus Maximus²⁶⁵ az ő negyedik Konzulságában, Sámnumnál²⁶⁶ meg ütközhvén, minden módon igyekezett de haszontalanúl, hogy az ellenségnek hadi rendjét, áttörhesse, míglen végtére a' Kopjásokat, a' tsatarendek közzül alattomban hátravonta, és őket Scipió Alvezérrel,²⁶⁷ másfelé környűlküldötte; a' kinek meg parantsolta, hogy azt a' halmot, a' honnan az ellenségnek hátába lerohanhat, foglalná el: E' meglévén, a' Rómaiak néki bátorodtak, a' Sámnitek pedig, meg rémülvén futásnak eredtek, és le vágattattak.²⁶⁸

3. Minúcius Rufus²⁶⁹ fő hadi vezér, midőn a' Scordiscusok,²⁷⁰ és Dácusok²⁷¹ feles számú seregeik által, mindenfelől szorongattatódná, az öttsét, egy tsoport lovassággal,

²⁶¹ Csúfot üznek belőle.

²⁶² Lucius Papirius Cursor (i. e. 3. század) római consul, a samnisz háborúk hadvezére, az azonos nevű római dictator fia.

²⁶³ Feltehetően szövegromlás a Frontinus-szövegben, a másik consul Spurius Carvilius Maximus volt ebben az évben (i. e. 272).

²⁶⁴ I. e. 272-ben.

²⁶⁵ Quintus Fabius Maximus Rullianus. Lásd feljebb.

²⁶⁶ Közép-italiai tartomány.

²⁶⁷ Lucius Cornelius Scipio Barbatus (i. e. 337 k. – 270) római consul, hadvezér. Lucius Cornelius Scipio (lásd lejjebb) apja, Publius Cornelius Scipio Africanus (lásd feljebb) dédapja.

²⁶⁸ I. e. 297-ben.

²⁶⁹ Marcus Minucius Rufus (i. e. 2. század) római consul, hadvezér.

²⁷⁰ Kelta, pannon és illír keverék törzs az Észak-Balkánon.

²⁷¹ Dákok.

és a Trombitásokkal előre elküldötte, meg parantsolván nékie, hogy midőn látná, hogy az ütközet elkezdődött, magát hírtelen több több helyeken mutogatná, és a trombitakürtösök, egyszerre fújnák meg a kürtöket, és trombitákat. A hegyek tetői környös körül harsogtak, az ellenség azt gondolta, hogy valamely iszonyú nagy sokaság borítja el őket, s ezen megrémülván, hátat fordítottak.²⁷²

4. Acilius Glábrío Konzúl,²⁷³ Ántióchus²⁷⁴ Királynak hadiserege ellen, mellyel emez Áchájába, a Thermopylai szorossaknak elfoglalására igyekezett, nemtsak hogy a nehéz járású környék miatt haszontalan fáradozna, hanem még veszteséggel is veretett volna vissza, haneha ő Porcius Cátót,²⁷⁵ a ki már akkor Pólgármester²⁷⁶ volt, és a nép által, a hadi seregnek előjárójává választott, környül²⁷⁷ nem küldötte volna, hogy a Callidrómiai²⁷⁸ hegytetőkről az Aetóliaiakat, a kik azokat megszálvá tartják vala, kergesse el, és a Király tábora felett fekvő halmokon, hátúlról hírtelen meg nem jelent volna. Melly által az Ántióchus serege, zavarodásba jöven, a Rómaiak mindkét felől rajtok rohantak, és az ellenség elszélesztetvén, és semmivé tétetvén, a Tábornak is elfoglalták.²⁷⁹

5. Cájus Sulpicius Peticus²⁸⁰ Konzúl, a Gallusok ellen hadakozván, az öszvérekkel bánóknak azt parantsolta, hogy az öszvérekkel, a közel lévő hegyekben észre vétetlenül bújjanak el, és onnan, majd midőn az ütközet áll, mint valamely lóhátas vitézek, a hartzolók előtt magokat mutogatnák: ezek felől a Gallusok, azt gondolták, hogy a Rómaiaknak segítő seregeik érkeztek, és az ütközetet, mellyet már majd megnyertek, oda hagyták.

6. Márius, a Sextia vize²⁸¹ környékén, midőn fel tette volna magában, hogy következendő napon, a Teutónusokkal megütközik, Márcellust,²⁸² egy maroknyi Lovasokkal és gyalogokkal, éjtszaka az ellenség háta megé elküldötte, és hogy ez a ki küldetett csoport, nagyobb sokaságú sereget mutathasson, a Lovászokat, és a tábori szakátsokat fel fegyverkezettve, az iga vonó barmoknakis, nagy részét, holmi öszvetóldott földött, tarka barka szőnyegekkel, és pokrótzokkal bé terítvén, hogy így mégis valamely hadi sereg formát mutathasson, vélle ki küldötte; megparantsolván nékiek, hogy midőn látnák, hogy az ütközet immár elkezdődött, az ellenségnek háta megé vonúljanak. Melly fortélyos elrendezés, olyan rémülést okozott ebben a durva ellenségben, hogy futásra kényszerítődtek.²⁸³

²⁷² I. e. 109–106.

²⁷³ Marcus Acilius Glabrio (i. e. 2. század) római consul, hadvezér, Nagy Antiokhosz legyőzője.

²⁷⁴ III. (Nagy) Antiokhosz a Szeleukida Birodalom uralkodója (ur. i. e. 222–187).

²⁷⁵ Marcus Porcius Cato Maior. Lásd feljebb.

²⁷⁶ „Consularis” – volt consul.

²⁷⁷ Környül: körül.

²⁷⁸ Kallidromosz (ma Kalídromo) hegység Közép-Görögországban, a Thermopülai-szoros mellett.

²⁷⁹ I. e. 191-ben.

²⁸⁰ Caius Sulpicius Peticus (i. e. 4. század) római consul, az i. e. 358-as a gall támadás idején dictator.

²⁸¹ Aquae Sextiae, a mai Aix-en-Provence közelében.

²⁸² Claudius Marcellus, Caius Marius római fővezér egyik legatusa.

²⁸³ I. e. 102.

7. Licinius Crassus,²⁸⁴ a' bújdosó tsorda népekkel való hadakozásban ütközetre szállván hadi seregével, Calamarcumnál, Cástus és Gannicus,²⁸⁵ Gallus vezérek ellen, Cájus Pomptinus²⁸⁶ és Quintus Március Rufus²⁸⁷ Alvezért tizenkét Kohorsokkal, a' hegyek' háta megé elküldötte; midőn ezek az ütközet alatt, hátúlról nagy lármával lefelé rohannának, úgy elremítették az ellenséget, hogy azok szerteszéllyel szaladván, seholse állapodtak meg az ütközetre.²⁸⁸

8. Márcus Márcellus²⁸⁹ attól tartván, hogy seregének kevés számát a' kised zaj, és zsidongás elárúlhatná, tehát a' tábori szolgákat, szakácsokat, edénymosókat, és mindenféle, a' tábor után járó személyeket, öszvehívatot, meg parantsolván nékiek, hogy fent hangon lármázzanak, mellyáltal ő az ellenséget, mint ha valamelly nagy számú sereggel közelgetne, egészszen elrezzentette.

9. Valérius Laevinus,²⁹⁰ Pyrrhus ellen hadakozván, midőn ez az ütközetben, egy közkatonát megölt vólna, a' kezében tartott véres szabját, mind a' két sereg előtt felmutatván, elhithetve véllek, hogy ő Pyrrhust megölte. Az ellenség az ő vezérének halála által elhagyattatva gondolván lenni magát, a' költeményen úgy elremült, hogy a' megijjedtt sereg, magát a' táborba vissza húzta.

10. Iugurtha, Numidiában, Cájus Márius ellen hadakozván, ő a' Táborozásokban való hosszas forgolódása²⁹¹ által, a' deák²⁹² nyelvet olyan jól megtanulta, hogy midőn egykor, az első hadi rend elébe kiállott, tiszta deáksággal hirdette ki, hogy ő Cájus Máriust megölte: mellyre a' Rómaiak közzül, sokan vissza is futottak.

11. Az Áthénai Myrónides,²⁹³ a' Thébieiek ellen hartzolván, de ingadozó szerentsével, seregének bal szárnyáról, hirtelen annak jobb szárnyára ugratott, és azt kiáltozta nékiek, hogy a' bal szárnya már győzedelmet vett az ellenségen, melly állatása, és seregének felvidámítása által, az ellenséget ijedésbe hozván, győzedelmeskedet.²⁹⁴

12. Coezus,²⁹⁵ az ellenségnek feles számú Lovassága elébe, tsorda Tevéket állíttatott: melly új dologra, és az azoktól való eliszonyodásra, a' lovak meg ijedvén, nemtsak hogy

²⁸⁴ Marcus Licinius Crassus. Lásd feljebb.

²⁸⁵ Castus és Gannicus Spartacus alvezérei.

²⁸⁶ Caius Pomptinus, Crassus egyik legatusa.

²⁸⁷ Quintus Marcius Rufus (i. e. 100 k. – 71) római katonatiszt, Crassus egyik alvezére a harmadik rabszolgaháborúban (i. e. 73–71).

²⁸⁸ I. e. 71-ben, Spartacus vezette rabszolgafelkelés.

²⁸⁹ Marcus Claudius Marcellus. Lásd feljebb.

²⁹⁰ Publius Valerius Laevinus (i. e. 3. század) consul, a római sereg parancsnoka a hérakleiai (ma Policoro, Olaszország) ütközetben (i. e. 280), ahol vereséget szenvedett Pürrhosztól.

²⁹¹ Fölötte a sorok között: „lakozása.”

²⁹² Latin.

²⁹³ Mürónidész (i. e. 5. század) athéni hadvezér az első peloponnészoszi háború idején.

²⁹⁴ Első peloponnészoszi háború (i. e. 460–445).

²⁹⁵ Kroiszosz a kis-ázsiai Lüdia királya (ur. i. e. 560 k. – i. e. 546 k.). Legendás gazdagságáról ismert uralkodó.

magokról lehánytak a' rajtok ülőket, hanem önnön gyalog seregeiknek hadi rendjeit is, össze tiporták, és az ellenségnek győzedelmes kezeire juttatták.

13. Pyrrhus, az Epiróták', vagyis Árnótok²⁹⁶ Királya, a' Tarentomiak mellett hadakozván, a' Rómaiak ellen, az ellenség' hadi rendjeinek összezavarására, hasonlóképpen Elefántokat állított elejekbe.

14. A' Poenusok is, ugyan e' szerint tselekedtek a' Rómaiak ellen.

15. Midőn a' Volscusok' tábora, a' sűrű veszeszős helyekhez és erdőséghez közel feküdne, Camillus²⁹⁷ mindent, a' mit csak a' tovább harapóttzó tüzet az ellenség sántzáig terjeszthetné, felgyújtatott: és így az ellenséget az ő táborozó helyétől megfosztotta.

16. Publius Crassus,²⁹⁸ a' két egy mással frigyes nép között való hadakozásban, hasonló harasztos vidékeken táborozván, csak kevésbe múlt el, hogy ilyen módon, egész seregével együtt el nem fogattatott az ellenségtől.

17. A' Spanyolok,²⁹⁹ Hamilchár ellen hadakozván, ökröket fogtak a' szekerekbe, és azokat az első tsatarendekbe állították, a' szekereket szurkos fenyőfáklyákkal, faggyúval, és kénkövel tele rakták, 's azt az ütközetre való jeladáskor meg gyújtották: annakutána, az ellenség közzé hajtván az ökröket, a' meg rémült hadirendeket össze dúlták.

18. A' Faliscusok, és Tárquiniusok,³⁰⁰ a' magok seregei közzül sokakat papi ruhába felöltöztettek, kikis, valamint a' fúriák, fáklyákat, és Kígyókat hordozván kezeikben, a' sereg előtt, fel' s alá futkároztak, és azáltal a' Rómaiak' hadi rendjeit zűrzavarba hozták.

19. Ugyan e' szerint tselekedtek a' Véjentesek, és Fidenátesek,³⁰¹ a' kezekbe ragadt fáklyák által.

20. Átheás,³⁰² a' Scythák Királya, midőn a' Triballusok³⁰³ feles számú seregeivel akarna megütközni, parantsolatot adott, hogy az aszszonyok, Gyermek, és minden más egyéb fegyvert nem fogható személyek, a' táborba lévő tsorda marhákat, és szamarakat, az ellenség hadirendjeinek háta megé hajtsák, és felemelt dárdákat hordozzanak magok előtt. Annakutána, azt a' hírt terjesztette széllyel, hogy ő néki a' távol lakó Scytháktól segítő seregek érkeztek: melly állatására az ellenség vissza fordúlt.

²⁹⁶ Jakkó magyarázó beszúrása, az arnót az albánok egyik korabeli megnevezése.

²⁹⁷ Marcus Furius Camillus (i. e. 446 k. – i. e. 365) római hadvezér, öt alkalommal dictator. Katonai sikerei miatt Róma második alapítójaként is emlegették.

²⁹⁸ Publius Licinius Crassus (? – i. e. 87) római consul, hadvezér.

²⁹⁹ Hispani. Hispania, azaz a mai Ibériai-félsziget lakói.

³⁰⁰ Falerii (ma Fabrica di Roma) faliscus és Tarquinii (ma Tarquinia) etruszk város lakói.

³⁰¹ Veii (ma Veio) és Fidenae (elhelyezkedése vitatott) etrusk városok lakói.

³⁰² Ateasz vagy Atheasz (? – i. e. 339) szkíta uralkodó.

³⁰³ Trák törzs.

Ötödik rész

A' Lesekről.

1. Rómulus, seregének egy részét, rejtek helyekre bújtatta, és midőn a' Fidenátesekhez közelebb jött, tettetett futásával odatsalta a' vakmerően űző ellenséget, a' hol az ő katonái már el rejtve valának: kikis mindenfelől ki rohanván, a' gondolatlan, és hanyathomlok szaladó ellenséget, megtámadták, és levágták.

2. Quintus Fábius Maximus Konzúl, segittségül küldetődvén a' Sutrinusokhoz, a' Hetruscusok ellen, az ellenségnek minden seregeit magára vont: annakutánna tettetett félelemmel, mintha megfutamodott volna, dimbes dombos helyekre húzta magát hátra, 's innen az alája jövő ellenséget, egész seregével meg támadván, azt nemtsak megverte, hanem taborától is megfosztotta.

3. Semprónius Gracchus,³⁰⁴ a' Celtiberusok ellen, félelem tettetéssel hátra tartóztatta a' sereget. Annakutána, a' könnyű szerű fegyvereseket ki küldötte, hogy tsitépaterá ingereljék az ellenséget, hanem legottan vissza szaladjanak; melly által őket fekvésekből ki tsalta, 's rendeletlenül találtatván, azokat, megtámadta, és addig vágta, míglen taborát is elfoglalta.

4. Metellus Konzúl³⁰⁵ Sztiziliában, hadat viselvén Hasdrubál ellen, ámbár ő roppant nagy sereggel, és száz harmintz Elefántokkal, szállott légyen táborba az ellenség ellen: mégis színlett bizodalmatlanságot mutatott, a' sereg előtt; mert őket a' Panormokon³⁰⁶ belől³⁰⁷ tartóztatta, és előttök egy rettentő nagy árkot ásatott. Annakutána, megvizsgálván Hasdrubálnak seregeit, ki is az első hadirendekbe hasonlóképpen Elefántokat állíttatott, parantsolatot adott a' Kopjasoknak, hogy ezen fene vadakra nyilakkal, 's nehéz dárdákkal lövöldözzenek, és azontúl az erősség közzé vonják hátra magokat. Ezen megjádszodtatás által, az Elefántok' hajsárjai haragra indíttatván, az Elefántokat az árkokba hajtották, a' hol mindjárt keleptzébe estek, 's rész szerént a' nehéz dárdák által megölettettek, rész szerént pedig, a' magok seregei közzé vissza verettetvén, az egész hadi sereget zürzavarba hozták. Ekkor Metellus, kapván a' várt alkalmazatosságon, egész hadi seregével ki tsapott, és a' Poenusokat oldalról megtámadván, mindaddig ölte, 's vágta őket, míg mindnyájokat Elefántjaikkal együtt, elfogdosta.

5. Tomyris,³⁰⁸ a' Scythák' Királynéja, Cyrust³⁰⁹ a' Persák' vezérét, a' ki egyébb aránt állhatatosan, és egész hősi vitézséggel hadakozott, félelem' tettetésével, ötet a' katonák

³⁰⁴ Tiberius Sempronius Gracchus (i. e. 217 k. – i. e. 154) római hadvezér és politikus, a reformer Tiberius és Caius Gracchus apja.

³⁰⁵ Lucius Metellus Regulus. Lásd feljebb.

³⁰⁶ Panormosz ókori görög település Szicíliában. Ma Palermo.

³⁰⁷ Fölötte a sorok között: „földbástyákon.”

³⁰⁸ Tomürisz (? – i. e. 530 k.) az ázsiai masszageták királynője. Birodalma Nagy Kürosz hódításainak esett áldozatul.

³⁰⁹ II. (Nagy) Kürosz. Lásd feljebb.

előtt már tudvalévő szoros helyek közé tsalta, és hirtelen néki fordította a' sereget, kikis a' helynek természete által segítettén, ötet meg győzte.

6. Az Égyiptomiak, olyan térségeken hartzoltak az ellenséggel, a' hol sok tók, és motsárok voltak, azokat hinárral befedezték, és megütközvé, tettetett szaladások közben, ezen leshelyek közé tsalták az ellenséget: kikis az esméretlen helyek miatt, sebessen ragadtatván elő felé, az iszapba benne maradtak, és környűlfogattak.

7. Viriáthus,³¹⁰ a' ki a' Celtiberusoknál közkatonából vezérré lett, azzal a' tettetéssel tsalta meg a' Római lovas sereget, mint ha ő meg hátrállána, míglen őket, az örvényes, és sáros méjj helyekre tsalogatta, ő pedig az előtte esméretes, dobogós által járó helyeken keresztül gázolván, a' Rómaiak, kik a' helyet nem esmérték, az iszapba belé süjjedeztek, és ottan vagdaltattak le.³¹¹

8. Fulvius, fő hadivezér, a' Celtiberusokkal³¹² való háborúban, megütközvé az ellenség' Táborával, a' Lovasságnak azt parantsolta, hogy az ellenség sántzai felé közelítsenek, és tsitépatékkal ingerelvén az ellenséget, tettetett szaladással hátrálnának meg. Midőn ezeket néhány napokig, e' szerént gyakorolná, és egykor észrevette volna, hogy a' mohón kergető Celtiberusok' tábora, a' mint szokott, őrizetlen maradt volna, ő is, ehezképpett, a' seregnek tsak egy részével strázsáltatta a' tábort, és a' szokott őr tanyákat, maga pedig a' könnyűszerű seregekkel, az ellenség táborának a' háta megé vonta magát alattomban: az ellenség szokás szerént az egész seregével rohant ki elejekbe, hanem őket hátúlról hirtelen megtámadta, és az üressen hagyott sántzokra, reá tsapván, a' tábort is elfoglalta.

9. Cnéjus Fulvius,³¹³ midőn a' Falliscusok³¹⁴ sokkal nagyobb számú haddal szállottak volna táborba a' Rómaiak' határára, mintsem a' Rómaiak' seregei, ő egynéhány épületeket, melyek a' táborból távolvalának, a' katonák által felgyújtatott, azért, hogy a' Faliscusok, azt gondolnák, mintha azt, az ő tulajdon katonái tselekedték volna, és a' prédállásra való reménység által szélllyel oszlanának.

10. Sándor,³¹⁵ az Epiróták' Királya, az Illyriaiak ellen hadakozván, egynéhány tsoportokat leshelyekre állítatott, és a' maga seregéből néhány katonákat Illyriai ruhában felöltöztetvé, azt parantsolta nékiek, hogy tettzések szerént pusztíthatják az Epiróták' határait: Ezt látván az Illyriaiak, ők is lassan-lassan a' prédálláshoz hozzá fogtak, és pedig annál bátorságosabban, minthogy az előre ki küldött prédállókat, úgy tarthatták, mint az ő tulajdon seregeiknek előljáró szagúldóit: a' kik által készakartva, ezen veszedelmes helyek közé tsallattatván, kardra hányattattak, 's a' többiek szélllyel kergettettek.

³¹⁰ Viriathus (? – i. e. 139) a lusitániai törzsek vezetője, a római hódítással szembeni ellenállás vezéralakja.

³¹¹ Az i. e. 147–139 közötti ibériai háború.

³¹² A Frontinus-szövegben a kimberek elleni háború szerepel – „Cimbrico bello” –, de Livius alapján (XL. 30–32.) valójában a keltibérekkel vívott háborúról van szó. Az itt említett Fulvius ebben az esetben Quintus Fulvius Flaccus (? – i. e. 172) római consul, aki i. e. 182–180 között sikeres háborút vívott a hispaniai keltibérek ellen.

³¹³ Cnaeus Fulvius Maximus Centumalus. Lásd feljebb.

³¹⁴ Falerii lakói.

³¹⁵ I. Alexandrosz épeiroszi király (ur. i. e. 343 k. – i. e. 331), Olümpiasznak, Nagy Sándor anyjának testvére.

11. A' Syracúzai Leptines³¹⁶ is, a' Kárhágóbéliek ellen hadakozván, hasonló fortélylyal élt; mert ő azt parantsolta a' maga katonáinak, hogy tulajdon vidékjeiket, tűzzelvassal pusztíthatják, és már egy néhány majorokat, 's Kastélyokat fel is gyújtatott. A' Kárhágóbéliek, magokban elhitték, hogy ezeket az övéik tselekszik, ökis a' többieknek segítségére kimentenek, hanem a' lesben állóktól környűl fogattatván, össze kontzoltattak.

12. Maharbál,³¹⁷ a' Kárhágóbéliektől, a' pártot ütött Áfrusok ellen küldetettvén, 's tudván, hogy ez a' nép felette igen szereti a' boritalt, a' bort, a' melly bőséggel volt az ő táborában, nadragulyával,³¹⁸ mellynek a' mérge, és az álom között, mintegy közép ereje van, összekevertette. Ekkor tsitépatéba ereszkedvén vélek, kész akartva engedett nékiek: annakutánna éjtszaka, midőn bé setétedett, holmi nyálábba kötött bútutorokat, 's egyet másokat, a' tsinált borral egyetemben, a' táborban hátra hagyván, tetetett elfutással hátrább állott: minek utánna a' barbarusok, a' Maharbál' táborát elfoglalták, és nagy vigasságba merülvén, a' nadragulyával kevertt bort mohón idogálnák, és már mint a' holtak elterűlve feküdnének szerteszélllyel, Maharbál viszsza fordúlt, és őket seregestől együtt elfogta, és le öldöste.

13. Hannibál, tudván, hogy mind az ő, mind pedig a' Rómaiak' tábora, olytén vidékeken tanyázik, a' hol fa nintsen, az elhagyott táborhelyeknek sántzai között, készakarattból számos tsorda nyájátak hagyattott hátra: a' Rómaiak ezáltal azt gondolták, hogy ők itt jó prédát kaptak, 's nagy szorultságba lévén fadőlgből, ezen fővetlen, 's egészségtelen eledellel magukat meg terheltek. Jól tudván Hannibál, hogy ezek a' félig nyershússal a' hasokat jól meg tömték, éjtszaka a' sereggel viszsza fordúlt, és egészszen össze dulta őket.

14. Tibérius Gracchus, Spanyolországban, minekutánna bizonyossá tétetődött volna a' felől, hogy a' szűkölködő ellenség élelem dőlzában, nagy inségben volna, mindenféle eledellekkel bővölködő táborát, az ellenségnek oda engedte, mellyet elragadozván az ellenség, a' benne találtató eledellekkel magát mértéktelenűl megtöltvén, 's megterhelvén, a' nyakokra viszsza hozott hadi seregek által, tsakhamar elnyomta őket.

15. Azok,³¹⁹ a' kik az Erythraeusokkal³²⁰ hadakoztak, az ellenségnek őrálló strázsáit, egy valamely hegy' tetőn megfogták, őket meg öldösték, 's ezeknek ruháit, a' magok katonáira adták: kikis a' hegy tetejéről jeltadván, magokat az Erythraeusokat tsalták keleptzébe.

16. Az Arábiaiak, minekutánna észrevették volna, hogy az az ő szokások, mellyel ők, az ellenség jövetelét, nappal füstölő, – éjjel pedig tüzi jelekkel szokták vala a' magok seregeiknek tudtokra adni, ki tudódott volna, megparantsolták, hogy azokat minden félbehagyás nélkül tovább is gyakorolják: hanem midőn az ellenség jönne, akkor tellyeséggel semmiféle jelt ne adjanak. Ezek, hogy semmi jelt nem láttak, azt gondolták, hogy az ellenség az ő jöveleteket nem tudja, 's nagy kívánsággal nyomúltak elő felé, de a' lesben állók, rajtok rohanván, őket elnyomták.

³¹⁶ Leptinész (? – i. e. 375) szürakuszai hadvezér, I. Dionüsziosz türannosz testvére.

³¹⁷ Maharbál (i. e. 3. század) karthagói katonai parancsnok, Hannibal alvezére a második pun háborúban.

³¹⁸ Nadragulya: cserje nagyságú, lágy szárú évelő növény. A mérsékelt öv egyik legmérgezőbb növénye.

³¹⁹ Hibás fordítás: a latin szövegben „Chii” szerepel, ami Khiosz szigetének lakóit jelenti.

³²⁰ Erüthrai kis-ázsiai görög település lakói (a mai törökországi Ildir település közelében).

17. Macedói Sándor, midőn látná, hogy az ellenség, a' magass berkek közzé helyeztette volna meg erősített táborát, seregének egy részét lesre vitte, a' hátra hagyattaknak meg parantsolta, hogy szokás szerént feles tüzeket rakjanak, és mindenekben alakozzák az egész sereg' jelenlétét: ő pedig út nélkül való helyeken, környül vezetvén táborát, az ellenséget dombos helyekről támadván meg, őket szélllyel verte.

18. Memnonnak³²¹ Rhódus Királyának, számos lovassága lévén, midőn a' halmokon tartózkodó ellenséget, a' síkságra akarná le tsalni, ilyen fortéllyal élt, hogy néhány katonákat a' sereg közzül, mint szökevényeket, az ellenség' táborába által küldött, a' kik nékiek bizonyosnak mondanák, hogy a' Memnon' serege között, oly veszedelmes pártütés dühösködik, hogy néha egész sereg csoportok pártolnak el tőlle. Ezen bizonyításának, hogy nagyobb hitelt adhasson, az ellenség' szeme láttára, imitt, amott kisdéd föld várakat tsináltatott, a' mellyekbe azok fogják magokat bé venni, a' kik a' lázzasztókkal egy értelem-ben nintsenek. Ezen javasítás által, le tsalattatván a' halmokon táborozó ellenség a' síkságra leszállott, és midőn a' földvárakra akarnának felmászni, a' lovasságtól környül kerítettettek.

19. Arybás³²² a' Molossusok Királya, haddal támadtatván meg, az Illyriai Árdiástól,³²³ a' kinek valamivel nagyobb számú hadi serege volt, mintsem az ellenfélnek; Arybás eltávoztatván a' táborból az erőtlén gyenge seregeket, azt a' hírt terjesztette szélllyel Aetóliának szomszéd tartományában, hogy ő az Aetóliaiaknak, mind városaikat, mind pedig egyéb vagyonjaikat vissza engedi. Azomban, a' fegyvert fogható seregekkel, a' hegyekbe, és más szövevényes helyek közzé alattomban leseket vettetett. Az Illyriaiak félvén, hogy az Aetóliaiak azokat a' városokat, a' mellyek a' Molossusoké valának, vissza ne foglalnák, mint valamely nyert prédára sietvén, minden rend tartás nélkül, nagy hamarsággal, útnak indultak; kikis elszéledve lévén, 's valami e' féle meglepettetés felől álmodni sem tudtak, Arybástól a' lesekből megtámadtatván, megszalasztattak, és összevagdaltattak.

20. Titus Labiénus,³²⁴ Cájus Caezár Alvezére, a' Gallusok ellen hadakozván, a' ki a' Németek megérkezések előtt akart megütközni, tudván azt, hogy ezek a' Gallusok' segítségére útbanvannak, úgy tettette magát, mintha nem bízna magához, erre való nézve a' partokon, különböző helyeken táborát ütött, 's további indulását a' következő napra hirdette ki. A' Gallusok, valójában azt gondolták, hogy ő szalad, 's hírtelen rendelést tettek,

³²¹ Memnón (i. e. 380–333) rhodoszi zsoldosvezér a perzsák szolgálatában. Bár a szöveg királynak nevezi – ahogyan a Frontinus-szöveg bizonyos változatai is – nem volt uralkodó, Rhodosz ugyanis köztársaság volt.

³²² Arübasz (i. e. 4. század) a molossoszok – Épeirosz területén élő görög törzs – uralkodója, Pürrhosz nagyapja.

³²³ Szövegromlás: a latin szövegben „Bardylis” szerepel, tehát I. Bardülisz illír királyról (ur. i. e. 393–358) van szó.

³²⁴ Titus Labienus (? – i. e. 45) római katonatiszt. Iulius Caesar galliai hadjárata során annak egyik alvezére, de a polgárháború során Pompeius mellé állt. A mundai ütközetben (i. e. 45) a pompeianusok oldalán esett el.

hogy a' közöttök lévő folyóvizen, tsakhamar által keljenek. Labiénus, a' folyóvizen való által menetelnek akadályai között, seregével környűl fogván őket, mind egylábig le vagdalta.³²⁵

21. Hannibál, midőn ki kémlelte volna, hogy Fulvius³²⁶ Római vezérnek a' Tábora, tsak imígy, amúgy volna megerősítve, e' mellett, hogy ő maga sokat mérészel vakmerőségből tselekedni, egy jó reggel, midőn még a' sűrű köd, mindeneket homályossággal borított vala bé, a' Rómaiak' sántzaiban virrasztó strázsák előtt egy tsoport lovasságot mutogatott, melyre Fulvius, a' sereget hirtelen kimozdította, Hannibál pedig különböző részekről, a' rómaiaknak' hátokba rohanván, ezeknek táborát elfoglalta, és nyóltz ezer derék vitézeket magával a' vezérrel együtt megöldösött.³²⁷

22. Ugyan ez a' Hannibál, minekutánna Fábíus Dictátor, és Minucius,³²⁸ Lovasság' vezére között, a' hadisereg felosztatott volna, és Fábíus igen vigyázna a' jó alkalmazosságra, Minúcius pedig, felettébb kívánná az ütközetet. Hannibál a' maga táborát, egy olly mezőn telepítette le, a' melly ő közötté, és az ellenség között terjedt el; s midőn gyalogseregének egy részét a' darabos kő sziklák közzé elrejtette volna, az ellenség ki tsalattatására egy tsoport sereget, ő maga küldött ki, hogy ezek a' közel lévő dombokat foglalják el. Ezeknek elnyomattatására midőn Minúcius előre mozdítaná seregeit, ekkor a' lesben állók, kiket Hannibál már előre elrendelt vala, hirtelen rajtok tsaptak, és a' Minúcius' seregét, egészen eltörölték volna, ha hogy Fábíus a' veszedelembé lévőeknek segítségül nem jött volna.³²⁹

23. Ugyan ez a' Hannibál, midőn Trébiánál³³⁰ Semprónius Longus³³¹ Konzúlnak táborával – melyet tsak egy patak választot kétfelé, – szemközt feküdné, felette kemény tél lévén, Mágót³³² egy tsoport ki válogatott katonasággal, lesbe állította. Annakutánna a' Numidiai Lovasságot, Semprónius könnyen hívésének ki tanulása végett, az ellenség' sántzai felé szagúldóztatta: meg parantsolván nékiek, hogy mihelyest rajtok ütnek a' Rómaiak, azonnal a' már előttök esméretes gázló helyeken, vissza nyargaljanak, Kiket is a' Konzúl, vakmerően megtámadván, és üzőbe vétén, az éhes sereget a' kemény hidegben, a' folyó vizen való által menetelben nagyon megfázaltatta, Hannibál pedig, ezen elkénszeredett, és az éhség által elbádjjant sereg ellen, a' maga katonáit, kikis étellel, és olajjal jól tartattak, s a' tűznél jól meg melegedtek, állította vélek szemben. Mágó is meg jelent, a' maga részéről, és jól elrendelt seregével az ellenségnek a' hátába bé vágott.³³³

³²⁵ I. e. 57-ben.

³²⁶ Cnaeus Fulvius Centumalus Maximus (? – i. e. 210) római consul. Nem keverendő össze az első pun háború azonos nevű hőisével (lásd feljebb).

³²⁷ I. e. 212-ben, a herdoniai (ma Ordona) csatában.

³²⁸ Marcus Minucius Rufus (? – i. e. 216) római consul, *magister equitum* (a lovasság parancsnoka, a dictator helyettese) Fabius Maximus oldalán. I. e. 216-ban a cannae-i (ma az apuliai Barletta közelében) ütközetben elesett.

³²⁹ A geroniumi (a dél-italiai Campobasso közelében) ütközet (i. e. 217-ben).

³³⁰ Trebia, a Pó mellékfolyója.

³³¹ Tiberius Sempronius Longus (i. e. 260 k. – i. e. 210) római consul. A trebiai ütközetben (i. e. 218) ugyan súlyos vereséget szenvedett a karthagóiaktól, de sikerült visszavonulnia.

³³² Mago Barca (i. e. 243–203) karthagói hadvezér, Hannibal öccse.

³³³ I. e. 218-ban.

24. Ugyanez, Thasymenumnál,³³⁴ egy a' hegy' tövében lévő szoros úton, mely egy sík mezőre terjedett ki, tettetett szaladással ezen szorosságon a' síkságra túl ki szállott, és ottan tábort ütött, katonáit azon éjjel a' tábor előtt fekvő halmokra, és a' szorúlatok' oldalaira lesre ki rendelte, 's jókor reggel, a' köd által is segítettén, hadi seregét az ütközetre ki állította. Flaminius³³⁵ ezeket, mint megszaladtakat, üzőbe vette, 's minek utánna a' szorúlatok közzé bé ereszkedett, tsak akkor vette magát észre, mikor a' lesben állóktól, mind előlről, mind oldalról, mind pedig hátulról környül kerítettén, seregestől egygyütt össze kontzoltatott.

25. Ugyan ez a' Hannibál, Iúnius Dictátor³³⁶ ellen hadakozván, hatszáz lovasokat ki rendelt, és azokat több több csoportokra szaggatván, parantsolatot adott nékiek, hogy egész éjtszakán által, az ellenség' tábora körül imittamott szakadatlanul mutogatnák magokat. Ez által a' Rómaiak serege, egész éjjel a' Sántzokban virrasztván, az állás, és az essőzés által, mely történetből akkor tályban szünetnélkül való vólt, elkénszeredvén egészszén oda lett, 's midőn Iúnius, a' hátra térésre jelt fúvatott, akkor Hannibál, az ő nyugodtt seregével elő rohant, és annak táborát össze dúlta.³³⁷

26. A' Thébéi Epaminondas, hasonló módon tselekedett Áthmómnaál,³³⁸ midőn a' Lacedémóniaiak Pelopponésus városának óltalmazása végett, sántzokat tsinálnának, a' könnyű szerű fegyvereseknek, nem nagy fáradságok által, egész éjtszaka nyughatlankodtatta az ellenséget, és azután hajnalkor, seregével megindulván, minekutánna a' Lacedémóniaiak visszatérnének, ő a' maga nyugodtt seregével hírtelen elő nyomúlt, és a' védelmezők nélkül hagyott sántzokon keresztül, rajtok rontott.

27. Hannibál Cannánál, ütközetre ki rendelvén hadiseregeit, hatszáz Numidiai Lovasokat, a' Rómaiakhoz által szöktetett: ezek annak nagyobb elhitézésére, kardjaikat, 's paizsaikat, a' rómaiaknak általadták, és a' leg hátul álló sereg közzé, a' hol Hannibál leg először kezdte meg a' megtámadást, béállítottak, kikis a' nállok elrejtett rövid kardokat elő rántván, 's a' földön heverő katonáknak paizsaikat magokra fel kapkodván, a' rómaiak hadi seregét leöldösték.

28. A' Japydesek,³³⁹ Publius Licinius³⁴⁰ Prokonzúl ellen hadakozván, meghódolásoknak színe alatt falukat, 's helyégeket is adtak fel az ellenségnek; elfogadtatván a' Japydesek, a' hátúlsó tsatarendek közzé állítottak, és onnan tsaptak a' Rómaiaknak a' hátokba.

³³⁴ Trasimenus-tavi csata (i. e. 217-ben).

³³⁵ Caius Flaminius (? – i. e. 217) római consul, a Trasimenus-tavi csatában a rómaiak fővezére. A vesztés ütközet során elesett.

³³⁶ Marcus Iunius Pera (i. e. 3. század) római consul, a cannae-i csata után kinevezett dictator.

³³⁷ I. e. 216-ban.

³³⁸ Szövegromlás, helyesen Iszthmosz: a Peloponnésoszt a görög szárazföld többi részével összekötő földszoros.

³³⁹ Iapüdek. Ókori illír nép, amelynek egyes csoportjai Itáliába is eljutottak.

³⁴⁰ Talán Publius Licinius Crassus Dives Mucianus (i. e. 180 k. – 130) római consul, a pergamoni trónkövetelő Arisztónikosz elleni harcokban esett el.

29. Scipió Africanus, midőn Siphacesnek,³⁴¹ és a' Kárhágóbélieknek kettős tábora ellen hadakozna, azt parantsolta, hogy Siphacesnek táborát, a' mellyben sok gyújtóványos³⁴² egyetmások találtnak, éjtszaka kell megtámadni, és beléje tüzet vetni, hogy az által a' Numidiaiakat, kik is majd nagy rettegésbe jönek, tanyáikból ki lehessen verni; a' Poenusokat pedig, a' kik felől bizonyosan tudni lehetett, hogy Szövetségeseiknek segítségre fognak sietni, a' lesben állók által kell meg támadni. A' dolog mindkét részről úgy esett ki, a' mint Scipió elrendelte vala.

30. Sertórius, Spanyolországban, Lauróna³⁴³ városánál, midőn a' Pompéjus' táborától nem messzire tanyázna, és tsak két tartomány volt volna közel, a' honnan eleséget, és takarmányt lehetett hordani. Az egyik tartomány közelebb, a' másik távolabb volt. A' közelebb lévő tartományt, tsakhamar elpusztította Sertórius, a' könnyű szerű fegyveresek által, a' messzebb lévő pedig, megtiltotta, hogy oda semmiféle fegyveres sereg, ki menni ne mérészeljen, míglen az ellenséggel el nem lehetne hitetni, hogy a' távolabb lévő tartományban bátorságos a' takarmányozás. Midőn már a' Pompéjus' katonái arrafelé kezdenének járkálgatni, Octávius Graecinust³⁴⁴ római mód szerént fel fegyverkeztetett tíz Kohorsokkal, és tíz ezer Spanyol könnyű fegyveresekkel, Tárquitiusz Priscust³⁴⁵ két ezer lovasokkal, ezen Zsákmányolók ellen lesre ki küldötte. Ezek a' parantsolatot nagy serénységgel véghez vitték, s előre ki kémlelvén, a' helynek természeti minémiségét, a' fentemlített seregeket, a' közelebbi erdőbe elbújtatták ilyen formán, hogy legelő, a' könnyű szerű fegyveres Spanyolok, kik a' hadi orozásokra igen alkalmasok valának, kevésel hátrább a' Paizsosok állítottak, távolabról a' lovasság állott, hogy a' lovak nyerítése által szándékjokat el ne árúlnák. Nagy tsendesség lévén közöttök, reggeli három óráig, mindnyájan nyügodtak. Midőn már a' Pompéjus' katonái bátorságban lenni gondolnák magokat, és a' ragadomány' vitelében, görnyedezve térnének viszszafele, és azok is, a' kik a' táborba valának, a' külső tsendesség által kitsalattatván, zsákmányolni széllyel oszlanának, legelőbb is a' Spanyolokkal ütött rajtok, kikis nemzeti gyorsaságjuk szerént, az elszéledt révedezőkre rajtok rohantak, és ezek, kik e' féle megtámadtatás felől semmit se gyanítottak, sokakat közzülök sebbe ejtvén, összezavarodva futottak mindenfelé: minekelőtte ő ezeknek elejébe állana, a' Paizsosok a' berkekből kirohantak, és a' viszszafele menők közzül sokakat viszsza térítettek, de ezeknek nagyobb részét egymás után levagdalták: A' szaladók után lovasságot küldött, és azon az úton, a' mellyen a' tábor felé futottak, mindenütt üldöztetvén, ölték, s vágták őket: különösen vigyázván arrais, hogy közzülök senki el ne szaladhasson; Mert a' többi kétszáz ötven lovasok, általúton előre küldetödvén, sebes vágatást azoknak elejébe nyargaltak, a' kik a' tábor felé előre elfutottak, és míg a' Pompéjus taborához érkezhettek, addig viszsza fordítottak: melly dolognak értésére, Pompéjus a' maga seregének segítségére

³⁴¹ Szüphax. Lásd feljebb.

³⁴² Gyújtóványos: éghető anyag.

³⁴³ Lauro ókori ibériai település (a mai Valencia közelében).

³⁴⁴ Octavius Graecinus (praenomen ismeretlen, i. e. 1. század) római katonatiszt, Sertorius hadvezére.

³⁴⁵ Caius Tarquitiusz Priscus (i. e. 1. század) római katonatiszt, Sertorius legatusa.

Décus Laéliussal egy Légiót ki küldött, de az ellenség' lovassága jobbra vonván magát fére, mintegy tágitani láttzatott előttök. Midőn ezek, már ezt a' Légiót is hátúlról kezdenék vesztegetni, és azok is, a' kik a' zsákmányolókat kergették, már ő előttök szagúldoznának, ez a' Légió, az ellenségnek kettős serege közzé szoríttatván, Décus alvezérrel együtt össze kontzoltattak: mellynek segítségre Pompéjus az egész táborn megmozdította ugyan, de Sertórius elő mutatta magát, a' halmokra kirendelt seregével, melly által azt tselekedte, hogy Pompéjus azoknak segítségre nem mehetett. Így ezen kettős kárvalláson kívül, mellyet ugyanazon egy fortéllyal szerzett, az ellenségnek seregét, a' melly ezen veszedelemnek csak nézője lehetett, a' lábáról egészen le kötötte. E' volt az első verekedés, Pompéjus, és Sertórius között. Livius³⁴⁶ Histórikus szerint, a' Pompéjus seregéből tíz ezer ember veszett el, minden tábori akadékokkal egyetemben.³⁴⁷

31. Pompéjus Spanyolországban, előre kirendelvén a' lesből megtámadó seregeket, 's tettettet félelemmel, az ötet nyomban kergető ellenséget, a' már megszállt helyek közzé bétsalta; annakutánna, a' hol a' dolog úgy kívánta megfordúlt, és elől, 's hátúl, és mindkét oldalról megtámadván őket össze kontzoltatta, elfogván vezérjeket Perpennát³⁴⁸ is.

32. Ugyan ez, Örmény Országban, Mithridates³⁴⁹ ellen hadakozván, a' kinek mind számára, mind nemére nézve, sokkal több Lovassága vala, mintsem néki, háromezer könnyű szerű fegyvereseket, és ötszáz lovasokat éjtszaka, a' két tábor között fekvő völgybe, a' sűrű veszszős helyek közzé lesbe fére állítatott: annakutánna virradatkor egy tsapat lovasságot, az ellenség tanyáira olly utasítással kiküldött, hogy mikor az egész lovasság, az ellenség' seregével meg ütközik, akkor ezek, jó rendtartással, mind addig lassan lassan hátra húzódnak, míg a' lesben állóknak elegendő helyek lészen, hogy őket hátúlról megtámadhassák. Midőn ezen intézetek, az ő kedve szerint folynának, amazokkal, kik az ellenség előtt megfutamodni láttzattak, visszafordúlt, 's a' közre vett, megrémült ellenséget, összevagdalta: a' Lovakat, a' vélek össze tsapott gyalogság által össze szúrkáltatta, és ezen ütközettel, a' Királyt az ő lovas hadi seregébe helyeztetett bizalmától is meg fosztotta.³⁵⁰

33. Crassus, a' tsorda³⁵¹ népekkel való háborúban, Cathenánál,³⁵² midőn az ő kettős táborát az ellenség' táborához sántzolta vólna, a' hadi seregeket éjtszakának idején elváltoztatta, a' praetóriális sereget az ellenség' megtsalattathatása végett a' nagy táborba hagyta hátra, a' több seregeket, magával mind elvitte, és a' fent említett hegy' tövébe telepítette le: továbbá felosztván a' Lovasságot, parantsolatot adott Lucius Qvinctiusnak, hogy a' Lovasság egy részével Spartachussal szembe száljon, és ötet tsitépatékkal tsalogatná:

³⁴⁶ Titus Livius (i. e. 59 – i. sz. 17) római történetíró *Ab urbe condita* című történeti művének VII. kötete, azon belül a 90–96. fejezetek szólnak Sertoriusról.

³⁴⁷ I. e. 77-ben.

³⁴⁸ Marcus Perpenna Veiento (? – i. e. 72) római katonatiszt, Sertorius egyik alvezére. Részt vett Sertorius meggyilkolásában (i. e. 73), később Pompeius fogságába esett, aki kivégeztette.

³⁴⁹ VI. Mithridatész pontoszi király. Lásd feljebb.

³⁵⁰ I. e. 66-ban.

³⁵¹ Rabszolga.

³⁵² Cantennai csata i. e. 71-ben (a mai Lucaniában).

seregének más részével pedig a' Gallusokat, és a' Németeket Cástus, és Gannicusnak³⁵³ fortélyoskodások által, ütközetre ketsegtetné, és tettetett verekedésekkel őket oda tsalná, a' hol már a' hadi sereg ki vagyon rendelve ütközetre. Kiket is, midőn az ellenség üldözőbe vett volna, a' Lovasság magát a' szárnyakra félrevonván, ekkor a' Rómaiak feltárt serege, nagy lármával rájuk rohant; és Livius leírása szerint, ezen ütközetben az ellenség részéről, harmintz öt ezer fegyveres vitézek estenek el, maga a' vezér is megölettetett, a' Rómaiak visszanyertek öt sasokat,³⁵⁴ huszonhat zászlókat, és e' mellett sok prédákat nyertek, mellyek között öt római konzuláris tzimerek is találtak.

34. Cájus Cassius,³⁵⁵ Syriában, a' Párthusok ellen vezetvén hadi seregét, a' homlok rend előtt, a' Lovassággal, tsak mutogató mozdulásokat tett, midőn az alatt a' gyalogságot, a' szövevényes helyekre hátul lesbe elbújtatta: annakutána, a' lovasság meghátrálván, midőn már az előtte tudvalévő helyeken visszahúzódott, a' Párthusok' seregét, a' már készenlévő lesbe bétsalta, és levágta.³⁵⁶

35. Ventídius³⁵⁷ a' győzedelemnek kimenetelével hirtelenkedő Párthusokat, és a' hebehurgya Labiénust, azzal tsalogatta ütközetre, hogy ő a' maga seregét félelem' tetetéssel hátra tartóztatta, és ez által veszedelmes helyek közzé tsalván, őket a' lesből megtámadta, és úgy megverte, hogy Labinéus, magába hagyattatván, a' Párthusoknak még a' tartományból is ki kellett takarodni.³⁵⁸

36. Ugyanez, Pharnastesnek³⁵⁹ Párthusai ellen hadakozván, midőn néki igen kevés számú hadi serege volna, és látná, hogy az ellenség, az ő nagy számú seregeibe felette bizakodik, a' tábornak két oldalára egy setét völgybe tizen nyóltz Kohorsokat lesbe állítatott, a' Lovasságot pedig, a' gyalogság' háta megé helyezettette: ekkor egy kisded tsoport lovasságot, az ellenség felé ki küldött, kikis midőn tettetett futamodásaik által, az őket el szélledve kergető ellenséget, a' leshelyeken túl tsalogatták, ekkor mind a' két oldalról felkelvén a' lesbenállók, kemény tsata támadt közöttök a' szárnyakon, a' Párthusok nyakrafőre megszalasztattak, a' kik között Pharnastes megölettetett.³⁶⁰

37. Cájus Caezárnak, és az Áfránusok³⁶¹ seregének tábora, mindkét részről, egy olyan síkságra telepedtek le, hogy a' közel fekvő halmoknak elfoglalása mind a' két félnek nagy hasznára volna, de a' mellyet, a' darabos kő sziklák miatt, igen bajos lett volna megszállani. Caezár itten, azzal a' fortélyal élt, mintha ő Illerdába akarna vissza térni, és a' sereggel tsakugyan vissza is indúlt, azzal palástolván szándékát, hogy ő a' szükség miatt kéntelenítették vissza

³⁵³ Spartacus alvezérei, akik seregükkel leváltak a főerőkről.

³⁵⁴ Sast árbázoló hadijelvényt, az egyes legiók jelképét.

³⁵⁵ Caius Cassius Longinus (i. e. 86 k. – i. e. 42) római senator, hadvezér, a Iulius Caesar elleni összeesküvés egyik vezetője. Ezt megelőzően részt vett Crassus parthiai hadjáratában (i. e. 54–51).

³⁵⁶ I. e. 51-ben.

³⁵⁷ Publius Ventidius Bassus. Lásd feljebb.

³⁵⁸ I. e. 39-ben.

³⁵⁹ Pharnasztanész parthus hadvezér (i. e. 1. század).

³⁶⁰ I. e. 38-ban.

³⁶¹ Lucius Afranius emberei. Lásd feljebb.

térni. De tsak hamar egy kevés kerüllővel, hírtelen vissza fordúlt, és a' halmokat elfoglalta. Ezt látván az Áfránusok, igen nagyon felháborodtak, mivel úgy vélekedtek, hogy az ő táborok mindjárt el lészen fogattatva, mellyet, hogy ez úgy fog ki ütni, Caesar előre megjövendölt, és a' rendetlen ellenséget, részszerént, a' már előre elküldött gyalogsággal, részszerént pedig, a' hátok megé alattomban ki küldött lovasság által meg támadta, és megverte.³⁶²

38. Antónius, Fórum Gallórumnál, midőn Pánsa³⁶³ Konzúlnak jövetelét, meg tudta volna, az Aemiliai út³⁶⁴ mellett lévő erdőségbe leseket állíttatott széllyel, és ennek seregét egészszen elfogta, és levágta, a' Konzúl maga is úgy meg sebesítettet, hogy abban kevés napok múlva meg halt.³⁶⁵

39. Iúba Király,³⁶⁶ Áfrikában, a' hazafiak között támadtt hadakozásban, a' Cúrió'³⁶⁷ szándékát, minden intézetével együtt, egy tettetett hátrállással, tette semmivé: melly hijában való reménység által, meg tsalattatván Cúrió, midőn a' tetteve szaladó Sábúrá, a' Királynak egyik vezérét, kergetné és a' síkságra kiért volna: a' Numidiai Lovasságtól környülfogattatván, egész seregével együtt össze vagdaltatott.³⁶⁸

40. Melánthus,³⁶⁹ az Áthénéiek' vezére, midőn az ellenség Királyától Xánthus³⁷⁰ Boetiustól³⁷¹ bajvívásra hívatott, és velle szembe szállott volna, közelebb járúlván elébe, így szóllott hozzája: Igazságtalanúl, és a' kötött alkú béke ellen tselekeleszel³⁷² Xánthus; mert Te, egyes személyem ellen, másod magaddal jössz. Midőn ez tsudálkozva hátrafelé tekintene, hogy ki jött volna velle, hátrafordúltában emez egy dőféssel agyon szúrta.

41. Az Áthénéi Iphicrates Cherronésus³⁷³ mellett, midőn megtudta volna, hogy Anaxíbius a' Lacadémóniaiak vezére az ő hadi seregét gyalogúton vezeti ő ellene, a' hajós sereg közzül az erősebb legényeket a' partra kiszállította, és őket les helyekre elrendelte; a' hajókat pedig, mintha azok katonákkal rakva vólnának, alattomban a' túlsó

³⁶² Az iler dai (ma Lleida, Spanyolország) csatára i. e. 49 júniusában került sor Iulius Caesar erői és a Pompeius ibériai hadserege között, amelyet Lucius Afranius és Marcus Petreius vezettek. A polgárháború sok más csatájával ellentétben ez inkább manőverezési siker volt, mint tényleges harc.

³⁶³ Caius Vibius Pansa Caetronianus (? – i. e. 43) római consul. Caesar támogatója, de annak meggyilkolása után a republikánusok oldalára áll. A mutinai háború során Marcus Antonius ellen harcolva esett el az észak-itáliai Forum Gallorumnál (i. e. 43).

³⁶⁴ Via Aemilia: az Ariminumból (ma Rimini) Placentiába (ma Piacenza) vezető út.

³⁶⁵ I. e. 43. április 15.

³⁶⁶ I. Iuba numida király (? – i. e. 46).

³⁶⁷ Caius Scribonius Curio (? – i. e. 49) római consul, Iulius Caesar egyik alvezére a polgárháború idején. Az afrikai fronton harcolt a pompeianusok ellen, itt is esett el.

³⁶⁸ Az utikai (ma Tunéziában) csata i. e. 49-ben.

³⁶⁹ Melanthosz mitikus uralkodó. Előbb Messzéné királya volt, majd Athénba menekült, ahol szintén király lett.

³⁷⁰ Xanthosz Boiótia mitikus királya.

³⁷¹ Boiótiai.

³⁷² Cselekszel.

³⁷³ Itt a thrákiai Khersonészoszról van szó, a mai Gallipoli félsziget (Gelibolu Yarımadası, Törökország).

partra át küldötte. Így a' bátorságosan útazó, és semmit se gyanító Lacedémóniaiakat, az útbán hátúlról meg támadván, őket elnyomta, és levágta.³⁷⁴

42. A' Liburnusok,³⁷⁵ a' meglábolható tókat szállották meg, a' honnan tsupán tsak a' fejeket duggatták ki, 's az által el hitették az ellenséggel, mint ha ottan valami méj tenger vólna, és az ellenségnek, egy őket kergető hármás evezőjű hajóját, a' melly ottan megfeneklett, el is fogták.

43. Álcibiades,³⁷⁶ az Áthénéiek vezére, a' Hellespontuson, a' Lacedémóniaiak vezére Mindarus³⁷⁷ ellen hadakozván, midőn ő néki nagyszámú hadi serege, és feles számú hajói vólnának, éjtszakának idején, seregének némelly részét, a' szárazra ki szállította, a' hajóknak pedig egy részét, a' tengerre fekvő hegyek mellé rejtette el, 's ő maga kised seregével elindult, és útját úgy alkalmaztatta, hogy az ellenséget, az ő maroknyi seregének szemlélése által, magaután tsalhatná, 's az ötet kergető ellenség előtt szaladt, mind addig, míg azt a' már készenlévő keleptzébe bé kaphatta, és így a' meg fordított, és a' szárazra kiszállt ellenséget, azokkal, kiket ezen tzelra a' szárazra lesbe kiállított, megtámadta, és levágta.³⁷⁸

44. Ugyan ez az Álcibiades, a' tengeren hartzolván, a' tengerre nyúló hegyek mellé számos árbotz fákat állíttatott fel, megparantsolván az ott hátrahagyattatnak, hogy mikor az ütközet el kezdését halják, a' vitorlákat azonnal kiterjesszék. Mellyből a' lett, hogy az ellenség azt gondolta, hogy amannak, más rendbéli hajós serege érkezett segítségül, és vissza fordúltanak.

45. A' Rhódusi Memnon, a' tengerenvaló ütközetben, midőn néki, kétszáz hajókra való hadi serege vólna, és az ellenség' hajóit ütközetre akarná ki tsalni, úgy rendelte el a' maga hajóit, hogy azokon tsak kevés árbotzfák vólnának felállítgatva, 's ezen hajók az előremenő tsapatot tették. Az ellenség látván meszszirol, az árbotzfáknak kevés számát, mellyből a' hajók' számához is könnyen hozzá vethetett, ütközetre ereszkedett, de a' sokkal nagyobb számú hajók által környül fogattatván, meggyőzertetett.

46. Timótheus, az Áthénéiek vezére, a' Lacedémóniaiak ellen, hajós seregekkel hadakozván, midőn ezeknek a' tsatára ki készült hajós serege az ütközetre ki indulna, ő húsz sebess hajókat előre ki küldött, a' mellyek minden módon, 's külömb külömb féle tsavargások által az ellenség' igyekezeteit mesterségesen, elkerülni igyekezzenek, és őket ide, 's oda tsalogatnák. Midőn észrevette vólna, hogy az ellenfél' hajói, olly sebes gyorsasággal nem foroghatnak, mint az övéi, akkor a' maga hajóival sebessen ki evezett, és őket, minthogy előre megfáradtak vólt, könnyen meggyőzte.

³⁷⁴ I. e. 371-ben.

³⁷⁵ Az illíriai Liburna lakói, híres tengeri hajós nép.

³⁷⁶ Alkibiadész (i. e. 450 k. – i. e. 404) athéni politikus és hadvezér a peloponnészoszi háborúban. Politikai kaladorként athéni, spártai és perzsa szolgálatban is megfordult, valamint saját hatalmi bázist is megpróbált kialakítani Thrákiában, ezért minden érintett fél számára terhessé vált, ezért végül megölettek.

³⁷⁷ Mindaros (i. e. 5. sz.) spártai hajóhadparancsnok (nauarkhosz).

³⁷⁸ Kúzikoszi (ma Erdek környékén, Törökországban) csata i. e. 410-ben.

Hatodik rész

Az ellenségnek ki botsátásáról, nehogy a' bészárattatás által,
kéttségbe esvén, az ütközetet meg újíjtssa.

1. A Gallusok azon ütközetben, mellyben Camillus³⁷⁹ vezérelte a' sereget, hajókat kívántak magok alá, hogy a' Tiberis vizén által mehessenek, a' tanács ezt helyben hagyta, és úti eledelt is adatott nékiek. A' kiknek is a' Pomptinus mezején, mellyet Gallicának is neveznek, szabad út adatott az elmenetelre.³⁸⁰

2. Lúcius Márius³⁸¹ római eques,³⁸² kit a' sereg, a' két Scipiónak megölettetése után, magának vezérül választott, midőn ő a' Poenusokat környül kerítette volna, és ezek véres bosszúállás nélkül meghalni nem akartak, sőt keményebben kezdettek harcolni, Lúcius a' sereg között tágitást tett, és így adott utat nékiek az elszaladásra, kik is midőn elszéledve szaladnának, seregének vesztesége nélkül öldöste le őket.

3. Cájus Caesar, bészárván a' Németeket, kik is kéttségbe esvén, midőn erősebben hartzolnának, parantsolatot adott, hogy botsáttassanak ki, és szaladások közben támadta meg őket.

4. Hannibál, midőn Thrasymentumnál, a' bészárt rómaiak szörnyű keményen hartzolnának, a' hadirend sorainak szélllyel vonásával nyitott nékiek kaput a' kimenetelre, és futásaik közben seregének vérontása nélkül verte őket szélllyel.

5. Antigonosz,³⁸³ a' Macedóniaiak királya, az ostrom alá kényszerített Aetóliaiaknak, kik is éhség által szorongattatván, magokban eltökéltették, hogy az ostrom alól ki tsapjanak és inkább együtt vesznek el a' tsata mezején, mint sem élhel haljanak meg; szabad utat adott nékiek az elszaladásra, melly által minden további erőszakoskodásaikat félbe szakasztotta, és szaladások közben üldözőbe vevén, levagdalta őket.

6. A' Lacedémóniai Agesilaus, midőn a' Thébéiek ellenhartzolna hadi seregével, és meg tudta volna, hogy az ellenség a' hely mivóltához képeest bé van zárva, és csak kéttségbe esésből hartzol olly erőssen, tágitást tévén a' hadi rend' sorai között, utat nyitot a' Thébéieknek a' ki szabadulásra, de ismét tsatázó rendekbe szedvén seregét, a' megfutamodott ellenség ellen, és seregének leg kisebb vesztesége nélkül vagdaltale őket, szaladások közben.

7. Cnéjus Mánlius³⁸⁴ Konzul, midőn az ütközetből visszatérne, és a' Rómaiak' táborát a' Hetruriak által elfoglalva találná, a' tábor' Kapuit vigyázó csoportokkal mindenfelől környül vette, s a' bészárt ellenséget olly nagy dühösségbe hozta, hogy ő maga is elesett a'

³⁷⁹ Lucius Furius Camillus. Lásd feljebb.

³⁸⁰ I. e. 349-ben.

³⁸¹ A Frontinus-szövegben Titus Marcius szerepel, de a történetet Livius (Liv. XXV. 37.) is megörökíti, akinél a praenomen szintén Lucius.

³⁸² Eques: lovag.

³⁸³ I. Antigonosz makedón király (ur. i. e. 306–301), a Nagy Sándor halála után a birodalom vezetéséért versengő hadvezérek (diadokhoszok) egyike, aki végül Makedóniában alapított saját királyságot. Mellékneve, a „Monophthalmosz” félszeműt jelent.

³⁸⁴ Cnaeus Manlius Cincinnatus. Lásd feljebb.

verekedésben. Ezt észre vévén az ő tisztí társai, a' tábornak egyrészeről az őrálló tsopor-
tokat fére húzták és a' Hetrúriaiaknak, szabad kimenetelt engedtek, ekkor üzőbe vévén
a' hanyathomlok kirohant ellenséget, a' mellynek más felől elejébe állott Fábíus Konzúl,
és elvágván az útjokat, mind öszve kontzoltattak.

8. Themistócles meggyőzvén Xerxest, megtiltotta a' maga katonáinak, hogy azt a'
hidat,³⁸⁵ mellyet az ellenség előtt el akarnának vala szaggatni, el ne rontsák, arra intvén
őket, hogy jobb az ellenséget kiűzni Európából, mint sem azt arra kényszeríteni, hogy
kérttség beesve hadakozzon. Xerxes, tsakugyan küldött Követeket Themistócleshez,
azzal az izenettel, hogyminő veszedelemben foroghatna ő, hahogy aző szaladását sietteti.

9. Pyrrhus az Epiróták' Királya egy valamelly várost elfoglalván, elzárattatva lévén,
a' bévett város kapui, midőn észre vette vólna, hogy a' bent szorúlt ellenség, végső vesze-
delemben lévén, felette keményen kezd hartzolni, utat adott nékiek a' ki szaladásra.

10. Ugyan ez a' Pyrrhus, a' több Királyi parantsolatai között, emlékezetül meg-
hagyta, hogy soha sem kell a' szaladó ellenséget meg általkodva sarkallani: nemtsak azért,
hogy ez utolsó szükségbejövén, majd keményebben fog ellentállani, – hanem azértis, hogy
a' verekedésekben, mindenkor könnyebben fogengedni: Errevaló nézve, azt tanátsolta,
hogy a' győzedelmes sereg, soha se üldözze a' szaladó ellenséget annak utolsó romlásáig.

Hetedik rész

A szerentsétlen eseteknek el titkolásáról.

1. Tullius Hostilius,³⁸⁶ Rómának Királya, megütközvén a' Véjentesekkel, midőn
az Álbániaiak,³⁸⁷ egyszerre el pártoltanak a' Rómaiak seregétől, és a' közel lévő halmokra
felszállottak. Ez a' dolog igennagy fel háborodást okozott a' Rómaiakban: hanem Hostilius,
közönségesen ki hirdettette, hogy azt az Álbániaiak, az ellenség békerítettése végett, az ő
parantsolatjából tselekedték. Melly dolog, a' Véjentesekben félelmet, a' Rómaiakban pedig
bizodalmat gerjesztett: és ez által a' hanyatló ütközetet is helyre állította.

2. Lúcius Sulla, midőn az ő Alvezére, az ütközet ideje alatt, feles számú lovasokkal,
az ellenséghez által ment vólna, kihirdette előttök, hogy az, az ő parantsolatjából történt
légyen: melly okos magafeltalálása által, nem tsak hogy a' katonák elméjét eltartóztatta
az öszevazarodástól, hanem még valami haszonbéli reménységgel is, melly ezen ő okos
rendeléséből fogna következni, biztatást nyújtott nékiek.

³⁸⁵ A perzsák i. e. 480-ban emelték a hidat a Hellészpontoszon.

³⁸⁶ Tullus Hostilius (ur. 673–642) a hagyomány szerint Róma harmadik királya. Hódító háborúiról emlékezetes, illetve arról, hogy mivel nem tisztelte az isteneket, a monda szerint Iuppiter isten villámmal sújtotta agyon.

³⁸⁷ Albaiak.

3. Ugyanez, midőn az ő általa ki küldött segítő sereg, az ellenségtől környül fogat-tatván levágattatott volna, és attól felette igen tartana, ne hogy azon kárvalláson, az egész sereg félelembe esne, azt hirdette ki előttök, hogy ő ezt a' segítősereget, a' melly külömben-is a' párt ütésre össze esküdött vala, kész akartva küldötte, azon veszedelmes helyhetésre. Így ezen nyilván való megverettetését bosszúállásának tettetésével palástolta, és a' kato-naság szívét, ezen hitegetése által, felbátorította.

4. Scipió, midőn Syphaces³⁸⁸ Követei, a' Király' nevében, ő néki ki jelentést tennének az eránt, hogy frigyeseihez való bíztaban, Szitziliából által ne menne Áfrikába, attól tartván emezek, nehogy az ő népe támadást indíttson, hahogy ezen idegen szövetséges sereg, ő tőlök elszakadna, a' követeket sietséggel vissza küldötte, és azt a' hírt terjesztette szélllyel, hogy ötet Sypchaces szabad akaratjából hívatatja sietséggel vissza.

5. Quintus Sertórius, midőn a' Sereg a' tsatában viaskodna, azt a' Katonát, a' ki néki jelentést tett, hogy Hirtulėjus elesett, a' handzsárjával³⁸⁹ tüstént keresztül ütötte, hogy a' hírt másoknak ne beszélje, és hogy az által, a' sereg bátorsága meg ne tsökkenjen.

6. Az Áthénéi Álcibiades, midőn az Abydénusoktól³⁹⁰ ütközetre kényszerítettne, és hirtelen észre vette volna, hogy sebes nyargalva, egy szomorú levél hordó pósta, érkezne hozzája, megtiltotta néki, hogy senkinek nyilván ne szóljon, mi hírt hozott légyen. Azután tudakozódván a' titok felől, megértette tőlle, hogy Pharnabázus,³⁹¹ a' Királynak egyik vezére, az ő hajós seregét, ugyantsak keményen ostromolja, halgatásban tartván a' dólgot, mind az ellenség, mind pedig az ő tulajdon serege előtt az ütközetet elébb elvégezte, és azonnal segítségül sietett a' maga népével, az ő hajós seregeinek meg szabadítására.³⁹²

7. Hannibál, midőn Olasz Országba érkezne, három ezer Cárpetánusok³⁹³ el állot-tak tőlle: hogy ezeknek rossz példájok által, a' többiek is fel ne zúdúlnának, azt hirdette ki, hogy ő maga eresztette el azokat, azonfelül, ezendolognak bizonyosabb elhitetésére, néhány hasznavehetetlen katonákat, haza eresztetett.

8. Lúcius Lucullus, midőn meg tudta volna, hogy a' Macedóniai lovasság, kikis segítő seregűl voltak ő nálla, egy hirtelenvaló egygetértés által, az ellenséghez által akarnának menni, lármát fúvatott, és az őket kergető lovas tsoportokat, sebes vágatva, az ellenségre botsátotta. Az Ellenség azt gondolván, hogy ezek mindenbizonnyal meg akarnak ütközni, az elpártolt Macedónokat nyilakkal fogadták: kikis midőn látnák, hogy az ellenségtől bé nem fogadtatnak, és azoktól, a' kiktől elhasonlottak, keményen sarkaltatnak, kéntelenek voltak az igaz hartzi részére állani, és az ellenséggel viaskodni.

9. Datames,³⁹⁴ a' Persák' vezére, Autophradates ellen hadakozván Cappadociában, midőn meg tudta volna, hogy az ő lovasságának egy része, az ellenséghez általakarna szökni,

³⁸⁸ Szüphax. Lásd feljebb.

³⁸⁹ Handzsár: ívelt pengéjű rövid szúrófegyver.

³⁹⁰ Abüdosz hellészpontoszi görög település lakói (ma Çanakkale, Törökország).

³⁹¹ II. Pharnabazosz (i. e. 413–374) perzsa szatrapa és hadvezér.

³⁹² I. e. 404-ben.

³⁹³ Hispán népcsoport.

³⁹⁴ Datamész (i. e. 407 k. – 362 k.) kariai származású perzsa nemes, Kappadókia szatrapája.

parantsolatot adott, hogy a' többiekis, velle együtt, mind lóra üljenek, utól érvén a' szökevényeket, őket megditsérte, hogy ötet, az ellenségnek reája való rohanásában, olly serényen megelőzték, és egyszersmind arrakérte őket, hogy az ellenséget ugyan tsak keményen támadnákmeg. A' szégyen megbánásra térítette az elpártoltakat, és feltett szándékjokat, – minthogy el árúztatások felől, [ingyense elalkodtak], azonnal megváltoztatták.³⁹⁵

10. Titus Quinctius Capitolinus³⁹⁶ Konzúl, a' hátrálló Rómaiaknak azzal a tettetéssel állott elő, hogy ő az ellenségnek egyik szárnyát megszalasztotta; mellyáltal seregét fel bátorítván, övé lett a' győzelem.

11. Cnéjus Mánlius, a' Hetruscusok ellen hartzolván, midőn Fábius az ő Pajtása, ki is a' Tábornak balszárnyát vezérlette, sebbe esett volna, a' seregnek ez a' szárnya azt gondolta, hogy a' Konzúl megölettetett, el kezdett hátrállani, hanem ő a' lovas seregekkel elejekbe vágatott, és azt kiáltotta nékiek, hogy az ő Pajtása életben van, és hogy ő a' jobb szárnyával már diadalmaskodott, megverte az ellenséget. Melly áthatossága által, felbátorítván a' seregnek szívét, győzedelmeskedett.

12. Márius, a' Cimbresek, és a' Teutonusok ellen hadakozván, midőn a' Tábornastereknék vigyázatlanságokból, vagyis értetlenségekből, olyan helyen szállították volna meg a' táborn, a' hol a' víz, az ellenség hatalma alá esett; szomjú lévén a' sereg, vizet kért, ő pedig újjal mutatott az ellenségre. Amonnan kell úgy mond, vizet kérni! Melly izgatásával, azt tselekedte, hogy az ellenség legottan ki verettetett fekvéséből.

13. Titus Labiénus, a' Pharsali ütközet után, midőn Dyrrachium³⁹⁷ felé futna megvert hadával, az igaz hír közzé hamis hírt is egyvelített, és az ütközet kimenetelét nem titkolta, hanem tsak azt költötte, hogy mind a' két résznek egyforma a' szerentséje, minthogy Caesar terhes sebbe esett: melly tettetése által, a' Pompéjus' seregének maradványaiban bizodalmat szerzett.

14. Marcus Cató,³⁹⁸ midőn éppen akkor tájban szállott volna ki egy tsajkával,³⁹⁹ pedig tsak gondolatlanságból Ámbráciában,⁴⁰⁰ midőn az ő szövetségesei hajói, az Aetóliaiak által ostromoltatnának, jól lehet ő, semmi őrző sereget nemvitt magával, mégis bátorkodott szóval, s integetéssel jelt adni ollyformán, mint ha ő az utánna evező hajós sereget, maga után hívogatná: melly állatása által, mint ha azok tsak hamar meg érkeznének, és már tsak közléről integetne nékiek, úgy meg ijjesztette az Aetóliaiakat, hogy azok az ostromlást félbe hagyták, nehogy a' Rómaiak' hajós seregének meg érkezésével, el nyomattassanak.

³⁹⁵ Olvashatatlan hely. Az eredeti: „... et consilium suum, quia non putabant deprehensum, mutaverunt” – és a tervüket, mivel nem tudták, hogy lelepleződött, megváltoztatták.

³⁹⁶ Titus Quinctius Capitolinus Barbatus (i. e. 5. század) római hadvezér, hatszoros consul.

³⁹⁷ Dürhakhion, eredeti nevén Epidamnosz ókori település Illíriában (ma Durrës, Albánia).

³⁹⁸ Marcus Porcius Cato Maior. Lásd feljebb.

³⁹⁹ Sajkával.

⁴⁰⁰ Ambrakia ókori görög polisz Épeiroszban (ma Árta).

Nyóltzadik rész

Az Ütközetnek helyre állításáról, a Vezérnek áthatatossága által.

1. Az ifjú Servius Tullius,⁴⁰¹ abban az Ütközetben, a melyben Tárquinius Király,⁴⁰² a Sabinusokkal meghartzolt, látván hogy a Zászlót hordozó vitézek, igen restesen hartzolnak, kezeiből a Zászlót kiragadta, és azt az ellenségnek átadta, mellynek vissza nyéréseért olly tüzetesen hartzoltak a Rómaiak, hogy a Zászlóval együtt az ütközetet is vissza nyerték.

2. Fúrius Ágrippa⁴⁰³ Konzul seregének egyik szárnya meghátrálván, a Zászlótartó kezéből a Zászlót kikapta, és azt az ellenség közzé küldötte: melly tselekedete által, az ütközetet helyre állította. Mert a Rómaiak, a Zászlók vissza nyéréseért, tellyes erőből, és a legnagyobb áthatatossággal szoktak viaskodni.

3. Titus Quinctius Capitolinus Konzul, a sereg Zászlóját a Faliscusok⁴⁰⁴ közzé vetette, és azt parantsolta a katonáknak, hogy azt vissza vegyék az ellenségtől.

4. Sálvius Belgínus⁴⁰⁵ a Persákkal való háborúban⁴⁰⁶ hasonló módon tselekedett.

5. Márcus Fúrius Camillus, Konzuli hatalommal bíró fő hadi vezér, késedelmeskedvén a sereg a tsatázásban, a Zászló tartót kezénél fogva megragadta, és az ellenség közzé vonta magával: a többiek szégyenlették, őtet nem követni.

6. Márcus Fúrius, a megfutamodott seregnek segítségül elejekbe menvén, azt fogadta előttök, hogy ő különben vissza nem tér a táborba, hatsak meg nem győzik az ellenséget: és újonnan ütközetre vezetvén a sereget, győzedelmeskedett rajtok.

7. Scipió látván, hogy az ő serege Numántiánál⁴⁰⁷ vissza fordúlt, azt hirdette ki előttök, hogy mindazok ellenségeknek fognak tartatni, a kik a táborba vissza mennek.

8. Servílius Priscus⁴⁰⁸ diktátor, midőn a Légiók' sassaít, Zászlóit az ellenség közzé vitetni parantsolná, és a Zászló tartó késedelmeskedne, tüstént leölettette őtet, melly példára, a többiek megrettenvén, vitézül bé vágtak, az ellenség közzé.

⁴⁰¹ Servius Tullius (i. e. 578–535) a római hagyomány szerint a város hatodik királya. Társadalmi reformokat (az ún. serviusi alkotmányt) kapcsol nevéhez a történelmi emlékezet.

⁴⁰² Lucius Tarquinius Priscus (i. e. 616–579) a hagyomány szerint Róma ötödik királya, az első a város etruszk uralkodóinak sorában.

⁴⁰³ Agrippa Furius Fusus (i. e. 5. század) római consul.

⁴⁰⁴ Falerii város lakói.

⁴⁰⁵ A Frontinus-szövegben „Salvius Pelignus” szerepel, azaz Salvius, a pelignus (közép-itáliai néptörzs).

⁴⁰⁶ Félrefordítás: a latin eredetiben „bello Persico”, amely ebben a kontextusban nem a perzsa háborút, hanem a Perszeusz makedón király elleni küzdelmet, azaz a harmadik makedón háborút (i. e. 171–168) jelenti.

⁴⁰⁷ Numantia keltibér település (ma Numancia, Spanyolország).

⁴⁰⁸ Quintus Servilius Priscus Fidenas (? – i. e. 390) római dictator, Fidenae meghódítója.

9. Tárquinius,⁴⁰⁹ a' Sabínusok ellen hadakozván, a' késedelmeskedő lovassággal, le kantározta a' lovakat, és megparantsolta nékik, hogy a' lovakat, sarkantyú közzé szorítván, az ellenségén rajta hajtsanak, és annak sorait össze törjék.

10. Cossus Cornélius,⁴¹⁰ a' Lovasság' vezére ugyan e' szerént tselekedett, a' Fidenátesek⁴¹¹ ellenvaló tsatázásban.

11. Márcus Atilius⁴¹² Konzúl, a' Sámnitesekkelvaló hadakozásban, a' hartzolásból tábora vissza felé szaladó katonáknak, a' maga seregebéli hadi rendekkel állott elejekbe, bizonyosan fogadván előttök, hogy ő velle, és a' jobb gondolkodású hazafiakkal fognak hartzolni, hahogy az ellenséggel verekedni nem akarnak. Melly okos magafeltalálása által, mindnyájokat vissza térítette a' hartzra.

12. Lúcius Sulla, látván, hogy az ő Légiói a' Mithridates serege előtt, mellyet Archelaus⁴¹³ vezérlett, hátrállani kezdenének, ki vont fegyverrel az első hadi rendnek elejébe nyargalt, és így szóllította meg őket: Havalaki kérdezné tölletek Katonák! Hogy holhagyátokel a' fővezért, ezt felelhetnétek: Boetiában, a' hartz közepén viaskodva. Melly dolognak szégyenére, mindnyájan utánna indultak.

13. Divus Július⁴¹⁴ hadi serege meg futamodván Mundánál, a' lováról le szállott, és azt a' homlokrend elől elvitetvén, gyalog az első tsatázó rend közé ugrott. A' Katonák, ezen elpirúlva, hogy ha a' Császárt el hagynák, a' hartzot meg újjították.

14. Filep, attól tartván, hogy az ő Katonái a' Scythák' reájok való rohanását ki nem állhatják, a' legbiztosabb lovas sereget, hátúlról állította, megparantsolván nékik, hogy senkit megne szenvednének pajtásaik közzül, a' ki az ütközetből hátra szaladna, sőt az ollyat, tüstént bátran levághatnák. Melly hirdetéssel, azt nyerte, hogy a' legfélénkebb katona is, inkább kívánt az ellenség által, mint sem a' maga feleinek kezek által megölettettetni, és győzedelmeskedett.

Kilentzedik rész

Az Ütközet szerentsés kimenetele után,
az Ellenség' maradványainak semmivé való tételéről.

1. Cájus Márius, meg győzvén a' Teutónusokat egy ütközetben, minthogy az éjtszaka bé következet, az ellenség' megmaradott seregeit táborral környúl szállotta, és egy kiseded

⁴⁰⁹ Feltehetően Lucius Tarquinius Priscus. Lásd feljebb.

⁴¹⁰ Aulus Cornelius Cossus (i. e. 5. század) római hadvezér, i. e. 426-ban a négy consuli hatalommal felruházott katonai parancsnok (*tribuni militum consulari potestate*) egyike. A Fidenae elleni háborúban magister equitum, azaz a dictator lovassági alvezére.

⁴¹¹ Fidenae város lakói, ókori itáliai nép.

⁴¹² Marcus Atilius Regulus (i. e. 3. század) római consul, a szamnizsok elleni háború egyik római hadvezére.

⁴¹³ Arkhelaosz. Lásd feljebb.

⁴¹⁴ Divus Iulius, azaz „az isteni Iulius”: Iulius Caesar. A *divus* jelentése nagyjából „halála után istenné vált”.

tsoportnak nagy lármával való kiáltozása által rettegtette, és egyszersmind, az álmatlan ellenséget lekötötte, melyből a' lett, hogy más nap könnyebben vehetet győzedelmet, a' nem nyugodott ellenségen.

2. Claudius Néró, meg győzvén a' Poenusokat, kiket Hasdrubál segítségül vezetett Spanyol országból Olaszországba, Hasdrubálnak fejét Hannibálnak a' táborába vettette: csak azért, hogy Hannibált testvér bátyjának megölettetése által megszoríthassa, és az ő hadi népét, a' segítségül érkezhető őrizet sereg miatt, a' kétségbe esés által, annál inkább epeszthesse.⁴¹⁵

3. Lúcius Sulla, a' Praenesti⁴¹⁶ ostromlás alatt meg ölettetett vezéreknél fejét, dárdaakra függesztvén, előttök mutogatta, mely által, a' meg átkodott ellenség kemény nyakúságát megtörte.⁴¹⁷

4. Árminius,⁴¹⁸ a' Németek' vezére, a' megölettetek fejét hasonlóképpen kopjákra függesztvén, az ellenség sáncaira kiszégeztette.

5. Domitius Corbuló,⁴¹⁹ Tigranocertát ostromolván, midőn az Örmények megátalkodva láttatnának viselni magokat, az ostromlás alatt, egy valamely Megistánusi⁴²⁰ elfogatott emberben, büntette meg az ő makatskodásokat, mert ennek fejét egy alabárdal leüttetvén, az ellenség' bástyáján által, bé vettette, a' mely midőn történetből, a' gyűlés közzé, melyet az Örmények éppen akkor nagy zsinattal tartottak, esett volna: ennek látására, mint valamely tsudállatos történetre, és rossz jelre, elrémülvén, és csak hamar feladták magokat.⁴²¹

6. A' Syracúzai Hermócrates,⁴²² meggyőzvén a' Kárhágóbélieket, attól tartott, hogy a' fogottak, kik közül igen nagy számmal estek hozzá fogságra, nem fognának elegendő vigyázattal őriztetni, és hogy az ő győzedelmes serege, az ütközetnek szerentsés kimenetele után, majd az evésre, 's ivásra, és a' bátorságra való ereszkedésre adja magát, azt a' hírt költötte, hogy a' leg közelebb való éjjel, az ellenség lovassága meg fog érkezni. Mely várakoztatásnak az a' haszna lett, hogy az őrállók szorgalmasabban vigyáztak, mint sem máskor.

7. Ugyanez, egy szerentsés ütközet után, midőn az ő katonái feletten nagy bátorságra eresztenék magokat, 's már a' bor, és az álom által is elnyomattatva vólnának, egy szökötet, az ellenség táborába átküldött, a' ki őket meginténé, hogy ő szökésével szabadult ki a' fogságból, de azomban, a' Syracuzaiak mindenfelé leseket vetettek, 's az ezektől

⁴¹⁵ I. e. 207-ben.

⁴¹⁶ Praeneste ókori latiumi város. Ma Palestrina.

⁴¹⁷ I. e. 82-ben.

⁴¹⁸ Arminius (i. e. 17 k. – i. sz. 21) germán születésű, de Rómában nevelkedett és római polgárjogot nyert katonatiszt, a cheruscusok törzsfőnökének fia, később maga is törzsfőnök. A Róma hódító politikája ellen szövetségre lépett germán törzsek vezetőjeként i. sz. 9-ben a teutoburgi erdőben katasztrofális vereséget mért a legyőzhetetlennek hitt legiókra.

⁴¹⁹ Cnaeus Domitius Corbulo (i. sz. 7 k. – 67) római szenator, Nero császár hadvezére. A princeps később féltékenységből öngyilkosságra kényszerítette.

⁴²⁰ Megistanes: előkelők.

⁴²¹ I. e. 62-ben.

⁴²² Hermokratész (? – i. e. 407) szürakuszai hadvezér.

való félelem miatt, Hermócrates a' hadisereget hátra vonta. Meg érkezvén az ellenség, és midőn űzőbe vétettenek, a' vermekbe hullottak, és így győztették meg.

Tizedik rész

A szerentsétlen eseteknek megjobbításáról,
ha rosszszül esett volna ki az Ütközet.

1. Titus Didius, Spanyol országban, midőn egy kemény viadalban hartzolna, melyet az éj hagyattata félben, és mind két részről igen sokan estenek el, ő a' seregebéli holt testeknek nagy részét, még azon az éjtszakán eltemettette. A' Spanyolok is más nap, a' magok hóltyaiknak eltemettetésekre ki menvén, midőn sokkal több levágattattakat találának a' magok, mint sem a' Rómaiak részéről, ezeknek felszámhlása szerint, meggyőztetteknek állítván lenni magokat, a' fő vezér' feltételeire reállottak.⁴²³

2. Lúcius Március⁴²⁴ római eques, a' ki az elesett két Scipiók' seregének maradványát vezérlette, midőn a' Poenusoknak két rendbéli táborjok, tsak néhány ezer lépésnyire feküdne távol egy mástól, feltüzelvén a' katonákat, hogy az ellenségnek egyik, közelebről fekvő táborát késő éjjel támadják meg, és a' győzelemben magát elbízott rendeletlen ellenségen rajtaütvén, azt úgy megverte, hogy még hírmondó se maradt közzüle. Annakutána, egy kevés ideig ki pihentetvén a' katonákat, még azon az éjtszakán, hogy a' történt dolog híret ő maga meg előzhesse, az ellenségnek második rendbéli táborára is, sietve rajta tapott. Itt is hasonló szerentsével hadakozván, a' Poenusokat ezen két ütközettel mind a' két helyen egészen semmivé tette, és az elvesztett spanyol tartományokat is, vissza szerezte a' Rómaiaknak.

Tizenegyedik rész

Miképpen kell a' kétséges elméjüket a' hűségben megtartani?

1. Publius Válerius,⁴²⁵ Epidauriában,⁴²⁶ félvén a' város bélieknek hitetlenségektől, mint-hogy kevés őrizet sereggel szállotta volna meg a' várost, tehát messze a' várostól közön-séges nézésrevaló játékokat rendeltetett, a' hová midőn tsaknem majd az egész városi

⁴²³ A harcok i. e. 97–93 között történtek.

⁴²⁴ Frontinusnál Titus Marcus szerepel, de Livius is Luciust ad meg praenomenként (Liv. XXV. 37).

⁴²⁵ A praenomen valószínűleg téves. A történet hőse talán Marcus Valerius Laevinus (i. e. 260–200) római consul, a második pun háború és az első makedón háború egy hadvezére. A nagyapját hívták Publiusnak (lásd feljebb: Publius Valerius Laevinus).

⁴²⁶ Epidaurosz elsősorban a hírneves Aszklepiosz-szentélyéről ismert ókori görög polisz, kulturális központ a Peloponnészoszon.

sokaság ki ment volna nézni, a' város kapuit előttök bészáratta, és az Epidaurusokat addig bé nem bósátotta, míg tsak néki a' főbbek közzül, kezeseket nem adtanak.

2. Cnéjus Pompéjus, midőn a' Catinensek⁴²⁷ gyanúsok volnának ő előtte, és attól is tartana, hogy ezek az őriző sereget bémefogadják, tehát tsak azt kérte tőllök, hogy legalább a' betegeket fogadnák bé magokhoz, amíg ezek fel nem gyógyulnának. Ő a' legvitézebb katonákat beteg köntösökben bé küldvén a' városba, azt elfoglalta, és meg is tartotta magánál.

3. Sándor, meggyőzvé, és meghódoltatván Thráciát, midőn Ázsiába akarna által menni, attól tartott, nehogy ezek az ő elmenetele után, ismét fegyverhez nyúljanak, az Ország Királyait, Elöljáróit, és mind azokat, a' kinek tsak valamely bé folyások lehetne a' zenebona indításra, és a' szabadságnak megzavarására, mint egy betsületnek, 's meg tiszteltetésnek színe alatt, őket magával elvitte, a' nemtelen köz rendűeknek pedig, a' köznépből rendelt előljárókat: mellyből a' lett, hogy a' fejedelmek Sándornak az ő ember-séges magaviselete által leköteleztetve lévén eránta, semmi újjítást nem tettek, a' köz nép pedig, úgy se tehetet semmit is, mint hogy, megvölt fosztatva fejedelmeitől.

4. Antipáter,⁴²⁸ a' Néciusok⁴²⁹ seregét, kikis meghallván, Sándornak halálát, az ő tartományainak pusztítására össze csoportoztak, ezeknek seregeit elébb megnézegette, és megvizsgálta 's azzal a' tettetéssel állott elő nékiek, hogy ő tudja, minő szándékkal jöttek légyen, és meg köszönte nékiek, hogy Sándornak segítségül a' Lacedémóniaiak ellen, illy szép néppel sereglettek össze: hozzá tévén aztis, hogy ő azt a' Királynak megírja. Egyébb aránt megkérte őket, minthogy mostanság az ő segítségekre nem volna szüksége, tehát haza mehetnének. Ezen állatásával, azon veszedelmet, a' melly ezen új változásból láttzatott következni, szépen elhárította.

5. Scipió Africánus Spanyol országban, midőn a' fogottak között, egy különös szépségű férjhez adható leányzót, – a' kire mindenek bámúló szemmel néztek, és nagy őrizet alatt tartatott, – vittek volna elejébe, vőlegényének, kitis Allúciusnak hívtak, vissza adatta: ezen felül, azt a' summa aranyat is, mellyet az elfogott leányzónak szüléi, Scipiónak váltságul ajándékba hoztak, menyasszonyi ajándékul a' vőlegénynek adta. Melly nemes lelkűsége, és nagyságos tselekedete által, meg illetődvén az egész nemzet, a' római népnek meg hódolt.

6. Macédói Sándor felől is írják, hogy egy elfogattatott gyönyörű szépségű szűz leányzóhoz, a' ki egy szomszéd nemzettségéből fejedelemmel mátkás jegybe volt, oly nagy maga megtartóztatással viseltetett, hogy azt még meg se nézte. Kitis tsak hamar vissza küldvén a' vőlegényhez, ezen nemes tselekedete által, az egész nemzetnek szívét, magához édesítette.

7. Caezár Augustus Germánicus⁴³⁰ Császár, abban a' háborúban, mellyben az ellen-ségen diadalmaskodván, Germánicus nevezetét szerzett magának, midőn az Ubiusok⁴³¹ határain védő várakat építene, a' sántzokkal környül foglalt gyümölsős helyeknek

⁴²⁷ A latin eredetiben „chaucenses”, szövegromlás „caucenses” helyett, amely egy ókori ibériai nép neve.

⁴²⁸ Antipatrosz. Lásd feljebb.

⁴²⁹ A kontextus alapján szövegromlás „peloponnészosziak” helyett (így: [pelopon]nesius).

⁴³⁰ Domitianus. Lásd feljebb.

⁴³¹ Ubiusok, germán törzs.

munkabérét, kifizetni parantsolta: mely igazságos tselekedetének híre által, mindenneknek hűségét és bizodalmát magához tsatolta.

Tizenkettődik rész

Mit kell a' Tábor körül tselekedni, ha a' jelenvaló seregben,
elégséges bizodalmunk nintsen?

1. Titus Quinctius Konzúl,⁴³² midőn az ő táborát a' Volscusok megakarnák támadni, tsak egy Kohorsot tartott strázsán, a' többieket nyugodalomra botsátotta, és azt parantsolta a' Trombitásoknak, hogy lóraülvén, a' sántzok körül fels alá járkálnának, és szüntelen trombitálnának. Melly tettetéssel, és alakozással, nemtsak, hogy magától elűzte, és el távoztatta, hanem egész éjtszaka letartóztatván az ellenséget, hajnalban hirtelen reá tsapott, kitis így könnyen meggyőződött, minthogy az álmatlanság miatt el vóltak törődve.

2. Quintus Sertórius Spanyol országban hadakozván, midőn az ellenség lovasságának ereje az ő lovas seregének számát sokkal felyül haladná, és ébéli felettébb való bizakodásából egészszen a' sántzok alá közelített vólna, éjtszaka farkas vermeket ásátott, és azokat éppen a' tsatarendek elébe alkalmaztatván, midőn a' szágúldottzó lovas seregek, szokás szerént visszatsárnának, azt hirdette ki előttök, hogy ő végére járt légyen annak, hogy az ellenség leseket vettetett, erre való nézve zászlóiktól elne távozzanak, és a' hadi seregek között bontakozást ne tégyenek. Mellyet midőn okos serénységgel, és jó fenyíték tartással fenntartott, bár akármikor támadtatott vólna is meg, az ő hadi serege, mindenkor bátran készen lehetett, a' tsatára.

3. Cháres,⁴³³ az Áthénéiek' vezére, midőn másunnan segítő seregeket várna, és attól tartana, hogy az alatt az ellenség, felsevévén a' jelenvaló seregnek kevés számát, az ő táborát megrámadja, a' velle lévő sereg közzül számos tsoportokat, éjtszaka hátra küldött, megparantsolván nékiek, hogy arrafelé jönnének vissza a' táborba, a' mely felől az ellenség őket legjobbanláthatná, hogy az által az új segítő seregnek mintegy elérkezését alakoznák. És így a' színlett segittség által bátorságba helyeztette magát, míglen a' várt valódi segittség meg érkezett.

4. Az Áthénéi Iphicrates, midőn sík mezőkön táborozna, és ki kémlelte vólna, hogy a' Thrácusok az elfoglalt halmokról, mellyekről tsak egy lejáró hely vala, éjtszakának idején az ő táborát fel akarják dúlni, a' tábort alattomban másuvá szállította, és az úttól, – melylyen a' Thrácusoknak keresztül kellett vala menni, – mind kétoldalra felosztott seregeket helyeztetett: és így midőn az ellenség az ő táborára, a' mellyben néhány katonák által sok tüzekeket rakattatott, hogy az által a' hátra maradt seregnek ott létét alakoznák, – lerohanna, őket két óldaltól megrámadta és lenyomta.

⁴³² Titus Quinctius Capitolinus Barbatus. Lásd feljebb.

⁴³³ Kharész (i. e. 4. sz.) athéni hadvezér.

Tizenharmadik rész

Az Ütközetből való elszaladásról.

1. A Gallusok Attalussal⁴³⁴ hadakozván, minden arannyokat és ezüstyöket bizonyos őrizőknek adták kezekbe, kikis azokat, hogy ha ők, az ütközetben megfutamtatnának, szélllyel szórnák, melly prédának össze szedegetésével, meg akadályoztatott ellenség elől, könnyebben elszaladhatnak.

2. Tryphon,⁴³⁵ Syriának Királya meg győzöttetvén, az egész úton amerre futott, pénzt szórattott szélllyel, melly által az öt kergető Antiochusnak⁴³⁶ lovasságát elkésleltetvén, elszaladott.

3. Quintus Sertórius, úgy megverettetett Quintus Metellus Pius által egy ütközetben, hogy bátorságos elszaladást sem gondolhatott magának; Katonáit szélllyel bostította, megintvén őket, hogy mely helyen gyülekezzenek ismét össze.⁴³⁷

4. Viriáthus, a Lusitániaiak' vezére, hasonló módon menekedett meg a római sereg kezétől, és a veszedelmes helyek közzül, valamint Sertórius, szélllyel oszlatván a sereget, mellyet annakutánna ismét öszveszedett.

5. Horátius Cocles⁴³⁸ Porsenna'⁴³⁹ seregétől szorongattatván, azt parantsolta a Katonáknak, hogy a hídon a városba általmennének, és azt, – hogy történetből az ellenség utánok ne rohanjon – magokután szaggassák el. A mellyeknek elbontásában, míg a többiek foglalatoskodnának, addig ő védelmezte egyedül a híd' fokát, és a kergető ellenséget fel tartóztatta. Hallván annak utána, a már szélllyel bontott hídnak össze rohanását, a vízbe bele úgrott: és fegyverestül együtt, számos sebekkel megterhelve, által úszott azon.

6. Áfránius Illerdánál Spanyolországban, midőn Caezár elől, a ki őnéki mindenütt a sarkában vala, szaladna, hirtelen meg állapodván, tábort ütött: minekutánna Caezár is, táborba telepedett, és katonáit zsákmányolni kiküldötte, ő pedig hirtelen jelt fúvatott az elindulásra, s tovább állott.

7. Antónius, midőn az öt kergető Párthusok előtt seregével együtt hátrállana, és valahányszor korán reggel megindúlna, mindannyiszor nyughatatlaníttattatna, a megindúlt hadi sereg az öt sarkalló barbarusoknak nyilazásaik által, seregét öt óráig

⁴³⁴ I. Attalosz hellénisztikus uralkodó, Pergamon (ma Bergama, Törökország) királya (ur. i. e. 241–197). A Kis-Ázsiába betörő kelta hadak (galaták) felett aratott fényes győzelme miatt kapta a „Szótér” (Megmentő) melléknevet.

⁴³⁵ Diodotosz Trüphón trónbitorló a Szeleukida Birodalomban (ur. i. e. 142–138). I. e. 138-ban végül vereséget szenvedett a későbbi VII. Antiokhosztól, ezzel elveszítette királyságát.

⁴³⁶ VII. Antiokhosz szeleukida uralkodó (ur. i. e. 138–129). Két mellékneven is ismert: „Euergetész” (jótevő), illetve „Szidetész” (Szidé városából való).

⁴³⁷ I. e. 76-ban.

⁴³⁸ Publius Horatius Cocles (i. e. 6. század) mitikus római katonatiszt, aki a Róma és Clusium (ma Chiusi, Olaszország) etruszk város közötti háború idején az élete árán akadályozta meg Lars Porsenna clusiumi király átkelését a Pons Sublicius nevű hídon, ezzel megvédte a várost az etruszk támadástól.

⁴³⁹ Lars Porsenna (i. e. 6. század) etruszk király, Clusium uralkodója.

tartóztatta egyhelyben, azt akarván elhíttetni az ellenséggel, hogy ő ottan táborni ült. Melly állatása után a Párhuzamosok a táborból szerteszéjjel eloszolván, ő pedig minden háborgatás nélkül még az nap tovább folytatta a maga útját.

8. Filep,⁴⁴⁰ meggyőztetvén Epírusban, hogy őtet a futásban felette igen ne sarkallanák a rómaiak, a frigy kötésben kinyerte az elesetteknek eltemetetését, és őrizőket hagyván hátra, ezáltal kiszabadult.⁴⁴¹

9. Publius Claudius,⁴⁴² a tengerenvaló ütközetben, meggyőztetvén a Poenusoktól, midőn az ellenség őrző seregein kéntelenítetne magát által vágni, megmaradott húszt hajóit, mint győzedelmeseket felkészítette: a Poenusok azt gondolván, hogy a római sereg lett legyen a diadalmas, elrémültek és ő bátorsággal keresztül ment köztök.

10. A Poenusok meggyőztetve lévén a tengeren, és az őket üldöző rómaiak hajós seregét leakarván rázni a nyakokról, úgy tettették magokat, mint ha az ő hajóik megfeneklettek volna, mellyáltal azt nyerték, hogy a győzedelmes sereg, félvén amannak szerentsétlen esetétől, útadott nékiek az elszaladásra.

11. Commius Átrebás,⁴⁴³ midőn Divus Juliustól meggyőztetett volna, és Galliából Britanniába akarna által futni, történetből éppen akkor érkezett meg a nagy tengerre, az Otzeánra, a midőn ugyanjó szél fújt, de a tenger az ő szokott járása által, megapadott volna; ámbár az ő hajói a tsekély víz miatt, a száraz partokon felakadoztak légyenis, de mégis ki terjesztettette a vitorlákat, Caezár, a hajókat kergetvén, és midőn távolról látta volna, hogy az ellenség vitorlái jó széllel telve lobognának, elhíttette magával, hogy Átrebás szerentsés időben szaladt el előle, és vissza tért.

HARMADIK KÖNYV

Mutató tábla

I^o rész. A hirtelen való meg támadásokról.

II^{ik} rész. Az ostrom alatt lévőeknek meg tsalásokról.

III^{ik} rész. Miképpen kell árulásra venni az Ellenséget.

IV^{ik} rész. Mi által lehet szükségre juttatni az Ellenséget.

V^{ik} rész. Miképpen kell elhíttetni az Ellenséggel, az ostromlásnak maradandóságát.

VI^{ik} rész. Az Ellenség őrizet seregeinek öszve rontásáról.

VII^{ik} rész. A folyó vizeknek, el árkolásáról, és az ivó víznek megvesztegetéséről.

VIII^{ik} rész. Az ostrom alatt lévőeknek, elrémítéséről.

⁴⁴⁰ V. Philipposz makedón király (ur. i. e. 221–179). Uralkodásának idejét jobbra a sikertelen Róma elleni háborúk töltötték ki (első és második makedón háború).

⁴⁴¹ A második római–makedón háború alatt, i. e. 200-ban.

⁴⁴² Publius Claudius Pulcher (? – i. e. 249 k.) római consul, az első pun háborúban a rómaiak egyik vezére.

⁴⁴³ Commius a belga törzsszövetségbe tartozó atrebates törzs királya (i. e. 1. század).

- IX^{ik} rész. A' várandó, és külömb külömbféle részekről való bé rohanásokról.
 X^{ik} rész. Az ostrom alatt lévőeknek vetett lesekről, mellyek által, őket ki lehessen tsalni.
 XI^{ik} rész. A' tettetett hátra húzódásokról.
 XII^{ik} rész. A' szorgalmas vigyázatnak felébresztéséről.
 XIII^{ik} rész. A' hírt szerzőknek kiküldéséről, és azoknak elfogadásokról.
 XIV^{ik} rész. A' segítő seregeknek alattomban való bé viteléről és a' tábori elegeknek titkonvaló bé szolgálatásáról.
 XV^{ik} rész. Miképpen kell abban bővölködést mutatni, a' miben szükségünk van.
 XVI^{ik} rész. Minő elővigyázattal kell lenni, az árulók, és a' szököttek eránt.
 XVII^{ik} rész. A' ki rohanásokról.
 XVIII^{ik} rész. Az ostrom alatt lévőeknek alhatatosságokról.

Első rész

A hirtelenvaló meg támadásokról.

1. Titus Qvinctius Konzúl, meg győzvén egy valamelly ütközetben az Aequeseket,⁴⁴⁴ és Volsusokat, midőn Ántium'⁴⁴⁵ városát akarná ostromolni, öszvehívatta a' sereget, és azt mondotta nékik, hogy melly könnyű, és melly szükséges volna ezt a' várost ostrommal megtámadni, hahogy a' dolog sokkáig nem halasztódna. És azon fel búzdúlással, mellyet ezen beszéd gerjesztett a' népben, a' várost meg támadta.

2. Márcus Cátó Spanyolországban, észrevén, hogy egy valamelly várost könnyű módon elfoglalhatna, hahogy arra véletlenül reá tsapna. Négy napi járó földet, két napi darabos, és pusztá helyekenvaló utazásával hátrátévén, a' valami e' féle meg lepettetéstől félni nem tudó ellenséget, véletlenül el nyomta. Tudakozván annakutánna ő tőlle a' diadalmas sereg, hogy mi lehetett az oka, ezen könnyű győzelemnek, azt felelte nékik, hogy ti ezen győzedelmet akkor nyertétek, mikor négy napi járó földet két nap alatt tettetek hátra.

Második rész

Az ostrom alatt lévőeknek megsalattatásokról.

1. Domitius Cálvinus,⁴⁴⁶ midőn Ligúriának Lúna⁴⁴⁷ nevű városát ostromolná, a' melly város, nem tsak a' hely fekvése, és annak erősségei, hanem a' várvédőknek jeles magok

⁴⁴⁴ Aequi, ókori latiumi nép.

⁴⁴⁵ Antium, ma Anzio.

⁴⁴⁶ Cnaeus Domitius Calvinus (i. e. 3. század) római hadvezér.

⁴⁴⁷ Luna liguriai város, ma Luni.

viseletek által is, mindenképpen bátorsággá volt tétetve, azt parantsolta, hogy az egész sereg az ellenség kőfalai körül gyakorta táborot járjon, és ismét a' maga tanyáiba vissza szálljon. Melly szokást, már úgy bé vettek a' városiak, hogy magokkal elhitették, hogy azt a' Rómaiak, csak gyakorlás kedvéért tselekszik, mellynél fogva ők, az ellenségnek ezen szándéka ellen, semmi védelmező rendelkezést nem is tettek, de ő ezen ide 's tova járásbéli szokását, egy hirtelen való megtámadásra változtatta: 's a' kőfalakat elfoglalván, a' városiakat arra kényszerítette, hogy magokat fel adják.

2. Cájus Duilius⁴⁴⁸ Konzúl, ottanottan gyakorolván a' maga Katonáit, és a' hajós legényeket, mellyáltal az ellenséget meg tsalta, mert a' bátorságban lévő Kárhágóbélieket, – ezen mind eddig az ideig ártatlan szokásnak tartott gyakorlás' színe alatt, hajós seregét egyszerre hirtelen meg indítván, – őket meg támadta, és a' kőfalakat elfoglalta.

3. Hannibál, sok városokat foglalt el az által olasz Országban, hogy ő néhány olyan katonákat, kik a' hosszszas hadakozás alatt, deák nyelven beszélni jól meg tanultak, római ruhába öltöztetve, előre ki küldött a' városokba.

4. Az Árcádiaiak, a' Messénusok' várát megszálván, az ellenség fegyveréhez hasonlókat készítettek magoknak, 's ezekkel – az új őrző sereg' felváltatásának idejét eleve ki kémlelvén, a' várt új váltókat felfegyvereztették, kikis ezen megtsalattatás által, mint hadi társak közeikbe bé botsáttatván, az ellenséget levagdalták, és őrtanyáikat el foglalták.

5. Címon,⁴⁴⁹ az Áthénéiek' vezére, egy Cáriai⁴⁵⁰ város után ólálkodván, a' lakosoknak, a' városon kívül lévő Diánnának⁴⁵¹ szentelt templomjokat, és berkjeket, éjjel, midőn ezek észre se vennék felgyújtatta: a' városiak a' tűznek óltására ki rohanván, ő pedig, a' védelem nélkül maradt várost, elfoglalta.⁴⁵²

6. Álcibiades, az Áthénásbéliek' vezére, midőn az Ágrigentinusoknak⁴⁵³ egy jeles erősségű városát ostromolná, ezeknek kérésekre, gyűlést tartván közöttök, és a' közdolgozatok illető tárgyakról, a' játéknéző helyen, hol a' görögök szokása szerint, tanátskozások tartattanak, véllek sokkáiig vetélkedne, míg ő a' sokaságot, a' tanátskozás színe alatt fel tartóztatná, addig az Áthénéiek, kikis ezen tzelra már elváltak rendeltetve, az őrizetlen hagyott várost elfoglalták.

7. A' Thébei Epaminondas, Árcádiában, egy ünnepnapon, midőn a' városbéli ellenséges aszszonyságok, nagy sokasággal sétálgatnának a' város kerítésén kívül, egy tsoport katonaságot aszszonyruhában közeikbe vegyítettett: kikis ezen szín alatt éjtszaka a' kapukon belől el bújván, azokat a' magok seregeik előtt, felnyitották, és a' várost elfoglalták.

⁴⁴⁸ Caius Duilius. Lásd feljebb.

⁴⁴⁹ Kimón (i. e. 510 k. – i. e. 450) athéni politikus, hadvezér, Miltiadész, a marathóni csata (i. e. 490) győztes hadvezérének fia.

⁴⁵⁰ Karia a mai Törökország nyugati részén található történelmi régió, amely Ióniától délre, Lükiától északra és Phrügiától nyugatra terjedt ki.

⁴⁵¹ Diana görögül Artemisz, vadászipstennő.

⁴⁵² I. e. 466-ban.

⁴⁵³ Akragasz szicíliai görög város lakói. Ma Agrigento.

8. A' Lacedémóniai Áristippus,⁴⁵⁴ a' Tegeátusok' ünnepén, midőn az egész sokaság, Minerva⁴⁵⁵ Isten aszszonynak áldozátjára a' városból ki ment volna, egynéhány gabonás zsákokat polyvával⁴⁵⁶ megtöltetett, 's azokat holmi tereh hordó barmokra fel rakatván, 's egy tsoport katonaság által kísértetvén, béküldött Tegéába: ezek, mint gabonával kereskedők, a' városba észrevétetlenül bé menvén, hadi seregeik előtt, a' kapukat felnyitották.

9. Ántióchus, Cappadótiában, az ostrom alá fogott Suenda⁴⁵⁷ várából ki járó gabona szedőket, málhás barmaikkal együtt elfogta, le öldösvén a' kupetzeket, azoknak ruháiban a' maga katonáit, kikis mintha eleséget vinnének odaviszsza, alattomban béküldötte. Melly fortély által, az őrállók megsalattatván, ezek a' várba bé mentek, és az Ántióchus seregeit bébótsátották.

10. A' Thébieiek, midőn a' Sicyoniusok'⁴⁵⁸ kikötőhelyét, semmi módon elnem foglalhatnák erőszakkal, egy iszonyú nagy hajót, fegyveres seregekkel megtöltöttek, arra kívülről kereskedő portékákat raktak, hogy az által, mintha ez valamely kereskedő hajó volna, őket megsalhatnák: annakutánna a' város kerítésének legtrávolabb lévő részére, néhány embereket előre kirendeltek, kikis a' hajóból ki szállandó néhány fegyveretlen embereknek, egymás között való tettetett veszekedésekre öszveszaladnának. Ezek a' Sicyóniusokat hívták segítségül, a' veszekedésnek el igazítására. Az alatt a' Thébei hajók, mind az üressen hagyott kikötőhelyet, mind pedig a' várost, elfoglalták.⁴⁵⁹

11. Az Aetóliai Timárchus,⁴⁶⁰ meg ölvén Charmadest,⁴⁶¹ Ptolemaeus Királynak⁴⁶² tengeri kapitányát, a' megölettetnek rövid mentéjében, és tarajas süvegében Macedóniai módon felöltözött. Ő az ellenségnek ezen meg tsalatkozása által a' Sámiumi kikötőhelybe Charmades képébe bé evezett, és azt el foglalta.

⁴⁵⁴ Más forrásból nem ismert személy.

⁴⁵⁵ Pallasz Athéné.

⁴⁵⁶ Polyva: a gabona cséplésénél összetöredezett toklász, pelyva.

⁴⁵⁷ Szoanda ókori város a kis-ázsiai Kappadókiában. Elhelyezkedése vitatott.

⁴⁵⁸ Sziküón ókori görög polisz Korinthusztól nyugatra.

⁴⁵⁹ I. e. 368-ban.

⁴⁶⁰ Timarkhosz (i. e. 3. század) aitoliai kalandor, hadvezér. Feltehetően azonos Timarkhosz milétoszi türannosszal (? – i. e. 258).

⁴⁶¹ Kharmadész (i. e. 3. század) makedón hadvezér.

⁴⁶² II. Ptolemaiosz Keraunosz makedón király (i. e. 281–279). I. Ptolemaiosz egyiptomi király kitagadott fia, aki a makedón trónon próbált szerencsét. Mellékneve mennydörgést jelent, ami heves temperamentumára utal.

Harmadik rész

Miképpen kell árulásra venni az Ellenséget.

1. Papirius Cursor⁴⁶³ Konzúl, Tárentumnál, Milónak,⁴⁶⁴ ki az Epiróták' /:Árnótok':/ városát, őrizet seregekkel megszállva tartja vala, ő néki, és az ő népének egységét, és köszöntését ajánlotta, hahogy a' város birtokába juthat ő általa. Jutalom által megvesztegettetvén Miló, azt jóvalotta a' Tárentumiaknak, hogy ötet küldenék a' Konzúlhoz követségbe, a' honnan ő ígéretekkel telyes alkuval térvén vissza, a' városiakat bátorságos módon széllyel eresztette; és így az őrizetlenül maradt várost, Cursorsnak által adta.

2. Márcus Márcellus,⁴⁶⁵ a' Syracúzai Sosistratus,⁴⁶⁶ árulásra kiszttetvén, midőn meg tudtavólta tőlle, hogy a' városiak az ünnep napokon, enni innya, és vendégeskedni szoktak, 's akkor az ő állókis tsak immelámmal vigyáznának. Meg lesette mikor a' városiak dobzódnak 's vígadoznak, és mikor az ezt követő henyéségre adják magokat, ekkor a' város kőfalait meghágtá, a' strázsákat kardra hányatta, és ezen több jeles győzedelmekről híres várost, a' rómaiaknak megnyitotta.⁴⁶⁷

3. Tárquinius Suberbus, midőn a' Gabinusokat⁴⁶⁸ meg nem hódolhatná, a' fiát, Sextus Tárquiniust megveszszőztetve küldötte által az ellenséghez. Ez attyának kegyetlensége ellen panaszolkodván előttök, azt jóvaslotta a' Gabinusoknak, hogy az ő attya ellen való gyűlölségének most vennék hasznát: kit is osztán ezek, az ütközetben vezérnek választván, a' Gabinusokat az attyának által adta.

4. Cyrus,⁴⁶⁹ a' Persák' Királya, az ő próbált hivségű úti társát Zopyrust,⁴⁷⁰ a' ki maga az ortzáját készakartva öszve vagdalta, 's orrát, fülét, meg tsonkította, az ellenséghez által küldötte, ez a' rajta véghez vitt méltatlanság által bizodalmat tudott előttök színleni, kikis azt gondolták felőlle, hogy ő Cyrusnak legnagyobb ellensége, melly hitegetését, azzalis nevelte, hogy valahányszor ő jelen vala az ütközetben, mindannyiszor közelebb ugrott Cyrushoz, és tegzét, nyílat reá erányzotta, annakutána, ő reá bízván a' Babillóniak a' várost, azt Cyrusnak által adta.

5. Filep, kizárattatván a' Sániumiak' városából, Apollóniust, a' város fő gondviselőjét árulásra bírván, azt jóvalotta néki, hogy a' kapuk' bójárasaira négy szegű kövekkel meg rakott szekereket állíttatna. Annak utána, hirtelen jelt adatván, üldözőbe vette őket, és a' rémülésbe hozott városiakat, a' kapukba akadályúl állíttatott szekerek körül nyomkodta el.

⁴⁶³ Lucius Papirius Cursor. Lásd feljebb.

⁴⁶⁴ Milón (i. e. 310–260) épeiroszi hadvezér.

⁴⁶⁵ Marcus Claudius Marcellus. Lásd feljebb.

⁴⁶⁶ Szószisztratosz szicíliai türannosz (ur. i. e. 279–277).

⁴⁶⁷ I. e. 212-ben.

⁴⁶⁸ Gabii latiumi település lakói. Ma Osteria dell'Osa, Rómától kb. 18 km-re keletre.

⁴⁶⁹ Pontosabban I. Dareiosz.

⁴⁷⁰ Zópürosz (i. e. 6. század) perzsa nemes, I. Dareiosz tanácsadója.

6. Hannibál Tárentumnál, a' melly város a' Livius'⁴⁷¹ vezérsege alatt lévő római őrző sereg által volt megszállva, egy Tárentomi Cononéus nevű embert árulásra veddelgelvén, ilyenforma tsalárdságra tanította őket, hogy ő éjtszakánakidején járna ki vadászni, mint hogy nappal az ellenség miatt ki nem mehetne. Ő ki járván vadásztatni, az ellenség maga szolgáltatott néki, holmi erdei vadakat, mellyeket ő fogás gyanánt Liviusnak ajánlana; midőn ő ezt gyakorízben tselekedné, s annál fogva, kevesebbé ügyelnének reája, Hannibál egy éjtszaka vadász ruhába, egy tsoport Poenusokat egyvelített az ő vadász társai közzé, kikis a' lőtt vadakkal, megrakodva, a' strázsán állóktól bébottsáttatván, ezeket tüstént meg támadták és megölték. Annakutánna a' Kapukat feltörvén, Hannibált seregestől együtt bé botsátották, és a' Rómaiakat mind meg ölték, kivévén azokat, kik a' várba befutottak.⁴⁷²

7. Lysimachus,⁴⁷³ a' Macedóniaiak' Királya, midőn az Efészusbélieket⁴⁷⁴ ostromolná, a' kiknek Mandró,⁴⁷⁵ a' tengeri piraták⁴⁷⁶ kapitánnya segítségül vala, és gyakorta prédákkal megterhelt hajókkal szokott Éfészusba bójárni, árulásra bójtatván őket, válogatott erős görög vitézeket adott melléje, kiketis ő hátra kötött kezekkel mint rabokat, úgy vitt bé Éfészusba; ezek annak utánna fegyvert ragadván a' várból, Lysimachusnak a' várost által adták.⁴⁷⁷

Negyedik rész

Mi által lehet szükségre juttatni az Ellenséget.

1. Fábius Maximus, a' Cápániaiak szántó földjét elpusztította, hogy az ostrom ki állásához, semmi legkissebb bizodalnok ne lehessen, a' vetés idejekor el távozott, hogy megmaradt gabonájokat a' földbe elvethessék. Annakutánna ismét viszszaért, és zöld vetéseiket öszve tapodtatta, melly által éhségrejuttatván őket, hatalma alá hódította.

2. Ántigonus,⁴⁷⁸ ugyan ezen módon tselekedett, az Áthénéiek ellen.⁴⁷⁹

3. Dionysius, már sok városokat meg hódolván, midőn a' Rheginusokat,⁴⁸⁰ a' kik egyébaránt mindenféle eleségekkel bővölködtek, akarnámeg támadni, békességet színlett előttök, és azt kérte töllök, hogy az ő seregének, útra való eleséget adnának. Mellyet

⁴⁷¹ Marcus Livius Macatus (i. e. 3. század) római katonatiszt, Tarentum helyőrségének parancsnoka a második pun háború idején.

⁴⁷² I. e. 212-ben.

⁴⁷³ Lysimachosz makedón király. Lásd feljebb.

⁴⁷⁴ Epheszosz ókori görög város Ióniában. Ma Efes, Törökország.

⁴⁷⁵ Mandro (i. e. 3. század) ismeretlen származású kalózvezér.

⁴⁷⁶ Piráta: kalóz.

⁴⁷⁷ I. e. 290-ben.

⁴⁷⁸ II. Antigonosz Gonatasz makedón király (ur. i. e. 277–274, 272–239). Melléknevének eredete vitatott.

⁴⁷⁹ I. e. 294-ben.

⁴⁸⁰ Rhégion görög város Dél-Itáliában. Ma Reggio di Calabria.

midőn megkapott, ki fogyasztván a' városiak magokat mindengabonáikból, a' várost, mellynek osztán élelemre való gabonája nem maradt, megtámadta, és meggyőzte.

4. Dionysius, ugyan e' szerint tselekedett, a' Himeraeusok⁴⁸¹ ellen.

5. Sándor,⁴⁸² midőn Leucádia⁴⁸³ városát, a' melly mindenféle hadi eleségekkel bővölködött, ostrommal akarná bé venni, leg előbbis a' határ széleken fekvő várakat foglalta el, és engedelmet adott a' népnek, hogy ezen határ vidékekből Leucádiába szaladhasson, hogy élelményeiket, a' sok között, annál hamarabb fel emészszeék.

6. Az Ágrigentini Phalaris,⁴⁸⁴ midőn Szitziliában némelly megerősített helyeket ostromolna, frigy kötésének színealatt, a' felmaradt gabonáját, ezeknél lerakatta. Annakutánna úgy intézte a' dólgot, hogy az épületnek bőloztatja, a' mellybe az eleség vólt egyyüvé hordva, öszve szakadozván, az essőtől öszve ázott, ezek az ő gondviselések alá bízott eleséghez való biztokban, azzal, mint magokéval vissza élván, őket aratás előtt, a' legnagyobb szükség idején támadta meg, és feladásra kényszerítette.

Ötödik rész

Miképpen kell az ellenséggel elhitetni,
az ostromlásnak maradandóságát.

1. A Lacedémóniai Cleárchus,⁴⁸⁵ előre ki kémlelvén, hogy a' Thrácusok, minden élelemre való szükséges dólgot, a' hegyekbe hordottak öszve, és egy kenyeren és egy són fognak élni, és magokat egyszívvel 's lélekkel akarják védelmezni, olly hiszemben lévén, hogy az ellenség majd eltávozik, ha elesége nem lészen; de ő azon idő tájban, midőn az ellenség követeinek jöveleteket észrevette, sajdította, ezeknek szemek előtt, a' fogottak közzül egyyet meg öletett, és annak testét, tagonként kenyeres társaságokra kósz gyanánt ki osztatta. A' Thrácusok elhitték, hogy ő ezt, – a' ki illy undorodó eledelt tudott feltálalni, és azzal élni, – nem más, hanem az ostromlásban való álhatatos megmaradásának okáért tselekeszi, inkább fel adták magokat, az ellenségnek.

2. Tibérius Gracchus, a' Lusitániaiaknak, kik magokfelől azt mondták, hogy nékiek tíz esztendőre való eleségjek vagyon, azért tehát az ostromlástól meg nem ijjednek; a' tizenegyedik esztendőben, úgy mond Gracchus, mégis meg kaplak titeket. Melly beszédre a' Lusitániaiak megrémülván, noha eleségek bővséggel vólt, demégis tsakhamar megadták magokat.

⁴⁸¹ Himera görög város Szicíliában. I. e. 409-ben a karthagóiak megsemmisítették a települést.

⁴⁸² Itt II. Alexandrosz épeiroszi királyról, Pürrhosz fiáról van szó (i. e. 272–242).

⁴⁸³ Leukasz görög sziget, ma Lefkáda.

⁴⁸⁴ Phalarisz akragaszi türannosz (i. e. 6. század közepe).

⁴⁸⁵ Klearkhosz (? – i. e. 401) spártai születésű, de perzsa szolgálatban álló zsoldosvezér. A kunaxai csata (i. e. 401) után a 10 ezer fős görög zsoldossereg főparancsnoka lett, de a perzsák törbe csalták és kivégezték.

3. A. Torquátusnak,⁴⁸⁶ a' ki midőn egyvalamelly görögországi várost ostromolna, és nékie némelyek azt beszéllenék, hogy ottan az ifjúság, a' dárdákkalvaló hajigálásban, és a' nyilazásban igen szorgalmasan gyakoroltatik: így felelt; Nagyobbáron fogom, úgymond, őket rövid nap eladni.

Hatodik rész

Az Ellenség őrizet seregeinek össze rontásáról.

1. Scipió, Hannibálnak Áfrikába való vissza téréseután, midőn ezen Tartománynak különböző részeiben, még sok olyan városok találatnának, a' melyeknek meghódoltatását, a' természet mint egy maga tanítaná, de az ellenségnek erős őrizet seregeik által elvólnának foglaltatva, ottanottan, némelly tsoport seregeket küldözött ki, azoknak nyughatatlanításokra; egyszer midőn ő, mintha táborával, ezen városoknak felpredálásokra jelent vólnameg, tettetett félemléssel hátra szaladt. Hannibál azt gondolván, hogy Scipió, igazi megfélemlésből futott hátra, őrizet seregeit mindenhonnan ki vonta, 's ezek ellen vezette, és mint valamelly határozó ütközetre készülvén, tsatázó rendbe szedte őket, 's kergetni kezdte az ellenséget. Scipió, megnyerte azt, a' mit kívánt; mert a' védelmezőktől üressen hagyott városokat, Massinissa, és a' Numidiaiak által elfoglalta.⁴⁸⁷

2. Publius Cornélius Scipió,⁴⁸⁸ megértvén, hogy Delminium⁴⁸⁹ városát nem egy könnyen lehetne elfoglalni, mint hogy ez a' város, az egész tartományból össze gyülekezett nép által védelmeztetik, tehát más magános városokat, kezdett elébb megtámadni, melyáltal, az ő külön különlvő városaiknak védelmezésekre kitsalván, szélyel vonta őket, és a' segítő seregektől üressen maradt Delminium városát, elfoglalta.⁴⁹⁰

3. Pyrrhus, az Epiróták' Királya, midőn az Illyriaiak fő városát akarná meghódolni, látván, hogy ezt semmi módon végbe nem viheti, más városok ellen indult, melyből a' lett, hogy az ellenség abéli biztából, hogy a' főváros, úgyis elegendőképpen megvan erősítve, más városoknak óltalmazására szélyeloszlott. E' meglévén, Pyrrhus, minden tsatázó seregeit újjonnan össze szedte, és a' védelmezőktől üressen maradt várost, elfoglalta.

4. Cornélius Rufinus⁴⁹¹ Konzul, midőn darabideig haszontalan ostromolná Crotóna⁴⁹² városát, melyet a' Lucániaiaknak őrizetre felvett serege, tsaknem megvehetetlenné tett

⁴⁸⁶ Valószínűleg Aulus Manlius Torquatus Atticus (? – i. e. 216 előtt) római consul, censor, az első pun háború egyik hadvezére.

⁴⁸⁷ I. e. 203-ban.

⁴⁸⁸ Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum (i. e. 206 k. – 141 k.) római consul, hadvezér, Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio (lásd lejjebb) apja.

⁴⁸⁹ Ókori illír település Dalmáciában. Ma Tomislavgrad, Bosznia-Hercegovina.

⁴⁹⁰ I. e. 167-ben.

⁴⁹¹ Publius Cornelius Rufinus (i. e. 4–3. század) római consul, dictator.

⁴⁹² Krotón görög város Dél-Itáliában. Ma Crotone.

vala, úgy színlette dőlget, mintha elkezdett munkáját abbanhagyná, annakutána, egy elfogott embert, nagy jutalmakkal reá vett, hogy ő azon szín alatt, mint ha ő, az őrizet alól szökött volna el, menne bé Crotónába, és véllek hitetné el, hogy a' rómaiak, az ostrom alól elszállottak. Ezt igaznak vélvén a' Crotóniaiak, a' segítő sereget széllyel botsátották, és így elhagyattatva álván a' védelmező seregektől, 's erőtelenek is lévén, a' várost véletlenül elfoglalta.

5. Mágó, a' Kárhágóbéliek' vezére, meggyőzván Cnéjus Pisót,⁴⁹³ egy toronyból tizirkálódott környös körül, gyanakodván, ne talántán segítő seregeik érkeznének ezeknek, tehát a' közelgető sereg elébe, egy szökött katonát kiküldött, hogy ez véllek hitetné el, hogy Pisó már fogvavagyon. Ez által, őket elijesztvén, tökéletes győzedelmet vett rajtok, 's az ő maradványaikon.

6. Álcibades Sztiziliában, midőn a' Syracúzábelieket, akarná reá szedni, egy próbált elmésségű Catinensi⁴⁹⁴ embert, – a' Syracúzaiakhoz, a' kik között ő akkoriban seregével tanyázott, – alattomban által küldött; ez a' közönséges tanátsba bé vezettetvén, azt jovalotta nékiek, hogy a' Catinensek haragos fenekedéssel vannak az Áthénéiek ellen, és ha ők a' Syracúzaiak által segítettetni fognak, úgy elnyomhatják mind a' Catinenseket, mind pedig Álcibiadest. Ennek beszédére a' Syracúzaiak reáállottak, és minden erejekkel a' Catinensek ellen indultak, odahagyván a' magok városokat is. Álcibiades, amint reménylette, üressen találván Syracúzát, azt hátúlról megtámadta, és a' földig le rontatta.⁴⁹⁵

7. Az Athénéi Cleónymus,⁴⁹⁶ megtámadván a' Troeseniussokat,⁴⁹⁷ kikis akkor tájban Cratériát őrizet seregeikkel lakják vala,⁴⁹⁸ egy nyilat hajtatott bé a' kőfalon által, a' melyre a' vólt irva, hogy ő ezen közönséges társaságnak meg szabadítására jött légyen, 's ugyan akkor néhány fogattakat is, kiket magához édesített vala, szabadon vissza botsátott, kikis a' Cratériaiaikat⁴⁹⁹ azzal rágalmaznák, hogy az ő uralkodásaikat nem akarják. Ezen intézete által az ostromalatt lévőek között, belső zendülést támasztván, seregét a' város ellen indította, és azt elfoglalta.

⁴⁹³ Cnaeus Piso (i. e. 3. század) római katonatiszt.

⁴⁹⁴ Katané görög város Szicíliában. Ma Catania.

⁴⁹⁵ A hadjáratra i. e. 415–413 között került sor, de a város nem esett el.

⁴⁹⁶ Kleónümosz közelebről nem ismert személy. Ugyanezt a történetet Polüainosz (Pol. II. 19. 1.) a spártai Kleónümoszhoz köti, akit tévedésből királynak nevez, pedig nem volt az, csupán az egyik királyi család tagja.

⁴⁹⁷ Troizén lakói. Lásd feljebb.

⁴⁹⁸ Félrefordítás. A latin eredetiben: „qui praesidio Crateri tenebantur”, azaz akiket Kraterosz csapatai tartottak megszállva.

⁴⁹⁹ Lásd előző jegyzet. Kraterosz a Troizént őrizet alatt tartó helyőrség parancsnoka.

Hetedik rész

A folyó vizeknek elárkolásáról,
és az ivó víznek meg vesztegetéséről.

1. Publius Servilius,⁵⁰⁰ Isauravárosát szomjúsággal vettemeg, elárkoltatván azt a' folyóvizet, a' melyből az ellenség inni szokott.⁵⁰¹

2. Cájus Caezár Galliában, a' Cadurcusok⁵⁰² városát, a' mely egyébaránt folyóvizekkel, környül vólt vétetve, és forrásos kútfokkal bővölködött, nagy szükségre juttatta víz dőlgeből; mert a' forrásokat a' föld alattvaló ásások által, elárkoltatta, a' folyóvízből való élést pedig, tegzesekáltal akadályoztatta meg.

3. Quintus Metellus,⁵⁰³ Spanyolországnak inneksőrésében, az ellenségnek alatsony helyre szállított táborába, a' dombosabb helyekről, a' folyóvizet alájok eresztette, és a' hirtelenvaló elöntés által zavarodásbajött sereget, az ezentzélra ki rendelt lesbenlévők által, megtámadta, 's levagdalta.

4. Sándor, Babyllóniánál, melyet az Eufrates folyó vize hasít két felé, árkot, 's töltest tsináltatott, hogy az ellenség azt gondolná, hogy önmagát abba akarja bé sántzolni. Egyszer, hirtelen más felé vette a' vizet, és ennek ki apadt régi árkán, bément a' városba, és azt elfoglalta.⁵⁰⁴

5. Semiramis,⁵⁰⁵ ugyan ezen Babyllóniaiak ellen hadakozván, hasonlóképpen elárkoltatta az Eufrates folyó vizét.

6. A' Sicyoniusi⁵⁰⁶ Chisthenes,⁵⁰⁷ a' Crisaeusok' városába⁵⁰⁸ menő víz árkot elébb bé vágatta; majd midőn őket jól meg szomjúztatta, a' víz folyását ismét helyreállította, mellynek vizét eleve, húnnyorral /:helleborum:/ megvesztegetettette: minekutánna ezek abból ittak, hasmenést kaptak, és így reá szedvén őket, a' várost elfoglalta tőlők.

⁵⁰⁰ Publius Servilius Vatia Isauricus (i. e. 130 k. – i. e. 44) római consul, hadvezér. A kilikiai kalózok és a dél-anatóliai iszauriai törzse ellen hadakozott.

⁵⁰¹ I. e. 78-ban.

⁵⁰² Gall törzs Aquitaniában.

⁵⁰³ Quintus Caecilius Metellus Macedonicus (i. e. 188 k. – 115 k.) római hadvezér, Hispaniában és a Balkánon hadakozott. Melléknevét a negyedik makedón háborúban (i. e. 150–148) kivírt győzelmének köszönhetette.

⁵⁰⁴ I. e. 331-ben.

⁵⁰⁵ Szemiramisz mitikus asszír királynő.

⁵⁰⁶ Sziküónbeli.

⁵⁰⁷ Kleiszthenész sziküóni türannosz (i. e. 6. század első fele).

⁵⁰⁸ Kirrha görög város a közép-görögországi Phókiszban, Delphoi közelében. Az itt – és a latin eredetiben is szereplő – Krisza egy közelben fekvő ősi város volt, amellyel már az ókorban is keverték Kirrhát.

Nyoltzadik rész

Az ostrom alatt lévőknek elremítéséről.

1. Filep,⁵⁰⁹ midőn Prinasus várát,⁵¹⁰ erőszakkal semmi módon meg nem vehetné, nagy-rakás földet hordatott éppen a vár kő fala alá, azt akarván ezzel mutatni, hogy ő a vár alá föld alattvaló ásásokat tsinál. a várbéliek azt gondolták, hogy már megásattattak, s feladták magokat.

2. A Thébéi Pelopidas, a Mágnetusoknak⁵¹¹ két egymáshoz nemigen meszsze fekvő városát, egyszersmind ostromolván, midőn táborával ezen egyik város ellen ki indulna, ilyen fortélyt gondolt ki magának, hogy a másik tábor felől, négy koronás, jeles gyorsaságú lovasok, kikis mintha, a már meglőtt győzedelemfelől akarnának nékie jelentést tenni, ő feléje nyargaljanak. Mellynek nagyobb tettetésére azt parantsolta, hogy a két város között lévő erdőis gyújtattassék fel, hogy az ellenség azt gondolná, mint ha már a város lángba borúltvólna, és égne; ezenkívül aztis megparantsolta, hogy egynéhány katonák, fogottak ruháiba felöltöztetve, vezetessenek hozzája. Ezenállatás által elér-mítvén az ostrom alatt lévöket, a kik már egyrésztől meggyőztetteknek vélték lenni magokat, a más féltől elpártoltak.

3. Cyrus, a Persák királya, bészárván Croezust, Sárdesbe,⁵¹² a hová a meredek hegyek miatt bé menni nem lehetett, a kőfalakhoz, a hegy tetejével egyforma magosságú árbotzfákat állíttatott fel, a melyekre Persiai köntösben, és fegyverekben felöltöztetett emberi képeket helyeztetett, és azokat éjtszakának idején, a hegy mellé állította. Más nap hajnalban, a túlsó oldalról támadta meg a város kőfalait, a hol a ki rakott ábrázatok, a magok köntöseikben, s fegyverekben, a nap fényétől tündökölvén, a városiak azt gondolták, hogy az ellenség a várost hátúlról elfoglalta, s ennél fogva szerteszéllyel szaladtak, és az ellenségnek engedték a győzedelmet.⁵¹³

Kilentzedik rész

A különböző részekenváló bé rohanásokról, a melyekre várakozunk.

1. Scipió, midőn Kárhágó városának kőfalai ellen indítaná seregét, és a tenger, éppen szokott járásában vólna, így szóllott, az Istent úgymond, mint vezért követnünk kell, s mozgásban lévén a tenger, ott rontott bé, a hol nem is várták.

⁵⁰⁹ Itt V. Philipposz makedón király. Lásd feljebb.

⁵¹⁰ Prinasszosz kariai település.

⁵¹¹ Magnészia thesszaliai régió lakói.

⁵¹² Szardeisz, az ókori lüd királyi székhely. Ma Sart, Törökország.

⁵¹³ I. e. 546-ban.

2. Fábíus Maximus, Cunctátornak⁵¹⁴ fia, Árpósnál,⁵¹⁵ melyben a' Hannibál őrző seregei feküdtek, megszemlélvén a' városnak tájékát, egy setét éjjel hat száz katonákat ki küldött, hogy azok, a' városnak leg erősebb részére, a' hol olly sok ember nem szokott forogni, a' kőfalakra lajtorjákat raknának, és azután a' Kapukat törnék fel. Szándékjokat az is segítette, hogy a' víznek zuhogása miatt, a' munkások zörgések nem hallatzott, és a' parantsolatot véghez vitték. Ekkor ő jelt adatván, Árpós városát, más oldaltól megtámadta, és azt elfoglalta.

3. Cájus Márius, a' Jugurtha ellen való hadban, a' Mulucha⁵¹⁶ vizénél, midőn egy kőszikla tetején fekvő várat ostromolna, a' hová csak egy szoross ösvényen lehetett fel menni, és a' mellynek többi része, tsupa meredekségből állott. Tudtára adta néki egy a' segítő seregekközzül való Ligúriai közkatona, a' ki talán vízért járván, s a' hegy kőszikláján tsigát szedegettet, és egészen a' hegy tetejére felmászott, hogy a' várat, onnanellehetne venni: ő is mindjárt, egynéhány századokat⁵¹⁷ a' leg gyorsabbkatonákból, és a' legderekkabb trombitásokból öszve válogatott, kiketis hajadon fővel, hogy a' kősziklákon való mászkálásban könnyebben láthassanak, s meztitláb, hogy könnyebben kapaszkodhassanak felfelé, kardjaikat, s paizszaikat hátokra kötözgetvén, útnak indított. Ez a' Ligúriai köz katona volt a' vezető. A' Katonák szíjjakkal, és szegekkel segítettek a' felmászásban magokon; midőn e' szerént a' várnak hátúlsó részére, a' hol egygyetlen egy strázsza sem állott, megérkeztek volna, a' parantsolat szerént lármát fújtak, és az ellenséget fellázzasztották. A' melly ki szabott jeladásra Márius álhatatosan felkérven a' katonákat, keményebben kezdette ostromolni a' várbélieket, kikis azon gyenge sokaság ellen fordultak, a' kik a' kősziklákra felmásztanak, és mintha hátúlról támadtattak volna meg, ezeket kezdték le kergetni, ő pedig más felől, a' várat elfoglalta.

4. Lúcius Cornélius Konzúl,⁵¹⁸ Szárdiniának sok városait foglalta el ezen fortélyával, hogy ő, a' maga serege közzül, erős tsoportokat állítatott éjtszaka les helyekre, meg parantsolván nékiek, hogy mindaddig elrejtve várakoznának ottan, míg ő a' hajókkal kievezne, szembe szálván ő annakutánna a' közelgető ellenséggel, kiketis tettetett futásával, hogy ezek ötet annál távolabbüldözzék, majd jó meszszire ki fog tsalni, ők pedig ekkor az üressen maradt városokba ütnének bé.

5. Pericles, az Áthénieiek' vezére, midőn egy, a' védelmezőknek erős egyetértésekkel bátorságossá tött várost ostromolna, a' tengerre fekvő kőfalak tetején, éjtszaka nagy kiáltozások között, lármát fúvatott. Ezek azt gondolván, hogy az ellenség, a' városnak azon a' részén ütött bé, a' kapukat otthagyták. Pericles pedig, minthogy ezek őrizetlen hagyattak, rajtok bé rohant.

⁵¹⁴ Quintus Fabius Maximus Verrucosus (i. e. 280 k. – 203) római consul, dictator, a Hannibal elleni háború hadvezére. Gúnynevét – „Cunctator” (halogató, tétova) – a harcok során tanúsított stratégiája, a nyílt ütközet kerülése miatt kapta.

⁵¹⁵ Arpi (eredeti nevén Argosz Hippión) apuliai város a mai Foggia közelében.

⁵¹⁶ Folyó a mai Marokkó északi részén, arab nevén Muluja.

⁵¹⁷ Centuria: a római hadsereg alapegysége. Átlagos létszáma 80 fő körül volt.

⁵¹⁸ Valószínűleg két személynév keveredése már Frontinuszál is: Lucius Cornelius Scipio vezetett hadjáratot Szárdinián (i. e. 259), míg Publius Cornelius Rufinus valóban consul volt (i. e. 277), de csak Itália területén hadakozott.

6. Alcibiades, az Áthénébéliek' vezére, hogy Cyzicum⁵¹⁹ városát ostrommal bé vehesse, éjtszaka észre vétetlenül, a' város alá huzódott, és a' kerítésnek különböző részein, a' kürtösökkel lármát fúvatott. Ezekugyan, a' kőfalak óltalmazására elegendők lehetekvölne, hanemmégis tsak arra a' részre futottak, a' holgondolták, hogyaz ellenség a' vár' falait meg akarja mászni, ő pedig ott ment által azokon, a' hol senki sem állott ellent.

7. Thrasybulus,⁵²⁰ a' Milésiumiak' vezére, hogy a' Syconiusok ki kötőhelyét elfoglalhatná, néha néha a' szárazról is próbálgatta a' várost: és ezen tsitépaté által, más felé fordítván az ellenségnek figyelmetességét, a' kikötőhelyet, hajós seregével, észrevétlenül elfoglalta.

8. Filep, egy tengeremlyéki városnak ostromlásakor, a' várostól távol, két hajót deszkákkal bé borítottatott, arrafelyül fa tornyokat építtetett: annakutánna a' várost a' szárazról, más tornyos épületekkel, meklyeknek kalyibáikba, a' vár vívók béváltak záratatva, támadta meg, a' tornyos hajókat, a' tenger felőlvaló részre helyheztette, és ott ment által a' kőfalon, a' hol senki sem állott ellent.

9. Pericles, a' Peloponésusiaknak egyvalamelly várát ostromolván, a' hová tsak két bójárás vala, ennek egyikét árkokkalrekesztette el, másikat pedig sántzokkal erősítette meg. A' várbéliek bátorságosabnak gondolván lenni magokat, a' felárkolt rész felől, 's tsak azt kezdettkjokbanőrizni, a' mellyet láttak hogy sántzokkal vanmegerősítve. Pericles hidakat készítettven előre, azokat az árkokra rakatta, és azon a' részen ment bé a' várba, a' hol magokat nemvédelmezték.

10. Antióchus, az Efézus béliek ellen hadakozván, a' segítő seregül velle lévő Rhódusiaknak azt parantsolta, hogy éjtszaka nagykiáltozással rohanjanak a' ki kötő helyre, Ahová midőn az egész sokaság nagyzavargásokközött összebe tsődülne, és az erősséget egyébütt őrizetlen hagynák, ő ezen ellenkező helyen támadta meg őket, és a' várost elfoglalta.

Tizedik rész

Az ollyatén Lesekről, a' mellyek által az ostrom alatt lévőek ki tsalattathatnak.

1. Cató, az ostrom alatt lévő Lacetánusoknak⁵²¹ szemek láttára, seregének egyrészét másuvá szállította, és a' segítő Svessetánusoknak⁵²² erőtlen gyenge seregével támadtatta meg a' város kőfalait: mellyre a' Lacetánusok kirohanván, midőn ezeket tsak könnyen vissza nyomnák, és a' szaladókat mohon kergetnék, ő a' lesbe állított Kohorsokkal a' várost elfoglalta.

⁵¹⁹ Küzikosz ókori görög város a Márvány-tengernél. Ma Erdek, Törökország.

⁵²⁰ Thrasybulosz (i. e. 7. század) Milétosz türannosza.

⁵²¹ Hispániai nép.

⁵²² Suessa közép-itáliai város lakói.

2. Lucius Scipió⁵²³ Szárdiniában, egy valamely városnak elkezdett ostromlását félbe hagyta, a' sereg között esett támadásokat adván okúl, és tette el szaladott: kit is a' városbéli vakmerően üldözőbe vévén, ő pedig a' közel rejtve lévő lesbenállókkal, a' városba bé rohant, és azt elfoglalta.

3. Hannibál, Himera városát ostromolván, készakartva meg engedte az ellenségnek, hogy az ő táborát elfoglalja, parantsolatot adván a' Poenusoknak a' hátrállásra, mintha az ellenség erőt vett volna rajtok. Ezen dolog' kimenetele, úgy meg tsalta a' Himerusokat, hogy az örömtől elragadtatván, a' várost oda hagyták, és a' Poenusok sántzaira rohan-tanak. Hannibál pedig, az ezen alkalmatosságra lesbe állított seregekkel, az üressen hagyott várost elfoglalta.

4. Ugyan ez, hogy a' Saguntinusokat⁵²⁴ ki tsalhatná, szélyel szórt tsoportokkal támadta meg a' kőfalakat, és a' városiaknak első ki rohanásokra tette el vissza szaladtt; ekkor seregét köziekbé nyomította, mellyáltal az ellenség a' várostól elszakasztatott, és a' két erő közzé vétettevén, öszvekontzoltattak.⁵²⁵

5. A' Kárthágói Himilcő Ágrigentumnál, seregének egyrészét a' város körül lesbe állította, megparantsolván nékiek, hogymidőn a' városiak, a' városból ki mentenek, ők holmi nedves fákból tüzetet gerjeszsenek; annakutánna, midőn seregének többi részével, az ellenség ki tsalására jókor reggel ki indúlt, 's tette el szaladása által az ötet üldöző városiakat magaután jó meszsire kitsalta volna, az alatt a' lesben állók, a' város kerítése körül öszve hordott rakás fákat, a' parantsolat szerént meg gyűjtötták, mellynek fel kerekedett füstjét látván az Ágrigentínusok, azt gondolták, hogy az ő városok felgyűj-tatott, mellynek óltalmazására, midőn ezek rettegve vissza felé szaladnának, a' kőfalak körül lesbenállók nékiek elejekbe állottak, és a' hátúlról kergetők által, kiket az előtt ők üldöztek vala, megtámadtatván, a' két sereg között vagdaltattak öszve.

6. Viriáthus, a' maga katonáit lesbe elbújtatta, és néhányakat közzüllök ki küldött, hogy a' Segobriensek⁵²⁶ marhájakat hajtánák el. Ezen ragadozásnak boszszuállására, midőn a' lakosok nagysokasággal ki szaladnának, ezek tette el ellillantottak, amazok midőn a' prédállókat kergetnék, a' lesbe bé tsalattatván, kardra hányattattak.

7. Midőn Lucullus, Herácleában,⁵²⁷ két részből való őrizet seregnek volna előljárója, a' Scordiai Lovasok úgy színlették mesterségjüket, mintha ők, ezeknek marháikat akar-nák elhajtani, 's elrabolni, mellyáltal, a' várbéli sereget ki ütésre tsalták: annakutánna úgy tettették magokat, mint ha ők elszaladtak volna, és az őket kergető Lucullust lesbe tsalván, nyóltzszáz katonáival együtt, maga is oda veszett.⁵²⁸

⁵²³ Lucius Cornelius Scipio (i. e. 3. század) római consul, az első pun háború egyik hadvezére.

⁵²⁴ Saguntum hispániai város, ma Sagunt, Spanyolország.

⁵²⁵ I. e. 218-ban.

⁵²⁶ Segobriga hispaniai keltibér település lakói. Ma Saelices, Spanyolország.

⁵²⁷ Hérakleia Pontiké (pontoszi Hérakleia) görög város Bithüniában, Kis-Ázsia északi részén. Ma Karadeniz Ereğli, Törökország.

⁵²⁸ A várost i. e. 71-ben vették be a római csapatok. Lucullus azonban jóval később, i. e. 59–56 között hunyt el.

8. Cháres, az Áthénéiek' vezére, egy tenger mellyéki városra reá tsapván, hajós seregét a' tengerre nyúló hegy mellé titkon el rejtette, azután egy néhány gyors evezőjű hajókat, az ellenség őrizet serege előtt sebessen elhajtatott. Látván, hogy a' ki kötő helyben őrizetenlévő hajók, ezeknek üldözésére, nagy sebességgel mindnyájan utánna eveztek, Cháres, aző hajós seregének többi részével, az óltalom nélkül hagyatott kikötő helybe bé szállott, és a' várostis elfoglalta.

9. Barca,⁵²⁹ a' Poenusok' vezére, Szitziliában, Lilybaea⁵³⁰ városánál, melyet a' Rómaiak, mind vizen, mind szárazon környül fogtak vala ostrommal, fegyveres hajós seregének tsak egy részét mutogatva meszsziőről a' Rómaiak előtt. Mellynek nézegetésére, midőn ezek repülve ki eveznének, ő a' többi ólalkodó hajóival a' Lilybaeusi révpartokat elfoglalta.

Tizenegyedik rész

A tettetett hátrállásokról.

1. Phormion,⁵³¹ az Áthénéiek' vezére, midőn a' Cálcidensek⁵³² tartományát pusztítaná, és ezeknek követei, ez eránt önállá panaszolkodnának, betsülletesen felelt nékiek, és azon éjjel, midőn a' követeket vissza akarta botsátani, azt a' hírt költötte, hogyaző hazafiaitól hirtelenséggel levele érkezett, a' mellyre néki tüstént vissza kellett térni: egy kevés hátrahúzódot a' sereggel, s a' követeket is hazabotsátotta. Ezeknek hírré adásokra, hogy Phormiön eltávozott, mindenek letsendesedtek, és semmitől se tartottak. A' Cálcidensek, a' hozzájuk mutatott jó akaratra, és az elszállított hadi seregnek reménysége által, a' városi őrizetetés széllyel eresztették. De Phormion azonnal vissza fordúlt, és a' Cálcidensek a' váratlan erőnek, többé ellent nem álhattak.

2. Ágesilaus, a' Lacedémóniaiak' vezére, midőn a' Phócenseket⁵³³ táborral környül szállotta, és megtudtavólta, hogy a' bent lévő őrző sereg, a' hadakozásnak alkalmatlanságai által, igen nagyon megvan terhelve, úgy tette magát, mint ha más felé akarna fordulni, és egy kevés hátrább állott, szabad alkalmatosságot adván ezáltal nékiek, a' széllyelvaló menetelre. Annakutánna nemsokkára vissza fordítván seregét, a' megtsalattatott Phócenseket meggyőzte.

3. Álcibades, a' Byzántziumiak ellen, – kikis a' város kerítése között tanyáztak, – lest vettetett, és tettetett hátrállása után, a' vigyázatlanokra véletlenül rajtok tsapott.⁵³⁴

4. Viriáthus, a' maga seregével, három napi járó földre elúta, hanem azt az utat, ugyan oda, egynap alatt vissza tévén, a' bátorságban lévő Segóbrienseket, kikis akkor éppen az áldozatkörül foglalatoskodtak, véletlenül el nyomta.

⁵²⁹ Hamilcar Barca (i. e. 275 k. – 228) karthagói hadvezér, Hannibal apja.

⁵³⁰ Lilübaion (latinos formájában Lilybaeum) karthagói alapítású város Szicíliában. Ma Marsala.

⁵³¹ Phormiön (? – i. e. 428 k.) athéni hadvezér, flottaparancsnok a peloponnészoszi háború idején.

⁵³² A Khalkidiké-félsziget (ma Halkidiki) lakói.

⁵³³ Phókisz közép-görögországi régió lakói.

⁵³⁴ I. e. 408-ban.

5. Epaminondas, Mántiniában,⁵³⁵ midőn észrevette volna, hogy a' Lacedemóniaiak, az ellenségnek segítségére útbanvannak, azt tette fel magában, hogy Lacedémont úgy elfoglalhatná, ha hogy innen alattomban eltávozna, és éjtszaka sűrjén tüzeket rakattatna, hogy itt maradásának színlelésével, elmenetelét eltitkolná: hanem valamely szökevény elárúltatván, a' Lacedemóniaiak' serege ötet bé érte; ekkor a' Lacedémont felé való útjával fel hagyott; hanem ezen intézetét a' Mántiniaiak ellen fordította, mert ittenis szinténúgy sok tüzeket rakattatván, a' Lacedemóniaiakat, mint ha itt le telepedett volna, megtsalta, és negyven ezer lépésnyi távolságról, Mántinia felé visszafordult, 's segítő sereg nélkül lévén a' város, azt el foglalta.⁵³⁶

Tizenkettődik rész

A szorgalmatos vigyázatnak fel ébresztéséről.

1. Az Áthénéi Alcibiades, midőn a' Lacedemóniaiak Áthénét az ő lakó városát táborral körül szállották volna, az ő állóknak vigyázatlanságoktól tartván, az őrizeten lévő seregeknek parantsolatban ki adatta, hogy azon világosságra, melyet ő éjtszaka a' várból felfog mutattatni, jól vigyázzanak, melyet mihelyest meg látnak, kiki világot emelítsen, és ha ezt valaki tselekedni el mulatná, megbüntetődik. Midőn a' vezérnek ezen jel adását figyelemmel várnák az őrállók, és mindnyájan szorgalmason vigyáznának, azon a' félelmes éjtszakán, a' veszedelmet magáról elhárította.

2. Az Áthénéiek' vezére Iphicrates, midőn Kórintusban⁵³⁷ volna őrizeten, és az ellenség jövelekor, maga vizsgálná az őrállásokat, 's egy strázsát aluva találván, azt szabályával keresztül döfte: mely tselekedetéért, midőn ötet némellyek kegyetlen-séggel feddegetnék, így felelt: amint találtam ötet, úgy hagytam ott.

3. A' Thébi Epaminondas is, ugyan e' szerént tselekedett.

Tizenharmadik rész

A Hírszerzőknek ki küldéséről,
és azoknak elfogadásokról.

1. A Rómaiak, a' Capitóliumban ostromlatván, Pontius Cominiust, a' számkivetésben lévő Camillushoz⁵³⁸ küldötték, hogy ötet segítségül hívná, és a' Gallusok seregét hátúlról

⁵³⁵ Mantinea arkadiai görög polisz a Peloponnészoszon, a mai Trípoli területén.

⁵³⁶ I. e. 362-ben.

⁵³⁷ Korinthosz.

⁵³⁸ Marcus Furius Camillus. Lásd feljebb.

támadná meg, kitis ezek a' Tárpéja közsikláján botsátották alá, ez által úszván a' Tiberis vizén, a' Véjusokhoz meg érkezett, és követtségét véghez vitte, 's hasonló módon tért vissza a' Rómaiakhoz.⁵³⁹

2. A' Cámpániaiak, a' szorgalmatosan strázsálló Rómaiakat, a' kikkel környűl voltak vétetve, így tsalták meg, hogy egy embert szökevény gyanánt alattomban felöltöztettek; és a' levelet a' szabjájának szíjjába rejtven, úgy küldötték elmagoktól, ez alkalmatosságot találván az úthalasztásra, a' levelet a' Poenusoknak általadta.

3. Sokan vadászat béli, és más féle barmoknak tagjaiba varták bé a' levelet, és úgy küldözgették széllyel.

4. Némellyek, a' barmoknak a' hátúljába dugták bé a' levelet, a' midőn az őr állásokon keresztülmentenek.

5. Mások a' kard hüvelyének belső részeire írtak tudósításokat.

6. Lúcius Lucullus, hogy a' Mithridadestől környűl szállott Cyzicénusokat, a' maga jövelete felől bizonyossá tehetné, hanem az az ő városokba vivő egyetlen egy szoros sikátor, tsak egy keskeny híddal volna a' szigethez köttetve, és az is az ellenség seregei által, volna el foglaltatva, egy jó úszó, és a' hajós mesterséghez értő katonát, a' sereg közzűl ki választott, ötet egy fel fűjt kettős tömlőre, a' melybe a' levél már bé volt varva, és a' tömlő ajja, két egymástól távol lévő sinórral öszve volt kötve, – felültette, és az által járó helyig, a' mely mint egy hét ezer lépésnyi távolságra volt, bebotsátkozott. Mellyet ez a' katona, midőn illy fortélyoson véghez vinne, és letsüggő lábszáraival, mint valamely kormánnyal, igazgatná útját, a' távolról nézők, kik a' rév partokon tanyáztak, azt gondolták, hogy ez, valamely tengeri tsuda állat, 's ezen szín alatt, őket megtsalta, 's a' levelet által vitte.

7. Hirtius⁵⁴⁰ Konzúl, Brútus Décimushoz,⁵⁴¹ a' kit Antónius Mutinába, az ő hadi seregével környűl szálvatartott, a' levelet ólomtáblára írta, mellyet a' katonák a' karjokra kötöztek, 's azzal úsztak által a' Scultenna patakán.

8. Ugyan ez, a' galambokat elébb setét helyre záratta, és jó formán megéheztette, annakutánna a' levelet sellyemszállal, a' nyakokra kötözte, és amennyire lehetséges vala, közel a' kerítés mellett repítette fel őket. Ezek éhen lévén, és a' világosságotis óhajtván, a' magosabb épületekre szállottak. Brútus elfogdostatván a' Galambokat, mindenekről bizonyos tudósítást kapott. Annakutánna egy valamely helyre ételt rakatott elejekbe, és az által magához szoktattatta őket.

⁵³⁹ Az i. e. 390-ben vívott alliai csatában.

⁵⁴⁰ Aulus Hirtius (? – i. e. 43) római consul, katonai író. A mutinai ütközetben esett el Marcus Antonius ellen harcolva.

⁵⁴¹ Decimus Iunius Brutus Albinus (i. e. 81–43) római hadvezér, a Iulius Caesar elleni összeesküvés egyik résztvevője. Gallia Cisalpina helytartója, a mutinai csatában esett el.

Tizennegyedik rész

A segítő seregeknek alattomban való bé viteléről,
és a' tábori eledelnek titkon való bé szolgáltatásáról.

1. A hazafiak között való hadakozásban, midőn Spanyolországnak Átegua⁵⁴² nevű városa, a' Pompéjus seregének egytsapat részével ostrom alatt volna, Munátius köz ideig való király, ilyen mesterséggel élt, úgy adta ki tudniillik magát, mint ha ő a' Caezár' tribúnusának feje volna, – útjában némelly strázsákat felköltött, némellyeket elkerült, és tsalárdságának álhatatossága által a' Caezár' seregének közepén vitte által, a' segítő sereget Pompéjushoz.⁵⁴³

2. Hannibál Casilinát⁵⁴⁴ ostromolván, a' Rómaiak az ostrom alatt lévők számára, a' lisztet hordókba botságtatták alá a' Vulturnus' vizén. Midőn Hannibál ezeknek elfo-
gására, lántzot vettetett volna a' víz közepén keresztül, akkor ezek diót szórtak a' vízbe: melly a' víz folyása után a' városba bé fojdogálván, ezen eledellel táplálták szövetségeseiket a' szükségben.

3. Hirtius, az Antónius által ostrom alá fogott Mutinenseknek,⁵⁴⁵ a' sőt, a' mellyben ezek legnagyobb szükségét szenvedtek, tonnákba szállították bé a' Scúltenna patakán.

4. Ugyanez, a' vágó marhákat, a' vízbe bé hajtatta, s annak folyása után botsátattak alá: mellyeket ezek ki fogdosván, azzal táplálták magokat szükségökben.

Tizenötödik rész

Miképpen kell abban bővséget mutatni, a' miben szükség vagyon.

1. A Rómaiak, midőn a' Gallusok, a' Capitóliumot ostromolnák, ámbár utolsó szükségben voltak, mégis kenyeret hajgáltakki az ellenség közzé, mellyel azt akarták mutatni, hogy eleségjek bővséggelvan, és az ostromlást, míg Camillus segítségül meg érkezett, kiállották.

2. Az Áthénéiek ugyan ezen módon tselekedtek, a' Lacedémóniaiak ellen.

3. Hannibál, meg szálván Casilinát, azt gondolta, hogy ő ezeket utolsó éhségre-juttatta, mivel Hannibál, az ő tábor, és a' város kerítése között fekvő helyet, gyakorízben fel szántatta, és az abban találtatható élelemre való füvet, és gyökereket is kitépette, ezek a' felszántott földet gabonával bé vetették, hogy mutassák, hogy nékiek a' következő aratásig, elegendő eleségjek vagyon.

⁵⁴² Ategua, a mai Córdobától nem messze.

⁵⁴³ I. e. 45-ben.

⁵⁴⁴ Casilinum campaniai város a Voltturnus (ma Volturno) jobb partján.

⁵⁴⁵ Mutina (ma Modena) város lakói.

4. A' Variniai meg verettetés⁵⁴⁶ után, meg maradott sereg ostrom alá fogattatván, minthogy gabona szükségében látszattattak lenni, az ellenség fogottyait egész éjtszakán által, fel's alá, a' tsűrökbe hordozták, annakutánna kezeiket elvagdaldván, úgy botsátották őket vissza, kikis elhittették az ostromló sereggel, hogy semmi reménységek se légyen az eránt, hogy a' rómaiak, az éhség miatt egyhamar feladnák magokat, a' kik elannyira bővölködnek mindenekben.

5. A' Thrácusok, bértzes hegyek között ostromoltatván, a' hová az ellenség bé nem férkezhetett, hogy az ellenséggel elhithetessék, hogy szükségét nemlátnak semmibenis, tehát fejenként minden embertől egy marok búzát, és egykevés sajtot öszve szedtek, 's azzal egy néhány marhát jól tartottak, melyeket osztán az ellenség' őrizet seregei közzé botsátottak. Le vágván ezek az ökröket, midőn látnák, hogy ezeknek béleikben feles gabona találtatik, úgy vélekedtek, hogy ezeknek nagy bővséggel kell lenni búzájoknak, mint hogy a' marhájokatis azzal tartják, és az ostrom alól el szállottak.

6. Thrasybulus, a' Milésiumiak⁵⁴⁷ vezére, midőn Alyattus,⁵⁴⁸ hosszszas ostromlással szorongatná az ő seregét, reménylén, hogy őket éhséggel leghamarább feladásra fogja kényszeríthetni, midőn az Alyattus követei ő hozzája jönnének, a' városban találtató gabonát, a' piatzra mind öszve hordatta, és azonidő alatt, az egész városban vendégségeket tsináltatván, a' lakosok mindenfelé ettek, 's ittak, ezzel akarván el hitetni az ellenséggel, hogy ő néki mindene bővségesen vagyon, a' mellyel a' hosszszas ostromlást ki állhattya.

Tizenhatodik rész

Minő elő vigyázattal kell, az árulók, és a' szököttek eránt lenni.

1. Claudius Márcellus, meg tudván a' Nolánusi Bántiusnak⁵⁴⁹ szándékát, a' ki a' népet pártütéssel igyekezett meg vesztegetni; egyszer ötet magához hívatván, így szóllott néki: hogy ő egy a' leg derekabb vitézek közzül való férfiú, mellyet ő még eddig nem tudott; egyszersmind arra kérte ötet, hogy maradna ő nálla, 's ezen ditséretes szép beszédjein felül egy lovat is ajándékozott néki. Melly jóságos tselekedete által, nemtsak ötet, hanem az egész népet, a' melly egyedül ő tőlle függött, hivségére kötelezte.

2. Hamilchár, a' Poenusok' vezére, midőn a' Gallusok' segítő seregeik közzül gyakorta sokan által járkálgatnának a' Rómaiak' táborába, ő is ezeknek szokása szerént, a' leghívebb, 's leg biztosabb emberek közzül, egy nagyszámú csoportot, kikis majd, mint ama szövetségbéliek, úgy fognak az ellenségtől fogadtatni, tettetett át szökésre reá

⁵⁴⁶ Publius Quinctilius Varus római hadvezér katasztrofális veresége az Arminius vezette germán törzsszövetségtől a teutoburgi erdőben (i. sz. 9).

⁵⁴⁷ Milétosz anatóliai görög polisz lakói. Ma Balat, Törökország.

⁵⁴⁸ Alüattész lüd király (ur. i. e. 618 k. – 561 k.), Kroiszosz apja.

⁵⁴⁹ Az eredeti Frontinus-szövegben Lucius Bantius, a Nápolyhoz közeli Nola lakója, a cannae-i ütközetben derekasan harcolt.

vett: kikis a' rómaiak' táborába bémentenek, 's ezek az ő mentségeiket bévén, őket le vagdalták. Hamilchárnak ezen fortélyos elméssége, nemtsak a' jelenlévő dolognak ki menetelére volt hasznos, hanem jövődőre való nézve is, mert annakutánna a' Rómaiak, a' valóságos szökevénynek sem hittek.

3. Hannó a' Kárhágó béliek fő hadi vezére, Szitziliában lévén, midőn meg tudtávalna, hogy a' zsoldos Gallusok közzül, mint egy négy ezren öszve esküdtek; mivel néhány hólnapokig zsoldot nemkaptak, és a' Rómaiakhoz akarnak által szökni, a' lázadástól félvén, őket meg büntetetni nem bátorkodott, hanem meg ígérte nékiek, hogy az elmaradott zsoldnak törvénytelen elhalasztását bővséggel megfogja nékiek fizetni. Melly szín alatt, mindeneket megígért és köszönetet tett Gallusoknak, alkalmas idő adódván, az ígéretnek bé tellyesítésére, egy leghívebb sáfárját, azon szín alatt, mint ha ez sáfárkodásában meg bukott volna, Otacilius⁵⁵⁰ Konzúlhoz által küldötte, a' ki nékie meg jelentené, hogy a' jövő éjtszaka négy ezer Gallusok ki fognak küldetödni ragadományt keresni, és azokat elfoghatja. Otacilius ugyan nem egy könnyen hitt a' szökevénynek, de meg vetni se tartotta tanácsosnak a' dólgot, válogatott vitézeit leshelyekre kirendelte. Ezek elő kapván a' Gallusokat, Hannó intézetének kétszeres elég tételt adtak; mert ezek a' Rómaiakban sok kárt tettek, 's magokis mind le vágattattak.

4. Hannibál hasonló intézettel állott boszszút a' szökevényeken. Mert midőn megtudta, hogy a' közelebb múlt éjtszakán, egynéhányan az ő katonái közzül, az ellenséghez által szöktek volna, tudván aztis, hogy az ő táborában ellenség kémlelői tsavarognak, közönségesen ki hirdettette, hogy nem kell mindjárt szökevénynek tartani, azon derék katonákat, a' kik az ő parantsolatjából mentek által az ellenségnek ki kémlelésére. A' Kémek halván ezen hirdetést, a' dólgot tüstént bé jelentették feleiknél. Mellyre a' Rómaiak a' szökevényeket, mindjárt öszve fogdosták, és elvagdalt kezekkel botsátották vissza.

5. Diodórus,⁵⁵¹ midőn Ámphipolin városát segítő seregekkel óltalmazná, a' kik között két ezer Thrácusokra gyanú volna, hogy a' várost felakarják dúlni, azt hazudtanékiek, hogy az ellenségnek néhány hajói, a' közellévő partokra mostanság szállottak ki, és azokat fel lehetne prédálni. Melly reménységgel fel bújtatván a' Thrácusokat, őket szabadon ki botsátotta, annak utánna bészárván utánnok a' kapukat, őket többé vissza sem fogadta.

Tizenhetedik rész

A Kitsapásokról.

1. A Rómaiak, ki a' földvárak őrizetén valának, és Hasdrubálnak ostromlásra való meg érkezésével, a' védelmező katonaságot készakartva ritkáson állígtatták ki a' kőfalakra:

⁵⁵⁰ Manius Otacilius Crassus (i. e. 3. század) római consul, a pun háborúk egyik hadvezére.

⁵⁵¹ Frontinusnál Diodotosz szerepel, de Livius is Diodóroszként adja meg a történet főszereplőjét (Liv. XLIV. 44.).

Hasdrubál ezeknek kevés számát csak potomra vévén, midőn vigyázatlanul a' vár kerítéséhez közelítene, ezek ki tsaptak, és az ő seregét le vagdalták.

2. Aemilius Paullus,⁵⁵² midőn a' Liguriaiak mindenerőből véletlenül megtámadták az ő táborát, tettetett félelem' mutatásával sokkáig egyhelyben tartóztatta a' sereget: annak utánna, midőn már az ellenség kifáradott, négy kapukon tsapott ki egyszerre, és a' Liguriaiakat széllyelvervén, elfogdosta.

3. Vélius,⁵⁵³ a' római sereg elől járója, a' ki a' Tárentumiaknak egy valamelly várát elfoglalva tartja vala, követeket küldött Hasdrubálhoz, hogy engedné megnéki, hogy bántódás nélkül mehetne el: ezen tettetése által, bátorságra ereszkedni, és magát elaladni engedvén az ellenség, ő hirtelen rajtok tsapott, és őket levagdalta.

4. Cnéjus Pompéjus, környül fogattatván Dyrrachium mellett, nem csak hogy az ostromalól fel szabadította a' maga seregét, hanem egy alkalmas helyen, és időben tett kiütése által Caezárt, a' ki igen tüzessen rohant vala béfélé a' városba, a' kívülről össze sereglert nép által, a' várnak kettős erősségei közzé, úgy bé szorította, hogy ő az ostrom-alatt lévőök, és a' kívülről bé kerített sereg közzé esvén, nemkevés veszedelemben forgott, 's érezhető veszteséggel verettetett vissza.

5. Flávius Finbria,⁵⁵⁴ Ázsiában, a Rhyndaeus vizénél Mithridatesnek fia ellen hadakozván, a' víznek eggyik ágát más felé vette, annakutána, a homlok rend elébe árkot ásott, a' katonákat mind addig tsendesen nyugva tartotta a' sántzokban, míglen az ellenség lovassága az erősség szorossai közzé bé nem érkezett: ekkor kitsapván, hat ezeret levágott közzülök.⁵⁵⁵

6. Cájus Caezár Galliában, minekutánna Ámbióriges⁵⁵⁶ egészszen eltörlötte volna Titúrius Sabínusnak, és Cotta⁵⁵⁷ Alvezéreknek táborjokat, midőn Quintus Cicerótól,⁵⁵⁸ a' ki magais ostrom alatt vólt, tudósítást kapott volna, hogy két Légiókkal nékie segítségére igyekezik, visszafordíttatván az ellenségtől, magát úgy tette, mintha meg félemlert volna, és katonáit egy szorossan össze vont táborban tartóztatta. A' Gallusok már előre magoknak tulajdonítván a' győzedelmet, midőn a' tábornak feldúlására rohanának, és az árkok' bétöltéséhez, 's a' sántzoknak bé húzásához hozzá fogtak. Caezár alkalmasnak látván ezt a' szempillantást a' megütkezésre, seregével mindenfelől hirtelen kitsapott, és őket fel kontzolta.⁵⁵⁹

⁵⁵² Lucius Aemilius Paullus Macedonicus. Lásd feljebb.

⁵⁵³ Szövegromlás Livius helyett: Marcus Livius Macatus (lásd feljebb).

⁵⁵⁴ Caius Flavius Fimbria (i. e. 115 k. – 85) vérszomjáról nevezetes római hadvezér. Kis-ázsiai hadjárata során katonái elpártoltak tőle, ezért öngyilkosságot követett el.

⁵⁵⁵ I. e. 86-ban.

⁵⁵⁶ Ambiorix (?–?) a belgák egyik törzsének fejedelme, a Iulius Caesar vezette római hódítók elleni felkelés hőse.

⁵⁵⁷ Quintus Titurius Sabinus és Lucius Aurunculeius Cotta legatusok Iulius Caesar hadseregében a galliai hadjárat során.

⁵⁵⁸ Quintus Tullius Cicero (i. e. 102–43) római államférfi és katonatiszt, a szónok Marcus Tullius Cicero öccse, Iulius Caesar legatusa a galliai hadjárat idején.

⁵⁵⁹ I. e. 54-ben.

7. Titúrius Sabínus,⁵⁶⁰ a' Gallusok' feles számú seregeik ellen, seregével tettetett félelmének alakozása alatt, az erősség között, egy csoportban nyomúlt meg; melynek nagyobb elhíttetésére, egy szökött embert, hozzájuk által küldött, a' ki nékiek mintegy bizonyosnak mondaná, hogy a' Rómaiak' serege, kétségsbe van esve, és tsak az elfutáson jártatják ezeket. A' Barbarusok, a' győzedelemre való jó alkalmatosságnak remény-sége által bűjtogattatván, fákkal, 's venyige tsomókkal, mellyekkel majd az árkokat, és a' sántzokat fogják bé tölteni, magokat megterhelvén, 's a' Rómaiak' táborát, a' melly egy halmon feküdt vala, hanyathomlok rohanva megtámadták: ekkor Titúrius, az egész hadi seregével ki tsapott, 's a' Gallusok között sokakat levágott, és nagy részét feladásra kényszerítette.

8. Az Ásculánusok,⁵⁶¹ egy valamely városát ostromolván Pompéjusnak,⁵⁶² néhány öreg, és beteges katonákat állíttattak fel mutatólá a' kőfalakra, ezt látván a' rómaiak, vigyázatlanokká lettek, ezekpedig, a' városból ki ütvén, őket meg futamtatták.⁵⁶³

9. A' Numántínusok, midőn ostromlatnának, hadi seregeket nem is rendeltek ki, a' sántzoknak óltalmazásokra, hanem bent a' városban, olly formán állottak egy csoportban, hogy Popillius Lenátus⁵⁶⁴ magával elhítette, hogy ő a' várost lajtorjákon való felmászás által elveheti. De gyanakodván mégis a' lesvetések felől, minthogy még ekkor sem akartak a' városbanlévők kimozdulni, és ellent állani, a' maga seregét visszavonta, emezek pedig ki tsapván, őket a' kőfalakról való le száltokban, és vissza fordultokban támadták meg.

Tizennyóltzadik rész

Az ostrom alatt lévőeknek álhatatosságokról.

1. A Rómaiak, midőn Hannibál, Rómának kőfalait környül szállotta volna, ezek az ő bizodalmoknak mutatásául a' Spanyol ország béli sereghez tartozó pótló új sereget állították, külömb külömb féle helyekre, a' Kapukhoz.

2. A' Rómaiak, azt a' mezőt, a' hol Hannibál táborozott, mint ha annak gazdája meghalt volna, azon az áron kótyavetyéltették el, amennyit ért az a' föld a' háború előtt.

3. Ugyan ezek, midőn őket Hannibál ostromolná, a' Rómaiak pedig Cápúát ostromolnák; a' Tanács azt végezte, hogy a' római sereg, addig onnan vissza ne hívattasson, amíg azok Cápúát bé nem veszik.

⁵⁶⁰ Quintus Titurius Sabinus. Lásd feljebb.

⁵⁶¹ Asculum itáliai város lakói. Ma Ascoli Piceno.

⁵⁶² Cnaeus Pompeius Strabo (i. e. 135 k. – 87) római consul, hadvezér, Nagy Pompeius apja.

⁵⁶³ I. e. 89-ben.

⁵⁶⁴ Marcus Popillius Laenas (i. e. 2. század) római consul, a keltibérek elleni háború egyik hadvezére.

NEGYEDIK KÖNYV

Mutató tábla

- I^{só} rész. A' Hadi fenyítékről.
 II^{ik} rész. A' Hadi fenyíték erejéről.
 III^{ik} rész. A Mértékletességről.
 IV^{ik} rész. Az Igazságról.
 V^{ik} rész. Az Álhatatosságról.
 VI^{ik} rész. Az Indúltról, és annak mérsékléséről.
 VII^{ik} rész. A' Külömb külömb féle Intézetekről.

Első rész

A Hadi Fenyítékről.

1. Publius Scipió Numántiánál, azzal jobbította meg az előbbeni vezéreknek tunyaságok által megromlott hadisereget, hogy el botsátotta a' seregközzül, azon sok tábori mosókat, s szakácsokat, a' kiknek száma iszonyú nagy vala, a' katonákat a' mindennapi gyakoroltatás által, hivataljokhoz, s kötelességekhez vissza hozta. Ezekhez kaptasolván a' gyakori katonai utazásokat, s eggyzersmind megparantsolván, hogy a' katona több napokra való eleséget hordozzon magával, hogy ez által szokjon a' katona, hideget, meleget, szelet s zápor essőt, egyaránt tűrni, s szenvedni, s a' folyó vizeken által gázolni: ottan ottan lepirongatta a' fő vezér, a' félénkeket, és gyávákat, megtörte a' kényes élet' módját, és a' tábornak utazásaiban a' szükséges edényeket megkevecsítette. Igenjelesen kitettzik ez, Scipiónak, Cájus Memmius⁵⁶⁵ tribunussal való történetéből, a' kinek ezt mondotta volna Scipió: Nékem, és a' közönséges társaságnak tsak kevés korig, magadnak pedig, mindég hitván embere maradsz.

2. Quintus Metellus⁵⁶⁶ a' Jugurtha ellenvaló hadban, hasonló keménységgel állította helyre, a' meg tsökkent hadi fenyítéket, midőn ő ezekfelett, aztis megtiltotta, hogy a' katonaság más féle hússal ne éljen, hanem tsak sült, és főtt hússal.

3. Pyrrhusról azt írják, hogy ő azt mondotta, az ő hadi kiáltójának:⁵⁶⁷ Te csak a' nagyját válogasd, én pedig azokból jó katonát tsinálok.

⁵⁶⁵ Caius Memmius (i. e. 3. század) katonai tribunus Scipio Aemilianus seregében.

⁵⁶⁶ Quintus Caecilius Metellus Numidicus. Lásd feljebb.

⁵⁶⁷ Toborzó.

4. Lúcius Flaccus,⁵⁶⁸ és Cájus Varrónak⁵⁶⁹ Konzulságában,⁵⁷⁰ a' katonák elébb meg eskettettek: a' Zászló alá való bé esküvést, tsak a' Tribunusok vitték véghez: egyébaránt így esküdtek fel magok között; hogy ők félénkségből, vagy a meg futamodásokban, vagy a meg hátrállásokban soha meg nem szaladnak, soraikat soha elnem hagyják, haneha magoknak nyilakat akarnának kérni, vagy az ellenséget akarják paskolni, vagy haneha, pólgártársaiknak életét, akarnák megmenteni.

5. Scipió Áfricánus, midőn egy valakinek különös tzifraságokkal fel ékesített paizzsát meglátta vólna, így szóllott: nem tsudálkozom azon, úgymond, hogy olly nagy gonddal ki tzifrázta ő azt, a' miben inkább bízik, mint a' kardjában.

6. Filep, midőn új sereget állitana, a' szekér tartást mindeneknek meg tiltotta, a' lovasoknak, tsak egy egy tábori szolgát engedett tartani, a' gyalogoknak pedig tíznek egyet; kikis e' mellett a' kézi malmokat, vagyis darállókat, és a' hajó vonó köteleket tartoztak hordozni. Ki szálván a' nyári táborozásokra, harminc napi lisztet parantsolt hordani, a' katonáknak a' hátakon.

7. Cájus Márius, a' tábori akadékok' számának megszoríttatása végett, mellyek által a' hadi megindúlt sereg, igen nagyon meg vólt terhelve, a' tábori edényeket, és eleségeket, vagyis prébendákat,⁵⁷¹ nyalábokba kötöztetvén azokat villákra rakatta, melly által a' tereh megkönnyebbülvén, a' pihenés is alkalmatosabbá lett a' hordozókra való nézve: a' honnan osztán példabeszédbejött, A Márius öszvérei.

8. Az Áthénéi Theagénész,⁵⁷² midőn Hadát Mégarába vinné, Katonáinak, a' kik azt kérték tőlle, hogy őket osztaná fel hadi rendekre, ígyfelelt: majd ott foglak titeket elrendelni: azomban titkon, egy tsapat lovasságot előre ki küldött, meg parantsolván nékiek, hogy viszsza fordúlván, mintha ők ellenségek vólnának, pajtásaikat támadnák meg: e' meglévén, mindnyán neki készültek, mintha az ellenséggel akarnának meg verekedni, magára hagyván a' hadi rendeknek formálását, kiki oda álhatna, a' hová akarna: és midőn a' gyávák hátravonnák magokat, a' bátor szívű vitézek pedig, előreugrándoznának, a' miképpen ekkor állottak, a' szerént rendelte, és vezette tovább a' hadi sereget.

9. A' Lacedémóniai Lysánder, egy a' rendből ki ment katonát megerettetett: ez, magát mentetgetvén, hogy ő nem ragadozás kedvéért távozott el a' hadi seregtől, azt felelte néki: akarom, hogy ő nem ragadozás kedvéért távozzon el a' hadi seregtől, azt feleltenéki; akarom, hogy tsak színét se mutasd a' ragadozásnak.

⁵⁶⁸ Szövegromlás Lucius Paullus helyett. Lucius Aemilius Paullus (? – i. e. 216) római consul, hadvezér, a Makedónia felett győzedelmes Aemilius Paullus Macedonicus apja. A cannae-i ütközetben esett el.

⁵⁶⁹ Caius Terentius Varro (i. e. 3. század) római consul, a cannae-i csatában a rómaiak egyik vezére.

⁵⁷⁰ I. e. 216.

⁵⁷¹ Prebenda: természetben való járandóság.

⁵⁷² Azonosítása bizonytalan. A legismertebb személy ezen a néven, Thegenész megarai türannosz nem volt athéni. Az itt szereplő történet hasonló formában kétszer is előfordul Polüainosznál (Pol. III. 9. 10; V. 28. 1), de ő az elsőnél Iphikratész, a másodiknál Theognisz nevéhez köti.

10. Antigónus,⁵⁷³ hallván, hogy az ő fia, egy olly valakinek a' Házába szállott volna bé, a' kinek igen szép három Leányai vólnának. Hallom, úgymond fiam! hogy te igen szoross helyen, 's több féle uraságoknak a' házában lakol: tágasabb szállást vegyél magadnak. Meg parantsolván néki, hogy onnan legottan ki költözzön, e' mellett hadi parantsolatbanis ki hirdette, hogy senkinek sem lészen ötven esztendőn alól szabad, tselédes házi gazdaszszonynál szállást venni.

11. Qvintus Metellus Konzúl, ámbár a' törvények néki nem ellenzették, hogy a' fiával mindenkor egy sátorban lakhasson, mégis inkább akarta, hogy a' fia a' tábor rendjében érdemlje azt meg, hogy attyával szolgálhasson.

12. Publius Rutilius⁵⁷⁴ Konzúl, jól lehet a' törvényekszerént, egy sátorban lakozhatna a' fiával; mégis inkább a' Légió közzé adta őtet, katonának.

13. Márcus Scaurus,⁵⁷⁵ hogy az ő fia, a' Trienti⁵⁷⁶ berkek között, az ellenség elől a' helyéből ki mozdult, megtiltotta néki, hogy a' szeme elébe ne kerüljön. Az Ifjú gyalázatjának szemérmetségétől kénszerítetvén, maga magát megölte.

14. A' régi Rómaiak, és más nemzettségek, a' hadi seregeket elszélesztve, a' Kohorsok' tsapatjai szerént szokták vala a' táborban letelepíteni, valamint a' tanyázó kalyibákat is szanaszét szokták vala táborba le telepíteni; valamint a' tanyázó kalyibákatis szanaszét szokták vala fel állítgatni, midőn még tsak a' városok kőfalait esmérné a' régi idő. Pyrrhus, az Arnótok Királya volt az első, a' ki az egész hadi sereget, ugyan egy sántz alá telepítette le. Annakutána, meg győzvén őtet a' Rómaiak, az Arusiniai mezőben, Beneventum⁵⁷⁷ városa környékén, az ő Táborát elfoglalván, ekkor jegyzték fel magoknak a' vezérek, a' hadi seregeknek elrendeltetéseket, 's így jöttünk lassan lassan a' Tábornak e' mái kimérésére.⁵⁷⁸

15. Publius Násica,⁵⁷⁹ téli szállásokon lévén, noha ekkor hajós seregekre nem volt szüksége, dehogy a' katonák, a' henyélés által elne romoljanak, vagy a' heverésből eredt pajkoskodás által frigyeseket méltatlanságokkal ne illessék, hajókat építtetett vélek.

16. Márcus Cátó, emlékezetben hagyta, hogy a' melly katona, a' pajtássát meglopta, és rajta kapattatott, a' jobb keze vágattatott el érette; vagy ha nem akarták olly keményen megbüntetni a' vétkest, előszször vért botsátottak rajta.⁵⁸⁰

⁵⁷³ I. Antigonosz Monophthalmosz.

⁵⁷⁴ Publius Rutilius Rufus (i. e. 150 – i. e. 78 után) római consul, szónok, történetíró. Életének utolsó éveit Szmürnában (ma İzmir, Törökország) töltötte száműzetésben, amelynek során megírta Róma történelmét görög nyelven.

⁵⁷⁵ Marcus Aemilius Scaurus (i. e. 161 k. – 89 k.) római consul, évtizedeken át princeps senatus.

⁵⁷⁶ Tridentum észak-itáliai település. Ma Trento, Olaszország.

⁵⁷⁷ Beneventum campaniai település. Ma Benevento.

⁵⁷⁸ I. e. 274-ben.

⁵⁷⁹ Publius Cornelius Scipio Nasica (i. e. 227 – 171 után) római consul, katonai szolgálata alatt az Ibériai-félszigeten hadakozott.

⁵⁸⁰ A latinban: „[I]n principium sanguinem missum.” Először eret vágtak rajta.

17. Cleárchus, a' Lacedémóniaiak' vezére, azt mondotta a' maga katonáinak, hogy inkább kel félni a' Hadivezertől, mint sem az ellenségtől: azt jelentvén ez által, hogy a' kik az ütközetben, a' bizonytalan haláltól félnének, bizonyosan halállal büntettetnek meg azok, a' kik a' Vezért, elhagyándják.

18. Appius Claudiusnak⁵⁸¹ ítélete szerint, a' Római Tanács' parantsolatjára, mind azok, a' kik Pyrrhus, az Árnótok Királya által elfogattattak, és annak utánna vissza bocsátattak, a' Lovasok, a' Gyalogság közzé, a' Gyalogok pedig, a' könnyű szerű fegyveresek közzé osztattak fel, és mindnyájoknak a' sántzokon kívül kellett tanyázni, mind addig, valameddig kettős prédát nem nyert mindegyikőjük az ellenségen.

19. Otacilius Crassus Konzúl,⁵⁸² azokat, a' kik Hannibáltól hódoltatván, annakutánna a' táborhoz vissza tértek, a' sántzokon kívül tanyáztatta, hogy szoknának minden erősség nélkül a' veszedelemhez, és hogy az ellenség ellen bátrabbak lennének.

20. Publius Cornélius Nasicának, s Dívus Iúliusnak Konzúlságok⁵⁸³ alatt, azok, a' kik seregeiket elhagyták, közönséges helyenvaló meg veszszöztetéssel büntettettek meg.

21. Domitius Corbuló, Örményországban, a' hadi rendnek két szárnyát, és azon három Kohorsokat, melyek a' vár mellett, az ellenség előtt eleinte meg hátráltak, mindaddig a' sántzokon kívül tanyáztatta, míg szüntelenvaló fáradozásaik és szerentsés portázásaik által, a' gyalázat sartzát le nem tették.

22. Aurélius Cotta⁵⁸⁴ Konzúl, a' szükségétől kényszerítettvén, midőn a' Lovasságnak azt parantsolná, hogy az ellenségen rajtahajtsanak, és annak egy része, a' parantsolatnak nem engedelmeskedne, panaszt tévén a' Cenzorok előtt, véghez vitte, hogy ezeknek neveik fel jegyeztetettek. A' fő bíraktól még azt is kinyerte, hogy az ő hátra maradt zsoldjok, ki ne fizetődjön nékiek. A' nép előjárói, hasonlóképpen jelentést tettek ez eránt a' nép előtt, és így a' közönséges meg egyezés, és elítélet által, a' hadi fenyték helyre állíttatott.

23. Quintus Metellus Macedónicus,⁵⁸⁵ Spanyol országon, azon öt Kohorsoknak, a' melyek az ellenség előtt meghátráltak, azt parantsolta, hogy testamentomot tsináljanak, és az elvesztett helynek elfoglalására, őket vissza küldötte: e' mellett, azzal fenyegette őket, hogy különben vissza nemfogadtatnak ő hozzájuk, hatsak nem győzedelmeskednek.

⁵⁸¹ Appius Claudius Caecus (i. e. 340–273) római consul, censor, dictator. Ő kezdte meg az első római út (Via Appia) és az első római vízvezeték (Aqua Appia) építését.

⁵⁸² Titus Otacilius Crassus (i. e. 3. század) római hadvezér. Bár apja biztosan consul volt, arra nincs forrás, hogy maga is viselte volna a hivatalt.

⁵⁸³ Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio és Decimus Iunius Brutus Callaicus consuli éve: i. e. 138. A „Dívus Iúlius” név – azaz Iulius Caesar – feltehetően Jakkó tévedése „Decimus Iunius” helyett.

⁵⁸⁴ Caius Aurelius Cotta (i. e. 3. század) római consul, az első pun háború egyik hadvezére.

⁵⁸⁵ Quintus Caecilius Metellus Macedonicus. Lásd feljebb.

24. Publius Valérius Konzúlnak, a' Tanáts azt parantsolta, hogy a' Sirisnél⁵⁸⁶ meggyőztetett sereget vigye Firmisbe,⁵⁸⁷ s táborát ottan bé sántzolván, sátorok alatt teleljen. De midőn ennek katonái rútul meg szalasztattak volna, a' Tanáts azt végezte, hogy külömben segittséget sem kell nékiek küldeni, hatsak el nem fogták, vagy meg nem győzték az ellenséget.

25. Azon Légiók, mellyek a' Puniciumi hadban hartzolni nem akartak, Szitziliába, mintegy hazájokból számkivetteten, a' Tanáts végzéséből, hét esztendő alatt, tsupántsak árpát kaptak eleségül.

26. Lúcius Pisó,⁵⁸⁸ Cájus Titiust, a' Kohorsoknak előljáróját, hogy helyéből a' meg szaladtakkal öis tovább állott, azzal büntette meg, hogy felső ruhájának övezete kettévágattatván, fel bontzott ruhában, mezítláb kellett nékie mindennap, midőn a' strázsák változnának, a' fő vitézek előtt meg jelenni, és vendégségbe, vagy fürödőbe semvölt szabad, nékie járni.

27. Sulla, azt a' Kohorsot, és azokat a' századosokat, a' kiknek tanyáikon, az ellenség keresztül tört, sisakoson, de övedezetlen,⁵⁸⁹ állíttatta ki a' fő vitézek elébe.

28. Domitius Corbuló, Örmény Országban, Aemilius Rufus⁵⁹⁰ Lovasság kapitányának, minthogy ez, az ellenség előtt meghátrállott, és a' vezérlése alatt lévő szárnyesregnek tsak kevés része völt felfegyverkezve, palástját a' Poroszlók által meg szaggattatta, s ezen megbestelenített ruhában kellett nékie, a' fő vitézek előtt megjelenni.

29. Atilius Régulus,⁵⁹¹ midőn Sámniumból Lucériába⁵⁹² akarna által menni, és serege ösze találkozáván az ellenséggel, hátat fordított volna, a' meg futamodtak elejébe egy Kohorsot állíttatott ki, és azt parantsolta nékiek, hogy szaladókat, mint szökevényeket vagdalják le.

30. Cotta Konzúl, Szitziliában, a' nemes Valéria nemzetségből Valériust, a' ki a' sereg előljárója vala, hogy meg szaladt, vesszővel büntettette meg.

31. Ugyan ez, Publius Auréliust,⁵⁹³ az ő vér szerént való atyafiát, kitis addig, míg ő a' jövendőmondás megkérdezése végett Messánába utazott, a' Lipáriai szigetek megszállásának kormányzójává tett vala, s az alatt az ellenség fel gyűjtván a' sántzokat, a' Tábortis elfoglalta, ötet meg vesszőztetvén, a' Gyalogság közzé adatta közkatonának, és velle köz katonai szolgálatot parantsolt tétetni.

32. Fulvius Flaccus⁵⁹⁴ Censor, az ötsét Fulviust, mivel ő a' Légiót, a' mellynek előljárója vala, a' Konzúl' híre nélkül széllyel botsátotta, a' Tanátsból ki vetette.

33. Márcus Cátó, midőn az ellenséges partokról, a' hol néhány napokig tanyázott, háromszor fúvattatván jelt, az elindulásra, s hajóival a' kikötő helyből elindúlna, és egyvalaki a' katonák közzül elmaradván, a' szárazról nagy rimánkodások között kérné őket, hogy

⁵⁸⁶ Folyó Dél-Itáliában, mai neve Sinni.

⁵⁸⁷ Szövegromlás. Frontinusnál Saepinum (ma Sepino, Olaszország) szerepel.

⁵⁸⁸ Lucius Calpurnius Piso Frugi (i. e. 180 k. – 112) római consul, hadvezér.

⁵⁸⁹ Öv nélkül.

⁵⁹⁰ Aemilius Rufus (i. sz. 1. század) római lovassági parancsnok.

⁵⁹¹ Marcus Atilius Regulus. Lásd feljebb.

⁵⁹² Luceria liguriai település. Ma Canossa, Olaszország.

⁵⁹³ Publius Aurelius Pecuniola (i. e. 3. század) római katonatiszt, Caius Aurelius Cotta consul rokona.

⁵⁹⁴ Quintus Fulvius Flaccus. Lásd feljebb.

vennék fel, az egész hajós sereg, a' partra vissza fordúlt, s ezt a' megfogott katonát halállal büntettette meg, még pedig ennek nagyobb gyalázatjára, azoknak, a' kik ötet elvesztették, az ellenség közzül valónak kellett lenni, és például a' többiek előtt fel akasztatta.

34. Appius Claudius,⁵⁹⁵ azok közzül, a' kik az ellenség elől el szaladtak, sors szerént, minden tizedik katonát, fustéllyal⁵⁹⁶ verettette agyon.

35. Fábius Rullus Konzúl, a' megfutamodott két Légiók közzül, sors szerént minden huszadiknak fejét vétette, a' Katonaság előtt.

36. Aquillius,⁵⁹⁷ egy századból, a' kiknek tanyáikra az ellenség véletlenül bérohant, minden harmadiknak fejeket vétette.

37. Márcus Antónius, midőn az ellenség a' sántzokat felgyújtotta volna, azon két Kohorsbéli Katonákat, a' kik akkor nap szolgálásban voltak, megtizedeltette, és mind egyik Kohorsnak századossait meg büntette, a' vitze kapitányt gyalázattal botsátotta el, a' Légió maradványának pedig, árpát adatott eleségül.

38. Az a' Légió, a' mely Rhégium városát, ámbár a' vezér parantsolatjára le rontotta, és el pusztította, azzal büntetődött meg, hogy négy ezeren fogságra vettetvén, megölettek. Ennek felette, a' Tanáts' végzésében az is ki volt téve, hogy azokközzül senkit se el temetni, se meg gyászolni nem szabad.

39. Lúcius Papirius Cursor Dictátor, Fábius Rullus Lovas sereg kapitánnyának, a' ki noha szerentsésen, de az ő parantsolatja ellen, meghartzolt az ellenséggel, büntetésül azt kívánta, hogy meg vesszőztetvén, feje vétessék néki: ennek sem az ő nagy igyekezetére tekintet nem vett, sem a' katonák' könyörgéseire el nem akarta engedni a' büntetést. Rullus elszaladván, ötet egészszén Rómáig kergette: itt sem nyerhetett elébb megbotsátatást, az ő halálos büntetése, míglen Fábius ennek attyával együtt az ő térdeihez borúlván, mind a' Nép, mind pedig a' Tanáts egyaránt kérnék őtet, hogy nékie megbotsátana.

40. Mánlius,⁵⁹⁸ ki azután vezeték névvel Imperiósónak neveztetett, a' fiának, hogy ez attya parantsolatja ellen, az ellenséggel meghartzolt, ámbár diadalmaskodott, mégis, a' sereg' szemelátrára, megvesszőztetvén őtet, fejét vétette.

41. Mánliusnak, ugyan ez a' fia, midőn a' sereg ő mellette, az attya ellen, párt ütést akarna indítani, meg nem engedte a' katonáknak, hogy ő miatta támadást tsinálnának, melyáltal a' hadi fenyték megromlana; és kikérte, hogy az ő büntetésének végre hajtását, attyának engednék meg.

42. Qvintus Fábius Maximus,⁵⁹⁹ a' szökevényeknek, a' jobb kezeiket vagdaltatta el.

43. Cájus Curió Konzúl, a' Trójai hadban,⁶⁰⁰ Dyrrachium' környékén, midőn egy az öt Légiók közzül, pártot ütött volna, mivel a' kemény, s veszedelmes lesekkel telyes

⁵⁹⁵ Appius Claudius Crassus Inregillensis Sabinus (i. e. 5. század) római consul, decemvir, hadvezér.

⁵⁹⁶ Fustély: bunkósbót; vastag végű fa ütőfegyver.

⁵⁹⁷ Nem azonosítható személy.

⁵⁹⁸ Titus Manlius Imperiosus Torquatus (i. e. 4. század) római consul, dictator, hadvezér. Az imperiosus melléknév hatalmasat, parancsolót jelent, de negatív értelemben zsarnok, önkényeskedő értelemben is használatos.

⁵⁹⁹ Quintus Fabius Maximus Servilianus (i. e. 2. század) római consul, hadvezér.

⁶⁰⁰ A latinban: „bello Dardanico” – a dardán nép ellen viselt háborúban. I. e. 75.

tábor járásokban, a' Vezérnek vakmerő példáját követni, 's hartzolni nem akartak, négy fegyveres Légiót, mindenhadí készülétekkel fel fegyverkeztetvén, olly renddel, amint a' hartzban szokás, kiállítatott. Annakutánna a' pártoskodó Légiótól el szedvén elébb a' fegyvereket, fegyver nélkül, ezen fegyveres sereg elébe állíttatta, 's szetskát vágattatott véllek, más nap hasonlóképpen övedezetlen, sántzokat ásatott véllek. A' Légió, semmi módon, könyörgéssel se nyerhetteki, hogy Zászlójokat, nékiek vissza adná, sőt a' Légió nevét is eltörölte, a' katonákat pedig más Légiók közzé, pótlásúl fel osztatta.

44. Qvintus Fulviusnak, és Appius Claudiusnak Konzulságokban,⁶⁰¹ a' Cannai Ütközetben megmaradott Katonák, a' Tanáts végezése szerént, hazájokból Szitziliába küldetettvén, azt kérték Márcus Márcellus Konzultól, hogy őket hartzra vinné. Ő a' Tanátsnál kérdést tett. A' Tanáts meg nem engedte. Nékünk úgymond tettzett vala akkor, a' közön-séges társaságot, a' mellyet ők el hagytanak, reájok bízni; megengedte mindazáltal a' Tanáts Márcellusnak, hogy azt tselekedje, a' mit jónak lát, tsak hogy ezeka katonák, munka nélkül ne heverjenek, se meg ne ajándékoztassanak, se jutalmakat nékiek ne osztogasson; és hogy Olasz országba addig vissza ne téríttessenek, valameddig ottan Poenusok vólnának.

45. Márcus Salinátor,⁶⁰² a' ki Pólgármester vólt, azzal vádoltatott a' Nép által, hogy a' nyert prédát, nem egyaránt osztottafel a' Katonák között.

46. Midőn Qvintus Petillius⁶⁰³ Konzúl, a' Liguriaiak által, az ütközetben megölet-tett vólna, a' Tanáts azt végezte, mint hogy az a' Légió, mellyelvaló tsatában a' Konzúl megölettetett, mindnyájan úgy jelentetődtek bé, mint a' kik, nemigen szoktak a' hartzon jelen lenni, esztendei zsoldjok ki ne adattasson, 's ezen fizetések le vonattattassék.⁶⁰⁴

Második rész

A Hadi Fenyíték Erejéről.

1. A Brútus,⁶⁰⁵ és a' Cassius' serege felől azt írják, hogy midőn ezek, a' hazafiak között való háborúban Macedónia felé egygyütt útnának, ámbár a' Brútus' serege hamarabb meg érkezett egy valamely folyó vízhez, a' mellyen hidat kellett vala nékiek készíteni, mindazáltal a' Cassius' serege, mind a' hídnak elkészítésében, mind pedig az által mene-telnek siettségében, megelőzte amazokat. Mellyet tsupán a' hadi fenyíték erejének lehet tulajdonítani, és nem tsak az e' féle munkákban, hanem minden más egyéb hadi-munkálkodásokban is, felyül haladta a' Cassius' serege a' Brútusét.

⁶⁰¹ Quintus Fulvius Flaccus és Appius Claudius Pulcher consuli éve: i. e. 212.

⁶⁰² Marcus Livius Salinator. Lásd feljebb.

⁶⁰³ Quintus Petillius Spurinus (? – i. e. 176) római consul, a ligurok elleni harcokban esett el.

⁶⁰⁴ I. e. 176-ban.

⁶⁰⁵ Marcus Iunius Brutus, később Quintus Servilius Caepio Brutus (i. e. 85–42) római politikus, szónok, hadvezér. Iulius Caesar rokona és támogatója, később az ellene szervezett összeesküvés egyik vezetője.

2. Cájus Máriusnak, midőn szabad hatalma volna a' sereg választására, a' kettő közzül, a' kik Rutilius, és a' kik Metellus alatt, annakutánna pedig a' kik ő alatta szolgáltanak, a' Rutilius kisdéd seregét választotta inkább magának, mint hogy ennek jó hadi fenytékben való tartásáról, már előre megvölt győzöttetve.

3. Domitius Corbuló, a' hadi fenytéknek megjobbítottatása által, két Légióval, és egy maroknyi sereggel, ellent tudott állani a' Párthusoknak.

4. Macedói Sándor, már attyának Filepnek idejétől fogva, a' jó hadi fenytékhez hozzá szoktatott negyven ezer emberével, a' föld kerektségét támadta meg, és számlálhatatlan ellenséges seregeket győzött meg.

5. Cyrus, a' Persák ellenvaló hadakozásban, tizennégy ezer jó fenytékű fegyverekkel, szörnyű akadályokon ment keresztül.

6. Epaminondas, a' Thébéiek' Vezére, négy ezer emberrel, a' kik között tsak négy száz lovasok valának, a' Lacedemoniaiak' huszon négy ezer gyalog, és ezer hat száz lovasokból álló seregeiket meggyőzte.

7. Tizen négy ezer Görögök, a' kik Cyrus alatt Artaxerxes ellen, segítő seregül szolgáltanak, száz ezer barbarusokat győztek meg, egy ütközetben.

8. Ugyan ezek a' tizennégy ezer Görögök elvesztvén az ütközetben vezérjeket, vissza vezéreltetéseket egy az ő keblekbéli emberre, az Áthénéi Xenophonra bízák, a' melly sereg eszméletlen, és veszedelmes helyeken vergődvén keresztül, ép állapotba tért vissza hazájába.

9. Xerxes, a' Thermopylai szorossaknál, háromszáz Lacedemoniaiaktól szorongatvatván, alig tudta őket meggyőzni: a' tsaltameg úgymond, ötet, hogy sok emberei voltak ugyan néki, de jó hadi fenytékkal biró katonája egysevala.

Harmadik rész

A Mértékletességről.

1. Márcus Cátó, azzal a' borral, mellyből a' hajós legények részesültek, megvölt elégedve.

2. Fábricius,⁶⁰⁶ midőn Cineás,⁶⁰⁷ az Árnótok' követe, nagymérték aranyat adna néki ajándékba; nem kell, úgy mond, a' te aranyad; Inkább szeretek azoknak, a' kik azzal bírnak parantsolni, mint sem az aranyak uralenni.

3. Atilius Régulus, midőn fő igazgató volna, olyan szegény volt, hogy mind magát, mind feleségét, s gyermekeit egy szántó földetskéből táplálgatta, mellyet egy Majorossal⁶⁰⁸ miveltetett. Midőn ennek halálát meghallotta, írt a' Tanátsnak, hogy

⁶⁰⁶ Caius Fabricius Luscinus (i. e. 3. század) megvesztegethetetlenségéről ismert római consul, hadvezér, diplomata.

⁶⁰⁷ Kineasz (i. e. 3. század) thesszaliai származású tanácsadó és diplomata I. Pürrhosz épeiroszi király szolgálatában.

⁶⁰⁸ Majoros: mezőgazdasági alkalmazott.

ő helyébe más igazgatót rendelnének; mert meg halálozván az ő Majorossa, mindene pusztulásra fog jutni, mellyre nézve szükséges volna odahaza, az ő jelenléte.

4. Cnéjus Scipió, Spanyolországban viselt szerentsés dólgai után, a' leg nagyobb szegénységben halt meg, még annyi pénzt sem hagyott hátra, a' melly elegendő lett volna leányainak jegybe adására: kiketis osztán a' Tanáts, ezen szükség miatt, közönséges költségen adattatott férjhez.

5. Ugyan ezt, tselekedték az Áthénéiek, az Áristides⁶⁰⁹ fiaival, a' ki sok nevezetes viselt dólgai után is a' legnagyobb szegénységben halt meg.

6. Epaminondas, a' Thébéiek' Vezére, olly maga megtartóztatással bírt, hogy minden házi eszközei között, egy üstnél, és egyetlen egy nyársnál egyéb, nem találtatott nálla.

7. Hannibál, már hajnalkor felkelt, éjjel előtt nyúgodni soha nem ment, vatsorálni pedig alkonyodáskor szokott: és tsak két evő ágyat tartott.

8. Ugyanez, midőn Hasdrubál fő hadi vezér alatt katonáskodna, töbnyire a' pusztta földön szokott háltni, 's a' felső ruhájával takaródtzott.

9. Aemiliánus Scipióról azt beszéllik, hogy útjában, midőn barátjaival vándorolna, tsak akkor evett, ha valaki egy darab kenyeret adott néki.

10. Ugyan ezt beszéllik, a' Macedóniai Sándor felőlis.

11. Massinissa felől azt olvassuk, hogy kilentzven esztendő korában, vagy álva, vagy kelve szokott a' sátora előtt ebédelni.

12. Márcus Cúrius, meggyőzván a' Sábínusokat, midőn a' Tanáts' végzéséből, az ő majorkodó földjeis, mellyből minden derék, vitéz viseletű katona, kapott ajjándékba, megszorítottatott volna, a' köz katonáknak jutott részszel meg elégedett: roszsz hazafi volna az úgy mond, a' kinek az nem volna elég, a' mi másnak elégséges.

13. Jeles Mértékletességet mutatott gyakran az egész hadi seregis, mint azok, a' kik Márcus Scaurus alatt szolgáltnak. Mert amint Scaurus feljegyzette, hogy annak az alma fának gyümölsét, a' melly fa, a' tábor kimérése által, annak ajjába esett, eltakarodván onnan más nap a' sereg, azt tsak egy újjal sem illette senki.

14. A' Caezár Domitiánus Augustus Germánicus Császárnak szerentséjére kezdődött, és végződött hadakozásban, mellyet Július Civilis⁶¹⁰ indított ellene Galliában, midőn a' Lingóneseknek⁶¹¹ mindennel bővös városa, ⁶¹² Civilishez tsapta volna magát, 's a' Caezár seregének elő nyomulása által, a' felprédáltatás miatt, igen nagy félelemben volna, de reménységeken kívül, bántódás nélkül maradván, 's vagyonaikbanis legkissebb kárt sem szenvedtek, engedelmességre ajjánlották magokat, és a' város hetvenezer fegyvereseket adott által Frontinusnak.⁶¹³

⁶⁰⁹ Ariszteidész (i. e. 530–468) athéni államférfi, a perzsa háborúk egyik hadvezére. Hírneve és sikerei ellenére szegényen halt meg.

⁶¹⁰ Caius Iulius Civilis (i. sz. 25–70) a germán batavus törzs fejedelme, felkelésük (i. sz. 69) vezetője.

⁶¹¹ Gall törzs a mai Franciaország északi részén.

⁶¹² Civitas Lingones (eredetileg Andematunnum) gall település. Ma Langres, Franciaország.

⁶¹³ Sextus Julius Frontinus, az eredeti mű szerzője. I. sz. 70-ben.

15. Lúcius Mummius,⁶¹⁴ elfoglalván Kórinthust, nem tsak magát Olasz országot, hanem az egész tartományt felékesítette képekkel, szobrokkal, 's más bálvány oszlopokkal, és ennyi sok martalékokból, 's nyereségekből semmit sem fordított a' maga hasznára, el annyira, hogy szegény hajadon leányzóját, a' Tanátsnak kellett férjhez adni menyaszszonyi ajándékkal.⁶¹⁵

Negyedik rész.

Az Igazságról.

1. A Faliscusokat ostromló Camillusnak,⁶¹⁶ a' Város' oskola mestere, a' Faliscusok gyermekeit sétállás képpen a' városon kívül ki vezetvén, nékie általadta, ezt mondván: ha a' szülék, vissza akarják kérni ezen néked idehozott kezeseket, kéntelen lészen a' város azt tenni, a' mit parantsolsz. Camillus, nem tsak, hogy meg vetette ezen hitetlenséget, hanem hátra kötöztetvén a Mesternek kezeit, által adta ötet a' gyermekeknek, hogy vesszőkkel vervén, magok előtt hajtának vissza szüléikhez: ezen emberséges tselekedeteáltal, Camillus megnyerte azt a' győzedelmet, melyet tsalárdsággal elérni nem kívánt. Mert a' Faliscusok ezen igazságos vélekváló bánásra, önként fel adták magokat.⁶¹⁷

2. Pyrrhusnak, az Árnótok Királyának orvosa, általszökvén Fábricius római vezérhez, azt ígérte néki, hogy ő Pyrrhusnak mérget ad bé, hanékie illendő gazdag jutalmat fogadni. Fábriciusnak nem lévén szüksége, a' győzelemnek illy gonoszsággalvaló megvásárlására, az Orvost a' Királynak fel fedezte: és ezen bizodalmaáltal azt nyerte, hogy Pyrrhus, a' Rómaiak barátságát önként elfogadta.

Ötödik rész

Az Álhatatosságról.

1. Cnéjus Pompéjus, a' győzedelmi pompák alkalmatosságakor hordozandó pénznek, széllyelragadozásával fenyegetődtző katonaság előtt, melyről ötet Servilius, és Glaucia⁶¹⁸ eleve megintették, hogy azt inkább a' katonaság között osztaná fel, hogy zendülés

⁶¹⁴ Lucius Mummius Achaicus (i. e. 2. század) római hadvezér, az Akhai Szövetség legyőzője, Korinthusz elpusztítója.

⁶¹⁵ I. e. 146-ban.

⁶¹⁶ Marcus Furius Camillus. Lásd feljebb.

⁶¹⁷ I. e. 394-ben.

⁶¹⁸ Servilius esetleg Publius Servilius Vatia Isauricusszal (lásd feljebb) azonos (a történet időpontjában – i. e. 79 – az egyik consul), de lehetséges, hogy Pompeius egyik alvezére. Glaucia más forrásban nem említett személy.

netámadjon belőlle: így nyilatkoztatta ki magát előttök, hogyő nemtsak győzedelmi pompát nem fogtartani, hanem készebb inkább meghalni, mint sem a' katonaság szabad szájának engedelmeskedni: annakutána, megdorgálván a' katonaságot kemény szókkal, a' borostyán ágakkal felkoszorúzott nyalábos tzímereket, elejekbe vetette, hogyazon kezdenék el ragadozásait. De a' mellynek irigyellő sajnállása tsendességre birta őket.

2. Cájus Caezár, midőn a' hazafiakkal való hadakozásban párt ütés támadtt volna a' sereg között, az egész Légio, a' melly a' leg nagyobb dühösséggel dúlt fült magában, a' hadi szolgálatból elbótsátotta, és a' támadás szerzőinek fejeket vétette: majd azoknak, a' kik elbótsáttattak önnön könyörgéseikre, előbbeni betsülleteket vissza adta, és így legjobb katonákat tett belőlők.

3. Postúmius⁶¹⁹ Konzúl, felkérven a' maga hadiseregét, midőn a' katonák azt kérdeznék tőlle, hogy mit parancsolna? azt úgy mond, hogy ötet követnék, és meg ragadván a' Zászlót, legelől vágott bé az ellenség' sora közzé. Kitis a' sereg nyomba követvén, diadalmaskodott.

4. Claudius Márcellus, midőn vigyázatlanságból, a' Gallusok' kezébe esett volna, s a' vidéknek környül szemlélésevégett, hogy merre szabadúlhatnaki, lovával környös körül nyargalótzna, látván, hogy mindenütt televan a' vidék ellenséggel, felfoháskodván az Istenekhez, az ellenség' közepének neki vágott: kikis ezen véletlen bátorkodás által megijjedvén, ő magát ki vágta, s az ellenség' Vezérétis meg ölte, s így, a' hol alig vala reménysége életéhez, onnan a' leg szebb győzelemmel fordúlt vissza.

5. Lúcius Paullus elvesztvén Cannánál a' hadi sereget, midőn Lentullusnak,⁶²⁰ az ő tisztí társának lovat hoznának, a' mellyen tovább mehetne, és életét a' veszedelemből, – mellyet ugyan nem ő okozott, – meg menthetné, a' lovat el nem fogadta; hanem felült azon kősziklára, mellyre, meg sebessítette reá borúlt, és itt várta bé, míglen az ellenség' reá rohanása által, elborítottván, ötet megölték.

6. Varró⁶²¹ Lentulusnak tisztí társa, nagyobb álhatatossággal tartotta meg életét, ezen veszedelem után, Hazájának; mert néki, mind a' Nép, mind a' Tanács megköszönte, hogy kétsésgbe nem esett, a' közönséges társaságmiatt: Kit is, nem az élet kívánása, hanem a' Haza szeretete tartott meg életben, mellyet ő életének hátralévő idejében ditséretesen meg mutatott; mert ő annak utánna mind a' haját, mind a' szakállát meg nevelte, soha az után fekvé nem evett, a' Néptől nékie ajánlott tisztségeket meg köszönte, ezt mondván, Szerentsésebb tisztí személyekre van most szüksége a' közönséges társaságnak.

7. Meg verettvén az egész Római sereg Cannánál, midőn Semprónius Tudítanus,⁶²² és Cájus Octávius,⁶²³ a' sereg' tribunusai /:hadnagyai:/ több apróbb

⁶¹⁹ Talán Lucius Postumius Megellus (lásd feljebb), de az azonosítása bizonytalan.

⁶²⁰ Az itt említett személyek: Lucius Aemilius Paullus (lásd feljebb) és altisztje Cnaeus Cornelius Lentulus.

⁶²¹ Caius Terentius Varro. Lásd feljebb.

⁶²² Publius Sempronius Tuditanus (i. e. 3. század) római consul, censor, a cannae-i vereség után mintegy 600 embert vezetett biztonságba.

⁶²³ Caius Octavius (i. e. 3. század) katonai tribunus a cannae-i csatában, Augustus császár dédnagypja.

tanyáikban ostromalá kerítettettek volna az ellenség által, ők azt jóvallották, több vitéz társaiknak, hogy fel fegyverkezett kézzel, vágnák keresztül magokat az ellenség' őrző seregein, azt állítván előttök, hogy ők ketten készek, a' legbátrabb lélekkel az ellenség' sorain magokat keresztül vágni, bár ha senki se bátorkodnais vélek együtt átt rontani. A' magát vonogató sereg közzül, tsak tizenkét lovasok, és ötven gyalogok, vállalkoztak ki, a' kik őket követték, kik is próbát tévén, szerentsésen eljutottak Canúsiumba.⁶²⁴

8. Titus Fontéjus Crassus,⁶²⁵ Spanyolországban, midőn három ezer emberrel zsákmányolni ki indúlna, veszedelmes helyek közzé jutván, Hasdrubáltól környül fogattatott. Ő tsak az első hadi rendeknek adta tudtára a' maga szándékát, és alkonyodáskor, midőn az ellenség nemis vélné, aző tanyáikon keresztül vágta magát.

9. Publius Décius,⁶²⁶ a' hadi seregek előjárója, a' Sámnumi hadakozásban, Cornélius Cossus⁶²⁷ Konzúlnak, kitis az ellenség veszedelmes helyen lepott meg, azt jóvallotta, hogy a' közel fekvő halomnak elfoglalására egymaroknyi sereget küldene ki, 's magát ajánlotta, a' kiküldött seregetskének vezéréül. Külömb külömb helyekre vonattatván széllyel az ellenség, melly által a' Konzúl az ostromlás aló feloldóztatódott; Décíust pedig ostrommal környül fogta. Éjtszakának idején ki tsapván, midőn Décius szoros úton, 's egyébb akadályokon át vergődött, minden baj nélkül meg érkezett a' Konzúl seregéhez.⁶²⁸

10. Ugyan e' szerént tselekedett Cálpurnius Flamma,⁶²⁹ Atilius Calatinus⁶³⁰ Konzúlsága alatt, midőn látná, hogy a' sereg, egy olyan völgybe telepedett volna le, a' mellynek felsőbb részéit az ellenség elfoglalta, ki kérte önnönmagát, 's három száz katonákat magamellé vévén, kiket is előre meg intett, hogy szokott vitézségek szerént a' sereget védelmeznék, és a' veszedelemtől mentenék meg. Ő a' völgy közepére le rohant, és midőn ezeknek elnyomására, az ellenség mindenfelől alá szállana, de hosszszas, 's kemény viaskodásaik által az ellenséget fel tartóztatták, melly által, időt, 's alkalmatosságot szereztek a' Konzúlnak arra, hogy seregét ki vihesse.

11. Cájus Caezár, midőn a' Németek, és Ariovistus Király ellen hadakozott, zavarodásba jövé aző katonái, így szóllott hozzájuk; hogy ma, tsak a' tizedik Légio vitéz magaviseletének vettem hasznát: mellyből a' lett, hogy a' tizedik Legio, mint megkülömböztetett, vitéz magok viseletének bizonyosság tétele, – többek pedig azon szégyenálal, hogy netsak mások ditsértessenek, – ösztönöztettek a' vitéz tselekedetekre.

12. Egy Lacedemóniai nemes ember, így felelt vissza Filepnek, a' ki néki az izente, hogy sokat fog néki meg nem engedni, ha a' várost fel nemadja: Hát, úgy mond, azt nemengedie meg, hogy meghaljunk a' Hazáért?

⁶²⁴ Canusium apuliai város, ma Canosa di Puglia.

⁶²⁵ Szövegromlás, az eredeti Frontinus-szövegben itt Caius Fonteius Crassus neve szerepel.

⁶²⁶ Az idősebb Publius Decius Mus. Lásd feljebb.

⁶²⁷ Aulus Cornelius Cossus Arvina. Lásd feljebb.

⁶²⁸ I. e. 343-ban.

⁶²⁹ Marcus Calpurnius Flamma. Lásd feljebb.

⁶³⁰ Aulus Atilius Calatinus. Lásd feljebb.

13. A' Lacedemóniai Leonidás,⁶³¹ midőn nékie azt beszéléné egy valaki, hogya Persák, a' nyilaknak sokasága által, szinte fellegeket tsinálnak, így szóllott: hiszen jobb az árnyékban hartzolni.

14. Lúcius Aeliusnak⁶³² itéllő biróságában, midőn a' törvénytévő helyen, egy harkály szálott volna az ő fejére, és a' barombélből jövőndölők, ebből azt magyarázták, hogy ha a' madár eleresztődik, úgy az ellenség, hapedig megölettetik, akkor a' római Nép lészen a' győzedelmes, de Lúcius Aelius, egész familiájával együtt elfogveszni, a' madarat tehát megölette, semmit se kételkedvén a' felől, hogy ős meg ne lakoljon érette. A' római sereg, tsakugyan győzedelmeskedett, de ő maga is, ugyanazon egy familiából való tizen négy Aeliusokkal együtt megölettetett az ütközetben. Némellyek ugyan, nem Aeliusnak, hanem Laeliusnak, tulajdonitják ezt a' történetet, és hogynem Aeliusok, hanem Laeliusok veszték volna el, ebben az ütközetben.

15. Publius Décius,⁶³³ elébb maga az attya, azután a' fia, ajjánlották ketten magokat halálra a' Magistrátusban, a' közönséges tarsaságért, és paripáikkal az ellenség közzé nyargalván, mind ketten odahaltak, 's a' Hazának győzelmet nyertek.

16. Publius Crassus,⁶³⁴ midőn Áristónicus⁶³⁵ ellen hadat viselne Ázsiában, Elea és Myrina⁶³⁶ között, az ellenség' kezére kerülvén, a' Thrácusok közzé, elevenen fogságra vitettetett volna, mint római Konzúl, meg átkozván a' rabságot, 's azzal a' veszszővel, mellyel a' lovát szokta vala hajtogatni, magának a' szemeit ki vájta; és így menekedett meg, amint kívánta vala, a' rabságnak gyalázatjától, szemeinek nem kevés fájdalmi által.

17. Márcus Cátó, a' Censornak fia,⁶³⁷ el bukván vélle a' ló, az ütközetben, magais le esett a' lóról, 's midőn ismét öszveszedné magát, és észre vette volna, hogya kardja a' Hüvelyéből ki esett, tartván a' gyalázattól, ismét vissza ment az ellenség közzé: a' holis, néhány sebeket kapván, a' kardját mégis vissza hozta, és így tért vissza a' sereghez.

18. A' Petilinusok⁶³⁸ a' Poenusok által ostromoltatván, a' nagy inség miatt, szüléiket, 's gyermekeiket hányták ki az ellenségnek: ők magok pedig, bé áztatott, 's a' tűznél ismét meg szárított bőrrel, – 's fák' leveleivel, – 's minden féle nemű állatoknak meg evésével táplálták magokat, 's az ostromot tizenegy hólnapig ki állották.

19. A' Spanyol Arábricenssek, hasonló inséget szenvedtek, még sem adták fel Hirtulėjusnak a' várost.

⁶³¹ I. Leonidasz spártai király (ur. i. e. 489–480), a thermopülai csata tragikus sorsú hőse.

⁶³² Biztonsággal nem azonosítható személy, lásd a bekezdés utolsó – vélhetően interpolált – mondatát.

⁶³³ Publius Decius Mus és azonos nevű fia. Lásd feljebb.

⁶³⁴ Publius Licinius Crassus Dives Mucianus. Lásd feljebb.

⁶³⁵ Arisztonikosz, III. Eumenész néven pergamoni trónkövetelő (ur. i. e. 133–129). III. Attalosz király (meghalt: i. e. 133) végrendeletileg a rómaiakra hagyta királyságát, a döntés ellen a magát II. Eumenész király törvénytelen fiának kiadó Arisztonikosz fellázadt. Jelentős katonai sikerei ellenére Pergamon végül a rómaiak kezére került.

⁶³⁶ Elaia aioliszi város, Pergamon kikötője (ma Zeytindağ, Törökország), Mürina település Lémnosz szigetén (ma Mírina).

⁶³⁷ Marcus Porcius Cato Licinianus (i. e. 191–152) Cato Maior idősebb fia, jogtudósként nevezetes.

⁶³⁸ Petelia bruttiumi város lakói. A mai Crotone közelében feküdt.

20. A' Caflinusok,⁶³⁹ Hannibáltól ostromoltatván, olly szörnyű inséget szenvedtek, hogy száz dénár, azaz, egy ezüst forint vólt, egy egérnek az ára, és amint írják, hogy annak árulója éhelhalt meg, a' vevők pedig megmaradtak: még sem szegték meg, a' Rómaiak eránt fogadott hívségeket.

21. Mithridates, midőn Cyzicum varosát ostromolná, a' város béli fogottakat ki vezettette, és az ostrom alatt lévők előtt mutogatta, úgy vélekedvén, hogy ezeknek szánakodások által, majd fel-adásra kénszerítheti a' városiakat. Hanem ezek, a' fogottakat, inkább arra kérték, hogy erős lélekkel szenvednék a' halált, és a' Rómaiaknak tett hűségben, mind végig álhatatosan megmaradtak.

22. A' Segoviensek, midőn ezeknek gyermekeik, 's feleségeik Viriáthus által kardra hányattattak vólna, inkább akartak szenvedői lenni, ezen kedves zálogaik halálos büntetésének, mint sem a' Rómaiaktól elszakadni.

23. A' Numántinusok, keményen bé rostélyozták házaiknak ajtajait, és készebbek vóltak éhel meghalni, mint sem magokat fel adni.

Hatodik rész

Az Indúltról, és annak Mérsékléséről.

1. Quintus Fábiust, kérvén a' fia, hogy egy alkalmas helyet, a' melly kevés vesztésébe kerülne, foglalna el; Akarszé úgy mond Te lenni, azon kevesek között való?

2. Xenophon, midőn a' sereg mellett lóháton utazna, és a' gyalogságnak parantsolatot adottvólna, hogy egy valamely hegytetőt foglalna el, egy közzülők vissza mordúlván, így szóllott, könnyű ülvé, nehéz munkát parantsolni, azonnal leugrott a' Lováról, és azt a' közkatonát ültette fel a' lovára, maga pedig gyalog szaladtt, a' kirendelt hegy tetőnek elfoglalására. A' Katona ezen tselekedetéért való megpirúlást tovább ki nem álhatván, minthogy ötet a' több pajtásai is le katzagták, a' lóról önként le szállott. Xenophont alig tudták a' katonák arravenni, hogy ismét lóra ülvén, és fáradságát a' szükséges vezéri hivatalában, inkább máskorra tartaná fenn.

3. Sándor, midőn egytéli időben utazna hadi seregével, és a' tűznél ülvén, a' mellette elménő seregeket vizsgálgtvá: midőn, egy a' hideg miatt tsak meg nem holt katonát, meglátott vólna, ezt a' maga helyére ültette, hogy melegedjen, így szólván hozzája: Ha te Persiában születél vólna, és a' Királyi székbe mernél ülni, akkor életeddel játtzanál: de minthogy görögországi születés vagy, meg engedem.

4. Dívus Augustus, Vespásiánus, midőn egy tisztes szüléktől való, de gyáva katona ifjú felől, meg hallotta, hogyő valamely sürgető házi dólga végett, a' legmeszszeblévő sereghez, hátra eltávozott vólna, annak zsoldját ki adatta, 's tisztességes elbotsáttatással, a' sereg számából ki törölte.

⁶³⁹ Casilinum campaniai város lakói. Ma Capua.

Hetedik rész

A Külömböző Tanátstételekről.

1. Caesar azt mondta, hogy ő hasonló tanáttal él, az ellenség ellen, valamint sok orvosok szoktak élni, a' testnek nyavalyái ellen, hogy ő inkább éhséggel,⁶⁴⁰ mint fegyverrel szeret győzedelmeskedni.

2. Domitius Corbuló, azt mondta, hogy fortéllyal, az az, munka, és fáradság által kell meg győzni az ellenséget.

3. Lúcius Paullus azt tartotta, hogy a' fő hadi vezérnek, öreg ember erköltsúnek kell lenni, azt jelentvén az által, hogy annak, a' mértékletes tanátsadást kell követni.

4. Scipió Áfricánusról azt beszéllik, hogy midőn némelyek azt beszélleék felőlle, hogy ő koránt sem valamely különös vitéz ember, így szóllott volna: az én Anyám, úgy mond, engemet hadi vezérnek, és nem köz katonának szült.

5. Cájus Márius, egy Teutonnak, a' ki ötet baj vívásra hívta, így felelt, ha halálodat kívánod, egy törrel is véget vethetsz életednek. De midőn ez, tsak rajta volna, hogy velle bajt víjjon, egy tsúnya termetű, és koros idejű bajnokot állított néki elejébe, ezt mondván, ha ezt meg győződ, akkor én véllem, mint győzedelmessel, fogsz meg hartzolni.

6. Valérius Laevius⁶⁴¹ Konzúl, midőn az ő Táborában ellenséges kémlelőket vettek volna észre, a' kémeiket a' táborában fels alá hordoztatta, nagy bizodalommal viseltetvén hadi seregéhez, meg engedte, valahányszor akarják látni, ezen tzirkállók az ő seregét, hogyaz ellenség annál inkább meg rettenjen.

7. Caelius,⁶⁴² az első rendenlévő seregnek Kapitánnya, a' ki Német országban, a' Variánai meg verettetés⁶⁴³ után, ostrom alá fogott római seregnek vezére volt, tartván, hogy az ellenség az ott közelibe rakáson lévő fákat, a' sántzokhoz hordják, és az által, az ő táborát fel gyújthatják, úgy színlette a' dólógát, mint ha néki nagy szüksége volna tüzi fára, a' katonákat mindenfelől ki küldözte, hogy azokat lopdosnák el, melly által azt nyerte, hogy a' Németek ezen rakás fát, az ő tábora mellől mind eltakarították.

8. Cnéjus Scipió, a' tengerenvaló hadakozásokban, szurokkal, és kénköves gyantával megtöltött kantákat⁶⁴⁴ hányatott az ellenség' hajós seregei közzé, mellyeknek béhányása nem tsak, hogy a' hajóknak megterhesebbítésekkel, ártalmassá lőn vala, hanem az ezen edényekbe bé töltött tűz gerjesztő matériának ki ömlése is, sok károkat okozott az ellenség' hajós seregei között.

9. Hannibál, meg mutatta azt Ántióchus⁶⁴⁵ Királynak, hogy a' vipera kigyókkal meg töltött edényeknek az ellenség' hajós seregei közzé való bé hajgálása, mellytől való

⁶⁴⁰ Koplaltatással.

⁶⁴¹ Publius Valerius Laevinus. Lásd feljebb.

⁶⁴² Vélhetően szövegromlás Caedicius helyett. Lucius Caedicius táborparancsnok volt a teutoburgi csata idején (vö. Vell. II. 120).

⁶⁴³ Varus csatája, azaz clades Variana, a teutoburgi csata i. sz. 9-ben.

⁶⁴⁴ Agyagkorsó, amfora.

⁶⁴⁵ III. (Nagy) Antiokhosz. Lásd feljebb.

elirtózás miatt, a' katonák elrémülván, mind a' hartzolásban, mind pedig a' hajók kormányozásában nem kevésbé meg akadályoztatódtak.

10. Hasonló mesterséggel élt Prúsiás,⁶⁴⁶ az ő hajós seregének hátrállása közben.

11. Márcus Porcius,⁶⁴⁷ egy hirtelenvaló reá rohanás után, a' Katonákkal, az ellenség' hajós seregei közzé által ugrándozott, azokról a' Poenusokat leverte, ezeknek fegyvereit, 's hadi tzmereiket, a' katonák között fel osztotta, és így a' szövetségesegek ruházatja alatt, az ellenségnek számos hajóit meg tsalván, azokat a' tengerbe süjjesztette.

12. Az Áthénébéliek, ottanottan nyughatatlaníttattatván a' Lacedémóniaiak által, egy ünnep napon, midőn a' városon kívül Minerva⁶⁴⁸ Isten aszszonynak áldoznának, ezek az Isteni tiszteleten jelenlévőkkel, mindenekeket egyformán megtettek, 's véghez vittek, hanem fegyvereiket, ruházatjuk alá elrejtették. Végelévén a' szent tzeremóniának, ők nem mentek mindjárt Áthénébe vissza, hanem tüstént Lacedémon felé fordították onnan a' hadi sereget, 's éppen akkor, midőn ezek az e' féle meglepettetés felől álmodni sem tudtak, az ellenség' szántó földjeit, a' hová külömbenis gyakorta kijártak ragadományt keresni, őket meglepték, és szabad kényekszerént elpusztították mindenekeket.

13. Cassius,⁶⁴⁹ az ő apróbb hadihajóit, más haszonra fordította, a' terhes nagy hajókat pedig, fel gyújtatta, 's azokat alkalmas szél fújtával, az ellenség' hajós seregei közzé eresztgette, 's a' tűz által azokat semmivé tette.

14. Márcus Livius,⁶⁵⁰ meg vervén Hasdrubált, az ütközetben, azoknak a' kik ötöt arra kérnék, hogy az ellenséget mind egy lábíg vagdaltatná le, így felelt: Hadd maradjanak életbenis, egy néhányan, a' kik hírt mond hassanak az ellenségnek, a' mi győzedelmeinkről.

15. Scipió Áfricánus, azt szokta vala mondogatni, hogy az ellenségnek elszaladására, nem tsak, hogy útát kell adni, hanem még útát kell előtte tsinálni.

16. Az Áthénéi Paches,⁶⁵¹ ilyen fogadást tett az ellenség előtt, hogy semmi bántódások nemlétszen nékiek, ha lerakják magokról a' vas szereket: és ezen feltételnél fogva, mind azokat, a' kiknek felső ruhájokon vas kaptok találtattak, mind meg ölettette.

17. Hasdrubál, a' Numidiaiak' meghódoltatások végett, midőn ezeknek határaikra bé szállott vólna, az ellentállásra készen lévő Numidiaiaknak, azzal a' nyilatkozással állott elő, hogy ő tsak Elefántokat, a' mellyek Numidiában bőven teremnek, jött oda fogdosni. És ha ezt megengedik, tsendes bátorságot ígért nékiek: 's ezen jovallása által, ezek eltsábíttatván, őket meg támadta és meg hódoltatta.

⁶⁴⁶ I. Pruszasz bithüniai király (ur. i. e. 228–182). Bithünia ókori történelmi régió Kis-Ázsia északnyugati részén.

⁶⁴⁷ Marcus Porcius Cato Maior. Lásd feljebb.

⁶⁴⁸ Pallasz Athéné.

⁶⁴⁹ Caius Cassius Longinus. Lásd feljebb.

⁶⁵⁰ Marcus Livius Salinator. Lásd feljebb.

⁶⁵¹ Pakhész (? – i. e. 427) athéni hadvezér, a peloponnészoszi háború idején meghódította Mütilént és Leszboszt. Később perbe fogták, és az ítélettől félve öngyilkosságot követett el.

18. A' Lacedémóniai Álcétás,⁶⁵² hogy a' Thébéiek' hadi seregét annál könnyebben elfoglalhatná, egy véletlen meg támadtatás által, alattomban hajókat építtetett, úgy tetetvén magát eleinte, minthanéki, egy három evezőjű hajójánál, több hajói nemvólnának, 's olykor olykor, azzal az egy hajóval gyakoroltatta az evező legényeket: egykor osztán, minden hajóival egyetemben, reá tsapott a' Thébéiekre, és minden hadi eleségeiktől megfosztotta őket.

19. Ptolemaeus,⁶⁵³ Perdikkás⁶⁵⁴ ellen hadakozván, a' kinek sokkal nagyobb, – nékie pedig sokkal kevesebb számú hadi serege volna, mindenféle, a' táborban található barmok után, venyige tsomókat kötöztetett, hogy azokat magokután vonszolják, és azokat néhány lovas katonák által kísértette: maga maroknyi seregével elől ment; ezek a' barmok, ezen tsomó vesszőkkel, oly szörnyű nagy port tsináltak, mint valamely roppant hadi sereg, melynek tsak látásais elrémitette az ellenséget, és őket megis szalasztotta.

20. Az Áthénéi Myrónides, a' Thébéiek ellen hadakozván, a' kiknek felyül haladó erejű lovasságok vala, így oktatta katonáit a' hadakozásban, hogyha a' katona helytáll az ütközetben, úgy mindenkor reménylhet szabadulást, de ha meg szalad, hamarább elveszhet. Melly oktatása által, fel bátorítván a' katonákat, mindenkor győzedelmeskedett az ellenségen.

21. Lúcius Pinárius, a' Henne⁶⁵⁵ városában lakó őrizet seregnek, vezérlője lévén, midőn a' városnak előljárói, – kikis ő előtte gyanúságban voltak, mivel észrevétődött, hogyők a' Poenusokhoz szítanak, és ezekhez akarnak elpártolni, 's emellett, a' kapuknak nálla lévő külsait tőlle vissza kérnék, egy éjtszakai gondolkodásra való időt kért magának, azomban tudtára adta a' katonáknak, hogymiben intselkednek a' Görögök, 's egyszersmind meg parantsolta nékiek, hogy más nap készenvárnák a' jeladást, mint hogy a' város előljáróinak, hahogy a' városiak abban, mindnyájan meg egyeznek, vissza fogja adni reggel a' külsokat. Errevaló nézve, az egész sokaság öszve gyülekezvén, a' játéknéző helyen, a' midőn a' város külsainak viszszaakérése mellett elpártolasoknak nyilvánóságosabb jeleit, újjonnan ki mutatták: ekkor Lúcius jelt adatott a' katonáknak, és a' Hennei lakosokat, mind kardra hányattatta.⁶⁵⁶

22. Iphicrates, az Áthénéiek' vezére, a' maga hajós seregét, az ellenség' ruháiban felöltöztette, és azokkal az ellenség közzé, – a' kik már úgys gyanúságban voltak ő előtte, – bé evezett: midőn ezek ötet nagyörömmel fogadnák, és utól érvén őket a' hitelenségén, a' várost felprédáltatta.

⁶⁵² Alketasz (i. e. 4. század) spártai helytartó (harmosztész) az euboiai Óreosz városában (ma Oreí, Görögország).

⁶⁵³ I. Ptolemaiosz (Szótér) Nagy Sándor hadvezére, a diadokhoszok egyike, aki végül az Egyiptom feletti uralmat szerezte meg (ur. i. e. 305–282). Mellékeve – Szótér – megmentőt jelent.

⁶⁵⁴ Perdikkasz (i. e. 355 k. – 320) makedón hadvezér. Nagy Sándor halála után főparancsnok, illetve régens az uralkodásra alkalmatlan III. Philipposz Arrhidaiosz mellett. Részt vett a diadokhoszok háborúiban, amelynek során saját katonái végeztek vele.

⁶⁵⁵ Görögösen Enna, latinosan Henna szicíliai település. Ma Enna.

⁶⁵⁶ I. e. 214-ben.

23. Titus Gracchus,⁶⁵⁷ minekutánna ki hirdette volna a' sereg előtt, hogy ő ennek-utána, a' szabad akaratból vitézkedők, vagyis a' Volónusok' száma közzül, a' magokat megkülömböztető vitézeket, szabadsággal fogja meg ajándékozni, a' gyávákat pedig kereszt fára feszítettetni; midőn egykor azokközzül, a' kik tunyábbúl hartzoltanak, mint sem a' többiek, a' büntetéstől való félelemmiatt mint egy négy ezeren, egyhalomra öszve gyülekezvén, magokat ottan bé sántzolták volna, Gracchus hozzájuk küldött azzal az izenettel, hogy nékie úgy mond, úgy láttzik, hogy átaljában az egész szabad sereg győzedelmeskedett, mint hogy az ellenséget megfutamtatták: és így őket, mind önnön fogadása, mind pedig az ő félelmek alól fel óldozta, 's a' sereghez vissza fogadta.

24. Hannibál, a' Thrasiménai ütközet után, a' hol a' Rómaiak szörnyű képpen megveretettek, és közzülök hatezeren elfogattak, számos katonákat küldözött ki szép móddal a' Latinusok szövetségesei közzé, kik is azt hírlelnék el ezek között, hogy ő Olasz Országnak meg szabadítása végett hadakozik: és ezeknek munkásságok által, sok népeket maga alá hajtott.

25. Mágó, midőn a' Locrusok,⁶⁵⁸ a' Rómaiak hajós seregének előljárója Crispinus⁶⁵⁹ által, ostrom alá vétetődtek volna, azt a' hírt terjesztette széllyel a' Rómaiak' táborában, hogy Márcellus igen nagyon meg veretett volna Hannibáltól, és ő a' Locrusok ostromoltatásának fel szabadítására jött légyen: annakutána, titkon lovas seregeket küldött ki, az által ellenben fekvő hegyek mellé, hogy magokat ottan mutogatnák. Melly fortéllya által azt nyerte, hogy Crispinus azt gondolta, hogy Hannibál megérkezett, és tsak hamar hajókra szállott, és el futott.

26. Scipió Aemiliánus,⁶⁶⁰ Numántiánál, nemtsak minden Kohorsok, hanem minden Századok közzé Tegzeseket és Parittyásokat állított közbe, közbe.⁶⁶¹

27. A' Thébéi Pelopidás, midőn a' Thessáliaiaktól megfutamtatott, és azon folyó vizen, mellyen hamarjában hidat vettetett vala, általment volna, hogy az ötet kergető ellenség a' hidon által ne mehetne, a' hátörző seregnek meg parantsolta, hogy a' hidat magok után gyűjtsák fel.

28. A' Rómaiak, midőn a' Cápániai lovasokon semmimódon ki nem foghatnának, Fulvius Flaccus Proconsúl seregében lévő Quintus Naevius Százados, azt a' fortélyt találta fel, hogy az egész sereg közzül, a' leg gyorsabb, és a' közép termetű katonák válogattassanak ki, és mind egyik egy kisded paizszsal, egy kis kalappal, és egy rövid szabályával, e' mellett mind egyikőjük hét hét, mint egy négy lábnyi hosszúságú dárdákkal légyenek fel fegyverkeztetve, a' kik mellé lovasságis adattassék, és egészszen a' város' kő faláig előre ki küldtessenek: annak utánna ide állíttatván ki, a' Római Lovasság, kikis

⁶⁵⁷ Szövegromlás: Tiberius Sempronius Gracchusról (lásd feljebb) van szó itt is.

⁶⁵⁸ Locri (görög nevén Lokroi Epizephürioi) dél-itáliai görög város lakói. Ma Locri.

⁶⁵⁹ Titus Quinctius Crispinus (i. e. 3. század) római consul, a második pun háború egyik hadvezére.

⁶⁶⁰ Publius Cornelius Scipio Africanus Aemilianus (i. e. 185–129) római államférfi, a harmadik pun háború és a numantiai háború (i. e. 143–133) hadvezére. Lucius Aemilius Paulus Macedonicus (lásd feljebb) természetes fia, örökbefogadás révén a nagy Scipio Africanus unokája, a reformer Tiberius Gracchus sógora, Polübiosz görög történetíró patrónusa és barátja.

⁶⁶¹ I. e. 133-ban.

mindjárt elkezdenék az ellenség' lovasságával, a' tsitépatét. Ez által a' Cámpániaiak, de leg inkább ezeknek lovassága, zavarodásba hozattatván, minthogy külömbenis, a' Rómaiaknak szolgált vala a' szerentse, igen nagyon meg verettettek.⁶⁶²

29. Publius Scipió Lydiában hadakozván, midőn látná, hogy az Ántióchus' serege, a' szüntelenvaló, éjjeli s nappali zápor essőzés által, igen sokat szenvedne, és nem tsak az embe-
rek, és lovak egymás után hullának, hanem a' kézijjakis, öszve ázván azoknak idegei, a' nyilazásra alkalmatlanokká lettenek; az ötsét arra kérte, hogy a' következő, mint valamelly innepnapon, támadná az ellenséget, s ezen megütközésnek győzelem lett a' gyümöltse.

30. Cátót, midőn Spanyolországot pusztítaná, a' frigyes népek közzül való Illergétusok,⁶⁶³ követek által barátságoson meg keresték és segítséget kértek tőle. Ő a' segedelem kérésnek meg tagadása által, nem akarta a' szövetségesekeket magától elidegení-
teni, sem pedig a' sereg szélyel szagatása által erejét meg gyengíteni, tehát így találta fel magát, hogy parantsolatot adott, hogy a' seregnek harmadrésze főzzön, s egyen, és azonnal hajókra bé szálljon, meg oktatóván azomban őket, hogy az ellenkező szeptet vetvén okúl, tsak hamar vissza fordulnának; azomban a' közelgető segítő seregnek híre, előre elfutamodott, a' melyre az Illergétusok néki bátorodtak, és az ellenség' szándéka is megzavaródott.

31. Midőn a' Pompéjus' Pártján feles számmal volnának a' római Lovasok, kikis az ő fegyvereiknek ügyes forgatása által, nem kevés károkat tennének a' Cáius Caesar' seregei között, és ezek sok katonáit vagdálnák le nékie, azt adatta ki parantsolatban, hogy ők is, az ellenségnek az ortzajokra, és a' szemek közzé igyekezzenek vagdalkozni szabályáikkal, melyáltal, a' meg fordúlt hadi rendeket, gyakorta szaladásra kényszerítette.

32. A' Vaccéusok,⁶⁶⁴ Semprónius Gracchussal hartzolván, midőn ez őket keményen sarkallaná, ezek az egész hadisereget szekerekkel környűl vették, és azokat válogatot kato-
nákkal, kik mindnyájan aszszonyruhába voltak felöltözve, megrakták. Semprónius azt gondolván, hogy tsak aszszonyokkal fog hartzolni, annál nagyobb vér szemet kapott, és őket ostromolni kezdette; de a' szekereken lévő, rajtok rohanván, kéntelenítettek hátat adni.⁶⁶⁵

33. A' Cándia'⁶⁶⁶ Eumenes,⁶⁶⁷ a' ki Sándor után vezerré lett, egy valamelly várba bé zárattatván, a' hol a' lovakat mozgásban gyakorolni, se meg jártatni, nemlehetett, minden nap, egybizonyos órában fel köttette az istállókbán a' lovakat, úgy hogy ezek, a' hátúlsó lábaikra guggolván, az első lábaikkal természeti szokott állásaikat keresgélvén, lejtős moz-
gásban emelgetőznének, és ezen szüntelenvaló toporzikálás által, izzadságba hozta őket.

34. Márcus Cátó, kész volt, a' nékie hóduló barbarusoknak táborjárásaikra, magát nékiek vezérül ajjánlani, és ezenfelűl őrizet sereggelis őket segíteni, ha bizonyos jó summa

⁶⁶² I. e. 211-ben.

⁶⁶³ Illergetesek, ókori hispaniai nép.

⁶⁶⁴ Ibériai kelta nép.

⁶⁶⁵ I. e. 133 körül.

⁶⁶⁶ Szövegromlás Kardia helyett, amely a thrák Kherszonészosz (a mai Gallipoli félsziget) egyik jelentős városa volt.

⁶⁶⁷ Kardia Eumenesz (i. e. 362 k. – 316) feltehetően barbár származású görög hadvezér, részt vett mind II. Philipposz, mind Nagy Sándor, mind pedig a diadokhoszok harcaiban.

pénzt fizetnek ő néki: így gondolkodván, hogy ezek, úgyis, csak a' meg győzött ellenségnek martalékjaiból fizethetik le, ezt a' summát, vagypedig a' megölettetteknek zsákmányai-ból telyesíthetik ígéreteiket, a' melly esetben, mindenkor az ellenség szokott kárt vallani.

35. Quintus Maximus, magához hívatatván a' jeles vitézségű, nemes lovas Statiliust, a' ki el búsultában, az ellenséghez akart által szökni, és így engesztelte megötet, hogyaző bajtársainak irigykedések miatt, ő mind eddig nem esmérhette meg valójában aző vitéz magaviseletét: tehát egy paripát, és ezenfelül, pénzt is bővségesen ajándékozott nékie, melly által azt nyerte, hogyez az ember, a' ki félelmes lelki esmérettel járult vala ő hozzája, örvendezve botsáttatódott el ő tőlle, és kétség kívül, hogy ez által, nemtsak egy hív, hanem egy derék vitéz lovas katonát is, tartott meg hazájának.

36. Filep, midőn meghallotta volna, hogy egy jó hartzoló Pythia nevű bajnok, ő tőlle nagyon elidegenedett volna; mivel nagy szegénységben kellene néki élni, 's három leányait csak alig táplálhatná, és a' Királytól semmivel sem segítettődne, és arrólis előre megintetődött volna a' Király, hogy ettől az embertől őrizkedne: Hát, úgymond, abból mi lenne, ha az én testemnek valamelly része egésségtelen volna, és azt inkább el akarnám vágni, mint sem gyógyítani? De mégis alattomban, barátságoson magához hívatatván Pythiást, midőn házi szükségeinek terhes voltát, tőlle megértette volna, pénzt ajándékozott ő nékie, melly által jobb, 's hívebb lett hozzája, mint semha fel boszszantotta volna ötet.

37. Titus Quinctius Crispinus, a' Poenusokkal való szerentsétlen megverekedés után, a' mellyben az ő tiszti-társa, Márcellus el esett, meg tudta volna, hogya meg ölettetnek petséltő gyűrűje a' Hannibál kezére került volna, az egész Olasz országban lévő falukra, s városokra hirdető leveleket küldött széllyel, hogyazon leveleknek, mellyek a' Márcellus gyűrűjével petséltetve, valahol elő fordulnának, senki semmi hitelt se adjon: ezenmegintő levelnek az a' haszna lett, hogy a' Salápiát, és más egyéb városokat, haszontalan kisírtette Hannibál, a' maga tsalárdságaival.

38. A' Cannai megverettetés után, úgy meg rémült volt a' Római nép szíve, hogy a' meg maradt nemes familiáknak, és fejedelmeknek nagy része ki akart vándorolni Olasz országból. Az igen, igen ifjú Publius Scipió ezen igen nagyon meg ütköztvén, ilyen fortélyon jártatta elméjét, és a' gyűlésben ki hirdette, hogy ő tulajdon kezével fogja azt megölni, a' ki arra meg nem esküszik, hogy nékie legkissebb szándéka sinszen, hogy a' közönséges társaságot oda hagyja. Ő maga esküdött meg leg előszször, és egy mellette közellévő személyt, ki vont karddal fenyegetett, hogy tüstént megöli ötet, ha meg nem esküszik; ezt ijedtséggel, a' többieket pedig példájával kényszerítette a' meg esküvésre.

39. A' Volscusok, midőn egy valamelly erdőhöz és rakotttyás⁶⁶⁸ helyhez, közel telepedtek volna le, a' táborral, Camillus, mindent, a' mi a' támasztott tüzet, az ellenség' táboráig harapóztva terjeszthette, felgyújtattot, és az ellenséget, táborozó helyétől meg fosztotta.

40. Publius Crassus, a' szövetségeseikkel való hadakozásban, hasonló módon tselekedett, midőn majd egész seregével együtt, csak nem elfogattatott volna.

⁶⁶⁸ Rakotttyás: lápokban, ligetekben, patakok mentén gyakori, lándzsás vagy visszásan tojásdad levelű, hosszú barkájú cserje.

41. Quintus Metellus, Spanyolországban tábornjárán, midőn a' hadi meg indúlt sereg, a' táborban tartózkodna, Hermócrates más nap, nyúgott erővel állott ki a' tsata piattzára, és a' hadakozásnak véget vetett.

42. Miltiades, midőn a' Persák' roppant táborát Marathonnál meg verte volna, az örvendő köszöntésekkel késedelmeskedő Áthénéieket arra vette, hogy a' városnak segítségére sietnének, mint hogy a' Persák hajós seregének segítségre volna szüksége. Demivel ő ezeket ebben megelőzte, és már a' kőfalakatis fegyveres seregekkel megrakta, a' Persák úgy vélekedtek, hogy az Áthénéieknek, iszonyú nagy számú hadi seregek vagyon itten, és hogy ők, bizonyoson más hadi sereggel hadakoztak Marathonnál, és most új hadi néppel rakták meg a' kőfalakat, tehát megfordulván a' hajókkal, tüstént vissza tértek Ázsiába.

43. Az Áthénéi Pisistratus,⁶⁶⁹ midőn a' Mégariaiak' hajós serege éjtszakának idején, alattomban ki kötött volna Eleusina⁶⁷⁰ mellett, hogya Céres⁶⁷¹ Isten aszszonyának áldozatjára rendeltetett aszszonyokat azoktól, a' kik azokat hajókon viszik vala, elragadozhassák, nagy vér ontás esvén é miatt a' két fél között, így töltötte boszszúját rajtok Pisistratus, hogyaz elfogott hajókat Áthénéi katonákkal megrakatta, és néhány fogottakat, aszszonyruhába felöltöztetvén, azokat a' hajó' orrába ki állította, hogy amazok őket láthatánk. Melly fortélyos intézettel, meg tsalattatván a' Mégariaiak, mivel azt gondolták, hogy ezek az ő hajós seregeik, és fel tett tzeljoknak szerentsés végre hajtásával eveznek vissza felé hozzájuk, seregestül elejkebe ki mentenek, s fegyver nélkül lévén, újjonnan megverettettek.

44. Címon, az Áthénéiek' vezére, meggyőzvén a' Persák hajós seregeit Cypron⁶⁷² szigeténél, katonáit a' fogottak ruháiba, s fegyvereibe felöltöztette, és a' barbarusoknak ugyan azon hajóival Pámphiliába,⁶⁷³ az Eurymedonta⁶⁷⁴ folyó vizéhez evezett, az ellenségre. A' Persák, minthogy a' magok hajóikat, mind pedig az azokon fent álló katonaságnak ruházatját, magokénak esmérték, a' fenyegető veszedelemtől nemtartottak. De Címon, hirtelen el boritván a' Persákat, hajós seregeivel, és őket ugyan azon egynapon, mind a' vízen, mind a' szárazon való ütközetben, meg győzte.

⁶⁶⁹ Peisizsziatrosz (? – i. e. 528/27) athéni türannosz.

⁶⁷⁰ Eleuszisz attikai démosz, a híres misztériumok kultuszhelye. Ma Elefszína, Görögország.

⁶⁷¹ Ceres (görögül Démétér) a római mitológiában a növények ültetése (főleg a gabonáé) és az anyai szeretet istennője volt.

⁶⁷² Küprosz, azaz Ciprus.

⁶⁷³ Pámphília ókori történelmi régió Kis-Ázsia déli részén.

⁶⁷⁴ Az Eurümedón folyó. Mai nevén Köprüçay, Törökország.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Abensperg und Traun, Otto Ferdinand Graf von 132
- Acilius Glabrio, Marcus 219
- Acilius Postúmius *lásd* Postumius Albus Regillensis, Aulus
- Aemilius Papus, Quintus 182, 184
- Aemilius Paullus, Lucius 216, 264, 267, 276, 283
- Aemilius Scaurus, Marcus 268, 274
- Afranius, Lucius 189, 197, 207, 230, 231, 243
- Áfránius *lásd* Afranius, Lucius
- Agathócles *lásd* Agathoklész
- Agathoklész 204
- Ágrippa *lásd* Furius Fusus, Agrippa
- Álcétás *lásd* Alketasz
- Alexandrosz, I. (épeiroszi király) 223
- Alexandrosz, II. (épeiroszi király, Pürrhosz fia) 250
- Alexandrosz, III. vagy Nagy Sándor 156, 181, 183, 186, 187, 190, 195, 202, 216, 225, 233, 241, 253, 273, 274, 279, 282, 284
- Alketasz 282
- Alüattész 262
- Alyattus *lásd* Alüattész
- Ámbióriges *lásd* Ambiorix
- Ambiorix 264
- Anaxibiosz 185, 231
- Anaxí(b)us *lásd* Anaxibiosz
- Antigonosz, I., Monophtalmosz 233, 268
- Antigonosz, II., Gonatasz 249
- Ántigonus *lásd* Antigonosz, I., Monophtalmosz
- Ántigonus *lásd* Antigonosz, II., Gonatasz
- Ántiochus *lásd* Antiokhosz, VII., Euergetész / Szidetész
- Ántióchus *lásd* Antiokhosz, III., Nagy
- Antiokhosz, III., Nagy 197, 219, 247, 256, 280, 284
- Antiokhosz, VII., Euergetész / Szidetész 243
- Ántipáter *lásd* Antipatrosz
- Antipatrosz 187, 241
- Antonius, Marcus 195, 214, 231, 243, 260, 261, 271
- Appius Claudius (I) *lásd* Claudius Caecus, Appius
- Appius Claudius (II) *lásd* Claudius Caudex, Appius
- Appius Claudius (III) *lásd* Claudius Crassus Inregillensis Sabinus, Appius
- Archelaus *lásd* Arkhelaosz
- Árchenholcz *lásd* Archenholz, Johann Wilhelm von
- Archenholz, Johann Wilhelm von 14, 27
- Árchidámus *lásd* Arkhidamosz, II.
- Árdiás *lásd* Bardülsz, I.
- Ariovistus 201, 208, 277
- Áristides *lásd* Ariszteidész
- Ariszteidész 274
- Arkhelaosz 192, 203, 215, 216, 238
- Arkhidamosz, II. 202
- Arminius 239, 262
- Arnold, Benedict 152
- Artaxerxes *lásd* Artaxerxész, II.
- Artaxerxész, II., Mnémón 213, 273
- Arübasz 225
- Arybás *lásd* Arübasz
- Átheás *lásd* At(h) easz
- At(h) easz 221
- Atilius Calatinus, Aulus 190, 277
- Atilius Regulus, Marcus 213, 238, 270, 273
- Atilius Régulus *lásd* Atilius Regulus, Marcus
- Attalos, I., Szótér 243
- Attalus *lásd* Attalos, I., Szótér
- Aurelius Cotta, Caius 269, 270
- Aurelius Pecuniola, Publius 270
- Aurunculeius Cotta, Lucius 264
- Autophradates *lásd* Autophradatész
- Autophradatész 185, 235
- Ács Tibor 11, 13
- Barca *lásd* Hamilcar Barca

- Bardülsz, I. 225
 Barta István 7
 Berenhorst, Georg Heinrich von 117
 Béverni Herczeg *lásd* Braunschweig–
 Wolfenbüttel–Bevern, Friedrich Karl
 Ferdinand von
 Bloesus *lásd* Iunius Blaesus, Quintus
 Blaesus *lásd* Iunius Blaesus, Quintus
 Borus József 14
 Brásidás *lásd* Braszidasz
 Braszidasz 192
 Braunschweig–Wolfenbüttel–Bevern,
 Friedrich Karl Ferdinand von 141, 142,
 155
 Brútus *lásd* Iunius Brutus, Marcus (Quintus
 Servilius Caepio Brutus)
 Brútus Décimus *lásd* Iunius Brutus Albinus,
 Decimus
 Bourgogne Generális *lásd* Burgoyne, John
 Burgoyne, John 153
 Bülow, Adam Dietrich Heinrich von 9, 12–15
 Bülow, Friedrich Wilhelm von 9
- Caecilius Metellus, Lucius 194, 222, 253
 Caecilius Metellus Macedonicus, Quintus 253,
 269
 Caecilius Metellus Numidicus, Quintus 181,
 197, 266, 268, 273, 286
 Caecilius Metellus Pius, Quintus 181, 197,
 206, 213, 243
 Caedicius, Lucius 280
 Caelius Kapitány *lásd* Caedicius, Lucius
 Caesar *lásd* Iulius Caesar, Caius
 Cájus Cassius *lásd* Cassius Longinus, Caius
 Cájus Duilius *lásd* Duilius, Caius
 Cájus Varró *lásd* Terentius Varro, Caius
 Calpurnius Flamma, Marcus 190, 277
 Calpurnius Flamma *lásd* Calpurnius Flamma,
 Marcus
 Calpurnius Piso Frugi, Lucius 270
 Camillus (I) *lásd* Furius Camillus, Lucius
 Camillus (II) *lásd* Furius Camillus, Marcus
 Cassius Longinus, Caius 230, 272, 281
 Chábriás *lásd* Khabriasz
 Cháres *lásd* Kharész
 Charmades *lásd* Kharmadész
 Chisthenes *lásd* Kleiszthenész
 Choiseul-Stainville, Jacques Philippe de 118
- Churchill, John (Marlborough első
 hercege) 130
 Címon *lásd* Kimón
 Cineás *lásd* Kineasz
 Claudius Caecus, Appius 186, 269
 Claudius Caudex, Appius 186
 Claudius Crassus Inregillensis Sabinus,
 Appius 271
 Claudius Glaber, Caius 192
 Claudius Nero, Tiberius (Tiberius
 császár) 125, 208
 Claudius Pulcher, Appius 272
 Claudius Pulcher, Publius 244
 Claudius Márcellus *lásd* Claudius Marcellus,
 Marcus
 Claudius Marcellus, Marcus 210, 220, 248,
 262, 276
 Claudius Nero, Caius 179, 183, 192, 213, 239
 Clausewitz, Carl von 14
 Clairfayt Generális *lásd* Clerfayt, François
 Sébastien Charles Joseph de Croix
 Cleándridás *lásd* Kleandridasz
 Cleárchus *lásd* Klearkhosz
 Cleomenes *lásd* Kleomenész, I.
 Cleónymus *lásd* Kleónümosz
 Clerfayt, François Sébastien Charles Joseph de
 Croix 159, 160, 164, 165, 171
 Clódius *lásd* Claudius Glaber, Caius
 Cnéjus Fulvius *lásd* Fulvius Maximus
 Centumalus, Cnaeus
 Cnéjus Mánlius Konzúl *lásd* Manlius
 Cincinnatus, Cnaeus
 Cnéjus Pisó *lásd* Piso, Cnaeus
 Cnéjus Scipió *lásd* Cornelius Scipio Calvus,
 Cnaeus
 Commius Átrebás *lásd* Commius
 Commius 244
 Condé, Louis de Bourbon, II. 132, 166
 Contades, Louis Georges Érasme de 150
 Coriolánus *lásd* Martius Coriolanus, Caius/
 Cnaeus
 Cornélius Cossus *lásd* Cornelius Cossus
 Arvina, Aulus
 Cornelius Cossus, Aulus 238
 Cornelius Cossus Arvina, Aulus 190, 277
 Cornelius Dolabella, Publius 125
 Cornelius Lentulus, Cnaeus 276
 Cornelius Lentulus Scipio, Publius 125

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Cornelius Rufinus, Publius 251, 255
 Cornélius Scipió *lásd* Cornelius Lentulus
 Scipio, Publius
 Cornelius Scipio, Lucius 218, 257
 Cornelius Scipio Africanus, Publius 181, 183,
 205, 212, 218, 266, 284, 285
 Cornelius Scipio Africanus Aemilianus,
 Publius 283
 Cornelius Scipio Barbatus, Lucius 218
 Cornelius Scipio Calvus, Cnaeus 212, 274, 280
 Cornelius Scipio Nasica, Publius 268
 Cornelius Scipio Nasica Corculum, Publius 251
 Cornelius Scipio Nasica Serapio, Publius 251, 269
 Cornelius Sulla Felix, Lucius 123, 181, 188,
 191, 198, 202, 203, 215, 216, 234, 238, 239,
 270
 Cornelius Tacitus, Publius 37, 125
 Cossus Cornélius *lásd* Cornelius Cossus, Aulus
 Cotta Alvezér *lásd* Aurunculeius Cotta, Lucius
 Cotta Konzúl *lásd* Aurelius Cotta, Caius
 Crispinus *lásd* Quinctius Crispinus, Titus
 Croezus *lásd* Kroiszosz
 Cumberlandi Herczeg *lásd* William Augustus,
 Cumberland hercege 143, 149
 Curius Dentatus, Manius 196, 209, 274
 Custine, Adam Philippe Comte de 157–159,
 161, 163, 167
 Cüstine *lásd* Custine, Adam Philippe Comte de

 Cseh József 12

 d'Alembert, Jean le Rond 134
 d'Harville, Louis-Auguste Juvénal des
 Ursins 163
 Dareiosz, I. 193, 248
 Dárius *lásd* Dareiosz, I.
 Datames *lásd* Datamész
 Datamész 235
 Daun, Leopold Joseph von 145
 Decius Mus, Publius (az idősebb) 190, 196,
 277, 278
 Decius Mus, Publius (az ifjabb) 196, 278
 Deszsaui Hertzeg *lásd* Lipót, I.
 Didius, Titus 196, 240
 Dillon, Arthur 158, 159
 Diodotosz Trüphón 243
 Dionüsziosz, I. 197, 198, 224, 249, 250
 Dionysius *lásd* Dionüsziosz, I.

 Dohna, Christoph von, II. 144, 145, 147
 Domitianus császár 179, 184, 217, 241, 274
 Domitius Calvinus, Cnaeus 245
 Domitius Cálvinus *lásd* Domitius Calvinus,
 Cnaeus
 Domitius Corbulo, Cnaeus 239, 269, 270, 273, 280
 Döbrentei Gábor 20
 Duilius, Caius 189, 218, 246
 Dumouriez, Charles-François 156–166, 172
 Dümourier *lásd* Dumouriez, Charles-François
 Dümouriez *lásd* Dumouriez, Charles-François

 Epameinondasz 39, 94, 95, 106, 119, 201, 202,
 204, 211, 227, 246, 259, 273, 274
 Epaminondas *lásd* Epameinondasz
 Ephialtes *lásd* Ephialtész
 Ephialtész 211
 Erzsébet, I. 144
 Eugen Hertzeg *lásd* Savoyai Jenő
 Eumenész (kardiai) 284
 Eumenész, II. (pergamoni király) 202, 278

 Fábius Maximus Cunctátor *lásd* Fabius
 Maximus Verrucosus, Quintus
 Fabius Maximus Rullianus, Quintus 181, 196,
 203, 207, 218, 222, 234, 236, 271
 Fabius Maximus Servilianus, Quintus 271
 Fabius Maximus Verrucosus, Quintus 183,
 193, 195, 201, 226, 249, 255, 279
 Fábius Rullus *lásd* Fabius Maximus Rullianus,
 Quintus
 Fabius Vibulanus, Marcus 200
 Fabricius Luscinus, Caius 273, 275
 Ferenc, I., Habsburg–Lotaringiai 16
 Filep (I) *lásd* Philipposz, II.
 Filep (II) *lásd* Philipposz, V.
 Flaminius, Caius 227
 Flávius Finbria *lásd* Flavius Fimbria, Caius
 Flavius Fimbria, Caius 264
 Flavius Iosephus, Titus 37
 Folard, Jean-Charles de 72, 81, 85–87, 94, 101,
 102, 116–120, 122, 123, 125, 131, 163
 Fonteius Crassus, Caius 190, 277
 Fouqué, Heinrich August de la Motte 103
 Frigyes, II., Nagy 12, 35, 94, 151
 Frigyes Vilmos, III. 9
 Frontinus *lásd* Iulius Frontinus, Sextus
 Fulvius Flaccus, Quintus 223, 270, 272, 283

- Fulvius Centumalus Maximus, Cnaeus 226
 Fulvius Maximus Centumalus, Cnaeus 196, 223
 Furius Camillus, Lucius 190, 233
 Furius Camillus, Marcus 190, 221, 237, 259, 261, 275, 285
 Furius Fusus, Agrippa 237
- Gájus Caesar *lásd* Iulius Caesar, Caius
 Gannicus 220, 230
 Gástron *lásd* Gasztrón
 Gasztrón 214
 Géló *lásd* Gelón
 Gelón 203
 Goltz, Georg Franz Konrad Freiherr von 132, 133
 Gusztáv Adolf, II. 129
- Hamilcar Barca 221, 258, 262, 263
 Hannibal Barca 124, 165, 179–181, 183, 184, 192, 193, 195, 197, 210, 213, 214, 224, 226, 227, 233, 235, 239, 246, 249, 251, 255, 257, 258, 261, 263, 265, 269, 274, 279, 280, 283, 285
 Hanno 193, 212, 263
 Harty, Olivier 163
 Hatry *lásd* Harty, Olivier
 Haville *lásd* d’Harville, Louis-Auguste Juvénal des Ursins 163
 Hasdrubál (I) *lásd* Hasdrubal Barca
 Hasdrubál (II) *lásd* Hasdrubal, Gisco fia
 Hasdrubal Barca 179, 180, 183, 190, 192, 205, 212, 213, 222, 239, 263, 264, 274, 277, 281
 Hasdrubal, Gisco fia 183
 Henrik porosz királyi herceg 13, 147, 151
 Hermocrates *lásd* Hermokratész
 Hermokratész 239, 240, 286
 Hillinger, Karl von 11
 Himilco 178, 257
 Hippiás *lásd* Hippiasz
 Hippiasz 210
 Hirtius, Aulus 260, 261
 Hirtuleius, Lucius 189, 206, 213, 235, 278
 Hirtuléjus *lásd* Hirtuleius, Lucius
 Hóhenlóhe Herczeg *lásd* Hohenlohe, Friedrich Ludwig
 Hohenlohe, Friedrich Ludwig 102, 171
 Horatius Cocles, Publius 243
 Hostilius, Tullus 234
 Hóve Generális *lásd* Howe, William
 Howe, William 153
- Imhoff, Philipp von 146
 Iphicrates *lásd* Iphikratész
 Iphikratész 185, 193, 194, 206, 231, 242, 259, 267, 282
 Iuba, I. 231
 Iugurtha 191, 197, 208, 220, 255, 266
 Iulius Caesar, Caius 106, 119, 124, 134, 178, 181, 183, 188, 189, 195, 197, 199, 201, 203, 207–209, 216, 217, 225, 230, 231, 233, 236, 238, 260, 264, 272, 280, 284
 Iulius Civilis, Caius 274
 Iunius Blaesus, Quintus 125, 126
 Iunius Brutus Albinus, Decimus 260
 Iunius Brutus, Marcus (Quintus Servilius Caepio Brutus) 272
 Iunius Brutus Callaicus, Decimus 269
 Iúnius Dictátor *lásd* Iunius Pera, Marcus
 Iunius Pera, Marcus 227
 Iulius Frontinus, Sextus 21, 22, 24, 175, 182, 190, 196, 198, 204, 218, 223, 225, 233, 237, 240, 262, 263, 270, 274, 277
- Jakkó István 7
 Jankovich Miklós 7, 22
 Jomini, Antoine-Henri 14
 Jourdan, Jean-Baptiste 169
 József *lásd* Flavius Iosephus, Titus
 Jugurtha *lásd* Iugurtha
 Július Civilis *lásd* Iulius Civilis, Caius
- Kalkkreuth, Friedrich Adolf von 168
 Kalkreuth *lásd* Kalkkreuth, Friedrich Adolf von
 Kazinczy Ferenc 7, 10, 19, 20
 Károly, XII. 130
 Károly Lajos, Habsburg–Lotaringiai 11, 172
 Károly Sándor 133, 140
 Kellermann, François Christophe de 156–158, 160, 161
 Khabriasz 187, 205
 Kharész 242, 258
 Kharmadész 247
 Kimón 246, 286
 Kineasz 273
 Kleandridasz 214
 Klearkhosz 250, 269
 Kleiszthenész 253
 Kleomenész, I. 210
 Kleónümosz 252

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Kóburg *lásd* Sachsen–Coburg–Saalfeld,
Friedrich Josias von
- Kocziuskó Generális *lásd* Kościuszkó, Tadeusz
- Kondé Hertzeg *lásd* Condé, Louis de Bourbon, II.
- Kościuszkó, Tadeusz 171
- Kroiszosz 188, 220, 254, 262
- Kutuzov, Mihail Illarionovics 20
- Labienus, Titus 225, 226, 230, 236
- Laelius, Caius 178, 181, 215
- La Fayette, Gilbert du Motier de 156, 158
- Lafayette *lásd* La Fayette, Gilbert du Motier de
- Laudon, Ernst Gideon von 103, 151, 172
- Lentulus *lásd* Cornelius Lentulus, Cnaeus
- Leónidasz, I. 278
- Leótükhidasz, II. 201
- Leptines *lásd* Leptinész
- Leptinész 224
- Leutychidás *lásd* Leótükhidasz, II.
- Licinius Crassus, Marcus 181, 192, 220, 229, 230
- Licinius Crassus, Publius 221, 278, 285
- Licinius Crassus Dives Mucianus, Publius 227, 278
- Licinius Lucullus, Lucius 208, 209, 235, 257, 260
- Lipót, I. 131–134, 136
- Livius (I) *lásd* Livius, Titus
- Livius (II) *lásd* Livius Macatus, Marcus
- Livius, Titus 198, 223, 229, 230, 233, 240, 263
- Livius Macatus, Marcus 249, 264
- Livius Salinator, Marcus 179, 180, 183, 213, 272, 281
- Lloyd, Henry Humphrey 134–136, 138–141, 153, 163
- Lord Granby *lásd* Manners, John (Marquess of Granby)
- Lúcius Pisó *lásd* Calpurnius Piso Frugi, Lucius
- Lucius Scipió *lásd* Cornelius Scipio, Lucius
- Lucius Sulla *lásd* Cornelius Sulla Felix, Lucius
- Lucullus *lásd* Licinius Lucullus, Lucius
- Lutatius Catulus, Quintus 188
- Lüszandrosz 189, 208, 267
- Lüszimakhosz 190, 249
- Lysánder *lásd* Lüszandrosz
- Lysimachus *lásd* Lüszimakhosz
- Mago Barca 226
- Maharbal 224
- Mahomed *lásd* Mehmed, II.
- Malborough *lásd* Churchill, John (Marlborough első hercege)
- Mandro 249
- Manlius Cincinnatus, Cnaeus 200, 233, 236
- Manlius Imperiosus Torquatus, Titus 271
- Manlius Torquatus Atticus, Aulus 251
- Manners, John (Marquess of Granby) 118
- Marcus Rufus, Quintus 220
- Marcus Rutilius, Caius 198
- Márcus Antónius *lásd* Antonius, Marcus
- Márcus Atilius *lásd* Atilius Regulus, Marcus
- Márcus Cátó *lásd* Porcius Cato Maior, Marcus
- Márcus Cúrius *lásd* Curius Dentatus, Manius
- Márcus Fábius *lásd* Fabius Vibulanus, Marcus
- Márcus Licinius Crassus *lásd* Licinius Crassus, Marcus
- Márcus Marcellus *lásd* Claudius Marcellus, Marcus
- Márcus Scaurus *lásd* Aemilius Scaurus, Marcus
- Márcus Thermus *lásd* Minucius Thermus, Quintus
- Marius, Caius 41, 181, 182, 191, 202, 210, 219, 220, 236, 238, 255, 267, 273, 280
- Martius Coriolanus, Caius/Cnaeus 195
- Masséna, André 11
- Massinissa *lásd* Masszinissza
- Masszinissza 215, 251, 274
- Mauvillon, Eleazar de 38
- Mauvillon *lásd* Mauvillon, Eleazar de
- Márki Sándor 15
- Mehmed, II. 129
- Melanthosz 231
- Melánthus *lásd* Melanthosz
- Memmius, Caius 266
- Memnón 225, 232
- Metellus Pius *lásd* Caecilius Metellus Pius, Quintus
- Miló *lásd* Milón
- Milón 248
- Mindaros 232
- Mindarus *lásd* Mindaros
- Minucius Rufus, Marcus (I) 226
- Minucius Rufus, Marcus (II) 218
- Minucius Thermus, Quintus 191, 197
- Mithridatész, VI. 179, 191, 192, 203, 207–209, 229, 238, 260, 264, 279
- Montekukuli *lásd* Montecuccoli, Raimondo
- Montecuccoli, Raimondo 130

- Montesquiou-Fézensac, Anne-Pierre, marquis de 162
- Montgomery, Richard 152
- Montgomery *lásd* Montgomery, Richard
- Moreau, Jean Victor Marie 171
- Möllendorf, Wichard Joachim Heinrich von 170
- Mummius Achaicus, Lucius 275
- Mutilus *lásd* Papius Mutilus, Caius
- Mürónidész 220, 282
- Mürónides *lásd* Mürónidész
- Octavius, Caius 276
- Octavius Graecinus 228
- Otacilius Crassus, Manius 263
- Otacilius Crassus, Titus 269
- Paches *lásd* Pakhész
- Pakhész 281
- Pakórosz, I.
- Pammenes *lásd* Pammenész
- Pammenész 212
- Papius Cursor, Lucius 218, 248, 271
- Papius Mutilus, Caius 191
- Peiszisztratosz 210, 286
- Pelopidasz 188, 254, 283
- Perdikkász *lásd* Perdikkasz
- Perdikkasz 282
- Pericles *lásd* Periklész
- Periklész 184, 189, 202, 204, 255, 256
- Perpenna *lásd* Perperna Veiento, Marcus
- Perperna Veiento, Marcus 229
- Persen *lásd* Perszeusz
- Perszeusz 216, 237
- Petillius Spurius, Quintus 272
- Petreius, Marcus 197, 207, 231
- Petrėjus *lásd* Petreius, Marcus
- Phalarisz 250
- Pharnabazosz, II. 235
- Pharnabázus *lásd* Pharnabazosz, II.
- Pharnakész, II. 209
- Pharnastes *lásd* Pharnasztanész
- Pharnasztanész 230
- Pharneces *lásd* Pharnakész, II.
- Philipposz, II. 183, 185, 187, 207, 212, 238, 248, 256, 267, 273, 277, 284, 285
- Philipposz, V. 244, 254
- Phormión 258
- Pichegru, Jean-Charles 169
- Pichegrú *lásd* Pichegru, Jean-Charles
- Pisistratus *lásd* Peiszisztratosz
- Piso, Cnaeus 252
- Pompeius Magnus, Cnaeus 106, 123, 179, 181, 188, 189, 197, 198, 225, 229, 231, 275
- Pompeius Strabo, Cnaeus 265
- Pomptinus, Caius 220
- Pongó János 13
- Popillius Laenas, Marcus 265
- Popillius Lenátus *lásd* Popillius Laenas, Marcus
- Porsenna, Lars 243
- Postumius Albus Regillensis, Aulus 201
- Postumius Megellus, Lucius 196, 206, 276
- Postúmus *lásd* Postumius Megellus, Lucius
- Porcius Cátó *lásd* Porcius Cato Maior, Marcus
- Porcius Cato Licinianus, Marcus 278
- Porcius Cato Maior, Marcus 177, 182, 219, 236, 245, 256, 268, 270, 273, 278, 281, 284
- Pórosz 186
- Pórus *lásd* Pórosz
- Princz Henrik *lásd* Henrik porosz királyi herceg
- Printz Károly *lásd* Károly Sándor
- Prúsiás *lásd* Pruszasz, I.
- Pruszasz, I. 281
- Ptolemaeus (I) *lásd* Ptolemaiosz, I., Szótér
- Ptolemaeus (II) *lásd* Ptolemaiosz, II., Keraunosz
- Ptolemaiosz, I., Szótér 247, 282
- Ptolemaiosz, II., Keraunosz 247
- Publius Aurélius *lásd* Aurelius Pecuniola, Publius
- Publius Claudius *lásd* Claudius Pulcher, Publius
- Publius Cornélius Násica *lásd* Cornelius Scipio Nasica Serapio, Publius
- Publius Crassus (I) *lásd* Licinius Crassus, Publius
- Publius Crassus (II) *lásd* Licinius Crassus Dives Mucianus, Publius
- Publius Décius (I) *lásd* Decius Mus, Publius (az idősebb)
- Publius Décius (II) *lásd* Decius Mus, Publius (az ifjabb)
- Publius Násica *lásd* Cornelius Scipio Nasica, Publius
- Publius Rutilius *lásd* Rutilius Rufus, Publius

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Publius Servilius *lásd* Servilius Vatia Isauricus, Publius
- Pürrhosz, I. 209, 216, 217, 220, 221, 234, 251, 266, 268, 269, 275
- Pyrrhus *lásd* Pürrhosz, I.
- Quinctilius Varus, Publius 262, 280
- Quinctius Capitolinus Barbatu s, Titus 236, 237, 242
- Quinctius Crispinus, Titus 283, 285
- Quintus Ciceró *lásd* Tullius Cicero, Quintus
- Quintus Fábius Maximus *lásd* Fabius Maximus Rullianus, Quintus
- Quintus Metellus *lásd* Caecilius Metellus Numidicus, Quintus
- Quintus Metellus Macedónicus *lásd* Caecilius Metellus Macedonicus, Quintus
- Radetzky, Joseph Wenzel 23
- Rázsó Gyula 12
- Réfi Artlla 8
- Robespierre, Maximilien de 166
- Romulus 41, 222
- Rösch, Jakob Friedrich 37, 98, 113
- Rufus, Aemilius 270
- Rutilius Rufus, Publius 268
- Sachsen–Coburg–Saalfeld, Friedrich Josias von 165, 170
- Salinátor *lásd* Livius Salinator, Marcus
- Sálvius Belgínus *lásd* Salvius
- Salvius 237
- Sándor (I) *lásd* Alexandrosz, I. (épeiroszi király)
- Sándor (II) *lásd* Alexandrosz, II. (épeiroszi király, Pürrhosz fia)
- Sándor (III) *lásd* Alexandrosz, III. vagy Nagy Sándor
- Savoyai Jenő 130
- Schwerin Generális *lásd* Schwerin, Kurt Christoph Graf von
- Schwerin, Kurt Christoph Graf von 132
- Scipió Aemiliánus *lásd* Cornelius Scipio Africanus Aemilianus, Publius
- Scipió Africánus *lásd* Cornelius Scipio Africanus, Publius
- Scoryló *lásd* Scorilo
- Scorilo 200
- Semiramis *lásd* Szemiramisz
- Sempronius Gracchus, Tiberius 222, 224, 250, 283, 284
- Sempronius Longus, Tiberius 226
- Sempronius Sophus, Publius 204
- Sempronius Tuditanus, Publius 276
- Sertorius, Quintus 24, 123, 181, 188, 189, 199, 202, 204, 206, 214, 228, 229, 235, 242, 243
- Servilius Priscus Fidenas, Quintus 237
- Servilius Vatia Isauricus, Publius 253, 275
- Seydlitz, Friedrich Wilhelm von 132
- Siphaces *lásd* Szüphax
- Solimán *lásd* Szulejmán, II.
- Sosistratus *lásd* Szószisztratosz
- Spartacus 192, 195, 220, 230
- Stoinville *lásd* Choiseul-Stainville, Jacques Philippe de
- Sudines *lásd* Szudinész
- Sulla *lásd* Cornelius Sulla Felix, Lucius
- Sulpicius Gallus, Caius 204
- Sulpicius Peticus, Caius 219
- Syphaces *lásd* Szüphax
- Syracúzai Hermócrates *lásd* Hermokratész
- Szeidlitz *lásd* Seydlitz, Friedrich Wilhelm von
- Szekér Joákim Alajos 11
- Szemiramisz 253
- Szószisztratosz 248
- Szudinész 202
- Szulejmán, II. 129
- Szüphax 178, 228, 235
- Tacitus *lásd* Cornelius Tacitus, Publius
- Tarquinius Priscus, Lucius 237, 238
- Tarquinius Suberbus, Lucius 178, 248
- Tarquitius Priscus, Caius 228
- Tempelhoff, Georg Friedrich von 35, 134, 135, 140, 141, 149
- Terentius Varro, Caius 267, 276
- Themistócles *lásd* Themisztoklész
- Themisztoklész 180, 183, 211, 234
- Thraszübulosz 256, 262
- Thrasybulus *lásd* Thraszübulosz
- Tibérius Gracchus *lásd* Sempronius Gracchus, Tiberius
- Tibérius Néró *lásd* Claudius Nero, Tiberius (Tiberius császár)
- Tielke, Johann Gottlieb 108
- Tigranes *lásd* Tigranész

- Tigranész, II., Nagy 208, 209
 Tilke *lásd* Tielke, Johann Gottlieb
 Timárchus *lásd* Timarkhosz
 Timarkhosz 247
 Timotheosz 205, 232
 Timótheus *lásd* Timotheosz
 Tisamenus *lásd* Tiszamenosz
 Tissaphernes *lásd* Tisszaphernész
 Tiszamenosz 182
 Tisszaphernész 198
 Titurius Sabinus, Quintus 264, 265
 Titus Fontéjus Crassus *lásd* Fonteius Crassus, Caius
 Tomürisz 222
 Tomyris *lásd* Tomürisz
 Torquátus *lásd* Manlius Torquatus Atticus, Aulus
 Torstensohn *lásd* Torstenson, Lennart
 Torstenson, Lennart 129
 Tott, François baron de 50
 Traun Marschal *lásd* Abensperg und Traun, Otto Ferdinand von
 Tryphon *lásd* Diodotosz Trüphón
 Tullius, Servius 237
 Tullius Cicero, Marcus 11, 264
 Tullius Cicero, Quintus 264
 Turenne, Henri 129, 130
 Türenne *lásd* Turenne, Henri
- Valence, Jean-Baptiste Cyrus de 162
 Valerius Laevinus, Marcus 240
 Valerius Laevinus, Publius 220, 240, 270, 280
 Valérius Laevius *lásd* Valerius Laevinus, Publius
- Vangenheim *lásd* Wangenheim, Georg August von
 Varinius, Publius 192
 Varró *lásd* Terentius Varro, Caius
 Vashington *lásd* Washington, George
 Vauban, Sébastien Le Prestre de 130
 Vélius *lásd* Livius Macatus, Marcus
 Ventidius Bassus, Publius 178, 179, 209, 230
 Vespasianus 208, 279
 Villars, Claude-Louis-Hector de 130
 Vilmos, I., Hódító 173
 Virág Benedek 7, 10, 19
 Verginius Tricostus Caeliomontanus, Aulus 207
 Virginius *lásd* Verginius Tricostus Caeliomontanus, Aulus
 Viriathus 223, 243, 257, 258, 279
- Wangenheim, Georg August von 149
 Washington, George 152
 William Augustus, Cumberland hercege 143, 149
- Xanthosz 231
 Xánthus *lásd* Xanthosz
 Xántippus *lásd* Xanthipposz
 Xenophón 72, 186, 273, 279
 Xerxes *lásd* Xerxész
 Xerxész, I. 39, 183, 211, 234, 273
 Xanthipposz 210, 213
- Zópürosz 248
 Zopyrus *lásd* Zópürosz
 Zrínyi Miklós 8, 14, 22

HELYNÉVMUTATÓ

- Abüdosz (ma Çanakkale, Törökország) 185, 235
 Abydon *lásd* Abüdosz
 Aderklaa, Ausztria 16
 Adorján (ma Sălard, Románia) 23
 Aesernia (ma Isernia, Olaszország) 191
 Ágrigentínusok *lásd* Akragasz
 Akragasz (ma Agrigento, Olaszország) 246, 250, 257
 Alba Longa (ma Castel Gandolfo, Olaszország) 234
 Álbáni *lásd* Alba Longa
 Áldenhöfen *lásd* Aldenhoven
 Aldenhoven, Németország 165
 Alexandria (ma Iszkanderíjjah, Egyiptom) 178
 Ámbrácia *lásd* Ambrakia
 Ambrakia (ma Árta, Görögország) 236
 Ámphipolin *lásd* Amphipolisz
 Amphipolisz (ma Amfípoli, Görögország) 192, 263
 Antium (ma Anzio, Olaszország) 245
 Aquae Sextiae (ma Aix-en-Provence, Franciaország) 219
 Arad, Románia 17
 Arbela (ma Erbil, Irak) 216
 Ariminum (ma Rimini, Olaszország) 231
 Arpi (ma Foggia, Olaszország) 255
 Árpád *lásd* Arpi
 Asculum (ma Ascoli Piceno, Olaszország) 216, 265
 Aspern, Ausztria 16, 19
 Ategua (ma Santa Cruz, Spanyolország) 261
 Athén (Athína), Görögország 39, 95, 180, 183, 184, 185, 187, 189, 192, 202, 207, 208, 211, 231, 232, 242, 246, 249, 252, 255, 256, 258, 259, 261, 274, 281, 282, 286
 Áthéné *lásd* Athén, Görögország
 Babülón (ma Hillah, Irak) 253
 Babyllón *lásd* Babülón
 Bad Langensalza, Németország 103
 Bar-sur-Aube, Franciaország 160
 Batiz (ma Botiz, Románia) 9
 Bázel (Basel), Svájc 159
 Bécs (Wien), Ausztria 172
 Bedriacum (ma Calvatone, Olaszország) 37, 41
 Bedriák *lásd* Bedriacum
 Bender (ma Bender vagy Tighina, Moldova) 130
 Beneventum (ma Benevento, Olaszország) 268
 Berlin, Németország 13, 136
 Borogyino, Oroszország 20
 Boston, Massachusetts, USA 153–155
 Boszton *lásd* Boston
 Bouvines, Franciaország 159
 Braunschweig, Németország 141, 146, 149, 155
 Breda, Hollandia 163, 170
 Breslau (ma Wrocław, Lengyelország) 139, 142, 148
 Brieg (ma Brzeg, Lengyelország) 139, 148
 Brig *lásd* Brieg
 Brundisium (ma Brindisi, Olaszország) 188
 Bunczelvitz *lásd* Bunzelwitz
 Buntzelvitz *lásd* Bunzelwitz
 Buntzelwitz *lásd* Bunzelwitz
 Bunzelwitz (ma Bolesławice, Lengyelország) 35, 38, 147
 Büzantion (ma Isztambul, Törökország) 183, 187, 258; *lásd még* Konstantinápoly
 Byzantium *lásd* Büzantion; Konstantinápoly
 Caldiero, Olaszország 11
 Canna *lásd* Cannae
 Cannae (ma Canne della Battaglia, Olaszország) 124, 125, 210, 213, 226, 227, 262, 267, 272, 276, 285
 Cantenna (ma Giungano, Olaszország) 229
 Canusium (ma Canosa di Puglia) 277
 Capua (ma Santa Maria Capua Vetere, Olaszország) 265, 279

- Casilina *lásd* Casilinum
 Casilinum (ma Capua, Olaszország) 261, 279
 Cathena *lásd* Cantenna
 Catinens *lásd* Katané
 Chaerónia *lásd* Khairóneia
 Chalón *lásd* Châlons-en-Champagne
 Châlons-en-Champagne, Franciaország 160
 Charleston, Dél-Karolina, USA 154
 Charlestown *lásd* Charleston
 Charleville *lásd* Károlyliget
 Chius *lásd* Khiosz
 Cirta (ma Kaszentína, Algéria) 125
 Civitas Lingones (ma Langres, Franciaország) 274
 Clusium (ma Chiusi, Olaszország) 196, 243
 Condé, Franciaország 166
 Corcyria *lásd* Korküra
 Cosel (ma Kędzierzyn-Koźle, Lengyelország) 138, 139, 148
 Créfeld *lásd* Krefeld
 Crisaeusok *lásd* Kirrha
 Crotóna *lásd* Krotón
 Cypron *lásd* Küpros
 Cyzicum *lásd* Küzikosz
 Czondorf *lásd* Zorndorf
- Dántzig *lásd* Danzig
 Danzig (ma Gdańsk, Lengyelország) 144
 Decélia *lásd* Dekeleia
 Dekeleia (ma Athén városrésze) 184
 Delminium (ma Tomislavgrad, Bosznia-Hercegovina) 251
 Delphi *lásd* Delphoi
 Delphoi (ma Delfi, Görögország) 202, 253
 Denain, Franciaország 130
 Dessau, Németország 131–134, 136
 Deszczau *lásd* Dessau
 Dinzing, Németország 16
 Drezda (Dresden), Németország 145, 146, 150
 Dünkirchen (Dunkerque), Franciaország 167
 Düsseldorf, Németország 171
 Dürrhakhion (ma Durrës, Albánia) 236, 264, 271
 Dyrrachium *lásd* Dürrhakhion
- Efézus *lásd* Epheszosz
 Eger (ma Cheb, Csehország) 137
 Eggmühl, Németország 16
 Elaia (ma Zeytindağ, Törökország) 278
- Elea *lásd* Elaia
 Eleusina *lásd* Eleuszisz
 Eleuszisz (ma Elefszína, Görögország) 286
 Emporion (ma Empúries, Spanyolország) 212
 Epheszosz (ma Efes, Törökország) 249, 256
 Epidauria *lásd* Epidauros
 Epidauros (ma Epídavrosz, Görögország) 183, 240
 Erüthrai (ma Ildır, Törökország) 224
 Erythrae *lásd* Erüthrai
- Falerii (ma Fabrica di Roma) 221, 223, 237
 Fámár *lásd* Famars
 Famars, Franciaország 167
 Fidenae (ma Róma városrésze) 221, 237, 238
 Fleurus, Belgium 170
 Forum Gallorum (ma Castelfranco Emilia, Olaszország) 231
 Frankfurt, Németország 144, 147, 157, 161, 164
 Freiberg, Németország 116, 146
 Frideberg *lásd* Hohenfriedeberg
 Fridland *lásd* Friedland
 Friedland (ma Frýdlant v Čechách, Csehország) 138, 142
- Gabii (ma Osteria dell’Osa, Olaszország) 178, 248
 Gemappe *lásd* Jemappes
 Genua (ma Genova, Olaszország) 129, 172
 Givet, Franciaország 159, 167, 169
 Glatz (ma Kłodzko, Lengyelország) 137, 138, 148, 172
 Glogau (ma Głogów, Lengyelország) 136, 146, 148
 Görlicz *lásd* Görlitz
 Görlitz, Németország 141
 Greifenberg (ma Gryfów Śląski, Lengyelország) 141
 Grulich (ma Králíky, Csehország) 137
 Győr 16
- Hamburg, Németország 9, 13
 Hameln, Németország 149
 Hannover, Németország 104, 143, 149, 169
 Hannóvera *lásd* Hannover
 Hartford, Connecticut, USA 155
 Henna (ma Enna, Olaszország) 282
 Henne *lásd* Henna

- Hérakleia, Lucania (ma Policoro, Olaszország) 220
 Herakleia Pontiké (ma Karadeniz Ereğli, Törökország) 257
 Herdonia (ma Ordona, Olaszország) 226
 Hertogenbosch, Hollandia 163, 170
 Herczenbusch *lásd* Hertogenbosch
 Herzogenbusch *lásd* Hertogenbosch
 Himera (ma Buonfornello, Olaszország) 250, 257
 Hohenfriedeberg (ma Dobromierz, Lengyelország) 133
 Hartford *lásd* Hartford
- Ilerda (ma Lleida, Spanyolország) 231
 Intibilis *lásd* Emporion
- Jemappes, Belgium 162, 163
 Jeruzsálem, Izrael 37
- Károlyliget (ma Banatszko Veliko Selo / Банатско Велико Село, Szerbia) 19
 Karthagó (ma Tunisz, Tunézia) 165, 178, 179, 181–184, 193, 195, 197, 201, 206, 210, 212, 218, 224, 226, 228, 239, 246, 250, 252, 254, 257, 258, 263
 Kassa (ma Košice, Szlovákia) 22
 Kassel, Németország 150
 Kasszel *lásd* Kassel
 Katané (ma Catania, Olaszország) 241, 252
 Kaiserslautern, Németország 102, 122, 170
 Kesselsdorf, Németország 133
 Keszszeldorf *lásd* Kesselsdorf
 Khairóneia (ma Herónia, Görögország) 207
 Khiosz (ma Hiosz, Görögország) 187, 224
 Kirrha (ma Kíra, Görögország) 253
 Kóblentz *lásd* Koblenz
 Koblenz, Németország 157–159, 161, 168
 Kolberg (ma Kołobrzeg, Lengyelország)
 Konstánczinápoly *lásd* Konstantinápoly
 Konstantzinápol *lásd* Konstantinápoly
 Konstantinápoly (ma Isztambul, Törökország) 129, 151, 183; *lásd még* Büzantion
 Korküra (ma Kérkira / Korfu, Görögország) 205
 Korinthosz (ma Néa Kórinthosz, Görögország) 185, 247, 259, 275
 Kórintusz *lásd* Korinthosz
- Kózel *lásd* Cosel
 Königrätz (ma Hradec Králové, Csehország) 137
 Königsgrätz *lásd* Königrätz
 Krakau *lásd* Krakkó
 Krakkó (Kraków), Lengyelország 139, 144, 145, 148
 Krefeld, Németország 116, 118, 146
 Krotón (ma Crotone, Olaszország) 251, 252, 278
 Kunaxa (ma Bagdad mellett, Irak) 250
 Kunersdorf (ma Kunowice, Lengyelország) 147
 Küprosz (ma Kíprosz vagy magyarosan Ciprus) 286
 Küstrin (ma Kostrzyn nad Odrą, Lengyelország) 145, 148
 Küstrin *lásd* Küstrin
 Kükikosz (ma Erdek, Törökország) 232, 256, 260, 279
- Lacedémón *lásd* Lakedaimón
 Lacedemon *lásd* Lakedaimón
 Lakedaimón (ma Lakonia, Görögország) 39, 72, 125, 180, 184, 185, 187, 189, 192, 198, 199, 201–204, 206–208, 210, 211, 213, 214, 227, 232, 233, 241, 247, 250, 258, 259, 261, 267, 269, 273, 277, 278, 280–282; *lásd még* Spárta
 Landau in der Pfalz, Németország 157, 161, 167, 168
 Landeshut (ma Kamienna Góra, Lengyelország) 103, 148
 Landrecies, Franciaország 130, 169
 Landreszi *lásd* Landrecies
 Landszhút *lásd* Landeshut
 Landszut *lásd* Landeshut
 Langensaltza *lásd* Bad Langensalza, Németország
 Lauban (ma Lubań, Lengyelország) 142
 Lauro (ma Alzira, Spanyolország) 228
 Lauróna *lásd* Lauro
 Le Quesnoy, Franciaország 103
 Legnano, Olaszország 21
 Lemberg (ma Lviv, Ukrajna) 9
 Leptis/Lepcis Magna (ma Lebda, Líbia) 125
 Leucádia *lásd* Leukasz
 Leukasz (ma Lefkáda, Görögország) 250
 Leuktra (ma Léfktra, Görögország) 118, 184, 207

- Leuthen (ma Lutynia, Lengyelország) 106,
113, 116, 118
Liebenthal (ma Lubomierz,
Lengyelország) 141, 142
Liegnitz (ma Legnica, Lengyelország) 142
Lille (Rysel), Franciaország 130, 158, 167, 169
Lilübaion (ma Marsala, Olaszország) 258
Lilybaea *lásd* Lilübaion
Lintz *lásd* Linz
Linz, Ausztria 172
Lipcse (Leipzig), Németország 13, 20
Lippstadt, Németország 149
Lipstád *lásd* Lippstadt
Lissa (ma Leszno, Lengyelország) 106, 142
Locri / Lokroi Epizephürioi (ma Locri,
Olaszország) 283
Lobositz (ma Lovosice, Csehország) 135
Lovositz *lásd* Lobositz
Luceria (ma Canossa, Olaszország) 270
Luna (ma Luni, Olaszország) 245
Luxemburg 157–159
Lübeck, Németország 149
Lübek *lásd* Lübeck
Lüttich (Liège), Belgium 159

Maastricht, Hollandia 165, 170
Magdeburg, Németország 136, 145, 146
Magnészia (ma Magniszia, Görögország) 254
Mágnétusok *lásd* Magnészia
Maintz *lásd* Mainz
Mainz, Németország 157, 161, 167, 168, 171
Májlánd *lásd* Mediolanum
Manitz *lásd* Mainz
Mantineia *lásd* Mantinea
Mantineia (ma Trípoli, Görögország) 95, 106,
118, 119, 259
Mántinia *lásd* Mantinea
Mantova, Olaszország 18, 21, 172
Mantua *lásd* Mantova
Marklissa (ma Leśna, Lengyelország) 142
Massilia / Massalia (ma Marseille,
Franciaország) 195
Máshtrik *lásd* Maastricht
Maubeuge, Franciaország 167
Maxen, Németország 150
Mediolanum (ma Milánó, Olaszország) 198
Megara (ma Mégara, Görögország) 267, 286
Messáná *lásd* Messzéné (I) Szicília

Messzéné (I) Szicília (ma Messina,
Olaszország) 186, 270
Messzéné (II) Peloponnészosz (ma Meszini,
Görögország) 207, 231, 246
Metz, Franciaország 156, 157, 168
Milésium *lásd* Milétosz
Milétosz (ma Balat, Törökország) 247, 256, 262
Minden, Németország 104, 149
Mutina (ma Modena, Olaszország) 195, 260, 261
Molvitz *lásd* Mollwitz
Mollwitz (ma Małujowice, Lengyelország) 131,
132
Moskau *lásd* Moszkva
Moszkva, Oroszország 20, 135
Mouscron, Belgium 169
Mucron *lásd* Mouscron
Munda (ma Lantejuela, Spanyolország) 238
Mükalé (ma Samsun Dağı, Törökország) 201
Münster, Németország 149, 150
Münster *lásd* Münster
Mürina (ma Mírina, Görögország) 278
Myrina *lásd* Mürina

Narva, Észtország 130
Néérvinden *lásd* Neerwinden
Neerwinden, Belgium 165, 166
Neisse (ma Nysa, Lengyelország) 103, 138
Neustadt (ma Prudnik, Lengyelország) 103
New York, USA 152–155
Nola, Olaszország 262
Norfolk, Virginia, USA 154
Numantia (ma Numancia, Spanyolország) 237,
266, 283
Numistron *lásd* Numistrum
Numistrum (ma Bella, Olaszország) 210

Ólmitz *lásd* Olmütz
Olmütz (ma Olomouc, Csehország) 138, 143,
145, 151
Orchomena *lásd* Orkhomenosz
Óreosz (ma Oreí, Görögország) 282
Orkhomenosz (ma Orhomenósz,
Görögország) 201
Osnabrück, Németország 149
Oznabrük *lásd* Osnabrück

Palepharsalus *lásd* Pharszalosz
Panormosz (ma Palermo, Olaszország) 222

HELYNÉVMUTATÓ

- Passau, Németország 16
 Párizs (Paris), Franciaország 21, 157–160
 Pergamon (ma Bergama, Törökország) 202, 227, 243, 278
 Pest 12, 25
 Petelia (ma Petilia Policastro, Olaszország) 278
 Pharszalos (ma Fárszala, Görögország) 106, 119, 217, 236
 Philadelfia *lásd* Philadelphia
 Philadelphia, Pennsylvania, USA 153, 154
 Piraea *lásd* Pireusz
 Pireusz (ma Pireász, Görögország) 203
 Placentia (ma Piacenza, Olaszország) 231
 Poltava, Ukrajna 131
 Poplónia *lásd* Populonia
 Populonia (ma Piombino, Olaszország) 182
 Posen (ma Poznań, Lengyelország) 143–145, 148
 Pózen *lásd* Posen
 Pozsony (ma Bratislava, Szlovákia) 11, 151
 Praeneste (ma Palestrina, Olaszország) 239
 Prinasus *lásd* Prinasszosz
 Prinasszosz (ma Törökország) 254
 Princeton, New Jersey, USA 152
 Prága (Praha), Csehország 137, 139–141
 Pultava *lásd* Poltava
 Püdna (ma Arhéa Pídna, Görögország) 216

 Quesnoy *lásd* Le Quesnoy

 Rhégion (ma Reggio di Calabria, Olaszország) 186, 249, 271
 Rhégium *lásd* Rhégion
 Rheinfels, Németország 161
 Rhodosz (ma Ródosz, Görögország) 181, 187, 195, 225, 232, 256
 Rhódus *lásd* Rhodosz
 Riga, Lettország 12
 Rosenberg, Ausztria 16
 Rossbach (ma Braunsbedra, Németország) 75
 Ryssel *lásd* Lille

 Saarlouis *lásd* Saarlouis
 Saarlouis, Németország 168
 Saepinum (ma Sepino, Olaszország) 270
 Saguntum (ma Sagunt, Spanyolország) 257
 Saint-Omer, Franciaország 130

 Salamínia *lásd* Szalamisz
 Sámium *lásd* Szamosz
 Sandomir (ma Sandomierz, Lengyelország) 145
 Sankt Goar, Németország 161
 Sárdes *lásd* Szardeisz
 Savannah, Georgia, USA 154
 Schweidnitz *lásd* Schweidnitz
 Schweidnitz (ma Świdnica, Lengyelország) 35, 138, 139, 142, 143
 Sedan, Franciaország 156–159, 161
 Segobriga (ma Saelices, Spanyolország) 257
 Sentináte *lásd* Sentinum
 Sentinum (ma Sassoferato, Olaszország) 196
 Sicyon *lásd* Sziküón
 Soor (ma Hajnice, Csehország) 133
 Soór *lásd* Soor
 Spárta (ma Szpárti, Görögország) 39, 95, 118, 182, 184, 185, 189, 192, 201, 202, 207, 210, 211, 214, 232, 250, 252, 278, 282, ; *lásd még* Lakedaimón
 St. Goár *lásd* Sankt Goar
 Stade, Németország 146
 Stettin (ma Szczecin, Lengyelország) 148
 Suenda *lásd* Szoanda
 Syracusa *lásd* Szürakuszai

 Sz. Ómér *lásd* Saint-Omer
 Szalamisz (ma Szalamína, Görögország) 180, 211
 Szamosz (ma Számosz, Görögország) 187, 247
 Szardeisz (ma Sart, Törökország) 254
 Szavannáh *lásd* Savannah
 Szedán *lásd* Sedan
 Székesfehérvár 7
 Szendomir *lásd* Sandomir
 Sziküón (ma Szikiónasz, Görögország) 247, 253
 Szmürna (ma İzmir, Törökország) 268
 Szoanda (ma Kuşaklı Hüyük, Törökország) 247
 Szürakuszai (ma Siracusa, Olaszország) 187, 189, 197, 198, 203, 204, 224, 239, 248, 252

 Tarentum / Tarasz (ma Taranto, Olaszország) 184, 216, 217, 221, 248, 249, 264
 Tarquinii (ma Tarquinia, Olaszország) 221
 Tegea (ma Aléa, Görögország) 247

- Tigranocerta *lásd* Tigranokerta
 Tigranokerta (ma Silvan, Törökország) 208, 209, 239
 Théba (ma Thíva, Görögország) 39, 95, 118, 184, 185, 188, 199–202, 204, 211, 212, 220, 227, 233, 246, 247, 254, 259, 273, 274, 282, 283
 Thébé *lásd* Théba
 Thermopülai (ma Thermopílesz, Görögország) 185, 211, 219, 273, 278
 Thermopylák *lásd* Thermopülai
 Thessalónika *lásd* Thesszaloniké
 Thesszaloniké (ma Thesszaloníki vagy Szaloníki, Görögország) 188
 Thionville, Franciaország 157, 158, 168
 Thurioi (ma Sibari, Olaszország) 214
 Trentán *lásd* Trenton
 Trenton, New Jersey, USA 152
 Tridentum (ma Trento, Olaszország) 268
 Trient *lásd* Tridentum
 Trier, Németország 157, 168
 Torgau, Németország 122, 150
 Troezena *lásd* Troizén
 Troizén (ma Trizína, Görögország) 183
 Tsászlau *lásd* Tschaslau
 Tschaslau (ma Čáslav, Csehország) 132
 Utica (ma Zana, Tunézia) 231
 Új York *lásd* New York
 Újpécs (ma Peciu Nou, Románia) 16, 20
 Valenciennes, Franciaország 156, 158, 167
 Valenczia *lásd* Valenciennes
 Valentzia *lásd* Valenciennes
 Valmi *lásd* Valmy
 Valmy, Franciaország 160
 Varsau *lásd* Varsó
 Varsó (Warszawa), Lengyelország 144, 171
 Veii (ma Veio, Olaszország) 221
 Veisenburg *lásd* Wissembourg
 Velence (Venezia), Olaszország 21
 Venlo, Hollandia 165, 170
 Verdun, Franciaország 160
 Verdün *lásd* Verdun
 Vetzlár *lásd* Wetzlar
 Wagram, Ausztria 16, 19
 Warschau *lásd* Varsó
 Weng, Németország 16
 Wetzlar, Németország 171
 Wilhelmsthal, Németország 118
 Wissembourg, Franciaország 167
 Zádorlak (ma Zădăreni, Románia) 17
 Zama (ma Jama, Tunézia) 215
 Zorndorf (ma Sarbinowo, Lengyelország) 113, 144, 145
 Züllichau (ma Sulechów, Lengyelország) 144
 Zsombolya (ma Jimbolia, Románia) 19

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tibor (1995): A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. In Ács Tibor szerk.: *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Zrínyi.
- Ács Tibor (2005): *A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről*. Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet.
- ALFÖLDY Géza (1963): Bevezetés Sextus Iulius Frontinus művének fordításához. In HAHN István szerk.: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi.
- BALLÓ István (1985): A feledés homályából... Jung János hadi mesterséget tárgyazó könyvéről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 32. évf. 4. sz. 858–862.
- BONA Gábor (2000): *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Harmadik javított, bővített kiadás. Budapest, Heraldika.
- BORUS József (1965): Markó Árpád: Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárcapitány. 1781–1823). *Századok*, 99. évf. 3. sz. 579–580.
- BÜLOW, Adam Heinrich Dietrich von (1806): *Der Feldzug von 1805. Militärisch und politisch beleuchtet*. Leipzig, Kosten des Verfassers.
- GUPCSÓ Ágnes (1982): Jakkó László tábori dalgyűjteménye. In BERLÁSZ Melinda – DOMOKOS Mária szerk.: *Zenetudományi Dolgozatok*. Budapest, MTA Zenetudományi Intézet. 121–123.
- JAKKÓ László (1809): Tudományos dolgok. *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 40. sz. 318–319.
- KÁVÁSSY Sándor (1963): Egy elfelejtett magyar író-katona. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10. évf. 1. sz. 364–365.
- KÁVÁSSY Sándor (1996): Jakkó László arcképéhez. *Turul*, 69. évf. 3–4. sz. 107–108.
- KEDVES Gyula (1992): *A szabadságharc huszárai*. Budapest, Hadimúzeum Alapítvány.
- KINCSES Katalin Mária szerk. (2014): *Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- MÁRKI Sándor (1910): *Az újkor és legújabb kor története*. Budapest, Athenaeum. (Műveltség Könyvtára 9.)
- MARKÓ Árpád (1959): Adalékok a magyar katonai szaknyelv fejlődéstörténetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. évf. 1. sz. 306–307.
- MARKÓ Árpád (1960): *Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárcapitány, 1781–1833)*. Budapest, Akadémiai.
- MÉSZÁROS Kálmán szerk. (2014): *Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései II*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- PIGEARD, Alain (2004): *Dictionnaire des batailles de Napoléon*. Paris, Tallandier.

- PONGÓ János (1974): Bevezetés Adam Heinrich Dietrich von Bülow művének fordításához. In RÁZSÓ Gyula szerk.: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi.
- RÁZSÓ Gyula (1974): Bevezetés. In RÁZSÓ Gyula szerk.: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi.
- RÉFI Attila (2014): *A császári királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában. (1792–1815)*. Budapest–Sárvár, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nádasdy Ferenc Múzeum.
- RÉFI Attila (2015): A francia háborúk császári-királyi huszársága, avagy „a legmagyarabb csapatnem” és fénykora a historiográfia tükrében. In KINCSES Katalin Mária szerk.: *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései*. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. 221–238.
- TOTT, François baron de (2008): *Emlékiratai a törökökről és a tatárokról*. Ford. Tóth Ferenc et al. Jegyz. Ivanics Mária. Szombathely, Vasi Szemle.
- TREUFEST, Ritter Gustav Amon von (1892): *Geschichte des Husaren-Regimentes Nr. 10, Friedrich Wilhelm III, König von Preussen: Zum 150 jährigen Regiment-Jubiläum*. Wien, Verlag des Regimentes.

AZ ÚJ HADTUDOMÁNY LELKE HIVATKOZÁSAI

- BERENHORST, Georg Heinrich von (1798): *Betrachtungen über die Kriegskunst, über ihre Fortschritte, ihre Widersprüche und ihre Zuverlässigkeit*. Berlin, Fleisher.
- LLOYD, Henry (1801): *Mémoires militaires et politiques du général Lloyd: servant d'introduction à l'Histoire de la guerre en Allemagne en 1756, entre le Roi de Prusse et l'Impératrice Reine avec ses Alliés*. Paris, Magimel.
- TEMPELHOFF, Georg Friedrich von (1801): *Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland*. Berlin, Unger.
- TOTT, François baron de (1784): *Baron Tott memoires sur les Turcs et Tartares*. I–II. Vol. Amsterdam, [s. n.]

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- BÜLOW, Dietrich Heinrich von (2013): *The Spirit of the Modern System of War*. Cambridge, Cambridge University Press.
- GOLDSWORTHY, Adrian (2004): *A római hadsereg története*. Pécs, Alexandra.
- GOLTZ, Colmar von der (1906): *Von Rossbach bis Jena und Auerstedt: Ein Beitrag zur Geschichte des preussischen Heeres*. Berlin, Mittler und Sohn.
- IRELAND, Robert I. szerk. (1990): *Iuli Frontini Strategemata*. Leipzig, Teubner.
- KÖNIG, Alice (2017): Conflicting Models of Authority and Expertise in Frontinus' Strategemata. In Jason KÖNIG – Greg WOOLF szerk.: *Authority and Expertise in Ancient Scientific Culture*. Cambridge, Cambridge University Press. 153–181. Online: <https://doi.org/10.1017/9781107446724.008>
- KÖNIG, Alice (2018): Reading Civil War in Frontinus' Strategemata: A Case Study for Flavian Literary Studies'. In Lauren DONOVAN GINSBERG – Darcy A. KRASNE szerk.: *After 69 CE: Writing Civil War in Flavian Rome*. Berlin–Boston, De Gruyter. 145–178. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110585841-008>

- KUHLE, Arthur (2020): War without Contact: Berenhorst, Bülow, and the Avoidance of Violence as the Core Paradigm of Military Science. *War in History*, 2020. május 11. Online: <https://doi.org/10.1177/0968344519882729>
- LÁZÁR Balázs (2009): *A magyar királyi nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai*. Dunaszerdahely, Nap.
- LÁZÁR Balázs (2013): *Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornok katonai pályája*. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára.
- MALLOCH, Simon J. V. (2015): Frontinus and Domitian: The Politics of the Strategemata. *Chiron*, 45. évf. 77–100.
- STÜBIG, Heinz (2008): Berenhorst, Bülow und Scharnhorst als Kritiker des preussischen Heers der nachfriderizianischen Epoche. In Heinz STÜBIG – Peter BAUMGART – Bernhard R. KROENER szerk.: *Die Preussische Armee zwischen Ancien Régime und Reichsgründung*. Paderborn, Ferdinand Schöningh. 107–120. Online: https://doi.org/10.30965/9783657756605_007
- TURNER, Andrew (2007): Frontinus and Domitian: Laus Principis in the Strategemata. *Harvard Studies in Classical Philology*, 103. évf. 423–449.
- WHEELER, Everett L. (1988a): Stratagem and the Vocabulary of Military Trickery. *Mnemosyne, Supplements*, 108. sz. Online: <https://doi.org/10.1163/9789004329041>
- WHEELER, Everett L. (1988b): The Modern Legality of Frontinus' Stratagems. *Militär-geschichtliche Zeitschrift*, 43. évf. 1. sz. 7–29. Online: <https://doi.org/10.1524/mgzs.1988.43.1.7>
- WOOD, Neal (1967): Frontinus as a Possible Source for Machiavelli's Method. *Journal of the History of Ideas*, 28. évf. 2. sz. 243–248. Online: <https://doi.org/10.2307/2708419>

Kiadja a Nemzeti Közszerológati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Koltay András, rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt

Szöveggondozó: Bíró Csilla

Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: <https://doi.org/10.36250/00902>

ISBN 978-963-531-625-0 (nyomtatott)

ISBN 978-963-531-627-4 (ePDF)

ISBN 978-963-531-626-7 (ePub)

ISSN 2630-9386

A jelen kötetben Jakkó László huszárkapitány (1781–1833), a napóleoni háborúk idején élt és jelentős harctéri tapasztalatot szerzett katonatiszt két fontos műve olvasható. Az *új hadi-tudomány lelke* címet viselő írás egy porosz hadtudományi munka, az Adam Dietrich Heinrich von Bülow által jegyzett *Geist des neuern Kriegssystems* (1799) részleges magyar nyelvű fordítása, amely 1809-ben nyomtatásban is megjelent. A második mű – *Hadi-fortélyok a régieknél* – Sextus Iulius Frontinus i. sz. 1. századi római politikus, hadvezér és katonai író *Strategemata* című munkájának fordítása, amely nyomtatásban máig nem jelent meg, mindössze egyetlen kézírata maradt az utókorra.

E műveket elsősorban az teszi jelentőssé, hogy szerzőjük Zrínyi Miklós óta először adott közre magyar nyelven modern hadtudományi munkákat, amelyekben nem mellesleg már az ekkor kibontakozó magyar nyelvújítás eredményeit is részben hasznosította, kitűnő példát szolgáltatva a magyar katonai nyelvtörténet fejlődéséhez. Jakkó László nemcsak az európai kontinens politikai térképét mindörökre átalakító háborúk tapasztalt huszártisztje, hanem tudós katona is volt, aki korának neves íróival (mint Kazinczy Ferenc és Virág Benedek) és műgyűjtőjével (Jankovich Miklós) levelezett, családjához intézett irományaiban pedig számos érdekes kortörténeti emléket őrzött meg korának katonakultúrájáról. Az utóbbi évtizedekben több neves történész méltatta munkásságának fontosságát (Ács Tibor, Pászti László, Réfi Attila), azonban műveinek tudományos és kritikai kiadása nem valósult meg. A *Pro Militum Artibus* sorozat jelen kötete ezért régi adósságot törleszt. A két említett írás tudományos igényű, szöveg-hű közléséhez részletes eseménytörténeti, történeti földrajzi és prozopográfiai jegyzetanyag is készült, ezáltal Jakkó művei jelentőségükhöz méltó formában kerülhetnek az olvasók kezébe.

ISBN 978-963-531-625-0

9 789635 316250